

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

IV

1895

—

1909

Erik Nørr

Kulturpersonligheden

Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam 1854-1909

og biskoppen

Selskabet for Danmarks Kirkehistorie
Odense Universitetsforlag

Kulturpersonligheden og biskoppen

Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam
indeholder følgende bind:

Bind I: Kapellanen og professorspiren (1854-1870)

Bind II: Den jyske og den sjællandske sognepræst (1871-1883)

Bind III: Genløsningsteologen og bibeloversætteren (1884-1894)

Bind IV: Kulturpersonligheden og biskoppen (1895-1909)

“der er et Grundsyn, som vi ere fælles om;
jeg tænker, det stammer en Del fra vor Omgang
i Ungdomsdage, en Del fra vore Fædre,
en Del fra Grundtvig, vi hørte i Samling,
men fremfor alt dog fra den samme Aand,
thi jeg kommer for, der er ingen Præst,
jeg saadan har Aand tilsammen med som dig”.

Otto Møller til Thomas Skat Rørdam 15/10-1882

Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam 1854-1909. Bd. I-IV

© 1999 Forfatteren og Odense Universitetsforlag

Sats og tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

Papir: 120 g Book design smooth

Omslag: DesignCo

ISBN 87-7838-431-1 (samlet)

87-7838-436-2 (bd. IV)

Trykt med støtte af:

Jens Nørregaard og Hal Kochs Mindefond

Carlsbergfondet

Chr. P. Hansens og hustrus fond for almenvælgørende formål

G.E.C. Gads Fond

Landsdommer V. Gieses Legat

Goods Fond

J. Oskar Andersens Legat til Fremme af Kirkehistorisk Studium

J. S. Deichmann Branth's Fond

Kirkeligt Samfund

Odense Universitetsforlag, Campusvej 55, 5230 Odense M

Tlf. 66 15 79 99 Fax 66 15 81 26

E-mail: press@forlag.ou.dk www-location: <http://www.ou.dk/press>

Billederne på bind og forsatter:

Forsiden: Thomas Skat Rørdam som biskop (Det kgl. Biblioteks billedsamling).

Bagsiden og forsatter: Bispegården i Nørregade (originalen tilhører Københavns Stifts bispeembede)

INDHOLD

Bd. IV

Indhold	5*
Brevvekslingen 1895-1909 – Brevene 376-496	1-250
Forkortelser	253
Noter	257
Bibliografiske oversigter	303
1. Thomas Skat Rørdams trykte arbejder (303)	
2. Hæfter og udgaver af Thomas Skat Rørdams Ny Testamente (311)	
3. Otto Møllers trykte bøger (313)	
4. Otto Møllers trykte breve (314)	
Slægtsoversigter	315
Slægtstavler I-V	318
Personregister til bind I-IV	321-372

Mine vore gamle Ven! Allersjældt men det sig
at det er din Kone en besværlig Tan for den urolige
Kontingden, det fandt hos Edr. Den var med ganske
vist ikke noget overvækkende eller unghimnisk men der
en Oplær at med et gamle tofarske Hæderlag,
ligeom det oven var med en stor Oplær at se
at det en række af at kunne tale udaf Hæder til
at det ligeom foruden. - Vi kom vist godt her,
og Rejse gik i alle Hæder efter Qvæst, ligeom
vi oven her haft et godt sid

Nu har de vist mig Ministerium begynde at
være af, men her en Hæder, som i mine Opine
ikke var det godt for Fremtiden. Der er vist
brugendeligt, men man kunde tænke sig: komik
der, at det første Obedrift er blevet at se
at det skæbne uheldige Kirkeord til det for
den med et samme Hæder, det kunde godt.
Jeg vilde vel af en Samtale med Christensen,
at Kirkeordet vilde blive ophævet, men det
har vist, at det skulde det her en mere
stiftendigt Hæder, end det at man begynde
med at undlade at indkøbe Ræder af en
list efter list det det som af af led, - hvis
man ikke har valgt det led (og kirkeord)

1901 27. Mæg.

Første side af TSR's brev til OM 27/8-1901. Rørdam udtaler sig heri om den nye kultusminister efter Systemskiftet, J.C. Christensen, og hans første embedsgerninger, som bl.a. var at ophæve Det kirkelige Råd og nedsætte en kirkekommission. TSR stiller sig skeptisk afventende over for kirkens fremtidsudsigter under det nye styre.

Kære gamle Ven. Det er jo egentlig ingen
Grund til: Sjældent at skrive til dig inden
for at tale dig for din gode Præd, hvorfor
jeg jo længe vil have gode skrivelser. Jeg
håber også af Guldbrønden, at du vil på-
tingemædet talte talte vakkert og skønt
somt om mig; hvad jeg også var glad
at at høre. Men Andeningsen til, at
jeg tidligere dog med sine skrivelser, og jeg
ellers meget, som Berkow vil og talte
med mig om, og som han lovet mig
at gøre og og tale med dig om, hvad han
nu ønsker mig at have alligevel ikke
har det vil at gøre. De ender her,
at de meget mere skilte have en
forventning med Ministeren om Altskud
kun om; og her er det, Berkow har et
Forslag, som meget tilbude mig, og som
jeg synes, du skal skal være bekendt
med. I det for de mange Sænderes
forbeholdt han, at det ønskes nogle
minstre, dybe skeer, som kan indtænde
men, det skal vil tilføje med de andre
af Halken. Hvis med skeer kunne
1903 3. Sept.

Første side af OM's brev til TSR 3/9-1903. Otto Møller skriver heri om sin tidligere hjælpepræst L.P. Berkows bidrag til debatten om fælleskalk eller særkalk ved altergangen. Imidlertid delte TSR ikke OM's begejstring for Berkows forslag om at forsyne altergæsterne med en række dybe skeer. OM's håndskrift forandrede sig væsentligt mere end TSR's. Specielt efter sygdomsperioden i 1901 er OM's breve skrevet med en gammelmandsskrift, hvilket dog ikke afholdt ham fra at skrive fem bøger i årene 1903-07.

Brevveksling 1895 - 1909

376. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[21/1-1895]

Kjære gamle Ven!

- Som Du maaske har lagt Mærke til, er der gaaet temmelig lang Tid, siden
- 5 Du sidst hørte fra mig. Men helt skulde det dog vel ikke gaa ud imellem os. Stort at melde er der jo ikke fra en Afkrog som min; men desto mere er der jo at høre fra Dig. Og det bliver der vel ikke noget af, at Du skriver, naar jeg slet ikke lader høre fra mig. At jeg nu endelig gør Alvor af det, er, fordi jeg er bange for, at Du snart ikke længere er til at træffe i Din gamle Bopæl.
- 10 Efter Avisen idag lader det jo nemlig til, at der skal til at flyttes om paa de fornemme Geistlige i Landet, idet jeg maa antage, at det nu betyder noget, at Biskop Fog vil træde af. Det er vist heller ikke for tidligt, hvis det er sandt, hvad her er fortalt om hans Færd ved Gildet efter Marmorkirkens Indvielse. Jeg synes, at han ikke er paa sin Plads, hvor han sidder.
- 15 I Avisen stod der, at Stein skulde være hans Eftermand. Hvad Kvalifikation han egentlig har dertil, ved jeg ikke; kanske er det denne, at han ingen Kvalifikation har. Men jeg vil da se det, før jeg tror det, at den nuværende Kultusminister vil sætte dette i Værk, at den danske Kirke skal have Stein til Hovede. Stort har det jo sagtens ikke at sige, hvem det er; men forhen saaes
- 20 der dog paa, at det var en Mand med nogen theologisk Anseelse, og det har Stein da vist slet intet af. Jeg ved ikke af, at han er traadt frem i nogensomhelst Retning uden i en Tale mod Ligbrænding. At han er en velhavende Prædikant, kan dog ikke være nok til at være alles Formand. Bliver det ham, saa kan jeg ikke tro andet, end at det er Fog, der ligesom Martensen
- 25 har faaet Lov til at vælge sin Efterfølger, og naturligt vælger en ringere. Men vi faa vel den, vi fortjene.

- Jeg har i dette Efteraar blandt andet læst Buhls messianske Forjættelser. Det er en sørgelig Historie med denne Buhl. Det kan jo umuligt negtes, at han er meget belæst og paa sin Vis lærd Mand. Jeg kan heller ikke skjønne
- 30 andet, end at han er vel hjemme i G.T. og altsaa har Betingelser for at kunne tale med paa dette Omraade. Hertil kommer saa, at han raader over en ganske usædvanlig Fremstillingsevne. Det er en ren Nydelse at læse, hvad han skriver, klart er det fremstillet, udmærket lagt til Rette. I theologisk Litteratur er der siden Martensen ingen, der kan maale sig med ham i
- 35 Dygtighed som Skribent.

Dette sidste Skrift synes mig endnu mere formfuldendt end hans Israels Historie. Der er ved hans Stil noget ligefrem indsmigrende; han kan saaledes servere det, han frygter for, vil lyde stødende, at Brodden ligesom er taget af det. Han gør ligefrem Undskyldning for, at han er nødt til at sige det, som kan urolige christne Mennesker. Men under dette lister han sig til

at gjøre det, han selv føler, at han ikke maa. Der er vist ikke mange, der kan staa overfor en saa daarende Tale. Og saa er dog Meningen, at han i Grunden tager det hele bort under Fødderne paa sine Læsere. Hvor meget han end vil, at det skal se ud, som han vil noget helt andet end Wellhausen, saa er det i Virkeligheden det selvsamme. Al Profeti, som samtales fra Tiden før

5 Deboras Sang, er kun senere Digt; Gud har ikke talt til Fædrene, det er ikke de gamle Forjættelser til dem, hvoraf de senere Spaadomme vokse frem. Og alle de senere Profeter, som han lader, som han anerkjender, dem river han sønder, frakjender dem i Virkeligheden alt det, der peger ud over

10 deres egen Tid. De største og herligste Forjættelser i G.T. lægges hen til den allertarveligste Tid i Israels Liv, efter Exilet og især til Makabærtiden.

Jeg synes, at det hele er en Mishandling af G.T. De store Skikkelser som David har vi ikke et Ord fra; og de herligste Syner og Udtalelser er fra Personer, som ingen ved Navn paa. Det, der er sagt af Betydning, er sagt af

15 obscure, navnløse Folk; de store og Navnkundige har intet sagt, som var værd at bevare. Og alt grunder i dette, at en Profet kan ikke sige noget, der peger ud over hans egen Tid. Profeterne er kun Folk, der er lidt mere klartseende end deres blinde samtidige og kan se, hvad Høst der vil komme efter Sæden, der lægges i deres egne Dage. Herrens egne Profetier, der gaa til

20 Tidens Ende, beholder ikke mere Værd end de lignende hos Jøderne, der er lavede under Antiokus. Ja vi sidde rigtignok godt i det paa den Maade; og det skal nok gjælde for christelig Forstaaelse af det gamle Testamente. Prof. Madsen synes jo at gaa med paa det samme, og hvor er Enden paa det. Det tør jeg ikke sige, at Buhl er en vantro Mand, men jeg kan ikke forstaa andet, end at han og hans Disciple maa ende med at blive det. De maa vist

25 ende med at handle med det ny Testamente som med det gamle. Og der synes ikke for Tiden at være nogen, der kan tage det op med dem. Det ser ilde ud.

Der var i Efteraaret en Cand. J. P. Bang, der disputerede om Trosbekjendelsens Begreb. Jeg har ventet mig noget af ham, navnlig paa Grund af en

30 Afhandling af ham, der for et Par Aar siden stod i Theol. Tidsskrift. Men dette sidste tiltaler mig ikke videre; det ender i noget sært blakket og uklart. Han vil jo nok indrømme, at vor Tro fra Daaben er skikket til at være Trosbekjendelse, men synes dog at ville foretrække en kortere, der kun har sit

35 Indhold i Jesus. Han siger, at det er ligegyldigt, hvorfra dens Oprindelse som Daabsbekjendelse er, ja han synes slet ikke at tillægge det nogen Betydning, at den er vor Daabsbekjendelse. Det ser ud, som om han mener, at vi selv vælge eller danne os vor Trosbekjendelse, og han er ikke uvillig til at nøjes med denne gamle saakaldte apostoliske. Dette synes mig nu det rav-galeste af alt, at vi Mennesker selv vælge vor Trosbekj. Er den ikke givet os

af Herren, og givet os af ham i vor Daab, synes den mig slet intet at betyde. Det gjælder jo dog ikke om, hvad vi er saa venlige at ville tro, men om, hvad Herren har givet os Lov og Ret til at tro. Vi har i det hele ikke valgt ham, men han har valgt os. Kun det Ord, han selv ved Daaben har givet os

5 Lov at tro paa, kan være vor Trosbekjendelse til Frelse. Men det er en Frugt af Læren om Retfærdiggjørelse af Tro (ikke Troen), at man mener, det hele er i Orden, naar vi kun vil tro, *at vi er retfærdige*; dette ender med at blive den ægte Trosbekjendelse. For al Methodisme som for vor indre Mission er Hovedsagen denne: at man tror, man er frelst, hellig, eller hvad andet, man

10 finder Smag i at sige. Men at det gjælder om at modtage et Ord fra Herren, bevare det og lade det bære sin Frugt i os til Frelse, det gaar man i Livet udenom. Jeg frygter for, at Hr. Bang er ude i Taagen her som saa mange; han var maaske ellers ikke bleven Licentiat.

Vi har det ellers her omtrent ved det gamle. Jeg har i Vinter en Cand. Rud

15 her, som vil lære lidt. Men det bliver nok ikke til stort med ham. Det er et rart Menneske, men han er mig til ikke ringe Ulejlighed, og der kommer vist ikke stort ud af det. Med Helbredet er det nogenlunde; men jeg er ingen Ynder af Vinteren, og nu er det dog nok den, der vil til at have Ordet. Lev saa nu vel og Gud hjælpe Dig i alle Ting.

20 Gylling 21 Januar 1895.

Din gamle Ven
Otto Møller

377. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[23/2-1895]

25

Kjære gamle Ven!

Jeg ser i Flensborg Avis idag Lørdag, at det dog er endt med, hvad jeg har gaaet og haabet paa nu i flere Uger, siden der blev Tale om Fogs Afgang, at Du bliver Sjællands Biskop. Jeg har ladet mig sige, at der har været ikke saa

30 lidt i Vejen derfor; men ligesom jeg inderligt har ønsket det, kan jeg med Glæde takke Gud derfor, at det er ledet saaledes af ham. Det er nu mit inderlige Ønske for Dig, at Du maa have hans Velsignelse over Dig og sætte Dig et smukt Navn i den danske Kirkes Historie. Jeg vil ønske, at Du maa kunne tage fat det, hvor Balle slap, og fortsætte paa en noget bedre Maade,

35 end han var istand til. Thi efter min Forstand har de fem, vi har havt, siden han gik af, kun gjort Menigheden ringe Tjeneste, den sidste vist ringest; han er uden Tvivl den ringeste Biskop i Sjælland siden Reformationen.

Det maa, synes jeg, være Dig en stor Trøst i det, Du nu gaar ind til, at det store Flertal af Danmarks Præster vist har været enigt om, at Du for Øjeblikket er selvskreven dertil. Der kan jo vel nok være nogle Personer af den

gamle Mynsterske Retning, der har næret andre Ønsker; men fra alle Kanter har jeg ellers kun hørt en Mening udtale, at Du er Manden, der nu maa træde til. Jeg kan ikke tvivle om, at der her er noget om det, at vox populi er vox Dei. Gud give saa nu, at du maa svare til det, de mange vente, og at

5 Gud selv vil give Dig Frimodighed til at overtage denne ansvarsfulde Tjeneste.

Vel har jeg ikke den Tro, at det er muligt for en Biskop selv i Sjælland at udrette videre store Ting. Jeg tænker heller ikke, at Du selv vil nære Forventninger derom. Det, man tør vente af den rette Mand der, synes mig at

10 være dette, at der ikke fremdeles vil blive lagt Sten paa Guds Ords Vej iblandt os. Jeg er nemlig ikke istand til at se det anderledes, end at de fem sidste Sjællands Bisper, – bortset fra, hvad Mynster og Martensen var som Theologer –, har gjort Modstand mod alt godt, der skulde frem iblandt os. De har intet positivt udrettet for Kirken, men de har dannet sejge Forhindringer. Følgen af denne taabelige Modstand mod alt nyt har været mange

15 Ubehageligheder. Vi kan takke dem for de talløse Forsamlingshuse, der nu blive til Dandsehuse, idet de forbød os Brugen af Kirkerne. Vi kan takke dem for det Dusin Valgmenigheder, vi har, der for det meste føre en sygnende Tilværelse og er Voksested for alskens Usundheder. Vi kan takke

20 dem for vore daarlige Psalmebøger, idet de ikke har undt os dem bedre; for det forkludrede Ritual og for meget andet vanskabt Tøj.

Jeg vil haave, Du skal hjælpe med til, at dette kommer i en anden Gænge, og at Din Ansættelse i det hele betyder, at nu bliver Mynster for Alvor begravet; thi det er hans Aand, der som Gjenganger har hvilet over alle Bisper

25 efter ham. At Mynsters Herredømme nu hører op, haaber jeg, man kan vente; og vil vor Herre saa give os noget meget bedre, saa er det at takke for.

Fog har, efter hvad man hører om ham, længe, længe været moden til at gaa af. Vi kunde jo egentlig ikke være ham bekjendt, og det er virkelig ikke

30 blot i de sidste Aar, at det har været galt fat med ham. Jeg har hørt, at der skal tilstilles ham en Takadresse; det maa da være, fordi han gaar; thi hvad andet er der at takke ham for? Men den er ham forresten vel undt, og lad ham saa hvile i Fred.

Jeg forestiller mig ellers, at Ministeriet, særligt Reedtz Thott og Bardenfleth, har maattet stive sig overfor, hvad man kan have ønsket ovenfra. Men særligt tænker jeg mig, at det afgjørende har været, at Mænd som Stein, Paulli, P. Madsen og maaske flere har selv følt, at de ikke burde sætte sig til Tjeneste imod det, som de har vidst var almindeligt Ønske blandt Landets Præster. Det er til Ære for dem, at de ikke har villet lade sig bruge til at forhindre det rette. Og de har vel ogsaa selv følt, at de vilde komme i en helt

uholdbar Stilling ved at sidde som Bisp paa samme Maade, som Fog har gjort det dvs. uden Avtoritet, uden at nogen brød sig om, hvad de mente. At Stein har været udsat for stærke Fristelser, har jeg al Grund til at være overbevist om. Her siger man, at han har været to Gange opfordret; at han
 5 har kunnet staa imod, er til hans Ære. Men alt dette synes mig at vidne om, at det er gaaet, som det *skulde*; og jeg vil ønske, at Du ogsaa maa se dette som et Vidnesbyrd om, at Du er *kaldet*.

Ja, nu kunde der jo godt være meget andet at skrive om; men for Øjeblikket ligger kun dette mig paa Sinde at ønske Dig til Lykke, eller rettere,
 10 – thi det kan vel sagtens være smaat nok med Lykken – ønske Dig Velsignelse fra Gud, fremfor alt Frimodighed til at gaa ind i den ny Gjerning, der ligger for Dig, og Hjælp til at modstaa de Fristelser, som der møde af Smiger, Øjentjeneste og alskens Skalkeri. En Biskop hører ikke megen Sandhed, og han er dog som andre Mennesker fristet til ogsaa at optage alt i
 15 bedste Mening. Han er fristet til at være glad ved alle dem, der sige sig at være saa overvættes glade ved ham. Men det er alligevel en usund Kost til Hverdag at skulle nyde denne Bispisning. Den vil møde Dig paa alle Visitationer, hvis Du da ellers er villig til at tage mod den. Gid Du maa ikke blive blændet deraf.

20 Vi har haft en temmelig kold Tid her, som har været noget nærgaaende mod mig. Jeg har i de sidste Uger ikke haft det godt; men nu vil det dog maaske slaa om til lidt mildere Vejr. I Byerne mærkes saadant dog ikke som her ude, hvor vi sidde bag de tynde Vægge og har ondt ved at holde os varme, snart mere om Natten end om Dagen. Men ellers har vi det dog taa-
 25 leligt.

Lev saa vel, og vær hilset fra os alle. Hils Din Hustru og Hemming.

Gylling 23 Febr. 1895.

Din gamle Ven
 Otto Møller

30

378. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[26/2-1895]

Min gamle, trofaste Ven!

35 Tak for Dine to Breve, særlig for det sidste, som jeg modtog i Dag, og for de gode Ønsker, Du deri udtaler for mig og min Fremtids-Gerning. Gud lade dem gaa i Opfyldelse, saa jeg maa røgte den som en tro Tjener, til hans Ære. Det er mig endnu næsten som en Drøm, at jeg saaledes skulde ende som Sællands Biskop. Det havde jeg aldrig tænkt mig Muligheden af i mine unge Dage, naar jeg drømte om, hvad jeg skulde have som mit Livs Op-

gave. Allermindst havde jeg tænkt mig noget saadant, da jeg for henved 26 Aar siden forlod Kbhvn for at blive Præst i Sønderup, – vel ikke egentlig som en forvist Mand, men dog som den, der atter og atter var bleven underrettet om, at man ikke havde Brug for mig. Og jeg har egentlig aldrig før den allersidste Tid i *Virkeligheden* tænkt mig, at denne Gerning skulde falde i min Lod, uagtet adskillige nu og da har talt til mig derom, siden Fog er bleven Biskop. –

Naar jeg nu er bleven hans Eftermand, er det min store Trøst, eller rettere: en Kilde til stor Frimodighed overfor den store Opgave, at jeg ikke har rørt en Finger for at komme ind i Gerningen; jeg har heller ikke nogen eneste Gang bedet Gud derom; min Bøn har kun været, at han vilde lade Valget træffe den Mand, som var dueligst til Gerningen, og derved er jeg bleven saa aldeles rolig i den Tid, der er gaaet siden Fog indgav sin Afskeds-Ansøgning, at jeg ikke har haft en søvnløs Time eller bekymret Tanke for den Sags Skyld, men været saa ganske vis paa, at hvad der skete, vilde være bedst *for mig*; – og underligt nok, jeg har ikke længe sovet saa godt som i den Tid; ti det har ellers i senere Aar været min Plage, at naar jeg har haft meget at bestille og altsaa trængt til flest Kræfter, har jeg ligget saa meget vaagen om Natten, idet jeg har vaagnet i Ængstelse for, hvorledes jeg skulde overkomme det altsammen. Det eneste, der har voldet mig nogen Bekymring, var Tanken om, hvorledes det vilde gaa den danske Kirke, dersom den eller den, som man fortalte at der arbejdedes for ved Hove, skulde blive Biskop. (Der siges saaledes at være gjort ikke saa lidt for at tilvejebringe en Stemning for Henr. Scharling!). –

Og naar jeg saa derhos ser hen til, hvorledes adskillige har gjort, hvad de kunde, for at hindre mit Valg, og at paa den anden Side ingen, end ikke Bardenfleth, har sat noget stærkt ind paa, at jeg skulde blive Biskop, saa mener jeg med god Frimodighed at kunne sige, at *Gud* har givet mig den Tjeneste, hvorfor jeg ogsaa tør haabe = være vis paa, at han ogsaa vil give mig den fornødne "Forstand" dertil, saa sandt jeg da ellers er tro i Tjenesten, – hvilket er mit Hjærtes inderlige Bøn og Ønske.

Saa har det ogsaa været mig en stor Glæde, at omtr. 250 af Stiftets Præster har underskrevet en Adresse til Kongen om at faa mig til Biskop. Den kom ikke til Anvendelse, fordi min Udnævnelse – eller rettere: den afgørende Bestemmelse derom – var klarert, inden den kom ind (Sagen blev nemlig afgjort i Tirsdags d. 19de, da jeg blev kaldt op til Kongen, som spurgte mig, om jeg vilde tage imod "Bispestolen"); men Du vil forstaa, hvorledes det støtter og styrker ens Frimodighed at vide, at man bliver set paa og modtaget med Tillid. Saa har jeg ogsaa siden min Udnævnelse faaet en Mangfoldighed af Breve, med hjærtelige og gode Ønsker fra alle Landets Egne, men

mest naturligvis fra Sjælland, – blandt de sidste ogsaa adskillige, som frembar Undskyldning for, at de *ikke* havde underskrevet hin Adresse, og mærkelig nok var det dog som oftest dem, der i de varmeste Udtryk tolkede deres Glæde over den ny Bispe, de havde faaet.

5 Jeg kunde ikke andet end derved komme til at tænke paa, hvad jeg idelig oplevede i mine første Præsteaar her i Staden, at Folk kom til mig og udtalte deres Henrykkelse og store Opbyggelse ved den dejlige Prædiken, jeg havde holdt sidste Søndag, og derefter gik over til deres egentlige Emne, at bede om en Gave eller et "Laan" paa Grund af en øjeblikkelig Forlegenhed.

10 Det eneste Mske, som jeg kunde tilskrive at jeg er bleven Biskop, er Stein. Han har baade overfor Ministeren og Kongen gentagne Gange bestemt afslaaet Posten og derimod henvist til mig, og det uagtet han i en Maanedstid har været Genstand for den stærkeste Pression fra "højkirkelig" Side. Du skrev i Dit forrige Brev nogle nedsættende Ytringer om ham; jeg mener –
 15 aldeles uden Hensyn til, at det var mig, han anbefalede –, at det er noget virkelig stort at kunne optræde saaledes, især naar man kender den Maade, hvorpaa han begrundede, at han selv ikke var skikket dertil. Bardenfleth har fortalt mig, hvad han sagde, men jeg mener ikke at burde sætte det sort paa hvidt. –

20 Du maa iøvrigt ikke tænke, eller frygte for, at alt dette skulde stige mig til Hovedet og gøre mig indbildsk. Det har det ikke gjort og skal med Guds Hjælp heller ikke gøre. Jeg mener, at naar den almindelige Stemning saaledes har været for mig, er det i sin dybeste Grund kun fordi man ikke havde nogen bedre, eller fordi de andre som havdes, var saa lidet gode. Og jeg ser
 25 i det skete kun et Vidnesbyrd om, at Gud dog vil bruge min Tjeneste paa den Plads.

Det er mig ikke rigtig klart, hvad Du mener med, at jeg skal tage fat, hvor Balle slap (kun i én Henseende ser jeg i Øjeblikket, at der kunde være Anledning dertil, nemlig som en slags Fortsættelse – afpasset efter vor Tid og
 30 vort Lys – af hans "Biblen forsvarer sig selv"). Men hvad der er mig aldeles klart, er, at jeg hverken bør eller skal eller vil fortsætte den Mynsterske Kirkepolitik, men med Guds Hjælp slaa ind paa en ny Bane. Ti den har mer end noget andet været Folkekirkens Fordærvelse. – I den Henseende vil jeg ogsaa en og anden Gang trænge til et trofast Venneraad, og saa kommer jeg
 35 til Dig, gamle Ven. Kunde jeg følge mit Hjertes Lyst, saa fór jeg lige over til Dig for at have et Par Dages rolig Samtale med Dig. Men det lader sig jo ikke gøre, hverken for Tidens eller Vejrligets Skyld. Men er der nogen Mulighed derfor, saa gæster jeg Dig, naar det bliver saa mildt at Kakekloven ikke behøves mere.

Saa lev vel for den Gang, min gamle Ven. Gud beskerme Dig og Dine og

gøre det lyst og godt for Eder – ogsaa paa den Maade, at Dit Helbred maa være godt. – Hils Din Kone venlig fra mig. Min Kone sender mange Hilsener.

5 Kbhvn. 26/2 95

Din gamle Ven
Skat Rørdam

379. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[10/4-1895]

10 Kjære Ven.

Skjøndt jeg vel kan vide, at Du har mer end nok at tage Vare paa i denne Tid; og derfor vel endog har knap Tid til at læse Breve, kommer det mig dog for, at jeg skulde sende Dig en lille Hilsen til det, der skal gaa for sig anden Paaskedag, for at Du kan vide, at jeg paa den Dag tænker paa Dig, 15 naar vi i Kirken mindes, hvordan Herren kom til sine Disciple og med sin Trøst bragte deres Hjærter til at brænde. Vel er det vanskeligt at gjøre sig nogen Forestilling om, hvad der egentlig sker ved dette, man kalder Ordination, især da ved det, der hedder Bispevielse, om det i sig selv er andet end en "smuk Ceremoni". Men Herrens Forjættelse staar dog fast, at "den, 20 der beder, han faar"; og det er jo i Virkeligheden ogsaa nok for dem, der bede ham om hans Velsignelse til at tjene ham i Aand og Sandhed. Som han Paaskeaften kom med Fred og aandede Velsignelse og Frimodighed ind i sine Disciple, saa baade kan og vil han jo ogsaa gjøre mod dem nu, der trænge til det samme og bede ham derom.

25 Hovedsagen ved alle saadanne Handlinger er jo dog dette, at Herren er hos to eller tre, der samles om hans Navn, og at Hjærtet saa er trængende til og villigt til at modtage, hvad han vil give, og nøjes dermed. Og det ikke mindst vigtige er vel dette: at nøjes med, hvad Herren ser, at vi kan modtage og bruge til hans Ære. Det er mit Ønske, at han vil give Dig det, som 30 Du kan ære ham med, og Naade til at være glad derved og tro derover. Denne hans Velsignelse vil, synes jeg, være den rette Fred med den trøstige Frimodighed.

Jeg ser af Aviserne, at det er Biskop Stein, der skal fungere ved denne Lejlighed. Jeg har aldeles intet mod ham, hvad Du i Dit sidste Brev synes at 35 antage. Jeg kjender ham slet ikke, thi jeg har ikke set andet fra ham end en Tale mod Ligbrænding. Men jeg havde tænkt, at det skulde være Biskop Swane, der som den ældste skulde udført denne Indvielse, og ham kjender jeg dog noget til og har talt med; og det kom mig for, at han er en god og hyggelig Mand. Men det kommer jo endelig mindre an paa dette, hvem der er den indviende, naar det skal være en af vore egne Bisper. Skjøndt jeg slet

ingen god eller gyldig Grund kan give for det, saa kan jeg alligevel ikke negte, at det vilde tiltale mig, om der var en svensk eller endnu hellere en engelsk Biskop nærværende den Dag og tog Del i Handlingen.

Jeg husker nok, at Martensen var meget fornærmet over, at nogen (hvem det forresten var) ønskede det, da han blev viet. Men jeg ser ikke, hvorfor han egentlig var saa ilde berørt ved dette Ønske; thi enten har det jo intet at betyde og kan altsaa heller ikke skade, eller ogsaa kunde det gavne lidt, og nok saa lidt er dog mere end intet. Men det lader sig jo nu ikke gjøre, i hvert Fald ikke ved denne Lejlighed. Jeg forestiller mig, at Gøtzske skal indvies med det samme, og han er jo vist en god Mand at have samlet med sig om vor Herres Navn; det havde i hvert Fald ikke været saa behageligt at have H. Scharling med sig. Men noget Opstyr er der vel altid ved en saadan Begivenhed, som christne Mennesker helst var fri for, og det er jo en af de mange Ubehageligheder, der følge med dette, at vi har den Statskirke. Men Herren har jo ogsaa lært os dette at bøje os ned under meget tomt Væsen og finde os i det, som han selv maatte det, da han holdt Indtog i Jerusalem. Hovedsagen er jo, hvad man tager det for, saa man ikke opbygges ved det, der ikke er opbyggeligt.

Jeg læser i denne Tid Schat Petersens Fortolkning til Matthæus, Han [er] jo vist en god og from Mand; men han forvolder mig dog mangfoldige Ærgrelser. Fremfor alt denne forlorne Videnskabelighed, der bestaar i at afskrive hebraiske Vendinger (sagtens galt punkterede), og ligeledes at afskrive Udtrykkene fra Evangeliet paa Græsk. Det er gjort saa kluntet: ganske i samme Casus og Tempus, hvori det staar i Teksten. Hvad skal dog dette Humbug til? Og hvad Møje har det ikke til ingen Verdens Nytte forvoldt Sætter og Korrekturlæser! En Trediedel af Bogen er saaledes Fyldkalk, som jeg ikke kan tænke mig, har anden Hensigt end at vise "Videnskabelighed". Og hvad saa selve hans Forklaring angaar, saa synes den mig altfor tarvelig: midt imellem, hvad andre ansete har ment. Jeg maa antage, at for de Studerende er gamle Meyer i Virkeligheden overkommeligere og bedre. Der er ved S. P. intet originalt: enten er det Bengel eller Godet eller Schneller, han ender hos, naar han længe har snakket frem og tilbage. Men Meyer er dog nok hans egentlige Læremester.

Det er underligt, som Professor Madsen er kommen i Fedteriet; nu kan han selv prøve, hvad det er at mistænkes for Heterodoksi. Noget galt er der nok ved det med ham; han har ingen Lyst til at tale rent ud, om Herren virkelig bevisligt har taget fejl. Men det er da vist hans Mening alligevel; og saa er man rigtignok inde paa en farlig Skraaplan. Han vil hjælpe paa det ved at hævde, at Herren selv har vidst, hvori han selv havde begrændset sin Viden. Dette synes jeg, gjør Sagen endnu misligere; thi naar man ved, at der er no-

get bestemt, man ikke ved, saa tier man da derom. Hvis man alligevel giver sig til at tale derom, saa siger man ikke: vi tale det, vi vide. Om Timen for Gjenkomsten siger han, at han ved den ikke; men saa taler han heller ikke om den Sag, som saa mange andre har gjort det. P. Madsen har vist ikke
 5 rent Brød i sin Pose; men paa den anden Side kan jeg heller ikke være enig med Hoff i hans sære mystiske Forestillinger. Monrad er en sær vreden Person; alting skal sættes paa Skruer; tilsidst ender han med at gjøre Kirke-

tidenden til et Slags Vittighedsblad; det er ikke, som det skal være.
 Det var da en besynderlig Sladder, som Hr. M. i Nationalt. kom med om,
 10 hvem der skulde have været Bisp. Først: Stein, saa Sthyr, saa Scharling, saa Madsen, – og endelig, naar galt skal være, Du. Er det Præsten ved de Cla-

senske Boliger, der fører denne Snak?
 Ja, nu faar det jo saa være nok, og det er vel ogsaa mere end nok. Vi har
 det nogenlunde, ventende paa virkeligt Foraar. Gid I alle maa have det
 15 godt, og hils Din Hustru. Jeg ved ikke, hvor Du bor nu, om Du alt er flyt-

tet ind i Bisperesidentsen; derfor lader jeg det unævnt; det behøver vel hel-
 ler ikke at anføres.
 Gylling d. 10 April 95.

Din gml. Ven
 Otto Møller

20

380. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[22/5-1895]

Min kære gamle Ven!

25 Tak for Dit sidste gode Brev, som for mange tidligere. Det var mig en Glæde og Styrkelse at se, at ogsaa Du tænkte kærlig paa mig paa min Ordinationsdag. Den var mig i det hele en rigtig god Dag, ikke mindst ved de mange Beviser, jeg modtog paa Mskers Tillid og Kærlighed. Ti naar man selv føler, hvor meget der kræves, og hvor lidt man vilde være i Stand til at
 30 gøre disse Krav Fyldest, naar man skulde være overladt til sig selv, saa er det en ikke ringe Trøst (dvs. Hjælp til at blive trøstig) at mærke, at man er velkommen der, hvor man er stillet, og navnlig velkommen hos dem, man helst vil mødes med. Jeg har jo naturligvis ogsaa faaet Beviser paa, at der var dem, jeg ikke var velkommen hos, men disse har dog ikke været mange,
 35 heller ikke ere de komne fra nogen Side, hvor jeg havde ventet mig andet, saa dette har slet ikke afficeret mig, ej heller overrasket mig. Men at føle dette, at de – jeg kunde vel næsten sige: alle de, som vil gøre Alvor af deres Kristendom, selv om deres Alvor ikke er af den Art, som jeg egentlig synes om, have set og se mig med Glæde og Tillid paa den Post, jeg nu er sat paa, det vil Du forstaa, er en stor Glæde og Trøst.

Hvad der sker ved Ordinationen, særlig ved Bispevielsen, det kan jeg ligesaa lidt nu som før – og ligesaa lidt som Du – sige noget bestemt om. Det kunde jeg heller ikke, den Gang jeg i sin Tid blev ordineret til Præst. Men det havde jeg dog en dyb Følelse, eller et dybt Indtryk, af, da jeg knælede
 5 for Alteret, og de mange Hænder hvilede paa mit Hoved, mens Bønnen bades, at nu var eller blev jeg rettelig beskikket til denne Tjeneste, og at derfor Guds Velsignelse til den ikke skulde udeblive, saa sandt jeg ellers kunde tage imod den og tage den med mig i min Tjeneste, og at jeg saaledes kunde være vis paa at gaa i mit lovlige Kald, naar jeg røgtede den. Og dette mener
 10 jeg ogsaa at have erfaret noget af hidtil, i den forløbne Maaned, og jeg haaber, at jeg fremdeles maa erfare det saaledes, at vor Herre maa faa Æren deraf.

Du har maaske læst i Bladene, at min første officielle Bispehandling var at indvie Merløse Kirke, Annex til Holbæk. Dette er i sig selv en fornøjelig
 15 Gerning; man kan faa et og andet sagt, som man ellers ikke har saaledes Lejlighed til. Der lod til at være en god Klangbund i Forsamlingen, og Kirken selv er ganske mærkelig. Den skal være en af de allerældste Kirker i Landet, fra Erik Ejegods Dage, med Tvillingtaarne, nu ført tilbage til sin (formentlig) oprindelige Skikkelse. Da ikke blot en stor Del af Murene vare nedtagne og opførte igen (omtr. ligesom i Viborg Domkirke), men ogsaa
 20 Døbefonten var ny, saavel som Alteret, og det sidste flyttet, maatte den efter kirkelig Skik indvies paany.

Men jeg kunde ikke andet end ærgre mig over dette Arkitekt-Pandanteri, at man, for at give den saa gammelt et Udseende som muligt, havde – vist
 25 med stor Kunst – malet Væggene saaledes, at det i nogen Afstand saa ud, som om de var mugne og skjoldede af Ælde og Fugtighed. Det er aldeles bogstavelig sandt. Jeg haaber, at jeg i Fremtiden maa faa et Ord med at sige ved mulige lignende Restavrationer, og jeg skal da stræbe at sætte en Pind for Gjentakelsen af slige Tossestreger.

Hvad der glædede mig mest derved, at en Kirkevielse blev min første
 30 Gerning, var imidlertid dette, at jeg deri haaber at kunne se et Tegn paa, at jeg skal faa Lov til at indvie mange flere Kirker, særlig her i Kbhvn, hvor Trangen dertil er overmaade stor. Nu ved sidste Folketælling har det saaledes vist sig, at der i Mattæus Sogn er 65,000 og i Johannes Sogn 72,000
 35 Msker. Her maa al Kraft sættes ind – ogsaa al *min* Kraft – for at afhjælpe denne Elendighed. Jeg haaber da ogsaa i en nogenlunde nær Fremtid at skulle kunne gøre noget derfor. Der skal jo mange Penge dertil. Men forøvrigt er disse Penge i mine Øjne ikke den største Vanskelighed; langt vanskeligere vil det blive at forsyne de nye Kirker med virkelig gode Præster, som med Guds Hjælp kan samle *Menigheder*. Unge hedhovedede Rabalder-

prædikanter, som inderst inde i Grunden er Sekterere, ere ligesaa lidt ønskelige som smuktalende Folk, der taler saa pænt og saa gudeligt, men stadig bevægende sig paa Hosesokker.

Men virkelig *gode* Mænd ere faa; det maatte jeg bl.a. sande nu, da Holmens Kirke skulde besættes. – Det skal du vide og huske, særlig hver Gang Du tænker paa os her i Byen, ogsaa paa mig, at vi trænger saare til gode Præster her. Og Du gør en god Gerning, om Du kan opdage saadanne og tilskynde eller drive dem til at søge hertil. Der behøves slet ikke egentlig veltalende Mænd; hvad der trænges til, er Mænd, som oprigtig vil tjene vor Herre ved at føre Msker hen til ham, og som har noget paa Hjærte, som de skal have sagt.

Idag 8 Dage skal jeg ordinere 6, maaske 7 unge Msker. Og strags efter Pinse skal jeg begynde paa Visitatsrejser. Gud give, at de maa gaa godt, og at jeg maa kunne udrette noget dermed. Det kan jo blive opmuntrende nok, naar man kommer til gode Præster, hvor der er noget Menighedsliv; men jeg forestiller mig ogsaa, at det kan blive rigtig svært og trøgt, naar man kommer til søvnige og ligegyldige, om end hæderlige Præster.

Jeg har i denne Tid en Sag at skulle udtale mig om, som jeg gjerne vilde tale med Dig om: et Andragende fra 4 grundtvigske Frimenigheder, de 3 i Jylland, 1 i Sælland; det gaar, kortelig sagt, ud paa, at de af deres Præster udførte kirkelige Handlinger skal have fuld *folkekirkelig* Anerkendelse, og at Frimenighedspræsterne skal have Lov til at prædike etc. i Sognekirkerne o.dl. –, men dog skal de vedblive at staa som Frimenigheder. Det er jo i sig selv en temmelig kuriøs og dristig Fordring, paa én Gang at kunne gøre alt hvad man selv lyster, og samtidig at faa fuld Anerkendelse af hvad man saaledes behager at foretage sig. Og ligeledes er det klart nok, at da disse Frimenigheder ikke udvortes udgøre noget Slags Samfund, kan der ikke forhandles med dem under ét. Men paa den anden Side gør man ikke Folkekirken nogen Gavn ved at skyde oprigtige Kristne bort fra den; kunde man derfor aabne en god Udvej til at faa dem tilbage, burde man sikkerlig gøre det. Men jeg ser endnu ingen anden end at sige: I maa ophøre at være Frimenigheder og blive Valgmenigheder.

Jeg medsender adskillige Skrifter, som Du skulde have haft for længe siden, men som ikke er bleven sendte, fordi jeg vilde ledsage dem med en Skrivelse. Mit N.Test. sendes mere for at Du kan have det, end fordi jeg antager, at Du vil se videre deri. Dog kan Du vide, at jeg har affilet, og som jeg haaber, forbedret Oversættelsen en Del, ligesom ogsaa Noterne hist og her ere ændrede og gjorde tydeligere. Ligeledes sendes en Billedbog, som jeg haaber at Du som gammel Billedven maa have Fornøjelse af. Endelig Talerne ved Bispevielsen og mit Hyrdebrev. Nu er den ny Udg af mit N.T. snart

færdig; den er trykt i 10000 Expl. hvoraf de 5000 allerede er solgte. Saa snart jeg er færdig med den, tænker jeg at udgive Texten alene, i pæn lille Lommeformat. – Har Du nogen god Tanke mHt Indholdsangivelser over Kapitlerne, eller de enkelte Dele deraf? dvs. hvorledes dette helst skal gøres.

- 5 Saa lev vel, min gamle Ven. Gud være med Dig og Dine. Nu har vi dejligt Foraar udvortes. Gud give os alle at bevare Foraaret i vore Hjærter. – Hils Din Kone.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

Kbh. 22/5 95.

10

381. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[29/5-1895]

Kjære Ven.

- 15 Tak for Brev og Bøger. N.T. i den ny Udgavé er jeg meget glad ved; det er smukt gjort og da fremfor alt dejligt Papir. Af Forandringer er jeg kun bleven opmærksom paa en enkelt, og jeg haaber, at Du da vel har passet at rette til det bedre. Billedbogen er jo ogsaa ganske pæn, skjøndt der jo nok kunde være noget at sige til den Trafik. Dit Hyrdebrev er godt, hvad det
- 20 deri indeholdte Program angaar; det er ganske, som jeg kunde ønske det. Derimod synes jeg mindre om Indledningen dertil, især da det om Fog; jeg frygter for, at det trækker fra.

- De to Taler af Paulli og Stein, synes jeg er tynde; jeg kan ikke se det anderledes. De vælge begge forslidte Tekster; Paullis Tekst er affecteret valgt,
- 25 og det samme Kunststykke er gjort før, maaske endda mere end en Gang. Det Ord, Stein tog, har Martensen først anvendt ved en Ordination, og hvorfor træde saaledes lige i Hælene paa ham. Martensen var jo aandrig og gjorde noget ud af det; her blev det ikke til noget. Det originaleste var vel dette med at salte daarlige Præster, ligesom man salter Flyndere; men det er
- 30 da mest komisk. Naa, godt er det jo, at Du selv har havt Trøst og Glæde af det; det er jo da alligevel Hovedsagen og en Naade fra Gud. Som det blev beskrevet i Avisen med al Pompén, de bedrøvelige Sange under Sannes Inspiration, saa det egentlig ikke tiltalende ud. Men man maa jo finde sig i noget for Stadsens Skyld; og jeg kan ikke tro andet, end at Du helst havde
- 35 været fri for det. Endelig undrede jeg mig over, at der ikke stod noget om, at Du havde nævnet, at Du havde noget at takke gamle Grundtvig for. Jeg synes dog nok, han skulde været nævnet den Dag. Men Hovedsagen er jo som sagt, at Du selv maa have havt Velsignelse derunder.

Hvad dernæst angaar det, Du skriver om Fripræsternes Ønsker, da synes jeg nok, at det er en vanskelig Sag. Jeg havde i Forvejen hørt om, at de

havde været hos Dig, og det hed sig, at de var gaaet fra Dig med gode Løfter om Imødekommen. Saadanne Rygter kan man jo ikke stole paa, hvad jeg da heller ikke gjorde. Ja nu se altsaa de dristige Fyre, at de har vovet sig ud i noget, der dog ikke er, som de havde tænkt sig det; og det rigtigste var
 5 utvivlsomt at lade dem bære Følgerne af deres Skridt, til de selv vendte om. Jeg har i det hele ingen Medlidenhed med dem. Men naar de selv bede om Hjælp, er det jo heller ikke godt eller rigtigt helt at afvise dem. Det bedste var jo afgjort, om de kunde formaaes til at vende tilbage og blive Valgmenigheder, saafremt det saa da var deres virkelige Mening at ordne sig ærligt
 10 ind i denne Stilling. Men jeg maa sige, at jeg har ingen Tro til, at de gjør det, eller Tro til, at de vil skikke sig, om de ogsaa love det.

Det er sært, saa let som mange *fremskredne* Christne har ved at love, hvad det slet ikke er deres Agt at holde. Jeg har Grund til at tro, at der vilde komme flere mærkelige Ting for Dagen, hvis de bestaaende Valgmenigheder blev nøjere eftersete i deres helt liturgiske Praksis. De har jo alle lovet at følge Folkekirken Skik, som vi andre er nødt til det; men de gjør det ikke, og finde det ganske i sin Orden, at de ikke gjør det; de gjør i det hele, som de lyste. Hvis dette skal blive ved at gaa, kunde Frimenighederne vist gjerne blive Valgmenigheder, uden at der skete videre Forandring ved
 15 det. Men jeg antager alligevel ikke, at de gaa ind paa det, naar maaske undtages Brücker, der altid har været opsat paa at naa Anerkjendelse og saa forresten blive ved at gjøre, ganske som han selv lyster og finder paa. Efterat han nu helt har afskaffet Confirmationsforberedelse, vilde jeg ikke raade til at anerkjende ham som Valgmenighedspræst.

Men blive de ved at staa som Fripræster, saa er det vanskeligt at komme dem imøde. Jeg synes, at det ikke har noget at sige, at de faa Lov til at komme i Sognekirkerne (som Lægmand), eller at Sognepræster faa Lov til at gjøre Gjenvisit hos dem. Jeg kan ikke se, hvem der lider noget ved det. Men det, hvorom det gjælder, er jo at anerkjende deres Daab og Confirmation ganske som sket i Folkekirken (Ægtevielse er der jo da vel slet ikke Tale om). Man kan jo nok sige, at en Jordemoder kan døbe og denne Daab godkjendes, hvorfor saa ikke en Fripræsts Daab. Men Jordemoderen maa jo dog vel høre til Folkekirken, og et af hende døbt Barn bliver dog i Reglen senere fremstillet i Kirken (hvad jo nok forresten ikke kan fremtvinges).
 30

Og vil man atter sige, at vi jo dog ikke døbe en Katholik om, saa kommer det jo af, at vi der staa overfor et Samfund, hvis Daabspraksis er kjendt; men man har jo aldeles ingen Garanti for, *hvorledes* disse Fripræster vil døbe eller confirmere. De kan jo bære sig ad, ganske som de selv lyste, døbe som f.Eks. V. Beck foreslaar det uden at spørge Barnet, eller som Hr. Kristoff. Jansen døber. Man har kort sagt aldeles ingen Garanti. Skal der
 35

her indrømmes dem noget, saa forekommer det mig, at de hver for sig maa aflægge et Løfte f.Eks. til deres Biskop om at følge vor Praksis i et og alt, og Bispen saa melde det til de Præster, fra hvem Fripræsterne har Sognebaandsløserne eller rettere udtraadte. Men det hele bliver uhandeligt og vrøvlet; og føle de sig saa bundne ved et saadant Løfte? Eller kan de ikke lige ugenert blive ved at følge deres eget Hoved? Jeg har i det hele ingen Medlidenhed med disse Sprællemænd. Der har ingen virkelig Grund været til Udtrædelse, det er christeligt Skaberi det hele.

Men paa den anden Side kan man jo ogsaa sige, at vi har saa meget betænkeligt Væsen indenfor Folkekirken, ligefra Pontoppidan, der ligefrem negter de 5000's Bespisning, til Moe, der ligefrem negter, hvad han *ved*, han har sagt, – saa der er noget Snærperi i at vrage de kirkelige Handlinger, som disse enkelte Løsgængere udføre. Foreløbigt er der jo dog Grund til at tro, at de vil døbe i Overensstemmelse med Matth. 28,17 og confirmere i Kirkens Daabspragt. Men atter maa man saa sige, at naar de rask væk confirmere og tage til Alters et 12 Aars Barn, hvorfor maa vi saa ikke gjøre det, naar alligevel deres Confirmation skal være god?

Summa: det er en vanskelig Sag, fordi det er en saa ringe og vrøvlet Sag. (NB. tænk paa, om der dog ikke kan gøres noget for at faa den meningsløse Aldersgrændse for Conf. og Altergang hævet. Kan det dog ikke helt overlades til Præst og Forældre, naar Barnet skal til Alters? Og hvad er i Vejen for, at et Barn kan blive ved at gaa i Skole, fordi det gaar til Alters? En Dreng kan jo da gaa baade i Latin- og Realskole, fordi han er confirmeret. Denne hellige Aldersgrændse synes mig noget af det meningsløseste, vi skal holde paa). Endelig vil jeg sige, at om man føjer disse Fripræster, faar man vist kun ringe Tak eller Glæde deraf. De vil, fremfor alt Brücker, blive ved at vise sig i dette, at de tør gjøre, hvad ingen andre tør. Og noget skal de jo vise sig ved, hvis man ikke helt skal glemme, at de er til, og er Danmarks "Salt".

Du har utvivlsomt Ret i, at det, det gjælder om inde i Kjøbenhavn, er at faa nogle gode Præster, men det gjælder det jo om allevegne. Naar Du skriver, at hvis jeg kjender nogle gode Præster, saa skal jeg drive dem til Kbhvn, da maa jeg svare, at det tror jeg ikke, jeg kan gjøre. Naar der er en ung Præst, som "elsker Fred og vil se gode Dage", saa kan man jo ikke raade ham til at tage ind til de fortvivlede Forhold, der der herske, ind at rivalisere med de 600 Skøger, som Staten holder. Jeg tror, at det har ligesaa meget at sige at blive disse Damer kvit som at faa Præster eller Kirker. Er da denne Nellesmann uundværlig, eller bryde Reedtz Thott og de andre Mini- stre sig ikke om denne Ugudelighed og Ryggeløshed? Nej jeg tør ikke raade nogen, der har nok at gjøre herude paa Landet, at tage ind til dette

Babylon. En anden Sag er det jo, naar nogen selv føler Kald til det; saa skal man ikke raade dem fra det. Saadan som f.Eks. Schiøler og nu sidst Schack; denne sidste antager jeg, er ganske paa sin Plads derinde, om da ellers hans Kræfter kan slaa til. En Gang, han besøgte mig, saa han ud, som om han
5 ikke længe kunde hænge sammen.

Saa ønsker jeg Dig Lykke til at komme vel ind i dette: at visitere. Det skulde vist ind i en hel anden Gænge, end det gaar i. Bispen skulde komme, mange Steder da, uanmeldt, altsaa en Søndag, thi mange Præster trænge til at faa det lidt hedt om Ørerne. Saaledes gjorde jo af og til Monrad; og der
10 er dem, der kunde have betydelig godt af en saadan Forskrækkelse. Dernæst skulde det afskaffes med disse Gilder, der koste Præsterne et 100 Kr. mindst; det er en Skam, at Bisperne finde sig i at bringe en saadan Ulykke med sig over Præsten. Dersom jeg skulde ud paa en saadan Fart, vilde jeg først og fremst frabede mig disse Skaaltaler ved Middagsbordet; det er for
15 Præsterne ingen Øvelse i Sandhed men i Smiger. Saalidt jeg kommer med til sligt, har jeg dog hørt nok til at turde slutte, at der syndes ligesaa meget ved Usandhed som ved Fraadsen og Drikken ved saadan Lejlighed. Den simple Sandhed er som bekjendt, at det er enhver Præst ubehageligt, at Bispen kommer til Visitats. Det kan være meget godt, naar han kommer som Ven
20 og Gjæst; men til Visitats er det en Lidelse. Gives det ud for andet, saa er det Usandhed. Dette vilde jeg ikke vænne mig til at høre paa men paatale det alvorligt fra først af. Man vil vel sige, at det er kun Smaating; men rent Smaatteri er det ikke, at Biskoppens Nærværelse regelmæssigt indøve Præsterne i at hykle, og det er ogsaa meget usund Kost at nyde. Lad nu en
25 af de første Præster blive et Offer for de andre; thi det skal snart høres, at det ikke kan gaa an at hykle for den ny Bisp.

Hvad saa endelig udgaar den lille Udgave af N.T., som Du tænker paa, da vilde jeg raade til, at Versinddelingen hører helt op, – for Du har vel ikke Mod til ogsaa at lade Kapitelinddelingen fare og sætte deres Tal ovenover
30 Siden –, omtrent som det lader til at blive i Billedudgaven eller i *Lindbergs N.T.* Lindberg har efter min Mening her baaret sig helt forstandigt ad. Vaisenhusets smaa ny Test. har et nydeligt blødt Bind med rødt Snit; tag det til Mønster for noget lignende.

Og saa vil jeg nu ikke bebyrde Dig med mere denne Gang. Jeg vil haabe,
35 Du tager mine Raad i bedste Mening. Jeg ser idag, at Gude er død; det er da vel ikke en Ærgrelse! Kunde G. Hejberg ikke bruges i Kjøbenhavn? Og lev saa vel med Guds Velsignelse og Beskærmelse over Dig og Dine.

Gylling 29 Maj 95.

Din gml Ven
Otto Møller

Prædik, saa tidt Du kan faa Tid dertil, for de manges Skyld, der nu ikke ved, hvor de skal hen!

5 **382. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[15/6-1895]

Min kære gamle Ven!

Naar det kirkelige Møde i Kolding – hvor jeg bl.a. agter at nedlægge mit Formandskab for disse Møder – er endt, vilde jeg gerne gæste Dig og tale
10 med Dig. Men det bliver ogsaa denne Gang kun et kort Besøg. Mødet er forbi paa Torsdag, desværre saa sent, at jeg ikke kan komme fra Kolding før Kl. 7³/₄. Saa kan jeg være i Tvingstrup kl. 10,50 og i Hovedgaard kl. 10,59. Dersom Du saa vil hente mig et af de Steder, kan jeg være hos Dig Fredagen over og rejse hjem om Løverdagen; jeg *skal* nemlig være hjemme den
15 Dags Aften, – eller rettere først Søndag Aften; men jeg vil ikke tilbringe Søndagen paa Rejse.

Vil Du have mig paa de Konditioner, saa vil jeg gerne besøge Dig. Herom bedes Du at sende mig Svar under Adr. Sognepræst Lunddahl i Kolding.

Mere kan jeg ikke skrive idag, da jeg har en Mængde Breve og Sager at
20 expedere endnu i Aften. Derfor maa Du tage til Takke med disse faa Linjer. – Tak for Dit sidste Brev. Hils Din Kone.

Din gl Ven
Skat Rørdam

Ordrup 15/6 95

25

383. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[12/9-1895]

Kjære Ven.

Der er jo gaaet en temmelig Tid, siden jeg saa Dig glide bort fra Tvingstrup
30 Station, saa jeg synes, det kan være passende, at Forbindelsen atter kommer i Gang. Siden da har vistnok Din yngste Søn besøgt os, og jeg har fra ham mærket noget til Dig; men han er dog kjendelig fra en nyere Tid. Han ligner vist sin Moder mindst ligesaa meget, som han ligner Dig; det kan jo være godt nok, men det er dog ikke det gamle, som jeg kjender. Han hju-
35 lede fra os til Uldrup Bakker; men jeg er bange for, han fik for lidt ud af det, da Vejret vist den Dag var diset. Gid han maa blive ved at kjøre frem i et godt Spor og I faa Glæde af ham.

Da Du var rejst i Sommer gik jeg lidt og tænkte over, hvad Du havde sagt om, at Du ikke havde noget mod, at Confirmationshandlingen helt bortfalde, naar kun Forberedelsen dertil blev ved. I Førstningen kunde jeg ikke

forlige mig dermed; senere har jeg dog set, at der vel sagtens ikke var tabt noget væsentligt derved; thi det er jo utvivlsomt ikke noget Sakrament. Men det er vist alligevel en god christelig Ordning, som har dannet sig i Sammenhæng med Barnedaaben. Man har følt, at der var for langt mellem
 5 Daab og Nadver og at der burde gjenoptages noget for at faa den rette Sammenhæng i Stand. Jeg tror, man heri har handlet rigtigt, og at den romerske Kirke har handlet ilde ved at gjøre det til en temmelig ligegyldig Sag, om et Barn bliver confirmeret eller ikke. Men den hele Confirmations-ordning hos os er uheldig, fremfor alt den urimelige Forbindelse, hvori
 10 Confirmationen er sat med Udskrivningen af den tvungne Skole.

Jeg har i Grunden saa lidt til overs for denne Almueskole, hvis væsentligste Udbytte er, at Almuen kan læse Aviser og gjennem dem radikaliseres, at det er baade Synd og Skam, at Adgangen til den hellige Nadver skal betinges af, at disse Narrestreger er lært. Og der maa utvivlsomt her ske en For-
 15 andring, hvis ikke Forargelsen skal blive overhaandtagende. Jeg gik saa efter Din Bortrejse og tænkte over, hvordan dette skulde ordnes paa rimelig Maade, og dannede et Forslag, som jeg alligevel vil sende Dig, skjøndt jeg just ikke venter, at det videre vil tiltale Dig. Men jeg forestiller mig, at denne Sag vil komme under Overvejelse i det kirkelige Raad med det
 20 første, og saa var det dog ikke af Vejen, at Du kjendte, hvad andre ønske. Jeg har fremsat mine Tanker for Præsterne her paa Egnen, og de er enige med mig i, at det saaledes kunde være ønskeligt. Det tager jo ikke lang Tid at læse det igjennem, og Du kan jo beholde Din egen Mening endda.

Forhandlingerne mellem Monrad, Hoff og Prof. Madsen førte da ikke til
 25 videre; jeg ved ikke, hvorfor den skal udgives særskilt, thi der er intet nyt af nogen Betydning sagt. Jeg synes, det er noget Vrøvleri, at man vil have afgrændset noget, som Kritikken ikke maa røre ved; det bryder den sig jo ikke det allermindste om. Den tager alt under Behandling og kan ikke andet. At møde den med nogetsomhelst andet end gode Grunde er at fægte i
 30 Luften. Jeg er for saavidt mere enig med Prof. Madsen end med Monrad og Hoff; men jeg har det imod Madsen, at han synes at bøje sig for meget, som der slet ikke er givet gode Grunde for; bøjer sig derfor, blot fordi alle Kritikerne skrige op i skjøn Enighed derom. Hvad vi ikke med god Samvittighed kan hævde, faa vi jo at lade falde og tabe ikke heller noget derved. Men
 35 hvad der kun er Paastande udfra et naturalistisk Standpunkt og uden virkeligt Bevis, det bøje vi os ikke for, hvor mange Halse der saa end skraale det. Men de allerfleste kjende ikke Stort til hele Sagen, hvad Monrad og Hoff heller ikke synes at gjøre; og saa maa man helst tie stille. Vil man tale med, maa man møde med Grunde og ikke med højtidelige Forsikringer eller mystiske Talemaader.

Jeg havde i Sommer et Besøg af Cand. Moltesen, der kom hertil lige fra Rom; ja han havde da lagt Vejen om ad Paris og London. Det var jo ganske morsomt at faa en Luftning fra disse fremmede Lande, og navnlig syntes han at være ganske fortrolig med Forholdene i Rom og Klosteret paa

5 Monte Casino, hvor han længst havde opholdt sig. Hvad Betydning hans Gransken i det pavelige Arkiv har eller vil faa, fik jeg ikke noget Indtryk af; det lod ikke til, at han havde funden noget af videre Værdi. Derimod kom han med en Bemærkning, som lød rystende nok, at man nemlig sagde, at de gamle italienske Adelslægter er saa vanartede i Uterlighed, at det, at der

10 fødes dem Børn, kun sker ved Præsternes Hjælp. De bryde sig selv ikke om deres Hustruer, men Præsterne ere Fædre til Børnene. Det er jo vel Overdrivelse; men et græsselig Skudsmaal er det dog, som der dermed gives Præsteskabet. Moltesen mente forresten, at Landsbypræsterne i moralsk Henseende var meget bedre end dem i de store Byer, hvad vel er rimeligt

15 nok. Jeg syntes forresten, at Moltesen selv ved Omgang med Papister og Reformerte var bleven noget blakket, men det var han maaske i Forvejen. Han sværmede noget for engelsk Ritualisme, hvad der synes mig at være det rene tomme Væsen.

Jeg havde i Sommer et lille Besøg af Gabr. Heiberg, der havde været herovre i Jylland ved en Søns Bryllup. Han havde med sig en Søn, der var Student og vist var et bravt Menneske. Jeg kunde mærke, at han selv var meget opsat paa at blive Domprovst; og det skal saamænd være ham vel undt, om han kan blive det. Men skal dette Domprovsteembede være en Hædersstilling for en mere fremragende Mand, saa maa jeg dog mene, at Heiberg

25 neppe passer dertil; thi han er dog en sær lille stundesløs Gris. Han er nok, efter hvad jeg har formærket, heller ikke videre vel anset i Roskilde, saa der burde vist tænkes paa en anden til det høje Sæde. Man har talt om Scharling i Randers; men jeg kjender ham ikke og ved ikke heller, om der er noget, der kvalificerer ham dertil uden det, at han er Biskop Clausens Ven. Jeg

30 kjender i det hele ingen højfortjente Mænd uden Slotspræst Poulsen, hvem Heiberg forresten ogsaa roste.

Nu har jeg erfaret, at Forf. til Artiklen i sin Tid om Bispeudnævnelser i Nation.Tidn. er en Præst Lützhøft i Kbhvn, som skal [?] Grundtvigianerfresser. Ham burde der nok holdes lidt Øje med, da han menes at

35 være det gode Hoved i den gamle Sæbekjælder. Jeg læste for noget siden, vist i Fra Bethesda, et Foredrag af en Cand. Martensen Larsen om Bibelkritik. Det var ikke ilde; samme Mand maatte nok kunne bruges til et og andet.

Vi har det ellers ved det gamle. Det er jo ensomt for os, nu da Drengen er

i Horsens; men det, der ikke kan være anderledes, maa man jo finde sig i. Gid alt maa staa vel hos Dig, og Guds Naade ikke fattes i nogen Ting.

Gylling 12 Septbr. 95.

Din gml. Ven
Otto Møller

5

384. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[7/11-1895]

10 Min kære gamle Ven!

Jeg staa i adskillig Gæld til Dig paa adskillige Maader, men for Tiden fremfor alt i Henseende til Brev. Først for at sige Dig Tak for mit Ophold hos Dig i Sommer, hvilket jeg var *meget* glad ved, baade fordi jeg saa rigelig erfarede, at gammelt Venskab ruster ikke, og fordi jeg traf Dig saa rask paa
15 Sjæl og Legeme, hvilket jeg haaber er Tilfældet endnu trods det noget triste Efteraarsvejr. Saa vil jeg ogsaa takke for Dit sidste Brev, som var mig saare kærkomment. Jeg vil ikke begynde at undskylde min lange Tavshed, som har sin Grund i, at jeg har haft saa meget andet at gøre; men jeg har længe haft i Sinde ved første Lejlighed at skrive til Dig, hvorom Du kan have et
20 Vidnesbyrd deri, at jeg først nu sender Dig de sidste Hefter af mit N.T., hvilke har ligget og ventet paa, at Brev skulde ledsage dem til Gylling.

Ikke længe efter mit Besøg hos Dig havde jeg Landemode i Roskilde, hvor jeg bl.a. "creerede" (udlagt: skabte!!) fire Provster. Derefter havde jeg hele Juli Maaned Visitatser paa forskellige Steder i Stiftet, bl.a. paa Agersø
25 og Omø, hvilket var ganske fornøjeligt, da man ellers vanskelig faar slige Øer at se. Befolkningen er rørende gammeldags skikkelig og gudfrygtig. Dette gav sig Vidnesbyrd paa Agersø, idet der af Øens 350 Indvaanere havde givet c. 270 Møde i Kirken ved Visitatsen, – ej at tale om, at Skolepigerne mødte ved Landgangsbroen for at strø Blomster for mine Fødder paa
30 Vejen op til Præstegaarden. Saa glædede jeg til Gengæld Folket ved i Kirken at tale over et Vers, af en længere Sang, som har staaet indskrevet paa Øens "Strandport", lydende: "Lad her dit Navn udbrede sig, saa hver maa se og finde, her bor et Folk, som elsker dig og har din Lov i Minde!"

Paa Omø, hvor en saare skikkelig Mand Thalbitzer (med non cont.) udfylder sin Præstestilling rigtig godt, er Forholdene ganske lignende. Uægte
35 Børn er næsten uhørte paa disse Øer. –

En anden, mere sørgelig Ting opdagede jeg paa disse Rejser, nemlig at Altergæsternes Tal aftager saa mærkelig Aar for Aar, især i Vestsælland, Mynsters "hellige Land". I Magleby ved Skælskør, et Sogn paa c. 1100 Msker, havde der i de senere Aar i Gennemsnit kun været c. 165 Alter-

gæster om Aaret, hvilket maa sammenholdes med, at der har været ca. 30 Konfirmander, hvilket formodentlig vil sige, at disses første Altergang har ført c. 90 Msker til Alters for Skikkens Skyld. Altsaa i et saadant Sogn kun 70-80 frivillige Altergæster! Dette var ganske vist det ringeste af de Sogne, jeg lærte at kende; men det var grumme ringe i dem alle. Mærkelig nok sagdes der tillige, at Magleby Kirke var omtrent fuld til Stadighed om Søndagen. –

Det synes saaledes her i Sælland at ville gaa paa Landet ligesom i Kbhvn (og vel sagtens de fleste eller alle Købstæder), at kun en (den?) lille Flok gaar til Herrens Bord, resten stiller sig udenfor, om end i et venligt Forhold til Kristendommen indtil videre. – Iøvrigt gjorde jeg ogsaa med Sorg den Bemærkning, at der er saa saare faa Præster udenfor Indre Mission, som der er nogen Ild i. Det kan være fromme, samvittighedsfulde, troende Mænd, men det er som om de har ladet Hænderne synke, tænkende: der er dog intet at udrette, saa faar jeg nøjes med at holde det gaaende, eller slæbende, og forresten æde min Grød i Fred.

Og saa de grundtvigske Præster, de staa mangengang og fortælle deres Tilhørere en Del Højskolesnak med psykologiske Iagttagelser over Stemninger og Tilstande hos de bibelske Personer, men Evangeliet om den korsfæstede og opstandne Frelser høres der saagodtsom intet om; det er som om de Folk var komne helt ud over at tale om denne gamle selvfølgelige Historie, eller som om den kunde forudsættes som saa bekendt og anerkendt, at man ej behøvede at tale derom. Dette var mig især paafaldende hos en stor Beundrer af Dig (gl. Manuducend af mig), Mathiesen, Præst i Rerslev ved Roskilde, forhen Kapellan i Saksild. Men han var langt fra den eneste, som jeg maatte minde om ἀναζωπυρεῖν το χάρισμα. Men jeg har i det hele en stærk Fornemmelse af, at en Hovedopgave for en Biskop, ialfald Sælland, maa være at vække Præsterne op. Og hvorledes skal man bedst gøre det?

Siden den Tid har jeg haft Kirkeraadet, som jeg i det hele var glad ved. De andre Biskopper ere jo alle gode Mænd, som jeg tror, man kan faa med til det meste, man anser for godt, naar man tager dem paa en sindig og fornøftig Maade. Men adskillige af dem er rigtignok alt andet end store Mænd. Ogsaa Konfirmationen kom til Forhandling; dog turde man ikke denne Gang optage Spørgsmaalet fra Grunden af, men blev staaende ved at indstille, at al Forbindelse mellem Konf. og Udskrivning af Skolen skal ophæves, saa at ligesom man hidtil har kunnet udskrives uden at blive konfirmeret, skal man herefter kunne konfirmeres uden at blive udskreven. Dette kan ialfald fremme nogen Klarhed i denne Sag, men det vil neppe faa sønderlig praktisk Betydning. –

I denne Sammenhæng har jeg et Spørgsmaal, som Du maaske kan hjælpe mig med. Jeg modtog igaar et Andragende fra en Præst om, at han maatte konfirmere en Dreng, der havde været syg paa den alm. Konfirmationsdag, og *tage ham til Alters samme Dag*. Jeg har endnu ikke faaet efterset, om jeg
 5 kan give denne Tilladelse, hvilket jeg dog tror. Men det for mig vanskelige ved denne Altergang paa Konfirmationsdagen er Skriftemaalet. Konfirmationsbekendelsen med tilhørende Haandspaalæggelse og Velsignelse er jo utvivlsomt det samme som (for ej at sige: det rette) Skriftemaal: men saa burde jo dette falde bort som særlig Handling, – og det kan man ikke paa-
 10 lægge Præsten at gøre, naar han ikke vil gøre det paa egen Haand.

Siden den Tid har jeg været meget optagen af forskellige Sager, af hvilke den vanskeligste har været Ordningen af en Deling af de kolossale Mattæus og Johannes-Sogne her i Byen. Dette Arbejde har taget mig grumme megen Tid, men nu mener jeg at være kommen til et godt Resultat, hvilket jeg er
 15 meget glad over, skønt det kun er en Begyndelse.

Jeg bor nu i den gamle Bispegaard, en overordentlig hyggelig og tiltalende Bolig. Noget af det bedste ved den er mit Værelse med Udsigt over Universitetspladsen med Frue K. paa den ene, Universitetet paa den anden Side og Metropolitanskolen lige for. Ved Siden af denne Stue har jeg mit
 20 Bibliothek, hvor Reolerne hørte med som Bispegaardens faste Appertinentier. Bagved dette er Bispearkivet; altsammen er det saa ”stemningsfuldt”, saa man sjældent skal finde Magen dertil. – Nu skulde Du komme og gæste mig. Du skal faa det ”som en Bisp i en Gaaserede” og blive behandlet som den mest kærkomne Gæst, der kan findes.

I dette Øjeblik bringes ind ad Døren til mig et Par Prøvetryk af min Textudgave af N. Test. Jeg sender Dig et Expl. dels for at Du skal se, hvor pæn den ser ud (det er splinternye Typer, som aldrig nogen Bog før har været trykt med!), dels for at Du skal raade mig mHt hvad jeg skal vælge. Jeg synes, at den Side er pæneste, hvor Verstillene staa *i* Texten; men Satsen
 30 bør vist være smallere, omtr. som paa den Side med Tallene i Margen. Lad mig vide Din Mening herom, saa faar jeg ogsaa des snarere Brev fra Dig.

Saa lev vel. Gud velsigne Dig, gamle Ven, og alt hvad Du har kært. Hils Din Kone venligst.

35 Kbhvn. 7/11 95

Din
 Skat Rørdam

Jeg venter en af de første Dage et nyt (5te) Hefte af den Bojsenske Udg. af N. Test. med Billeder, saa skal Du faa nogle flere Hefter. Men jeg husker ikke, om Du har faaet 1 eller 2 Hefter. Derimod husker jeg, at hvad Du har, har Du faaet i den mindre Udg. Jeg skal nu sende Dig de udkomne Hefter

af den store Udg. hvor Blochs Billeder ere langt smukkere; saa kan Du ved Lejlighed tilbagesende mig, hvad Du tidligere har faaet.

7/11

Din
Skat R

5

385. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[11/11-1895]

Kjære gamle Ven.

- 10 Tak for Dit Brev og for de tilsendte Hefter af N.T. Blot jeg nu havde det pænt indbunden, saa var alt godt; det, jeg forhen havde, er helt spoleret ved den elendige Indbinding. Jeg vil nu lige strags bemærke om Prøvetrykket til den lille Udgave, at jeg egentlig synes bedst om det med Verstillene i Marginen; men det skulde være ganske smaa Tal som dem, der paa det andet er
- 15 anbragt inde i Texten. De store Tal se stygt ud; men naar de blev helt smaa, antager jeg, at det vilde fortage sig. Men lad mig nu ved denne Lejlighed bemærke, at jeg kan ikke fatte, hvorfor Du stadigt skriver Peder; hvad skal det dog gjøre godt for? Der er jo ikke mindste Konsekvents deri, da Du hverken skriver Poul eller Jens eller Ib. Peder er absolut det eneste Navn i
- 20 N.T., som Du giver Bondeform; lad dog det være og skriv enten Petros eller ganske simpelt Peter.

- Af Udgaven med Billeder har jeg kun faaet 1 Hefte; men det var sendt som Brev i et Omslag og er meget forkrøllet, saa jeg tvivler om, at Du kan gjøre nogen Brug af det, om det sendes Dig tilbage. Men jeg vil naturligvis
- 25 hellere have Fotogravüreudgaven, da de store Billeder i denne, som jeg har, ikke ere videre gode. Vil Du have Hefte 1 tilbage, skal jeg nok sende det; men Du maa saa ikke tilskrive mig, at det er noget medtaget. Den lille Udgave ønsker jeg Dig Lykke til; hvis jeg stod for det, skulde den trykkes med pæne Svabakkere; det finder jeg, er den smukkeste og behageligste
- 30 Tryk; jeg kan i det hele ikke lide den latinske Skrift, og den hører vist heller ikke Bispestolen til. Martensen anvendte den, saavidt jeg ved, aldrig i sine Skrifter, og deri gjorde han vel som i saa meget andet, den gamle stive Krabat.

- Det er jo rart, at Du har nogen Fornøjelse paa dine Visitatser, og det er jo
- 35 ganske rørende med Pigerne, der strø Blomster for Dig, hvad forresten her kun bruges ved Begravelser. Men naar Du derfra og fra de mange Øboere i Kirken slutter til "Skikkelighed og Gudsfrygt", saa synes jeg nok, Du hælder mere i den Krukke, end den kan rumme.

Derimod er det meget foruroligende, hvad Du anfører om Altergjæsterne ringe Antal overalt i Sjælland; det vilde jeg i Dit Sted paa det alvorligste

Paatale baade for Præst og Menighed; thi det kan aldrig hænge rigtigt sammen, at Kirken er fuld og Nadverbordet forladt. Folk tør gjøre næsten hvadsomhelst uden Tilladelse af Herren; men de tør ikke gjøre det, han har befale dem at gjøre. Mon det nu har nogen Forbindelse med den utidige
 5 Truen med at æde til Dom? Det er lettere at kyse Folk fra Nadveren end at drage dem til den; og dog kan jeg ikke tro, at de synde værre ved at komme der end ved alt andet, de gjør. Pinende galt er det, som Du beskriver det.

Rimeligt er det vel sandt nok, hvad Du dernæst bemærker, at vi Præster trænge til at vækkes til Nidkærhed, thi det er trangt og søvngigt, som det
 10 gaar. Men alligevel kan jeg ikke faa i Sinde at laane Ild hos indre Mission; der er ogsaa Ild, der ikke er god.

Det gjør mig ondt, hvad Du skriver om Mathiesen, skjøndt jeg nok har mærket, at han sløjer af. Men vær dog forsigtig med at dømme altfor sikkert efter en Visitatsprædiken. En sølle Præst vil maaske ved saadan Lejlighed
 15 præstere lidt Ekstra, og saa bliver det til noget Pjankereri. Det er da ogsaa undskyldeligt, om en Præst paa Landet, der taler til de samme Personer Aar efter Aar, kan falde paa at tage lidt Psykologi istedenfor altid at repetere dette om Død og Opstandelse. Man kan forlange mere af en Præst, end han er i Stand til; men jeg vil forresten godt tro, at der lyder megen
 20 Højskolevisdom i Kirkerne, og at det gamle Evangelium er ved at blive for gammelt. Man mener, at det er ikke interessant nok til at drage Mennesker til; og det kan jo ogsaa gjerne være sandt; men man var nok bedre tjent med helt at slippe dem, der ikke trænge til andet end det interessante. Men det er ogsaa kedeligt at have en tom Kirke, saa der er noget, der undskylder de
 25 stakkels Præster.

Om Du har Lov til at tillade Præsten at confirmere og tage til Alters samme Dag, ved jeg ikke; men det er Ret, og der skulde mere ses efter, hvad der er Ret, end hvad der er Lov. Jeg har selv gjort det en Gang uden at spørge nogen om Forlov dertil, og vilde gjøre det igjen, naar det ønskedes.
 30 Man skal vist ikke spørge, hvor man meget godt kan svare sig selv.

Det glæder mig, at Kirkeraadet er bleven enig om at foreslaa Conf. og Udskr. skilt ad. Men det er ikke at takke for; thi det er jo grovt forargeligt, som det her er kjørt sammen. Vi er imidlertid lige nær, naar det ikke tillades at confirmere før 14 Aaret. Overlad det til Præst og Forældre uden at en
 35 Bisp skal besværes dermed. Og atter her gjælder det, at det faar ikke stor praktisk Betydning; thi det vil kun være rene Undtagelser, der forlange Conf., naar der ikke følger Udskr. af Skolen med. Men det er flovt med denne Tiggen hos Bispen om det, som er ens Ret. Vor Bisp giver ikke Dispensation for mer end en Maaned og ikke til nogen, der i sidste Aar har forsømt over 5 Dage i Skolen! Bispen bør fritages for at fristes til saadanne

Dumheder. Hvad der kan tillades ved Dispensation bør altid være tilladt for alle.

Vi har det her nogenlunde, og højere staar mit Barometer i Almindelighed ikke, ofte lavere; Drengen er jo i Horsens, og vi sidde ene her hjemme; 5 jeg kan ikke tage ud til ham, og det er ogsaa besværligt, naar vi vil have ham herhjem en Søndag. Men det kan jo nu ikke blive anderledes. Jeg har maattet gaa ind paa at bortforpagte Præstegaarden og i den Anledning slaa 1100 Kr. af. Førrige Gang maatte jeg slaa 1200 af; nu er der snart ikke mere at slaa af paa. Og da Aarhus Cap. Taxt er den laveste af alle Stifternes, saa kan 10 Du nok tænke Dig til, at vi har ikke videre at rutte med. Men vi har det jo bedre end mange andre, der ligefrem lide Nød. Præsten i Hundslund har 9 Børn, hvoraf en i Latinskolen og 2000 Kr i Løn! Borch i Randlev har 2600, som jeg forleden attesterede paa hans Søns Test. paupert. Det er en sølle Tid for Præsterne, paa Landet i hvert Fald.

15 Det var jo rart for Dig, at Welding kom til Kbhvn, hvis han nu ellers kan forliges med Schepelern. Jeg hører, at Welding er lavkirkelig over alle Maa-der, og det passer nok ikke der. Gad, der kom fra Horsens, synes Erik, er under al Kritik; han kunde da ikke holde ud at høre paa hans Jammer. Men det er jo rigtignok ingen Biskopdom.

20 Det er en ganske fortræffelig Bog, Rich. Petersen har skrevet om Sverigs Kirkeforhold sidste Hundredaar. Det er anderledes ejendommelige Skikkelser af Præster end dem, vi har. Der var vist ikke saa lidt at lære derfra, navnlig mHt. deres Præsteuddannelse; thi vor er slet og dræbende.

25 Lev nu vel og lad mig om ikke altfor længe høre fra Dig igjen. Du skal jo nu have bedre Tid end før!! Hils Hemming, Torkel og Bispinden.

Gylling 11/11 95.

Din gamle Ven
Otto Møller

30

386. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[2/1-1896]

Kjære gamle Ven.

35 Et glædeligt Nyaar og al Velsignelse deri ovenfra ønsker jeg Dig. At jeg sender Dig dette Brev, er ikke, fordi jeg har noget af Betydning at meddele fra vor egen lille Krog andet, end at vi efter vore Forhold har det godt og har holdt en stille glædelig Jul med vor Latinskoledreng. Men jeg skriver for at melde Dig noget her fra Egnen, da jeg ikke ved, om Du andenstedsfra faar ordentlig Besked om det, og da jeg dog finder, at det er noget, som kommer Dig og din Stilling ved.

Det er dette, at Brockdorff, Præst i Havrebjerg, d. 19 December efter Si-
gende er bleven døbt af den katholske Præst i Horsens. Jeg har jo kjendt
Br. i mange Aar, ligefra hans Studentertid; allerede som Student havde han
noget med Papisterne at skaffe, fra først af sagtens af Vigtighed over, at han
5 kan tale de nyere fremmede Sprog. Men han var vist allerede da paa Vej til
at gaa overtil dem. Han har siden da altid været Papist i sin Anskuelse og
Tankegang; han kan argumentere ganske som en Jesuit, eller som jeg bedst
kjender det fra Möhlers Symbolik.

I de senere Aar har jeg ikke havt noget med ham at gjøre, og for tre Aar
10 siden flyttede han til Sjælland, saa jeg har helt tabt ham af Syne. Nu hørte
jeg for et Par Maaneder siden, at han var kommen i Besøg til en Familie paa
Alrø. Han var buden derover til et Guldbryllup, men havde svaret nej; kom
saa alligevel ganske uventet, men var forstyrret i Hovedet. Det var en be-
gyndende Apopleksi efter vor Læges Mening, og denne lod ham indlægge
15 paa Sygehuset i Odder. Herfra gik han imidlertid bort efter nogle Dages
Forløb og drog til en ugift Hr. Glud omme i Bjerreherred. Da han var an-
kommen der, gik han helt fra Samlingen og var ganske lammet i den ene
Side, saa han hverken kunde gaa eller tale. Pastor Møller fra Alrø var ovre
at se til ham, og fandt ham i denne Tilstand.

Hans Kone med et Barn var ankommen der for at pleje ham; men fra
først af kjendte han dem ikke, og da han begyndte at kjende dem, skød han
dem bort og vilde ikke vide af dem at sige. Saadan laa han i det, da jeg for 3
Uger siden sidst talte med Møller fra Alrø. Nu hører jeg, at han vedbli-
vende ligger hos Glud, der hverken kan blive af med ham eller Konen. Ko-
25 nen havde forlangt at faa den katholske Præst i Horsens fat, da hun til alle
fortæller, at det er det, der er i Vejen for ham, at han ikke kan bære det læn-
ger, at han ikke hører til dem. Glud vilde ikke hente Præsten; men saa tele-
fonerede Fru Br. d. 19 Dec. efter ham; og han kom og døbte strags Br.; saa-
dan siges det, at han er bleven "døbt". Han har kjendt Katholikken længe
30 og sagtens tidt besøgt ham. Man siger, at Fru Br. ogsaa vilde været døbt,
men ikke dristede sig til at svare som det krævedes, i et og alt.

Jeg synes, Du skal vide dette, forat han ikke skal trække Sagen ud til Be-
svær for hans Naboe i Sjælland, der vel sagtens maa bestyre hans Embede.
Han søger jo rimeligt sin Afsked, og mig synes, at han kan være ligesaa nær
35 til Pension som f.Eks. Henning Jensen, hvis han da i det hele ønsker at faa
Pension.

Det er svært som Papisterne florere i denne Tid. I Julen var Jens Busk en
Dag inde at gjøre Visit hos mig efter Kirketiden. Ligesom han vilde til at
gaa, lod han et Ord falde, som viste, at enten er han optaget af Papisternes
Samfund, eller ogsaa er han da lige paa Spring til det. Det passer jo vist ikke

saa daarligt for Mennesker, der har nogen Skavank paa Samvittigheden, og J. B. er sagtens noget ilde ved det af og til i den Retning. Han er dem vel undt og skal ikke fylde meget i deres Fold. Jeg har i Grunden Respekt for Brockdorff, der gjør Skridtet helt ud, hvad han længe ikke har kunnet overkomme, forudsat da, at han er ved sin Fornuft, og at de snedige Papister ikke har benyttet sig af Aandssvækkelse hos ham. Brockdorff mener uden tvivl, hvad han nu siger. Jens Busk er en tvetydig Person og mener sagtens det ene ligesaalidt som det andet.

Ja, det var nu dette, jeg ikke vilde lade Dig i Uvidenhed om, angaaende Brockdorff. Jeg haaber, at det ingen Indflydelse vil faa paa, om han kan faa Pension; thi den vilde jeg paa ingen Maade være med til at formene ham. Han er i sig selv en skikkelig Fyr, der kun aldrig skulde været Præst i vort Kirkesamfund.

Lev ellers vel og vær hilset med Din hele Husstand.

15 Gylling 2/1 96.

Din gml Ven
Otto Møller

20 **387. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[14/1-1896]

Min kære gamle Ven! –

Tak for Dit sidste Brev, saavel som det forrige, som jeg ikke har faaet besvaret, uagtet jeg var meget glad ved det. Jeg har fuldt op at gøre med min Bispegering, ikke alene med hvad jeg egentlig kan kalde Forretninger, hvilke jeg kommer temmelig let fra, bl.a. fordi jeg har en flink og dygtig Amanuensis, en Søn af Biskop Swane i Viborg, men end mere med allehaande præstelige Sorger og Vanskeligheder. Det lykkes mig dog undertiden at hjælpe paa saadanne, og dette giver saa Trøst, eller Erstatning for en hel Del Møje. Det vilde i mange Henseender være mig en Hjælp og en Lettelse, om jeg havde Dig saa nær, at jeg kunde tale med Dig om slige Sager; at skrive om dem gaar i Reglen ikke godt an, eller vilde ialfald tage overmaade megen Tid.

Men ellers kan jeg ikke sige andet, end at jeg er i det hele rigtig glad ved min Gerning; jeg møder saa megen Tillid og Fortrolighed hos i Grunden alle, men navnlig hos de Præster, som jeg helst vil finde den hos og være noget for. Dette har da ogsaa været Aarsag til, at jeg omsider har sagt til Ministeren, at jeg ikke ønskede, at Sællands Stift skulde deles, saa nu bliver det i den Henseende ved det gamle, ialfald indtil videre.

Tak for Din Meddelelse om Brockdorff. Jeg havde iøvrigt faaet Underret-

ning derom, førend jeg modtog Dit Brev. Han indsendte d. 18. Decbr. en af hans Kone skreven Ansøgning om Afsked p Gr af Apoplexi; men et Par Dage [efter] kom der Skrivelse fra hans Provst, at han d. 19. Decbr. var traadt over til Papismen og bleven *døbt* af den katolske Præst i Horsens.

5 Det saa jo ikke rigtig tiltalende ud, at han saaledes udfærdigede sin Ansøgning Dagen før sin Overgang. Og at dette var gjort med den Beregning, at han paa den Maade kunde faa Embedspension, fik jeg kort efter Stadfæstelse paa af hans Kone, som kom til mig for at tale om Pensionen, og som aabenbart var i den Tanke, at denne Sag var i bedste Orden. Hun
10 gjorde forresten et ganske godt og forstandigt Indtryk, men syntes slet ikke at have nogen Følelse af det mislige i, at han i en Aarrække havde været luthersk Præst, men Papist i Hjærtet; hun mente, at det var et godt Forsvar for hans Færd, at han kun var traadt over med Døden for Øjne. Hun vidste ogsaa ligesom Du at henvise til, at naar Henning Jensen kunde faa Pension,
15 kunde hendes Mand langt mere. –

Men det lader sig umulig gøre at lade ham faa Pension af Embedet, da han er udtraadt *førend* han har faaet sin Afsked. Var det sket *efter* den, saa havde han sikkerlig beholdt Pensionen, – ligesom Kofod Hansen gjorde det. Og hvad H. Jensen angaar, da fik han jo ikke sin Afsked p Gr af falsk
20 Lære, men p Gr af sin politiske Færd, og det er først efter hans Afskedigelse, at han er optraadt som Bekæmper af Kristendommen. Nu kunde han kun miste Pensionen efter en Dom, dvs. Regeringen maatte lægge Sag an imod ham; og dertil ville jeg da ikke tilskynde, eftersom det i mine Øjne tager sig meget ilde ud at lade Højesteret dømme om Kristendom. Det gaar
25 forresten ned af Bakke med samme Henn. Jensen; "Politiken" vil nu kun rent undtagelsesvis optage Artikler af ham, hvorfor han nu maa holde sig til "Socialdemokraten" og til "København", et af de gemeneste Blade i Byen; og forresten har han nu begyndt at være Fotograf. –

Men skal Brockdorff faa nogen Pension (eller hans Enke efter ham), saa
30 kan det kun ske ved Bevilling paa Finansloven, – saaledes som det gik den Rasmussen, der blev Irvingianer. – Hvad Du skriver om Jens Busk, har i høj Grad forbavset mig; jeg kunde have forestillet mig, at han en Dag med Trommer og Trompeter begav sig over i Fritæknernes Lejr, men at han skulde blive Papist, havde jeg rigtignok aldrig tænkt, – ikke mindst fordi
35 han sikkerlig er klog nok til at indse, at samme Dag han gør dette, er det ude med hans Indflydelse som Politiker.

Jeg har forresten i den senere Tid haft megen Overvejelse med en anden Sag. Det har hidtil været saaledes, at Præster af de *anerkendte* Trossamfund kan faa *Tilladelse* til at udføre Begravelser paa vore Kirkegaarde efter deres Skik, medens dette ikke tillades Præster af de ikke-anerkendte Samfund.

Det sidste har atter og atter givet Anledning til Klager og andre Vanskeligheder. Nu haaber jeg imidlertid at have fundet en god Udvej, idet jeg har indsendt Forslag om, at der skal gives *alle kristelige* Trossamfunds Præster *Ret* til at udføre Begravelser efter deres Ritus, kun at denne af Ministeriet
 5 er godkendt som kristelig sømmelig. Derimod de, der erklære sig for ikke at høre til noget bestaaende Trossamf. (dvs. for religionsløse), skal begraves i Stilhed, uden at der lyder noget Ord ved Graven. –

Jeg mener, at man paa denne Maade handler forsvarligt mod Msker, om hvem man, selv om de afvige fra Folkekirken og i mange Stykker ere paa
 10 Vildspor, dog kan antage, at de mene det ærlig med at tjene vor Herre, saa godt som de forstaa, og at man paa den anden Side bidrager noget til at føre Almenheden til Bevidsthed [om] den dybe Adskillelse, der er mellem at have en Religion, et Gudsforhold, og at ville være uden Religion. – Det kan imidlertid vel være, at denne Sag kun kan ordnes saaledes ved Lov, og i det
 15 Tilfælde vil det jo vare en Stund, inden den bliver gennemført.

I denne Tid er min Søn Hemming oppe til sin Examen. Resultatet af det skriftlige er imidlertid blevet saaledes, at han vanskelig kan naa højere end
 20 *haud 1mi*. Jeg mener imidlertid, at han bør tage det, saa kan han senere betænke sig paa, om han vil gaa om; men det gør mig ondt for ham, ti han er et rigtig bravt Mske og har ialfald i de sidste Aar været meget flittig, og han har mere Forstand paa Kristendom end mange Laudabilister. – Men det er jo endelig ikke Examenskaraktererne, der afgør, om et Mske bliver en god og tro Tjener.

Saa lev vel for den Gang, min gamle Ven. Gud give Dig i Dit Hjem og i
 25 Din Gerning et godt og velsignet Aar. Jeg kan mærke, at Du savner Erik, og jeg kan forstaa det; ti nu er det snart ogsaa saaledes med min Kone og mig, at vore Børn ere fløjne ud, naar de to sidste rejse bort i Ferierne, og vi gamle sidde ene tilbage. Men det er jo saaledes Guds Orden; naar kun han vil bevare dem og holde dem paa sine Veje, saa bliver det endda saa godt for
 30 Forældrene, som det kan være.

Hils Din Kone venligst. Gud være hos Eder.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

Kbh. 14/1 96

35 Det udkomne af den store Udg. af N. T. følger. 1-6 H.

388. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[5/3-1896]

Min kære gamle Ven!

Hermed sender jeg to Smaaskrifter, af hvilke jeg antager, at Du allerede har set det ene, om 1 Kor. 7,21, i Sthyr's Tidsskrift. Jeg kunde ikke bære over mit
 5 Sind at lade Ussing, som i forrige Hefte har skrevet derom, nærmest som et Angreb paa min Oversættelse, alene have Ordet om det Steds Fortolkning, og jeg mener at have tilstrækkelig vist ham hjem. – Det andet, om Prostitutionen, har jeg kun en lille Del i; men jeg vil særlig anbefale Dig Assessor
 10 Larsens Foredrag, som synes mig aldeles knusende for den lovhjemlede Prostitutions Forvarere.

Nu er da Fog død. Han laa kun i omtr. 5 Dage og var næsten hele Tiden uden Bevidsthed paa enkelte Øjeblikke nær; det var ikke nogen egentlig Sygdom, men det var Levekraften, eller Livskraften der var opbrugt og forsvandt. Han var i sig selv en virkelig god Mand, mente vist alle Msker det
 15 godt, og havde ubestridelig en rigtig god Vilje til at røgte sin Bispegerning paa bedste Maade; det har jeg her i Arkivet fundet mangfoldige Vidnesbyrd om i hans Erklæringer og Betænkninger, hvilke han lagde langt alvorligere Arbejde ind i, end Martensen gjorde; ti denne synes for største Delen at
 20 have ladet sin Amanuensis Florian Larsen (Forf. af hint Foredrag om Prostitutionen) besørge Sagerne. Men Fog var jo hildet i Traditionen fra sine to Forgængere, at Hovedopgaven for ham var, at holde Alting staaende, efter Forskriften "vorder faste, ubevægelige", hvilket man ikke kan undre sig over, og paa en Maade heller ikke fortænke *ham* i; ti vi se jo alle mere eller
 25 mindre hen til vore Forbilleder.

Mig var han personlig velvillig imod, men har vistnok altid været bange for, at jeg skulde gøre Ulykker for Kirken paa Grund af min Grundtvigianisme og dermed følgende radikale Tendenser; men siden jeg er bleven Biskop har han sikkerlig aldrig søgt at lægge mig nogen Sten i Vejen; ialfald
 30 har jeg aldrig mærket noget dertil. Alligevel er det mig en Slags Lettelse, at han nu er kaldet bort; ti han var – som det ogsaa udtaltes i Nationalt.s Søndagsnummer sidste Søndag – det Enhedsmærke, hvorom de saakaldte høj-kirkelige samlede sig. Derfor er det ikke underligt, at de nu udnævne ham til en Høvding i Aandens Verden, ti nu staa de uden et saadant Enheds-
 35 punkt. Jeg haaber derfor ogsaa nu at kunne lettere overvinde den seje, passive Modstand (og Modstand i Krogene), som denne Retning viser, – ikke mindst i den kbhvske Kirkesag. De vige saa nødvendig fra det Evangelium beati possidentes; derfor skal alt saavidt muligt blive, som det er.

Nu blev da Slotspræst Poulsen Domprovst i Roskilde. Jeg havde ønsket Gabriel Heiberg, der er *meget* dygtig og akkurat som Provst; men der er jo

ikke over ham mindste Spor af den Nimbus, der omgav Gude, hvor han gik og stod, og han er jo ingenlunde nogen stor Aand, men kun en god Mand; der er jo endog noget ved ham, som frister til at smile over ham. Men alt dette gjorde – i Forening med det, at han er min Fætter – at jeg ikke kunde

5 sætte noget alvorligt ind paa at drive hans Valg igennem. Og da Kongen havde opfordret Poulsen til at søge Embedet (han er Svigersøn af Gude, hvem Kongen havde adskillig Godhed eller Veneration for fra Martensens Tid af), saa blev det ham. Jeg vil sikkerlig ikke faa nogen Glæde af ham; han er en lille vigtig og intrigant Person, pousseret frem fra sin Ungdom af først

10 af Gude og Martensen, senere af Fog. Men det er maaske bedre at have ham i Roskilde end her i Kbhvn. –

Underligt og sørgeligt nok er det forresten, at der ikke var en eneste nogenlunde fremragende Mand, der søgte Roskilde, hvilket i mine Øjne er det mest tiltalende Sted i Landet, hvad de ydre Forhold angaar: fra Domprovstegaarden er der den skønneste Udsigt over Roskilde Fjord med de

15 (mange) skovbevoksede Næs, der strækker sig ud i Fjorden. Lige ved Siden af Gaarden er Stiftsbiblioteket, en lille, yderst tiltalende Bygning i gotisk Stil; jeg kender ikke noget hyggeligere Rum, end det Bibliotek indeni. Og saa den dejlige Domkirke. Men der findes jo overhovedet ingen Overflødig

20 dighed af fremragende Præster, og ikke mange, som der er rigtig Fart og Drift i, – undtagen Indre Miss. Folk.

Sidste Onsdag ordinerede jeg 9 Kandidater, deriblandt Falkenstjerne. Han har i de sidste 3-4 Aar været meget svag, en slem Mavedaarlighed, som Maaneder igennem holder ham i Sengen, og som han atter havde haft et

25 haardt Anfald af i de sidste Uger før Ordinationen, saa det var lige med Nød og neppe, han kunde komme ned til den, medens han var saa svag, at han ikke kunde komme til Bispeexamen. Jeg antager nærmest, at han ikke har lang Tid tilbage. Forresten var jeg glad ved at tale med ham; han har tidligere været meget selvsikker og storsnudet, men hans Sygdom har bøjet

30 ham, han talte saa ydmyg om sig selv og den Præstegerning, han skulde gaa ind til, saa jeg haaber, at han endda skal gøre nogen Gavn i den. Men en virksom Præst bliver han neppe, selv om han bliver rask.

Jeg har i disse Dage med Fornøjelse læst Monrads Bog om Grundtvig, som jo forresten har været trykt før for største Delen. Han er et snildt Ho-

35 ved, og det er morsomt, hvor meget han kan faa ud af lidt, som f.E. i Stykket om "Kirkeklokke mellem ædle Malme". – En Bog som jeg ogsaa har læst med Fornøjelse er Martensen Larsens "Naturvidskabrnes Gæld til Xdommen". Har Du ikke læst den, skulde Du se at faa fat paa den.

Her staar ellers alt vel. Jeg selv er rask og har al Grund til at takke Gud for den Glæde, han giver mig i min Gerning. Jeg haaber, at den mærkelig

milde Vinter, vi har haft i Aar, har været god for Dig. Gud lade sin Naade lyse for Dig og Dine. Hils Din Kone venligst.

Kbh 5/3 96.

Din
Skat Rørdam

5

389. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[8/3-1896]

Kjære gamle Ven.

10 Tak for Dit kjærkomne Brev og de dermed følgende Sager. Jeg er bange for, at jeg ikke heller har takket for Dit forrige Brev, hvormed fulgte Hefterne af Billedbibelen. Men jeg plejer jo ellers ikke saaledes at være i Baghaanden, saa Du vel ikke for denne Forsømmelses Skyld slaar Haanden af mig, hvad Dit sidste Brev jo da er Vidne om.

15 Vistnok er en mild Vinter den bedste for mig, men rigtig god er ingen Vinter. Jeg havde i Januar en Asthmatur, som tog Magten fra mig i 14 Dage; jeg maatte lade en Søndag og to Confirmationsdage gaa over, og i over en Maaned var jeg mat i Sokkerne. Det bliver vanskeligere, jo ældre man bliver, at komme over et saadant Ryk, og mens det staar paa, synes jeg, at der
20 er kun smaa Udsigter til virkelig at komme over det. Nu gik det imidlertid denne Gang, og gid det ikke maa komme for snart igjen.

Talerne mod Prostitutionen synes jeg jo godt om; den Assessor Larsen er udmærket. I Din Tale synes jeg bedst om den sidste Del, og jeg vilde ønske, at det havde været endnu mere udført, hvor umoralsk det er at ville befri
25 Synden for dens Virkninger. Det er meningsløst at ville skille Aarsag og Virkning ad. Dette har Sokrates vist meget slaaende, hvor Xenophon lader ham tale om de guddommelige Love, der altid overholdt sig selv. Hvor Mennesker har vedtaget, at noget skal være strafværdigt, der kan Straffen udeblive, men hvor Gud har fastsat dette, der formaa Mennesker ikke at
30 rokke det; at prøve derpaa fører aldeles intet til uden noget værre. Gid nu disse gode Taler maatte føre til, at denne Skændsel og Pest maatte skaffes af Vejen, saa vidt som det lader sig gjøre.

Din Afhandling om 1 Cor. 7 har jeg jo læst i Theol. Tidsskrift; den er meget vel skreven og hævder, hvad ogsaa jeg i mange Aar har ment, sagtens siden Clausen og Scharling forhandlede den Sag. Men et vanskeligt Sted er og
35 bliver det ved at være. Det er meget træffende, hvad Du paapeger, at Sidestykkerne med Skilsmisse, Omskærelse føre til, at man maa vente, at Trællestanden helst maa blive urørt, at det ene som det andet christeligt ingen Betydning har. Dog indrømmer Paulus jo en Undtagelse ved Skilsmissen, nemlig naar den vantro Part vil skilles; og det lod sig jo saa ogsaa tænke, at

han vilde gjøre en Undtagelse ved Trællestanden, naar nemlig Friheden blev tilbudt. Der var vel forsaavidt ikke videre i Vejen for, at det kunde tages, som Clausen og Ussing gjør. Kan han gjøre Undtagelse det ene Sted, kan han ogsaa det andet. Men Du har Ret i, at saa kunde der umuligt staa dette
 5 ubelejlige καὶ; man ser ikke, hvad det skal til, ja det er som en Hund mellem Keglerne. Men paa den anden Side er ἄλλᾶ heller ikke saa ganske bekvemt; man vilde paa Dansk vente "selv om". Men καὶ er og bliver uoverkommelig Sten.

Hvad man nu alligevel faar at indrømme, er, at Paulus har udtrykt sig
 10 meget utydeligt, saafremt χρῆσαι vel betyde "brug", til Spørgsmaalet er jo, *hvad* der skal bruges. Man vilde afgjort vente, at der stod: "undvær hellere"; thi det lyder dog forunderligt at sige "brug", hvor der netop ikke skal bruges. Det laa nærmest at slutte, at det, der skal bruges, er det sidstnævnte: at blive fri. Men καὶ bliver ved at staa i Vejen, og forhindrer denne For-
 15 staaelse. Mon der ikke ligefrem kunde oversættes: "men om Du endogsaa kunde blive fri, saa undvær det hellere"; det er jo dog Mening. Jeg ser i Arnesens Leksikon, at χράομαι i visse Former betyder "mangle"; han anfører saaledes Odys. 1,13; Theokrit 26,18, ligesom κεχρημένος trængende, fattig; Odys. 14,155. Der siges der, at det kun er som Perfectum, at
 20 det har denne Betydning; men hvorfor ikke ogsaa i Aorist? At der kun kan paavises skriftlige Exempler paa denne Betydning i Perfectum, kan da ikke bevise, at Ordet ikke kan have den i en anden Fortidsform. Jeg, der ingen videnskabelig Ære har at sætte paa Spil, tror nok, at jeg vilde oversætte: "undvær det hellere"; det er da vist den egentlige Mening; men det kan jo
 25 være, at de, der kan Græsk som Ussing, vil ikke taale saadant. Jeg gad nok høre, hvad Du mener derom.

Men en god Afhandling er det, Du har skreven, en Biskop værdig i alle Maader. Jeg maa antage, at Du ikke gaar ind paa, at Hr. Poulsens reviderede Oversættelse bliver autoriseret, ikke fordi jeg kjender den, thi jeg har ikke
 30 ment, at det var værd at koste 3 Kr. paa den; men naar Du skal tale med i den Sag, er det da billigt, at Du ønsker Hensyn taget til Din egen Oversættelse. At gaa til at autorisere den, ganske som den er, ville jo vist ikke være rigtigt; det gamle har en Ret, som ikke kan tages fra det, uden at der vækkes unødigt Anstød og sker Skade. Men jeg synes, det vilde være temmelig
 35 let at rette den gamle efter Din i alt det, hvor der er aabenbare Fejl. Navnlig er det da en Skændsel den Masse Trykfejl og taabelige Forandringer, der er i den nærværende Danske Overs. Jeg tør paatage mig mod lidt Godtgjørelse at paapege omtrent 1000 Afvigelser fra den autoriserede Tekst.

Ja, saa blev jo da Poulsen Domprovst, sagtens til Skuffelse for Gabriel. Og det var jo vel heller ikke værd at sætte noget ind paa at forhindre ham

derfra, naar Kongen ønskede det. Han kan jo vist være ligesaa god, som Gude var. Det undrer mig, at Du skriver, at det er *sørgeligt*, at ingen begavede Mænd vilde søge Domprovstiet, Hvem er egentlig "begavede Mænd" i vore Dage; jeg er bange for, Du vilde rynke Næsen, hvem der saa end nævnedes. Og at der er Ære og Behagelighed ved Stillingen der, er jo ingen Grund til, at begavede Mænd skulde søge det. Saadanne Hæderspladser søges jo egentlig ikke, men de overordnede tilbyde dem til dem, de vil udmærke. Jeg synes, det er ganske trøsteligt, om christne Mænd sidde stille ved saadan Lejlighed og ikke er forhippede paa at rives om et saa lækkert Ben. Der var jo tale om Scharling i Randers; men om han hører til de fremragende Mænd, ved jeg ikke; jeg kjender ikke noget til ham. G. Heiberg er ikke fremragende i nogen Maade.

Hvad Du skriver om Fog, kan vel nok være sandt, at han vilde ikke gjøre Fortræd, saavidt han forstod det. Men det er da egentlig kun en lille Ros at give ham; dog er der vel heller ikke mere at sige om ham. At han satte sig mod den ny Psalmebog af al sin Magt, maa Du jo have tilgivet ham, og det antager jeg dog, at han gjorde just ikke af Samvittighed eller af gode Grunde i det hele, men fordi hans store Formand og Forbillede gjorde det samme. Jeg kan ikke andet end finde det rigtigt af ham, at han ikke vilde roses af alle Munde i sin Grav, men bad sig fri for at kanoniseres; men det synes jeg ogsaa, er det bedste, han gjorde. Jeg husker med Skam at tale om intet andet godt, han gjorde som Biskop. Som Prædikant har han vist været en "veltalende" Mand, men det er saa mange. Ja National. Tidn. sendte ham den sidste Salut som "en Høvding, Hovedet højere end alt Folket". Det er det samme Mærke, der i sin Tid anviste, hvem der skulde været Sjællands Biskop, og jeg tror endnu, at det er Hr Poulsen. Men lad ham nu sidde i Fred i Roskilde, som V. Beck jo kalder "de dødes Rige".

Jeg har ikke set Monrads Bog, som Du nævner og har glædet Dig ved. Jeg antager, at det er kun, hvad han fra Tid til anden har skrevet i Kirketidn. Jeg maa bekjende, at jeg kan ikke nyde samme Monrad; han er for mig en vreden og affekteret Person. Han kan jo slumpe til at sige noget godt, men næsten alt er skruet. Hans Vid er saa at sige aldrig umiddelbart; det er ikke Humor, der altid er behagelig og som Grundtvig var en Rigmand paa; men det er lavet og lagret Vid, syltet og henkogt. Det smager mig ikke, at der er mange, der har det som jeg. Hans Aandrigheder over "Kirkeklokken mellem ædle Malme", som jeg ser, at Schrøder har anprist for Nordmændene, og som Du ogsaa synes at være tilfreds med, kan jeg ikke døje. De ædle Malme, Grundtvig har tænkt paa, er visselig ganske ligefrem "Guld og Sølv"; det andet Snak om Historie og Poesi har aldeles intet at bestille i den Sammenhæng, hvori Ordene staa i Grundtvigs Sang. Det er jo den virkelige

Kirkeklokke, han synger om, særligt den i Udby Kirketaarn. Hvorfor skal der dog gøres Konster med det ganske simple? Du skriver, at han kan faa noget ud af lidt; nej han kan ikke faa det ud deraf men kun det ind deri. Jeg holder mere af dem, der faar lidt ud af meget, end af dem, der faa meget ud af lidt. Jeg kan ikke lide skruet Aandrighed, og mindst, at det simple, ligefremme skal pines til at sige al Verdens Ting. Det er paa den Maade, at Methodister og Reformerte i det hele pine Bibelsteder og skrue Hovederne af Lave paa enfoldige christne Mennesker. Det er ikke Redelighed.

Martensen-Larsens Bog har jeg læst med megen Tilfredshed; den er noget af det bedste, som Fr. Nielsens Smaaskrifter har bragt. Men det er jo tvivlsomt, om Naturvidenskabsmændene vil agte paa det og anerkjende det. Nørregaard fortalte forleden her, at Baagø havde læst Bogen og rost den; men han havde dog en Ting mod den, og da det skulde høres, hvad det var, saa var det netop Hovedsagen i den. Anderledes havde han ikke lært af den. Men Bogen er imidlertid god, og Hovedsagen i den er uden Tvivl Sandhed.

Det er da sørgeligt med Falkenstjerne. Han var fra først af en rar og kvik Fyr; men saa kom han ind i denne fortvivlede politiske Spektakel. Hvor det dog kan ødelægge et Menneske! Henning Jensen er nu endt saaledes, at man skulde synes, man maatte ønske for ham, han aldrig var født. Men andre er der, som Falkenstjerne og Joh. Laursen; de kunde være bleven nyttige Præster, og nu har de sat deres Sjæl til paa dette Skitteri, saa de vist aldrig helt forvinde det. Det samme gjælder sagtens om Harald Holm, hvem jeg dog ikke har kjendt.

Forrige Søndag var her en Cand. Bjerre, Adjunkt i Horsens; han er vist ogsaa Politiker. Han lod til at kjende Dig og havde været med til at læse Korrektur paa Dit N.T. Nu talte han om, at han gjerne vilde prøve paa at tage Licentiatgraden, dels, som han vedgik, af Forfængelighed, dels for at blive kvalificeret til at blive Seminarieforstander, hvad han havde Lyst til. Jeg fraaadede ham denne Narrestreg, thi naar han ikke har noget, han vil have sagt fra Universitetet, hvad skal saa det til? Har han ellers noget at meddele Verden, som har Værdi, saa bliver det nok læst, enten han har en Grad eller ikke. Jeg læser altid en Disputats med mindre Velvillie end en anden Bog; for mig trækker dette fra, at man ved, det er et Offer til Forfængeligheden.

Jeg læser i denne Tid og sagtens i længere Tid en Bog, som min Kone gav mig til min sidste Fødselsdag. Det er Macaulay' Englands Historie; jeg tror, aldrig jeg har læst saa god en Bog; i noget ligner han Grundtvig, i noget Allen; men det forekommer mig, at han overgaar dem begge. Man kan lære alt muligt af ham ogsaa Theologi, thi han har et sundere Blik derpaa end

mange Theologer. Og saa er hans Skrift som et Digterværk; det er i Sandhed historisk Kunst. Jeg har hørt denne Bog omtale i mange Aar, men mente, at jeg kunde ikke overkomme at læse saa stort et Værk; nu har jeg ondt ved at holde op og lægge den til Side.

- 5 Ja nu faar det saa være nok denne Gang. Jeg er bange for, at dette Brev er bleven for langt, thi Du har jo sagtens andet at bestille end læse om Smaa-ting herfra. Men jeg var jo kommen i Baghaanden og mener nu at have oprettet dette, saa jeg med rolig Samvittighed kan vente at høre fra Dig igjen. Ja, Din Søn fik jo 2den Karakter; det maa nok være til Gavn for ham. I
10 selve Sagen gjør det hverken fra eller til, hvis han da vil være Præst.
Lev nu vel og Gud bevare Dig og Dine i sin Naade og Velsignelse.

8 Marts 1896.

Din gml. Ven
Otto Møller

15

390. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[10/9-1896]

Min kære gamle Ven!

- 20 Det er meget længe siden, jeg har hørt fra Dig – eller rettere, sét noget skriftligt fra Dig; ti noget lidet har jeg dog hørt gennem mine Børn fra deres korte Besøg hos Dig, – og længere er det siden jeg har skrevet til Dig. Men nu, da jeg sender Dig de medfølgende to Bøger, maa jeg ledsage dem med et Brev.
- 25 Jeg har ført et uroligt Levned i denne Sommer. I de første Dage af Maj begyndte jeg at rejse paa Visitats, og dermed vedblev jeg saa med enkelte Dages Afbrydelse til sidst i Juli. Det er i én Henseende strengt nok saaledes at drage fra Sted til Sted og altid at skulle give ud i Tale og Samtale. Og de Steder, hvor det er egentlig oplivende at komme og se til med Præsten og
30 hans Gerning, er jo ikke mange. Men hvad der saa at sige allevegne har været mig til stor Opmuntring og Glæde, er at katekisere, eller som jeg hellere og rettere vil betegne det, at samtale med den konfirmerede Ungdom, hvor man har Lejlighed til at lægge baade dem og de ældre adskilligt paa Hjærte, som man selv glædes i og lever med, – hvilket man da ogsaa har
35 Lejlighed til i de Taler, man ellers holder i Kirkerne. Det har været mig selv til Forbavselse, og Kilde til Tak til Gud, at jeg har kunnet holde dette omflakkende Liv saaledes ud, – og ikke mindst, at min *ἀντικείμενος* fra Ungdommen af, har vist sig saa skikkelig, lydig og pligtopfyldende, som det paa nogen Maade har kunnet ønskes. –
Da jeg saa paa Grund af Høsten ikke kunde visitere mere, rejste jeg til

Marienbad i Bøhmen, hvor min Kone havde tilbragt 5 Uger for at gennemgaa en Kur. Hun havde hele det sidste Aar været meget skrøbelig, og hendes Tilstand saa i Virkeligheden meget betænkelig ud; jeg tror nærmest, at vor Læge, som ellers er en meget dygtig Mand, sendte hende afsted, fordi han ikke vidste, hvad han skulde gøre ved hende. Men det hjalp hende over al Forventning godt, Gud ske Lov, saa at hun nu er raskere, end hun har været i mange Aar. Fra Marienbad gjorde vi saa paa Hjemrejsen en højst fornøjelig Tur i Riesengebirge, hvor der er meget skønt og tiltalende.

Siden den Tid har jeg været i Ro hjemme, – forsaavidt man kan tale om Ro, naar man har haft Bunker af Sager, der havde opsamlet sig i Sommerens Løb, at erklære sig om. Endnu er jeg ikke færdig med dem alle; og saa om en Ugestid samles Kirkeraadet, med 4-8 Timers daglige Forhandlinger i 2-3 Uger.

Jeg medsender 2 Skrifter. Det N. Test. haaber jeg Du vil kende for at være en smuk Bog. Dog er de almindelige Expl. ikke trykte paa saa pænt Papir som dette, der er trykt paa noget aparte fint Papir ("Lessebo" Nr. 1"); men de almindelige ere forresten ogsaa trykte paa noget særdeles godt Papir, der ligesom Typerne er anskaffet til samme Brug. Jeg smigrer mig med, at dette er den smukkeste Udgave af N. Test., som er udkommet paa Dansk; og saa sælges den pænt indbunden for 1,00, saa jeg haaber at den skal vinde Indgang hos Folk, som giver sig af med at læse Skriften, og hjælpe dem til at læse den med Forstaaelse. Min Prædiken om Guds Børns Fuldkommenhed vil Du se, er foranlediget ved Becks Ideer om "de helliges Fuldkh."; den vil dog maaske kunne hjælpe en og anden til at tænke mere forstandig derom, end han. Forresten er jeg beredt paa, at dersom den bliver læst, vil adskillige af Indre Miss. Folk opløfte et Skrig som de uskyldig angrebne; ti de er jo ligesaa ømskindede overfor enhver Modsigelse – end sige Angreb –, som de selv ere raske og flotte til at angribe og forkaste, hvad de ikke forstaaer. –

Du sendte i Sommer engang en Meddelelse om, at Beck tænkte sig som Kudsken paa den Karet, hvis indvendige Plads indtoges af mig; indtil videre tvivler jeg om, at han har sagt dette; ialfald har han ingen Grund haft dertil, saa jeg kan ikke tro, at han mener det.

Den Mand, Du ved samme Lejlighed anbefalede til Børneskolen paa Jonstrup, har jeg ikke gjort noget for, da jeg aldeles ikke havde noget med denne Ansættelse at gøre, og i saadanne Tilfælde kunde det ikke falde mig ind at blande mig i Sager, hvorom vedk. med Grund kunde sige: hvad kommer det dig ved? Desuden er Bredstrup en saa god og dygtig Mand, at Valget trygt kunde overlades til ham. – Det er godt, at der er nogle Mænd, der – som han – endnu har Kræfter og Vilje til at tage fat; ti det er vemodigt at se, hvor lidt Energi der i det hele er hos Folk fra den grundtvigske Side, ej

at tale om dem, der ligefrem er "Svæklunge", saaledes som Monrad, der har været syg hele Sommeren, saa nervøs, at han ikke turde gaa ene. –

Det er naturligvis ikke derpaa det kommer an, at Folk er eller kalder sig Grundtvigianere; langt vigtigere end dette er det, at Grundtvigs Tanker sit
 5 venia verbo tabe sig i Menighedens Liv og Bevidsthed paa samme Maade, som Surdejen kan siges at tabe sig i Dejen. Men for at det skal ske, maa der dog være Knokler og *nogen* Ild i de Mænd, i hvem disse Tanker er komne til Bevidsthed.

Lev saa vel for denne Gang, min gamle Ven. Naar Du en anden Gang
 10 skriver, behøver Du ikke spare saa meget paa Blæk og Papir, som sidste Gang. Gud være hos Dig og Dine. Hils Din Hustru.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

Ordrup 10/9 96

15

391. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[15/10-1896]

Kære gamle Ven.

Hermed følger saa den lille Bog, jeg anmeldte forleden til Dig. Det vilde
 20 glæde mig, om Du maatte finde et og andet deri, som Du kunde billige; at der vil være noget, Du ikke synes om, er jeg jo saa temmelig vænnet til. Der er visse Ting, jeg har følt mig dreven til at sige, skøndt det egentlig har været mig imod, navnlig dette om Uvæsenet, der er drevet af de unge Grundtvigianere; men jeg synes, det er uforsvarligt, at der ikke protesteres
 25 alvorligt derimod. Det faar nu gaa, som det vil, jeg har villet feje for min Dør og ikke tie til det.

Jeg sidder for Tiden i Martensen-Larsens Disputats og er meget glad ved at læse denne usædvanlig velskrevne Bog. Han er afgjort en Begavelse, som Universitetet burde se i Tide og skaffe Plads for. Kunde Scharling gaa af og
 30 denne komme i hans Sted, saa vilde det utvivlsomt være en betydelig Vinding. Jeg synes jo visselig, at han er kommen altfor langt ind i Udviklingslæren, hvor han taler om Jøderne. Han har Ret i, at det er underligt, at de alene naaede til Tro paa den ene sande Gud; men dobbelt underligt er det da, om der ikke er begyndt med Aabenbaring men alt ligesom har udviklet
 35 sig af sig selv. Han har forset sig paa det nymodens og er gaaet omtrent ligesaa vidt som Buhl; og det er jo en mærkelig bedaarende Kraft ved dette ny. Han, der ellers ikke vil vide af Evolution at sige i Hedenskabet, – og deri har han Ret, – han gaar ganske glat ind paa den i Israel. Det er, synes mig, en klar Inkonsekvents. Men selv dette Skævsyn, der jo vil rette sig, naar Linen er løbet ud i Tydskland, maa man erkende, at han er en Dygtig-

hed. Jeg ved snart ikke, at jeg har læst saa god en Disputats; i Almindelighed er det noget kedeligt Kram, som ingen har Gavn eller Glæde af; af denne har man da i hvert Fald Glæde.

Samtidigt har jeg læst Biskop Daugaards Liv, dvs. hans Ungdomshistorie, til han blev Præst. Det er forresten ogsaa en fornøjelig Bog, om den end er
5 utilladelig bred. Han har været en livlig og retskaffen Mand, en jævn, trofast Jyde, og en vis videnskabelig Drift og Dygtighed var der jo ogsaa hos ham. Men i højeste Grad besynderligt er det dog at se, at han har levet i Kjøbenhavn og Sorø i Aarene 1820-30, har taget Del i meget, fulgt med i
10 Poesi og paa Theatret, men han er bleven aldeles uberørt af den kirkelige Strid; det er, som om han aldeles ikke har lagt Mærke dertil. Steffens kommer til Sorø, og Daugaard er kun gnaven over hans Snak; Grundtvig kommer der, og Daugaard ser ham end ikke. Det kan man kalde at staa over Partierne. Jeg var engang sammen med Biskop Daugaard og fik det Indtryk
15 af ham, at han var en temmelig tør Person, uden videre kirkelig Interesse, en jævn og retskaffen Mand men meget lavstammet. Nu forstaar jeg, at han med en saa fattig Ungdom vel ikke kunde være andet.

Jeg gad nok vide, om Du har haft nogen afgørende Indflydelse paa, at Brücker nu endelig har faaet Anerkendelse. Jeg billiger, at han har faaet
20 den; men da han er den samme, han altid har været, saa burde den aldrig været ham negtet. Han har udgivet en lille ganske kvik Bog, hvori der er et par Foredrag, som ikke ere ilde, men hvor der da ogsaa er noget af hans sædvanlige vovede og kaade Indfald. Nu er han jo imidlertid anerkendt og udsætter sig vel saa ikke for atter at kræves til Regnskab. Men han
25 vil nok blive ved jævnlige at minde om sin Tilværelse, og at han er sig selv lig.

Det har glædet mig, som Højesteret dømte i Moes Sag; ja jeg vilde helst have Degnen helt frikendt, men i Grunden er det da det, der er dømt alligevel. Det tager vist en gal Ende med det indre-missionske, før man ved af
30 det. Forleden havde jeg Besøg af en Præst Constantin-Hansen, en god og alvorlig Mand, der har lidt overordentlig af dette Uvæsen og endog har følt sig nødt til at bede om sin Afsked, hvad han dog blev friet for ved at blive forflyttet. Men det gaar ikke an, synes mig, at de faa Lov til at tyrannisere og dominere, som de gør, uden at Enden bliver, at de skrue vor Folkekirke
35 helt af Lave.

Paa Lørdag har der meldt sig en Præst hertil nemlig Koch fra Odense; jeg har ofte hørt ham nævne som en ualmindelig flink Mand, saa jeg glæder mig til at gøre hans Bekendtskab. Kun er det kedeligt, at han bliver ikke ene her i det Par Dage, da der ogsaa kommer et Par andre Folk. Jeg bliver ellers snart for gammel til at tage mod de mange paa en Gang.

Lev nu vel gamle Ven, og gid jeg snart maa høre fra Dig, at Du har det godt i Sjæl og Legem.

Din gml. Ven
Otto Møller

Gylling 15/10 96.

5

392. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[30/1-1897]

Min kære gamle Ven!

10 Der er som sædvanligt gaaet lang, utilbørlig lang Tid hen, uden at jeg har svaret Dig paa Dit sidste Brev og takket for den medfølgende Bog. Det er dog tildels denne samme Bog, som er Skyld i min Tavshed; ti da jeg havde læst den, havde jeg saa mange Indvendinger imod den, og jeg fandt det kedeligt for mig selv, og antog det vilde være lige kedeligt for Dig, at se dem
15 fremsatte. Nu har jeg siden den Tid læst Bogen en Gang til og mener nu, at jeg noget bedre forstaar baade Grundtanken og Enkelthederne, ogsaa kan tiltræde adskilligt, som jeg ved første Læsning sagde nej til. Der er saare meget i den, som jeg har glædet mig over og fuldt ud kan underskrive, saaledes f.E. hvad Du skriver om, at Guds Ord skal "gøres", og om at kun den, der
20 elsker Gud, kan kende ham. Men jeg er meget betænkelig ved, hvad Du ogsaa skriver, at naar Gud taler, saa sker det, men *sker det ikke, har han ikke talt*, – ialfald ikke til os. Man maa dog huske paa, at Gudsordet lyder til frie Msker, som kan sige ja, men ogsaa nej, og at "Guds Ordet" i fuldeste Forstand, = Jesus Xtus, den selvsamme JX, fuld af Naade og Sandhed, er til
25 Fald (netop fordi han er den samme) ligesaa vel som til Oprensning.

    Og dernæst, at Du taler, som om Du vilde stille den enkelte Kristen helt udenfor Sammenhæng med Menigheden, ved den Maade, hvorpaa Du taler om, at den enkelte maa begynde forfra med Sakramenterne og N. Test. Ganske vist kan ingen tage det at tro i Arv efter sine Forældre eller andre,
30 heller ikke disses Oplevelser, Erfaringer o.dl. Det gælder vel om det religiøse, som om alt hvad Msket virkelig skal kunne *leve* i, at man maa leve sig til det, og dette kan kun hver enkelt selv gøre. Men det skulde dog være underligt, om Msket her mHt sit dybeste Indholds personlige Tilegnelse skulde staa paa lige Trin med de umælende. Og det kan vanskelig negtes, at
35 hvis dette var Tilfældet, vilde der aldrig kunne blive Tale om *Menighedens* indvortes Vækst i Troen paa og Erkendelsen af JX. og til Mands Modenhed; der kunde kun blive en Hob eller Mangfoldighed af forvoksne Individuer, – ikke "fuldvoksne", som jeg slap til at skrive; ti intet Mske kan naa en virkelig og sund Vækst i aandelig, og særlig ikke i en religiøs Henseende, hvis han stiller sig som enkelt, men kun i Samfund med andre Msker, saa der

bliver et Vekselforhold mellem den enkelte Person og Samfundet. Ingen Kristen kan vokse uden i Samfund med Menigheden = uden som Lem paa Legemet. Dette vil Du sikkerlig heller ikke paa nogen Maade negte; men i Din Iver for at fremhæve Nødvendigheden af den enkeltes personlige Forhold til Gud og hans Ord har Du slet ikke faaet det med.

Naa, derom vil jeg nu ikke tale mere, d.v.s. *skrive* mere; men jeg kunde have god Lyst til at *tale* med Dig derom, om Gud engang igen vilde føre vore Veje sammen, hvilket vel sagtens maatte forstaas som, at jeg kom til Dig; ti det kan vel neppe ventes, at Du nogensinde kommer til mig, skønt jeg har baade Hjærte- og Husrum for Dig og Dine i min smukke fornyede Bispegaard. Jeg er forresten vis paa, at dersom Du ellers kan huske Bispegaarden i dens gamle, grimme graa Skikkelse, vilde Du baade glædes og forbavses ved at se den forynget som en Fugl Fønix. Og jeg har min store Fornøjelse og Triumf deraf, at medens alle fuldtro Tilhængere af det gamle Bisperegimente i Forsommeren forlystede sig med at tale om, at det var pietetsløst, ja Vandalisme at røre ved dette gamle og at trække den graa Kjole af den, saa har de nu slet ikke andet end at istemme den almindelige Forbavselse og Beundring over, hvorledes den gl. Gaard er bleven ”en Pryd for Hovedstaden”. – Nu er det mit Ønske og Bøn, at jeg ogsaa maatte faa Naade til at skaffe noget af det paaklistrede Væsen bort fra Bispegerningen og til at røgte den i Herrens og ikke blot i Kongens Tjeneste. Men dette er jo noget sværere end at afpudse et Hus.

Du skriver om de indremissionske. Dem har jeg ogsaa mit Bryderi med, d.v.s. endnu ikke jeg selv personlig, men jeg faar atter og atter Klager over deres utrolig hensynsløse og dømmende Taler og Optræden i det hele. Det er som om de skulde hente deres egentlige Kraft og Næring af at skælde og true ”de andre, de vantro, Verdens Børn”, og saa snart saa en af disse ganske spagfærdig byder dem Braadden, saa skriger de op over den gruelige Forfølgelse, Guds hellige maa lide. Hele deres Virksomhed med Missionshuse o.l., hvor deres egne samles, er jo egentlig at skikke sig som Sekterere, mens man dog tager Kost og Tæring af Folkekirken. Det er for mig ingen Tvivl om, at hvorvel der virkelig hos dem i det hele er en varm Iver for Guds Rige, ligesom der ogsaa er et hjærteligt Samfund imellem de ”omvendte” indbyrdes, saa virke de dog mere til Skade end til Gavn for Kristendommen i *vort Folk*, idet de støde mange bort, som dog sikkerlig vare skikkede til Guds Rige. –

Jeg har allerede adskillige Gange baade mundtlig og skriftlig maattet tage haardt paa saadanne, men har ikke sporet sønderlig Frugt deraf; det vil sagtens blot føre til, eller ende med, at jeg betegnes som et vantro Mske. Men det faar saa være. Jeg er ellers i det hele rigtig glad og taknemlig for min

Gerning og føler mig raskere og mere arbejdsdygtig, end jeg har været i adskillige Aar. Men det er ogsaa en Gerning, som kan lægge Beslag paa en Mands bedste Kraft.

I disse Dage har jeg læst en Bog, som jeg vil anbefale Dig som værende
 5 god at faa Forstand af, skønt den i sig selv nærmest maa vække ligefrem
 Gru i ens Sjæl. Det er et Foredrag af en Prof. O. Ritschl, "Nietzsches Welt
 u. Lebensanschauung", Lpzg 1897 (koster omtr. 1,00). Samme Nietzsche er
 det, som har bragt Begrebet "Overmenneske" i Kurs, dvs. de aandelige
 Stormænd eller Aristokrater, som ere fødte til at tyrannisere hele den store
 10 Mskehed. De har deres egen "Herremoral" (i Modsætning til de andres
 Slavemoral, hvis øverste Udtryk haves i Kristendommen), som er "paa hin
 Side godt og ondt" og skal føre til, eller rettere, bestaar i en "Omvurdering
 af alle hidtidige sædelige Værdier"; de ere "Rovdyr med sande, overskum-
 mende Rovdyrinstinkter", og som saadanne ere de "fornemme Sjæle", som
 15 kun erkende Pligter mod deres Ligemænd, medens alle de andre Msker af
 lavere Art kun ere til for at tilfredsstille deres Rovdyrinstinkter. Hele den
 nuværende Demokratisering af Evropa er en Udvikling, som peger og sig-
 ter hen imod Fremavlingen af saadanne Undtagelsesmsker, i hvem "Viljen
 til Magt" er det ene raadende og ene berettigede. –

20 Manden endte ganske vist som afsindig, men skal have en umaadelig Ind-
 flydelse i den tyske Ungdom, – har hos os sin Profet i G. Brandes. Og
 hvordan end *han* endte, saa kan ingen Kristen ved at læse hans Udtalelser
 lukke Øjnene for, at der er en gruelig Sandhed i hans Ord, – eller snarere:
 vil blive det; ti det er saa aldeles det antikristelige, Dyret i Aab. 13, som han
 25 dermed varsler om. Og dette vil jo komme; men grueligt vil det blive at
 leve, naar disse Tanker ikke blot udtales og skildres, men sættes i Værk.

Jeg har med *stor* Fornøjelse læst Dit Stykke om Grundtvigs Kirkeklokke.
 Det var baade i sig selv saa sandt og smukt skrevet, og vidnede om, hvad
 jeg vilde kalde en *alvorlig* Kærlighed til en god Mands Minde. Nu ser jeg,
 30 at Monrad i Kirketidenden idag alligevel vil forsvare *sine* ædle Malme; og
 jeg for min Del tør ikke negte Muligheden af, at noget saadant kan have
 foresvævet Grundtvigs Syn, som en Slags Anelse (det gaar vistnok ofte de
 virkelige Digtere saaledes, som det hedder i den gamle Salme om Profe-
 terne, at de udaf Aandens Drift forkyndte langt mer, end selv de *vidste*);
 35 men Sangens hele jævne, man kunde sige, idylliske Tone tyder rigtignok
 snarest paa, at Din Opfattelse er den rette.

Saa lev nu vel for denne Gang, min gamle Ven. Og lad mig se, at Du
 endnu som saa mange Gange tilforn forstaar at gengælde ondt med godt
 (eller sanke gloende Kul etc.) ved snart at lade mig høre fra Dig. Gid Du
 saa maa kunne melde, at Du i denne Vinter har haft det godt og været rask,

– og ligeledes Din Hustru. Hils hende venlig fra mig. Gud gøre det lyst og mildt for Eder i alle Maader.

Kbhvn. 30/1 97

Din gamle Ven
Skat Rørdam

5

393. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[9/2-1897]

Kære Ven.

10 Tak for Dit Brev fra forleden Dag, og da Du opfordrer mig til at skrive snart igen, vil jeg heller ikke opsætte det, da jeg maa slutte, at Du har bedre Tid til at læse end at skrive Breve. Jeg havde desuden bestemt, at enten jeg hørte fra Dig eller ikke, saa vilde jeg holde det gaaende alligevel og benytte Lejligheden at ønske Dig til Lykke til d. 11. Februar, da Du træder ind i det

15 Aar, som jeg om ikke længe vil forlade. Gud lade det blive et godt Aar for Dig og alle Dine; – han lade Dig blive ved at have Glæde af Din Gerning og ogsaa se nogle Frugter af den.

Visselig kunde det fornøje mig at komme til Dig i Din Residens og se, hvordan Du der kan føre Dig; men jeg maa nøjes med at have set den i Illu-

20 streret Tidende, hvorfra jeg nok kan skønne, at den tager sig godt ud. Jeg under Dig ogsaa godt denne Glæde at bo i et godt Hus; jeg selv maa ofte i denne Tid beklage, at vort Hus er utæt og koldt. Gid Du maa have det lunt og godt og saa huske at hjælpe med til, at vi alle kan have det frit og hyggeligt i vort folkekirkelige Hus, der jo ogsaa er noget forkludret og kunde

25 trænge til adskilligt Eftersyn.

Hvad ellers os her angaar, da har jeg hidtil haft en temmelig trang Vinter og har det da forresten endnu. Min Kone har været syg hele Efteraaret, og navnlig hen mod Jul saa det besværligt ud for os. Hun er meget skrøbelig endnu; men det nytter jo ikke at give en Beskrivelse af Sygdommen. Det er

30 baade ondt og godt at have en Læge paa Stedet, som vi har; thi han duer ikke stort. Vi har haft en Læge fra Horsens herude; men han gjorde ikke stort andet end at henvise os til Sommeren, og den synes at være langt borte. Dagene gaa derfor noget trægt, og bestille stort er der ingen Ro eller Samling til.

35 Saa kom Erik forleden hjem fra Horsens med Halssyge og maatte ligge her 14 Dage; i hvilken Tid det overdroges mig at læse Iliaden og Ovid med ham, hvad jo egentlig ikke ligger videre for mig nu efter saa mange Aars Forløb. Vi fik ham da saa endelig afsted; men nu meldte han idag, at han atter ikke er vel, hvad det saa er eller vil blive til. Du vil forstaa, at det ene med det andet gør, at jeg i Almindelighed ikke er ovenpaa, hvad vel er

gavnligt nok for den gamle Adam men ikke behageligt. Naa, Gud kan jo vende alt til det gode over Forventning, naar man kun kan bie paa hans Time.

En Ærgrelse havde jeg end mere, da min Kone havde det meget daarligt, sidst jeg kom i Vrøvleri med Domprovsten. Han blev saa meget forbitret over, at jeg havde anket over Bibelselskabets Jaskeri. Jeg fik to Breve fra ham, hele Folioark fulde af Grovheder og Uforskammetheder, idet han truede med at ville offentlig paatale, at jeg havde kastet Skarn paa Hædersmænd o.s.v. Jeg havde meddelt ham, at jeg havde foretaget Sammenligningen med Udgaven 1819, og saa kom han brusende med, at det var Kvartudgaven fra 1876, der nu er Normaludgave. Han forlangte indtrængende, at jeg skulde tilbagekalde mine Beskyldninger for den Tid, da han havde styret Sagerne, og da jeg ikke kendte den Udgave, der altsaa nu skal følges, mente jeg at maatte gøre ham en Slags Undskyldning. Min Kone raadede mig rigtignok fra det, men da hun som sagt var meget daarlig, var jeg saa ilde ved denne Strid, at jeg skrev lidt i Kirketidenden, som Du vel læste. Men jeg skulde have tiet og ladet ham komme frem med sin Anklage; thi siden har jeg havt Lejlighed til at se en af hans nyeste Udgaver fra 1891, en Pragtudgave tilmed, og den er langt værre end nogen af de tidligere, jeg havde efterset, en ren Skændsel af Skødesløshed. Det britiske Bibelselskabs samtidige Udgaver er rene Mønstertryk i Sammenligning med hans. At koge Sagen op paany har jeg alligevel ingen Lyst til, da det saa let kommer til at se ud som Ondskab og Forfølgelseslyst; men han fortjente at vandes, saa storagtig og fræk som han er.

Det glæder mig, at Du har syntes om mit lille Stykke om Kirkeklokken. Monrad har helt Uret. De ædle Malme er Sølv og Guld og ikke andet. Digtet er skrevet 1844 og ikke til nogen anden Tid. Der maatte nok være en eller anden, der kunde afgøre, hvad "Skovhuset" er; jeg antager, at det er et Skovfogedhus i Mern Sogn ved Grænsen op til Udby; men jeg ved det jo ikke. Gr. har vist været der paa en Skovtur med nogle Damer i Maj 44, og der har han hørt Klokken ved Solnedgang. Men jeg kan jo ikke rejse over og undersøge dette, og det har jo da heller ikke saa meget at sige; men Sangen skal have Lov at være fra den Tid, den virkelig er.

Ja saa kom der da atter en sørgelig Anledning til Skandale i Harboøre. At Biskoppen er nødt til at møde der som Politi, er allerede galt nok; thi han kom der jo da vist for at forebygge Uorden. Og saa er det jo alligevel det samme, der blev sagt, som forrige Gang, navnlig af Hr. Madsen. Man kan se, at Villien var den samme, blot de havde kunnet komme ad med det. Det er som skarnagtige Drengene, der gaa saa vidt, som det menes at kunne gaa an. Jeg synes, det er nogle slemme Mennesker; Du skriver, at de er "nid-

kære for Guds Rige”, og jeg maa indrømme, at de er nidkære, men det er ikke for Guds Rige. Ja, det mene de jo vel nok selv; men det er for deres Parti eller Sekt. Denne Sekt taler om Frelse af Naade, men de mene Frelse af de Gerninger, hvori de ene vil se ”Omvendelse”. Det er Farisæiskhed; de
 5 mene at fortjene Frelsen ved deres Omvendelse og Dømmen, og taale ikke, at nogen frelses uden det; de ligne ham, der knurrede over, at de fik Løn, der ikke havde *slidt* som ham dvs. ikke som han havde *fortjent* det. Disse Indre Miss. Folk unde heller ikke andre Frelse end deres egne; og allerstyggest er det, naar unge, friskfyragtige Præster komme ud og strags stemme
 10 denne Tone op. Det er en let Maade at blive en Alvorsmand paa, og det maa ende i Forstening. Jeg vilde ønske, at den fanatiske Del skilte sig ud som en Sekt, og at vi var fri for dem.

Den Tysker, Du skrev om, det gale Overmenneske kender jeg nok; der har været adskilligt af ham i ”For Kirke og Kultur”. Jeg synes dog, det er
 15 for galt til for Tiden at gaa i Folk, helst da det dog kun er de allerfærreste, der kan aspirere til Stillingen som Overmenneske. Men ret Djævelskab er det jo.

Jeg har haft Glæde af at læse sidste Del af Daugaards Levnet. Han var en nidkær og flittig Mand, der gjorde, hvad han skulde. Hans Hyrdebrev er
 20 helt kønne; jeg billiger ikke det, han mener; men han siger det paa en god Maade og søger at hjælpe sit Stifts Præster saa godt han forstaaer. Vore nærværende Bisper kunde her lære af ham; vor Bisp kunde det da, hvis han ellers kunde lære noget, hvad han maaske ikke kan.

Det var jo da godt, at min lille Bog, som Du ikke er helt tilfreds med, al-
 25 ligevel vandt ved anden Læsning. Hvad Du indvender mod den, er jeg vist i det hele enig med Dig i, saa det er kun dette, der er i Vejen, at jeg ikke har taget det med, som jeg mener, enhver kan sige sig selv, men fremhævet, hvad jeg mente, i Almindelighed ikke blev sagt. I denne Bog lod det jo ellers til, at Monrad var væsentlig enig med mig, skøndt jeg havde ventet, at
 30 Grundtvigianerne vilde tage Afstand fra den. Et Hovedpunkt synes jeg, er dette, at vi maa ikke gøre Papisterne den Indrømmelse, at Guds Ord er lige at løbe til at forstaa, og dernæst dette, at væsentlig sidder alle Christne inde med de samme Hjælpe midler til at kende det.

Jeg læste, i Forsommeren vist, en Udtalelse af Biskop Bugge, at Dogmatikken slaar mer og mere fast, som man nu kan gaa ud fra som givet! Ak ja,
 35 nej den gør saa vist ikke, jeg har da ikke set noget til det endnu. Hvad synes Du om Pastor Brochmann i Norge? Jeg mener, han i meget har Ret, og at Bispnen der har raget sig ind i noget, der klæder ham ilde.

Mangler Du Anledning til at skrive til mig, maa der vist ligge en Del Hefter af N.T. med Billeder!

Lev saa vel, gamle Ven, og Gud gøre det godt for os begge, saa godt, som vi kan taale at have det uden at glemme at søge det heroventil.

9 Februar 1897.

Din gml. Ven
Otto Møller

5

394. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[18/5-1897]

10 Min kære gamle Ven!

Der er som sædvanligt gaaet en lang Tid hen, siden jeg sidst fik Brev fra Dig. Anledningen var først, at jeg hver Dag ventede et Hefte af den Bojesenske Udg. af mit N. Test., som jeg vilde lade følge med de tidligere; og da det saa kom, manglede jeg et passeligt Stykke Pap til Pakken, for at Hefterne ikke skulde blive forkrammede paa Rejsen, og saa gik Tiden med dagligt Overløb, og kan jeg end ikke føje til: med Bekymring for alle Menighederne, saa har jeg dog haft adskillige Bekymringer dermed, navnlig med de usunde Bevægelser, der i den sidste Tid ere komne for Dagen i Indre Miss. med "Eftermøder" o.desl. efter Forbillede af Frelsens Hær, og i det hele med en Færd, der har et afgjort sekterisk Præg og i Virkeligheden gaar ud paa at stille de "hellige og omvendte" som en Sekt, indtil videre indenfor Folkekirken, men det er sikkerlig kun et Tidsspørgsmaal, naar den vil skille sig ud fra denne.

Hidtil har der dog ikke været mere end 3-4 Steder her i Stiftet, hvor dette er traadt skarpt frem (i Jylland, navnlig Ribe St., skal det gaa meget voldsommere til, og baade "Missionærer" og deres Tilhørere ere nok stærkt paa Veje til at blive "fuldkomne" og syndfri, hvilket dog kun sporadisk kommer frem i Sjælland); men det har endda voldt mig ikke lidet Bryderi, dels skriftlig, dels med Extra-Visitatser. Det der falder mig sværest er, at det næsten ikke er muligt at udtale sig imod disse Skævheder, uden at man faar et Paahæng af Verdslighed og Vantro, som identificerer Indre Miss. og alvorlig Kristendom; og det Selskab vil jeg for min Del ingenlunde være med i. Ogsaa en anden Ting er der, som her volder mig Vanskelighed. Det er jo vel for det meste saaledes i Indre Miss. Kredse, at det at komme i, og deltage i Forsamlingerne i Missionshuset sættes om ikke just som et sikkert, saa dog som et nødvendigt Kendemærke for en sand omvendt Kristen; og det er naturligvis kristelig uforsvarligt at opstille et saadant Mærke, naar Herren selv ikke har gjort det.

Men paa den anden Side kan det ikke negtes, at deres Arbejden paa at faa de bevidst troende til at slutte sig sammen og holde sammen i sig selv er i

sin gode Orden, ligesom det vel ogsaa har sin Rigtighed, hvad en Indre Miss. Præst sagde til mig, at Sammenkomst i Missionshuset har den store Fordel fremfor i Hjemmene, at Standsforskellen mellem Gaardmænd og Hus- og Arbejdsmand dør (i Miss.huset) aldeles ell. i langt højere Grad
 5 forsvinder. Jeg for min Del har som Præst, og særlig som Landsbypræst, altid arbejdet paa Sammenslutning og Sammenhold af de troende. Og om jeg end aldrig har sagt, at de der ikke var med hertil, ikke vare Kristne, saa synes jeg dog ikke om, at de holdt sig tilbage. Jeg kan derfor ikke være med til at bryde Staven over Missionshusene, om jeg end godt ser den Fare de in-
 10 deslutte.

Og overhovedet mener jeg, at det er forgæves, rimeligvis endog ligefrem skadeligt at bekæmpe denne Retning ad negativ Vej, ved kun at paavise de Skævheder og Sneversynetheder, som mer eller mindre aabenlyst hænge ved den; den kan kun ret bekæmpes og overvindes ad positiv Vej ved at sætte en
 15 levende og alvorlig Kristendomsforkyndelse og et levende og virksomt Kristenliv, jeg kunde sige en livskraftig Meddelelses-Iver, i Stedet. En saadan var der i Grundtvigianismen for 30-50 Aar siden; men nu er der desværre saa lidt af den.

Nu i Morgen skal jeg atter ud paa Visitats (jeg har alt været et Par Uger paa Rejser). Her har jeg næsten overalt stor Glæde af at tale med og til de
 20 unge i Kirkerne, til Dels i Skolerne, mindre af at høre paa Præsterne de fleste Steder. Du skrev en Gang nogle Formaninger til mig om ikke at være haard imod Lærerne. Det skulde gøre mig ondt, om jeg skulde faa Ord derfor; ti jeg ved mig ganske fri for alle Tilbøjeligheder i den Retning, og alle-
 25 vegne, hvor jeg finder en Lærer, som gør sin Gerning af Hjærtet, tror jeg ogsaa, han vil erfare og erkende, at han bliver baade paaskønnet og opmuntret til sin Gerning. Der findes mange virkelig dygtige og trofaste Lærere, men ogsaa adskillige vindtørre og helt aandløse Personer, som neppe gøre nogen Gavn, maaske kun Fortræd. De Lærere, som ere udgaaede fra Jelling,
 30 have alle, maaske paa en enkelt Undtagelse nær, været fortræffelige Mænd, som jeg har haft megen Glæde af; derimod ere Jonstrupperne, som vi jo især er forsynede med her i Sælland, mangan Gang ringe; men de ringeste ere ubetinget de fra Gedved; det er bestemt en rigtig maadelig Anstalt, hvem der saa siden bærer skylden derfor.

Vi har i denne Tid levet her i Staden med Minister-Lister. Nu siges der for bestemt, at det gamle Ministerium bliver, men med Hørring som Konseilpræsident. Det er maaske ogsaa det bedste for vort Land og Folk, for
 35 Øjeblikket i det mindste.

Saa lev nu vel for denne Gang, min gamle Ven. Gud beskerme Dig og Dine og lade Sommeren med Lys og Varme skinne ind hos Dig. Vi har i

denne Tid haft meget Liv i Huset, idet min Datter Herdis med 3 Børn (fra 3-8 Aar) er hos os, og de ere overmaade fornøjelige. Hils Din Hustru fra

Kbhvn. 18/5 97.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

5

395. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[1/7-1897]

10 Kære Ven.

Tak for Dit Brev og de mange smukke Billedhefter af N.T. Der er nogle af Billederne, der ikke har stort Værd; andre er meget smukke, som "Vejen fra Jerusalem til Jeriko". Blochs Billeder er jo alle paa deres Vis smukke, men de komme jo mindre Dit Testamente ved, da de ikke ere lavede dertil. Men
15 jeg har fornøjet baade mig selv og andre ved at se paa disse Billeder i det hele.

Da Du sidst hørte fra mig, har jeg rimeligvis berørt at min Kone ikke var rask og ikke havde været det hele Vinteren. Det endte da med, at hun maatte tage til København, hvor hun var lidt over 14 Dage og fik taget ud
20 af Næsen 2 Polyper foruden mange andre generende Ting. Hun kom her hjem i Tirsdags og er for saa vidt bedre, som hun da nu kan aande gennem Næsen; men ellers har denne Behandling eller rettere Mishandling taget ikke lidt paa hende. Jeg haaber, at Sommeren og Freden her i vor Afkrog skal hjælpe hende nogenledes paa Fode, saa hun dog kan have noget at tage
25 mod Vinteren med. Hun fik jo enkelte Ting at se i Kbhvn, hvor hun ikke før har været, og det giver os jo noget at tale om maaske i lange Tider.

Dit Brev handlede væsentlig om "indre Miss." Udskejelser. Ja, det tager en værre og værre Skikkelse med den. Jeg har i denne Tid faaet Meddelelse om saadanne Ting fra to Sider, dels fra en i Lyngby, der fortalte om en Capellan Heskjær der, dels fra en i Ikast, der meldte om en Do. Brostrøm der-
30 steds. Det begynder nu ligefrem at sættes i System, hvad de kalde: "den ny Herliggørelseslære" med de "tre Omvendelser": Retfærdiggørelsens, Hel- liggørelsens og Fuldkommengørelsens. Navnlig om Heskjær blev der fortalt meget sære Ting; men Du maa jo vide fuld Besked derom fra Holger.
35 Og det synes at være i fuld Gang hele Landet over, mindst maaske i Fyn. Det er noget bedrøveligt noget, og det lader jo til, at det store Tal af de unge Præster uden Betænkning gaa lige over i dette Væsen, lade sig over- vælde af det i den Tro, at det er Aandens Vej, de her føres ind paa. Det vidner jo om, at der er Nidkærhed hos dem, saa de ikke skamme sig ved at slutte sig til det mest stødende, idet de jo saa mene, at det er det rette; men

det vidner ogsaa om, at det er Nidkærhed uden christelig Indsigt, og denne sidste Mangel synes mig at være ikke lidet betænkelig.

Det fører mig til at tænke, at der vist er store Mangler ved vort theologiske Fakultet. Vistnok havde vi i vor Tid Grundtvig, og hans Betydning var
 5 meget stor, enten de studerende droges til ham eller frastødtes; han virkede ind paa alle. Og baade Clausen og Martensen var noget i sig selv og i deres Forhold til Grundtvig, til hvem de jo altid var nødt til at tage Hensyn. Men det nuværende Fakultet er vist aandsforladt. Fr. Nielsen har ingen theologisk Overbevisning, og af de andre er P. Madsen jo vel den betydeligste;
 10 men jeg maa tro, at han alligevel er ingen Ting, idet jeg dels slutter fra alle disse unge, umyndige Præster, der gaa ud fra ham, dels fra hans Artikler i Kirkeleksikon; det er noget sølle noget, blot og bar Overensstemmelse med nyere tyske Ortodoksi. Der er ingen ejendommelig Opfattelse og Overbevisning i nogen Sag; alt er andenhaands Visdom, og Følgen bliver, at de studerende er uden nogen virkelig aandelig Indvirkning ud over den ensidige
 15 Opvækkelsesprædiken fra Krag og Konsorter.

Det er ikke rigtig fat, naar et saa stort Tal af de unge Præster strags gaa paa Hovedet tilbunds i dette methodistiske Væsen rundt i Landet. Det er Mangel paa virkelig Aand, og hvad man efter min Forstand maa klage over
 20 ved Fakultetet er, at det er aandløst, om end flere af Professorerne er fromme Mænd. Ejendommelig Aand er der intet af. Baade Scharling og Madsen skulde vist bort og andre i deres Sted med en egen Mening og Anskuelse. Men jeg har jo ikke noget at gøre med at varetage disse Ting, og jeg maa antage, at Sthyr ikke har Spor af Erkendelse af, at der er noget i Vejen.
 25 Men galt gaar det, hvis det bliver saaledes ved. Sommetider tænker jeg, om det ikke havde været bedre, at Du var bleven ved at være Præst i Kbhvn; thi det er nok efter alt, hvad man hører, smaat med, hvad der prædiktes derinde. Min Kone hørte en Dag Hoff, men hun fandt det meget tarveligt, og jeg kan ikke tro, at enten Monrad eller Jungersen veje stort mere. Men som
 30 sagt, det kommer jo ikke mig ved, og Mennesker kan vel i det hele ikke skaffe Raad her, før Herren selv vil besøge sit Folk igen.

Jeg fik for en Tid siden en Opfordring til at tale næste Aar i Aarhus ved Betesdamødet om Bibelkritikken. Naa, der er jo længe til, og ingen af os ved, om vi er her til den Tid. Men jeg indlader mig neppe derpaa, thi dels er
 35 det noget, jeg kun forstaar mig lidt paa, dels er det ikke muligt at sige det, man dog kunde have at sige, i et Foredrag paa en Timestid i det højeste. Det er en Sag, der slet ikke egner sig til at overfares og affejes i et Øjeblik, og det skulde ikke drages frem til saadan overfladisk Behandling ved et Møde.

Sthyr gik i Vandet overfor Buhl, og man kan jo se med et Øje, at Sthyr ved ingen Besked om Tingene. For Tiden er Morten Larsen ude i Dansk

Kirketidende mod Prof. Jakobsen, og om der end er et og andet sandt i det, som M. Larsen skriver, saa er det dog helt igennem kendeligt, at han hele Tiden fægter mod noget, han er ganske ukendt med. Vil eller kan man ikke sætte sig ind i Sagen, saa bør man tie; det nytter aldeles ikke at forbyde Kritikerne at undersøge og gætte; de gør det, enten de har Lov eller ikke. Vil man gendrive dem, skal det være med *Grunde* og ikke med højtidelige Protester. Og der er ingen Love om, at de ukyndige tie; det gamle Testamente staar nok uden vor Bistand.

Mon der skal en ny Bispe i Sthyr's Sted? Eller han vil maaske holde sig Vejen aaben tilbage til denne Stol; han bliver vel heller ikke gammel, hvor han nu er løftet op. Det er et vakkelvornst Hovede, vi der har faaet, men det hele er jo traurigt.

Vi har det meget varmt og tørt her og der ventes og bedes om Regn. Der er mange, for hvem det bliver vanskeligt at komme over Aaret, hvis vi faa Misvækst. Lev vel, min gamle Ven og Gud velsigne Dig i Din Gerning.

Gylling 1 Juli 97.

D. gl. Ven
Otto Møller

20

396. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[28/7-1897]

Kære gamle Ven.

Skøndt det jo ikke er ret længe, siden jeg sidst skrev Dig til, finder jeg mig dog dreven til at sende Dig dette Brev af den Grund, som Du nu skal høre. For en Maaned's Tid siden var Jakob Knudsen hos mig, han, der var Valgmenighedspræst i Mellerup, og hvis Fader var min gode Ven i mange Aar. Han kom her en Aften i en meget forknytt og opreven Stemning og vilde søge Trøst hos mig. Han har jo baaret sig ravgalt ad, og jeg sagde ham, at jeg misbilligede aldeles, hvad han havde gjort baade først og sidst. Men han har aldrig raadført sig med mig derom, og gjort Gerning staar jo nu ikke til at ændre. Hvad han vilde spørge mig om, var, om jeg ansaa ham for "uskikket til at faa et Sognekald", thi han har nu intet at leve af og vil om et halv Aars Tid være ganske brødløs.

Efter lidt Betænkning svarede jeg ham, at det blev vel vanskeligt for ham at faa Embede, og at det vilde fremfor alt bero paa Ministeren. Men naar der kunde gaa et Par Aar hen i Stilhed, og han ikke søgte andet Embede end et saadant, hvor Flertallet af Sognefolkene kendte ham, og ved at søge med ham gav tilkende, at de var tilfreds med ham, (thi han maatte ikke paa-nøde sig nogen, der forargedes over det, han havde gjort), – saa vilde jeg

ikke anse ham for uskikket til at være Præst, maatte endog anse det for bedst for ham at komme ind i en Gerning, hvor hans Evner kom i Brug. Jeg raadede ham dernæst, naar han saa Lejlighed dertil, at tale med Ministeren og helst ogsaa med Dig. Han skriver mig nu til, at han har været hos Dig, og at Du har erklæret at ville være mod hans Ansættelse, og at det førte til, at han slet ikke gik til Ministeren, da det hele vel saa var frugtesløst.

Jeg vil nu i al Korthed sige Dig, hvordan jeg ser paa denne vanskelige og sørgelige Sag. Vi kan jo gaa ud fra, 1) at hvis han var bleven i Mellerup, idet ingen der havde ønsket ham bort, saa var der ikke fra Bisp eller Minister gjort et eneste Skridt for at faa ham afsat; han var uantastet bleven sid-
10 dende som Præst. 2) Hvis nu en svag Præst vilde antage ham som Hjælpepræst, vil der jo ingen kunne gøre nogen virksom Indsigelse derimod. Altsaa, han kan fungere som Præst uhindret, og hvad god Grund er der saa dog til at formene ham en Stilling som Præst med Løn, naar som sagt en
15 Menighed vil være tilfreds med ham dvs. ikke stødes over hans Ægteskab? Jeg synes, at vi her har det samme Tilfælde som i sin Tid med Brücker; man lod ham fungere som Kapellan; men da han søgte Anerkendelse som Præst, sagde man nej. Man lod ham sidde, der man mente ikke at kunne vippe ham, men benyttede Lejligheden, da man kunde komme ham til Livs. Li-
20 gesaa her med Knudsen. Jeg synes ikke, det er rigtigt. Han *kunde ikke afsættes, hvis han var Sognepræst; hvorfor saa formene ham at blive det?* Man siger, at der sidder to Sognepræster i Embede, der har gjort det samme som han; og der sidder mangan Sognepræst urørt, som har gjort og gør ligesaa forargelige Ting. Hvorfor dog afsi Myg, naar man beholder Kameler? Og
25 hertil kommer saa, at Knudsen er en begavet Mand, som jeg synes, det er sært at vrage, naar man fylder Landet med bonerede, halvgale Missionspræster.

Vistnok har Knudsen handlet forargeligt, – jeg tror, det er ifølge noget abnormt hos ham i dette Forhold –; men dels er det nu gjort og kan ikke
30 gøres om igen; dels tror jeg, at han midt i dette alligevel er en from og troende Mand. Hvad han har gjort, vil drage meget tunge Følger efter sig og mørkne hele hans Liv; men jeg synes, det er Uret, om han saa tillige skal sultes ihjel. Og han *kan ikke* paatage sig andet end Præstegerning; Højskolen vil ikke have ham; dertil er den altfor snærpædet eller farisæisk. Jeg vil ønske, Du maatte kunne se skaansomt paa ham og ikke staa ham i Vejen, *hvis
35 der er Mennesker, der vil have ham til deres Præst.*

Min Kone har ikke forvunden sin Sygdom endnu. Næsen er nok bedre, men hun er svag og medtaget af det. Jeg har derfor adskillige bekymrede Timer, og det slider ogsaa paa mig, der føler mer og mere, at jeg bliver gammel. Forleden holdt jeg et Foredrag her i Anledning af min Faders 100

Aarsdag (10/7). Jeg kom derved til at tale ikke lidt om din Fader og Bedstefader. Lev saa vel gamle Ven og vent ikke forlænge med at lade høre fra Dig.

Gylling 28/7 97.

Din gamle Ven

5

Otto Møller

397. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

10

Warmbrunn i Riesengebirge 14/8 97

Min kære gamle Ven!

Dit sidste Brev kom mig i Hænde her i det fremmede Land, hvor jeg nu har opholdt mig med min Kone i en 3 ugers Tid, for at hun skulde komme til Kræfter, da hun ogsaa i denne Sommer har været temmelig skrøbelig. Idag
15 8 Dage kommer vi med Guds Hjælp hjem igen. Det er en lille By med varme Kilder, som ere tjenlige for allehaande Skrøbeligheder, og som ogsaa have vist sig meget gavnlige for hende, og for mig selv med, idet jeg paa mine Visitatsrejser i denne Sommer havde paadraget mig nogen Rheumatisme, hvilken aldeles er forsvunden, saa jeg føler mig saa let til Bens som
20 nogen Yngling.

Byen ligger i en køn Bjærgdal, eller Slette, 2-3 Mil lang og her omtr. 1 Mil bred, med 2-4000 [meter] høje Bjærgene paa begge Sider. De ere for største Delen skovbevoksede og med meget skønne Egne. Vi har her oplevet en
25 Del af de store Oversvømmelser, som Du sagtens har læst om i Bladene, at de have hjemsøgt disse Egne. Det regnede temmelig stadig i den første Ugestid, vi var her, og dette endte med omtr. 40 Timers ustandselig Regn, der oppe i Bjærgene faldt som et voldsomt Skybrud. Deraf fulgte at de mange Smaafloeder, Bifloeder til Oderen, svulmede umaadelig op. Gennem
30 Byen her løber der to saadanne, der forener sig lidt nedenfor Byen; de ere til daglig Brug yderst fredelige og stiltfærdige og har neppe højere Vand, end at man overalt kan vade over dem. Men saa steg de henved 12 Alen og satte mindst 1/3 af Byen under Vand. Alle Broerne (6-7) stod under Vand, og Gaderne var som brusende Strømme, hvis Vand mange Steder stod op til Tagene og højere, strømmede ind ad Vinduer og Døre paa den ene Side af
35 Husene, og ned ad samme paa den anden.

Det saa forfærdeligt ud, da vi om Morgenen kom ud og saa det. Vandet steg saaledes fra Kl. 10 Aften til Kl. 9 næste Morgen; saa begyndte det at synke, og ved Middagstid var det sunket saa vidt, at vi kunde vade gennem det Mudder, som bedækkede de før oversvømmede Gader, hen paa en Bro over Floden, og ret se, hvilke Vandmasser den ellers saa fredelige Flod

brusede med, og paa den svømmede Bjælker, Sparrer, Hustage, Møbler o.desl., samt talløse Kornneg. Markerne havde nemlig ogsaa været under Vand; her uden om Byen var de som en stor Sø. Heldigvis ligger det Hus, hvori vi bo, saa højt, at Oversvømmelsen ikke naaede hertil. Og i det hele
 5 er Warmbrunn sluppet forholdsvis let derfra. Her blev kun et Par Huse og 2 Broer bortrevne af Strømmen, og nogle faa Kreaturer druknede. Men andensteds i Nærheden ser det langt værre ud. Jeg læste igaar i et Blad en Op-
 10 gørelse for denne "Kreds" (= Amt ell. Herred), hvorefter der i den alene var druknet 8 Msker og 130 Kreaturer, 128 Broer og 278 Hektarer dyrket Land
 helt bortskyllede, ligeledes et Par 100 Huse, foruden megen anden Ulykke, f.E. at henved 1000 Hekt. Land var blevet bedækket med Grus. Rundt om
 paa Markerne ser man endnu midt inde i Sæden store Bjælker, Træer, Sta-
 kitter o.dl. som af Oversvømmelsen ere drevne derind. – Det er ganske mærkeligt at opleve en saadan Katastrofe, hvis Mage vi jo slet ikke kender
 15 hjemme.

Dette blev nu en lang Historie, længere end jeg havde tænkt. Men det, jeg egentlig vilde skrive om, var Din anbefaling af Jak. Knudsen, om hvem jeg slet ikke kan være enig med Dig. Der maa jo allerførst fastholdes, at naar han har i egentlig Forstand "skilt sig af med" sin Kone, fordi han var ked af
 20 hende, og derefter ægtet en anden, saa er det en i kristl. Forstand saa grave-
 rende Handling, som vel muligt. Ti det maa ikke overses, at vor Herres Ord om den Sag umulig kan skubbes til Side som en Slags Akkommodation efter Datidens Tankegang – saaledes som man *maaske* kunde gøre det med Pavli Ord om, at Hustruen skal "frygte" sin Mand og være ham underdanig. Ti Kristi Ord udtale Ægteskabets Idé netop i *Modsætning* til hele
 25 Datidens Tankegang (og Nutidens med, for den Sags Skyld, dvs. den Tankegang som mener, at man er i sin lovlige Ret, naar man gør sig Livet *her* saa behageligt og nydelsesrigt, som ens egen Lyst staar til).

Det er en i Bund og Grund ukristelig Tankegang, der har ledet Knudsen til hvad han har gjort. Men vi maa dog vel være enige om, at en saadan
 30 Mand i sig selv er uskikket og uværdig til at være Præst. Hvorledes skulde han f.E. kunne mægle mellem splidagtige Ægtefolk? Og vil det ikke uund-
 gaaelig komme til at gælde hans Præstegerning i det hele, at en liden Surdej syrer hele Dejen, dvs. hans Gaaen udenom Herrens udtrykkelige Dom over
 35 hans Færd vil medføre en Løshed og Slattenhed i hele hans Tale og Præstegerning; han vil kanske nok – ialfald en Tid – kunne vedblive at holde For-
 redrag over religiøse Emner, men aflægge et kristl. Vidnesbyrd – tror Du, at han kunde det? – Det er *umuligt*, at han ikke kunde været afsat (skønt jeg antager det, som ogsaa, at det vilde være sket, om han havde været Sogne-
 præst); men dette er da kun Vidnesbyrd om et stort Hul i vor kirkl Lovgiv-

ning, og de som har noget at sige mHt Præstekaldelse, vilde handle meget uforsvarligt, om de af Hensyn til denne Mangel gik videre i samme Spor ved at ansætte ham som Sognepræst, efter at hans Valgmenighed har kasseret ham. Og naar Du siger, at han kun skulde kunne blive Præst, hvor en
 5 "Menighed" ønskede ham, eller ansaa det af ham gjorde som noget betydningsløst, saa vilde et saadant Ønske i mine Øjne være et tydeligt Vidnesbyrd om, at det ikke kom fra en *Menighed*, men fra en Flok Folk, der netop ikke vilde være en Menighed, men ved at faa en saadan Mand til Præst vilde frigøre sig fra Kristendommens Krav og have Lov til at følge
 10 egen Lyst. Men det vilde være kristelig uforsvarligt at føje et sligt Ønske. –

Nej, vil Du Knudsens Vel, saa raad ham til ikke til den Byrde, han har faaet paa sin Samvittighed ved sin Skilsmisse etc., at føje en ny og langt tungere ved at søge ind i Præstegerningen *for Brødets Skyld*, hvilket han umulig kan gøre med god Samvittighed, men kun i Kraft af det samvittigheds-
 15 løse Ræsonnement: der er andre, som ikke er bedre end jeg. Lad ham se at blive Lærer, f.E. ved de offentlige Skoler i Kbhvn eller en anden større By, saafremt Højskolen ikke vil have med ham at gøre. Der kan han tjene sit Brød uden at give Forargelse og gøre yderligere Fortræd. – Men er han ikke for doven eller lad til det Arbejde? han kunde vel se mig ud dertil. Og
 20 det var jo mageligere at have et Sognepræsteembede. Ja dette er min Betragtning af Sagen, som jeg vil gøre gældende, dersom jeg bliver spurgt, hvilket forresten ikke er givet, saafremt han ikke vil søge i Sælland.

Lev saa vel, gamle Ven. Gud gøre det i alle Maader godt og lyst for Dig og Din Hustru, og gid hun helt maa komme sig. Det er ikke let at være syg.
 25 Min Kone sender Eder begge de venligste Hilsener.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

30 **398. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[25/11-1897]

Kære gamle Ven.

Det forekommer mig at være paa Tiden, at jeg minder Dig om min Tilværelse, da Du sagtens ellers ikke lader høre fra Dig, og jeg trænger jo i min
 35 Enlighed meget til at faa en lille Forfriskning engang imellem. Sidst, jeg hørte fra Dig, var, da Du skrev om Jakob Knudsen, og jeg svarede ikke noget derpaa, da jeg ikke antog, at det kunde føre til noget. Hvad det siden er bleven til med ham, ved jeg ikke noget om; det er jo sagtens Elendighed.

Selv har jeg i denne Tid haft et slemt Anfald af min gamle Mavedaarlighed, og jeg bliver jo med Aarene ringere til at forvinde en saadan Overha-

ling, der tager saa svært paa Kræfterne. Det er med ikke ringe Anstrængelse, at jeg kan komme over Søndag og Confirmanddagene; men naar det lige kan gaa, maa man jo ogsaa være tilfreds dermed. Nabopræsten i Gosmer er død, og der skal jo saa være Vakansetur, hvad jeg er meget ængstelig ved, thi jeg kan saa daarligt taale Kulden. Men ofte er saadan noget værre at se paa forud, end naar det endeligt kommer. Min Kone lider endnu af adskillige Besværligheder med sin Næse, saa vi har stadigt det, der holder os ved Jorden, hvad jo ogsaa godt nok er, kun man da ikke helt synker i den.

10 Ja, jeg var da med til at stemme for Loven om Ægteskabsstiftelsen udenfor Kirken, men det fører jo ikke til noget. Jeg antager, at Du ikke vilde have noget imod, at det Forslag blev til Lov, men Kirkeraadet i det hele vilde vist ikke gaa ind paa det. Vor Bisp er da bestemt derimod, hvad han vel ikke kan andet end være; Sthyr er jo ligesaa, og det samme gælder vel de
15 allerfleste. Præster er nogle forunderlige Skabninger, hvis Mening det i Grunden aldrig var værd at spørge om. Flertallet af dem sige nej til alt, der er dem uvant, og bagefter finde de sig i det, som om de aldrig havde ønsket andet. Men Vrøvl kan de gøre i det uendelige, naar nogen blot vil spørge dem ad og høre paa dem. Monrad sendte mig forleden en hel Samling af
20 saadanne Udgydelser i Nationaltidenden og Kristeligt Dagblad, alle omtrent lige taabelige og opstyltede. Der er noget der, der for mig altid viser tilbage til Domprovst Poulsen og andre københavnske Højærværdigheder. Jeg tror, der er et Komplot mellem disse Hædersmænd, beregnet paa i Forening at lægge Hindringer i Vejen for alt, hvad der ikke har Rod i Mynster-
25 Martensen. Det kommer især frem under Mærket "M", som vist ikke er en Enkeltperson, men et saadant kirkeligt Komplot, der venter paa bedre Tider, at det forrige kan komme ovenpaa igen.

Det var jo ogsaa noget sært Vrøvl med de to Provster, der fornærmede trække sig ud af Kirkefundsbestyrelsen, fordi de ikke kan faa deres Mening
30 sat igennem; nej, de vil enten raade eller ikke tjene; de mene sig født til at raade, har forberedt sig dertil, og naar det ikke vil gaa, saa trække de sig udenfor som den vrede Akilles. Men det skulde have været i Mynsters eller Martensens Tid, at Provsterne havde prøvet paa saaledes at sætte sig op og negte at tjene. Dette betænke de ikke, at de handle mod deres egne Principer. Det maa være kedeligt at skulle drages med en saadan skjult Modstand,
35 der vel sagtens ikke kan rammes, ogsaa fordi den rimeligt har Tilhold paa højere Sted.

Jeg hørte af Nørregaard, at der nu er Tale om, at Kirkeraadet vil anbefale den ny Psalmebog, men at der har maattet bringes ny Ofre. Man nævnede bl.a. "Jesus Christus, Frelsermanden" og "Vor Frelser, du, som døde" som

udkaarede til at kasseres. Den første sætter jeg ikke stor Pris paa, da den synes mig skruet paa forskellig Maade. Men den sidste, synes jeg, er saa jævn og uskyldig, at jeg ikke paa nogen Maade vilde have ofret den. Der skal dog være Mening i alt; men dette er der slet ingen Mening i, ikke da en saadan, 5 jeg kan øjne. Den eneste Fejl ved den maa vel være den, at den er digtet af Grundtvig.

Af Læsning træffer jeg ikke paa noget, som er Omtale værd. Kirkeleksikonet, synes jeg, er ret grundkedeligt, og jeg ved ikke, hvem det egentlig skal være til Gavn for. Fr. Nielsen gjorde meget bedre i at føre sin Kirkehistorie til Ende end anvende sin Tid paa saadan noget Stykværk. Og dernæst 10 burde han udgive en Lærebog for studerende, thi som saadan er hans Haandbog kun til Plage, da dog ikke alt skal læres, og Studenterne ikke selv kan afgøre, hvad de skal vide og hvad ikke. Der er intet, der er mere berettiget, end at man til en Eksamen ved, hvad man *skal* kende. Det overholdes 15 ved alle andre Prøver, og fremfor alt i Historie burde det vides.

Det norske Tidsskrift For Kirke og Kultur er snart det eneste, jeg faar at læse, som der er noget ved. Der er adskillige friske og dygtige Indlæg der, som lade formode, at de virkelig vil ud af den gamle Skure og se at finde nyt, frugtbart Land. Især føler jeg mig meget tiltalt af Klavenes. Der er 20 mere Selvstændighed og mere Mod deroppe end hos os, hvor Modet mer og mere kun synes at findes hos den fanatiske Mission. Men med den tager det da vist snart en gal Ende. Jeg hører, at de sammesteder nu deler sig selv i helhellige og halvhellige, og virkelig paastaa, at de helhellige er helt uden Synd. De kan da kun tænke paa udvortes Overtrædelsessynder; thi at nogen 25 skulde mene sig fuldkommen i det indre, saa han har ydet Gud al den Tro og Tak, der tilkommer ham, elsket Gud af hele Hjærte, Sjæl og Sind, det skulde man dog ikke tænke, at Mennesker i vore Dage kunde bilde sig ind.

Jeg vil haabe, at vi ikke nu i det ledige Gosmer Sogn skal faa en saadan 30 Galmand. Den gamle Provst Myginds Søn er nok Præst et Sted i Sjælland. Man siger, at han er helt tummelumsk; han har faaet sin gamle Moder, der vel er 90 omtrent, ud i Huset hos sig og endelig faaet hende "omvendt" det gamle Skind. Man siger, at han siger om sin Fader, at han "jo er fortabt", det kan han ikke gøre noget ved. En rar Søster, han har, er nok ogsaa skruet 35 af Lave af ham. Det er noget forskrækkelig noget dette Uvæsen, saa udvortes, saa kødeligt, saa farisæisk i et og alt.

Nørregaard har forlangt af mig, at hans Svigersøn, Cand. Thaning, maa være her hos mig nogle Maaneder i Vinter for at forberede sig til de praktiske Prøver. Jeg vilde hellere være fri, men kan dog ikke godt sige nej. Samme Thaning er vist noget vakkelvorn og ikke let at stive af eller gøre

noget ud af. Men det kan dog være, han kunde være mig til lidt Hjælp, om Vinteren skulde blive mig for haard.

Gid jeg nu snart maa høre lidt fra Dig, og at Du maa kunne melde om noget godt. Man hører saa meget, der ikke er godt.

5

Gylling 25/11 97.

Din gml Ven

Otto Møller

399. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[8/1-1898]

10

Min kære gamle Ven!

Først vil jeg af Hjærtet ønske Dig, at det Aar, vi nu ere gaaede ind i, maa blive et godt og velsignet Aar for Dig og Dine, saa baade Du og Din Hustru maa være raske, og at I indvortes maa erfare i Forening, at Gud er nær med sit Lys og Fred hos dem, der oprigtig holde sig til ham. –

Du skriver i Dit sidste Brev, at Du har haft et Anfald af Din gamle Mave-
 15 vedaarlighed. I den Anledning vil jeg lade Dig vide, at jeg, som siden min Ungdom har haft mange Fortrædeligheder af min Mave, i de senere Aar er kommen helt ud over disse, hvilket jeg udleder deraf, at jeg i de sidste
 20 13 Aar har drukket Kakao om Morgen. Ganske vist kan jeg ikke godtgøre, at min Mave er kommen i Skik propter hoc; men at det er sket post hoc, er sikkert; og Kakao er i sig selv ubetinget en sund Drik. Hvis Du vil bruge det, skal Du købe enten Suchards eller van Houtens Kakao; de andre Sorter, jeg har smagt, er ikke saa rene. Og tag saa 2 toppede Teskefulde
 25 Kakao til omtr. 1½ Kontorkop Mælk; den bliver temmelig tynd, men dette er efter min Erfaring bedst.

Hvad der denne Gang har forsinket min Skrivning til Dig, har ikke egentlig været Travlhed, undtagen da i den sidste Tid; men det har været, fordi jeg har haft et Slags Sammenstød med mine to fornemste Provster,
 30 Paulli og Schepelern. Du har formodentlig set, at disse to Mænd i Nationaltidendes Søndagsnummer (et Blad, som udkommer i omtr. 40,000 Expl, idet det følger med alle de Ferslevske Blade) paa en temmelig ondartet Maade angreb det kbhvske Kirkefond, for hvilket jeg i Embeds Medfør er Formand. Da det i sig selv er lidet sømmeligt, at Præster fører den Slags Fejder
 35 paa et saadant Sted, og da de derhos førte deres Krig paa en saadan Maade, at de maatte give Kirkens Fjender og Kirkesagens Modstandere i Kbhvn Vaaben i Hænde (hvilket ogsaa viste sig deri at f.E. Henning Jensen atter og atter i sit Blad tilklappede dem sit Bifald, – ligesom jeg fra forskellige Sider erfarede, at de gjorde Fortræd), saa ansaa jeg det for rigtigst at bruge min Myndighed ved at sende dem en Skrivelse, hvori jeg udtalte det "alvorlige

og bestemte Ønske”, at de skulde ophøre med at skrive i de politiske Blade om den Sag, og holde sig til de kirkl Blade, om de havde mere at sige. Samtidig skrev jeg det samme Ønske til Kirkefondets Forretningsudvalg.

Herpaa modtog jeg imidlertid det Svar, at de ”beklagede ikke at kunne opfylde” mit Ønske, hvorfor jeg sendte dem en ny Skrivelse, hvori jeg ”paalagde” dem det samme. Og da de negtede at efterkomme dette Paalæg og samtidig kom med et nyt Stykke (det sidste, der kom fra dem), som dog var meget spagfærdigere end de forrige, saa havde jeg ikke andet at gøre end at klage til Ministeriet. Dette kunde nær være blevet en Haupt- und Staatsaktion; ti medens Ministeriet (ej alene Kultusministeren, men ogsaa idetmindste det overvejende Flertal af alle Ministrene) holdt med mig, saa var det jo en vanskelig Sag at give Kongens Konfessionarius en Irettesættelse, tilmed da Kongen var nærmest stemt for at give ham Ret.

Efter flere Ugers Forhandlinger mellem Ministeren og de to Provster endte dog Sagen omsider dermed, at de sendte mig en Erklæring, at de vare blevne oplyste om, at naar en overordnet udtalte et saadant Ønske og Paalæg, saa skulde den underordnede efterkomme det, og derfor udtalte de deres Beklagelse over ikke at have gjort det. – Der kunde jo her vel være Spørgsmaal om, hvorvidt denne Beklagelse var ment af Hjærtet; men jeg kunde efter Omstændighederne være vel tilfreds med dette Resultat, og jeg haaber, at den Sag skal have nogen god Virkning i Fremtiden. (Du skal iøvrigt ikke omtale denne Sag videre; jeg vilde nødigt have det herved vundne Overtag over disse to Mænd spoleret derved, at Sagen kom i Folke-munde). Ogsaa haaber jeg, at den skal virke *noget* til at stække Modet og Vingerne paa Konsortiet ”M”, der ganske rigtig, som Du skriver, er et Komplot, som er fuldt af Beskhed, dels fordi det Mynster-Martensenske ikke længer er ved Roret, dels fordi de føler, at denne Retning i Virkeligheden er ganske afmægtig i kirkelig Henseende, hvorfor de maa nøjes med at gøre Folk som mig de Bryderier, de kan, baade aabenbart og især hemmelig.

Nu er, som Du vil have set, min Svigersøn Clausen bleven Valgmenighedspræst. Han er selv meget glad derved; han har altid ønsket sig ind i en saadan Gerning, og han har utvivlsomt en hel Del Betingelser for at blive yndet i den. Men han vil jo nok komme til at erfare, baade at den Stilling har sine særegne Fristelser, og at den har sine Byrder, som kunne tynde haardt nok. Havde han spurgt mig til Raads, havde jeg ikke raadet ham dertil; men jeg er glad ved, at han her har handlet paa egen Haand, saa kan jeg maaske des bedre blive ham til Støtte, hvis det engang skulde knibe for ham.

Kirkeraadet er ganske rigtig blevet enig om en ny Salmebog, hvis Trykning skal begynde en af de første Dage. Det kneb haardt at komme til Enig-

hed, da adskillige havde en rigtig god Vilje til at blive ved den gamle og hindre alt nyt. Men det gik dog omsider, saaledes at en halv Snes (eller hel?) Salmer blev optagne fra Konventsslmbg., og et lignende Antal, mest af Grundtvig, blev udskudte af Slbg for Kirke og Hjem. Blandt disse er de to,
 5 Du omtaler: Jesus X. Frelsermanden og Vor Frelser, du som døde. Det er vel muligt, at de begge vil savnes af nogle. For den førstes Vedkommende regner jeg det dog ikke, da den er taaget og i Grunden usund. Den sidste vilde jeg nødigt slippe, men den faldt ved Afstemning, væsentlig som
 10 værende ubetydelig. En større Forandring bliver, at Ordningen af Salmerne bliver efter samme Princip som i Konventssalmebogen. Men dette var vi nødte til at ofre, for at opnaa et Resultat.

Jeg medsender nogle Hefter af N.T., samt en Prædiken og et Par Taler ved Provsteindsættelser, som jeg vist ikke tidligere har sendt Dig. – Jeg haaber, Du har Fornøjelse af (og bliver til Gavn for) den Kand. Thaning, der er
 15 hos Dig i Vinter. Han er vist et bravt Mske (hans Fader var en god Mand, hans Moder ligedan), men maaske noget nervøs.

Hils nu Din Hustru venligst fra mig. Gid hun nu maa have helt overstaet sin Sygdom. Gud være hos Eder.

Din trofaste Ven
 Skat Rørdam

20 Kbh. 8/1 98.

400. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[9/2-1898]

25 Kære gamle Ven.

Tak for Dit gode Brev i forrige Maaned og for Hefterne af det ny Testamente. Det er en særdeles Glæde for mig, naar jeg hører fra Dig, saa meget mere, som jeg kan vide, at Du ikke nu har saadan Tid til at skrive Breve som i gamle Dage, og at Du vel heller ikke nu kan udtale Dig slet saa uforbeholdent om alle Ting, som Du dengang gjorde. Men jeg er meget glad ved
 30 det, saadan som det er. Jeg vil nu allerførst ønske Dig Lykke til det ny Aar, Du gaar ind i. Det er jo ikke Mening, at man ønsker nogen til Lykke med, at han bliver gammel, thi ingen af os er jo glad ved ved. Men det er godt og Tak værd, at Gud har givet os Lov til at leve et Aar sammen med
 35 dem, vi gerne vil være hos, og i den Gerning, hvori vi har Glæde og skønne, at vi har hans Velsignelse med os. Gud give Dig nu ogsaa den samme Velsignelse i det Aar, der kommer, baade i Dit smukke Hus og i Din gode Tjeneste; og det er trøsteligt at vide, at han vil gerne os alt godt, blot vi har Villie til at bruge det til hans Ære, selv om det endda ofte kun lykkes
 maat nok for os.

Jeg ønsker Dig dernæst til Lykke med, at Du dog fik Held til at lægge lidt Tømme paa de kaade Provster. Jeg under dem det ret af Hjærtens Grund, hvis det da kan hjælpe dem til at gaa i sig selv. Men jeg har desværre ingen Tro til det; jeg har bedst Tanker om Schepelern, at han snarest er den forførte; men Paulli og Poulsen tror jeg ikke ret meget godt om. Og saa er det jo at frygte for, at et Nederlag nærmest vil føre til det værre.

Jeg kommer derved til at tænke paa den Tale, Du har holdt ved Poulsens Indsættelse til Provst. Det synes jeg nok, var "en kold en", thi det, som lød i den, var jo fornemmelig dette: ikke at fortsætte Gude og ikke at dovne og befatte sig med uvedkommende Ting. Han er da uden Tvivl bleven inderlig forbitret derover, og det forekommer mig ikke helt uden Grund. Jeg tror, jeg vilde have prøvet paa at tage ham fra den modsatte Side; men Du har jo vel gjort det, som Du kunde, og man kan jo ikke mere, end man kan. Ved at nævne denne Tale kommer jeg saa ogsaa til at tænke paa den gode Prædiken, Du sendte mig. Men ved den er der dog et Par Anmærkninger, som jeg ikke vil fortie.

Du siger S. 7, at Guds Herlighed blev den samme, om end alle Mennesker gik fortabt. Det er jo nu en utænkelig Mulighed; men hvad skal denne Antagelse egentlig tjene til? Det er jo da ikke Meningen, at Gud er lige salig og lige glad, om saa hans hele Naadeværk mislykkedes; og er det Meningen at vise Menneskets Ringhed og Ubetydelighed for Gud, hvem skal saa ventes at have Gavn deraf? Jeg finder, at det en en helt urigtig Tale, som vilde krænke Guds Kærlighed, dersom der skulde gøres fuldt Alvor af den; og den er ikke til Nytte for nogensomhelst.

Noget lignende vilde jeg sige om, hvad Du bemærker S. 16, at Herren trænger ikke til vor Hjælp. Kan det end siges med en vis Ret, saa kan det modsatte siges med samme Ret. Det tjener kun til at gøre Mennesker lede og kede af deres Tjeneste, naar den intet er værd og der ikke trænges til den. Men det er jo ikke Din Mening at ville virke det; og derfor mener jeg, at man skal hellere pege paa, at der er et stort og herligt Værk, som Gud vil have fremmet, fordi det er til hans Ære og Salighed, og det har han indbudet os til at være hans Medarbejdere i, fordi det kan ikke fuldføres, hvis vi Mennesker ikke vil tjene med deri. Kan Herren have et Asen behov, saa kan han ogsaa have os behov, og vil heller ikke glemme at lønne sine Tjenere (Matth. 20. Luk. 17, 7-9). Naturligvis mener Du det samme, men de to nævnte Udtalelser i Prædikenen tale ligesom derimod; og hvor rigtigt det end er, at enhver betragter sig selv som ἄχρειος δούλος, saa er det dog urigtigt at føre Mennesker paa de Tanker, at Gud er lige glad, enten de frelses eller fortabes, og at deres Tjeneste kan han meget godt undvære; thi vel skal man hjælpes til at agte sig selv ringe men ikke til at foragte sig selv.

Der er saa meget i den indre Missions Tale, der lyder som saadan Selvforagt, men som der sagtens ikke er ment stort med; det er de fede Ord, som man der rutter med. Men saadan overdreven og usand Ydmyghedstale skulde ikke have noget Medhold, og derfor er det, jeg har villet pege paa disse Ord i Din Tale, der vist sige mere, end Du mener. Dette blev nu til mere Kritik, end Du sagtens mener, at der behøvedes, og jeg mener heller ikke, at den behøves for at lære Dig Christendom, jeg vilde kun gøre Dig opmærksom paa, at saadanne Udtryk kan mistydes og i det hele vanskeligt tydes paa nogen nyttig Maade; og dermed maa det saa være nok.

Jeg har i denne Tid læst en særdeles god Bog af en Dame: Bertha Hahn om Jødernes Liv i den efterkristelige Tid. Der er jo en Del Ting hist og her, hvori jeg mener, at hun har urigtigt Syn paa Tingene, f.E. at hun mener, at Jøderne før Eksilet ikke ventede Liv efter Døden, at alle Krigsfolk i Jødeland var Romere og flere lignende Ting. Men i det hele er det en særdeles dygtigt skreven Bog, som ingen af vore Professorer behøvede at undse sig ved at have skrevet. Men sært er det at se en Kvinde sætte sig ind i den Slags Sager og skrive saa klart og behersket derom.

Ligeledes har jeg for nylig læst Christopher Bruun: Jesus som Menneske; men til idel Ærgrelse. Der er saa at sige ikke en Side i Bogen, der ikke er prydet med Dumheder og norske Hovenheder. Vor hele Christendomsopfattelse er forfejlet, og Grundskaden er denne, at vi ikke se, at Jesus ver en Stormand ganske efter Verdens Maalestok. Han er en stor Tænkter, en stor Taler, stor Samfundsreformator; fremfor alt er han *en af de store Religionsstiftere*. "Det er jo da ogsaa rimeligt nok, at det blev mellem Slægtens ypperste Aander, Gudfaders enbaarne søgte sit Sted, naar han vilde gæste vor Jord"; "det er med Mænd som Zoroaster og Moses, som Budha og Muhammed, han menneskeligt staar i Klasse". Fritænkerne har langt mere Forstand paa hans Storhed end "Theologerne".

Lad nu være at der naturligvis af og til er lidt sandt i det, der siges; det meste er noget modbydeligt norsk Skryderi, og Meningen er vist, at Jesus egentlig var en Nordmand, eller kun der kan finde sine rette Efterfølgere. Det kommer mig for, at hele denne Snak gaar ud paa at gøre hans Rige til et Rige af denne Verden. Jeg har ingen Brug for al denne forment Storhed; det vender sig i mig, naar vor Herre skal være stor i denne Verdens Forstand, stor Videnskabsmand, stor Statsmand, stor, som vi kan være store. I det, hvori jeg trænger til ham, har alt dette mindre end intet at betyde. Og hvad den christne Kirke skulde vinde ved at faa dette fremholdt, fatter jeg ikke. Nordmænd blive mig mer og mer usmagelige, og det sidste Sted paa Jorden, jeg gad rejse hen, var til Norge. Chr. Br. er en af disse store Nordmænd, overlegen, selvbehagelig, skrydende.

Saa er hans Medudgiver af "For Kirke og Kultur", Klavenes, da en anderledes alvorlig Mand, skønt han jo ogsaa er fra "Kæmpernes Fødeland". Chr. Br. henviser stadigt til den "moderne Theologi" som den, hvorfra Hjælpen skal komme; ikke den, der vil have andet Syn paa Retfærdiggørelsen og

5 Forsoningen, thi det er Kærnen i Evangeliet; men det maa jo være den moderne tyske Theologi, han venter Bistand fra. Maaske de trænge til den i Norge; her synes jeg, vi helst maatte være fri for den. Men det er vel rigtigt nok, at dens Formaal er at faa Herren gjort til en rigtig stor Mand, og det synes, at det er det samme, Br. vil. Det er kedsommeligt paa en fordringsfuld og paatrængende Maade at blive tilbudt en Hjælp, man ingen Brug har for.

10 Vi trænge saa vist til Hjælp i stor Maade, men ikke til Hjælp af saadanne Kvaksalvere.

I Søndags var Nørregaard her med Svigersønnen Thaning. Det er utvivlsomt et godt og fromt Menneske, som vi nok kan have uden videre Besvær;

15 men jeg finder, at de unge i vore Dage er saa overmaade unge. Han holder af at tale om alt muligt, gaa hastigt fra det ene til det andet. Han har en Slags Mening, men forlader den med stor Hast, naar man ikke deler den. Det er, som om alt er vaklende og uden Grundvold. Jeg vilde ønske, at der dog var noget, man vilde holde paa og forsvare som sit eget; men han gaar

20 øjeblikkelig ind paa noget andet, blot det fremsættes. Mine Tanker var, at han her i Fred skulde have Lov til at udfolde, hvad der boede i ham, hvad jeg mente, at Nørregaard ikke tillod ham. Men der er saa saare lidt, der har slaaget nogen ordentlig Rod. Jeg ender saa ved, at det vist er noget daarligt Arbejde, der besørages af det theologiske Fakultet, og at det var ønskeligt, at

25 Scharling og Madsen blev erstattet af andre.

Vi fik da saa en Nabo i Gosmer, Ottosen; jeg kender intet til ham, men han er vel sagtens missionsk. Han er 60 Aar, og saadanne gamle Fyre skulde vist ikke flyttes. Hvad skal han kunne udrette paa et øde og forsømt Sted? Blandt Ansøgerne var M. Pontoppidan; ham havde jeg gerne villet have her

30 ved Siden af mig; men han er sagtens ikke længer saa kær paa højere Steder, som han var i Fogs Tid. Jeg synes, at han retter sig Aar for Aar. Om han end i sit lille Blad leverer et og andet, der er noget vandet, saa kommer, der ogsaa ikke sjældent noget, der har en god Tone. Men ham skulde vi altsaa ikke have. Hvordan gaar det med Brockdorffs Sag? Det kan dog tage en

35 skrækkelig Tid, før saadan noget kan komme til en Ende.

Ja, lev saa nu vel med Guds Velsignelse over Dig i alle Ting; det ønsker

Gylling 9 Febr. 1898.

Din gamle Ven
Otto Møller

401. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[30/6-1898]

Kære Ven.

Det forekommer mig, at det ikke kunde være upassende, at der igen skete
 5 en Berøring mellem os, og derfor sender jeg Dig denne lille Skrivelse. Jeg
 har nemlig ikke noget videre at melde af nogen Art. Der foregaar ikke no-
 get af Betydning her i min Afkrog, og det er godt at takke Gud for, saa
 længe det maa blive ved at gaa sin jævne, stille Gang. Der var jo forleden
 stort Møde i Aarhus, men jeg var ikke med ved det. Bag efter kom der
 10 nogle Præster ud og saa til mig; i Ugen derefter var her to saadanne Besøg.
 Det, jeg mærkede paa flere af dem, er, at de var stærkt klemte af den indre
 Mission, der volder sig ind paa dem.

De beklagede sig over, at de kunde ikke væрге deres Sogne imod den; det
 kom dem for, at den gamle kirkelige Retning var i stærk Tilbagegang og
 15 ikke længere kan finde Indgang hos Befolkningen. Jeg kunde ikke andet
 end trøste dem med, at de ligge, som de selv har redt. Det er deres Jaskeri
 med Politik, der nu bærer sine Frugter. Da den grundtvigske Retning gik
 Venstres politiske Ærende, satte den sin Kraft til. Venstre har aldrig havt
 anden Aand end den, som Grundtvigianerne tilførte det; men Venstre slugte
 20 ogsaa deres Aand som de magre Kør ved Nilfloden. Og her er der begaaet
 en Brøde; man har forspildt sin egen Adgang til Folkets Hjærte (og der var
 jo virkelig der givet en aaben Dør); og dermed har man udleveret Folket til
 den usunde, udanske Paavirkning fra Missionen, der imidlertid har en
 Kraft, idet den kun vil ét og skyer intet Middel for at naa dette ene. Hvor
 25 de politiserende Grundtvigianere har virket, ser man nu Dansehusene med
 de sølle Foredrag, og det nærværende Folketing er i det hele et Vidnesbyrd
 om, hvad denne falske Folkerejsning fører til. Indre Mission har Overtaget
 og det kan ikke nytte at jamre over det, hvor man selv i Grunden har banet
 Vej for den ved sin letfærdige Jagt efter Magten i denne Verden.

Jeg saa i en Avis noget om, at Du havde givet de 24 Præster i København
 en Næse, fordi de roste sig selv paa gammel farisæisk Vis. Da jeg læste de-
 res Erklæring, tog jeg intet Anstød deraf; thi det er jo ikke andet, end hvad
 Grundtvigianerne i deres Tid gjorde – med samme Selvtilfredshed. Jeg var
 kun med ved det første Vennemøde 1863; men da var alt jo ogsaa idel Fryd
 35 over sig selv, mens alle andre var "Dødbidere", hvad der nu af Indr. Miss.
 kaldes "vantrø" eller "uomvendte". Naar Menneskene har Vinden med sig,
 er de glade ved sig selv og kan ikke andet end give det Luft. For Tiden kan
 Indr. Miss. ikke gøre ved, at den taler farisæisk. Jo større Ord den her tager
 i Munden, desto nærmere er den vel ved at løbe sin Line ud, thi det gælder
 endnu, at den, der ophøjer sig selv, skal fornedres. Men hvad Fejl nu Indr.

Miss. kan have, saa er den langt at foretrække for det meste andet, der breder sig og dominerer her i Landet, og forhaabentlig gør den ogsaa en god Gerning for nærværende Tid.

Jeg har i denne Tid læst en mærkelig Bog af Fr. L. Grundtvig om Augustin. Samme Grundtvig er en flittig Mand, og jeg havde ikke troet ham til, at han kunde gøre et saadant Arbejde som det, der her foreligger. Det er vel rimeligt, at der er adskillige Fejl i hans Oversættelser; men det forandrer ikke Sagen, at han har bragt meget mærkelige Ting for Lyset. Man har jo nogle Afhandlinger fra Biskop Kierkegaard om Augustins Forhold til Trosbekendelsen; men Grundtvig er gaaet langt dybere til Værks. Det har for mig mindre at sige, at han mener at kunne hævde, at Augustins Symbol i et og alt er det samme som det nuværende. Men hvad der har overrasket mig, er de mangfoldige Vidnesbyrd, han fremfører for, at Augustin har hyldet gamle Grundtvigs Anskuelse om Daabspagtens Betydning saa at sige i alle Stykker. Det er ofte ligefrem forbløffende at læse.

Jeg kan ikke vide, om gamle Grundtvig har været vidende derom, siden jeg ikke erindrer, at han henviser dertil, som han saa ofte gør til Irenæus og en enkelt Gang ogsaa til Tertullian, hvis Samstemning han dog satte mindre Pris paa. Nu er jo ganske vist Augustin ikke nogen Apostel, saa at, om han end helt stemmede med Grundtvig, er dermed intet afgjort. Men mærkeligt er det at se denne Samstemning, hvor jeg har ment, at der som oftest var noget ejendommeligt dansk. Jeg gad nu se, hvad de lærde vil sige til denne Opdagelse, som det vist godt kan kaldes; det rimelige er vel, at de ikke værdige den nogen Opmærksomhed. Men Grundtvig lader forstaa, at han har mere i Baghaanden, at han arbejder paa et Værk over alle de ældste Kirkefædres Udtalelser om Daab og Daabspagt. At han der skulde have stort nyt at føre frem, kan man jo ikke vente; men kan han berede en Overraskelse, saa kan han jo maaske komme med flere.

Hvis Du ikke selv er bleven opmærksom derpaa, vil jeg raade Dig at læse en Afhandling i oldnordiske Aarbøger for sidste Aar af en Sophus Larsen om Ligstenen paa Vestervig Kirkegaard over "Buris og Liden Kirsten". Indskriften paa denne Ligsten har der jo været gransket svært over af mange. Biskop Kierkegaard prøvede sig jo paa den, og jeg har ogsaa spildt baade Dage og Nætter paa den mere end en Gang. Nu er samme Larsen vist kommet Løsningen saa nær, som det er muligt. Det synes mig at være en overordentlig Skarpsindighed og Genialitet, som han her har lagt for Dagen. Men han har ogsaa siddet inde med en Mængde historiske og arkæologiske Kundskaber, som gør det forstaaeligt, at de, der savnede disse, ikke har kunnet naa til noget tilfredsstillende Resultat. Jeg har ikke længe læst noget, der i den Grad har vederkvæget mig; det er en særegen Glæde at se uløse-

lige Vanskeligheder paa simpel Maade forsvinde, naar en forstandig og kyn-
dig Mand giver sig i Kast med dem.

Idag har jeg endt Læsningen af E. Holms sidste ny Bind af Fred. 5. Hi-
storie. Jeg kommer til at holde mer og mer af denne Mand, hvem jeg anser
5 for den dygtigste Historieskriver, vi for Tiden har. Naar man sammenligner
ham med A.D. Jørgensen, Erslev, Fredericia, saa er det saa aabenbart, at
han er en "retfærdig" Mand fremfor dem alle. Han ser den Tid, han skil-
drer, i dens eget Lys, søger at forstaa dem, der dengang levede og virkede,
som de var og ikke kunde være anderledes. De andre maale bestandigt med
10 Nutidens Alen, og det er saa forfærdelig let at være bagklog.

Nu er jeg færdig med Thaning, som har været her siden 1 Febr. Jeg har
hjulpet med at skaffe ham de praktiske Prøver; men ellers har han været en
noget sej Fyr at drages med. Det er noget sært noget med det theologiske
Studium for Tiden; det er, som om de ingen Anskuelse har til enten i det
15 ene eller det andet. Jeg synes, det var anderledes i vore Dage; men maaske
man husker fejl og tilskriver Universitetet, hvad Vartov og den hele Kres
derom gav. Nu kommer jo Buhl hjem igen til Efteraaret, og hvordan vil saa
Jacobsen kunne hævde sin Plads; thi han er jo vel kun en Discipel af Buhl.
Men Det gamle Testamente er neppe tjent med, at der er to om at rokke
20 ved det.

Det er glædeligt at se, som det gaar fremad med Københavns Kirkesag.
Det mærkes endogsaa her ud til os, hvor der ved Collecten paa Bededag
indkom 70 Kr. Men lad nu Provsterne og Politikken ærgre sig i Forening;
Sagen gaar dog fremad, og noget virkes der da vel sagtens til at modvirke de
25 opløsende Kræfter. At man erkender, at der er Nød, og at der maa gøres
noget, er allerede et Skridt til det bedre.

Lev saa vel for denne Gang og lad mig høre lidt fra Dig, naar Du har Tid
og Lejlighed.

Din gamle Ven

Otto Møller

30 Gylling 30 Juni 1898.

402. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Kbhvn 30/12 98

35 Min kære gamle Ven!

Der er som sædvanligt gaaet en skammelig lang Tid hen, siden jeg modtog
Dit sidste kærkomne Brev. Jeg vil slet ikke indlade mig paa nogen Und-
skyldning derfor, men kun sige, at Tiden er siden sidst gaaet saaledes for
mig, at hver Dag har haft, ikke just altid sin Plage, af og til ogsaa sin Glæde
og Oplivelse, men altid sit Arbejde og sin Optagethed. Nu skal imidlertid

ikke dette Aar gaa til Ende, uden at jeg sender Dig mine bedste Ønsker om al Velsignelse og Naade fra Gud i det Aar, som kommer, baade for Dig og Dine. Gid I alle maa være raske og ved godt Mod, og at Guds Fred altid maa fylde baade Hjem og Hjærter.

- 5 Saa sender jeg Dig de sidste Hefter af det illustrerede N. Test. (jeg haaber, at Du nu har faaet dem alle), samt en Provste-Indsættelsestale, og endelig en ny Udg. af mit lille N. Test. Jeg har ikke kunnet andet end file paa det hist og her, og dermed vil jeg sagtens nødes til at blive ved, saa længe der kommer ny Udgaver; det er mærkværdigt, næsten utroligt, hvorledes man
10 kan vedblive at gøre Opdagelser mHt Enkeltheder, baade af sine egne Mangler og Unøjagtigheder, og af hvad der ligger i Texten. Nu har jo imidlertid Brücker i den sidste Tid været ude efter Bogen; det vil maaske gøre, at den ikke udbredes saa hurtigt. Jeg undrer mig forresten over, at Oversættelsen faar Skyld for Græcismer; jeg antager, dette kommer af, at vedkom-
15 mende ikke kan Græsk.

Hvad siger Du om "Kirkl. Samfund"? Det er Brücker ogsaa ude efter, og han har unegtelig nogen Ret deri, at det kan se noget ejendommeligt ud, at Bestyrelsen har dannet sig selv, og at dette ikke ifører den nogen Myndighed. Men saaledes er det jo gaaet med, saavidt jeg ved, alle Bestyrelser for
20 lignende Foreninger, og dette er langt fra at hindre den i at udrette noget godt, *dersom* den ellers har Kræfter dertil. Og det er dette "dersom", der volder mig mest Betænkelighed: er der den Energi i de 14, eller i nogle af dem, at de vil lægge et virkelig alvorligt Arbejde ind i den Sag, de har taget op? Og er der den Varme og den Stræben i dem, at de Msker, som spørge
25 om deres Sjæles *Frelse*, vil faa en Fornemmelse af, at dèr kan de faa Svaret? Dersom dette ikke er Tilfældet, vil Sagen uundgaelig gøre Fiasko.

Imidlertid haaber jeg det bedste, og jeg har været glad ved, at dette Samfund er stiftet, fordi jeg deri ser et Udtryk for, at Grundtvigs Venner føler, at skal de ikke kirkelig og kristelig gaa ud af *Sagen*, maa de sætte det kristelige som den egentlige Indskrift paa deres Fane. Nu vil det vise sig, om de vil og kan gøre dette, eller om de skal nøjes med den beskednere og saga-
30 løse Stilling som Surdej, den som L. Koch dømmer dem til. – Du har vel læst den Bog. Den er kvikt skreven, men med en mageløs Sufficance som af en, der var et Hoved højere end alt Folket. Og da dette ingenslunde er
35 Tilfældet med Koch, ialfald ikke i aandelig Forstand (i legemlig kunde det nok siges; han er vist mindst 3 Alen lang), saa gør Bogen paa mig et temmelig frastødende Indtryk. Det stemmer ogsaa lidet med denne Selvtillid, at en Historiker som han skriver saa mange (jeg tænker, næsten en Snes) Navne forkert. Og i sidste Kirket. oplyser jo Elmquist, at dette Sjuskeri ogsaa strækker sig til andre Ting. Men for Størstedelen af den unge Slægt,

som vil søge Oplysning om den sidste Tids Kirkehistorie, vil Bogen blive et Slags Kildeskrift. Begtrups Modskrift imod den er meget velmenende, og kønt skrevet; men det beviser egentlig ikke noget af det, det kom an paa.

Siden jeg taler om Bøger, har Du saa læst en lille Bog af Rasmussen Lindegaard "Danjel og Profanhistorien". Man maa stadig ærgre sig over, at den er skreven i en saa ubehøvlet Tone, og det saa meget mere som Indholdet ellers er fortræffeligt; jeg har ikke længe forlystet mig saaledes ved nogen Bog, som ved den, idet den med overbevisende Tydelighed klarer de historiske Vanskeligheder, som i den sidste Mskealder blandt alle Kritikere har staaet som urokkelige Dogmer, som kun den grænseløseste Obskurantisme kunde omtvivle, og som har dannet den faste Borg for alle Udfald mod Bibelens Troværdighed. Det er ogsaa yderst tiltalende (dvs. har været det for mig) at læse Buhls Svar i det Askover Tidsskrift; det er naturligvis i Realiteten ligesaa grovt som Rasmussens Skrift, men i Formen pænere. Men 15 iøvrigt har han kun to Indvendinger, af hvilke den ene (at R. lader Daniel være skreven paa østaramæisk istf. vestaram.) ikke har nogetsomhelst at sige mHt Historiens Troværdighed, og den anden (at Darius Meder i sit Edikt skriver som værende Verdenshersker) *rimeligvis* ikke betyder mere, end naar vor Konge skriver sig som de Venders og Goters etc. – Har Du ikke 20 læst Bogen, saa bør Du ikke forholde Dig selv den Fornøjelse at læse den.

Der er forresten ogsaa en anden Bog, som Du vil have stor Glæde af at læse til samme "Ende", nemlig J. Robertson The early religion of Israel. Den er ogsaa (ifjor eller i Aar) oversat paa Tydsk af Orelli, og er en ikke alene overmaade dygtig og alvorlig, men ogsaa ualmindelig smukt skreven 25 Bog, som uden mindste Spor af Grovheder med knusende Klarhed viser, hvor urimelig Kritikens Paastand er, at Israels Religion egentlig først er bleven til ved Profeterne.

Jeg selv har det ellers godt, omtrent i alle Maader. Jeg har fuldt op at tage vare og er naturligvis ikke fri for Bryderier, som til Tider kan være pinlige 30 nok, men i det hele har jeg al Grund til at være glad i min Gerning og til at takke Gud for den, saavel som for den Medgang, han har givet mig i den. – Min Kone er desværre stadig noget skrøbelig, hvorfor hun i Sommer var en Maanedstid paa Modum, hvor jeg fulgte med hende. Det var et i høj Grad tiltalende Sted med nogle saare fortræffelige Fyrre-naalsbade, som blive led- 35 sagede af Risninger med Birkeris, hvilket er mere opfriskende, end man iforvejen ret kan forestille sig. Disse Bade bekom min Kone udmærket godt; men en Maanedstid eller to efter vor Hjemkomst fik hun et Anfald af Influenza, som hun nu i flere Aar har haft hver Vinter eller Efteraar; og dette efterlader en langvarig Svækkelse.

Lev nu vel, min gamle Ven. Jeg vilde gerne snart høre fra Dig, og gid Du

saa maa kunne skrive, at Du er rask, og Din Kone ligesaa. Gud gøre det lyst og godt for Eder i det kommende Aar, og ligeledes for sin Menighed.

Jeg medsender et Par Skrivelser, hvoraf maaske den sidste vil interessere Dig. Men Grunden er dog egentlig kun den, at de ere trykte.

5

Din gamle Ven
Skat Rørdam

10 403. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[18/1-1899]

Kære Ven.

Allerførst maa jeg takke Dig for Dit Brev og de tilsendte Sager, saavel det "forroste" N. T. som de andre Skrivelser. Hyrdebrevet med de fire Formaninger fandt kun Genklang i mig, hvad det angaar, at man skal ikke løbe umeldt til Alters; det er visselig en Uskik, ja som Du skriver "en ikke lidet usømmelig Uskik", hvori der nok er lidt overflødig; men de andre Sædvaner lægger jeg ingen Vægt paa. Derimod er det en meget god og træffende Udtalelse i Provstevielsestalen, at Myndigheden er ved at flytte fra Embedet til dettes Indehaver; denne Flytning er vist i det hele tilendebragt, og de forskellige Embedsmænd ligefra Degne til Bisper gjorde vel i at huske det og indrette sig derefter. Men Du har havt Held til at sige det paa en meget træffende Maade.

Du skriver, at Du stadigt finder Anledning til at rette paa det N.T. Jeg har i det forløbne Efteraar havt Lejlighed til at gennemgaa en Del af det med et Par Mennesker fra Sønderjylland, der vilde rustes lidt til Prædiketjeneste dernede, og jeg stødte da paa adskillige Steder, hvor det forekom mig, at der var lidt Unøjagtighed med Artiklen. Jeg fortryder nu, at jeg ikke noterede disse Steder; i Øjeblikket kan jeg ikke erindre andre end Rom 6, 23: Syndens L. er Døden: der staar kun *Død*; men det samme var Tilfældet flere Steder, hvilke jeg jo burde have noteret mig.

Jeg fulgte jo da før Jul den forunderlige Indbydelse til at indtræde i "Kirkl. Samfund". Brücker har Ret i, at det er en forvirret Skrivelse, der er udsendt for at kalde sammen dertil; men hans Brøl for at holde Mennesker borte fra at deltage i en saadan "Revolution" og "Aandsforbrydelse" er noget taabeligt noget, der er endnu vanskeligere at forstaa end selve Indbydelsen. Jeg saa i denne kejtede Indbydelse et Udtryk for, at Grundtvigianerne nu er naaet til en Følelse af, at de har tilsat deres første Velsignelse. Den Adgang, der var dem aabnet til at virke ind paa Folket til dansk og christelig Vækkelse, har de forspildt fremfor alt ved deres Jaskeri med Politik. Der

er nu et Ønske om at kunne vende om og begynde forfra, om saa noget af den gamle Naadegave kunde komme igen. Umuligt er det vel ikke, hvis der er virkelig Erkendelse af den store Brøde, og derfor tør jeg heller ikke sige nej til at være med.

5 Men min Tro til, at det skal føre til noget, er kun ringe; der sidder i Bestyrelsen Mænd, som har været med til Ustyret, og vist gerne vilde med igen, hvis der aabnede sig Lejlighed dertil. Og er det Meningen, at man vil samle Krese om de mange Dansesaloner Landet over, saa kan man spare sig al Ulejlighed; om Dans og løse Foredrag samler man sig ikke til Genoptagelse af den gamle Gerning. Men det faar nu vise sig, hvad det er, de vil, thi 10 af Indbydelsen skal man ikke blive klog. Bliver det til noget, saa bliver det til at begynde med noget meget smaat; og kan man ikke ydmyge sig til at nøjes dermed, men venter "Massetilgang", saa er man atter inde paa gal Vej. Men saaledes gaar det jo saa ofte i Livet, at Mennesker nok er kede af Følgerne af deres Udskejelser og gerne vilde være fri for dem; men Udskejelsen selv kan eller vil man ikke rette eller høre op med. Det hele ser kun lidt lovende ud.

Din Glæde over Rasmussen Lindegaard, som jeg jo ogsaa har læst i sin Tid, kan jeg ikke dele. Den hele Tone i hans Skrift viser, at han har ingen 20 god Sag at føre. Vanskelighederne ved Daniels Bog er jo ikke det historiske; det var jo ikke saa farlig en Sag, om han ikke stemmede overens med Herodot, thi denne sidste er jo da ikke inspireret og ufejlbar. Det kan have sin Rigtighed med Belsasar; men hvad han har at sige om Darius Meder, er kun Hypothese Gætteri og slet intet andet. Men som sagt, det er ikke det historiske, der gør Vanskelighed; det er Profetien om Antiokus, der er nøjagtig i 25 alle Smaating til et bestemt Aar, og saa ved han ikke mere. Det kan vist ikke hænge rigtigt sammen dermed, og det forekommer mig, at da vi sidst talte mundtlig sammen, var Du ganske af samme Mening. Der er visse Ting i den g.t. Kritik, som det kan ikke nytte at negte Berettigelsen af. Her at haabe 30 paa de gamle Tider igen, kan ikke føre til noget, ja det er ligefrem ikke sømmeligt. Det er det, som Kritiken paastaar, der er hen i Vejr og Vind, som naar Buhl nu har ment at bevise, at ikke en af de første 22 Psalmer (saa langt er han naaet) er af David. Det er Magtsprog og ikke andet. Men der er ogsaa det, som vist ikke kan rokkes, og dertil hører det, at Daniels Bog, 35 som vi nu har den i hvert Fald, er ikke skrevet under Exilet.

Jeg er enig med Dig i, at L. Kochs Skrift om Gr. og indre Miss. er noget temmelig tyndt noget. Navnlig er den første Trediedel noget usømmeligt Jaskeri. Jeg kan tænke, at Du ikke føler Dig videre smigret ved at faa Æren for at have aflivet Grundtvigianismen. Men efter Kochs Mening er jo "Slaget tabt"; det er den Maade, han ser paa al aandelig Virksomhed, at det er

- en Kamp om, hvem der skal være ovenpaa. Mynster og Martensen har fremdeles Overtaget, og Grundtvigs Betydning er forbi nu; og dog er det jo hans Skoler, der blomstre Landet over, og hans Psalmer, der synges i de allerfleste Kirker, hans Tanker, der mærkes i de allerfleste Prædikener. Ja,
- 5 Menneskene se med de Øjne, de har, og Koch er et usædvanligt forstokket og forblindet Barn af Martensen. Men man kan gerne unde ham (og Paulli, Poulsen og H. Scharling) den Fornøjelse, at de er ovenpaa; det er de jo ogsaa paa en Maade, og man kan ikke ønske andet, end at de maa blive ved at være veltilfreds med, som de sidde i det.
- 10 Anderledes Glæde end af Koch har jeg haft af et Par Skrifter af Rosenberg og Chr. Jensen om S. Kierkegaard. Det er velskrevne Bøger begge to, og det er sært nok, at de ligesom har gaaet hinanden i Vejen ved at kaste sig over det samme Emne. Jensen er helt Beundrer af K., mens Rosenberg forsøger at bedømme ham. Men begge har de givet en god Fremstilling af
- 15 Gangen i hans Udvikling, hvad Carl Koch jo forresten allerede havde gjort tidligere. Jeg kan imidlertid ikke se rettere, end at ingen af dem har Øje for, hvori det ligger, at K. endte i noget saa vrangt og vildledende, som de mer eller mindre erkender, at han gjorde. C. Koch mener, at han er bleven paavirket af østerlandsk Askese, Rosenberg søger at paavise, at det
- 20 er ensidig individualisme, der har overvældet ham, og at han ofte selv er inkonsekvent. Jensen mener, at han er vel ensidig og stiller Sagen paa Spidsen, men finder ellers, at det er sund og sand Christendom, han vidnede for.
- Jeg synes, at det ene som det andet er Fejlsyn. S.K. er konsekvent nok og maatte ende, som han endte, naar han nemlig gik ud fra, hvad der for ham
- 25 stod fast som urokkelig Sandhed. Og den Grund, hvorpaa han stod og faldt, er den orthodoxe Forsoningslære. Er det rigtigt, at Gud vil forsones ved Lidelse, før han kan være naadig og tilgive, saa er alt hos S.K. i sin fulde Rigtighed. Saa har Christus med sin Lidelse forsonet Gud og dermed vunden Guds Kærlighed og Velbehag; thi at Gud elsker, vil sige, at han pinner (S.K.s egne Ord). Skal vi nu træde i hans Fodspor, (og for K. er Christendom dette: at eftergøre, hvad Christus gjorde), saa er det rigtigt nok, at vi skal gøre vort Liv saa pinefuldt som muligt, thi derved og derved alene vindes der Naade hos Gud. Ingen har gjort eller kan gøre det, som Christus
- 30 gjorde, og derfor er han den eneste sande Christen. Christendommen har egentlig kun været til en Gang nemlig i ham. Men nærmest ved at naa ham er alligevel Munkene, hvorfor det jo atter og atter hedder i de efterladte Papirer: vi skal tilbage til Klosteret igen, hvoraf Luther brød ud. At være i Naadestand er at være i Selvplage, hvorfor K. lader Gud sige: stakkels Menneske tag dig iagt for at vende dig til mig, thi min Kærlighed vil sige, at jeg maa forvolde dig de højeste Lidelser.

Alt dette er nu rigtigt nok, hvis Gud vil forsones og kun forsones ved Pine; har han Velbehag i Christi Lidelse (for Lidelsens egen Skyld), saa har han Behag i al Lidelse, og Christi Frelsergerning er denne: at anvise os Vejen til Guds Naade, være Forbilledet i at overgive sig selv til at pines til Guds Velbehag. Alt dette er varieret paa de mangfoldigste Maader i de efterl. Papirer, og med dette i Minde forstaar man hans sidste Optræden, og vist heller ikke paa nogen anden Maade. Fordi han nu selv *mente* at have drevet det videre i *denne Art* Selvfornegtelse end alle andre af hans samtidige, er han som andre Farisæere saa tilfreds med sig selv, fuld af Selvbeundring, hensunken i stadig Selvbeskuelse og Selvforgudelse. Og det er utroligt, hvor han foragter alle andre Mennesker, saa han er egentlig den eneste virkelige Mand i Danmark; alle andre er "Mændere". Jeg har i det sidste Aars Tid atter og atter læst i hans Papirer, og jeg bliver mer og mere uhyggelig ved denne Søjlehelgen.

Med megen Fornøjelse har jeg derimod læst Joh. Fibigers Levnet. Han grænser jo op til vor Tid, og der er ikke lidt, jeg har kendt, af det, han omtaler. Han var jo en noget overspændt og nervøs Person som alle af den mærkelige Fibigerske Slægt; men der er noget ved ham, som er hans eget, hans Oplevelse og hans Syn paa Tingene, og det er dette *ægte* og selvlevede, som det altid er en Glæde at mødes med. I en Efterskrift til Bogen er der en Udtalelse af ham om Forholdene i Sønderjylland, som der vel maa være nogen Sandhed i, og det er kedeligt, om det er saa. Jeg har dog ikke set, at Tydskerne endnu har faaet fat paa den som Plaster for deres onde Samvitighed. Men det skulde være sært om Hr. Gjellerup ikke oplyser dem i saa Henseende.

Det er strænge Tider dernede i Sønderjylland, og det er i det hele strængt at skulle have et Folk som Preusserne til Naboer. Det er frygteligt at skulle have denne kolde, haarde Jætte op ad Siden paa sig; Retfærdighed er ikke til for dem, og de Tydskere, der vil se, hvad Ret er, tør ikke tale. Thi helt blinde kan de ikke alle være; men Preusserne kan ikke løfte sig højere end til at ønske, at Danskerne maa undlives paa den lempeligste Maade. De er alle enige om, at Mordet skal begaaes; men nogle ønske, at det maa gøres lempeligt og uden unødvendige Haan. Der er en ganske køn Artikkel af Høffding i Dansk Tidsskr. om Fichte; den bliver vel sagtens oversat og læst af nogle, men de er ligesom hærdede mod al Paavirkning.

Ja jeg faar jo saa ende for denne Gang og haaber, at Du ikke lader det vente saa længe som sidst med at lade høre fra Dig. Jeg har det jo nemlig enligt og temmelig magert, saa det er en Forfriskelse for mig, naar jeg hører noget fra dem, der lever, hvor der foregaar mere end her i vor Krog. Vi har det ellers taaleligt og maa takke Gud for, at han tager naadigt paa os. Min

Kone er bedre end tidligere Vintere, men det er jo ogsaa en mild Vinter. Jeg er ikke heller syg, men mærker det paa mange Maader, at jeg snart er de 68. Det falder mig ikke let som før at læse med Confirmander 2 Timer i Træk. Lev saa vel og Gud give Dig al Glæde og Velsignelse, som Du har behov.

5

Gylling 18 Jan. 1899.

Din gamle Ven
Otto Møller

10 404. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Ordrup, 4/8 99.

Min kære gamle Ven! –

Der er som sædvanlig hengaaet lange Tider, siden Du sidst hørte fra mig, dog ikke siden jeg havde min Tanke hos Dig. Den har været mange Gange
15 hos Dig i den forløbne Vinter og Vaar, og jeg har meget ønsket at kunne tale med Dig. Men det har i de fleste Tilfælde angaaet saadanne Sager, som det ikke var raadeligt at skrive om. –

Jeg har nu en Slags Ferie efter at være bleven færdig med mine Visitatser paa denne Side af Høsten. Jeg færdedes her en 3 Ugers Tid paa Bornholm,
20 et meget smukt og ejendommeligt Land og en meget tiltalende og, som det synes, ualmindelig lydher Befolkning. Adskillige af Præsterne sige rigtignok, at der er noget skjult og lunt ved dem, saa man ikke ret kan stole paa dem. Men jeg har en Formodning om, at dette er Præsternes egen Skyld, ligesaaavel som, hvad der ogsaa klages over, at Folket om Formiddagen gaar i
25 Kirke (der er et ualmindelig stort Kirkebesøg næsten allevegne), om Eftermiddagen til Mølleriansk, og om Aftenen til Baptist-Forsamling, og det er dem allesammen lige godt. Jeg kom sammen med mange af Befolkningen – dog mest af ”Bønderne”, dvs. Gaardmændene –; ti her mødte stadig alle Skolekommissionsmedlemmer, Sogneraadsformænd, Kirkeværger o.l. ved
30 Gæstebuddene i Anledning af Visitatsen, og jeg fik næsten hos alle Indtryk af dygtige, støtte og selvstændige Personer.

Præsterne ere gennemgaaende brave og hæderlige Mænd, men ”ringe Musikanter”; jeg mærkede saa lidt til den ”Gnist”, som maa til for at føre til Liv og samle en Menighed. Jeg kunde ret ønske, at der maatte komme rigtig gode Præster derover; jeg kan ikke let tænke mig bedre Plads for en
35 Mand, der har noget paa Hjærte, som han skal have sagt, – saafremt dette da er kristelig sandt og sundt. –

Saa havde jeg ogsaa den Glæde for en 14 Dages Tid siden at visitere i mit gamle Sønderup, paa 8de S. e. Trin., 30 Aarsdagen efter min Indsættelse sammesteds. Der var en mylrende Mængde – efter Stedets Forhold – saa

ikke blot Kirken, Vinduerne med, var optagen for hver Tomme Plads, men ogsaa Kirkegaarden udenfor Vinduerne, og det var en stor Glæde at mødes med mange gamle Venner, skønt der ogsaa var mange, som i Tidens Løb var døde bort. Der er noget saare oplivende ved saaledes at finde sig værende ”i
 5 god Ihukommelse”, ogsaa blandt den unge Slægt, som er vokset op efter den Tid, da jeg var der. – Ogsaa glædede jeg mig ved at lære Præsten der, Møller, at kende. Han er ikke nogen fremragende Begavelse, – dog heller ikke uden ganske snilde og fornuftige Tanker, ”Urter, der ere voksede i hans egen Have” –, men især er han en trofast Præst, der stræber at være
 10 for sine Sognefolk alt, hvad han kan.

Nu er min Søn Hemming bleven Præst, som Du formodentlig har set i Bladene. Jeg haaber, at ogsaa han skal blive en god Præst, der trolig vil varetage sit paa den Plads, han har faaet. Han skal tillige være Lærer paa Gedved Seminarium. Efter hvad jeg hører, har dette nu en flink Forstander
 15 Christensen (Discipel af Svendsen) og en meget dygtig Lærer Byskov. Jeg haaber derfor, at der nu maa raade en god Aand ved Seminariet, saa der maa blive godt at være for Hemming. Forhen har dette neppe været Tilfældet; idetmindste har jeg paa mine Visitatser faaet et meget daarligt Indtryk af de Gedved Seminarister; der har med meget sjældne Undtagelser baade været
 20 maadelige Lærere og uden al aandelig Sans og Interesser; – ringere endnu end Jonstrupperne. –

Derimod hører jeg, at det i kirkelig Henseende skal staa temmelig ringe til i de Sogne, hvor Hemming skal gøre Tjeneste. Og der er heller ingen Udsigt til god præstelig Omgang med jævnaldrende, hvilket har stor Betydning, for en ung Mand især. Jeg haaber at faa den Glæde at ordinere ham
 25 sidst i denne eller først i næste Maaned. Mærkeligt nok, han vil blive den første af den Generation med Navnet Rørdam, som bliver Præst, og i det hele er der kun to af samme Generation, som venter at blive det, nemlig mine to Sønner Hemming og Torkild. Alle Holgers saavelsom mine Fætters
 30 Sønner gaa andre Veje.

Nu antager jeg, at Din Søn Erik er bleven Student. Naar han kommer til Byen, maa Du lade ham se op til mig. Det vil være mig en stor Glæde at være for ham alt hvad jeg kan, skønt jeg frygter for, at han ikke hos mig vil finde stor Fornøjelse, da jeg nu kun har Torkild hjemme, og han er meget
 35 optaget af sin Examenslæsning, som han mener at skulle være færdig med om et Aarstid. Og det er jo ikke altid saa let for en saadan ”gammel” Student at falde i Traad med en Rus.

Jeg ser, at Du nu – formodentlig efter adskillige Opfordringer – er i Færd med at udgive en Prædikensamling, hvilken jeg glæder mig til at gøre Bekendtskab med. Jeg er selv for Tiden beskæftiget med et lignende Arbejde:

en Aargang Prædikener over den ny Textrække. Det tager ikke saa lidt Tid og er i Grunden temmelig byrdefuldt at gøre et saadant Arbejde: først at vælge, hvilken Prædiken der skal bruges, saa at file den af, saa den kan komme frem i en anstændig Form. Ti jeg for min Del har næsten aldrig
 5 faaet mine Prædikener saaledes skrevne, at de uden videre kan renskrives til Trykning. Men Du er maaske lykkeligere stillet i den Henseende. – Jeg medsender nogle Taler, som jeg har maattet befordre i Trykken i den sidste Tid.

Ja, der var saa meget mere, jeg gerne vilde drøfte med Dig: det Odense-
 10 Bispespørgsmaal, hvortil nu vist nok snart vil komme et Aalborg do – desværre – ti Schousboe menes ikke at kunne leve; Præsternes Deltagelse i det sociale Spørgsmaal, der er saa brændende i Kbhvn; jeg mener ikke *min* Deltagelse, ti jeg selv holder mig udenfor, men de unge Præsters Deltagelse deri; hvilken vel kan være (synes?) nødvendig, men let kan tage en daarlig
 15 Ende, i et Humanitets-Arbejde, for hvilket Kristendommen kun bliver et Middel. Og saa Ministeriet og dets "uundværlige" Kultusminister! – Men dette maa bie til bedre Dage, om vi en Gang kunde tales ved, hvad dog *maaske* er muligt nu, da Hemming kommer i Din Nærhed. – Men lev nu vel for den Gang. Gud lade sit Lys og sin Naade være over Dig og Dine.

20

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

25 405. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[6/8-1899]

Kære gamle Ven.

Tak for Dit gode Brev og for, hvad der fulgte med, og som jeg skal have læst ved Lejlighed. Tak ligeledes for Din Indbydelse til Erik, naar han kommer til København. Som det staar i Avisernes Anmeldelser af Bøger, der be-
 30 gynde at udkomme, "forbeholder jeg mig siden at vende tilbage til" Dit Brev, eller at skrive ordentlig til Dig. Men jeg vilde gerne bede Dig om med et Par Ord at lade mig vide, hvad Du dømmer om det Stykke, jeg har skrevet i Kirketidenden om Paaskedagene hos Evangelisterne. Har Du ikke læst
 35 det, vil jeg bede Dig om at gøre det, ἐορτή τ. π. Joh. 13, 1.29; 2) om Du synes, og saa sige mig, 1) om jeg i det hele har Ret i min Forstaaelse navnlig af at jeg har gjort Schat Petersen og Fr. Nielsen Uret i det, jeg har skreven om deres store Bøger.

Fr. Nielsen har sendt mig et ophidset Brev om den Uret, jeg har gjort ham, at jeg har "rakt hans Fjender i Fakultetet en Vennehaand", at jeg har

dannet "en pind til hans Ligkiste som kirkehistorisk Professor" og meget lignende. Jeg synes, det er noget kællingeagtigt Klynkeri; men da jeg vel maa være forberedt paa en lignende Overhaling fra Schat Petersen, saa vilde jeg gerne høre Din Mening om, hvorvidt jeg virkelig er gaaet dem *for nær*.

5 Men især ønsker jeg at vide, om Du kan være enig med mig i mit Forsvar for Overensstemmelsen mellem Evangelierne.

Jeg tænker, at hvis Du har læst mit Stykke, kan Du give denne Kendelse i Løbet af et Kvarterstid; og derfor gør jeg mig ingen Betænkelighed ved at bede Dig derom. Lev saa vel til videre, og lad Hemming vide, at han er vel-

10 kommen her, hvis han kan komme herhen.

Din gml. Ven
Otto Møller

Gylling 6/8 99.

15 **406. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

Ordrup 9/8 99

Min kære gamle Ven!

Da jeg igaar fik Dit Brev, havde jeg endnu ikke læst det sidste Stykke af Din Artikel over Evangeliernes Uoverensstemmelse, da jeg f.T. holder en

20 Slags Ferie her i Ordrup, og Kirket. afleveres inde i Byen. – Nu har jeg læst det hele, og jeg kan sige, at hvad Hovedsagen, Forstaaelsen af εἰορτή, angaar, er jeg fuldstændig enig med Dig. Det er absolut umuligt at forstaa εἰορτή anderledes end det hebr. ¹ = Festforsamling. Og der er vel heller ingen Tvivl om, at naar Joh. har udtrykt sig, som han gør, er Grunden den, at

25 han skriver for Ikke-Jøder. –

Derimod tvivler jeg om, at Du har (dvs. er vis paa, at Du *ikke* har) Ret i, at det kun var Sabbatsdagen, Jøderne begyndte (Aftenen forud) Fredag Aften Kl. 6; det vilde dog være temmelig urimeligt, om de skulde have en saadan Dagordning (om jeg saa maa kalde det) blot én Dag om Ugen, hvorved

30 da ogsaa Fredagen kun blev halv saa lang, og Løverdagen en halv Gang = 36 Timer (til Søndag Morgen) saa lang, som de andre 5 Dage. Jøderne har ubetinget altid regnet Sabbatsdagen fra Fredag Aften Kl. 6 til Løverdags Aften Kl. 6 (og saaledes gør de endnu). Men deraf følger nødvendigvis, at den ny Uge begynder Løverdags Aften Kl. 6, og alle de andre Dage følge saa efter i samme Spor. Det er maaske muligt, at denne Ordning skriver sig fra

35 Gen. 1: "det blev Aften og det blev Morgen"; men det er i alle Fald ganske naturligt at regne det nye Døgns Begyndelse fra det Tidspunkt, da den foregaaende Dags Arbejdstid er endt – langt naturligere end at begynde det Kl. 12 Midnat. Ogsaa Muhammedanerne regner Døgnet fra Aften til Aften.

Og at det ej er Sabbatsdagen alene der regnes saaledes, kan ses f.E. af Dan. 8,14 og rimeligvis en hel Del flere Steder, som jeg ikke nu har Tid til at op lede (Ordet ׀׀׀ har slet intet med "Lys" at gøre). Dog dette har intet videre med Din Hovedsag at gøre; jeg bemærker det kun, for at Du kan være
5 belavet paa at blive angreben paa dette Punkt.

Heller ikke tror jeg, at Du har Ret i, at det er først i dette Aarh., man har begyndt at se den formentlige Modsigelse mellem Johannes og Synoptikerne mHt Jesu Dødsdag. Den ligge saavidt jeg husker (jeg kan ikke herude efterse det nøjere) til Grund for Paaskestriden i 2den Aarh., ligesom den
10 sikkerlig ogsaa er fremhævet af flere Fortolkere i sidste Halvdel af 18de Aarh. Men det kan jeg heller ikke nu undersøge.

Jeg har selv for et Par Dage siden haft Brev fra Fr. Nielsen, hvori han bitert beklager sig over, at Du har sammenstillet ham saaledes med Schat Petersen. Du kan have ganske Ret i, at hans Kirkehist. ej er tjenlig som *Lærebog*; det har ogsaa jeg sagt ham nogle Gange. Men han kalder den jo ogsaa: *Haandbog*, og han søger ved Examinatorier o.l. at hjælpe Studenterne ud over dens Storhed og Stofmængde. Men Du har ubetinget Uret i at slaa ham og Schat Petersen i Hartkorn, ligesom det ogsaa er mig ufatteligt, at Du kan finde Sch. P.^s exegetiske Arbejder lærerige og fornøjelige. Jeg finder
20 dem at være i utilbørlig Grad flade og aandløse, – bred Snak, hvor Enden søges spunden saa langt som muligt, man skulde tro, for at skjule, at han ikke har noget, han skal have sagt.

For Fr. N.s Arbejder derimod ligger der et alvorligt og samvittighedsfuldt Arbejde til Grund; det er muligt, at de kunde være bleven mere "oversigtlige", hvis Stofmængden ej havde været ham for overvældende; men det er alligevel virkelig gode Arbejder. Og naar Du antyder, at han ikke melder noget om Grundtvig, S. og P. Kierkegaard, saa er det temmelig uretfærdigt, eftersom hans *Haandbog* hidtil kun er naaet til Reformationen. I sine Forelæsninger over Danmarks Kirkehist. og i det hele den nyere Kirkehist. siges
30 han meget hyppig at omtale dem. – Jeg vilde ønske, at Du kunde tilskrive ham et trøstende Ord; han er en noget kvindelig Karakter, men i Virkeligheden en god Mand, som *vil* gøre alt det gode, han véd og formaar.

Saa maa jeg slutte for i Dag. Lad mig snart høre fra Dig.

35

Din gamle Ven
Skat Rørdam

407. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[8/9-1899]

Min gamle Ven!

Iforgaars har jeg haft den Glæde at ordinere min Søn Hemming. Han er
 5 den første af det Slægtled med Navnet Rørdam, som træder i sine For-
 fædres Præstespor, og med ham begynder nu det 10de Slægtled at være
 Præster.

Men nu har han forført eller nødt mig til at komme over til Gedved til
 hans Indsættelse paa Søndag 8 Dage. Det bliver saa temmelig en Galoptur,
 10 eftersom jeg har en hel Del at gøre, da Kirkeraadet skal samles d. 20de, saa
 jeg kan først rejse paa Fredag d. 15de. Og saa mener jeg da at maatte nytte
 Lejligheden til at se ind til Dig, dersom Du vil modtage mig og expedere
 mig bort igen. Men det vil gaa ud over Dine Heste. Jeg vilde nemlig bede
 Dig at hente mig i Horsens paa Fredag Kl. 4,21 og at befordre mig bort paa
 15 Løverdags Eftermiddag, saaledes at jeg kan være i Gedved omtr. Kl. 6.
 Hvorledes eller hvorhen den Befordring saa skal gaa, ved jeg ikke, da jeg er
 ukendt med den Egn. Men saafremt Du kan og vil modtage mig paa disse
 Vilkaar, beder jeg Dig at melde mig den for Dig bekvemmeste Maade for
 min Afsendelse, og om der er noget Sted, hvor Hemming kan lade mig
 20 hente.

Saa lev vel, indtil vi maaske ses. Venlig Hilsen til Din Hustru fra

Ordrup, Charlottenlund
 8/9 99

Din gl. Ven
 Skat R.

25

408. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[20/12-1899]

Kære gamle Ven

30 Det er vel nu paa Tide, at jeg siger Dig Tak for det kærkomne Besøg, som
 Du gjorde her i Efteraaret. Det er baade godt og ondt med et saadant Be-
 søg, saa Glæden derved altid bliver blandet. Dels synes jeg, at det er for
 kort, saa vi kun faa begyndt paa det, vi skulde tale om; men jeg kan jo godt
 forstaa, at Din Tid er knap, og at det er store Ting, at Du kan rejse den
 35 lange Vej for saa lille et Udbytte. Men dels er det saa, at hvor glædeligt det
 end paa en Maade er at gaa og tænke tilbage paa, hvad jeg har hørt af Dig i
 de hurtigt løbende Timer, saa lider jeg dog i lang Tid derefter af et pinligt
 Savn, fordi der er saa meget godt gammelt bleven kaldt til Live, som nu
 igen skal ligesom skrinlægges. I lang Tid kan jeg blive ved at høre Din Røst
 og se Din Skikkelse, og maa dog bestandigt ende i, at jeg er ene og maa for-

lige mig med, at det er saa og skal saa blive ved at være. Men det er dog altid Glæden over Besøget, der beholder Overvægten.

Altsaa Tak for Besøget, og dernæst Tak for Din Venlighed mod Erik. Han har meldt mig om den Dag, da han var hos Eder, og jeg kan forstaa, at det
5 nok har været den glædeligste Dag, han har haft, siden han var herhjemme, ikke mindst den Tid, da han var inde hos Dig i Din egen Stue. Ja der er noget godt, der kan forplantes fra Slægt til Slægt; thi jeg havde jo ogsaa godt af det, naar jeg var med Dig i Dine Forældres Hjem. Derfor Tak for det.

Jeg er i denne Tid kommen til at tænke paa, hvad vi slet ikke fik talt om,
10 da Du var her, om det dog ikke var rigtigt, at der kom en ny Udgave af Din "Hist. Oplysn. om den hell. Skr.". Man skyder sig jo, ser jeg, ind under, at den er udsolgt og udkommer ikke mere, hvorfor man er nødt til at ty til Martensen Larsens Bog. Men det burde vist ikke være saa, at Seminarierne ligefrem er nødt til at bruge denne radikale Herres Værk. Din Bog maatte
15 jo nok omarbejdes noget, hvad det gamle Testamente angaar; men en saadan Omarbejdelse behøvede vist ikke at være saa meget stor. Synes Du ikke, at Du selv kan faa Tid dertil, saa maatte der vel være en yngre Mand, der efter Din Anvisning og under Dit Tilsyn kunde foretage det. At lade Bogen helt forsvinde synes let at kunne opfattes, som om det ny helt anerkendes; og det er man jo slet ikke nødt til og bliver det vist mindre om
20 nogle faa Aar. Strømmen vender sig nok igen, saa man kommer til Besindelse, paa samme Tid man anerkender, hvad Kritikken virkelig har oplyst.

Nu har jo da Brücker arbejdet sig ud i et Uføre større, end han nogen-
25 sinde før har været i, og jeg indser ikke, hvordan han egentlig skal holdes oven Vand længere. Adskillige af hans Venner har besøgt mig i denne Tid, aabenbart for at søge Raad, thi de er alle bange for, hvor dette dog vil ende. Jeg har naturligvis intet Raad kunnet give dem, thi det er ikke Fejlslutninger, der er Brücker's Skade, og ikke heller vilde han af andre lade sig retlede,
30 om de vilde tilbyde ham Hjælp. Det er en daarlig Sag, der skal forsvares, og saa gribes der efter alle Midler.

Brücker har vist en meget stor Part og Medskyld i Jak. Knudsens slemme Ægteskabshandel. Jeg antager, at de begge to har en daarlig Samvittighed og se med Uro frem mod de Frugter, som alt dette vil bære og begynder at
35 bære. Men saa skal det gjorte forsvares, ikke angres og bekendes, men løftes op til at være noget godt, noget over det almindelige. Det er Meningene med Jak. Kn.s skidne Roman, og Brücker er strags tilrede med at forsvare denne Overmoral, der tillader at lyve, myrde osv, altsaa sagtens da ogsaa dette at forskyde sin Kone og tage en yngre og føjeligere eller mere beundrende. Det er ikke en ny Filosofi, vi her staa overfor; det er ganske simpelt

et Forsøg paa at forsvare en slet Gerning og gøre den til noget ekstra christeligt.

Jeg vilde have Medynk med Jak. Kn., hvis han erkendte, at han har handlet ilde; men naar det skal gøres til det fuldkomnere, saa forarges man. For-

5 modentlig har de begge to en Skrue løs og burde forsaavidt ikke tages helt alvorligt; men der er jo alligevel et Slæng i Hælene paa dem, som med en saadan Moral kan finde paa meget aparte Ting; og dette er aabenbart ikke længer Spøg. Hvad Ende det vil tage, er ikke til at se. Men at der skulde

10 komme noget godt ud af, at Bispen greb ind, kan jeg heller ikke tænke mig; og dog maa der jo være en Grænse for Galskaben.

Jeg har i denne Tid læst Hoff's Bog "Ordets Herlighed". Hoff er jo visse-

lig en rar Mand og en from Mand; men jeg kan ikke med denne regelrette Grundtvigianisme. Grundtvig selv kunde variere dette om det levende Ord,

15 uden at det blev til Ordgyderi; Men som Hoff at tage al Tanke til Fange under Grundtvig, det er alligevel usundt og ufrugtbart. Han er ligesom forsat i sin Vækst og bleven til et kedeligt Ekko; det er kun Herrens Aag, der er gavnligt; ethvert andet Menneskes Aag er forkuende. Men Hoff er vel ogsaa en af de sidste af Arten, der sætte sig dette som Opgave kun at gentage,

20 hvad Grundtvig har sagt meget bedre. Paa mig virker det trættende og pinligt. Jeg har aldrig talt med Hoff, og det er muligt, at der saa kommer noget frem, der er hans eget; men hans Skrifter har jeg Afsmag for. Alligevel maa der være ikke faa, der finde Opbyggelse ved dem, da jeg ser, de udkomme i flere Oplag.

En morsom Bog er A. Breitung: "Abeteoriens Fallit". Det er en dygtigt

25 skreven Bog. Forfatt. er formodentlig Jesuit og ansat ved Anstalten i Ordrup som Lærer i Naturhistorie. Dette slutter jeg mig til, da det er aabenbart, at han er Papist. Derved kommer jeg til at tænke paa Brockdorff, der altsaa nu har Ret til Pension. Det er sært, han vil have den med denne Motivering, at han er sindssyg; det mener jo dog hverken han eller hans Skrifte-

30 fader, men det er saa vist ikke det at leve med Kone og Børn af ingen Ting, og jeg misunder ham ikke Pensionen. Jeg vilde ønske, at Jak. Knudsen var saadan stillet, at han ogsaa kunde have faaet Pension; saa havde han maaske ikke følt sig dreven til det, han nu gør. Dog faar Henning Jensen jo ogsaa Pension og er dog lige edderspændt.

35 Jeg gaar i denne Tid hver Dag og venter paa, om ikke Boerne kunde gøre Kaal paa Englænderne og hævde deres Frihed. Jeg har ikke Forstand paa, hvem der har Ret af dem; men jeg holder med den lille, og England har Uret og Skændsel nok paa sin Samvittighed ikke blot mod os 1807, men mod mangfoldige svage Folk i Verden, saa der sker dem kun efter Fortjeneste, om der maales til dem med deres eget Maal. Jeg giver intet for den en-

gelske Civilisering af Hedninger; det er kun Malkekør, de tæmme og tøjre. Men det skal vel sagtens ende med at gaa Boerne som os i 1864; de er de smaa, og de har som saadanne ingen Venner, naar det kniber. Vi sende endog Smør til de engelske Blodhunde!

- 5 Ja, nu nærmer sig jo Juletiden, og Gud give os alle Naade til at kunne fejre den i Fred og med Glæde. Vi ved det ikke, hvor mange vi har tilbage; ret mange bliver det nok ikke.

Din gml Ven
Otto Møller

Gylling 20/12 99.

10

409. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Min kære gamle Ven!

Kbhvn. 26/12 99.

- 15 Da jeg modtog Dit Brev og havde læst det, følte jeg mig – ligesom nogle Gange tilforn, – omtrent som Savl overfor David, da han sagde til denne: וְעַתָּה אַתָּה דַּסְּנִי (nu skal vi se, om Du endnu kan saa meget Hebraisk, at Du kan oversætte det). Ti det har unegtelig været beskæmmende for mig, at Du skulde skrive først til mig og tilmed takke mig, fordi jeg modtog
- 20 Gæstevenskab og saa megen Kærlighed hos Dig, medens det ubestridelig var mig, som var ej alene nærmest, men ligefrem pligtig til at sige Dig Tak. Dette vil jeg imidlertid gøre, inden Julen løber ud, og med den det gamle Aar(hundrede?).

- Jeg vil sige Dig, at det var mig en Hjærtets Vederkvægelse at være hos
- 25 Dig og tale med Dig og at føle mig saa velkommen. Og saa at kunne tale ud i fuld Fortrolighed. Det kan man dog kun overfor en Ven fra de unge Dage. Jeg føler det ikke sjældent som en Tynge i min nuværende Stilling, at de fleste tiltale og betragte eller behandle mig som "Biskoppen", hvis Ord og Meninger de sommetider spejle efter (eller lure paa) sommetider bukke
- 30 for. Jeg er dog temmelig sikker paa, at jeg ikke optræder overlegen eller embedsmandig overfor Folk; men det følger formodentlig med Stillingen, og det gør, at man ikke sjældent føler sig temmelig ensom, "ene om Raadet og ene om Sorgen", og mange, mange Gange har jeg ønsket Dig saaledes i Nærheden, at jeg kunde tale med Dig om mine Sorger og Betænkninger,
- 35 mens jeg nu saagodtsom altid maa se at klare dem ene. – Dog, dette var kun som et uvilkaarligt Hjærtesuk, som Du kan tage bl.a. som et Udtryk for, at jeg var meget glad ved at være hos Dig. Om Gud vil, kan det ske igen.

Ellers har jeg i det hele ikke Grund til at sukke over min Stilling, naar jeg se hen til den Lykke, Gud giver mig i den (over mig selv kan det nok være

anderledes). Nu i dette Efteraar har jeg haft en stor Glæde, som jeg anser for det ubetinget bedste og glædeligste, jeg har faaet bragt tilveje i min Bispetid, – jeg mener Anordn. af 11. Novbr. om Distriktsdelingen af de store kbhvske Sogne. Herved er der nu aabnet Adgang til en forsvarlig

5 Ordning af de fortvivlede Kirkeforhold her i Byen, saaledes at den kan foregaa jævnt og roligt og blive til Gavn baade for Folkekirken og den troende Menighed. Det er næsten et Vidunder, at det er lykkedes, dersom nogen blot for et halvt Aar siden havde sagt, at dette skulde ske, vilde jeg ikke have betænkt mig paa at erklære det for umuligt. Ti der var Tværhed og

10 Modstand fra mange Sider, baade fra Ministeriet og især fra de to kbhvske Provster, af hvilke især den ene har god Adgang til mægtige Personers Ører. Det har kostet mig meget, atter og atter gentaget Arbejde og meget Blæk at føre denne Sag frem. Og da jeg saa tilsidst var nær ved at opgive Haabet om at udrette noget, så kom det første Tilbud fraoven (= Ministeriet), tydende paa at Tværheden og Sejheden var smeltet eller blødgjort, og

15 efter nogen Tids Forhandlinger kom saa Anordningen i Stand i sin nuværende Skikkelse, som er saa god, at jeg ikke kan ønske den bedre.

Ikke mindst glædeligt for mig er, at den egentlig ledende Person i Kultusministeriet, Kontorchef Damkier, en meget dygtig Mand, som tidligere

20 har været temmelig – jeg kunde godt sige: meget – vrangvillig overfor denne Ordning, nu aldeles loyalt er gaaet ind paa den og med stor Interesse gaar med til, at den kan blive gennemført paa den bedste Maade. Han vil blive mig en uvurderlig Støtte, hvis vi faar en Kultusminister, som er ligegyldig ved Kbhvns Kirkesag. Men forresten maa jeg sige, at jeg sikkerlig aldrig havde faaet Sagen saa vidt, dersom ikke Sthyr havde været Minister. Ti

25 med alle de Skrøbeligheder, han kan have, saa har han virkelig Hjærte for den kirkelige Nød her i Byen, saa at han har kunnet føle og se, at den ikke vil kunne afhjælpes, dersom man vil holde fast paa de hidtidige folkekirkelige Former, ifølge hvilke man kun kan oprette et nyt Sogn, forsaavidt der

30 fra dette selv kan skaffes tilstrækkelig Løn til Præster, hvoraf jo nødvendig maatte følge, at i de store Bydele, der ere befolkede af Arbejdere, maatte man have Sogne paa 20-30000 Msker med et Par Præster, som aldeles ikke kan blive Præster, men blot "Forretnings"-Udførere. – Det er ogsaa et Skridt, som *kan* faa stor Betydning, at den folkekirkelige Øvrighed herved

35 erkender Menighedens frivillige Arbejde og Ydelser, som en Faktor, den kan og maa regne med, og ansætter Præster, der saagodtsom helt maa lønnes med frivilligt ydede Midler.

Ja, jeg kunde blive længe ved, naar jeg skulde tale om denne Anordnings Betydning. Men dette maa nu være nok. – Du har vakt en gammel Uro i min Sjæl ved det, Du skriver om min "Hist. Oplysning om den h. Skrift".

Jeg har mange Gange selv tænkt derpaa, ligesom jeg ogsaa af ikke faa er bleven opfordret til at udgive den paany. Men det vilde være umuligt, dvs. urimeligt at udgive den uforandret efter alt det, der i den sidste Mskealder er skrevet om Gl. Test., navnlig da jeg er nødt til at erkende, at der er ikke
 5 saa lidt Sandhed deri. Det er mig saaledes aldeles klart, at Mosebøgerne, som *vi* have dem, ikke *kan* være skrevne af Moses, og at ej alene Genesis, men ogsaa 2-4 Mos. ere sammenarbejdede af forskellige Kilder, ligeledes Josva og Samuels Bøger. Ogsaa om mange af de øvrige Bøger maatte jeg nu skrive anderledes end tidligere. Og jeg har slet ikke haft nogen Lyst til at
 10 udsætte mig for at udkældes for en vantro og frafalden Person ved at udtale disse Meninger, navnlig naar jeg maatte fremsætte dem saa kort og saaledes uden nøjere Begrundelse, som jeg var nødt til, om Bogen skulde blive nogenlunde kortfattet.

Og dertil kommer endnu, at hver Gang jeg har skrevet noget, som duede,
 15 har jeg saa at sige faaet det til Givende, saaledes at det hele fra første Færd har staaet klart for mig. Men saaledes har jeg ikke haft det med denne Sag. Der er en Mængde Spørgsmaal, som jeg først maatte klare til Bunds for Folk – tildels ogsaa for mig selv – og skrive et Par tykke Bøger om, inden jeg kunde fatte mig i Korthed derom. Men hertil har jeg ikke haft, har
 20 umulig kunnet faa Tid, og faar det vist aldrig. Jeg maatte have mindst et halvt Aars *uforstyrret* Tid til udelukkende at sysselsætte mig med et saadant Arbejde, om det skulde blive nogenlunde ordentligt. Og hvorledes skulde dette blive mig muligt i mit nuværende Embede med dels mangfoldige Arbejder? Ja dersom jeg kunde tage det som Martensen, der – ialfald i sine senere
 25 Aar – lod sin Svigersøn Florian Larsen besøge omtrent Alting, medens han selv skrev sin Ethik, saa kunde jeg maaske gøre det. Men det hverken kan eller bør jeg. –

Desuden, en Opgave, som Bibelkritiken aabenbart har, er at lære Folk, at det er en uforsvarlig – for ej at sige bespottelig – Tale, at kalde hver Sætning i Skriften "Guds Ord" (som jeg engang hørte en Præst begynde sin Præken: det Guds Ord, som vi idag skal høre, skrives i Salme XX: "Til Sangmesteren, en salme af D. paa Alamothe" etc.). Men det tilkommer de Folk, som tale saaledes, i Alvor at tage dette Arbejde op og at bekæmpe
 30 Kritiken med Grunde, ej med Raab og Hyl.

Brücker er et mærkeligt Vidnesbyrd om, hvad Elendighed et Mske, som aldrig har lært eller villet lære at lyde, kan ende i. Og saa har han givet mig et mærkeligt Indblik i, hvordan det ser ud indvortes i de Mske og Sekter, som have villet forene Kristendom med et ligefrem mærkeligt Levned. Der er jo ingen Tvivl om, at han med sine Skriverier vil forsvare sit Forhold til Jak. Knudsens sidste Ægteskab, og vel i det hele sin Ulydighed mod Gud.

Og det er en utrolig Spidsfindighed og Sofisteri, hvormed han vil forsvare sit Stade. – Jeg frygter for, at han vil daare adskillige ubefæstede dermed. – Mest ubegribeligt er det mig, at han virkelig kan faa sig selv til at skrive, at man kan synde i *Jesu Navn*; man skulde tænke, at naar han begyndte paa at skrive dette, maatte hans Pen falde ham ud af Haanden, eller slaa ham paa Munden, saa han tav. –

Imidlertid, dette faar nu være, hvordan det vil. Men Spørgsmaalet er efter min Mening dette: kan den Mand, som fører slig ugudelig og lovløs Tale eller Lære, vedblive at være Præst i Folkekirken? Jeg mener Nej; det Samfund, som taaler slig Lære, har dødsdømt sig selv, og at der derfor ikke bliver andet at gøre end at fratage ham hans Anerkendelse som Valgmenighedspræst, – et Skridt som naturligvis vil fremkalde et Skraal hos adskillige; men det faar ikke hjælpe. Jeg vilde imidlertid *meget* gerne høre Din Mening herom. Naturligvis, hvis Br. tilbagekalde sine Meninger, blev det en anden Sag; men man vil sikkerlig aldrig kunne vente dette af ham.

Tak for de mange Bøger, Du sendte mig. Jeg har i disse Juledage ikke faaet læst andet deri end Din Juleprædiken, og da jeg læste, hvad Du der skriver, om de *bange* Hjærter, som alene er skikkede til at høre Juleevangeliet, maatte jeg spørge: hvorledes mon egentlig min gamle Ven kan forlige den Tale med sin ihærdige Modsigelse mod, at der med Sandhed kan tales om Guds *Vrede* inden paa Dommedag? Jeg gad nok vidst, hvad de skulde være bange for (hvis dette ellers er en grundet, og ej en indbildt Frygt), dersom det ikke er, fordi de føler, at Gud med Rette er vred over deres Synd.

Saa maa jeg standse for den Gang. Tak for Dit trofaste Venskab. Jeg medsender et Billede af Bispegaarden, som jeg tænker vil fornøje Dig, skønt det er blevet altfor sort. Gud give at den Del af Julen, som er tilbage, maa blive lys og god for Dig, og Gud give at det kommende Aar maa blive velsignet for Dig og Dine. Hils Din Hustru.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

410. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[29/12-1899]

Kære gamle Ven.

Tak for Dit gode Brev og for det smukke Billede af Din Residens. Jeg ønsker visselig ogsaa, at vi var saa nær ved hinanden, at vi jævnlige kunde tale sammen; men i Mangel deraf er jeg taknemlig for, naar Du imellem Stunder vil skrive til mig, og end mere da, dersom Du atter vil vise Dit Ansigt her.

Jeg er paa ingen Maade ”retfærdig fremfor Dig”, men jeg er i min Ensomhed maaske nok mere trængende til Venskab, hvorvel jeg godt forstaar, at jeg har lettere ved at finde *øprigtige*, ligestillede Omgangsvener, end Du har.

5 Men lad nu dette være, hvad det er. Grunden til, at jeg strags sætter mig til at skrive til Dig, er denne jammerlige Sag med Brücker. Jeg har haft Ærrelse og Sorg over hans Taabeligheder, men jeg holder alligevel af ham, da der er noget godt i ham, som skulde frelses, om det er muligt. Og bliver han anden Gang sat ud af Folkekirken, saa er han vist tabt og ender i Vildskab. Det er rigtigt nok, at det er Jak. Knudsens Skarnsstreg, der ligger bagved alt dette sidste; og Brücker er vist medskyldig i alt det, som Jak. Kn. har gjort, men det er Knudsen, der er den egentlige Ophavsmand; Br. er kun hans Profet og Talsmand; han faar de gale Tanker fra Knudsen, der sagtens gaar og bliver mer og mere bitter, fordi han ikke kan faa et Embede. 15 Derfor mente jeg, at det var klogest at skaffe ham af med denne Djævel ved at give ham Lov til at søge Embede og ogsaa mulig faa et saadant, naar et Sogn var fornøjet med ham. Nu er han fuld af Bitterhed, og saa skal der udtænkes Bevis for, at han er ligesaa god som alle vi andre; og saa er Br. dristig nok til at gaa i Ilden for ham og vare sin egen Stilling.

20 Jeg anser hele Br' Færd nu som en Vennetjeneste, vistnok en Bjørnetjeneste; men der er dog noget kønt i, at han vil vove sig selv for den anden. Jeg kan nemlig ikke tro, at han vil aabne Adgang for sig selv til at gøre det onde; jeg kender ham jo kun lidt, men jeg tror, han er et sædeligt Menneske. Hvis han nu skulde sagsøges ved Provsteret, saa tvivler jeg ogsaa paa, 25 at han gaar fra det, han har skrevet (som han nu da vil have det forstaaet). Hvad Skraal der vil løftes, om Anerkendelsen blev taget fra ham, regner jeg ikke for noget; det kan man blæse ad; men hvordan vil det ende med ham selv og den Kres, der beundrer ham? For hans og hans Menigheds Skyld bør der handles saa sagtmodigt med ham som muligt, og bedst var det, om der blev gjort saa lidt Væsen som mulig af hans Skriverier; thi det er ikke en Livsankuelse, han kæmper for at fremstille; det er kun Sofisteri for at forsvare en halvgal Ven.

Jeg vilde, naar jeg skulde have med den Sag at gøre, se at faa ham til at holde inde med dette Galskab og saa betragte det som det, det er, en Slags 35 Drengestreger eller Rasmus Montanus Konster, som ikke fortjene at tages alvorligere end Holberg i sin Tid gjorde. Der er saa megen Drengekaadhed med deri og saa lidt virkeligt Alvor. Men det er dette letfærdige Højskoleblad, der staar rede til at udbrede alt saadant umodent Tøjeri, endogsaa for god Betaling, der bærer en Hovedskyld derfor. De allerfleste regne ikke det hele for stort, men glemme det, naar det er læst; og Br. selv vil snart

glemme det over en anden Grille, naar der ikke bliver gjort Allarm derover som over en stor Sag, der sætter det hele Samfund i Bevægelse. Det hele er Taabelighed og vil dø hen af sig selv.

Jeg har jo læst Meddelelsen om Kirkeordningen i Kbhvn. med Interesse, og skønt jeg jo er fremmed for det meste der, kan jeg dog nok forstaa, at det er et Gode, at det nu er lagt saaledes til Rette. Ja det er sært, hvor Mennesker kan komme til at lægge Sten i Vejen for det, der skal gøres, som nu her de vise Provster. Men det er jo dog til syvende og sidst deres Uforstand; og der er megen Uforstand i Verden, som man vel ikke selv er uden Skyld i, at man er hildet i, men som man dog maa sige om, at man ved ikke, hvad man gør. Der er for mig megen Trøst i dette, at det dog lader til, at der kan gøres noget for Christendommen i Kbhvn; thi var det bleven ved at gaa, som det tegnede til forhen, saa kunde man ikke andet end frygte for, at det danske Folks Tid var omme. Naar Hovedstaden nærmer sig til at være hele Riget, og denne saa afchristnes, saa er jo Haabet ude. Vistnok er det Herren, der fra sit Højsæde styrer alt efter sin Villie; men vi hernede maa heller ikke lukke Øjne og lægge Hænderne i Skødet og lade staa til. At der nu af Mennesker bliver gjort noget, er godt; og det er glædeligt, at det kan ses, at det ikke er frugtesløst eller for sent. Men det er dog ham, der styrer alt, som har Æren for Raad som Daad; og blev det ret paaskønnet, saa gjorde han mere for os, end der alt er gjort. Men ogsaa den gode Begyndelse er at glædes ved, især for os gamle, der dog deri kan se Tegn til et nyt Foraar i Lighed med det, vi i vor Ungdom oplevede.

Hvad angaar "Hist. Oplysn. om d h Skr.", skulde Du, naar Du ikke selv kan overkomme det, se at faa en ung Mand til at gøre det for Dig. Der maatte nok findes en saadan, naar man saa sig om efter ham. Var jeg yngre, turde jeg godt tage mig det paa; men nu er jeg for gammel til saadant. Du mener, at det kan ikke forliges at have et bange Hjærte og saa dog trøste sig til, at Gud er ikke vred paa os. Jeg kan saa godt forlige det, thi jeg bor midt i det; jeg har som oftest et bange Hjærte men tror dog, at Gud er mig naadig. Jeg har ikke glemt, hvor tit jeg som Barn var bange, naar jeg havde gjort noget, hvorover min Fader *havde Grund* til at være vred; og Du har jo de samme Erindringer. Men hvis vore Forældre saa vore bange Hjærter, som Gud ser dem, saa vilde de heller ikke været vrede; nok bedrøvede men ikke vrede, naar det da skal være *Alvor* med Vreden. Hyrderne "frygtede saare", men Englene sagde "frygt ikke"; thi han vidste, at Gud var ikke vred men evig naadig. Jeg kan ikke her se nogen Vanskelighed; og jeg har ogsaa nu eftersat den nævnte Prædiken og finder, at den hænger godt nok sammen. Men vi kunde meget bedre tale sammen om denne Sag end skrive; og jeg er ogsaa overbevist om, at vi i Virkeligheden ikke er uenige derom,

thi det er jo Midtpunktet i den hele Naadestyrelse med os, som dette drejer sig om.

Jeg hørte forleden henne fra Testrup, at Din Søn Torkel ikke var rask og skulde gøre Ophold i sin Læsning. Det maa vel være Overdrivelse, siden

5 Du intet skriver herom; og godt var det da, om det var kun løs Snak.

Jeg læste igaar H. Ibsens Stykke: Naar vi døde vaagne. Det er noget sært gaadefuldt noget. Man kunde næsten fristes til at tro, at det er en Dom over hans egen Gerning som forfejlet. Men han er en gaadefuld Person.

10 Vi har det ellers taaleligt og holde en stille og fredelig Jul med Sne og let Frost. Gud give Dig og Dine et godt Nytaar (ikke et nyt Hundrebaar).

Gylling 29/12 99

Din gml. Ven
Otto Møller

15 Den lille Bog, jeg sendte Dig om vor Frelzers Dødsdag, har gennemgaaet en Omarbejdelse og Indledningen er ny.

411. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[12/1-1900]

20

Min kære Ven!

Blot "to Ord" har jeg Tid at skrive til Dig idag. Tiden nærmer sig nu til, at Kristkirken (Præstekirken) kan være færdig og indvies, og vi skulde saa have to Præster til den. Heiberg i Odense skal være Sognepræst ved den; 25 saa skal der desuden være en resid. Kapellan. Til den Plads har jeg tænkt paa Rud, om hvem jeg talte med Dig, sidst vi saas. Jeg vil imidlertid nødig opfordre ham til at søge Embedet; jeg har gjort adskillige kedelige Erfaringer om, at dette kan være uheldigt. Og jeg vil i hvert Fald først tale med ham, inden jeg vilde anbefale ham til den øvrige Bestyrelse. – Vilde Du nu 30 ikke – helst som af Dig selv – opfordre ham til at rejse hertil og tale med mig; men jeg har forresten ikke noget videre imod, at han faar at vide, at Impulsen er kommen fra mig. – Gid han saa maatte være villig og skikket. – Han vil kunne træffe mig hver Dag Kl. 12-2 undtagen paa Tirsdag.

35 Tak for Dit sidste gode Brev; jeg haaber om ikke altfor lang Tid at skrive igen og svare paa, hvad der kunde kræve Svar. I Dag kan jeg ikke, da jeg er "begravet" i Arbejde.

Gid dette Brev maa træffe Dig og Din Hustru i god Stand og ved godt Mod.

Kbh. 12/1 1900.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

412. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[14/1-1900]

Kære gamle Ven.

Jeg har nu skrevet til Rud, som Du ønskede det, og hvis han paa nogen
 5 Maade føler sig kaldet til at forlade den Gerning, han er i, saa ser Du ham
 rimeligt en Dag træde ind til Dig. Efter min Forstand har han nok Evner til
 Arbejdet med Smaafolk i Kbhvn, og han er heller ikke en Person, der kan
 rendes med; men et andet er jo, om han har Mod til at forlade det, han har,
 og gaa ind til det uvisse; thi hvor han er, har han nok en Gerning, der opta-
 10 ger ham.

Men da jeg nu paa denne Maade kommer til at skrive til Dig igen, vil jeg
 forholde Dig et og andet, som jeg har gaaet og tænkt paa i Anledning af
 det. Du skrev om et bange Hjærte, at det maa være "bange for Gud". Jeg er
 for det meste bange, men det er ikke Gud, jeg er bange for, ogsaa af den
 15 Grund, at jeg tror, at det maa vi ikke være, at det baade er Uret og til vor
 store Skade. Adam og Eva var bange for Gud, da de havde syndet, og jeg
 vil endogsaa sige, at de kunde vel ikke andet. Men deraf følger ikke, at det
 var rigtigt, at de var bange og skjulte sig for ham. Han kaldte dem jo ogsaa
 til sig og talte et naadigt og Trøstens Ord til dem. Og *vort* Forhold til Gud
 20 er jo da – Gud være lovet –, ikke, som deres var og maatte vel være. "De,
 som holde sig til Troen, er jo Abrahams Børn", og Abraham var jo da ikke
 bange for Gud: "min Glæde er hans, min Hjælper til Jorderigs Ende".

Er der noget, vor Herre Christus har villet have os sagt, saa er det dette,
 at Gud er vor Fader, at vi skal tale til ham og se hen til ham som vor Fa-
 25 der. Dette kæmper Paulus for til det sidste, at vi er Børn og fik ikke en
 Trælleaand til Frygt. Heraf skal vi nu gøre Alvor, saa vi ikke sige til dem,
 der tro paa Guds faderlige Naade, at han er vred, og naar de er gjort bange,
 saa atter formaner dem til at tro, at han er naadig. Ikke saaledes frem og til-
 bage; men har Gud taget os til Naade, skal vi blive ved det, at nu er han
 30 evigt vor naadige Fader. Det er ikke en Børneret, vi har fortjent eller er
 slumpet til, men det er Guds ufortjente Naadegade til dem, der i Troen
 holde sig til hans elskede Søn. Men derfor er der vedblivende Grund nok til
 "Frygt og Bæven", kun ikke for Gudfader. Forældre ønske ikke, at deres
 Børn skal være bange for dem, men frimodige, fortrolige, bekende for dem
 35 deres Nød ja deres Skam. Saaledes ogsaa Gud. Men der er Grund nok til
 at være bange for alt det onde; Synd, Død og Djævel. Vi har nok Grund
 til at være bange i en Verden som denne, og som vi nu er, bange for at tabe
 og spille den store Gave, der er os givet, den Skat, vi bære i rystende Hæn-
 der.

Der er nok at være bange for, men ikke for Gud; at frygte for ham fører til at sky ham og skjule sig for ham, og det er jo Undergang. Er der ikke Frelse ved at ty hen til ham og klage sin Nød og bekende sin Skam for ham, saa er der jo ingen Frelse. Vi kan aldrig tro for godt om Gud og hans Naade; her bliver det ved at gælde; "frygt ikke, tro blot". Dem, der er taget til Naade og ved Troen staar i denne Naade, har en naadig Fader i Himlen, som han ikke maa frygte for men skal frimodigt henfly til i al sin Nød (Rom 8,31-39). Hermed negtes slet ikke, at Guds Vrede er over det onde, og at, hvis Mennesket skyer Gud og giver sig hen til det onde, saa skyder det sig ogsaa ind under Guds Vrede, der vil aabenbares i Dom; men denne Vrede er ikke over dem, der i Tro og Bøn henfly til ham.

Vi skal frygte det onde; men det er ikke at frygte for Gud, thi Gud er ikke det onde. Derfor saalænge vi færdes i denne Verden, der ligger i det onde, er der nok at frygte og være bange for, men de, der "ere Christi", skal ikke frygte ham, der er deres Fader, men stole paa ham og frimodigt frembære al deres Nød, deres Fald og Saar for ham, at han kan læge dem. Altsaa! der er for Christne meget at være bange for, men det er ikke den himmelske Fader, de skal være bange for, men vel for at gøre ham imod, thi det er det onde.

Dette har jeg nu skrevet ikke for at lære Dig noget, Du ikke skulde vide, men for at vise Dig, at jeg mener det samme, som ogsaa Du mener, og som jeg synes, at vor Herre og hans Apostle lære os gennem hele det ny Testamente. Naar Du nu igen skriver til mig, venter jeg, at Du vil erkende, at der ikke heri er noget Kætteri.

Jeg læste for nogen Tid siden en meget fornøjelig Bog: Abeteoriens Bankerot af A. Breitung. Jeg mente at kunne gøre Forfatteren opmærksom paa en enkelt Ting og skrev et lille Brev til ham derom; idet jeg sendte det til Bogens Forlægger. Jeg kunde nok af Skriftet skønne, at Forfatteren var Papist, men antog ham for at være Lærer ved den kath. Latinskole i Ordrup. Jeg fik et meget venligt Svar fra ham, hvor han angav sig som Præst ved St. Andreas Collegiet. Det var holdt i den fredeligste Tone, som om han anerkendte, at vi var Brødre i Christus, og hvori han tilønskede mig Guds "bedste Naadegaver". Jeg havde ikke troet, at en pavelig Præst maatte skrive saaledes til en Kætter; men han glædede sig ved, om vi kunde enes om at føre "commune bellum contra communem hostem". Og jeg maa sige: ja gid vi kunde; Tiderne opfordre os stærkt nok dertil. Men samme Breitung er en dygtig Mand, som Darvisterne skal faa ondt ved at mestre.

Vi har det ellers taaleligt. Erik er endnu hjemme, og jeg læser daglig noget

i N.T. med ham, til Glæde i det mindste for mig selv. Lev saa vel gamle Ven, og Gud velsigne Dig til god Gerning.

Gylling 14. Jan. 1900.

Otto M.

5

413. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[11/4-1900]

Min kære gamle Ven!

10 Af Din Søn Erik hørte jeg for nogen Tid siden, at Du havde været ret alvorligt syg, og at det ikke var Din gamle Asthma, men et Mavetilfælde, men at Du nu dog var kommen nogenlunde til rette igen. Gud give, at det maa være vedblevet med at gaa fremad, saa at Du maa være i Stand til at røgte Din Tjeneste i Paasken, eller dog en god Del deraf, ti det maa være svært
15 nok i de Dage at skulle overlade Tjenesten til en anden. Men jeg er bange for, at en saadan Mavedaarlighed vil efterlade en hel Del Mathed og Svagthed; Maven er en vigtig Faktor i et Mskes Tilværelse.

Jeg har været mere end sædvanlig "forspændt" i denne Vinter med mange Sager og Betænkninger, som har taget al min Tid. I de sidste 4 uger har jeg
20 næsten baade Nat og Dag maattet arbejde med et Forslag til "Sognekretsdeling" af de kolossale Forstadssogne, hvormed jeg dog nu er færdig haabende at have faaet noget godt bragt i Stand – paa Papiret. Derfra er der jo et ikke lille Skridt til Virkeligheden; men det er dog et Grundlag. Hvad der har gjort denne Sag særlig vanskelig, er, at jeg ikke blot har maattet
25 stille positive Forslag, men ogsaa stadig afvise og gendrive mine Provsters og adskillige Præsters Meninger, idet disse for en stor Del stille sig ikke blot tvivlende, men ligefrem modstridende overfor Forstadssognenes forsvarlige Deling, menende, at Sogne paa 20-30,000 Msker med et Par Præster er passende, om ikke af andre, saa af økonomiske Grunde. Jeg vilde
30 nu kun ønske, at Sthyr kunde vedblive at være Minister endnu en Maanedstid; saa kunde jeg faa Sagen klaret, medens den nu sagtens vil trække ud en Stund, da Bjerre, eller hvem der ellers bliver hans Eftermand, selvfølgelig først maa have Tid til at sætte sig ind i denne vidtløftige Sag. – Saa trænger jeg derefter til gode Præster.

35 Rud blev da ikke Præst ved Kristkirken; Flertallet af Komiteen var imod ham, til dels p Gr af en Udtalelse om ham af Balslev (Stiftsprovsten), som vistnok roste ham meget, men betegnede ham som Grundtvigianer "af Højskoleretningen". Dette fik jeg slet ikke Indtryk af ved at tale med ham; jeg syntes i alle Maader rigtig godt om ham. Men da jeg ikke ønskede, og ikke

kendte nok til ham til at ønske, at sætte hans Valg igennem med et Magt-
 sprog, saa lod jeg Flertallet faa sin Vilje. Man gjorde ogsaa gældende som et
 Bevis paa hans Højskoleagtighed, at han var Dus med Bønderne i sit Sogn.
 Dette ynder jeg nu heller ikke, skønt det maaske er en Slags Anakronisme
 5 at have noget derimod. Forresten fik jeg et godt Vidnesbyrd om ham deri,
 at 2 af hans Sognemænd søgte mig og bad mig indtrængende paa "hele Me-
 nighedens" Vegne, at jeg maatte lade dem beholde ham. De syntes at være
 to rigtig brave Mænd. Nu faar vi imidlertid Siegmufeldt i S. Omme, som
 vist vil gøre god Fyldest paa den Plads. Han har paa mig gjort et særdeles
 10 godt Indtryk. Men hvis Rud en anden Gang kunde have Sind til at gaa til
 Kbhvn, vil der virkelig blive god Plads for ham.

Saa gaar da dette Ministerium, uden at der kan ventes holdt nogen Sørge-
 tale over det. Men bedrøveligt er det, at vi ikke har Udsigt til en bedre Ef-
 terfølger. De kan maaske alle hver for sig være gode og skikkelige Mænd;
 15 men et saadant Ministerium vil jo ikke kunne udrette det allermindste, an-
 det end at "spilde Tiden", som det hed i et Blad forleden, og saa at give
 Venstre endmere Magt i Folket. Det sørgeligste er dog i mine Øjne dette, at
 Venstre (Reformpartiet) har vist den utrolige Mangel paa Fædrelandsfølelse,
 at det kunde true med at negte Gennemførelsen af Gedserruten, dersom det
 20 ikke fik sin Krig frem mHt Skattelovene. Lad det længe nok være sandt,
 at dette kun var en tom Trusel, som man ikke i Virkeligheden mente (hvad
 der nu paastaas), saa aabenbarer den dog en saa utrolig Mangel paa Følelse
 for, hvad man skylder sit Land, at den der kan tænke paa at true saaledes,
 derved stempler sig selv som et slet Mske. Der paastaas, at havde de ikke
 25 gjort dette, havde vi nu haft et Venstreministerium, hvilket vist havde væ-
 ret nok saa godt som det, vi nu faa; men om det er *helt* sandt, ved jeg dog
 ikke.

Saa blev Fr. Nielsen Biskop i Aalborg, hvilket jeg er glad ved, ti han er en
 god Mand, som vil tage sin Gerning op i Trofasthed. Og hvis Kirkeraadet
 30 vedbliver at bestaa, vil han være en god Støtte deri, ikke mindst for mig.
 Men ellers vil jeg savne Schousboe; han var en virkelig frisindet Mand og
 havde en mer end almindelig sund Dom om alle Forhold, tilmed var han
 saare godt skikket til at stifte og holde Fred. Sthyr vil jo nu snart komme til
 Odense. Det vil ikke blive rigtig behageligt for ham, ialfald i Begyndelsen;
 35 ti den offentlige Næse, han gav E. Koch, har ikke skaffet ham Venner. Hans
 første Gerning som Biskop vil rimeligvis blive at indvie til Interimskirke
 det Missionshus, som gav Anledning til Næsen, idet Indre Mission nu har -
 dvs. er mig fortalt at have - indvilliget i, at det udelukkende bruges til
 Gudstjeneste og lignende Forsamlinger.

Jeg har med megen Fornøjelse læst baade Din Afhdl om Xi Dødsdag,

som jeg helt samstemmer i, idetmindste hvad Resultatet angaar, og Din Bog om Loven. Hvad denne angaar, da tror jeg rigtignok ikke, at hverken Grundtvig eller nogen anden i Kristenheden kunde have opstillet andre "ti Bud", som var mere passende for Hedningekristne. Det vil vistnok være

5 rigtigt, hvad Luther etsteds skriver, at Hedningerne aldrig har kunnet (= kan) opstille Buddene saa smukt og ordentlig, som det er sket ved Moses. Og han (Luther) skal slet ikke have Utak for, at han – som man altid har gjort i Kristenheden, med Undtagelse af nogle reformerte Sekter – har

10 baade afkortet dem og forklaret dem saaledes, at de kan passe for Kristne. Ganske vist er der herved den Mislighed, at Folk *kan* fristes til at udlede Buddenes forpligtende Betydning deraf, at de blev givne paa Sinaj – hvilket Luther omhyggelig undgaar – og at deraf kan fremkomme en Sammen-

15 blanding af Lov og Evangelium; men dette kunde vel ligesaa godt ske, om man havde sammenstillet en Række Bud udaf et Udvalg af Ord af Jesus og Apostlene, eller selv havde opstillet en saadan.

Ganske vist kunde man i Oldkirken klare sig uden at lære de 10 Bud, ved at sætte Kærlighedsbuddet i Stedet. Men det hindrede jo heller ikke, at meget Lovvæsen kom ind i Kristenheden. – Men ellers er der *meget* i Din Bog, som jeg læste med stor Glæde, og som med Guds Hjælp ogsaa vil udrette

20 adskilligt godt. Den Maade, hvorpaa Du indskærper Sandheden og Sanddruheden i alle Forhold, og viser, dels hvorledes Løgnen er med i Roden til al Synd, dels at Forstaaelsen heraf ligger langt nærmere for os – men vistnok særlig for os Nordboer, langt mere end for Sydboerne – item Forholdet mellem Sandheden og Lyset, alt dette har været for mig i høj Grad slaa-

25 ende. Dog kan det vel være, at Du af og til gaar for vidt; f.E. naar Du udleder Rædselen for Mened af den naturlige Sandhedsfølelse, saa tror jeg, at det snarere kommer af den Tanke, som saa eftertrykkelig og forfærdelig blev indskærpet i "Formaningen" før Eds aflæggelse (og i Virklh.) endnu i den nu brugelige Form), at den der har svoret falsk, derved har fortabt sin

30 evige Salighed. Vi har jo p.d.a.S. Vidnesbyrd om, at der er andre Forhold, hvor vort Folk finder Løgn ganske berettiget, saaledes især i Handel (med Heste o.l.). Heller ikke tror jeg, Du har Ret, naar Du beviser Horeriets Syndighed udaf den Løgnagtighed, der følger dermed. Jeg mener, at Pavlus træffer den rette sigende, at den løst sigende synder mod sit eget Legeme, idet

35 dette istf. at være et Aandens Tempel og Redskab, bliver en utøjlet Tyran, som ødelægger baade sig selv og Msket. Alt dette er dog Smaating, som det forresten kunde være fornøjeligt engang at tale om.

Men hvad jeg ikke kan lide – ja det er ogsaa Smaating – det er, at Du næsten stadig skriver Vorherre, og Gudfader. Jeg mener, at man *bør* skille disse Ord i to: vor Herre, Gud Fader (til Forskel fra *en* Gudfader) netop

for at hjælpe Folk til at fastholde dem i deres rette Betydning, og ikke tage dem som en Slags Egennavne, hvis Betydning man slet ikke tænker paa. Jeg hørte engang en ellers forstandig og kristen Moder sige til sin lille Pige om et Billede af Marie og Jesus: se, det er den lille Vorherre. Det er dog en
 5 hæsliig Misbrug af dette gode Ord fra vor kristne Tro. Nu maa jeg se at slutte, sigende med den gl. Papias: jeg holder meget mere af den levende og blivende Røst end af det skrevne Ord (og det er da omtrent hans Mening). Det vil sikkert fornøje Dig, at i en nylig funden syrisk Overs. af Evsebius, affattet henimod Aar 400, maaske efter Evsebii eget Manuskript (det er ud-
 10 givet efter et Hskr. skrevet c. 450, altsaa langt ældre end de græske Hskr., af hvilke det ældste er skrevet ca. 1000), er de Ord Ματθαῖος τὰ λόγια συνεγράψατο oversat: Matt. skrev *Evangeliet*. Dengang har man altsaa uden Betænkning forstaaet λόγια = et helligt Skrift. Derimod findes ikke i denne Overs. de Ord, som melde at Papias var en lærd og veltalende Mand
 15 (som jo ogsaa mangle i nogle græske Hskr.).

Jeg kunde godt have Lyst til at skrive noget om Guds Vrede, som Du i Dit sidste Brev skrev om; men jeg har ikke mere Tid i Dag. Kunde vi tale sammen derom, blev vi nok enige. Saa havde jeg ogsaa haabet idag at kunne sende Dig et Expl. af min sidste Prædikensamling, som Boghandleren
 20 havde lovet mig indbunden; men den er ikke kommen endnu, saa Du vil først faa den om et Par Dage, og jeg lader dette Brev afgaa uden den.

Her har vi det godt alle, ogsaa Torkild, som er kommen godt over sin Forlæsthed, men dog maa være forsigtig og holde nogen Maade med Arbejdet, hvilket han ikke havde gjort. Han er en god Søn, som jeg har megen
 25 Glæde af. – Men min Datter Gerda har for en halv Snes Dage siden gennemgaaet en svær og af mange Smerter efterfulgt Operation. Tænk dig: den ene Nyre taget ud, skaaren midt over, syet sammen igen og sat paa sin rette Plads (den havde nemlig faaet et forkert Leje). Nu synes hun dog at have det sværeste overstaaet, hun har i de sidste 2 Dage været ret frisk. Men hun
 30 skal dog endnu i 3-4 Uger ligge paa den Klinik, hvor hun blev opereret.

Gud give nu, at dette Brev maa træffe Dig rask og ved godt Mod, saa Du kan glæde Dig og gøre andre glade ved, at vi har faaet Del i vor Frelsers Opstandelses Kraft. Min Kone hilser Dig og Din Hustru, hvem Du ogsaa maa hilse fra mig.

35

Kbh. 11/4 1900

Din gamle Ven
Skat R.

414. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[2/7-1900]

Kære gamle Ven.

Fra min Søster i Kbhvn. hører jeg, at Du undrer Dig over, at jeg ikke endnu
 5 har svaret Dig eller takket for Bogen, Du sendte mig for et Par Maaneder
 siden; og jeg erkender ogsaa, at det er meget urigtigt af mig og en stor For-
 sømmelighed. Men, som Du ved, har jeg sidst paa Vinteren haft en be-
 sværlig Daarlighed, og den blev længe ved at ytre sig i en Ulyst og Ufor-
 muenhed til at komme over noget ud over det allermest nødvendige. Vel er
 10 det nu, da Sommeren er kommen, saa jeg igen kan gaa lidt ud og sidde stille
 og lade Solen skinne paa mig, bleven meget bedre; men naar man saa er
 kommen ind i den Vane at drive og hænge, saa er det ikke let at faa det ry-
 stet af sig igen, og jeg er bange for, at jeg ikke mere faar Magt med denne
 Tyngsel og Træthed. Jeg mærker det ret, og jeg gaar i mit 70de Aar; og lever
 15 jeg til næste Vinter, saa maa jeg tænke paa at finde mig en Medhjælper, da
 jeg ikke tør vente, at mine Naboer, der heller ikke er alle unge, kan blive
 ved at tage Stød af for mig som i den forløbne Vinter. Helst vilde jeg jo
 have en ordineret Medhjælper for Vinteren, da der er Vanskeligheder ved at
 binde en fast Capellan til sig. Men jeg haaber, at det bliver styret for mig,
 20 som jeg kan være tjent med det, hvis jeg ellers oplever at komme til at
 trænge til det. Dette maa nu være nok af Undskyldning; det er kedeligt at
 være syg og endnu kedeligere at skrive om det og plage andre dermed.

Og saa skal Du da have Tak for de tilsendte Prædikener. Jeg kan jo paa
 ingen Maade sige, at jeg har læst dem; jeg er daarlig til at læse Prædikener,
 25 og man kan jo heller ikke læse dem paa rad, som man læser en anden Bog.
 Men jeg har dog set i dem hist og her og baade funden det, jeg kunde være
 glad ved, som da ogsaa et og andet, jeg ikke kunde billige. Men medens
 man kan tale sammen om saadanne Smaating, som man ikke ser ens paa, er
 det ikke værd at skrive om; man kan tale sig til Forstaaelse, men næsten al-
 30 drig skrive sig til den. Du skal imidlertid have Tak for Bogen, som jeg
 nok faar Lejlighed til at raadspørge mere end en Gang; og ligesom jeg hid-
 til, naar der af en eller anden Grund har maattet være Messefald her, har
 kunnet lade Kirkesangeren læse en af disse ældre Prædikener, saa kan jeg nu
 ogsaa ty til dem, naar det er den ny Tekstrække, der bruges. Min Fader lod
 35 altid læse en af Mynsters Prædikener, og naar jeg nu vælger dine, er jeg li-
 gesaa sikker som han paa, at der bydes Menigheden en Prædiken, som den
 skal være.

Af en Notits i Kirketidn. forleden slutter jeg, at der intet vil blive foreta-
 get mod Brücker i Anledning af hans Skrivelser i Højskolebl. Det forekom-
 mer ogsaa mig at være det klogeste og rigtigste, thi der er ingen Alvor i det

hele, og det er meget bedre, at det overlades til hans egne Venner og Beundrere at dømme ham, end at han skulde faa Skin af at være en Martyr, og Mennesker saa mene, at de burde dele ondt med ham. Forresten var han, efter hvad jeg har hørt, forberedt paa, at det vilde ende med en "Udsmidning", som han behagede at kalde det, og flere end en gjorde Forsøg paa at formaa mig til, om jeg ikke vilde foretage noget til Forsvar for ham; thi han er meget afholdt af mange i de grundtvigske Krese, og det ogsaa af dem, man ikke skulde tro det om.

Men en taabelig Person er han og løber sig da vel alligevel tilsidst en Staver i Livet. Kort før Pinse havde han holdt et Foredrag i Esbjerg, og et Menneske, der var her, havde selv hørt det. Hovedindholdet i dette Foredrag var en Advarsel mod at lade være at bande. En kraftig Ed var Udtryk for "en gavnlig Selvhævdelse"; selv havde han for Skik af og til at rive en Ed af sig, og han fandt, at det var usund Sygelighed, naar unge Mennesker lagde af at bande. Det var ikke noget, der stod i Forbindelse med deres Christendom men mere et Tegn paa Slaphed og Penhed. Ja, hvad kan et stakkels Menneske dog ikke nødes til at finde paa, naar alt gælder om at sige noget aparte, noget, hvorved der kan vækkes Opsigt, saa man kan komme i Orde. Vistnok er Banden i Almindelighed kun tomt Ordgyderi, og det har ikke stort at sige, at et Menneske kan lægge denne stygge Vane af; men at anbefale det som noget sundt og forfriskende minder dog nærmest om Galskab.

Jeg har dog ikke set, at han har ført det frem i Højskibl., saa han dog vel ikke er helt sikker paa, at det vil smage. I Esbjerg faldt det ikke i god Jord uden hos nogle ganske enkelte, formodentlig Bøller. Men kedeligt er det, at Tyskerne, efter hvad jeg engang saa i Flensborg Avis, tage Vare paa ham og anføre ham som Vidne for, hvad Grundtvigianersekten lærer. Det er jo meget brugbart til at skræmme fra Frimenighedsdannelsen i Sønderjylland, hvad jo da ogsaa er Meningens dermed, idet disse Menigheder kaldes grundtvigianske og stilles lige med Adventister, Frelsens Hær og Mormoner. For saa vidt naar Brücker at gøre Fortræd, mens jeg ellers tror, at han mer og mer gør sig selv betydningsløs. Overfor ham og hans Profet Jakob Knudsen gælder Gamaliels gamle Raad; det dræber sig selv, kun man lader det uden den Understøttelse, som det finder i Modsigelse.

Jeg havde ønsket, at Fr. Nielsen istedenfor Biskop var bleven Landsbypræst et Sted i Nærheden af København; saa havde han haft Tid og Lejlighed til at fortsætte sit kirkehistoriske Arbejde. Han har jo nu paabegyndt en forkortet Udgave af sin Kirkehist., hvad jo kunde være godt nok. Men det 1ste Hefte, som jeg har set, er noget Jaskeri; der er deri mere end en halv Snes Fejl og nogle meget grove. Han er vist i det hele for letbenet; men

naar han nu skal være Bisp, vilde jeg ønsket, at han kunde være kommen til Aarhus istedenfor ham, vi har; thi han er slet ikke til noget andet end at gøre sig til Nar især i Skolerne ved sin tossede Snak der.

Hvad nu angaar Fr. Niensens Efterfølger, ser jeg idag i Avisen, at der skal være Prøveforelæsninger. Jeg tror, at man uden videre skulde ansætte Amundsen; vel kender jeg ham ikke, men han har et saa godt Lov fra alle Sider og har jo taget en saa udmærket Eksamen, at det er Uret ikke at bruge ham nu, da der er Plads for ham i det Fag, hvori han nok særligt er dygtig. Jeg har ogsaa ladet mig sige, at de 4 af Professorerne anbefalede ham til Pladsen og kun Scharling var imod det; men at Konsistoriet vilde ikke gaa ind paa at ansætte en saa ung Mand. H.N. Clausen var imidlertid ligesaa ung, da han blev ansat.

At Karakteren "egregie" imidlertid ikke er et sikkert Bevis for Dygtighed, saa jeg forleden Dag et Eksempel paa. Der staar i Theol. Tidsskr. en refererende Afhandling af en Præst Lund, der for nogle Aar siden ogsaa fik egregie. Men denne Afhandlings Indhold er da det værste Sludder, jeg længe har set, og den, der kan anbefale noget saadant Tøjeri, burde højst have non contemn. I det hele smager dette Tidsskr. mig ikke; det var inderligt magert, mens Sthyr havde det under sin Varetægt; men hellere magert og flovt end radikalt, naar vi nemlig ikke har mer end det samme til Præsternes Oplysning. Der er en Cand. Torm, der ogsaa florerer der; men han staar mig heller ikke an; Buhl er jo ogsaa jævnlig paa Brædderne der, og Meningen er sagtens, at vi skal velsignes med moderne tysk Vantro lidt efter lidt. Forresten har Ditlev Nielsen givet Buhl noget at tygge paa, som han have godt nok af.

Ja nu faar det saa være nok denne Gang; er jeg end kommen lidt i Baghaanden, Du er dog ikke kommen mig i Forkøbet. Men ellers Tak for alt godt, og Gud være med Dig og Dine til Glæde og Velsignelse i alle Ting.

30 Gylling 2 Juli 1900.

Din gml. Ven
Otto Møller

415. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[1/10-1900]

35

Kære gamle Ven.

Skønt jeg har skrevet sidst til Dig, og Du sagtens har fuldt op at skaffe med Kirkeraadets vanskelige Sager, saa Du bør være fri for ulejligheds med mere, saa kommer Du alligevel til at modtage dette Brev fra mig, da jeg skal have hoslagte lille Bog sendt til Dig, og jeg ikke finder det passende at

sende Dig den som "Tryksag". Jeg haaber, at Du, hvis Du læser den, ikke vil stødes over altfor meget i den; noget vil der jo sagtens altid være, hvorpaa Du ser anderledes, end jeg gør. Slutningen, der vedrører "indre Mission", kan maaske for Øjeblikket faa lidt særlig Interesse, da det jo ser ud, som om denne anmassende Retning vil til at tage hele Styret hos os. Beck har jo begyndt med at være Angiver og Anklager og truer med, at der skal pirres op i Sagerne. Hovedsagen er vel den fra Harboøre, hvor det kommer mig for, at Biskop Gøtsche har gjort en dum Streg. Vel synes jeg ikke om Pastor Jensens Udtalelse om den "modbydelige Lære", men jeg finder, han har gjort ret i at bide fra sig, thi det saa dog for galt ud, om en Præst skulde tvinges til at vedkende sig Læren om de fortabtes Pine *uden Ende*.

Om det skulde vise sig at ende, som Biskop Martensen helst vilde antage, at alle tilsidst omvendte sig og blev frelste, saa synes jeg, at det endelig var noget at blive gnaven over. Det forekommer mig, at hele denne Sag egentlig ikke kommer os ved men kun ham, der skal dømme. Og naar man omsætter evig Fordømmelse til en Pine uden Ende, saa synes jeg, at man gør sig skyldig i simpel Begrebsforvirring; uendelig er nemlig slet ikke det samme som evig. Det uendelige (Tid og Rum) er et timeligt Begreb og har vist ikke noget med Evighed at gøre. Alle timelige Ting maa faa en Ende (1 Pet. 4, 7), og der maa vist ogsaa komme en Ende for dem, der kun misbruge Guds Naade og ikke vil lade sig frelse ved den.

Men det forekommer mig, at det kommer os saa saare lidt ved, naar vi haabe paa at blive frelste, saa at vi roligt kan overlade dette med de fortabtes Endeligt til ham, der er sat til at dømme. Det var da bedrøveligt, om der skulde til at laves Kættere paa Spørgsmaalet om Helvedesstraffenes uendelige Vedvaren. At man kan hænge sig i enkelte Ord i Skriften og i Confessionen, er beklageligt, og derfor burde der foretages en saa lempelig Forandring med Præsteløftet (lidt Præstefrihed), at vi blev fri for den Slags Kunster herefter. Ingen af os stemmer vel overens med hvert Bogstav i Confessionen, maaske end ikke engang i Skriften; og fik indre Mission Lov til at dømme os, saa fik vi ellers noget at gøre med at hente Attest om Rettroenhed og sand Omvendthed fra den Domstol.

Beck skulde have noget over Næsen og henvises til at passe sine egne Sager. Det gør mig forresten ondt for dem, hvem han vil angive for Drik og Utugt, thi det er ikke let at faa saadant vasket af sig igen, selv om det kun er løs Snak, han har at holde sig til. Saadant ukaldet Angiveri burde der ogsaa være Straf for; han er jo da ikke sat til at være Biskop og Tilsynsmand med os alle. Det er Plage nok, at han sender os sine paatrængende Missionærer paa Halsen, at de kan sætte Splid og Dømmen i Gang iblandt os. Vi har ogsaa nu faaet en fast Missionær ansat i Odder, der "skal arbejde" her i

denne Egn, og tre Gange har jeg havt ham hængende her hos mig med Forlangende om at bruge Skolerne, om at kundgøre hans Forsamlinger i Kirken, selv at deltage i disse Forsamlinger eller i hvert Fald at bede for ham, naar han gaar hen til dem. Jeg har sagt rent ud nej til alle hans Anmodninger og ladet ham tydeligt forstaa, at da jeg ikke har havt Bud efter ham, ser

5 jeg helst, han selv passer sine Sager og lader mig i Fred. Men de er næsten ikke til at ryste af sig. Det lader til, at han ret er sat ud paa os her i Gylling.

Jeg er inderlig ked af denne Retning; der kan være alvorlige Enkeltmennesker iblandt dem, men Retningen er noget fordærveligt Tøjleri. Naar et af

10 to skal være, synes jeg bedre om Frelsens Hær, der ogsaa gæster os ret flittigt; de er dog ikke saa hovne og dømmesyge som Missionens Udsendinge. Ved sidste Missionsmøde indfandt der sig forresten kun en Person, og han var endda fra Nabosognet, saa det kan dog maaske føre til, at jeg herefter bliver fri for dette Prelleri. Skulde de forlange at holde Missionsuge her i

15 Kirken, hvad de holdt sidste Vinter i Odder Kirke, saa siger jeg kort og godt nej. Deres Maal er at ompænde og dominere det hele Land; man kan ikke frakende dem Nidkærhed, men det er ikke med Forstand, og de vise sig som ægte Efterkommere af de Farisæere, der overalt var i Hælene paa Paulus og var ham en Plage. Her i vort Land er der kælet altfor meget for

20 dem, og Beck har faaet Lov til at holde en staaende Hær; men det er ikke godt at have to Hære under Vaaben i et Land, som da Cromwel regerede over Kongen i England.

Jeg har i denne Sommer havt Besøg bl.a. af E. Koch fra Odense; det er en god Mand, som jeg vilde ønske, var her i Nærheden. Han var her sammen

25 med Rud, som var helt glad ved, at han slap fra dette i København. I næste Uge venter jeg en Pastor Steenstrup hertil, som tænker at blive her Vinteren over og hjælpe mig, hvis det skulde blive ligesaa besværligt for mig som sidste Vinter. Han har været to Aar i Amerika, men er nu kommen hjem for at være her et Aar. Han er ordineret i Ribe; men forresten kender jeg

30 ikke videre til ham. Det er mit Haab, at han kan være mig til nogen Hjælp og jeg kan ligesaa; men vi er jo forresten ikke bunden anderledes sammen, end at vi kan skilles ad, hvis det ikke kan gaa. En Kapellan kan man jo derimod ikke blive af med, naar man først har antaget ham.

Det har jo været en god Maaned denne sidste, og jeg har nydt den ved at opholde mig flere Timer dagligt i Haven. Men nu lader det ogsaa til at være

35 til Ende denne Gang, og saa kommer den lange Vinter for mig, da jeg maa sidde inde. Jeg har forhen faaet Vintrene til at gaa ved at sidde og skrive noget, men jeg tror ikke, at det kan blive til noget dermed herefter. Men vi blive vel hjulpne, saalænge vi skal være her om end ikke altid, som vi i Øjeblikket synes bedst om det.

Og saa faar det nu være nok denne Gang. Gud være med Dig i Din Gerning ude og hjemme.

Din gml. Ven
Otto Møller

Gylling 1 Oktbr. 1900.

5

416. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[4/11-1900]

Min kære gamle Ven!

10 Der er som sædvanlig gaaet alt for lang Tid hen, siden jeg har skrevet til Dig. En stor Del af Sommeren er gaaet med Visitatser, Resten dels med mange Skrivelser og Forhandlinger om de fortvivlede kbhvske Kirkeforhold (som jeg dog nu haaber at faa nogenlunde i Orden udvortes; naar jeg saa blot havde flinke Præster) og med at ligge stille og hvile. Dertil har jeg
15 nemlig trængt); ti jeg undgaar ikke Mindelser om, at jeg "undertiden" (som en gl Bonde i Rønnebak sagde) bliver gammel, skønt jeg ellers maa takke Gud, fordi mit Helbred og Befindende i det hele er bedre end i tidligere Aar. Men Udholdenheden til Arbejde tager af.

Du skal have Tak for Din Bog om Tro og Gerning. Det er en god Bog,
20 som de der vil tage ved Lære, kan lære adskilligt godt af. Naturligvis findes der et og andet i den, som jeg ikke er enig i; men det vil jeg ikke skrive om. Derimod har jeg med stor Glæde læst særlig det Afsnit, hvor Du udvikler, at man i den ældste Kristenhed (Aposteltiden) lod Forholdet til Loven klare sig af sig selv, og kun stræbte at føre Msker til at tro paa Jesus Xtus.
25 Dette viser, hvilken Tillid man havde til (og hvilken Erfaring man havde gjort og stadig gjorde af) Evangeliets Magt til at frelse dem, der troede det. Men er det saa ikke mærkeligt ved Siden deraf at se, hvilken sædelig Oplysning N.T.s Breve forudsætte hos deres Læsere, disse fordums Hedninger? Det er nemlig kendeligt, at Brevenes formanende Del, ligesaa vel som den
30 belærende, meget mere gaar ud paa at *minde* dem om, hvad de iforvejen vidste og erkendte, end paa at lære dem noget nyt, som de ikke tidligere havde kendt. Man kunde stundom fristes til at antage, at Apostlene havde strags efter deres Kristnelse givet dem et Kursus i kristelig Sædelære. Eller er dette et Vidnesbyrd om, hvilket Lys Evangeliet i de Dage kunde sprede
35 over hele deres Levned? – Der er her adskilligt at tænke paa, som jeg langt fra er kommen til Ende med, men som jeg tumler med paa mine Morgenspadsereture. –

Iøvrigt synes jeg, Du har været vel haard mod den lutherske Orthodoxsi; hvad Du skriver, kan vel nok passe paa mange, men ingenlunde paa de bedste, paa Mænd som Joh. Gerhard, – ogsaa vor Brochmand o.fl. Der kunde

her vel være Anledning til at "sætte Skel", og ligeledes i hvad Du skriver om Indre Miss. Det er sikkerlig mange, som Din Skildring passer paa; men der er ogsaa mange, hvis Kristentros Oprigtighed og Sandhed og hvis Hjærtets Varme for Mskers Frelse ingen har Ret til at tvivle om. Men den
 5 Tid er maaske ikke langt borte, da der *bliver* sat Skel mellem disse. Der er forresten én Skrøbelighed – eller Grundsynd – ved Indre Miss. (som ved al Pietisme, Methodisme o.l.), som Du ikke har omtalt, og som maaske heller ikke er værd at omtale paa Prent, det er dens letfærdige Omgang med Sandheden, især naar man fortæller Historier om "de andre", men ogsaa ved andre
 10 Lejligheder. Jeg havde god Lejlighed til at lære dette at kende i mine unge Dage, mens jeg var Forstander for Missionsskolen, og jeg har gjort adskillige Erfaringer af det samme paa mine Visitatser, naar de "hellige" førte Klage over deres Sognepræst.

Og nu har jeg atter et stor Exempel paa det samme i V. Becks løse Beskyldninger mod de "uværdige Præster" og end mere i den Erklæring, han i den Anledning har afgivet til Ministeriet. Det vilde blive en lang Historie, om jeg skulde opregne alle de Halvsandheder og Haarkløverier, – for ej at sige ligefremme Usandheder – hvormed han har søgt at forsvare sine Udtalelser; han afgav først en Erklæring, som var haandgribelig usand, idet han
 20 vilde hævde, at naar han havde sagt, at der "endnu" var Præster, som levede i Drik og Utugt, mente han ikke saadanne som nu vare i Embede, men som havde været det "i vor Tid". Da jeg forudsaa, hvilken Skandale det vilde blive, til Forlystelse for Smudspressen og alle Kristendommens Fjender og til Vanære for Kristendommen, om den Erklæring kom frem, kaldte jeg
 25 ham til mig og forklarede ham, at han *maatte* afgive en anden Erklæring. Det har han gjort; men den er endda saa uvederhæftig, at han ikke vil undgaa en alvorlig Irettesættelse, hvilken han dog ikke har kunnet faa endnu, fordi der først har maattet anstilles Undersøgelser om de enkelte nulevende Præster, han har udpeget. Jeg haaber imidlertid, at der skal blive lagt en
 30 Kapsen paa hans – og andres – løse Mund. – Men hvad er den egentlige Grund til denne Usandfærdighed, at man vil tjene Guds Rige, eller bekæmpe dets formentlige eller virkelige Fjender ved saaledes at lyve in majorem Dei gloriam? Er ogsaa dette en Ytring af Farisærsindet, der sagtens altid er mer eller mindre beslægtet med Jesuitismen?

35 Du har formodentlig set Christensen Stadils Forslag om Menighedsraad. Der er, saavidt jeg ser, den rigtige Tankegang deri, at skal vi nogensinde faa en Kirkeforfatning, hvilket vil være nødvendigt, om Kirken skal faa den Uafhængighed af Statsmagten, som den bør have, saa maa man begynde nedenfra, med Menighedsraad; og med den vil det ikke i nogen overskuelig Fremtid blive til Virkelighed, dersom de ikke ligefrem anordnes. Og frem-

deles er det ogsaa rigtigt, at Sognemenigheden maa have nogen Indflydelse paa Præstevalget. Men ud over dette er Forslaget saa ravgalt, som det vel er muligt. At stille *alle* Personer, der har fyldt 25 Aar (altsaa f.E. baade Mand, Kone og voksne Børn i Hjemmet), naar de kun ikke ere udelukkede fra Nadveren, som baade Vælgere og valgbare, vil jo være aldeles at give Menigheden i det verdslige Flertals Vold. Og at opstille en Præstevalgsmaade, som efter al Sandsynlighed vil føre til, at de søgende Præster maa gaa Tiggergang til de vedk. Menighedsraad, ligesom nu Lærerne til Sogneraadene, vilde blive den rene Ødelæggelse for Præstegerningen. –

10 Kunde man derimod faa det indrettet saaledes, at Menighedsraadet fik en aandelig Gerning, saa at ingen kunde attraa den Plads for at kunne blive Præstevælger, og at det saa blev stillet i Udsigt, at naar disse Raad havde bestaaet f.E. en halv Snese Aar, kunde de faa den Indflydelse paa Præstevalget, at de fik Ret til at nedlægge Veto mod den af Ministeriet udpegede (og at
15 gøre dette f.E. 2 Gange), og saa endelig at baade Valgberettigelsen og Valgbarheden blev anderledes bestemt, – saa kunde der vel komme noget godt ud af et saadant Forslag. Men til saadanne Forandringer er der neppe nogen Udsigt, allermindst under det nuværende Ministerium, der vist er det mest afmægtige, vi nogensinde har haft.

20 For nogen Tid siden havde jeg Besøg af Nørregaard, som bl.a. fortalte mig, at Du nu havde faaet en Stenstrup fra Amerika til Medhjælper, men han mente, at Du ikke var synderlig glad ved ham. Det er jo ikke let saaledes at faa en Kapellan i Huset, særlig, naar han er fremmed, maaske i flere Henseender; men det kan jo dog være, at Manden, naar I begge i nogen Tid
25 faar set paa hinanden, viser sig bedre. Skulde det imidlertid ikke gaa med ham, saa kan jeg anvise Dig en rigtig brav ung Mand ved Navn Petersen, som var Kapellan et Aarstid hos Jens Schiørring indtil hans Død. Han er et baade vel begavet og stilfærdigt og fordringsløst Menneske med aandelig Sans. Han er nu ledig, og har for nogen Tid siden bedet mig at have ham i Erindring ved en anden Kapellanplads. Ganske vist søger han nu flere ledige
30 Embeder; men da han kun er knap 2 Aars Kandidat, faar han neppe noget af dem.

Vi har en Sorg i denne Tid, idet min Datter Astrids Mand (Holgers ældste Søn) staar i Begreb med at rejse til Siam. Han er af Profession Kemiker, samt Mineralog og Geolog, har været en af Lederne for den statsgeologiske
35 Undersøgelse og havde haabet at blive Professor i Mineralogi. Men da en anden blev foretrukket, gik han ind som Direktør i den "Ankerske Marmorforretning". Dette har han været i nogle Aar, men efterhaanden viste det sig at være tvivlsomt, om den Forretning kunde gaa, og nu har han

overtaget en Stilling som Direktør for en Minedrift (Kobber og Guldminer), som det østasiatiske Kompagni har etableret i Siam.

Han faar en stor Løn, men det er jo et vanskeligt Klima for Evropæere, foruden mange andre Ting, som kan volde Betænkelighed og Bekymring.

5 Foreløbig bliver hans Kone og Børn (4) her hjemme; der er Tale om, at Astrid skulde rejse derover om et Aarstid, mens Børnene blive her. – Tanken er jo, at han i Løbet af nogle Aar skulde tjene saa mange Penge, at han kunde komme hjem som en rig Mand, hvilket adskillige Danske have gjort, og for hvilket de Danske har større Chancer end andre, fordi den siamesiske Regering i høj Grad favoriserer dem, idet den ikke har noget at frygte

10 af dem, saaledes som af Englændere og andre Stormagters Folk. – Men det er i mine Øjne en meget farlig Levevej at ”ville vorde rig”. Han er imidlertid c. 40 Aar gl., saa han maa her raade sig selv, – og saa haaber jeg og beder Gud om, at Han vil derigennem fremme og udføre sit Raad, som er Sjælens

15 Frelse.

Lev saa vel for den Gang, min gamle Ven. Gud gøre det lyst og godt for Dig og Dine i alle Maader, saa Du kan frembære Taksigelse i alle Ting, fremfor alt for Frelsens Haab, som han har givet os. Jeg læste i Morges med Glæde Din Prædiken paa Allehelgensdag. Gud besegle os med dette Haab.–

20 Hils Din Hustru venligst.

Din trofaste Ven
Skat Rørdam

Kbhvn. 4/11 1900

25 **417. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[16/1-1901]

Kære gamle Ven.

Der er jo gaet ikke lidt Tid, siden jeg fik Dit gode Brev, der glædede mig ved den Meddelelse, at Du er enig med mig i det væsentlige angaaende

30 Tro og Gerning i Frelsens Orden. Du mente, at jeg havde gjort de orthodoxe Uret og anførte i den Anledning Brochmann; men ham har jeg tabt al Godhed for, siden jeg har lært at kende hans fejge og lumpne Færd overfor Holger Rosenkrands. Han viste sig der i ualmindelig Grad som en sølle, lavsindet Mand. Du mente ligeledes, at jeg var for haard mod Indre

35 Mission, og jeg ved jo meget godt, at der er mange gode Mennesker i den Lejr; men Retningen og Princippet er sørgelige Skikkelser. Og Du dømmer jo forresten langt haardere om dem, end jeg gør, ved at pege paa deres fari-sæiske Løgnagtighed. Men i Sagen selv er vi vist ikke meget uenige om disse Ting.

Naar jeg nu synes, det er paa Tide, at Du hører fra mig igen, vil jeg skrive lidt til Dig om en Bog, jeg læste kort før Jul, og som Du maaske ikke faar Tid til at læse men dog bør kende noget til. Det er Harnacks: "Kristendommens Væsen", udmærket oversat af Dr. Lehmann. Harnack er jo højt anset blandt Tydskerne og da ogsaa her hjemme, som jeg ser af Schat Petersens Indledning; han regner ham noget nær som en første Avtoritet. Og han er jo vist ogsaa en lærd Mand i mange Maader. Men denne Bog er noget forskrækkeligt Tøjeri, vistnok rig paa mange Aandrigheder og meget træffende historiske Bemærkninger; men hans Grundskade er, at han har ikke Begreb om, hvad Christendom er. Hvor vi dog her i Danmark har Grund til at paaskønne, at vi er hjulpne til at vide, hvad Christendom er, og ikke skal lære det af tydske Videnskabsmænd!

Bogen er Foredrag for studerende af alle Fakulteter for at vise dem, at de alle godt kan slutte sig til Christendommen, og til denne Slags Christendom kan de det vist ogsaa. Christus har ikke sagt andet, end hvad Profeter hos Jøder og Hedninger har sagt; men han har formaaet at faa denne Sandhed til at slaa igennem og blive Religion. Summen af denne Sandhed er, at Gud er vor Fader; "Fadervor" er egentligt det eneste, man med Sikkerhed tør sige, han har lært sine Disciple, thi vi har ingen andre fuldt paalidelige Gengivelser af hans Ord end Synoptikernes, især Markus (der ikke har Fadervor!). Lukas (og Matth.) er fra Aar 100, Johannes helt ubrugelig nemlig fra sent i 2 Aarhundrede. Jesus har faaet denne simple Sandhed til at slaa igennem hos en Menighed, men Paulus har sat det i System, at alt kun gælder om at *tro dette*, at Gud er vor Fader og glad ved os, som vi er. Jesus er Guds Søn omtrent i samme Forstand som vi, (altsaa Josefs Søn). Man lever som Aand, men den tomme Grav har vi ingen Brug for. Der er altsaa ingen Opstandelse at vente men Sjælens Udødelighed. Den Hellig-Aand er Kristus. Det hele er kort og godt ren Nyrationalisme, pænt ikklædt, og det har ogsaa været Luthers Mening med "Frelse af Tro" paa Guds Faderlighed; alt kommer an paa "Ordet", Naademidlerne er kun Ordet.

Hvad der nu her er Grundskaden, synes mig at være dette, at *det onde* er ikke andet end den Ufuldkommenhed, som følger af Udviklingen; Forløsningen er et Trin i Udviklingen, nemlig Forløsning fra Frygten, som hørte det tidligere Udviklingstrin til som hos de vilde Dyr, der jo ogsaa frygte. Det forekommer mig, at det er hele den nyere (ogsaa vor) Theologis Grundskade, at den ignorerer det *onde* og derfor ikke forstaar, hvad der kræves af Forløseren derfra. Man vil ikke vide af, at han maatte dø for at forløses, og har derfor udtænkt den ubibelske Lære, at han maatte lide og dø for at forsones Gud. Man kan spare sig dette Paafund, naar man ved, hvilken Magt det onde er, og at det øver denne Magt fremfor alt som Død.

Men tag det onde bort og gør Døden til det naturlige, saa staa vi der og ved ikke, hvorfor Jesus maatte dø og opstaa for os.

Hvorlænge det nu vil vare, før Harnacks Videnskab ogsaa naar vort Fakultet, er ikke godt at sige. Vi maa da vel følge med Tiden, og mon ikke
 5 Torm er mægtig for det allerede. Madsen gør det jo ikke, men der maa jo komme en mere fremskreden efter ham. Paa en Maade er vi jo allerede med, thi Hr. Jensen Harboøre har holdt et Foredrag, som jeg har læst: den ny Reformation; det er et ligefrem Referat af Harnacks Bogs sidste Afsnit, aldeles nøgent og ugenert. Dette kan jo ikke gaa; enten maa vi have Præstefrihed, – og det var efter min Mening det sundeste og sandeste –, eller
 10 ogsaa maa han have sin Afsked ved Dom som ren Fornegter. Jeg vilde saare nødigt være med til at dømme ham, fordi jeg antager, at han i Virkeligheden har mange Meningsfæller, kun at de er kloge nok til at udtale sig paa anden Maade. Men naar de som saa mangfoldige liste sig fra det onde, saa kommer det mig omtrent ud paa et, hvordan de opstille det øvrige i deres Anskelse.

Paa en vis Maade tale jo de indremissionske nok om Djævel og Helvede; men det er paa en raa, overtroisk Maade, og Djævelen er for dem kun Menneskets Plageaand og Bøddel ikke Guds store Modstander. Synd er *visse*
 20 Skarnagtigheder, langt fra alle; men det er ikke Vantro og Død, der i fuld Forstand er Verdens Elendighed. For dem er Vantro ikke dette, at de ikke tro *paa* og lyde Gud, men meget mere dette, at de ikke paastaa *om* sig selv, at de er udvalgte. De tro ikke egl. paa Gud eller *paa* Jesu Ord, men de tro noget *om* sig selv og andre, dvs. de har en haardnakket Mening.

Det synes mig bedst, om vi fik Præstefrihed, bedst for Sandhedens Skyld. Det vilde lære Menneskene at se sig for, hvem de laane Øre. Nu for Tiden vilde Harboøre Jensen vist ikke blive valgt noget Sted i Landet, om vi havde Præstevalg, og jeg kan ikke se, at der vilde være saa store Farer ved det. Det blev ubehageligt for Præsterne, som det nu er for Lærerne, at
 30 skulle søge om Embede; men Menighederne vilde nok lære at se sig for. Lærervalget besørge de ligesaa godt, som det skete tidligere; og det vilde gaa netop ligesaa med Præstevalget. Naar der kun kan vælges mellem kvalificerede Kandidater, ser jeg ikke, hvordan det skulde besørges ringere, end det nu sker eller i hvert Fald nu kan ske. Men der maatte jo med Præstevalg
 35 følge en Lønningslov i Lighed med den for Lærerne, at ikke de gamle helt skulde forfordes.

Jeg har i denne Tid siddet og læst Pascals *lettres provinciales* og faaet adskillige sære Tanker derved. Hvad han angriber Jesuiterne for, er jo deres moralske Grundsætninger, og det er sandt, at de er over al Forstand løse og forargelige, dog at der er vel sket nogen Forandring ogsaa med dem i Ti-

dens Løb. Men deres Forsvar for alle deres Læmpelser efter Menneskenes Skrøbeligheder, forsvare de jo med, at det dog gælder om at faa *alle* med ind under den frelsende Naades Paavirkning, faa dem med ind under Sakramentets Paavirkning. Og letter man ikke Vejen for dem til at faa Absolution, saa kan de jo ikke komme der og vil i det hele unddrage sig Kirkens Opdragelse og Paavirkning. Jesuiterne indrømmer gerne, at bedst er bedst, og til dem, der vil bøje sig under det, stille de de højeste Krav. Men dem, der ikke vil det, slaa de af overfor, længere og længere ned, saa at der tilsidst intet kræves uden dette at lade sig absolvare og søge Sakramenterne.

10 Jeg indrømmer, at dette er en skrækkelig Moral. Men – hvordan er det egl., vi bære os ad for at blive ved at have Hold paa Folket? Hvem døbe, confirmere, ægtevi vi ikke? Hvem tage vi ikke til Alters, kun de vil komme? Vi er glade ved, at de blive ved at komme, hvordan og paa hvad Maade de saa end gøre det. Og vi mene, at det er vigtigt og at vi bør handle saaledes, og jeg mener selv det samme, at det er vor Pligt at holde dem i Folkekirken, saa længe det er muligt. Vi har sagt A ved at døbe dem, og vi er nødt til at sige B ved at fortsætte med alt det andet. Og det vil sige, at vi slaa af paa Fordringerne, kun de faa Lov at blive staaende paa Papiret. Vi slaa af saa langt, som det overhovedet forlanges, nedad. Men er dette ikke paa anden Maade Jesuiternes Tankegang, vi følge og mene at burde blive ved at følge? Det kommer mig for, at vi bo selv under Glastag og maa være betænkelige ved at kaste Sten efter dem. Jeg billiger ikke Jesuiternes Krogveje og Snyderier, billiger i det hele ikke den papistiske Tankegang; men jeg synes, vi læmpe os efter den menneskelige Skrøbelighed, Magelighed og Vantro ligesaa godt, som de gør det. Og derfor piner det mig, hvergang jeg ser en af disse Lovprisninger og Taksigelser over det rige Christendomsliv, der er vakt og rører sig hos os; thi jeg mener, at der 1801 vistnok var ligesaamegen sand og oprigtig Christendom i Danmark som 1901. Det ser maaske bedre ud paa Papirerne, men hvordan er det i Virkeligheden? De tre Fjerdeparter i det mindste af de døbte har vendt Evangeliet og Kirken Ryggen, og Fornegtelsen er frimodig og højrrøstet. Jeg tror ikke, det var saa galt 1801.

En anden morsom Bog, jeg har læst, er: "Hannover: Maleren Eckersberg". Det er en god Bog om en dygtig og sanddru Mand i sit Fag. Han blev ikke forstaaet af sin Samtid, men haanet, som bl.a. ogsaa Grundtvig blev.

Med min Medhjælper Steenstrup gaar det taaleligt. Jeg prædiker hidtil, og han forretter Jordspaaastelser og enkelte Brylluper. Han er et rart og ærligt Menneske, som jeg ikke kan andet end holde af. Men han er uudvik-

let som et Barn og jeg har ikke kendt nogen, der som han er ude af Stand til at *lære nogetsomhelst*. Han er, som han er, og bliver aldrig andet. Han fik Lov at prædike sidste Søndag Eftermiddag for dog at vise sig. Det var med ægte Præketone; han opremsede med stor Færdighed det, han havde skrevet, men der var ikke det mindste deri, han vilde have sagt, eller som i egl. Forstand var hans eget. For mig var det en Hjertesorg, efter at han nu har gaaet i Kirke i 3 Maaneder. Men jeg kan alligevel ikke andet end holde af ham.

Jeg har det taaleligt og har hidtil kunnet prædike. Min Kone var syge nogle Uger i December, men kom dog paa Fode igen til Jul. Tak for Din Venlighed mod Erik, som er glad ved at komme til Eder. Og saa være Gud med Dig og Dine og velsigne Dig med Naade til Din Gerning.

Din gml. Ven

Otto Møller

Gylling 16 Jan. 1901.

15

418. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[20/2-1901]

Min kære gamle Ven!

Af Aviserne i Dag ser jeg, at Du nu fylder Dit 70de Aar. Saa langt er Du altsaa nu kommen paa Din Vandring her; jeg selv følger jo nogenledes efter, idet jeg for en halv Snes Dage siden er gaaet ind i mit 70de Aar, og baade Du og jeg er nu i den Alder, da vor Arbejdstid lakker mod Enden, og vi maa se fremad mod den Dag, da vi skal gøre Regnskab. Men det vil jeg sige Dig i Dag, at naar Du skal gøre Regnskab for Dit Forhold til mig i de sidste snart halvhundrede Aar, saa skal Facit være, at Du har altid været en rigtig trofast Ven, som har været mig ikke alene til megen Glæde, men ogsaa til stor Velsignelse; jeg tør sige, at jeg aldrig har haft ondt eller Skade af Din Omgang, men kun Gavn, og dertil saare megen Glæde og Opmuntring. Gud velsigne Dig derfor, min gamle trofaste Ven. Kun en eneste Gang har Du drillet mig; det kan Du kanske selv ogsaa huske, netop fordi det har været saa enestaaende, – det var paa en Spadseretur paa Volden i 1855. Men det var ikke af Ondskab, og Du ved, at det er blevet godt altsammen, ogsaa mHt den Genstand, Du saa skammelig drillede mig med.

Jeg har haft min Tid fuldt optaget i den sidste Maanedstid med et lille Skrift om den evige Frelse og Fortabelse, som vil komme ud med det allerførste; jeg tænker, Du skal have det paa Fredag eller Løvedag. Det er naturligvis fremkaldt ved de forskellige Skrivelser, som Harboøre Jensen dels selv er fremkommen med, dels har givet Anledning til; og jeg har stræbt, saa godt jeg kunde, at klare, hvorledes vi kristelig forsvarligt maa tænke og

tale om det tilkommende. Jeg er i det hele godt tilfreds med, at jeg kom til at skrive den Bog, da jeg dør har faaet sagt næsten alt, hvad jeg vilde, og faaet sagt det paa en Maade, som jeg ogsaa helst vilde. Noget er der i den, som Du neppe vil være tilfreds med, nemlig at jeg forkaster Tilintetgørelseslæren, d.v.s. viser at den er en Tanke, som man danner sig paa eget An-
5 svar. Men ellers tænker jeg, at vi er enige i Hovedsagen.

Det er jo en noget urolig Tid, vi lever i. Jeg tænker ikke herved paa det politiske Uføre, som vi sidder i, men paa det kirkelige. Jeg regner nu ikke stort alt det meget, der vælttes over os Biskopper i Anledning af Jensens Af-
10 skedigelse; ti at den i sig selv var vel grundet, ja det eneste som *kunde* gøres efter hans Optræden, saafremt man ikke vilde proklamere, at en Præst fremfor alle andre Embedsmænd skal have frit Lov til saa at sige at spytte sine foresatte i Øjnene; dette er efter min Mening aldeles aabenbart. Men hvad der har forbavset mig, er at der endnu er saa mange Grundtvigianere,
15 som er aldeles inde paa disse rent abstrakte Frihedsideer, at en Præst i Folkekirken skal være i sin gode Ret, naar han bekæmper ikke blot Folkekir- kens Lære, men selve den kristne Tro, d.v.s. have Ret til at æde det Kirke- samfunds Brød, som han efter Evne søger at nedbryde. Dersom man endda samtidig krævede et absolut Flertals Præstevalg i de enkelte Sogne, var der
20 endda Mening i Galskaben, idet man kunde sige, at saa blev Præstebetjenin- gen efter Flertallets Ønske og subjektive Tarv (hvilket jo var i en vis Over- ensstemmelse med Begrebet *Folkekirke* = Folkeflertallets Kirke). Men at Statsmagten skal paaoktrojere et Sogn en Præst, som Flertallet ubetinget vender sig fra, fordi han forkynder dem, hvad de anse for splittergalt, og at
25 han saa skal have Ret til mod næsten alles Ønske at oppebære Indtægterne, dette er dog meningsløst. –

Mest har jeg dog ærgret mig over en Artikel af Rosenstand, som med den største Frejdighed proklamerer: alle vi Præster har brudt vort Præsteløfte, – og at ikke en eneste Præst tager til Genmæle mod den letfærdige Tale, der
30 derved bliver en Skamplet paa hele den danske Præstestand. Og fremdeles skriver han, at alle Præster er befængte med Kætterier (Du forresten i Syn- derlighed). Det er utroligt, at en Mand som kalder sig Discipel af Grundt- vig ikke bedre ved, hvad en Kætter er. Jeg har tidligere hørt en Del godt om samme Rosenstand og haft en god Mening om ham; men nu er den grundig
35 fordreven, og jeg siger: han skulde have Ris paa sin bare som en kaad Dreng.

Forresten er jeg af alt dette ogsaa ført til at tænke over Præsteløftet paa de symb. Bøger, som jeg i mange Aar har set burde forandres. Men jeg har ikke kunnet finde nogen passende Form hidtil. Nu har det imidlertid slaet mig, at en Hovedvanskelighed ved alle Løfter fremkommer, naar de gaa ud

paa en positiv Ydelse, ti en saadan staar ikke i vor Magt. Derimod kan man love det negative: at afholde sig fra dette eller hint. Og et saadant Løfte kan man holde. Hvad om da Løftet her gik ud paa: ikke at lære imod de symb. Bøger? Herom vilde jeg gerne høre Din Mening.

- 5 Nu haaber jeg og ønsker, at dette Brev maa træffe Dig ved god Helsen, og at denne Dag maa være en Taksigelsens Dag for Dig. Her i Byen har vi i Dag haft det skønneste klare Solskinsvejr med en ganske let Frost; jeg vil haabe, at Solen ogsaa har skinnet ind hos Dig, og at Gud vil lade sin Naades Sol skinne klart og varmt for og ind i Dig og Dine, saa længe Du skal
- 10 færdes her paa den taagede Jord. Gud velsigne Dig, og Tak for Dit trofaste Vennesind. Min Kone sender Dig sin bedste Lykønskning. Hils Din Kone.

Kbhvn. 20/2 1901

Din gamle Ven
Skat Rørdam

15

419. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[25/2-1901]

Min kære gamle Ven.

- 20 Tak for Dit gode Vennebrev til mig d. 20de. Det var, som Du vel kan tænke, og som det jo da ogsaa var Din gode Hensigt, det bedste Ord, som mødte mig ved den Lejlighed. Jeg haaber, at jeg ingensinde skal glemme Dig det. Ja vort Venskab er jo gammelt og er bleven til meget mere end Venskab gennem det halve Hundrebaar. Men jeg ved det godt, at det er Dig, der har lagt
- 25 Ved til denne varmende Ild; jeg har i saa mange Maader været den modtagende. Men jeg maa takke Gud, at han har styret det, som han har, thi han har derigennem givet mig megen Glæde og Velsignelse, og han er dog alle gode Gavers Giver. Har jeg kunnet paaskønne Din trofaste Kærlighed, saa er vort Samliv jo ogsaa af de smaa Begivenheder paa Jorden, hvorved Gud
- 30 bliver æret ved Jesus Christus. Og det er jo dog hans Navn, hvori vi har været samlede, og Gud lad os være samlede deri nu og evindeligt. Men havde Du ikke saa mange Gange, som Du har, lagt Ved til Ilden, saa brændte den ikke saa klart paa vore gamle Dage, som den gør.

- Ja saa var det Harboøresagen. Jeg erkender, at den kunde nu ikke faa anden Udgang, end den har faaet, og der er ikke sket Hr. Jensen nogen Uret; han ligger, som han har ret. Men jeg tror vedblivende, at Gøtzsche har taget galt paa den Sag fra første Færd. Jensen er en ung, umoden og kaad Person; men han kunde vel efterhaanden være kommen til bedre Forstand som Pontoppidan, naar han var mødt med Forstand; nu er der Grund til at frygte for, at han ender hos Henning Jensen. Men Apostelen Johannes vilde

ikke have ladet ham saaledes slippe fra sig, og det vilde Biskop Fog nok heller ikke have gjort. Men gjort Gerning staar nu ikke til at ændre. Rosenstand har opført sig som en Flab, men har egentlig ikke overrasket mig; han har længe tørstet efter at blive navnkundig ved noget, og han er en Fanatiker, desværre vist af Æresyge. Jeg havde den Ærgrelse, at han lykønskede mig forleden Dag.

Hvad Du skriver om en Forandring af Præsteløftet, synes jeg, ikke kan forslaa. Meningens har jo hidtil netop været, at der maa *ikke læres mod* de symb. Bøger, og det er det, der ikke kan gennemføres. Jeg ser mig ikke i Stand til at sige, hvordan Forandringen skulde være; men den maatte dog gaa ud paa at love at blive i det Spor, som er indslaaet af Luther og fortsat med Kingo, Brorson og Grundtvig, ja Mynster og Martensen og Rørdam med. Det gælder kun om at *blive i dette Spor, men ikke at staa stille deri*. Det vil vist komme med indre Nødvendighed, og jeg ser ingen Fare deri, naar vi faa Præstevalg og fri Brug af Kirkerne. Der vil komme Uro og Bevægelse, men der er ingen Fare derved. Men der maatte være lukket for Papister og Mormoner, eller, som Grundtvig sagde, for alle dem, der har en Kirkestyrelse udenfor Folkekirken. Folkekirken kan kun rumme Protestanter, der døbe med den almindelige Kirkes Daab.

Men, som sagt, jeg kan ikke formulere det og har jo heller ikke noget Kald dertil; det maatte betænkes af mange vise Hoveder, der dog elske vort Folk og gerne vilde have det til at fortsætte sin firehundredaarige Udvikling. Vi er alle bedst tjent med, at vor Folkekirke er frisindet og rummelig, taalsom i det hele. Som vi nu har det, er vi uheldigt stedte; thi skulde Domstolene afgøre vort Forhold til Symbolerne, saa kom bl.a. jeg i Forlegenhed, og jeg finder dog, at det var Uret, der saa skete. Der er noget usandt i denne Forpligtelse til Symbolerne, naar den siden 1825 i Virkeligheden ikke hævedes, men skal bero paa Øvrighedens Skøn. Forpligtelsen burde kun være til at blive i det gamle Spors Retning, og der maatte vel nok overdrages Kirkeraadet Magt til her at være dømmende; thi en Domstol skal der jo være; men den skulde dog helst være aandelig og ikke juridisk. Men det er en vanskelig Sag, og det er vist rigtigt atter og atter at betænke, hvad Grundtvig sagde; han var dog det forløbne Hundreedaars mest klarøjede Mand indenfor vore Landemærker.

Saa kommer jeg til Din Bog, som jeg har læst, læst med Glæde og siger Dig Tak for. Jeg er, som Du forudsætter, enig med Dig i Hovedsagen. Særligt har det glædet mig at se, hvor frejdigt Du hævder og søger at gennemføre, at alt ondt, Død, Straf, Dom ikke kommer fra Gud, der er god og kun gør, hvad der er godt. Du har endogsaa opgivet Din tidligere Forstaaelse af Matth. 10, 28. Jeg er glad deved, for det er saa sandt, men i saa lange

Tider ikke hørt, som nu Du siger det; og vi maa da allermindst gøre Gud Uret. Jeg er i det hele fuldkommen glad ved alt, hvad Du skriver om *evig Frelse*, og dette er for mig Hovedsagen. Det er dette, der skal prædikes, det er dette, der er Evangeliet. Naar vi kun er enige derom, saa kan det vel i
 5 Grunden være det samme, om vi var uenige om alt det, der vedrører Fortabelsen; thi blive vi af Guds Naade kun evig frelste, saa kommer det andet os jo ikke ved.

Men jeg haaber, Du ikke tager mig ilde op, at jeg dog nu vil anføre lidt ogsaa derom. Vi ved noget om, hvad *Liv* er, nemlig af Erfaring; men vi ved
 10 intet om, hvad *Død* er, endnu mindre om, hvad *den anden Død* er. Du siger mange Gange fuldkommen sandt, at ingen Tanke kan magte det grufulde: Fortabelsen. Ja Du siger saa sandt, at vi maa bede om aldrig at faa det at vide. Men nu undrer det mig, at jeg synes, Du atter og atter gør Forsøg paa at sige, hvad det er (eller ikke er). Jeg synes, man skal sige: det er det gru-
 15 fuldeste af alt, men vi kan ikke sige, hvad det er, andet end at det er Død og atter Død. Du siger, at det er at "gaa aandeligt til Grunde", at miste alt det, som er fra Gud, saa kun det dyriske og djævelske bliver igen, – og det er jo vist sandt; men jeg synes, at det altsaa er at *gaa til Grunde*.

Du vil imidlertid ikke have, at det maa sige at *forsvinde, ophøre*; mens jeg
 20 synes, at det alligevel er det, Du atter og atter er lige ved at sige. Det kommer mig for, at det store Punkt her er dette, at vi har en umiddelbar Forvisning om, at Gud maa blive *alt i alle*, at det maa ende i Fred, i Harmoni, at det *kan* ikke ende i en evig *Dualisme*. Nogle har jo saa haabet, at alle vil blive frelst ogsaa Djævelen; og er det muligt, saa skal jeg ikke klage over det
 25 men være villig til at prise Gud derfor, at han samlede alt under et Hoved i Christus. Men jeg synes ikke, at Herrens Ord giver Rum for dette Haab; og dog er jeg villig til at lade ham selv forklare sit Ord. Men hvis det nu ikke er muligt, saa synes jeg, at saa maa de onde *forsvinde*. Jeg vil just ikke sige: gaa til Grunde, thi jeg tror ikke, at hvad Gud har gjort, gaar til
 30 Grunde; men saa maa de onde opløses og forsvinde.

Mennesket er en Sammensætning (Synthese) af Støv og Aand, der blev til en Sjæl (ψυχή ζῶσα Gen, 2, 7). Tager Gud sin Aand og opløses Legemet i Jorden, saa forsvinder Synthesen (Præd. 12, 7). Naar Vand skiller ad i Ilt og Brint, saa er der intet gaaet til Grunde, men Vandet er forsvunden. Og naar
 35 alt, hvad Gud gav Støvet, saa det blev et Menneske, er misbrugt og vraget, saa er der jo ikke engang et Dyr igen, og da vel heller ikke en Djævel. Men der er Fred og Enhed, der er ingen evig Dualisme, intet er *spiltdt*, men Gud kan give alt det, der er vraget, til andre, i hvem det vil ære ham (Matth. 25, 28). Det er ikke Gud, der tilintetgør, men det er Skabningen, som *opløser sig selv*. Om Gud kan tillade dette? Ja hvem vil forbyde ham at gøre

med sit, hvad han vil? Og vi vil dog ikke sige, at det var for *godt* for Djævelen og de onde, om de fik Lov til at forsvinde; jeg synes, det er det grufuldeste af alt: at forsvinde udenfor Gud. Og endelig vil jeg sige, at i Ildsøen er der dog noget, der virkelig forsvinder, nemlig "Hades og Døden"; hvorfor
5 saa ikke alt, hvad der ender der?

Men jeg vil allerhelst blive staaende ved det enfoldige og almindelige, at de, der vil ikke tro og frelses ved den eneste Frelser, *gaa evig fortabt*; at det er det grufuldeste af alt; men jeg ved ikke, hvad det er og haaber aldrig at faa det at vide, som jeg da heller ikke ved, hvad det er at *forsvinde*.

10 Saa vil jeg da sige dette endnu, at Din Bog vil ikke smage Indremission, thi det er jo den, den er rettet imod fra først til sidst. Men det er paa høje Tid, at der sættes den en Stol for Døren, saa den skal ikke tyrannisere os allesammen. Du har her talt vel, og navnlig den sidste Del af Din Bog er helt velgørende at læse. Hvad Du nu mener om dette, jeg her har skrevet, faar
15 jeg vel ikke saa snart at vide, ja maaske ikke, før vi engang ses igen. Men jeg vil ende, som jeg begyndte med at sige Dig Tak for Din Kærlighed. Gud give Dig Glæde af Din Gerning ogsaa af den sidste. Min Kone var glad ved Dit Brev og læser nu Din Bog. Hils Din Kone.

Din gml Ven

20 Gylling 25/2 1901

Otto M.

420. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[6/3-1901]

25 Kære gamle Ven!

Tak for Dit gode Brev. Jeg har aldeles ingen Tid til at skrive andet end at bede Dig *snarest* at gennemlæse hoslagte Forslag og sende mig det tilbage med Dine Bemærkninger derom. – Men Du maa nødvendig fortælle nogen, at jeg har sendt Dig det. – Gud i Vold.

30

6/3 01

Din
Skat R

421. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[28/4-1901]

35

Min kære gamle Ven!

Det har rigtig bedrøvet mig at høre af Din Søn Erik, at Du har været saa alvorlig syg. Da han var hos mig i Onsdags, kunde han dog tillige melde, at der dog var nogen Bedring, og at Lægen havde givet ret godt Haab om Din Helbredelse. Gud give, at det maa være saaledes og vedblive dermed, – om

vi dog kunde ses endnu engang og tales ved her paa denne Jord. Jeg tænker, at Erik har meldt Dig, at jeg tænkte nok at skulle skaffe Dig en Hjælper. Samme Dag skrev jeg til den, jeg tænkte paa, en forhenv. Kapellan Pedersen; men først i Dag har jeg faaet Svar fra ham, – han var bortrejst, og mit

5 Brev har været længe om at naa ham. Han kunde imidlertid ikke give mig bestemt Svar endnu, da der havde været nogen Tale om anden Anbringelse for ham; men han skrev, at han vilde komme til Kbhvn på Tirsdag og tale med mig. Jeg haaber saaledes, at Du paa Onsdag skal have Brev fra mig med endelig Besked for hans Vedkommende.

10 Jeg har selv i en Maanedstid været rigtig daarlig, ikke nogen farlig, men desmere pinefuld Sygdom kaldet Ischias, som bestaar i en Betændelse i den store Nerve, der fra Hoftens strækker sig helt ned i Foden. Det er ikke blot selve Pinen, der er ubehagelig, men især dette, at Sygdommen i en 2-3 Uger hindrede mig i at sove mere end højst en Timestid om Natten. Resten af

15 Natten tilbragte jeg med uafsladelig at vende og dreje mig p Gr af jagende Stik o.desl. i Benet. Nu er jeg dog Gud ske Lov kommen over selve Sygdommen ved Hjælp af Massage og lignende Behandling, saa at Smerterne er borte, og kun en stor Træthed er igen. Dog kan jeg nu uden Hinder passe mit Arbejde. – Man lærer paa den Maade, hvad det vil sige at man bærer sit

20 aandelige Eje i Lerkar, ja at naar dette Lerkar nægter at gøre Tjeneste, saa er den aandelige Virkekraft kun ringe.

Der kunde være adskilligt at skrive om, – saaledes Kirkl. Samfunds Forslag om Ændring i Præsteløftet mHt Symbolerne, d.v.s. om Præstefrihed, og om samme Samfunds Andragende om at Fr. Grundtvig i Egenskab af

25 dets Rejsepræst skulde have Lov til at optræde i Præstekjole og forvalte Sakramenterne. – Men Du er vel lidet oplagt til at høre eller læse derom. Desuden har jeg knap Tid i Dag. Men jeg vil inderlig ønske, at dette Brev maa træffe Dig i Bedring, og fremfor alt, at Du trods Din Sygdom maa hvile trygt i Gud Faders Favn ved Troen paa vor Herre Jesus Kristus. Gud

30 velsigne og bevare Dig, min trofaste gamle Ven, og føre det saaledes at vi endnu en Gang maa ses her med Glæde.

Hils Din Kone. Dersom hun med et Par Ord vil lade mig vide, hvorledes Du har det, vil jeg takke hende derfor.

Din trofaste Ven
Skat Rørdam

35 Kbhvn. 28/4 1901

422. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[30/4-1901]

Min kære gamle Ven!

Nu har jeg talt med Kapellan Pedersen (forhen Kapellan hos Jens Schjør-
 5 ring i Ørslev). Han er rede til at komme til Dig en af de første Dage i næste
 Uge for at tage Gerningen op. Jeg haaber at Du maa kunne være tjent med
 ham; han er et bravt og samvittighedsfuldt Mske, stilfærdig (maaske noget
 for stilfærdig) i sin Optræden; men folk i Ørslev var, efter hvad mig er for-
 10 talt, glade ved ham. Saa beder jeg Din Hustru at skrive til ham (hans
 Adresse er: Pastor L. P. Pedersen, Dronningensgade 73, 4. Kbhvn. C.) og
 melde ham, naar Du ønsker at modtage ham, og hvorledes han skal
 komme, enten over Odder eller over Horsens.

Jeg takker Din Hustru for hendes i Dag modtagne Brev. Det er et godt
 Tegn, hvad hun skriver, at Du ikke har mere Feber; og naar Du sender det
 15 Bud, at Du er "slaaet helt i Stykker", saa haaber jeg, at det ikke maa betyde
 andet, end at Du for Øjeblikket ikke duer til noget Arbejde, og dette kan
 med Guds Hjælp rette sig altsammen. – Gud bevare og styrke Dig, min
 kære gamle Ven, saa at Du snart kan blive nogenlunde helet.

Min Kone sender de venligste Hilsener til Dig og Din Hustru.

20

Kbh. 30/4 1901

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

MHt Pedersens Løn har jeg jo ikke kunnet gøre nogen Aftale; han vil sik-
 25 kerlig være tilfreds med hvad Du byder ham. Men her i Stiftet vilde den al-
 mindelige Løn nu til Dags være 50 Kr. om Maaneden, samt Rejsepenge til
 Stedet (in casu Gylling).

30 423. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[13/5-1901]

Min kære gamle trofaste Ven.

Du er den første, jeg prøver paa at skrive til, dels for at takke Dig for den
 gode Hjælp, Du skaffede mig i min Nød, som da ogsaa for at takke Dig for,
 35 hvad god Bøn Du har opsendt for mig i min haarde Sygdom. Jeg vil ikke
 indlade mig paa en Sygehistorie, som jeg forresten selv ikke kender stort til
 uden efter andres Sigende, da jeg den meste Tid var uklar og forvildet. Du
 vil jo ogsaa nok se, at jeg har vanskeligt ved at skrive; thi skønt jeg jo sid-
 der oppe i en Stol det meste af Dagen, er jeg dog som en elendig Karklud.
 Altsaa jeg lader Skrivningen være til længere hen, om Gud vil, at det da

maa blive bedre med mig. Men Tingen er, at jeg trænger fremdeles til Dit gode Venneraad.

Det er jo en flink og pæn Mand, Du har sendt mig; men han mener kun at kunne blive her højst en Maanedstid, da han saa venter Ansættelse ved
 5 Frelser Kirke. Og saa er jeg jo lige nær; thi der er ingen Udsigt til, at jeg til den Tid virkelig kan klare mig selv. Jeg forestiller mig, at jeg maa have en fast Medhjælper baade for Sommer og Vinter; og enten maatte jeg jo saa faa en allerede ordineret Mand til at slaa sig fast ned hos mig, eller ogsaa faa en
 10 Kandidat, der kunde blive ordineret enten som Medhjælper eller som Capellan. Hvad raader Du mig nu til at gøre? Skulde Du kende en Mand, som Du kunde anbefale og forsvare til at tage til mig, saadan som Pedersen, der staar mig meget godt an og ligeledes tiltaler Menigheden meget? Eller tror Du, det var rigtigst, at jeg selv med Navns Nævnelse indrykkede en Meddelelse i Kirketidenden om, at jeg ønskede en saadan Hjælper. Der vilde vel
 15 saa kun melde sig saadanne, som mente nogenledes at kunne harmonere og samstemme med mig. Det allerbedste var, om Du kendte en god Mand, der var ordineret, og som vilde tage til mig. Men det næstbedste var jo at vejlede mig til at finde en Kandidat, med hvem jeg kunde være tjent, og om jeg saa skal være nødt til at tage ham til fast Capellan.

20 Kan Du nu faa Tid til med nogle faa Ord at sige mig Din Mening om denne Sag; om Du ved Raad for mig, eller om Du mener, jeg selv skal give mig ud og søge at finde en.

Ja Du kan nok se, at det er maadeligt bevendt med Kræfterne selv til at føre en Pen. Det staar i Guds naadige Haand, om jeg igen skal komme
 25 nogenledes paa Fode. Men langsomt vil det vist gaa. Nu Tak for al god Hjælp hidtil, og giv mig det bedste Raad, Du ved for det, som nærmest ligger for mig.

Din gamle hengivne og taknemlige

Otto Møller

Gylling 13/5 1901.

30

424. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[17/5-1901]

Min kære gamle Ven! –

35 Det var mig en rigtig stor Glæde iforgaars at modtage et Brev med Din gamle og kære Udskrift, – lidt rystende ganske vist, men dog godt læselig. Og ikke mindre glædeligt var Indholdet, hvoraf fremgik, at Du kan være oppe det meste af Dagen. Du skriver, at Du *skal* være oppe; dette anser jeg som et godt Vidnesbyrd om, at Du har en forstandig Læge, som véd, hvorledes en saadan Rekonvalescens skal tages. Jeg haaber, at han fremdeles er

fornuftig nok til at beordre Dig nogen Tid af Dagen ud i den friske Luft nu, da vi har dette dejlige Forsommervej; det vilde sikkerlig fremme Din Helbredelse ydermere.

Det glæder mig, at Du er godt tilfreds med Pedersen som Hjælper; han er
5 en brav ung Mand. Men hvad Fremtiden angaar, da er mit Raad, at Du ganske rolig skal se an, hvorvidt han bliver ansat ved Frelzers Kirke. Sognepræsten Larsen mener, at han kan helt afgøre den Sag; og det er muligt, at han *kunde* gøre det, dersom Bjerre til den Tid endnu er Minister (endskønt hans Tilsagn ikke altid ere absolut paalidelige); men dersom Embedet skal
10 besættes, mens Bjerre er udenlands (han rejser på Mandag og agter at blive borte omtr 6 Uger), eller dersom vi faar et nyt Ministerium, saa kan den Besættelse blive en ganske anden, end Larsen venter. Derfor raader jeg Dig som sagt til at oppebie Besættelsen af Kapellaniet paa Krhavn; efter den Tid vil Pedersen – om han bliver kaldet dertil – endda kunne blive en Maanedstid hos Dig, og Du vil i den Tid sikkerlig kunne faa en Kapellan, *saa-*
15 *fremt* Du behøver det. I saa Fald skal jeg naturligvis med bedste Vilje staa Dig bi mHt Valget alt det, jeg kan; – men den Tid, den Sorg; Du faar nok en Kapellan, som Du kan være tjent med, dersom Du bliver trængende til en saadan; vor Herre vil ogsaa i det Stykke sørge for sin gamle Tjener.
20 Jeg har den Glæde i denne Tid, at min yngste Søn Torkild, som er oppe til theol. Examen, synes at have klaret den skriftlige Del rigtig godt; jeg haaber at han ogsaa maa komme godt fra det mundtlige, som først vil finde Sted om en Maanedstid. –

Nu søger Swane sin Afsked, dog først fra 1ste Novbr. (han bliver 80 Aar
25 i Oktbr.), og han gør hvad han kan for at faa Poulsen (Domprovsten) til sin Eftermand, hvilket jeg ikke vil sætte mig imod, da denne virkelig er ganske vel skikket dertil og i Besiddelse af en hel Del Sans for, hvad Menigheden er, og hvad dens Liv kræver. – Jeg havde tænkt, at der ogsaa snart skulde en ny Biskop i Ribe, idet Gøtzsche hele denne Vinter har været meget syg;
30 men nu er han kommen paa en Klinik her ved Kbhvn, hvor det tegner til, at han vil komme sig; ialfald er han i god Bedring. –

Alt tyder nu paa, at det nuværende Ministeriums Dage snart ere til Ende, og at vi faa et Venstreministerium i Stedet. Dette maa sikkerlig ogsaa i alle Henseender anses som det eneste rigtige og fornuftige, skønt det vil falde
35 vanskeligt at finde virkelig dygtige, end sige præsentable Mænd af Venstre. Hvem der skal udgøre Ministeriet ved dog ingen endnu, – ialfald har jeg ingen truffet, som ved det; kun to Mænd ere alle enige om at udpege, nemlig Christf. Hage og Christensen Stadil, den sidste ventelig som Indenrigsminister. Som Kultusminister har man nævnt Monrad! –

Tiden vil vise, hvad dette bliver til; ringere Tilstand end den, vi har haft

under de sidste to Ministerier, kan vi da vanskelig faa, og man kan ialfald haabe, at naar vi faa et Venstreministerium, vil Alliancen med Socialisterne opføre, hvilket under alle Omstændigheder vil være et Gode.

Nu vil jeg af Hjærtet ønske, at dette Brev maa træffe Dig i stadig Bedring, og fremfor alt at Guds Naade i vor Herre Jesus Xtus maa være baade
5 Sol og Skjold for Dig. Gud velsigne Dig min kære, trofaste gamle Ven. – Hils Din Hustru.

Kbh. 17/5 1901

Din gamle Ven
Skat Rørdam

10

425. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[31/5-1901]

Kære gamle Ven.

15 Skønt jeg ikke har noget af Betydning, der gør, at jeg skal ulejlige Dig med Brev, saa antager jeg dog, at Du ikke har imod at høre, hvordan det gaar mig. Det er ikke endnu stort anderledes, end da jeg sidst skrev til Dig. Du skrev, at det vilde være til Gavn for mig at komme ud i den friske Luft. Lægen i Aarhus Vøhtz, raadede ogsaa til at jeg skulde køre en daglig Tur,
20 og jeg prøvede da til med at være noget i Haven, hvor der var Læ. Men det kom jeg ikke godt fra; jeg fik et Sting i Ryggen, som førte til, at jeg atter maatte ligge i Sengen, indsmurt med Jod og i en stadig Sved. Nu er jeg vel omtrent paa samme Stade som før dette Forsøg med at gaa ud. Men jeg har vedblivende en god Appetit, og spiser nu mange Ting, f.Eks. Smør, som jeg
25 forhen har ment ikke at kunne taale. Jeg er meget omskiftet, hvad bedst ses af, at jeg finder aldeles intet Behag i at ryge Tobak. Blot Omskiftningen gik noget dybere og var til det bedre.

Jeg er vedblivende godt fornøjet med Pedersen og Folkene i Sognet er rent forgabede i ham. Der er jo nok dem, der kan høre, at han er ung og
30 ikke sidder inde med store Sager, men de glæde sig over, at han gaar ind til dem over en lav Sko, og jeg tror, at hans smukke Ansigt gør sit til, at de saaledes sværme for ham. Idag skal han til et stort Bryllup, hos nogle Sognebaandsløserere. Han vilde gerne blive her, og jeg vilde ogsaa godt beholde ham; men han mener at have bundet sig til at søge Kapellaniet i Kbhvn.

35 Jeg har læst Pastor Sørensens lille Skrift mod Din Bog, og det er jo ikke udygtigt gjort. Det vanskelige at forsvare er dette om "Omvendelse efter Døden", og jeg tror heller ikke, jeg vilde udtrykke mig saaledes. Man kommer let til at tillægge "Omvendelsen" en urigtig Betydning som indre Mission, som om den var Frelsens Grund, hvad Guds Naade i Daaben er. Det afgørende maa være, om Mennesket ved sin Udgang herfra endnu har Ev-

nen til at kunne *tro* paa denne Guds Naade; thi den døbte er frelst, kun han kan tro.

Jeg er bleven mindet om det samme ved en kunstig Bog, jeg lige har læst, af en T. R. English. Den er jo ogsaa myntet paa Dig. Først troede jeg, det maatte være et Pseudonym; men senere er jeg kommen til at antage, at det
5 maatte være et Pseudonym; men senere er jeg kommen til at antage, at det maaske godt kan være et virkeligt Navn. Han er jo Kalvinist, formodentlig hørende til en eller anden reformert Kirkeafdeling. Han er en daarlig Theolog, men maaske et alvorligt, troende Menneske. Og det er dog besynderligt, som Christendom kan se forskelligt ud; den ydre Form kan være afstikkende og stødende, og dog kan Kærnen være der. Saaledes vist ogsaa
10 her.

Der er vist ikke bleven Glæde ret mange Steder i Viborg Stift ved, at de har faaet Poulsen til Hyrde. Jeg maa sige, at jeg kan ikke lide ham (M i Nationaltidenden), og jeg hører ikke, at der er nogen, der holder af ham. Han
15 er i mine Tanker en christelig Lykkejæger, der gaar alle Veje for at komme frem og tilsidst ende paa Sjællands Bispestol. Men godt er det, at vi ikke fik ham her.

Saa Tak for alt godt og lev vel.

Din gamle Ven

20 Gylling 31/5 1901.

Otto M.

426. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[14/6-1901]

25 Min kære gamle Ven!

Dit sidste Brev kom til mig lige som jeg skulde have Ordination, og strags efter den rejste jeg paa Visitats, hvor jeg ikke kunde faa Tid til at skrive. Derfor kan jeg først svare nu, efter at jeg igaar er kommen hjem (i Morgen skal jeg afsted igen).

30 Imidlertid kommer mit Svar vel tids nok, hvad Hovedsagen angaar, Din fremtidige Kapellan. Saafremt Pedersen vedblivende ønsker at komme til Kristianshavn, og Du maa have Kapellan, saa bliver det sikkerlig det rigtigste, at Du med Navns Nævnelser averterer efter en saadan i Dansk K.T. – Det vil efter al Sandsynlighed blive saaledes, at Larsen faar Lov til at indstille, hvem han vil have til "1ste Kateket" (dette vil nemlig blive vedk.s Titel, ikke: Kap. pro loco), og naar han indstiller Pedersen, vil han blive udnævnt dertil. Jeg mener saa, at Du bør oppebie, at Larsen melder Pedersen, at han er indstillet, saa kan Du avertere og vil da sikkerlig kunne faa Din Kapellan sidst i Juli, og før den Tid behøver Pedersen neppe at tiltræde paa
35 Krhavn. Dersom Du saa ikke selv kender dem, der maatte melde sig, skal

jeg være til rede og give, eller se at skaffe Dig al den Oplysning om vedkommende, som jeg kan faa. Jeg haaber, at Du saaledes maa faa en Mand, som Du kan være tjent med og glad ved.

Naar Du faar dette Brev, haaber jeg at Din Helbredelse maa have gjort gode Fremskridt, – ogsaa i den Henseende, at Du igen kan faa Smag paa en Pibe Tobak; ikke fordi jeg anser en saadan for egentlig nødvendig for et Mskes Velvære, men fordi Smagen for Tobak for en gammel Ryger er et temmelig sikkert Symptom paa Sundhed. Og den haaber og ønsker jeg, at Du maa faa tilbage, saa Du endnu i adskillige Aar kan være til Gavn og Glæde for Msker, ogsaa for mig. Du skrev sidst noget om at *ulejlige* mig med Brev. Det mente Du vist ikke, eller burde da ikke mene; ti det er mig altid en stor Glæde at høre fra Dig. Og jeg beder Dig snart at skrive og lade mig vide, hvorledes Du nu har det. Gid det saa maa lyde: godt i alle Maader. (Dit Brev bør adresseres til Ordrup).

Den English, der har skrevet mod mig, er Ingeniør i Kbhvn og skal være Præst for en eller anden Sekt, en Slags blanding af Methodisme og Irvingianisme. Han er jo paa en Maade meget bibelstærk, men anvender Bibelens Ord ganske paa Sektvis, forbigaaende alt det, der ikke passer ham. Hvad Sørensens Modskrift angaar, da har jeg svaret paa Hovedsagen deri, i en "Efterskrift" til 5te og følgende Oplag af min Bog; jeg skal sende Dig den ved Lejlighed, da jeg ikke har den her ude. Jeg har navnlig imod ham, at han (som er Partimand til Fingerspidserne) omtaler min Bog, som om den gik ud paa at prædike Omvendelse efter Døden, hvilket jo er en ren Bisag, og derhos aldrig af mig fremsat som noget, der kunde gælde alle i Vantro afdøde. Dette er jo en ganske probat Fremgangsmaade for at afskrække (alle) Indre Miss. Folk fra at læse Bogen.

Min Søn Hemming fortalte mig forleden Dag i et Brev, at Beboerne i Ousted har klaget til Clausen over Deichmann Branth, og at Cl. havde svaret dem, at Br. enten skulde holde Kapellan eller tage sin Afsked. Anledningen var, at Hemming efter Branth's Opfordring eller Ønske havde prædiket der paa St. Bededag, hvorefter Br. tog Ordet og begyndte at skælde Forsamlingen ud paa en meget uhyggelig Maade, – formentlig fordi der var kommet saa mange i Kirke. Han er dog en sær gnaven og ufredelig Person. –

En langt sørgeligere Tildragelse læser jeg i Dag i en Avis, at en Kapellan Fich i Lading (Søn af den gl Præst A. G. F.) er bleven suspenderet p Gr af uterligt Forhold til 10-12 Aars Pigebørn. Jeg har i sin Tid ordineret ham; han har i 3-4 Aar været pers. Kap. her i Stiftet; og jeg har altid anset ham for et fromt og troende Mske, med smaa Evner, men redelig i sin Gerning. Han er (eller var den Gang) forlovet og skulde vist snart giftes. Tænk, hvil-

ken Sorg for den stakkels Pige, – og hvilken skam for Kirken. De kbhvske Smudsblade vil dør have en velsmagende Føde for mange Dage.

Saa lev vel for den Gang. Gud bevare og styrke Dig i alle Maader. Hils Din Hustru venligst.

5

Ordrup 14/6 1901

Din gamle Ven
Skat Rørdam

427. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[26/6-1901]

10

Kære Ven.

Ja saa rejser nu Pastor Pedersen fra mig, formodentlig paa Mandag, idet han skal indsættes d. 7 Juli. Det blev haardere og haardere for ham at skulle herfra; han har grædt og hulket ved at tænke derpaa, og jeg vilde ligesaa
15 gerne beholde ham, som han vilde blive her. Tilsidst greb jeg til at skrive til Pastor P.M. Larsen og lægge ham alvorligt paa Sinde, om han ikke kunde løse Pedersen fra det Løfte, han havde givet, da han var saa ulykkelig ved det, og der dog var stort Ansvar ved at tvinge et saa nervøst Menneske til
20 København, naar han var saa bange for det. Men det nyttede ikke noget; i steden for at svare mig, blev Pedersen ved et Telegram strags kaldt til København; og da han ikke turde vægre sig ved at møde, forstod jeg, at saa var hans Modstandsevne brudt, som det da ogsaa viste sig. Han skal dertil, hvor gerne han end ville slippe, og det bliver nu altsaa ikke anderledes.

Imidlertid har der meldt sig hos mig en Cand. Terkildsen fra Hedensted,
25 der meget ønsker at komme hertil. Han er gentagende bleven paa det varmeste anbefalet til mig af Nørregaard, paa hvis Skole han har været en Vinter. Han har været hos mig hele Dagen igaar, og jeg synes, at han er et baade bravt og dygtigt Menneske, saavidt jeg kunde skønne. D. 4 Juli skal han tage de praktiske Prøver i Aarhus, og før det er forbi, kan der jo ikke
30 være Tale om at foretage noget, saa vi har slet intet afgjort endnu.

Nu vil jeg bede Dig give mig Svar paa følgende Spørgsmaal: 1) Kender Du nogen ordineret Mand, som jeg kunde faa, og som Du ved, at jeg kunde være tjent med, saaledes som med Pedersen, thi saa vilde jeg jo hellere have ham. 2) Men hvis Du ingen saadan kjender, mener Du da, at jeg kan faa
35 Terkildsen til ordineret Medhjælper, eller er jeg nødt til at søge om at faa ham til fast Capellan, saa jeg altsaa er bunden til ham? Jeg hører, at Biskop Clausen siger, at ordinerede Medhjælpere tilstedes kun i Købstæder; men jeg stoler dog ikke paa denne Erklæring. Kan Du nu faa Tid til at svare mig paa disse tvende Ting, siger jeg Dig forud megen Tak, thi saa haaber jeg at kunne handle derefter; som det er mig bedst tjenligt.

Og saa ønsker jeg da til Lykke med Torkilds gode Eksamen, som jeg ser idag i Avisen. Det maa jo være glædeligt baade for Dig og for ham. Hvad mine egne Forhold angaar, saa maa det jo vel siges, at det gaar fremad, siden jeg har kunnet prædike de to sidste Søndage og haaber at kunne blive ved dermed. Men der er jo Eftervirkninger endnu i flere Maader af Sygdommen, og maaske de ikke mere fortage sig. Man kommer vel ikke helt op igen efter en saadan Tid, hvor man før var. Men det er jo godt, at jeg dog igen kan tage fat paa det, som jeg endnu duer lidt til og har Glæde af. Og saa staar jo forresten alt i hans Haand, der gør alt paa bedste Maade for os.

10 Biskop Gøtzsche maatte saa alligevel afsted; han var vist en god Mand, men dog neppe Forholdene voksen i disse Tider. Jeg vilde ønske, der ikke atter blev valgt en afgjort Missionsmand, men en, der dog nogenlunde stod udenfor Partierne. Der bliver vel saa nu to Biskopper at ordinere paa en Gang; jeg vil kun ønske, at den ny maa komme til at se lidt mere tiltalende

15 ud end ham, der allerede staar og venter, og hvem jeg forresten aldrig har set. Men de, der har det, sige, at han ser strænge ud, saa gejstlig og hierarkisk, at det er en Ynk.

Det er da en kedelig vaad og kold Sommer, som vi har; man kan næsten ikke færdes ude med nogen Glæde. Det gaar navnlig ud over dem, der er gamle og længes efter at slikke lidt Sol. De unge kan jo bedre tage Vejret, som det bydes. Mens jeg nu her sidder og skriver, ser jeg, at det kun er 9 Graders Varme; jeg har haft Ild i Kakkelovnen mange Dage i denne Maaned; men det er jo dog en sær Maade at have Sommer paa.

Den Pastor Fich, som Du skrev om forleden, ser jeg, at de allerfleste Folk i ø og vest bede om at faa eller beholde. Mon det dog ikke er Vidne om, at det er noget Vrøvl med Beskyldningen mod ham, saa det ender med at vise sig som Indbildning? Det kommer mig for, at hans Adfærd ude i Aarhus tyder paa, at han har en Skrue løs. Det var at ønske, at dog ikke hans hele Liv skulde forspildes med noget, der maaske nærmest kun er Dumhed og

30 Drøm. Men jeg ved jo ingen Besked om Tingen.

Ja saa beder jeg Dig nu om at svare paa det, jeg har spurgt om, og ønsker saa, at Du maa have det godt med alle Dine.

Din gl. Ven
Otto Møller

Gylling 26 Juni 1901.

35

428. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Ordrup 29/6 1901

Min kære gamle Ven!
Dit sidste Brev modtog jeg først igaar Aftes Kl. henad 11, da jeg kom hjem

fra en Visitats, og jeg kan saaledes først svare Dig i Dag, hvilket formodentlig vil føre til, at Du ikke faar dette Brev førend paa Mandag, altsaa en Del senere, end Du havde ønsket. Det glædede mig meget at se, at Du nu er kommen saa vidt, at Du igen kan prædike. Med Guds Hjælp kan Du endnu

5 komme helt paa Fode igen, om det end ikke kan være anderledes end at en alvorlig Sygdom i den Alder, som Du og jeg er i, altid vil efterlade en kendelig Svaghed, som ikke forvindes i dette Liv. Jeg har selv gjort nogen Erfaring heraf ved den Ischias, jeg havde i Foraaret, uagtet denne jo ikke var nær saa haard en Sygdom som Din.

10 Hvad Kapellanspørgsmaalet angaar, da kan jeg godt forstaa, at Du hellere vilde have en ord. Medhjælper, som Du kunde blive fri for, naar Du ikke længere havde hans Hjælp behov, end en Kapellan. Men det har sin Rigtighed, hvad Clausen har sagt, at Ministeriet ikke plejer at tilstede ordinerede Medhjælpere hos Landsbypræster, ikke blot fordi det maa antages, at naar

15 disse trænge til Hjælp, vil det ikke være forbigaaende, men især for at beskytte theol. Kandidater i denne for dem saa trange Tid, da saa mange af dem gaa ledige uden nogensomhelst Subsistensmidler, hvorfor de ere villige nok til at modtage enhver som helst Stilling, naar de blot kan faa Opholdet i Øjeblikket, og de vilde da være dobbelt uheldig stillede, naar de efter nogen Tids Præstegerning sendes bort, naar Præsten bliver ked af dem. Jeg har

20 derfor stadig sat mig imod de i denne Tid almindelige Andragender fra Landsbypræster om at faa ord. Medhjælper istedenfor Kapellaner.

Jeg har ingen ledig Kapellan for Øjeblikket, som kunde træde i Berkows (Pedersens) Sted. Dvs. jeg har ganske vist en, der hedder Larsen, er meget

25 godt skaaren for Tungebaandet, kaldes Grundtvigianer og har været meget yndet, hvor han har været. Men han har paa mig gjort Indtryk af at være temmelig løs, havende meget i Munden, men lidt i Grunden, og værende af den Slags Folk, som i vore Dage kaldes Grundtvigianere, fordi de ikke vil have med Indre Mission og heller ikke med alvorlig Kristendom overhovedet at gøre. Derfor vilde jeg nødig anbefale Dig ham; desuden søger han

30 uafladelig og kan vist snart vente Befordring. Jeg tror derfor, at Du gør rettest i, naar Du synes godt om den Therkildsen, Du skriver om, at antage ham. Det er muligt, at jeg ved at efterse mine Optegnelser, naar jeg kommer ind til Byen, kan finde paa en bedre, og jeg skal da inden Mandag melde

35 Dig det; men jeg tvivler derom.

Ja saa gik Gøtzsche bort. Han var en rigtig god og retsindig Mand, derhos en ærlig Mand, som aldrig gik paa Ræveklør; man vidste altid, hvor man havde ham. Og dette er store Ting, som opvejer de Mangler, som han kunde have – ligesom vi alle har hver sine. Man kunde ønsket ham noget fastere Rygrad især overfor Indre Miss.; det var utvivlsomt Mangelen deraf,

som bevirkede hans uheldige Optræden overfor Harboøre Jensen og ved andre Lejligheder; men han var ellers en virkelig frisindet Mand og ingen Partimand. Jeg vil i mange Forhold savne ham meget. Og det vil ikke blive let at faa en Eftermand til ham, som kan gøre Fyldest. Der er næsten ingen,
 5 man kan tænke paa udenfor Indre Miss. Den dygtigste af disse er ubestridelig Gabr. Koch; men – -. Zeuthen i Frederits er en rigtig brav og god Mand, men vist med end mindre Stivelse end Gøtzsche. Kan Du pege paa nogen, som Du anser for tjenlig, vil jeg gerne vide det; men det maa ske *snart*, helst uopholdelig.

10 Nu maa Du nøjes med disse Linjer; jeg har meget travlt. – Gud styrke Dig i alle Maader.

Din trofaste Ven
 Skat R

15

429. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[27/7-1901]

Min kære gamle Ven!

Jeg har gaaet og ventet at læse i Aviserne, at Du havde faaet Terkelsen til
 20 Kapellan. Men nu haaber jeg, at dette at intet har staaet at læse derom, er et Vidnesbyrd om, at Du er bleven saa rask, at Du kan undvære en saadan Hjælper, og i denne Tanke er jeg bleven styrket ved et Brev fra min Søn Hemming, som fortalte, at han havde gæstet Dig en søndag og hørt Dig prædike m.m., men han meldte ikke et Ord om, at Du var skrøbelig. Imid-
 25 lertid har jeg dog tænkt, at det bliver bedst, at jeg selv kommer og ser, hvorledes det staar til med Dig. Min Kone og jeg agter nemlig nu, da jeg er færdig med Sommerens Visitatser, at drage ud og lufte os paa en Rundrejse gennem det vestlige Sverige over Gøteborg til Skagen, og derfra ned igennem Jylland hjem. Og ad den Vej tænker jeg saa at komme til Horsens
 30 Torsdag 8. Avg. Kl. 1,13, hvorfra min Kone tager til Gedved; men dersom Du kan huse mig og vil hente mig, vilde jeg gæste Dig, og siden fra Dig tage til Gedved, hvor jeg har lovet at prædike paa 10. S.e.Trin. Nu beder jeg Dig lade mig vide, om Du har Husrum for mig – Hjørterummet forudsætter jeg som givet –; Du kan godt skrive her til Ordrup, saa vil Brevet
 35 blive sendt mig, hvor jeg til den Tid er. Endnu maa jeg tilføje, at naar jeg beder Dig hente mig i Horsens, og ikke i en af de nærmere Stationer (Hovedgaard etc), saa er det fordi jeg tænker at komme med et Iltog, der ikke standser ved disse.

Der er sket mærkelige Ting, siden jeg sidst skrev, en ny Biskop og et nyt Ministerium. Det sidste har maaske egentlig mindst Betydning, forsaavidt

som Ministerier jo hører til det mere forgængelige, medens en Biskop plejer at være det paa Livstid, og Koch har jo al mskelig Udsigt til en temmelig lang Levetid som Biskop, fordi han kun er 42 Aar. Men ellers er det ueg-
telig en betydningsfuld Tildragelse i vort Folks Historie, at vi nu har faaet
5 et saadant Venstreministerium, saa ublandet og saa radikalt. Det er næsten
utænkeligt, at en Mand som Hørup virkelig er bleven Minister, en saadan
Fornegter af al Aandelighed og Fædrelandskærlighed, – det varsler ikke
godt for Fremtiden. Men det er vel ikke utænkeligt, at dette Ministerium
ikke holder længe i sin nuværende Sammensætning, idet Alberti og Hørup
10 staa til hinanden som Hund og Kat; og hvorledes den temmelig storsnu-
dede Marineminister skal forliges med sine ”plebejiske” Kolleger, kan jeg
ikke tænke mig. Imidlertid var det jo en bydende Nødvendighed at faa et
Venstreministerium; Højre havde jo efterhaands saa at sige ombragt sig selv.
Og den ny Kultusminister er utvivlsomt en retsindig Mand, der vil Kirkens
15 Vel, hvilket for mig er en Hovedsag.

Den ny Bisp i Ribe! Ja, han er en vel begavet, dygtig og meget klog
Mand. Vi har jo ikke saa mange kvalificerede Bispeemner, og af dem, der
kunde peges paa, var det jo billigt at vælge en, som Indre Mission kunde se
paa som en af sine, ej alene fordi han skulde afløse Gøtzsche, men ogsaa og
20 især fordi det er i sin Orden, at en saa mægtig Retning indenfor Folkekir-
ken har sin Repræsentant blandt Biskopperne. Valget stod mellem Koch og
Zeuthen. Jeg raadede til at vælge den sidste, navnlig fordi han er en ubeting-
get redelig og ærlig Mand, hvis Ord man fuldt kan lide paa. Men Kongen
vilde paa ingen Maade have ham, navnlig paa Grund af en Artikel, som han
25 sidste Efteraar havde skrevet i Kristl. Dagblad om Biskoppernes Erklæring
i Harboøresagen. Saa blev Koch Manden, og han har utvivlsomt en betyde-
lig fastere ”Rygrad” end Zeuthen, ikke mindst overfor Indre Miss.s Yderlig-
heder. Af den Grund ere disse Folk, efter hvad jeg har erfaret, i det hele
nok heller ikke saa glade ved hans Valg. Men der forestaar sikkerlig vanske-
30 lige Tider for os fra den Kant (Indre Miss.); saa kan det være ganske tjenligt
at have en Mand til Biskop, der kender dem saa godt som Koch.

Der kunde være adskilligt mere at skrive om; men da vi nu med Guds
Hjælp snart kan tales ved Ansigt til Ansigt, vil jeg opsætte det til den Tid. –
Gud give nu, at dette Brev maa træffe Dig og Dine sunde og raske, og at vi
35 maa ses i en god og lykkelig Stund.

Ordrup 27/7 1901

Din gamle Ven
Skat Rørdam

430. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[29/7-1901]

Kære gamle Ven.

Tak for Dit Brev med den glædelige Tidende, at Du vil besøge os d. 8 August. Jeg haaber da, at Du saa bliver her til d. 10de; dette maa Du nu vide, at ellers er Du ikke rigtig velkommen. Det havde ellers været rart, om Du kunde have prædikeret her om Søndagen; jeg har aldrig haft Lejlighed til at høre Dig, og saa kunde de fra Gedved være komne herhen og taget Dig med hjem. Men det giver vel Sønnen der ikke sit Minde til, hvad jeg allerede kunde skønne, da han var her, og vi talte om Sagen. Den Søn kan Du ellers være glad ved; han er et godt Menneske og en forstandig Præst.

Det er over 14 Dage, siden jeg indsendte Ansøgning om at faa Terkildsen til Capellan; men det er vel Ministerskiftet, der er Skyld i, at der endnu intet er gjort ved den lille Sag. Jeg kan jo paa denne Aarstid saa nogenlunde hjælpe mig selv eller har da hidtil kunnet det, men det er alligevel med Besvær. Navnlig er det endnu vanskeligere for mig at gaa, end det før har været, og der er ogsaa noget, der sidder i Kroppen endnu af det Uvæsen, der overfaldt mig i Foraaret. Men taaleligt er det jo da. Om jeg selv kan magte at tage til Horsens for at hente Dig, ved jeg ikke; jeg har da ikke hidtil dristet mig til saadan noget. Men jeg haaber, at Du følger med Vognen, selv om jeg ikke er med den.

Og saa vil jeg vente med alt andet, der kunde være at skrive om, til vi med Guds Hjælp ses.

Din gml Ven

Otto Møller

25 Gylling 29/7 01.

431. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[5/8-1901]

30 Min kære gamle Ven!

Nu bor jeg med min Kone her i dette Hus, som Du ser afbildet ovenfor, lige ude paa den yderste Ende af "Grenen", dog ikke slet saa yderligt, som Kortet lader formode. Men det er dog lige ved Havet, der bruser og buldrer kun et godt Stenkast herfra. Vi kom hertil i Løverdags Aftes, og her er i Sandhed frisk, især i Dag, da det blæser en halv Storm. Men forfriskende er det i høj Grad, en mærkelig Modsætning til den lunere, kvalme Luft, det i lang Tid har været i Kbhvn; det er ret et Sted, hvor man kan blive opfrisket. Men Følgen deraf er da ogsaa bleven, at vi har bestemt os til at blive her et Par Dage længer, end vi først havde tænkt, saaledes at vi først rejse herfra paa Fredag; og heraf følger atter, at jeg maa udsætte mit Komme til Dig.

Jeg tager nemlig saa først til Hemming og prædiker der paa Søndag, hvorefter jeg saa tænker at komme til Dig paa Tirsdag d. 13de, antagelig saaledes at Hemming kører mig til den Kro, hvor vi sidst skiltes, og saa maa Du hente mig der. Herom skal jeg imidlertid skrive nærmere til Dig, 5 naar jeg kommer til Gedved, saaledes at Du kan have mit Brev paa Mandag.
 Lev saa vel, til vi ses. Gud give, det maa ske i en god Stund for os begge.

Skagens Badehotel, d. 5/8 1901

Din gamle Ven
Skat Rørdam

10

432. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Gedved 10/8 1901

Kære gamle Ven!

15 Nu er jeg kommen til Gedved i god Behold efter et meget forfriskende Ophold paa Skagen. Dersom Du nu kan og vil modtage Gæster, saa agter jeg i Forening med min Kone og Søn og hans Kone at komme til Eder paa Tirsdag omtrent Kl. 2, *dersom det bliver godt Vejr*. Hemming beforder os. Saa vilde jeg blive hos Eder, medens de andre vil køre tilbage til Gedved om 20 Aftenen. – Men dersom det ikke bliver godt Vejr, vil jeg bede Dig at hente mig *alene* i Søvind Kro; men i saa Fald skal der blive telefoneret til Gylling Tirsdag Morgen. Gid vi saa maa mødes med Glæde.

Med venlige Hilsener til Din Hustru.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

25

433. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[27/8-1901]

30 Min kære gamle Ven!

Allerførst maa jeg sige Dig og Din Kone en hjærtelig Tak for den kærlige Modtagelse, jeg fandt hos Eder. Den var mig ganske vist ikke noget overraskende eller nyt; men det er en Glæde at møde det gamle trofaste Hjærtelag, ligesom det ogsaa var mig en stor Glæde at se Dig saa rask og at kunne 35 tale udaf Hjærtet til Dig ligesom forud. – Vi kom rigtig godt hjem, og Rejsen gik i alle Maader efter Ønske, ligesom vi ogsaa har haft det godt siden.

Nu har da vort ny Ministerium begyndt at røre sig, men paa en Maade, som i mine Øjne ikke varsler godt for Fremtiden. Der er jo noget besynderligt, man kunde næsten sige: komisk deri, at dets første Bedrift er bleven

at slaa det stakkels uskyldige Kirkeraad ihjel paa den mest solenne Maade, det kunne gøres. Jeg vidste vel af en Samtale med Christensen, at Kirkeraadet vilde blive ophævet, men jeg havde ventet, at det skulde ske paa en mere stilfærdig Maade, saaledes at man begyndte med at undlade at indkalde Raadet og saa lidt efter lidt lod det dø som af sig selv, – hvis man ikke
 5 havde valgt den bedre (og kirkeligere) Fremgangsmaade, at gøre et eller andet Skridt til at opfylde Grdl. § 75 ved at nedsætte en Kirkekommission e.desl. Men denne sære Hast med at faa noget gjort paa et Omraade, som vel kan kaldes det lave Gærde at komme over, varsler i mine Øjne ikke
 10 godt hverken for Ministeriets Fremtidsvirksomhed i det hele, eller for Kultusministeriets i Særdeleshed. Den radikale Skolebestyrer Ottosen udtalte forleden Dag sin Fryd over, at en Degn kom til at regere over Bisperne. Mon ikke Christensen deler noget af den Fryd?

Hans andet Foretagende, den Resolution, han har udvirket om, at Folkekirkens Præster skal have Lov til at prædike etc. i Frimenighederne, har
 15 Chr. egentlig ikke Æren for, idet alt var lagt til rette for den fra Bjerres Dage; Bj. havde nemlig indhentet Erklæringer derom fra alle Biskopperne, der alle havde været væsentlig enige om at tilraade den. – Men nu maa man vente, hvad han vel vil sætte som sin egentlige Storbedrift for det første:
 20 hans Forslag om Menighedsraad. Jeg var sammen med ham forleden Dag ved et Taffel, hvor jeg talte med ham nogle Øjeblikke; han bad mig om en Konference derom, naar Forslaget var færdigt, og fortalte at han havde modificeret det en Del. Vi faar nu at se, hvordan det bliver. Men noget stort venter jeg mig ikke af disse Modifikationer, – eller af dette Ministerium i
 25 det hele, d.v.s. ikke noget virkelig godt for vort Folk eller vor Kirke. Jeg var sammen med hele Flokken forleden Dag, paa nær de to syge, og jeg maatte atter og atter tænke ved mig selv: hvor er de dog alle noget lidet aandelige Mænd! Men det er jo i Virkeligheden Højre, og ikke mindst Ministeriet Sehested, som er Skyld i, at vi nu sidder saadan i det.

Jeg er ked af, at jeg ikke fik talt med Dig om Præstefrihedsspørgsmaalet; saavidt jeg husker, fik jeg lige begyndt, eller vilde til at begynde derpaa, men det blev ikke til noget. Men jeg vilde gerne vide Din Mening derom; Du har jo i tidligere Dage været inde paa Ønsket derom. Jeg kan slet ikke
 35 forstaa, at en fornuftig Mand som Monrad kan være saa glad ved sit Forslag. I 1881 afholdt han sig paa Askovmødet fra at stemme for det, "fordi han ikke kunde forbinde nogen bestemt Mening med Præstefriheden". Det var et forholdsvis fornuftigt Stade.

Men er det dog ikke meningsløst at sige til Præsterne: I kan lære og prædike, som og hvad I vil! i det Haab, at saa skal de troende Præster vedblive at beholde Embeder i Folkekirken, dersom en rationalistisk eller natu-

realistisk Strømning faar Overtaget i Folket? Alle Kristne har ellers været enige om, at under saadanne Omstændigheder maatte de troende træde ud af Folkekirken. Og jeg tænker, at de vilde blive *nødte* eller tvungne dertil af de naturalistiske, allermest naar der var et Præsteløfte om at lære "efter
5 bedste Overbevisning", ti man vilde da sikkert nok sige: det er umuligt, at noget fornuftigt Mske kan have den Overbevisning, at Kristentroen er Sandhed; det er kun Overtro og ikke Overbevisning, og Overtro bør man udrydde med Magt, ti Fornuftsgrunde bide ikke paa den.

M.a.O. at *indrette* Folkekirken paa, at den skal give de vantro ligeberettiget Plads med de troende, *for at* de vantro i Fremtiden skal anerkende de
10 troende som ligeberettigede Mske eller Kristne (hvad man saa vil kalde dem), dette er i mine Øjne en saa utænkkelig og urimelig Tanke, som vel muligt. Item, at mene at en saadan Præstefrihed skulde blive til Gavn for Kirken, dvs. for Guds Folk! – medmindre man vil sige, at det er til Gavn
15 for dette at blive bragt i den pinagtigste Stilling, som det er muligt.

Men som sagt, om denne Sag vilde jeg gerne ved Lejlighed kende Din Mening.

Saa lev vel for den Gang, gamle Ven. Gud velsigne og bevare Dig og Dine. Hils Din Hustru venligt fra min do. og

20

Ordrup 27/8 1901

Din gamle Ven
Skat Rørdam

434. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[30/8-1901]

25

Kære gamle Ven.

Først maa jeg takke Dig for Dit Besøg, der var mig til saa megen Glæde og Opmuntring. Vort Venskab er jo af det gammeldags Slags, som der maaske ikke findes ret meget af mere her i Landet; men den gamle Vin smager
30 bedst. Naar Du er rejst, hører jeg i to-tre Dage Din Røst endnu, og det gør i Grunden ondt; men saa glider jeg ind i taknemlig Ihukommelse af, hvad vi nu sidst har levet sammen, og som med Guds Hjælp skal overleve Tiden. Men Tak nu for al Trofasthed, og tak ogsaa Din Kone, at hun vil dele Dig med mig.

35 Dine mismodige Udtalelser om Ministrene overraske mig noget, thi det forekom mig, at Du egentlig ventede Dig noget især da af Christensen. Jeg venter mig intet af dette Ministerium med alle de store, uopfyldelige Løfter paa sig; kan det udrette noget nyttigt, er det jo godt, og det skal være det vel undt; men jeg forestiller mig, at det ved at vise, at det kan ikke regere til Nytte, skal ligesom i Norge berede Vej for en levedygtig Højreregering. Jeg

er Højremand og bliver ved at være det, og det Uføre, vi nu er i, kan jeg paa ingen Maade give Højre Skyld for. Der kan gerne være fejlet ogsaa fra den Side, men det er Venstre, der har saaet ond Sæd og nu skal høste den. Jeg har ogsaa ønsket, at Venstre maatte komme til Roret, at det kunde
5 komme i Lav med at høste og lære deraf. Blot vi maa faa rolige Tider, mens denne usikre Prøvesejlads gaar for sig.

Hvad særlig Christensen angaar, har jeg faaet Indtryk af en snu, lodden men daarlig oplyst Person, en almindelig pseudogrundtvigiansk Degn, der naturligvis ikke forstaar sig paa alt det, han skal have med at gøre. At han
10 ikke kunde jorde Kirkeraadet uden med Skrald og Klokkeringning, var at vente; det bliver vist kun lidt, han kommer til at udrette, saa han maa se at gøre dette lidet saa kendeligt som muligt; og denne billige Fornøjelse kan jeg saa godt unde ham og alle Degnene, de synge i Kor med ham.

Hvad angaar hans Forslag om Menighedsraad, da faar det vist ingen
15 Fremgang, og vi kan ogsaa godt leve en Stund endnu uden nogen anden Kirkeforfatning end den, vi har. Skal der imidlertid stilles noget nyt an, saa er det vist rigtigt nok, at der maatte begyndes nedenfra med Menighedsraad, blot vi havde noget, der ret fortjente Navn af Menighed. Men skal der oprettes Menighedsraad, saa maa man *vove* til at betro dem noget at raade
20 over, Del i Valget af Præst, Psalmebog, Tilsyn med Kirkebygning, med Religionsundervisning og Sædelighedstilstande i det hele. Betroes der dem meget, vil der blive Alvor ved Valget dertil, og det er jo i det hele den Maade, hvorpaa Mennesker udvikles, at der betroes dem noget eller, hvad der er det samme, overdrages dem Ansvar for noget. Faa de ikke noget af Betydning
25 at raade over, bliver det hele kun noget Skin; og deraf har vi nok.

Hvad nu angaar dette, Du skriver om, nemlig Præstefrihed, da er det en saare vanskelig Sag, som ser mere broget ud for mig, jo ældre jeg bliver. Jeg er ikke tilfreds med Monrads Forslag; men der er jo alligevel noget i Vejen, som der skulde raades Bod paa. Jeg kan ikke lide denne Tale om at købe sig
30 Ret til ogsaa i Fremtiden under et vantro Regimente at beholde Del i Folkekirkens Kødgryder. Dels tror jeg ikke, at der i lange Tider bliver Tale om at støde de Christne ud, og dels mener jeg, at hvis Vinden virkelig vendte sig i den Grad, saa nytter al tidligere udvist Venlighed ingen Ting, men brutal Vold kommer da til at raade, og i et saadant Samfund kan virkelige
35 Christne alligevel ikke være med nogen Sandhed. Hele denne "politiske Prangen" staar mig ikke an; vi maa lade os smide ud, naar man ikke vil taa le os længere, og vi vil saa ogsaa til den Tid faa Mod og Kraft til det, der kræves af os.

Men der er alligevel noget, der skulde rettes. Præsteløftet bør forandres. Ofte kommer det mig for, at der behøvedes slet intet Præsteløfte, men at

det maatte være nok at være døbt og confirmeret samt forpligtet til at lyde *Landets* Love, hvortil jo da ogsaa hører vore folkekirkelige Bestemmelser. Men skal der være et særligt Præsteløfte, saa bør det lyde paa det, som der virkelig menes med det af dem, det aflægges til. Det er usømmeligt, at der

5 kræves noget, hvorom der bag efter erklæres, at det er ikke ment, som det lød. Jeg er jo ikke kaldet til at formulere et saadant Løfte, som kunde aflægges med god Samvittighed, og som Kirken kunde være tilstrækkelig betrygget ved; men jeg er overbevist om, at det maa kunne lade sig gøre; det er dog altfor galt, om man skal vedgaa, at man maa forlange et Løfte men er

10 ikke istand til at sige, hvordan det skal lyde. *Alle* er enige om, at det nærværende er meget utilfredsstillende, naar undtages dem, der kan love hvadsomhelst eller er saa bornerede som V. Beck, der mener, at han har holdt, hvad han har lovet. Folk, der tør titulere sig selv "hellig", kan bilde sig alt ind. Men Præsteløftet bør gøres tidssvarende, saa christne Mennesker kan

15 sige ja til det med god Samvittighed. Jeg vil intet Forslag gøre herom, skønt jeg har naturligtvis tænkt ikke saalidt derpaa; men noget *bør* der gøres.

Dernæst synes jeg, der burde herske en vis Frihed overfor Alterbogen, saa den er en Anvisning men ikke en ligefrem Forskrift. Og saaledes er det jo da vel i Virkeligheden ogsaa, saa man f.Eks. har Lov til at rette et og andet i Evangelieoversættelserne, hvad jeg antager, at Du ogsaa gør. Det er en

20 unyttig Lidelse at paalægge Mennesker at oplæse noget, som de ved, er galt; og saadant findes baade i Teksterne, Collecterne og Indledningerne til Sakramenterne. Jeg er bleven vant til at sige det, der "staar skrevet", men jeg vilde gerne unde andre Frihed fra denne unyttige Plage.

25 Den side af den saakaldte Præstefrihed, der skulde give Præsten Ret til at bortvise fra sig dem, han ikke vilde have med at gøre, kan jeg ikke gaa med til. Det hele synes mig usømmeligt. Vel tror jeg, at Præsterne for Indtægts Skyld vanskeligt afvise ret mange; men navnlig de fanatisk indremissionske kunde jo let falde paa at vise alle ikke-hellige fra sig, og det vilde jo da være

30 et frygteligt Ustyr. Har man Mod til at begynde paa det, saa har vi jo Ret til at afvise Forargelser fra Nadveren, og det er vel nok der, at der trængtes mest til det; men det er vist rigtigere ogsaa der at lægge Ansvaret paa de forargende selv, i Særdeleshed da, hvis det ikke er Menigheden men kun Præsten, der finder deres Færd anstødelig. Og naar Menigheden ikke anvises til det, saa tager den ikke Forargelse af ret meget men lader helst enhver

35 feje for sin egen Dør.

Det eneste, der her synes mig at give Grund til berettiget Klage, er Forpligtelsen til at foretage de skandaløse Ægtevielser, som der navnlig kan møde i Byerne, vel især i København. Jeg vilde alvorligt ønske, at nogle Præster vilde sætte deres Embede ind paa at sige nej til at udføre sligt i

Kirke og med Bøn og Velsignelse. Det er ikke just fraskiltes Vielse, der er det værste; en saadan tror jeg nok, jeg kunde udføre; men der er jo meget værre Tilfælde, som Præster vist ikke blive forskaanede for, før nogen vil vove deres Embede paa det. Det rette Raad var jo borgerlig Vielse for alle, – og den kunde meget godt foretages af Præsten i hans Stue, – og paa Landet var han vist den bedst skikkede til at foretage den. Men vi faa vist ikke denne Ordning i en nær Fremtid, og derfor tror jeg, at det eneste Raad er, at de københavnske Præster tie med deres Klage, der ingen rører, men siger nej, naar det forargelige kræves af dem, og tager, hvad deraf følger. Det vilde visselig snart hjælpe, thi saa fornam man, det var Alvor med, hvad der siges om Samvittighed.

Hermed tror jeg saa at have svaret paa, hvad Du skrev om; og Raadet er: faa Præsteløftet læmpet efter Tidens Tarv og Lejlighed.

Jeg har det taaleligt, skønt det jo nu begynder at blive noget koldt. Idag er min Kone med Erik i Horsens, og saa blive vi nu ene en Tid. Det trækker ud med Terkildsens Ordination, som Biskoppen har udsat til 25 Septbr., formodentlig paa Grund af Sønnens Død. Ja der rammer jo Clausen megen Sorg i denne Tid, og man kan ikke andet end føle med ham. Men jeg synes, han kunde derfor gerne varetage sin Gjerning; det er dog ofte en Hjælp i mørke Tider, at man har en Tjeneste, man *skal* passe. Men jeg holder vel ogsaa ud de Uger endnu. Berkow var her nogle Dage og blev oplivet, men jamrer nu atter fra København. Ligeledes har Rud været her nogle Dage til Opmuntring for mig; han er en rask Fyr.

Og lev saa vel gamle Ven. Guds Velsignelse være over Dig, Dine og Din Gerning.

Din gamle Ven
Otto Møller

Gylling 30/8 1901.

30 **435. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[8/9-1901]

Kære Ven.

Ja jeg har jo gennemlæst det medfølgende Lovforslag; men bedømme dets Værdi tror jeg mig ikke istand til; det er vanskeligt at tænke sig, hvad der vilde komme ud af det, om det skulde sættes ud i Virkelighed. Vi har vist ikke de Mennesker, der kunde gøre god Brug af det, og jeg skønner ikke, at der er haard Trang til en Ordning som den foreslaaede, ligesaa lidt som jeg tror, at dette Forslag gaar igennem i Rigsdagen; Folkethinget vil finde det altfor lidt demokratisk, hvad Rettigheder angaar, og Landstinget vil mene det modsatte. Men man ved jo aldrig, hvad der kan lade sig anstille under

disse Forhold, vi nu gaa imøde, allermindst saalænge man ikke har set Ministeriet under en Rigsdagssamling.

Af Forslagets mangehaande Bestemmelser er jo de allerfleste temmelig ligegyldige. Det, hvorom Interessen samler sig, er, hvem Raadet skal vælges af, og hvad Indflydelse det skal have paa Valg af Præster; alt det andet er, synes mig, uvæsentligt. Hvad nu først angaar Meddelagtigheden i Valg af Præster, da forekommer det mig, at Raadets Indflydelse herpaa bliver temmelig illusorisk. Ja man ved jo rigtignok ikke, hvordan den bebudede kongl. Anordning om Embedernes Klassifikation, Bestemmelserne om Indflydelse af Karakter og Tjenestear bliver; men det kan jo let faa en saadan Skikkelse, at Menighedsraadene kun faa lidet at sige. Visse embeder vil jo vel saa kun blive for gamle Mænd og andre kun for unge og dem med daarlig Karakter. Valget bliver meget bunden og Retten dertil af ringe Betydning.

Det synes mig, at det fornuftige her var fast Løn for Præsterne med faste Alderstillæg; saa kunde Menighederne faa, hvem de ønske. Kan de ikke naa det, saa kunde det vist ligesaa godt blive ved at gaa, som det nu gør. Folke-thinget lader sig vist ikke tilfredsstille ved dette, der ser ud som noget men er i Virkeligheden kun noget meget lidet; mange Gange bliver det en hel betydningsløs Ret, Menighedsraadet faar. Men Fare ved at indrømme denne foreslaaede Ret, kan der da aldrig være. Jeg kan derfor ingen Betænkelse nære ved at indrømme Menighedsraad den foreslaaede Indflydelse paa Valg af Præst; kun synes det mig en temmelig betydningsløs Indflydelse, der neppe vil vække videre Interesse hos Befolkningen for Menighedsraad, hvis den da forstaar, hvor bunden og begrænset dens Ret bliver.

Men skal der være Menighedsraad, skal de naturligvis vælges af Sognets Folk. Og jeg kan heller ikke indse, hvordan Valgretten skulde begrænses stort anderledes, end det er gjort i Forslaget. Man kunde jo sætte 30 Aar istedenfor 25; men det har jo kun lidt at sige. At Vælgerne skal erklære, at de "regne sig til Folkekirken", har jo intet at sige; det gør de jo alle ved enhver Folketælling. Men jeg tror ikke, der kan forlanges mere. Vilde man foruden Daab og Konfirmation kræve, at de ogsaa skulde være nadversøgende, maatte man jo til at angive, hvor ofte de skulde gaa til Alters; og det saa jo i det hele ilde ud at liste Mennesker til Alters ved at knytte Rettigheder dertil. Det forekommer derfor mig, at man maa blive ved Forslagets Bestemmelser. Det ser jo noget sært ud, at Kvinder kan blive Medlemmer af Raadet; ja det kunde jo tænkes at gaa saa galt, at det kom til at bestaa alene af Kvinder, naar undtages Præsten. Men dels vilde det vel vanskeligt ske, dels kunde de maaske være ligesaa dygtige dertil som Mænd.

Enden paa det bliver for mig, at det hele er temmelig betydningsløst;

Raadets Rettigheder ere saa begrænsede og smaa, at det kan hverken gøre ondt eller godt. Og det skulde undre mig, om Rigsdagen kan enes om at vedtage dette Forslag. Men før eller senere skal vi jo vel have en synodal Kirkeforfatning, og det første Led deri maa jo vel nok være et Slags Menighedsraad. Dette lod sig vel ogsaa sætte i Værk, blot vi havde Menighederne; men hverken de grundtvigske eller de indremissionske kan møde frem med Menighed i ret Forstand. Der maa vist Trængsler til, før de træde frem og slutte sig sammen om det centrale; men her er vi ved det, der ikke staar i vor Magt.

10 Og lev saa vel kære Ven. Vi har det omtrent, som da Du var her. Jeg kan hilse Dig fra Din kære Slægtning Engberg, der var her i Fredags, atter med Bogen i Lommen.

Din gml Ven
Otto Møller

Gylling 8/9 01.

15

436. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[23/12-1901]

Min kære gamle Ven!

20 Hermed sender jeg Dig en lille Bog, som jeg lige er bleven færdig med. Det sidste, jeg hørte fra Dig, var i Anledning af Kultusministerens Forslag om Menighedsraad, hvilket Du syntes at finde i det hele rimeligt og fornuftigt. Det kunde jeg ikke gøre, og jeg skrev allerede den Gang en udførlig Betænkning derover, hvori jeg udtalte mig for ret væsentlige Ændringer, ligesom jeg privat og indtrængende opfordrede Ministeren til at nedsætte en Kirkekommission e.lgn. til at forhandle Sagen først, inden den kom i Rigsdagen. Det vilde han imidlertid slet ikke gaa ind paa. Jo længere jeg nu har gaaet og tænkt over Sagerne, des mere betænkelig er jeg bleven ved den kirkelige Stilling. Der er aabenbart hos en hel Del Rigsdagsmænd en stor Tilbøjelighed til at behandle de kirkelige Sager, som noget, de kan "ende og vende efter eget Tykke", d.v.s. til at sætte Rigsdagen som en Slags summus episcopus, med selv samme Myndighed over Kirken, som den enevældige Konge havde før 1849.

35 Det vilde blive det værste og fordærveligste Statskirkedømme, der endnu er set. Og naar saadanne Mænd som Har. Holm, Svend Høgsbro og andre "Grundtvigianere" kan gaa sammen med Socialisterne Borgbjerg, Sabro o.l. i god Enighed, saa ligger det klart som Dagen for enhver, som vil se, at fra den Enighed kan der ikke ventes noget godt for Folkekirken, d.v.s. ikke andet end Folkekirkenes Opløsning. De sidste vil have Religionen som en "Privatsag", d.v.s. en Sag, der ikke har Plads udenfor ens egne private

Vægge, de førstes Ideal er en Mængde Smaakredse, ”fri Menigheder om frie Præster”, – der skal være deres Menigheders ”Ordførere”, d.v.s. kun udtale disses Stemninger, og hvad de synes om at høre. Men begge mødes i, at Folkekirken skal være en stor Losseplads eller Skarnbøtte, hvor alt muligt, Kristendom og Hedenskab, Gudsdyrkelse og Afgudsdyrkelse, skal samles i én Bunke. Og saa Indre Mission, hvis bevidste Repræsentanter tilstræbe at danne ”hellige Samfund”, der skal være saaledes stillede, at de kan dominere Verdens Børn, hvad disse naturligvis ikke vil finde sig i, – den arbejder trolig nok den samme Opløsning i Hænde. –

10 Det bliver mig Dag for Dag klarere, at den eneste nu tænkelige Redning for Folkekirken er at faa en Forfatning, hvorved dens Stilling og Selvstændighed overfor Staten kan sikres. Jeg ser godt, at det vil være umaadelig vanskeligt, ej alene at finde paa en god og tjenlig Forfatningsform, men endnu mere at faa den gennemført i Rigsdagen. Og hvis dette lykkes, saa har vi endda Udsigt til *langt* besværligere og plagefuldere kirkelige Kaar, end vi nu har. Vi har jo i Virkeligheden for Tiden rigtig magelige og gode Kaar og har haft saadanne i lange Tider under den hidtidige Styrelse, saa det er ikke for Lyst, man skal begære Kaarene anderledes. Og dette Hensyn til Mageligheden vil jo vedblive at være en stor Hindring for at faa en Forfatning, d.v.s. for at Kristne kan blive enige om at begære og tilstræbe den, – formodentlig indtil det bliver for sent, d.v.s. indtil vi faar en kirkefjendsk Minister og en dito Majoritet i Folketinget. (Det var efter Sigende meget nær ved, at vi fik en saadan Kultusminister denne Gang). – Men faar vi en Forfatning med en Repræsentation (Kirkeraad, Kirkedag e.l.) og med de 25 Kampe mellem de forskellige Partier, som ikke vil undgaas, saa vil vi faa nok at bestille, d.v.s. faa ganske anderledes Vanskeligheder at kæmpe med, end under den nuværende Styrelse. Men det faar ikke hjælpe.

Imidlertid ser jeg godt, hvilke næsten uoverstigelige Hindringer der vil rejse sig for en Forfatnings Opnaelse. Og jeg tænker mig ogsaa den Mulighed, at Folkekirkens Opløsning i independente Kredse, grundtvigske Fri-menigheder og Indre-Missionske hellige Samfund, er den Vej, Udviklingen skal frem ad, og at ad den Vej skal den Skilsmisse fuldbyrdes mellem Stat og Kirke, Kristne og Ikke-Kristne, som jo en Gang maa komme inden Enden. Jeg har altid tænkt mig – som vistnok de fleste –, at dette skulde ske derved, 35 at Statsmagten optraadte bestemt fjendsk mod Kristendommen, gav saadanne Befalinger for Folkekirken, som vilde gøre det umuligt at lyde Herrens Befalinger. Men det er jo godt muligt, at det skal gaa anderledes. Og forresten kan begge disse Tanker jo ret godt falde sammen, især dersom det vedbliver i nogle Aar at gaa som nu: at Rigsdagen vil agere lovgivende Synode, og at Socialdemokratiet faar stedse flere Repræsentanter paa Tinge.

Naar saa Regeringspartiet finder sin Regning ved at arrangere en Tuskhandel med dem for at faa en eller anden Sag ført igennem, saa vil det ligge lige forhaanden at udlevere Kirkens Anliggender i Bytte.

Dog, dette staar altsammen i vor Herres Haand. Han har hidtil opholdt
 5 sin Menighed og vil ogsaa gøre det herefter, – naar kun vi maa faa Naade til at blive i den. Var jeg Lægmand, vilde jeg sagtens finde mig vel ved at lade alt gaa, som det kan, og selv blot se til. Men i den Stilling, jeg har faaet, har jeg intet andet at gøre end at holde paa Folkekirken, saavidt det staar til mig, og saa længe den *kan* holdes som et Samfund, hvor Kristi Ord har frit
 10 Løb.

Jeg haaber, alt maa staa vel til hos Eder. I lange Tider har jeg ikke set Din Søn Erik, saa jeg har intet hørt om Eder. Her har vi det, Gud ske Lov, godt alle. Jeg glæder mig til at holde en lille Juleferie, ti i de sidste 2-3 Uger har jeg næsten uafbrudt arbejdet paa den medfølgende Bog, saa jeg er næsten
 15 træt.

Nu, Gud velsigne Dig, min gamle Ven, og lade dit Ansigt lyse med Fred over Dig og Dit Hus. Hils Din Hustru venligst fra mig, – ogsaa fra min Kone der ogsaa hilser Dig og i Forening med mig ønsker Eder en velsignet Julefest.

20 Kbh. 23/12 1901

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

437. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[30/12-1901]

25

Kære gamle Ven.

Før Aaret gaar til Ende, vil jeg dog se at faa sendt Dig en Tak for Dit kærkomne Brev og for den medfølgende Bog, som jeg naturligvis har læst med Interesse og for mange Stykkers Vedkommende med Tilfredshed. Jeg kan
 30 forresten ikke andet end glæde mig ved, at jeg er fritaget for at skulle tale med i alt dette Forfatningssnak, thi jeg er uenig med det allermeste, der fremsættes, og har ikke mindste Haab om, at der skal komme noget godt ud deraf.

Hvad jeg lærer af hele den livlige Forhandling, synes mig at være dette, at
 35 "Gejstligheden" altid er sig selv lig, idet den aldrig under Menigheden nogen *virkelig* Frihed og Indflydelse men spænder Ben for alt. Naturligvis siges det, at det er for "Kirkens" eller for den "levende Menigheds" Skyld det gøres; men det gør kun den hele Færd mere usmagelig for mig, at der skal sættes saadan Dyppelse paa det. Saa holder jeg meget mere af, hvad Pastor Møller paa Alrø, en rigtig gejstlig Mand forleden sagde til mig, lige na-

ivt og velfornøjet: ”vi er jo alle fødte med dette at sige nej til alt saadan noget”. Ja vist, det sidder i Kødets hos os: ikke at unde, ikke at turde.

Jeg har forresten ikke den ringeste Kærlighed til Menighedsraad, enten de vælges saa eller saa; jeg tror ikke, der er nogen Trang til dem, og de vil i det hele ikke blive andet end noget Legetøj, der kan forvolde noget Vrøvl og en Del ny velsignede Indberetninger. Men jeg nærer da paa den anden Side slet ingen overtroisk Frygt for dem selv i den af Ministeriet foreslaaede Skikkelse. Derimod har jeg en gammel Afsmag for alt, hvad der ligner en synodal Forfatning med Flertalsafstemning, hvor ”Gejstligheden” naturligvis nok skal forstaa at faa Overtaget. Dette talte min Fader meget med mig om i gamle Dage, da Din Fader sad i Kirkekommission og skrev sammen med ham derom.

Hvad jeg derimod har virkelig Interesse for, er, at Sognet faar en *virkelig* Indflydelse paa, hvem det skal have til Præst, og at Sognekirkerne lukkes op for dem, der har Brug for dem. Det er dog saa rimeligt, billigt og menneskeligt, at de, der skal have Præsten, skal høre paa ham og ofre til ham, faa en *virkelig* Stemme med i, hvem de skal have af de kvalificerede og dertil fuldt oplærte. Det er mig saa inderligt imod, at man ikke tør eller vil unde Sognet det, som ogsaa Du kalder: dets ”gamle Ret”; og næsten alt gaar dog ud paa at smøre Folk om Munden med noget, der skal se ud som Indflydelse og er dog ingen Ting. Mig tiltaler Monrads Forslag mest: at lade alle i Sognet afstemme om, hvem af de kvalificerede de vil have; det er ligefrem og redeligt. Om det vil være til Gavn for den ”levende Menighed” eller ikke, faar at være; det sørger vel ellers nok en anden for. Men det er *billigt* mod Sognet, og det er nu engang Sogne, vi har med at gøre og tage Tiende og Offer hos. Jeg forstaaer saa saare godt, at de løsmundede indremissionske Præster sætte sig imod med Hænder og Ben, thi de maa enten lære at passe bedre paa deres grimme Mund eller ogsaa finde sig i at opleve, at Sognene vælge dem ikke. Og al den egentlige Opposition mod det forelagte Forslag er fra indre Mission, som det da ogsaa var i dens Ærende, at Bisperne gik til Ministeren. Men jeg gruer for at regeres af Missionen; saa hellere i alt blive ved det, vi har, hvor sært det end er.

Dit Forslag om, at Bispemulder skulde præsentere Sognet 3 (hvorfor dog 3 og ikke 5 eller 10, hvis der er saa mange at tage af?) at vælge imellem, tiltaler mig saare lidet. Efter hvad jeg i mit Liv har lært at kende til vore Bisper, var det dem, til hvis Smag jeg sidst vilde overlade dette. Præstesmag er nu engang en ejendommelig Smag; og hvis jeg tænker mig, at det blev overdraget mig i saa Henseende at være Forsyn for Hads Herred, som jeg dog kender nogenlunde, saa vilde jeg frabede mig dette Formynderskab over Mennesker, der godt selv kan skønne, hvad de synes bedst om, og som da i hvert

Fald maa have og bruge en Rettighed, før de kan lære at bruge den forsvarligt.

Jeg vil se bort fra, hvad Forstand vor Biskop har paa, hvad der vilde tjene de forskellige Sogne bedst; jeg stoler ikke paa hans Smag i saa Henseende.

5 Men hvad mon Hr. Poulsen og Koch kende til Sognene i de Stifter, der er betroet til deres Forsorg? Og der vil da altid være nyvalgte Bisper, valgte ligesom nu, ingen ved, *hvorfor*. Var jeg bosiddende i Viborg eller Ribe Stift og da forresten i hvilket som helst andet Stift, saa vilde jeg ubetinget foretrække, at Christensen Stadil valgte mig en Præst fremfor Bispen; thi han

10 vælger dog vel i Almindelighed efter Alder, Karakter o.l., men bispen vilde vælge, – ja hvorefter? efter sit Skøn om, hvad der tjener den ”troende Menighed”, hvorom nok Poulsen, Koch, Fr. Nielsen, Sthyr langt fra har samme Begreb.

Ja, jeg haaber, at Du ikke bliver ked af mine Udgydelser; men jeg kommer i daarligt Humør, hver Gang jeg tænker paa de stakkels Sognefolk, som vi klippe med megen Omhu men vil bestandigt holde tøjrede i kort Tøjr.

Vi har det ellers taaleligt her, og har haft en stille, fredelig Jul. Erik rejste idag, da han skal have sin Næse efterset hos Dr. Smirgelov, inden næste Semester begynder. Han er nu flyttet ind paa Studenterhjemmet; blot han kan

20 taale alt det Kammeratskab der, saa han faar Tid at passe sine Ting.

Terkildsen rejste hjem i morges og bliver borte denne Uge. Han er en rar, fredelig Fyr, men tung og langsom over al Maade; han vil helst være fri for alt Arbejde, men nok sidde og høre mig ud. Der er saa lidt Drift og Fremfærd i de unge Mænd nu tildags, naar de da ikke er missionske. I Aften

25 kommer Berkow og bliver her en Ugestid; han skriver, at han er saa træt og nervøs, at han maa herover i Ro.

Hidtil har jeg ellers kunnet klare mig nogenledes. Jeg lod Terkildsen prædike 2 Juledag; men han pustede da svært ved det. Og jeg er glad og taknemlig for det, saalænge jeg kan selv prædike og undervise Confirmander.

30

Hvordan befandt Du Dig i Lund bl. Tydskerne? Der vilde jeg ikke have været med, som jeg da i det hele helst vil blive i min Krog.

Og lev saa vel. Gud velsigne Dig og Dine og give eder alt godt i det ny Aar.

35

Gylling 30/12 1901.

Din gl. Ven
Otto Møller

438. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[9/2-1902]

Min kære gamle trofaste Ven.

Skønt jeg gaar ud fra, at Du paa Din Fødselsdag faar mange flere Lykønskninger og Besøgelser, end Du egentlig synes om, og kommer til at kige i
5 mange flere Breve, end Du kan overkomme at læse i det mindste den Dag, saa synes jeg dog, at jeg skal ogsaa være med blandt de lykønskende. Jeg takker Gud for, hvad Du gennem de mange Aar navnlig siden 1852 har været for mig, og jeg beder ham om, at han vil velsigne Dig i de Aar, der
10 kommer, og i al Evighed. Jeg under Dig af Hjærtet al Glæde og Lykke i det timelige men fremfor alt den evige Velsignelse, der faar mer og mere Værd for os, jo ældre vi blive. Guds naadige Varetægt være over Dig og alle Dine, Din gode Hustru og Dine gode Børn.

Mere behøver Du nu ikke at læse, hvis Din Tid er knap, kun at Du ogsaa
15 hilser Din Broder Holger, der vel er hos Dig.

Jeg har idag læst et Stykke af Pontoppidan om en Læge Hindhede og en Præst Berggreen. Jeg kan jo ikke være enig med Pontoppidan, der anser det for ligegyldigt, enten vi bekender vor Herre født af Jomfruen eller af Josefs Hustru; men jeg kan da om muligt endnu mindre enes med Berggreen, der
20 vil mene, at kun Christne kan til Velsignelse bede den Bøn, som Herren anviste dem til at bede, af hvilke dengang endnu ikke en eneste kunde kaldes en genfødt Christen. Det er et stygt aandeligt Hovmod, der her giver sig tilkende. Pontoppidan mener, at det er Grundtvigianisme; men jeg kan dog ikke tro andet, end at det er det rene skære Missionsvæsen. Kunde end de
25 ældre af Grundtvigs Disciple som Birkedal fristes til saadan Tale, saa vil man vist ikke nu høre saadant i den Lejr. Vel vilde Grundtvig ikke kalde den en ret Christen, der negtede Jomfrufødselen; men han vilde vist aldrig have sagt, at en saadan kan ikke bede Fadervor.

Det er forresten underligt, at de frittroende har saa ondt ved at forlige sig
30 med en Jomfrufødsel, da Naturhistorien er saa rig paa Eksempler derpaa. Man skulde tro, at det var det Under, de allerlettest forligte sig med, da de jo tror alt glat væk, hvad "Videnskaben" forkynder, og den i dette Stykke er mer end villig til at vidne. Alligevel ser jeg, at Uffe Birkedal ogsaa er løben fast paa dette Punkt som paa saa meget andet. Ja det er da en farlig
35 Skrolle, han har faaet sat sammen og henvendt til Dig. Jeg kan ikke tro, at han ikke nok ved bedre Besked om, hvad "*den christne Tro*" er, end han giver sig ud for; der er noget i mine Tanker uredeligt i hans Færd. Det er sørgeligt at tænke paa, hvis Søn han er; og var han ikke sin Faders Søn, kunde man let overheøre hans grimme Udgydelser. Men han minder alligevel om

sin Fader ogsaa i sine Udskejelser, og gamle Birkedal havde ogsaa ofte en løs Mund.

Hvad vore Forhold angaar, har vi det nogenledes; der er jo intet at brovte af, men det skal der heller ikke være, kun det kan lige slaa til. Hidtil har jeg
 5 kunnet prædike hver Søndag saa nær som en, og da var det jo saa godt at have Capellanen. Han forretter Begravelser, Brylluper og Hjemmedaab, og saa holder han i Vinter hver Onsdag et Møde i Forsamlingshuset, hvor han fortæller noget af Danmarks Historie især for de unge. Han er i det hele en flink og omgængelig Fyr, som jeg er glad ved at have og af og til at gen-
 10 nemgaa noget af N.T. med. Jeg kunde nok ønske, at der var lidt mere Energi og Fremfærd i ham, og det er jo heller ikke altid bekvemt at have en fremmed ved sit Bord; men skal vi have en, og det er vi nødt til, saa har vi alligevel været heldige med at faa ham.

Og lev saa vel med venlig Hilsen fra os alle.

15

Gylling 9 Febr. 1902.

Din heng.
 Otto Møller

439. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[2/5-1902]

20

Kære gamle Ven.

Jeg synes, det kan være paa Tide, at der igen gaar et Bud mellem os, saa meget mere som jeg har frisk Grund til at sige Dig Tak for noget. Vi havde nemlig igaar Besøg fra Gedved, og de to af de fremmede var jo Hemming
 25 og Herdis eller Clausens Hustru. Det var, som om Du selv var ikke langt borte, thi i deres tillidsfulde Øjne og gode Haandtryk mærkede jeg saa kendetligt, at vi er i Slægt eller, at de er mine Broderbørn paa en Maade. Jeg blev meget glad og oplivet ved, at de var her; og I kan da ogsaa takke Gud, at I har saa gode og forstandige Børn. Jeg har vist før skrevet til Dig om Hem-
 30 ming, at han bliver en virkelig dygtig Præst med Sind og Hjærte for det, han skal leve i, og jeg har bestandigt ny Glæde af at se ham. Men jeg blev overrasket ved at se Clausens, Din Datter er da en udmærket rar en, og naar jeg vist engang har talt noget anderledes om hende efter andres Snak, saa erkender jeg nu, at disse har været misundelige Mennesker; thi hun kan
 35 virkelig taale at ses nær ved; jeg ved snart ikke at have set saa tiltalende en Præstekone. Clausen er visselig ogsaa en god Mand, men hans Kone kan nok staa lidt i Lyset for ham, og det vil sige, at hun kan ikke undgaa at gøre det, i det mindste da her hos os.

Jeg har det nogenledes, men jeg har dog i dette Foraar stadige Mindelser

om, hvad der handlede saa haardt med mig for et Aar siden. Og naar vi netop i den senere Tid har haft en Mængde Besøg, saa sætter jeg paa saadanne Dage til, hvad jeg maa være flere Dage om at hente ind igen. Men nu kan da den Tid ikke være langt borte, da jeg igen kan komme ud i den fri
 5 Luft og Solskinnet, hvad jeg har maattet undvære siden Oktober, naar undtages de Øjeblikke, da jeg gaar til og fra Kirken, og de har ofte været meget barske og bidende. Men jeg glæder mig inderligt til den kommende Sommer og er ogsaa taknemlig for, at Gud vil lade mig opleve den.

Jeg har ikke været med til at støtte Ditlev Nielsen, som Monrad synes
 10 næsten bedraet af. D. Nielsen var her et Par Dage i Efteraaret, men jeg syntes ikke om ham eller kunne ikke faa Tro til, at han skal kunne blive til noget videre gavnligt. Nu sendte Monrad mig forleden en tysk Litteratortidende, hvori D.N. blev rost af hans Lærer Prof. Hommel. Men hvad jeg synes at lære deraf, er, at Hommel vist er en ordinær Vindbeutel, og i hvert
 15 Fald synes jeg ikke bedre om hans Behandling af Daniels Bog end om Buhls. Jeg kan ikke forstaa, at Monrad venter nogen Hjælp fra den Kant. Og hvad der med Rette kan indvendes mod den sædvanlige vilkaarlige og uforskammede Bibelkritik, kan ligesaa godt og vel bedre ses og læres herhjemme end ude i Tydskland.

Vi har ellers i dette Foraar været i nogle Uger stærkt optagne af Niels
 20 Kjeldsen Historien. Man kan jo sige, at det er noget lidt at komme i Røre over; men alt her hos os er jo smaat og maa saa være. Det var imidlertid disse Evropæere, der ikke kunde taale, at vi havde dette lille Minde at glæde os ved, og det forundrer mig, at selv Edv. Holm lod sig paa en Maade drage
 25 med af dem. Deres Opgave er jo slet ikke, som de foregiver, at finde den rene Sandhed; nej Formaålet, der ses fra første Færd, er at haane Danskheden og tvætte Preusseren ren. Og havde de haft Taalmodighed til at vente endnu en Snes Aar, saa var deres Hensigt vel ogsaa naaet, thi saa var de danske døde, der havde set Begivenheden. Nu gik det hele skævt, og hvad
 30 der egentlig kom ud deraf, er kun dette, at Grev Lüttichau nu lyver ligesaa stærkt, som hans Hest hin Dag kunde rende.

For et Par Uger siden havde vi Besøg af Clausen fra Vonsild. Han er en sær urolig Mand, men et godt og alvorligt Menneske. Nu for Tiden er han helt optaget af at hjælpe med til, at der kunde dannes Frimenigheder over-
 35 alt i det danske Slesvig; og jeg er enig med ham i, at sker det ikke, saa kan Modstanden mod Fortydsksningen vist ikke holde ud uden et Par Slægtled til i det højeste. Clausen er imidlertid meget tillidsfuld i denne Sag, og gid han maa have Ret og se Frugt af det Arbejde, han med god Villie yder. Jeg skiltes fra ham, uden at vi blev Uvenner, hvad nok ellers saare let kan ske, thi han har et meget ømt Skind.

Og lev saa nu vel gamle Ven. Du behøver ikke at skrive til mig; nu har jeg fra Dine Børn hørt, at Du har det godt, og hvordan det i det hele gaar Eder alle. Venlig Hilsen fra vor lille Krog.

Din gl. Ven

5 Gylling 2/5 1902.

Otto M.

440. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[3/5-1902]

10 Min kære gamle Ven!

Jeg blev i høj Grad skamfuld i Formiddags, da jeg modtog et Brev med Din kære Haandskrift, og jeg følte mig meget skyldbetyngt, ikke alene fordi det overhovedet er saa længe siden jeg har ladet Dig høre fra mig, men især fordi jeg ikke engang har takket Dig for Din kærlige Lykønskning til min
15 Fødselsdag. Tiden er stadig løben fra mig; jeg har tænkt, at jeg dog maatte skrive et "ordentligt" Brev efter saa lang Tavshed, og dertil har jeg under mange Forretninger og Forstyrrelser kun haft ringe Tid. – Dog, jeg vil ikke, – som jeg nok har gjort adskillige Gange tilforn – bruge mange Undskyldninger; Du har altid været retfærdigere (d.v.s. et bedre Mske) end jeg, og det
20 samme har Du ogsaa været denne Gang.

Hvad der ikke mindst glædede mig i Dit sidste Brev, var Dine venlige Ord om mine to Børn. Man siger jo, at den der tager Barnet ved Haanden, tager *Moderen* om Hjærtet; mig gaar det saaledes, at jo ældre jeg bliver, des mere tages jeg om Hjærtet ved mine Børn. Forresten vil jeg sige, at Du tager ikke fejl i hvad Du skriver om Herdis; hun har alle sine Dage været et
25 ualmindelig uselvsk, eller selvopofrende Mske, og dette Sind har ej alene holdt sig, men udviklet sig i Dybden med Aarene. Tilmed er hun et rigtig forstandigt Mske, til stor Glæde for sine Forældre og for mange andre. Og Hemming er en forstandig og trofast Præst. Jeg vilde kun ønske for ham, at
30 det Folk, han arbejder iblandt, var mere aandelig vaagent. De er i det hele meget venlige imod ham og synes at høre ham gerne; men der findes saa grumme lidt bevidst Kristenliv iblandt dem, – noget nær maaske kun hos én Familie, en Lauritsen, hvis Kone har hørt, eller hører, til Din Kreds. Det maa være ganske anderledes opmuntrende at færdes i en Kreds, hvor der er
35 gammel bevidst Kristentro, saaledes som yngste Søn Torkild for Tiden gør. Han har nemlig et Par Maaneder været uordineret Medhjælper hos Karl Poulsen i Ryslinge, og han kommer i sine Breve atter og atter tilbage til sin Glæde over at lære Folk i den Kreds at kende, især de ældre.

Det var ganske tilfældigt, at han kom til Poulsen. Han var taget til Odense for at overvære en af sine Studentervenners Ordination, og da

Poulsens Kapellan omtrent samtidig var bleven befordret, foreslog Herdis ham halvt i Spøg, om Torkild ikke vilde være hans Eftermand, ialfald som uordineret, indtil Poulsen paany kunde faa en fast Kapellan. Saa talte han med mig derom, og Sagen gik i Lave. Han har prædiket nogle Gange, gjort

5 Sygebesøg o.lign. og er selv rigtig glad ved sin Gerning, der skal vare til nogle Uger efter Pinse. Saadan et Mske, som er vokset op paa Stenbroen her i Kbhvn, har rigtig godt at se forstandige og aandelig udviklede Bønder paa nært Hold. Og Torkild er efterhaanden bleven et rigtig forstandigt og alvorligt Mske, hvilket han forøvrigt i Grunden altid har været, men det er

10 gaaet ham, som det plejer at gaa den yngste i en større Flok, at han har vedblevet at være Dreng meget længere, end Aarene egentlig var til. Jeg haaber, at han med Guds Hjælp engang skal blive en god Præst. I tidligere Dage havde jeg haabet, han skulde blive Videnskabsmand; han begyndte sin Studentertid med ret flittig at lægge sig efter Orientalia; men det viste sig efter-

15 haanden, at han egentlig egentlig kun havde gjort det for at fornøje mig. Han er aabenbart bedre anlagt for det praktiske, hvilket jo ogsaa er godt nok.

Hvad Ditl. Nielsen angaar, da er han vist en noget blandet Personlighed. Han har et vist umiddelbart, jeg kunde sige genialt, eller intuitivt Blik paa

20 Sagerne, men han manglede, da han var hjemme, i høj Grad solide Kundskaber. Jeg haabede, at han skulde erhverve sig saadanne, naar han fik god Vejledning, hvilken Hommel nok *kunde* give ham, ti han er en Mand med gode Kundskaber. Men jeg har i den senere Tid faaet Formodning om, at han er altfor aandsbeslægtet med DN. til at holde ham under Tugt. Hans

25 første Stykke om DN.s Bøger behagede mig slet ikke; det gjorde paa mig Indtryk af at DN. halvvejs havde dikteret ham det. I det sidste (som Monrad omtaler i sidste Nr. af D.K.T.) klarer han bedre for sig. Men Debatten drejer sig om sproglige Spørgsmaal, som er (næsten) umulige at klare for andre end de specielleste Specialister, som er nøje kendte med de i den sidste

30 Snes Aar opdagede eller offentliggjorte aramæiske Indskrifter o.l. Paa det Omraade hører Hommel til de mest kyndige, medens Buhl egentlig intet ved, dvs. han holder sig til den Tradition, der har været godt Latin i de sidste 50 Aar; derfor søger han stadig Ly under Avtoriteterne. Og Jacobsen søger atter Ly under Buhls Vinger. –

35 Jeg har ydet noget Bidrag til Nielsens Underhold i Udlandet (og *det* skal han roses for, at han er ualmindelig nøjsom i sine Fordringer til Livet) i det Haab, at han maa *kunne* blive til noget. Ti Kræfter er der i ham (ikke blot legemlige), men han mangler Tugt og er en Bølle i sine Skrивerier. Men i den Henseende har forresten Buhl ikke stort at lade ham høre; ti han er i Virkeligheden ligesaa grov mod enhver, som ikke i et og alt billiger hvad

han siger. – Nu er jo DN. indtil videre hjulpen, da han har faaet 500 Kr. af Ministeriet. Og der er saaledes Udsigt til, at han kan lære noget mere, hvilket jeg glæder mig over, da han muligvis kan bidrage noget til at redde det Gl. Test., som virkelig er paa Veje til at blive røvet fra denne Slægt.

- 5 Jeg læser i denne Tid en Old Testament History af en Englænder Wade, som jeg havde set meget rost for sin besindige Behandling af GT.s Historie. Men det er mig en hel Pine at læse den; hele Historien lige til Exilet bliver næsten til opdigtede eller omdigtede Sagn; alt det underfulde, hele Guds historiske Aabenbaring i og for den Gl. Pagts Folk bliver til Mskedrømme.
- 10 Og saaledes bliver denne Bog, der i Aartusender har været Menigheden saa rig en Kilde til Opbyggelse, i Virkeligheden kun en Fabelbog. Og saa holder endda Teologer, som billiger den Behandling og betragte Forkastelsen deraf som Ignorants, fast paa, at "Bibelen er Guds Ord". Der vil sikkerlig netop paa dette Punkt være adskilligt for Menigheden at lære af Bibelkriti-
- 15 ken; men denne selv er noget nederdrægtigt noget.

Jeg har for et Par Dage siden faaet fra Ministeriet til Betænkning to Forslag af det theol. Fakultet om 1) Latinprøvens Afskaffelse, 2) Ansættelse af en 6te Professor (i N. Test. Exegese). Det første er sikkert en Nødvendighed – skønt det smerter mig at gaa med dertil. Det sidste ser i mine Øjne

20 underligt ud. En paa et Studentermøde udvalgt Komite af Præster og Kandidater har fremkommet med en Henvendelse om at faa Studiet lettet paa flere Punkter, og saa svarer Fakultetet efter henved et Aars Betænkning med at begære en Professor til, – ret som om det kunde gøre Arbejdet lettere for Studenterne. – Jeg er i stort Beraad med mig selv om, hvad jeg skal

25 skrive; det rigtigste vilde være at foreslaa en grundig Omordning af Studiet paa flere Punkter. Men dette vilde vel i Grunden heller ikke hjælpe, da det jo til syvende og sidst vil komme an paa de Personer, der skal sætte Ordningen i Værk. Men har Du noget fornuftigt at sige om denne Sag, vilde jeg gerne høre Din Mening derom.

- 30 Nu kommer Landstinget efter al Sandsynlighed med et Lovforslag om Nedsættelse af en Kirkekommission, hvilket jeg anser som det *principielt* absolut rigtige, – saafremt man ikke betragter Folkekirken som en *blot* borgerlig Indretning, en Tale som i mine Øjne er aldeles uforsvarlig. Det er den Tanke som kom til Orde fra en Skolelærer under Landstingets Forhandlinger, under det Billede: de der betale til Kirken (Tiende, Offer o.l.) er Hus-
- 35 bonden i Huset, de bevidst Troende er Gæster, Præsterne ere Tjenere. Jeg tænker, adskillige Grundtvigianere vil vedkende sig det Billede, hvoraf altsaa vilde følge det meningsløse, at saalænge et Mske er en verdslig Navnkristen er han Husbonde i Folkekirken, men bliver han troende, forvandles han til "Gæst", til en der ej hører hjemme der.

Naa, derom kunde nu være meget at skrive, men nu maa jeg pGr af Tiden slutte. – Gid dette Brev maa træffe Dig og Dine sunde og raske. Gud vel-signe Dig.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

5 Kbh. 3/5 02.

441. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Marienbad 14/8 1902.

10 Min kære gamle Ven!

Det er lange Tider siden jeg har hørt noget fra Dig, og rimeligvis endnu længer siden Du har haft Brev fra mig. Jeg havde haabet at skulle besøge Dig en Gang i denne Sommer; men i den Sted blev jeg nødt til at rejse her-til, fordi min Kone i lang Tid har været meget skrøbelig, i Grunden hele
15 Vinteren og Foraaret med, og det saa ret betænkeligt ud. Hun har imidler-tid tidligere, for 6 Aar siden, brugt Vandet og Badene her, og det bekom hende særdeles godt; saa mente vor Læge, at det vilde være tjenligt for hende at søge hertil igen. Og da hun var saa svag, at hun næsten umuligt kunde rejse alene, drog jeg med hende. Vi har nu været her godt 3 Uger, og
20 Kuren har gjort udmærket Virkning, saa hun er bleven saa rask, som hun ikke har været i flere Aar. Jeg selv bruger ingen Kur, men tager Opholdet her som en Ferie og Hviletid, hvortil Stedet og Eggen i sig selv er over-maade tjenlig.

Byen er i sig selv lille, c. 4000 Indb., men Badegæsternes Tal er mange
25 Gange større; der er en hel Mylder af dem, hvilket ogsaa er kendeligt paa Priserne, f.E. derved, at et Værelse med to Senge, som vi bo i, koster 50 Gylden (= 75 Kr.) om Ugen, uden Kost e.desl., uagtet saa at sige hvert ene-ste Hus i Byen er indrettet til Logis for fremmede. Omegnen er smuk, med temmelig høje Bjerge eller Bakker, bevoksede med Granskove, hvorfra ha-
30 ves skønne Udsigter over store Dele af Böhmen, og Luften er særdeles frisk og styrkende dels pGr af den "Ozonluft", der udstrømmer fra Gran-træerne, dels fordi Eggen er saa højt beliggende (Marienbad selv ligger omtr. 2000 Fod over Havet). Men Temperaturen har den meste Tid været meget lav, det har egentlig været hundekoldt i Almindelighed 6-7° om Mor-
35 genen og kun 11-12° om Middagen. Det er den samme Temperatur, som jeg ser haves hjemme i Danmark, og som forresten hersker over den største Del af Evropa i denne Sommer, som rettere kunde kaldes en grøn Fimbul-vinter. Jeg frygter for, at denne Sommer ikke har været gavnlig for Dig; det er jo næsten ikke muligt med Behagelighed at sidde ude i den fri Luft. – Nu om 8 Dage er min Kones Kur til Ende; vi rejse saa hjem over Leipzig og

Berlin og haabe at være hjemme i Begyndelsen af den næstfølgende Uge.

Medens min Kone bruger Vandet paa de forskellige Maader, har jeg god Tid til at spadsere om og tænke over Forholdene hjemme, og mine Tanker har naturligvis særlig drejet sig om de kirkelige Forslag, og hvad dertil
 5 hører. Jeg kan ikke sige, at disse Tanker har været egentlig opmuntrende. Det eneste virksomme eller virkelig gode Raad, jeg ved, er stadig at befale vor Folkekirke og Menigheden i den i vor himmelske Herres Haand og bede ham lede os ud af Uføret paa den Maade, som det tjener hans Folk bedst. At han *vil* gøre det, tvivler jeg ikke om; men det kommer an paa,
 10 om Mskene ikke ere saa selvraadige, at han bliver nødt til at føre dem gennem megen Trængsel til at ville, som han vil.

Kultusministeren er en selvklog Herre, der *vil* have sin Krig frem og ikke lader noget Middel ubrugt for at opnaa dette. Endog et saadant Middel som at true Præsterne til at sætte sig op imod deres Biskopper, er ham ikke for
 15 slet. Jeg gad vidst, om nogen anden Kultusminister nogensinde har gjort noget lignende. Monrads og hans Meningsfællers Standpunkt er mig ikke ganske klart. Men saa meget synes mig øjensynligt, at det i al Korthed kunde udtrykkes saaledes: vi har det jo rigtig godt og mageligt, som vi har det, hvor hver Præst kan sidde paa sin lille Plet og indrette sig som han ly-
 20 ster; naar vi blot sørger for, at Sognefolket faar Del i Præstevalget, som de ønsker, kan vi blive ved at have det saaledes, og forresten lade Minister og Rigsdag tage Bestemmelse om Folkekirkens Sager, som dem synes.

De fuldtro Indre-Miss. Folk siger i Virkeligheden det samme: naar det ikke kan indrettes saaledes, at de hellige, den lille Flok, kommer til at regere
 25 over de mange, saa bør alt blive ved "det gamle". Og saa betænker alle disse slet ikke, at dette gamle, dvs. den Tilstand, vi har haft i de sidste 50 Aar, hvor Folkekirken unegtelig har haft det fredeligt og mageligt, det varer ikke længer, end til Minister og Rigsdag faar i Sinde at bruge den Magt, som de ubestridelig har, til at regere og tumle med Folkekirken og dens Anliggen-
 30 der, som dem bedst synes. Man har nu set, hvad en Minister, der utvivlsomt dog er velsindet mod Kirke og Kristendom, kan finde paa, naar han har en Majoritet i Rigsdagen bag sig. Hvad vil saa ikke en anden, som er uvillig sindet mod Kirken, kunne gøre? –

Efter min Overbevisning er den eneste for Kristne ønskelige Udvej, at vi
 35 faar en Kirkeforfatning, hvorved Folkekirken stilles i et væsentlig uafhængigt Forhold til Staten. Ikke som om jeg mente, at vi da vilde faa "gode Dage" = magelige og behagelige Tilstande i Kirken. Der maa tværtimod ventes allehaande bitre Rivninger mellem de forskellige Retninger, og der vil fremfor alt være den store Fare, at den Retning, der har stærkest Vind i Sejlene, vil søge at udøve et snæversynet Aandstyranni over alle anderledes

tænkende. Dette vil allermindst blive gode Dage for Biskopperne og dem, der skulde have noget at sige. Men det faar ikke hjælpe; det *maa* jo dog komme dertil, at Stat og Kirke skilles ad (løses ud fra hinanden), og jeg mener at det vil gaa dermed som med de Sibyllinske Bøger, at jo længer man

5 udsætter denne Adskillelse, des dyrere vil den blive. – Men det ser ganske vist ikke ud til, at denne Tankegang vil faa Raaderum, saa at Enden vel nok bliver, selv om der muligvis skulde komme en Kirkedag e.desl. i Stand, at det bliver ved det gamle, d.v.s. at vi faar et Summusepiskopat i Rigsdagens Majoritet, som vil *bruge* sin Magt over Folkekirken ganske anderledes, end

10 hidtil er sket.

Jeg ved nu ikke, hvorledes Du ser paa disse Forhold; jeg vilde gerne kende Dine Tanker derom. Men jeg har rigtignok – desværre – nogen Formodning om, at Du ser paa dem væsentlig med de samme Øjne som Monrad o.a. Dersom jeg havde gæstet Dig i denne Sommer, kunde vi have talt

15 sammen derom; det havde været bedre og fornøjeligere, selv om vore Meninger havde tøret sammen. Men det skulde nu ikke saaledes være.

Jeg har ellers her siddet og læst det meste af Th. Zahns Einleitung ins N.T., to tættrykte Bind i stort Format paa 5-700 Sider. Det er en i høj Grad lærerig Bog, og en aldeles utrolig Mængde af Lærdom, saa det næsten svimler for en, at saa meget kan være samlet i ét Hoved, især da Manden siges at

20 have saa svage Øjne, at han slet ikke kan arbejde ved Lys. Og saa har han endda skrevet en hel Del andre ligesaa sprænglærde Bøger af endnu større Omfang. Men ved Siden af al denne Lærdom gaar der en saare velgørende Understrøm af oprigtig Tro gennem alt, hvad han skriver, saa det er en

25 Glæde at læse det.

Saa maa jeg nu standse for denne Gang. Gid dette Brev maa træffe Dig og Dine ved god Helsen. Og Gud gøre det i sin Naade lyst for Eder og for vor gamle Folkekirke.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

30 Min Kone sender Dig og Din Kone de venligste Hilsener.

442. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[29/8-1902]

35

Kære gamle Ven.

Nu er Du da forhaabentlig kommen hjem igen og kommen vel hjem, og Gud give saa, at Din Kone maa have varigt Gavn deraf, saa hun kan være Dig til Støtte og Opmuntring. Og Tak for Dit kærkomne Brev fra Bøhmerlandet; jeg vidste nok, at Du var dernede, men havde ikke ventet at høre fra

Dig dernedefra, saa meget mindre som det nok denne Gang var mig, der stod i Gæld med Brev. Jeg har, som Du formoder, haft det noget fattigt i disse Maaneder, der jo i Almanakken kaldes Sommer; jeg har kun meget sjældent kunnet gaa ud, men er bleven jaget hastigt ind af Regn eller Blæst, i hvert Fald af Kulde. Men jeg har dog alligevel kunnet holde det gaaende med at prædike om Søndagen, og det vil ogsaa blive et tungt Savn for mig, naar jeg ikke kan det længere, hvad jo dog om ikke saa længe vil blive Tilfældet. Men Gud har naadigt hjulpet mig hidtil og vil heller ikke forlade mig, fordi jeg efter hans Villie bliver gammel. Det er en af de faa Byrder, hvorom vi kan sige, at vi ikke selv ligefrem er med til at binde dem og drage dem paa os.

Du skriver, at Du havde tænkt at skulle have set over til mig i Sommer, og at vi da kunde have drøftet de kirkelige Lovforslag. Der er vist intet tabt ved, at dette sidste ikke kan ske; jeg har i denne Sommer haft Lejlighed til at tale med saa mange om disse Sager, at jeg er inderlig ked deraf. Jeg er forresten ikke, som Du synes at mene, enig med Monrad i hans Syn paa Sagen; jeg mener saaledes, at det er helt urigtigt at se Folkekirken som en blot borgerlig Indretning. Jeg kan ikke forstaa andet, end at den er en Samling af Mennesker, der bl.a. har det tilfælles, at de er alle døbte med Christendaab. Det er ganske vist et underligt Samfund, men en blot [borgerlig] Indretning er det ikke.

Jeg nærer aldeles ingen Beundring for eller Tiltro til det, som Kultusministeren tilstræber; men jeg nærer paa den anden Side egentlig heller ingen Frygt derfor; jeg antager, at hvis det blev sat i Værk, vil det afstedkomme en Hob Vrøvl og Ulejlighed men forresten være uden Virkning; det hele vilde blive, omtrent som det er. At dette Forslag om Menighedsraad kan finde begejstrede Talsmænd, forstaaer jeg ikke; men "Gejstlighedens" Gru for det forekommer mig ogsaa at være Spøgelsefrygt. Imidlertid har jo nu Bisperne med Landemoderne indtaget en saadan Stilling, at de kan ikke gaa tilbage.

Jeg ønsker ikke nogen anden Forfatning end den, vi har, og som slet ikke synes mig mindre betryggende nu, end den har været i de forløbne 300 Aar. Kun ønsker jeg, at *Sognene* maa faa en *virkelig* Medindflydelse paa Valg af Præsterne. Men jeg er paa den anden Side lige saa overbevist om, at vi faa en synodal Forfatning; saa at sige alle Præsterne ønske det jo, og Tidsaanden fører jo i den Retning alle vegne; "Forfatning" skal jo læge alle Brøst. Men er det nu givet, at vi skal have en Kirkeforfatning efter Tidens Mode, hvor kan man saa vente andet, end at den vil blive demokratisk? Folketinget gaar jo aldrig ind paa andet, og Fordringerne i saa Henseende vil stige Aar for Aar. At den skulde blive indrettet saaledes, at Gejstligheden kom til

at raade, det venter jeg ikke, og vilde da ogsaa anse det for det omtrent uheldigste, der kunde ske.

Men derfor fatter jeg ikke disse brændende Ønsker om en ny Forfatning; Gejstligheden er sig selv lig alle Dage, og bliver vist aldrig klog paa, at det
 5 passer sig bedre for den at tjene end at herske. Og Forventningerne, der knyttes til Forfatning, er for det store Tal af Præster disse, at man saa faar Magt til *selv* at raade og faa det efter Ønske. Man naar kun at vække Uvil-
 lie hos saadanne, der dog vilde noget godt, og det tvivler jeg ikke om, at Kultusministeren vilde, ligesom han for Tiden har den gode Evne at kunne
 10 sætte noget igennem, hvad maaske kun yderst faa andre kan. At støde ham helt bort for at faa en Kommission nedsat, som han jo forresten kan sammensætte efter sit Behag, synes mig uklogt. Vi har haft nok af ufrugtbare Kirkekommissioner, den sidste fremfor den første.

Det synes mig at have været klogest at forhandle med ham strags om de
 15 mest fornødne Forandringer i hans Forslag, – navnlig angaaende de københavnske Forhold, – og saa taget mod det, der ved hans Hjælp er at faa, naar man som sagt venter noget af en ny Forfatning. Det vil gaa som med de si-
 byllinske Bøger, at Prisen ikke bliver billigere herefter, da der dog ikke er den mindste Udsigt til, at det vil gaa tilbage ad med det demokratiske. Men
 20 gjort Gerning staar jo ikke til at ændre, og til syvende og sidst trøster jeg mig ved, – jeg, der jo aldeles ingen Indflydelse kan have paa disse Ting, – at der er en større, der leder den danske Kirke ad den Vej, som han ser, tjener hans Børn og Børns Børn bedst til Frelse. Det eneste, der staar paa Spil, er dog vel kun Statens Tilskud til Folkekirkens Præstelønninger, og dermed
 25 hverken staar eller falder den danske Kirke. Men alt dette er vel ikke nyt for Dig at høre og kan jo heller ikke hjælpe Dig ud af Stedet.

Berkov, der var her under min Sygdom ifjor, har været her en halv Snes Dage. Han var egentlig temmelig ulykkelig ved den Stilling, han er i, hvad jeg da baade forudsaa og forudsagde ham, at han vilde blive. Det, der tyn-
 30 ger allermest paa ham, er det saakaldte Menighedsarbejde med de mangfoldige Aftenmøder af alle Slags efter Indre-Missjons Recepter. Jeg maa give ham Ret i, at det vist er noget skruet og aandsfortærende Væsen. Det er de samme Sladderhanke, der optræde ved alle disse Møder, og i hvem de stak-
 kels Præster skal tylle bestandigt nyt. Det er dog svært den Magt, Missio-
 35 nen har til at paatvinge alt sit Stempel. Og saa kan der ved Aarets Ende gives Beretning om saa – og saa mange velsignede Møder; det ser ud til noget og synes saa ofte kun at være Menneskeplageri eller Ordgyderi.

Berkov vaandede sig ogsaa under dette, at han var gaaet ind paa at gaa hen til Vartov hver Morgen og holde ”en Andagt” der. Ja det er jo ogsaa noget nymodens noget med disse Andagter, som Folk selv skulde holde i

deres "Kammer". Skal saadant endelig være, bør det have en fast Form – Ottesang –; thi at holde en "Tale" hver Morgen er et Trællearbejde for en ung. Maaske en ældre kan gøre det; og maaske enkelte unge er saa mundløbske, at de kan ryste en saadan Tale ud af Ærmerne; men for de fleste
 5 unge er det vist usundt saadan, at drives til at jasje med Vidnesbyrdet. Men, som jeg hører, er den samme Andagtsøvelse indført i Marmorkirken. Formodentlig er det en Kreds af Præstebremser, der samles ved saadan Lejlighed. Men det er Missionens eller Metodismens Aand, der gaar gennem alle disse ny Paafund, hvorved Mennesker skal være saavidt muligt under
 10 stadig gudelig Paavirkning; jeg tror, det gør Skade istedenfor Gavn, idet det bliver en Klikke, der altid møder op til denne Overhaling og de bliver derved aandeligt magelige og nydelsessyge.

Zahns Indledn., som Du omtalte i Dit Brev, er jo rimeligt kun Forbilledet for Schat-Petersens, der tilvisse er mere end lærd nok. Mig er alt, hvad der
 15 gives paa Tydsk, usmageligt, saalænge de finde sig i den Skændsel, der gaar for sig i Slesvig. "For din Lunge, for din Tunge Tydsk er Edder og Forgift" sagde Grundtvig.

Og lev saa vel min gamle Ven med alle Dine. Hils Din Hustru venligst fra os.

20

Gylling 29 Aug 1902.

Otto Møller

443. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[2/12-1902]

25

Kære gamle Ven!

Min Søn Hemming fortalte mig i et Brev for en Ugestid siden, at han havde gæstet Dig, og at Du ved den Lejlighed havde udtalt nogen Misfornøjelse med, at jeg i lang Tid ikke havde ladet høre fra mig. Og nu iforgaars fik
 30 jeg en Paamindelse om det samme, da jeg læste Dit Stykke i Kirketidenden "Dække over Synden", idet samme var mig til megen Glæde, saa jeg tænkte, jeg vilde sige Dig Tak derfor, saa snart jeg fik Tid. Og da jeg nu i Aften har en Timestid tilovers, vil jeg benytte den til at sende Dig et Par Ord. –

35 Jeg var som sagt meget glad ved Dit omtalte Stykke, bl.a. fordi jeg deri fandt en bedre Forstaaelse (eller skal jeg sige: en bedre *udtalt* Forstaaelse) af Guds Vrede, end jeg før har set fra Din Haand. Især i Begyndelsen af Stykket; mod Slutningen var der et og andet, som kunde tyde paa, at Du halvvejs vilde tage med den anden Haand, hvad Du havde begyndt at give med den ene. Men jeg haaber, det vil klare sig i det næste Stykke. Ogsaa var det

mig en slaaende Bemærkning, at det er fordrukne Mænds Vrede over den Uret, de selv har gjort deres stakkels Hustruer, der driver dem til yderligere at mishandle disse. Jeg har som Præst i Kbhvn mødt mangfoldige Exempler herpaa, men aldrig før tænkt paa, at dette er Grunden, hvad det upaatvivle-

5 lig er. De vil dermed sagtens egentlig ramme og dræbe (dække over) deres egen onde Samvittighed. –

Det er formodentlig ogsaa det samme, der har været den drivende Kraft for Brücker, naar han nu har jaget sin Kone bort, efter at han i en Aarrække har sejpint hende med sin Kulde og Ringeagt. Mig er dette iøvrigt ikke

10 kommet egentlig overraskende, skønt jeg aldrig tidligere har hørt noget om, at der var et daarligt Forhold mellem disse Ægtefolk. Der forekom nemlig i hans Artikler om Jak. Knudsens "Gamle Præst" en (ell. nogle) Udtalelser, som gav mig den Tanke: det staar ikke godt mellem ham og hans Kone. Og da jeg samtidig hørte, at han havde oprettet en *Pigehøjskole*, tænkte jeg:

15 han følger snart Jak. Knudsens Exempel. Nu har han efterfulgt den første Del deraf; den anden vil neppe lade vente paa sig længer end de befalede 3 Aar. Men det er i Virkeligheden en stor Skændsel for Kristendommen, at han kan bære sig saaledes ad. – et nyt Vidnesbyrd om, hvad det fører til at give Fanden en Finger, eller mere, hvad han tydelig har gjort ved at prædike

20 (vel især og først for sig selv) det Selvraadighedens Evangelium, som han har sat sig stedse fastere i, lige siden han proklamerede, at han ikke vilde lade sig hovmesterere af Skriften.

Det blev mig i Dag fortalt af en Mand, der havde sin Efterretning fra selve Brücker's Kreds, at der i denne var ikke mindre end 3 Ægtepar, som i

25 de sidste Uger havde fulgt hans Exempel, samt at han i en eller maaske flere Brudevielsestaler havde lagt Brudeparret paa Sinde, at det Baand, der var knyttede imellem dem, ikke skulde holde længer, end det varede "i Sandheds Medfør", dvs. indtil de blev kede af hinanden; saa krævede "Sandheden", at de opløste det. – Dersom dette virkelig forholder sig saaledes,

30 *burde* han have sin Afsked, dvs. berøvet sin Anerkendelse. Men hvad jeg i høj Grad ønsker, er, at en eller anden god og forstandig Mand fra Grundtvigsk Side vilde tale et alvorligt Ord med den Usædelighed, eller Sædelighedsløshed, som her er kommen for Dagen.

Jeg har i den sidste Tid været optaget af at skrive en Betænkning om et

35 fra Ministeriet tilsendt Lovudkast om Afløsning af *alt* Offer og Accidenser. Forslaget gik ud paa, at dette skulde ske, hvor enten de offerberettigede eller de offerpligtige begærede Afløsning; jeg har holdt paa, at det burde være tvungen Afløsning over hele Linien. Saaledes har man gjort baade i Sverrig (siden 1862) og Norge (1897) og de allerfleste – maaske nu alle – Steder i det protestantiske Tydskland, og at Bevægelsen ogsaa hos os gaar i samme

Retning, ses af de mangfoldige Afløsninger af Højtidsoret, som Uge for Uge finder Sted Landet over. Og alt som det bliver mere og mere almindeligt, at Accidensoret ved Brudevielse og Barnedaab ydes af de paagældende selv til Præsten, ikke af Følget ved Offer paa Alteret (saaledes gaar det her i Sælland), vil Misfornøjelsen med dette "tvungent frivillige" Offer blive mere almindelig. Hidtil har jeg kun udtalt mig om Offerafløsningen udenfor Kbhvn; men den brede Ende er tilbage i Afløsningen her i Byen, hvor den frembyder særlige Vanskeligheder p Gr af den store Løshed i Sogneforholdet. Her skal først Kbhvns Præstekonvent udtale sig, inden jeg faar fat derpaa. Det vil have store Vanskeligheder; men jeg tror, at det vil blive til kirkelig Vinding. – Det er Loven om borgerl. Ægteskab, der har draget dette Forslag efter sig, nemlig for at ikke Hensynet til Offeret skulde afholde nogen fra at søge kirkelig Vielse.

Jeg antager, at Du er enig med mig i, at den borgerl. Ægteforening bør være obligatorisk, og at det ikke gaar Dig som adskillige andre gode Mænd, der længe har udtalt Ønske om oblig. borgerl. Ægtesk., men nu, da dette foreslaas, raaber paa fakultativt Ægtesk. "i Frihedens Navn".

Forresten kan man fristes til at blive baade træt og ked af alle de mange kirkelige Forslag, der kommer frem, især naar man er stillet saaledes som jeg, at man skal udtale sig om dem, hvilket jo helst skulde gøres nogenlunde fornuftigt og derfor tager mange Tanker og megen Tid. Jeg har en og anden Gang tænkt: ak, det havde været langt bedre, dvs. mageligere, om Du kunde have siddet i Ro i Rønnebæk Præstegd. og ikke haft andet at gøre end at se til og kritisere, hvad de andre gør, og saa iøvrigt lade Gud raade for, hvad der skulde komme ud deraf. Men saa har jeg bagefter maattet sige mig selv, at dette dog i Grunden ikke vilde være andet end Egenkærlighed og Magelighed, eller den Filistrøsitet, som kun "bryder sig om sig selv, sin Kone og sin lille Hassan med de skæve Ben". Og det er min Trøst, at jeg ikke selv har trængt mig ind i min Bestilling, naar jeg ikke sjældent maa føle, at den eller den Sag kunde været klaret bedre, medens jeg har maattet nøjes med at have gjort det saa godt som jeg kunde. Ligeledes er det mig en Trøst, at jeg trods mine 70 Aar i det hele er rask og har ret gode Arbejdskræfter; ganske vist gaar Arbejdet meget langsommere end i mine unge Dage, men det gaar dog.

Min Kone er nu raskere, end hun længe har været, Gud ske Lov, saa den Rejse, vi i Sommer gjorde til Marienbad, har aabenbart været hende til god Gavn, – hvilket er saa meget mere opmuntrende, som hun og jeg nu residerer alene i Bispegaarden, idet vor yngste Søn Torkild i Vinter er Lærer paa Ryslinge Højskole, en Virksomhed, som han er meget glad ved.

Du hjalp mig i gamle Dage godt med min "Kristl. Lære". For hened et

Aar siden udkom den i syvende Udgave, og jeg sender denne hermed, da det forleden Dag faldt mig ind, at det maaske dog kunde interessere Dig at se, hvad den i de mellemliggende Aar er bleven til. Grundtanken er jo den samme, men jeg har i de fleste ny Udgaver gjort forskellige Smaaforandringer, som jeg holder for Forbedringer. Naar jeg ikke har sendt Dig de tidligere Udgaver, er Grunden den, at jeg tænkte, Du vilde ikke have nogen Interesse deraf. Nu trykkes der ogsaa paa 3die Udg. af mit N. Test. Det er mig til Forundring, men tillige en Glæde, at den udbredes saaledes; den sidste Udg. 1896 var dog trykt i 10,000 Expl.

10 Saa lev vel for den Gang, min gamle Ven. Gud gøre alt lyst og godt for Dig og Dine, – ogsaa i det barske Vintervejr, vi nu har faaet. Hils Din Hustru.

Din trofaste Ven
Skat Rørdam

Kbh. 2/12 02.

15

444. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[4/12-1902]

Kære gamle Ven.

20 Det beror paa en Misforstaaelse, naar Du har hørt, at jeg er "misfornøjet" med Din Brevskrivning. Men naar Din Søn besøger mig, hvad han i den senere Tid gør omtrent en Gang om Maaneden, saa spørger han altid, om jeg har hørt fra "Fader", hvad jeg jo ikke kan sige, at jeg har, eller har Grund til at udtale nogen Glæde over, at jeg ikke har; men Misfornøjelse tror jeg

25 ikke, at jeg har ytret. Jeg indser jo nemlig saa godt, at Du har mer end nok at tage vare paa i Dit lidet magelige Embede, og ønsker paa ingen Maade, at Du skal besværes med Brevskrivning udover det allermest nødvendige. Naar Hemming besøger mig, faar jeg jo alligevel at vide, hvordan Du har det, og har desuden den Oplivelse at sidde og se Dit Ansigt bag ved hans.

30 Ligesom man ser Havets Bund gennem klart, grundt Vand, saaledes ser jeg altid Dit Ansigt og sommetider ogsaa Din Kones bag ved Dine Børns; og det er snart ligesaa godt som et Brev.

Ja Hemming kom ikke til Væhr og det var godt, at det ikke skete, thi det vilde overalt have heddet, at det var Din Skyld; og ingen kunde have overbevist Folk om det modsatte. Det er noget grimt noget, alt hvad der kan høre hen under Nepotisme. Pastor Storm, der skal indsættes i Citadellet paa Søndag, er vist heller ikke kommen ganske ordinært til dette Embede. Jeg formoder, at hans Kone har været oppe hos Alexandra og faaet det lavet.

Ja jeg tænker mangen Gang paa, hvor besværlig og ansvarsfuld den Tje-

neste er, som Du er sat til, og jeg er taknemlig for, at jeg maa sidde her i min stille og fredelige Krog. Der er aldrig nogensinde kommen noget Kald til mig om at flytte, saa jeg trøster mig til, at det er ikke "Filistrøsitet", der gør, at jeg er glad ved at sidde i Skyggen. Men jeg indrømmer jo forresten, at det er lettere at dømme om andres Gerning end selv at gøre Gerningen, helst naar man er saa ganske uskikket til at gribe ind i det brogede Liv, der nu skal leves, som jeg er. Jeg forstaar mig kun saare lidt paa alle disse Forslag, Du har at tumle med. Det kommer mig for, at det paa en Maade er godt nok, at "Offer" bortfalder; men det vil ikke fremme Præsternes Flid med Lejlighedstaler, og det er vel just ikke af det gode.

Jeg er aldeles enig med Dig i, at borgl. Ægteforening bør gælde for alle; men jeg ønskede, at denne Handling, i det mindste paa Landet, var overdraget til Præsten og foregik i hans Stue, da man dog saa kunde stole paa, at det foregik nogenledes sømmeligt uden upassende Vid, og da det tillige vilde gøre, at Folk meget lettere forligte sig med denne ny Ordning. Jeg ved ikke, om Lovforslaget tillader, at Præsten vælges til denne Bestilling. Det rimelige er vel, at han saavidt muligt skal holdes udenfor det. Men det var alligevel det heldigste for alle Parter, at det var ham, der udførte denne Gerning, ligesom han udfører de andre rent borgerlige Forretninger med at føre Bog over Fødsler, Dødsfald osv. Men det hele ligger mig ikke stort paa Sinde, da jeg dels aldeles ingen Indflydelse kan have derpaa, dels ikke venter at komme til at se ret meget af det træde i Kraft i min Levetid.

Den Brückerske Sag, som Du skriver om, har jo ogsaa givet mig noget at tænke paa, og det er visselig ikke af det gode. Jeg har haft et Brev fra ham, som var lidet tiltalende, idet det viser, hvor uoverkommeligt det dog er for ham at vinde nogensomhelst Sejer over sig selv; det har han vist aldrig gjort. Men ellers er det en vanskelig Sag for andre at dømme i disse Forhold, og man kan ogsaa gøre et Skarn Uret. Der er mange, der vil skyde til en Vogn, der hælder. At han og hans Kone ikke kan leve sammen, er sørgeligt, men maa dog indtil videre blive deres Sag. Finder han derimod paa at gifte sig igen, saa er Sagen en anden, og saa fortjente han, at hans Menighed gav ham Afsked. Forresten har la Cour skrevet et meget godt og værdigt Stykke om hele denne Sag i Højskolebladet, og det er vist det bedste, at denne Kres selv renser sin egen Stald. Jeg vil i ingen Henseende forsvare Brücker, men jeg vil heller ikke være hans Dommer, før der sker mere, tilmed da jeg ikke kender noget personligt til det hele, men har min meste Viden ligesom Du fra Folkensnak, en daarlig Kilde.

Lad mig nu ikke glemme at sige Dig Tak for Bogen, "Den kristl. Lære". Jeg har kun bladet i den i aftes og stødte paa et og andet, der saa noget "ortodokst" ud; men jeg faar jo nok Tid at se den ordentlig igennem, og vil da,

det er jeg forvisset om, ogsaa træffe paa gode Ting. Dog ved Du jo, at jeg har kætterske Meninger om et og andet, og jeg er gammel og stiv deri.

Jeg har i denne Tid læst et Par rigtig gode Bøger, og det er ikke ofte, at saadant bydes os. Den ene er Gustav Jensens Tanker og Opgaver; der er
 5 meget særdeles godt i den, og han staar i det hele ikke fjærnt fra os og tør være det bekendt, hvad Nordmænd ellers krympe sig ved. Men han tør nævne Paulus, Luther og Grundtvig som ligeartede; det er der vel ikke mange danske Theologer, der turde, ja af de bestaltede vilde jo alle grue for det.

10 Dernæst har jeg glædet mig meget over J. P. Bangs: Kristendommens Væsen; der har vi dog endelig et Stykke selvstændigt dansk Theologi. Jeg har glædet mig meget over at følge Bangs Udvikling gennem de senere Aar, til han nu er endt hos Grundtvig, og det saaledes, at han aldrig slipper løs mere. Naar en har læst Gr^s Mythologi og forstaaet den, saa er han fast.
 15 Men med det samme er Bang jo formodentlig bleven umulig ved Fakultetet og skal altsaa som alle Gr^s videnskabelige Disciple forlige sig med at ties og sultes ihjel. Han trængte virkelig til en Stilling i Kbhvn og burde have været til Citadelskirken, naar der ingen Plads er for ham ved Universitetet.

I det norske Tidsskr. "For Kirke og Cultur" er der et Stykke af Christoff.
 20 Bruun mod Biskop Heuch. Samme Heuch er et forstokket og fortydsket Hovede, og Bruun siger ham enkelte Sandheder, som han vel sagtens alligevel ikke faar Gavn af. Jeg holder ellers ikke af Bruun, der synes mig en vigtig Skrue, men han kan dog ogsaa sige noget sandt. Her udtaler han nu Ønsket, om vi dog ikke snart kunde frigøre os fra den hele tydske Theologi,
 25 som vore Universiteter tror paa ene og alene, – og derimod tilegne os vort eget, der er givet os, hvilken Anledning han saa allerførst nævner Grundtvig – og sidst i rækken Johnson. Bruun holder ellers ikke af at vedgaa, at han har alt sit henedefra, for saa vidt det duer noget, men den glubske Heuch har dog denne Gang jaget ham om bag ved Grundtvig.

30 Ja, der var meget at skrive om, men der skal jo en Ende paa det. Mit Stykke om Syndedækket er jeg forberedt paa, at Du *ikke* vil helt billige. Men lev forresten vel, gamle Ven, med Guds Naade over Dig og Dine.

Din gl. Ven
 Otto Møller

Gylling 4/12 1902.

35

Tak for Din og Din Kones Venlighed mod Erik (med de skæve Ben).

445. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[9/2-1903]

Kære gamle Ven.

Naar jeg idag sender Dig et lille Brev, er det ikke, fordi jeg har noget særligt
 5 at meddele, men kun for at ønske Dig Guds Velsignelse til det ny Aar, Du
 træder ind i. De sene Aar kan jo ikke være uden Byrder, og Du har jo ogsaa
 Dine at bære paa; men vor naadige Herre kan ogsaa give os stille og fredel-
 lige Glæder, som vi ikke kan være taknemlige nok for. Jeg skrider jo snart
 ud af det Aar, som Du træder ind i, og for mig har vor Herre gjort det til et
 10 naadigt Aar i mange Maader. Dine Kaar er jo helt anderledes end mine; Du
 har Dine mange fornøjelige Børn, som Du kan se ofte, og Du har Omgang
 af mange gode og forstandige Mænd, som Du nemt kan komme til at tale
 med. Jeg har det jo temmelig enligt i den ene som den anden Henseende;
 men jeg er glad ved, naar jeg dog om Søndagen kan mødes med mine Folk
 15 i Kirken og have noget at dele med dem.

I Januar Maaned var jeg en Tid forkølet i flere Maader, og 3 Søndage
 kunde jeg ikke komme i Kirken; men nu har det dog nogenledes rettet sig
 igen, hvorvel jeg er noget mere mat i Benene end før. Sommeren var jo sløj,
 saa jeg har fra den ikke saa meget at holde Hus med i Vinteren; men saa er
 20 Vinteren jo hidtil mild.

Vi har faaet en ny Læge her ved Navn Rasmussen, der øver sin Kunst paa
 mig og vel ikke helt uden Virkning. Den Forrige Læge Königfeldt gik fra
 Forstanden og døde paa Sindssygeanstalten; og vi er vel tjent med Byttet
 forsaavidt, som Rasmussen er en klog og dygtig Mand. Men saa er der det
 25 ved ham, at han er Katholik, opdraget paa Andreascollegiet i Ordrup. Stort
 Hold er der ikke i hans Papisteri, men han kommer dog gerne ind paa
 denne Sag, hver Gang han er hos mig, og han kommer her gerne en Gang
 hver Dag. Jeg har sagt ham, at jeg aldeles ikke vil prøve paa at omvende
 ham til vort Samfund; han maa for mig gerne være Katholik. Men jeg har
 30 sagt ham rent ud, at jeg gerne vilde hjælpe ham til at blive en Christen,
 hvad jeg synes, han ikke har mindste Begreb om, hvad er. Det er sært nok,
 at han er meget optaget af alle de katholske Særdogmer og Ceremonier,
 men lader ikke til at vide noget om Daaben og Nadverens Betydning. Prak-
 tisk er han vist udenfor Pavens Varetægt, da han ikke skrifter eller gaar til
 35 Alters, er borgerlig viet til en Præstedatter og har ladet sin Søn døbe af en
 Præst i Folkekirken.

Han sidder omtrent hver Søndag her i Kirken med sin Kone; men videre
 kommer det vel heller ikke med ham. Formodentlig bliver han ogsaa i
 Længden ked af Kirken, da der jo af og til kommer noget, der er nærgaa-

ende for ham. Hans Fader bor i København og hans Moder, der er oprindelig Jøde, har nok opfundet noget ved Strikning. Han tilbringer imidlertid adskillige Timer hver Uge hos mig og siger, at han hviler ingensteds saa godt, som naar han sidder her. Han har nogle gamle hebraiske Folianter, som han har tilbudt mig at læse, men jeg kan jo ikke gøre noget ved dem. Jeg formoder, at det er noget af Talmud.

Det er da nogle mærkelige Stormvejr, vi har i denne Vinter. Natten til sidste Søndag havde vi igen et forrygende Vejr. Stormvejret Juledags Aften ramte mig ret føleligt, idet det midterste Stykke af Laden væltede. Den var dog det bedste af Udhusene, men det hjalp ikke. Skaden er af Synet vurderet til 1200 Kr., og dette Smæk er mig ubehageligt, da her er Gæld nok paa Embedet i Forvejen. Men Huset maa jo op igen, og Embedet maa rejse det. Det er en daarlig Ordning med disse store Præstegaarde.

Vore Præster er sig selv lig i alt det Vrøvl, de stiller an mod borgerligt Ægteskab. De fortjente ikke at hjælpes ud af den Knibe, saa mange af dem er i. Vore præster er nogle Asener. Ser Du nu Arboe-Rasmussen, der munter sig i Theol. Tidsskr.; det er da ret et Bæst, og saa skal Staten give Penge for, at noget saadant Sludder kan blive trykt. Det er i det hele et dejligt Tidsskrift.

Fornøjeligere er det da at se, hvordan de røre paa sig oppe i Norge. Christoffer Bruun har ellers altid forhen ladet, som om det, han førte frem, var groet i Norge. Nu kommer han dog i Tanker om, hvor han har det fra, og søger om bag Grundtvigs Ryg. Han ønsker hele den nordiske Kirke befriet fra den tydske Theologi, og deri kan jeg være af Hjærtet enig med ham. Og vi sidde vel endda nok saa ilde i det, som de gør i Norge; i hvert Fald burde theol. Tidsskr. trykkes paa Tydsk, thi her i Landet er der meget faa, der kan eller gide læse det.

Af J. P. Bang har jeg stadig ny Glæde. Han burde have været til Citadelskirken istedenfor denne Storm, der vel er ansat af den engelske Dronning, men ellers er en tyk Kvabs.

Lev saa nu vel gamle Ven, og Guds Velsignelse være med Dig og alle Dine.

Gylling 9/2 1903.

Din gl. Ven
Otto Møller

446. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[19/2-1903]

Min kære gamle Ven!

Tak for Dit Brev til min Fødselsdag og det Ønske, Du deri udtalte, om
 5 Guds Velsignelse i det nye Aar. Dette Ønske kan jeg af Hjærtet gengælde
 Dig, og jeg haaber det vil naa Dig i Morgen, naar Du gaar ind i Dit 73 Aar.
 Jeg tænker, at det gaar Dig ligesom mig, at jo ældre jeg bliver, des dybere
 føler – eller maaske snarere: erkender jeg, at alt i ens Liv og Gerning, som
 10 skal due noget, beror paa Guds Velsignelse og Naade; det er fra den, man
 skal have Kraften til overhovedet at udrette noget, og fremfor alt den, det
 skyldes, om dette noget kan blive til Gavn. Gud give Dig sin Velsignelse til
 at gøre god Gavn i Dit nye Aar. Livet er jo for Dig noget mageligere end
 for mig; det er langt lettere at sidde i Mag i sin Stue og danne sig og udtale
 15 sin Mening, kritiserende de andre, end at være saaledes stillet, at man stadig
 er Genstand for Kritik, og at man kan – og nødes til at – udtale sin Men-
 ning saaledes, at den har Vægt og kan afgøre Sagen.

Dette, d.v.s. det Ansvar, som dermed følger, kan en og anden Gang være
 en lille let Byrde, som vilde være næsten ikke til at bære, dersom man ikke
 kunde lægge den over paa den Herre, man helst af alt vil tjene. Saaledes har
 20 jeg i den senere Tid haft det bl.a. med Ægteskabsloven, en Sag som jeg for-
 resten ikke har haft nær saa megen Del i, som man har villet tillægge mig,
 og som Kultusministeren trolig har gjort sit til at faa Folk til at tro, at jeg
 halvvejs havde Paterniteten til. Jeg har i min Erklæring derom udtalt, at Sta-
 ten for sit Vedkommende maatte have aldeles nok i et valgfrit borgerl. Æg-
 25 teskab; det kan jo overhovedet være Staten nogenlunde ligegyldigt, under
 hvilken Form Ægteskabet indgaas (stadfæstes), blot det sker paa lovgyldig
 Maade. Men for Kirken er det ønskeligst, at Staten slet intet har at sige om,
 hvorledes *den* forholder sig mHt Ægteskabets *Indvielse*. Og naar der saa er
 Udsigt til en Lov, hvorefter det helt er overladt til Kirken selv, hvilke Æg-
 30 teskaber den vil (kan) eller ikke vil indvie, men denne kirkelige Selvstæn-
 dighed kun kan opnaas paa Betingelse af obligatorisk borgerl. Ægteskab,
 saa vilde det være uforsvarligt og Daarskab, om Kirken ikke med Glæde
 tog derimod.

Det er mig ubegribeligt, at tænkende Msker, f. E. Fredr. Nielsen, kan ind-
 35 bilde sig, at Staten kan etablere valgfrit borgerl. Ægteskab og samtidig stille
 det frit for Kirken, om den vil indvie et Ægteskab eller ej. Det er jo sole-
 klart, at naar Staten siger til sine Borgere: I har frit Valg, om I vil vies i Kir-
 ken eller paa Raadstuen, saa er den ogsaa pligtig til at garantere Borgerne
 dette Valgs Frihed og kan ligesaa lidt overlade Præsten som en Borgmester
 at afgøre, om han vil vie de paagældende. MaO. det fakultative borgerl.

Ægtesk. maa nødvendig føre til, at det bliver Kultus-, eller snarere Justitsministeriet, som afgør Vielsesspørgsmaalet; og sker det, saa sidder vi i selvsamme Elendighed som nu. Men som sagt, denne Erklæring har Kultusministeren atter og atter fremdraget, som om jeg kunde være den egentlige Fader til Loven, hvilket atter har foranlediget skikkelige Msker, Præster og andre, til med bekymrede Miner at udtale deres Mangel paa Evne til at forstaa, at jeg har kunnet gøre dette. –

Det er mig naturligvis klart nok, at det tvungne b. Ægtesk vil volde Folk en Del kedsommelig Ulejlighed; men ligesaa klart er det mig, at det vil være – eller vil kunne blive – en kirkelig Vinding. – Jeg vil nu kun ønske, at Landstinget ikke vil enten ”sylte” Sagen eller stemme for det fakultative b. Ægtesk., hvilket sikkerlig vil være det samme som at sætte Sagen i Staa, hvad man iøvrigt ymter om, at der hos renlivede Højremænd er nogen Tilbøjelighed til, for at man deri kunde faa et Agitationsemne til de forestaaende Folketingsvalg.

I Anledning af min Fødselsdag havde vi den Glæde at have næsten alle vore Børn samlede. De er jo nu en ret stor Flok. Men dertil kom endnu, at Torkild medbragte en Fæstemø, Charlotte Lange, Datterdatter af Birkedal; hendes Fader var Præst i Norge, men døde kort efter hendes Fødsel. Hun gør Indtryk af at være en overmaade rar Pige, forstandig og sandfærdig og i høj Grad fordringsløs, saa baade min Kone og jeg er meget glade over den Datter, vi saaledes har faaet – og Torkild da ikke mindre. Han har i Vinter været Lærer paa Ryslinge Højskole, et Arbejde, han er meget glad ved og synes godt skikket til.

Derimod har jeg ikke glædet mig over Dit sidste Stykke i Kirketidenden. Jeg mindes at jeg efter at have læst det første Stykke om ”Dække over Synden” skrev til Dig, at jeg havde glædet mig ved at læse det, men Du svarede, at jeg blev neppe glad ved at læse det næste. Det blev jeg i Sandhed ikke heller; jeg havde ikke tænkt mig Muligheden af, at Du *kunde* skrive saaledes. Jeg vil ikke tale om en saadan Mishandling af al Sprogbrug som at sætte at skjule Synden = at fordrive eller borttage den, medens det aldrig *kan* betyde andet end at tilgive Synden. Og det skal staa fast til Dagenes Ende under den ny Pagt nok saa fuldt som under den gamle: salig er den Mand, hvis Synd er skjult og hvis Overtrædelse er forladt. *Var* ingen andre salige end de, hvis Synder var fordrevne og borttagne, saa *blev* ikke noget eneste Mske saligt.

Men hvad der især har gjort mig ondt er, hvad Du skriver om at søge Skjul bag Xi Kors og Lidelse og om at have ham som vor Talsmand hos Faderen, Kirket. Sp. 783f. Hvad Du virkelig mener dermed, forstaar jeg ikke; men ingen kan let faa andet ud af Dine Ord, end at Xi Kors har intet at be-

tyde til Trøst og Frelse for dem der tro paa ham, og at Talen om hans Forbøn er Papisteri. Jeg kan dog umulig tænke mig, at dette er Din Mening. Og selv om *Du* mener, at Joh. 16, 26 udsiger, at Jesus ikke mere beder for sine, saa kan Du dog ikke negte, at baade Johannes (1. Jh. 2, 14) og Pavlus

5 (Rom. 8, 34) har været af en ganske anden Mening, og at de dør begge tale om Xi Lidelse og hans Soning for Synden som det, vi Kristne maa søge Skjul bagved. I hans Frelsernavn hernede er et Fristed underfuldt fra al Synd og fra Guds Vrede; men Frelsernavnet vandt han paa sit Kors, og har han stadig som den korsfæstede.

10 Kære gamle Ven! Du *skal* og *bør* kalde denne uforsvarlige Tale tilbage, hvis Du ikke vil bære Skyld for at lede Kristne bort fra den *korsfæstede* og opstandne Frelser.

Jeg har ikke Tid nu til at skrive mere. Men jeg beder Dig være fuldt forvisset om, at jeg kun har skrevet saaledes af Kærlighed, ej alene til vor korsfæstede og opstandne Frelser, men i Grunden endnu mere af Kærlighed til

15 Dig. – Gud være med Dig og Dine og styre Dig til alt, hvad der er ham til Velbehag.

Din trofaste Ven
Skat Rørdam

Kbh. 19/2 03.

20

447. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[30/4-1903]

Kære gamle Ven.

25 Allerførst maa jeg sige Dig Tak for Dit Brev til min Fødselsdag og for alle gode Ønsker deri. Du opfordrede mig derhos indtrængende til at tilbagekalde noget, som jeg havde skrevet i Kirketidn; men dels kunde jeg ikke blive klog paa, hvad det egentlig var, Du ønskede tilbagekaldt, dels er det jo meget vanskeligt at tilbagekalde noget, som man synes, er sandt. Det er jo i

30 det hele saa, at naar man er kommen i den Alder, som Du og jeg er i, saa forandrer man neppe sine Anskuelser om de store, afgørende Spørgsmaal; man kan jo godt vide, at der er meget mangelfuldt og skævt ved ens eget Syn paa Tingene, – og hvordan skulde det være anderledes –; men man er ikke længere i Stand til at naa til en anden Opfattelse.

35 Naar jeg derfor endnu skriver noget, er det ikke i den Tro, at jeg skulde kunne paavirke mine jævnaldrende, hvis de ikke i Forvejen dele Synsmaade med mig; men det er de yngre, jeg tænker paa, om der kunde rækkes dem en Hjælp til at finde sig tilrette under vore forvirrede og vanskelige Forhold. Det kan jo forresten ikke vare længe, at vi kan tale med, men maa finde os i, at Udviklingen gaar os forbi.

Af hvad jeg i den senere Tid har læst, er en lille Bog af Scharling om den lærde Skole. Det kommer mig for, at han vel i det hele har Ret i, hvad han raader til; men hvor er det dog noget sært umodent Tøj, som han argumenterer og ræsonnerer! Det er som skrevet af en ung, vigtig Student, der ud-

5 krammer som Visdom, hvad alle ved. Dernæst har jeg læst et lille Skrift af Teisen om S. Kierkegaard, og der er meget godt og sandt deri. Men han har forset sig saaledes paa S.Ks gale Orthodoxi, at han hvert Øjeblik er ved at træde Troen for nær og opgive det, som ikke kan opgives, uden at man kommer ind i Uføret. Jeg har skrevet til ham derom, og han lod da ogsaa til

10 at blive betænkelig.

Det har været mig som mange andre en Sorg, at Fr. Grundtvig skulde bort. Lige før han forlod Amerika, skrev han til mig, at naar han kom her-

hjem, vilde han allerførst gæste mig; men det blev jo ikke til noget. Jeg har ikke set ham, siden han som treaars Dreng gik inde hos sin Fader, da jeg

15 engang var der. Han har vel saa udrettet det, han kunde og skulde; og det kommer mig ogsaa for, at hans sidste Skrift (en Oversættelse af Tertullians De præscript. hæreticorum) tydede paa, at han var ved at forville sig ind paa vild Vej.

Med ikke lidet Ubehag har vi læst om det ængstelige Kejserbesøg i

20 København. Det kommer mig for, at han har været her for at se paa alt det, han længes efter at tage, naar Lejlighed maatte byde sig. Vi ved jo, hvad Preusseriet er og vil; og det er ængsteligt at sidde under disse Forhold med en Regering som den, vi nu har. De lod sig jo da kæle for af ham med tilsyneladende Velbehag, og Københavnerne i det hele kunde jo ikke blive

25 hjemme men skulde ud at se hans Herlighed. Erik kom dog hjem i Paasken uden at have set ham eller ulejliget sig efter det; og det er mere, end jeg vist i min Ungdom kunde have sanset til. En Gaardmand her sagde til mig: hvad betyder det, at han kalder sig "en Søn af Dit Hus?" Skal det sige, at naar Kongen dør, saa vil han arve?" Og det er vel nok det, der er den egent-

30 lige Mening med de slebne Talemaader desværre.

Jeg er noget trykket ved at sende Dig medfølgende lille Bog, da jeg antager, at der er en Del i den, der vil støde Dig, og det er jeg naturligvis ikke glad ved. Men det kan jo nu ikke blive anderledes, og jeg trøster mig med, at det vel nok bliver sidste Gang, jeg sender Dig en Bog, samt, at Du dog

35 nok ved, at vi er ikke uenige i det, som er Hovedsagen, og saa faar det at gaa med det andet, som det kan, og som man kan faa sit Hovede til at forstaa det.

Forresten har vi det taaleligt hidindtil. Jeg længes efter Sommer, og den nærmer sig jo da ogsaa. Men den sidste Del af Foraaret forekommer mig altid at være den besværligste at komme over. Saa har man ogsaa opbrugt alt

det, man havde indsuget i forrige Sommer og maa atter og atter skrabe Bunden.

Der var jo meget andet at skrive om, f.Eks. Fr. Nielsen, der optræder som Ærkebisp næsten og synes at ville tage hele Folkekirkens Ordning i sin Haand. Og om Rigsdagen, der løber avet om baade i det verdslige og kirkelige. Men der er jo ingen Ende paa alt dette Virvar, og jeg har ingen Indflydelse paa det. Derfor vil jeg kun ønske, at Du maa leve vel ved Guds Naade.

10 Gylling d. 30 April 1903.

Din gl. Ven
Otto Møller

448. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[17/6-1903]

15 Min kære gamle Ven! –

Tak for Din Bog om Død og evigt Liv. Jeg har, som Du vel kan tænke, læst den med megen Interesse, da den handler om et Emne, som fører en nærmere ind paa Livet, jo ældre man bliver, saa man maa se, at der ikke er langt til Enden med Livet her paa Jorden. Og dette gælder jo i lige Maade os
20 begge. Der er mange Enkeltheder i Bogen, som jeg har haft Glæde, ogsaa Opbyggelse af, – ogsaa større Afsnit, saaledes især hvad du mod Slutningen skriver om, at vort Liv her paa Jorden er at ligne ved en Fostertilværelse imod Livet hisset. Det er ikke alene et slaaende, men sikkerlig ogsaa et sandt Billede. Ligeledes, hvad Du begynder med, at til et virkeligt Mskeliv
25 hører Bevidstheds Sammenhængen med det tidligere levede. Det er en meget frugtbar Sandhed.

Men der maa dog ligge noget mere i, hvad der virkelig skal kunne kaldes *Liv*. Dette maa være noget mere eller dybere end den blotte formelle Bevidsthedssmæng; jeg tænker det maa være en Bevidsthed om og Villighed
30 til i vor Leven at fastholde denne Bevidsthed, vor Sammenhæng med vort Livs Ophav, den levende Gud. Dette antydes sikkerlig i N.T.s Brug af "*Liv*" (det »*virkelige* Liv", 1. Tim. 6, Slutn.), som ogsaa derved, at vi aldrig med ret Forstand kunde sige, at Djævelen *lever* (ligesaa lidt som dette Udtryk bruges i N. Test.).

35 Og i det hele kan jeg sige, at jeg er enig med Dig, – andet var da ikke godt at vente. Men jeg er unegtelig ikke enig i Din temmelig voldsomme Polemik imod den Tanke, at det først og fremmest gælder at blive frelst fra Synden, som om deri skulde ligge, at man ikke regnede Døden for noget, d.v.s. kunde nøjes med en Sjælens Udødelighed. Ti saa vist som Synden er Dødens Braad (hvad Du jo ikke vil negte), hvoraf følger, at naar Synden er

udslettet, har Døden mistet sin Braad, saa at vi ikke virkelig skal miste noget ved at dø, saasandt vi høre Xtus til, men dette skal blive os en Vinding, et "Kæmpeskridt opad", – saa følger deraf nødvendigvis, at Frelsen fra Synden, der i Tiden er og maa være det første, ogsaa maa være det vigtigste.

- 5 Er vi frelst fra Synden, saa vil Frelsen fra Døden klare sig som af sig selv. – Heller ikke kan jeg være enig med Dig i Din Polemik mod "for Xi Skyld". Lad være, at det er korrektere – i visse Forbindelser ialfald – at sige – i Xtus e.l., saa mener jeg at hint Udtryk har god bibelsk Hjemmel ikke alene deri, at Xtus har givet sit Liv som $\lambda\upsilon\tau\rho\nu\ \acute{\alpha}\nu\tau\iota\ \pi\omicron\lambda\lambda\acute{\omega}\nu$ Mt. 20.
10 1 Tim. 2 o.a. og døde $\acute{\upsilon}\pi\epsilon\rho\ \acute{\eta}\mu\omega\nu$ 2 Kor 5 o.a., men ogsaa i et Ord som 1 Joh. 2. eders synder ere forladte $\delta\iota\grave{\alpha}\ \tau\omicron\ \acute{\omicron}\nu\omicron\mu\alpha\ \chi\omicron\upsilon$, jfr 2 Kor 8,9. 1 Kor 8,11. –

Saa er der ogsaa Tilintetgørelseslæren, som har noget tiltalende for den umiddelbare Følelse og *muligvis* er rigtig. Jeg kan ligesaa lidt forestille mig
15 Tilintetgørelse som evig Straf (saal. staar der i Mt. 25, og hverken: evig Revselse eller: Underkuelse). Men det, der i mine Øjne taler mest imod Tilintetgørelsen, er at vistnok alle Fornegtere og Bespottere og saadanne, som har brugt alle deres Kræfter til at ødelægge baade sig selv og andre Msker, sætte deres Haab til Tilintetgørelsen.

20 Du skriver rigtignok et Steds, at Brandes har udtalt sin Gru for det store Mørke. Hvor har han udtalt det? Jeg mindes, at han i sin Tid (omkring 1870) i en Nekrolog over en ung meget begavet Mand, Møller, som var Discipel af Brøchner, maaske ogsaa af Brandes selv, sluttede saaledes: "han døde i den Trøst (eller: trøstefuld Tro), hvori han havde levet: Troen paa det
25 evige Mørke". De sidste Ord ere ordrette. Det synes mig ogsaa psykologisk forstaaeligere, at Msker, som leve i Mørket og Mørkets Gerninger, ikke kan have andet at haabe, at de selv og alt det onde, de har bedrevet, maa blive begravet i evigt Mørke = Tilintetgørelse. Men at disse haabe derpaa, kan aabenbart kun tjene til at modbevise Tanken derom.

30 Men nu nok herom. Jeg er for et Par Dage siden kommen hjem fra en meget fornøjelig 3 Ugers Visitatsrejse paa Bornholm (i Morgen skal jeg afsted igen, til Vestsælland). Bornholmerne er et ualmindelig lydhørt Folk; jeg har sjældent haft opmærksomme Tilhørere end der. Ganske særlig havde jeg Fornøjelse af en Visitats paa Kristiansø, hvor der ikke havde
35 været Bispevisitats siden 1852, alts. i 51 Aar. Marineministeren havde sendt en Kanonbaad, som førte mig hen og hjem, og jeg var ledsaget af Provsten, 3 Præster og Bornholms Amtmand. Det var mere Gejstlighed, end der vist nogensinde er set paa Øen, – eller Øerne, dvs. 3 Klippeøer med lidt sparsomt Jord ovenpaa hist og her. Vi havde det skønneste Vejr baade hen og hjem; det var en hel Fest, ikke mindst for Befolkningen, som ligger ganske

isoleret, 3 Mil fra Bornholm og en halv Snes Mil (tror jeg) fra Skaanes Syd-
kyst. – Jeg kunde godt have Lyst til at bo der en Maanedstid; dør kunde
man være i Ro, og Luften er vidunderlig frisk og styrkende. –

5 Ellers har jeg det ensomt nok i denne Tid, da alle vore Børn (paa Welding
nær) er borte fra Byen. Min Kone er tilligemed Gerda i Wiesbaden for
Gigt; jeg venter hende hjem om en halv Snes Dage og haaber at faa hende
rask hjem. Men jeg kan dog ikke klage paa Mangel paa Beskæftigelse.
Denne Minister kan virkelig give en noget at bestille; der er næsten ikke
10 Ende paa den Masse Blæk og Papir, jeg har brugt i denne Vinter til Er-
klæringer o.l. om hans mange Lovforslag og allehaande andre Sager. –

Nu skal jeg snart have Bispevielse, – d. 2 August –, desværre af Sørensen
alene; ti Sthyr hænger fast ved sin Stilling, uagtet han hverken kan det ene
eller det andet. Og hvem skal saa være hans Eftermand? Kan Du give mig
et *godt* Raad i den Hs., vil jeg forgylde Dig, om Du skulde ønske det.

15 Der kunde være meget mere at skrive om; men jeg har ikke Tid. Men
maaske kan vi faa Lejlighed til at tale sammen i Sommer engang, om jeg
kunde faa Tid til at ”komme over Dig”, naar Du mindst venter det. Fore-
løbig vil jeg være glad ved engang igen at høre fra Dig.

20 Hils nu Din Hustru. Gud være i Naade hos eder med Lys og Liv, som
kan gaa uskadt gennem Døden.

Kbhvn. 17/6 1903.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

25 **449. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[9/7-1903]

Kære gamle Ven.

Tak for Dit gode Brev, som kom til mig i en nogenlunde god Stund; thi det
er jo nu Sommer, den jeg har længtes saa meget efter, og hvor jeg har det
30 det bedste, jeg i det hele tør vente at have det her. Hvad Du skriver om Bo-
gen, jeg sendte Dig, kan jeg jo ikke andet end være tilfreds med, selv med
de Anker, Du fremfører mod enkelte Ting.

Du bemærker, at ”naar Synden er afskaffet, saa vil Døden være som ingen
Ting”; og Du har Ret deri, – naar Synden er afskaffet. Men de, den ikke er
35 afskaffet hos, og som ikke vil have den afskaffet, de trøste sig ikke mindst
ved dette, at deres Sjæl alligevel er udødelig. Du skriver fremdeles, at $\delta\iota\acute{\alpha}$ I.
 $\chi\rho\iota\sigma\tau\omicron\upsilon$ vel nok ”korrekttest” gives ved: ved J. Ch; og jeg mener ogsaa, at
det alene er korrekt. Endelig bemærker Du, at de ugudelige vist alle ønske
at ende i intet, og det er vist rigtigt nok; men de ved ikke, hvad de ønske,
eller hvad denne Opløsning er for et Menneske. Jeg erindrer ikke, hvor jeg

har set Brandes udtale sin Gysen derfor, men et Steds har jeg set det, uden at jeg erindrer hans bestemte Ord. Og dermed maa det saa være nok om disse Ting, som vi vel nok kunde tale men neppe skrive os enige om; jeg er Dig taknemlig for det Udtryk, at Djævelen ikke "lever" men kun "er" for en Tid.

Jeg er enig med Dig i, at det er et kedeligt Regimente, som denne Kultusminister øver. Dels piner han os med disse smaalige Narrestreger, der skal foretages ved Nadveren. Det er da noget rent Nonsens, at Alterbægeret for hvert Sæt skal tørres af med et Klæde, dyppet i varmt Vand. Hvilke Vanskeligheder er der ikke forbunden med at have varmt Vand paa Alteret ved den Lejlighed! og dels er der ingen Mening i det, som vor Læge siger, at det er kun tjenligt til at oplive muligt tilstedeværende Bakterier.

De allerfleste Præster gør vist intet af det; men jeg er en Træl under saadanne Bud, saa jeg vil forsøge at adlyde dem. Vore Bisper synes jo ikke at gøre noget Forsøg paa at værne os mod saadan Misregering. Ministerens anden naragtige Bestemmelse om, at enhver Ansøgning om Forflyttelse skal ledsages af en Attest fra Provstesynet, rammer ikke mig, der ikke søger om Forflyttelse; men de, der gør det en halv Snes Gange om Aaret, faa ellers noget at bestille med at have Syn over alle Rum i Præstegaarden. Begge disse Ministerpaabud er af dem, der ikke overholdes og vel heller ikke forlanges overholdte, og de gør da kun Skade som sløvende.

Saa kommer jo alt dette Roderi med Dannelse af Menighedsraad. Maaske det var det heldigste, om man kunde skræmme Folk fra at melde sig til Valglisten, saa der slet intet kom ud af det. Men noget vrøvlet noget bliver jo vel sat i Gang til stor og unyttig Ulejlighed for saadan en gammel en som mig, thi det er jo kun Snurrepiberier, Menighedsraadet faar at raade over; fik det endda lovlig Indflydelse paa Præstevalget, men det bliver jo noget rent vilkaarligt, om det faar noget deri at sige. Alt dette er dog kun unyttig Ulejlighed; men værre er det med den i Udsigt stillede Synodalforfatning; thi kommer den istand, saa komme vi jo under et Flertalsregimente af farligste Art, da denne Forsamling jo er pidsket til at befatte sig med de Ting, der er af højeste Betydning, f. Eks. en ny Alterbog, forordnet for alle.

Jeg vilde til det yderste stemme mod en saadan Forfatning, med mindre den første § lød paa, at "saalænge Folkekirken bestaar, maa det ikke formenes dens Medlemmer at vedblive at bruge den nærværende Alterbog ved Daab og Nadver og i det hele ved Kirketjenesten". Naar dette slaaes urokkeligt fast, fik det at gaa med det andet, som det bedst kunde; galt vil det jo vel gaa, da det bliver de blakkede, der komme til at raade i en saadan Forsamling.

Du skriver, at Du maaske uventet kan se ind til mig i Sommer. Jeg vilde jo

være glad ved at se Dig, men bedst var det vist, om det kom helt bag paa mig, naar jeg da ellers ikke var ligefrem syg; thi jeg er saa bange for, hvordan jeg kan komme over det, og ligeledes for, at der kan være andre, der huserer her. Der kommer fremmede hertil næsten hveranden Dag; der har
 5 allerede meldt sig tre Herrer til Dagene omkring d. 14 Juli, og det falder mig ofte besværligt nok at takle den mangfoldige rørige Snak. Det var vel derfor alligevel bedst, om jeg vidste, naar Du kom, da jeg saa maaske dog kunde lyse lidt Fred over Stedet. Men det er ikke godt at vide, hvad det bedste er, da man aldrig ved forud, hvordan det vil se ud paa en kommende
 10 Dag.

Du ønskede, jeg kunde nævne et Bispeemne til at afløse Sthyr; jeg synes, jeg kunde nævne 20 solide Præster, naar det kun ikke forlanges, at de skal have skrevet lærde Bøger eller erhvervet sig Grad. De for Tiden graduerede synes mig de allerbetænkkeligste at vælge, naar undtages J.P. Bang.
 15 Men jeg har jo ikke med dette at gøre og bryder mig heller ikke om Forgyldning.

    Og lev saa vel med Guds Naade og Velsignelse.

Din gl. Ven
 Otto Møller

Gylling 9/7 03.

20

450. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Stubbergaard, pr. Vinderup St. 9/8 03.

25 Kære gamle Ven!

Nu lakker Tiden til, at jeg kan opfylde min Trusel om at besøge Dig. Jeg er f. T. her hos min ældste Datter Astrid og agter at tage herfra, saaledes at jeg kan være i *Odder* paa *Torsdag d. 13de Kl. 10,20, saafremt* Du til den Tid vil komme og hente mig, og saa atter paa *Fredag* vil expedere mig bort, saaledes at jeg kan være i *Horsens Kl. 1,55*. Det bliver kun et kort Besøg, men
 30 jeg haaber dog, at det kan blive os begge til Glæde. – Men er der noget i Vejen, saa at Du ikke kan modtage mig, saa beder jeg Dig uopholdelig at skrive det til mig under den ovenstaaende Adresse.

    Hils Din Hustru. Og Gud lade os saa mødes i en god Stund.

35

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

451. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[3/9-1903]

Kære gamle Ven.

Der er jo egentlig ingen Grund til i Øjeblikket at skrive til Dig uden for at
 5 takke Dig for Dit gode Besøg, hvorfra jeg jo længe vil have gode Minder.
 Jeg hører ogsaa af Terkildsen, at Du ved Ryslingemødet talte venligt og
 skaansomt om mig, hvad jeg ogsaa var glad ved at høre. Men Anledningen
 til, at jeg ulejliger Dig med disse Linier, er dog ellers noget, som Berkow
 gik og talte med mig om, og som han lovede mig at gaa op og tale med Dig
 10 om, hvad han nu melder mig, at han alligevel ikke har Mod til at gøre.

Du sagde her, at Du meget snart skulde have en Forhandling med Mini-
 stereren om Alterkalken osv; og her er det, Berkow har et Forslag, som me-
 get tiltaler mig, og som jeg synes, Du ikke skal være ukendt med. Istedend-
 for de mange Smaabægere foreslaar han, at der anskaffes nogle mindre,
 15 dybe Skeer, som kan uddeles til dem, der ikke vil drikke med de andre af
 Kalken. Disse med Skeer komme da først til Nadveren; og derefter de, der
 ikke ønske at gøre Brug af Skeer. Med Skeer tage vedkommende selv en
 Skefuld af Kalken. Herved undgaaes al Opstillingen af Smaabægrene, og
 hvad der har mere at sige: alle faa af *den samme* Kalk. Skeerne afleveres ef-
 20 ter Brugen til Degnen. Denne Ordning tiltaler mig meget mere end
 Bægrene, hvorom en sagde her forleden Dag, at man kunde risikere, at de
 begyndte at klinke med hinanden. Folk kunde jo selv medbringe Ske eller
 faa deres overdraget i Kirken. I den græske Kirke bruges jo fra gammel Tid
 Ske ved Uddeling af Nadveren og nok ligesaa i den gamle Kirke i Irland.
 25 Du kunde jo kalde Berkow til Dig og lade ham udtale sig videre om sit
 Forslag.

Ja, det var kun dette, jeg vilde henlede Din Opmærksomhed paa. Vi har
 det ellers nogenledes, men det varer ved med Gæster. Igaar var her to
 Præster til at holde mig i Aande, og det har omtrent været saaledes, siden
 30 Du var her. Blandt dem, der har været her i flere Dage, har jeg haft mest
 Glæde af Mathiesen fra Reerslev. Det er et godt og ærligt Menneske, og han
 er i de Aar, siden jeg sidst saa ham, gaet betydeligt frem i christelig Erken-
 delse og i Nidkærlighed for sin Gerning, skønt det nok er smaa Virkninger,
 han ser af den. Det er sjældent, at en gammel Mand i saa Henseende gaar
 35 fremad, men med ham er det Tilfældet.

Og lev saa vel. Gud velsigne Dig og alle Dine.

Gylling 3/9 03.

Din gl. Ven
 Otto Møller

452. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[4/12-1903]

Min kære gamle Ven! –

Det er længe, meget længe siden jeg har skrevet til Dig, ikke engang saa meget har jeg gjort som at sige Dig Tak for de *gode* Dage, jeg i Sommer tilbragte hos Dig, og for den Møje Du havde med at følge mig paa Vej. Jeg har intet andet derom at sige end at bede Dig bære over med mig i den Henseende, som med en Mand, der næsten altid, om ikke just er overvældet af, saa dog sidder op til Ørerne i Arbejde; de enkelte Tider, da jeg kan puste lidt, føler man mest Tilskyndelse til at tilbringe i sin Families Skød.

Du har sagtens i Aviserne set, at jeg i Søndags har ordineret Balslev til Biskop. Han er en god Mand, i høj Grad sandfærdig og paalidelig i sin Færd, og vil ikke gøre sig en Tomme højere, end han er. Dette er jo i sig selv noget ret betydeligt (og temmelig sjældent, naar et Mske kommer noget opad paa Ærens Stige); men nogen betydelig Mand er han ikke. Men hellere en ærlig Mand med mindre Gaver, end en nok saa begavet, men "ulden", saa man ikke ved, hvor man har ham. – Nu har jeg i de otte Aar, jeg har været Biskop, indviet 6 Biskopper, desuden "creeret" 20 Provster og ordineret over 170 Præster. Saa hastig løber Tiden, eller rettere, de Mske, der leve i Tiden.

For nogle Uger siden har jeg haft den ang. Alterbægret nedsatte Kommission samlet. Vi er bleven enige om, at der bør gives *Tilladelse* for dem, der ønsker det, til at bruge Enkeltbægre, saaledes at Præsten ligesom hidtil bærer Kalken om, men med en lille dertil indrettet Ske øser Vin af Kalken i et lille Bæger, som vedk. rækker frem til ham. Det vil blive temmelig besværligt, især for en Præst, som ryster paa Haanden og ikke ser godt. Men jeg tror, at der ikke bliver andet at gøre, medens jeg dog haaber, at det kun vil blive et lille Mindretal, som vil kræve Enkeltbægre, især paa Landet.

Men det er en Bevægelse, som man ikke kan – eller bør – staa imod. Den strækker sig over hele den protestantiske Kristenhed; i England er der Dissentermenigheder, som endog af Hensyn til den fælles Kalks Smittefarlighed helt har afskaffet Kalken og uddeler Nadveren *sub una*. Den af Dig (eller Berkov) foreslaaede Uddeling af Vinen med en Ske kunde umulig gaa; man vilde komme fra Dynen i Halmen, dersom alle skulde drikke af den samme Ske, og at hver skulde have sin Ske vilde blive endnu vanskeligere end at lade dem have hver sit Bæger.

Derimod har jeg en Tidlang tænkt, at man kunde bruge Sugerør, som har været i Brug paa forskellige Steder i henved 1000 Aar, dog saaledes at alle drak af det samme Rør. Omkring Aar 800 (og rimeligvis tidligere) var saa-

danne Rør i Brug mangfoldige Steder i Italien, Frankrig, England (Paven bruger den Dag i Dag et saadant sugerør), og de vedblev at bruges ved den saakaldte Skyllerkalk lige til Reformationen, og efter denne har de været i almindelig Brug i lutherske Lande, især i Nordtydskland (men neppe nogen-

5 sinde i Danmark); saaledes brugtes de endnu i 1740 i Hamborg osv. Jeg havde faaet lavet forskellige Former af Rør, som ved en Slags Ventil lukkedes, naar man holdt op med at suge, saa den Vin, man havde opsuget ikke kunde løbe tilbage i Kalken. Men der var alligevel en hel Del Ulemper ved dem, saa vi blev nødte til at forkaste dem. – Kedeligt er det imidlertid, at

10 man bliver nødt til at indføre Smaaabægre, det er uskønt og vil volde langt større Ulejlighed, end man er tilbøjelig til at antage, inden man har tænkt Sagen rigtig igennem.

Min yngste Søn Torkild er for Tiden i Udlandet (siden 1ste Oktbr.). Han er nu i Berlin, hvor han havde i Sinde at opholde sig et Par Maaneder, for

15 saa at rejse videre. Men han er bleven saa optaget af det meget, som er at se og lære der, at han vil forlænge sit Ophold til sidst i Febr.; derfra vilde han saa om ad Rom rejse til London. Det der især optager ham, er det kirkelige Arbejde blandt Arbejderne; og han er kommen i med en Prof. Damaschke (Prof. i Nationaløkonomi), som tillige er Formand for en Bodenreform-

20 verein, dvs. den hviler paa George-ismen. Jeg tænker, at Torkild har indvortes Balance nok til at skelne mellem det rigtige og det utopiske i George-ismen, som iøvrigt, saavidt som jeg kender og forstaar den, indeholder store Sandheder; i et Samfund, som opføres paa bar Bund, vilde den vist være fortræffelig; men i et gammelt Samfund vil den sikkerlig være umulig helt at

25 gennemføre, men delvis gennemført kan den vist ogsaa gøre nogen Nytte. Det er imidlertid fornøjeligt, naar et ungt Mske rigtig bliver optaget af noget og faar Sind til at arbejde derfor. –

Forgangen Dag hørte jeg af Hoff, at der snart kan ventes et Skrift af Dig med et voldsomt Angreb paa Socialismen, og samtidig et andet Skrift af E.

30 Koch, som hæver George-ismen til Skyerne, eller dog meget højt. Det kan man kalde Upartiskhed af Kirkl. Samfund. – Hvad siger Du om Nørregaards Brændende kirkl. Spørgsmaal? Jeg finder hans Besvarelse deraf gennemgaaende af en meget let Bonitet. – De Mænd, som Grundtvigianismen har udpeget til det kirkl Udvalg, synes mig ikke videre heldige; navnlig er

35 det mig ufatteligt, at man vil have Morten Larsen ind deri. Han er som Personlighed upaatvivlelig en rigtig god Mand; men hvis man have noget som en Kirkeforfatning bragt i Stand, kan jeg ikke tænke mig at han er Manden.

Her har vi det i det hele godt, naar undtages, at min Kone i de sidste Dage har ligget af en slem Forkølelse, som nu dog er i Aftagende. Gid det

ogsaa maa staa vel hos Dig, – og med Dig, saa at Vinteren maa blive mild for Dig. – Hils Din Kone venligst. Og Tak begge to for gammelt Venskab.

Kbhvn. 4/12 03.

Din trofaste Ven

Skat Rørdam

5

453. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[27/1-1904]

10 Min kære gamle Ven!

Tak for Dit Brev og den tilsendte Bog, som jeg dog endnu ikke har faaet læst, da jeg sidder begravet op over Ørerne i Sager til Ministeriet, som jeg skal have expederet i denne Uge. – Jeg kan forstaa, at Eriks Sygdom har voldet Eder ikke ringe Bekymring. Det er altid svært at have et Barn sygt, allermest naar det er den eneste. Men det synes dog af Dit Brev at fremgaa, at han nu er udenfor Fare, saa at denne Sygdom kun falder ud til en Forsinkelse af hans Examen, hvilket dog ikke har saa meget at sige.

Her har vi det nu ganske godt, men havde det i Grunden ogsaa lidt smaat i Julen, idet Hemming med Kone og Børn var hjemme hos os, men hans Kone laa en Tid temmelig alvorligt syg af Halsbetændelse, og hans mindste Barn laa næsten hele Tiden af Skaalkopper og Bronkitis. Efter den Tid har min Kone ligget syg et Par Uger, men er dog nu rask. Og jeg selv har i de sidste Maaneder haft en Del Besværlighed med min Vandladning, hvilket har foranlediget, at jeg nu om et Par Dage skal lægge mig ind paa en Klinik for at underkaste mig en Operation, som dog skal være ufarlig og forholdsvis let, saa at jeg ikke behøver at bedøves; men det kommer saa an paa, om den vil hjælpe noget til Gavns, og der er jo altid noget utiltalende i saaledes at lade flænse i sit Kød. Det er en Ophovning af en Kirtel, kaldet Prostata, der ender med at lukke for Blæren, saa man ikke, eller kun yderst ufuldkomment, kan komme af med Vandet, hvilket siges at være en temmelig almindelig Gammelmands-Svagthed. Og den er ikke saa lidt generende om Dagen, og i Grunden end mere om Natten, da man saa hyppigt vaagner og saa har vanskeligt ved at falde i Søvn igen, især naar man har meget at bestille og saa kommer til at tænke paa, hvad der skulde været gjort; og paa den Maade bliver man mindre skikket til sit Arbejde om Dagen. –

35 Alt dette er imidlertid et Vidnesbyrd om, at det lakker mod Enden med ens Tjeneste her. Og man maa da gøre sig selv det alvorlige Spørgsmaal: hvorledes vil det se ud, naar *dit* Regnskab bliver opgjort? – alt det meget, som er forbrudt, og det langt, langt mere, som er forsømt! Og hvad har du,

som du kan tage med dig, naar du skal herfra? Og her har jeg intet andet at ty til, end at Gud vil være mig naadig *for Jesu Xi Skyld*.

Nu sætter jeg imidlertid al Kraft paa at faa gjort rent Bord, d.v.s. at faa expederet alle de Sager, jeg har liggende til Betænkning og Erklæring, tilsendte fra Ministeriet, saa de kan være fra Haanden, inden jeg skal ind paa Kliniken. Og af dem har jeg endnu over en halv Snes tilbage.

Vor Betænkning ang. Nadverbægrer er nu trykt og vil komme i Boghandlen. Men jeg skal nok sende Dig et Expl., eller sørge for, at det bliver sendt Dig. Hvad Du skriver om Skeerne, forstaar jeg i Virkeligheden slet ikke. Ti jeg ved godt, at man i den græske Kirke altid bruger en Ske, indeholdende Brødet brækket eller smulret ud i Vinen. Men Du kan da ikke mene, at Præsten skulde fylde den *samme* Ske med Vinen til den ene efter den anden. Saa vilde vi først faa et rigtigt Skrig om, hvorledes man propede Smittebakterier i Munden paa Folk. Og dersom hver Nadvergæst skulde have sin Ske og med den tage Vinen af det fælles Bæger, saa vilde man ikke kunne berolige Smittefrygten (eller Appetitteligheds Hensynet), dersom Gæsterne hver skulde medbringe sin Ske, og man vilde paaføre Kirken en urimelig stor Bekostning, dersom den (Tiendeejeren) skulde anskaffe saa mange Sølvskeer (à 10-12 Kr.), som der kunde paaregnes Altergæster paa én Gang. Vi har foreslaaet, at det *tillades* dem, der ønsker det, at bruge Enkeltbægre, saaledes at Præsten med en Ske øser Vinen af Kalken i den enkeltes Bæger. Det vil, naar Præsten har nogen Behændighed, kunne praktiseres paa en meget stilfærdig og ikke-opsigtsvækkende Maade sammen med Drikningen af Fælleskalken.

Jeg har haft meget Arbejde og Bryderi med Kultusministerens Projekter. En 14 Dages Tid før Jul sendte han til alle Biskoppernes Betænkning et Udkast til Regler for, hvorledes han vilde (i Henh. til Mnhsraadslovens § 18, 3) give Menighedsraadene Delagtighed i vakante Embeders Besættelse. Heldigvis var da alle Biskopper enige i at fraraade dette, og adskillige i at betegne det *som et ret illoyalt Forsøg* paa administrativt at indføre, hvad der var blevet forkastet i Rigsdagen (hans "Regler" var nemlig i Realiteten det Forslag om Præstevalg, som blev udstemt af Loven om Mnhsraad). Saa gik han da til Dels i sig selv, og sendte han mig en Anmodning om at tage Sagen under fornyet Overvejelse og sige, hvorledes jeg da mente, at den burde ordnes; ti han mente, at han ikke kunde undgaa at spørge Mnhsraadene ved Embedsledighed.

Jeg har nu efter adskillige Overvejelser svaret, at han helst slet ikke skulde udtale noget derom, men vilde han endelig, eller mente at burde gøre det, maatte han indtil videre, saalænge vi har den nuværende Mnhsraadslov, der i det længste skal vare til 1910, kun give Mnhsraadene i de

Tilfælde, hvor Minist. ansaa det for nødvendigt, Lejlighed til at udtale deres Ønsker. – Nu faar vi se, hvad han vil gøre derved; jeg faar desværre ikke Tid til at tale med ham for det første.

Ogsaa for mig har Monrads Død været en Sorg, – og et Savn, hver Gang
5 jeg faar D. Kirket. Han var en Mand, og en fuldtud redelig Mand; af saadanne er der ikke mange. Jeg var saa uenig som muligt med ham i hans Tanke om den tvedelte Folkekirke (som forresten vel er begravet med ham), men jeg har aldrig tvivlet om hans Menings Ærlighed, og vil Gud, at jeg skal deltage i det kirkl Udvalgs Forhandlinger, vil jeg savne ham dybt.

10 Jeg medsender 1ste Bind af den ny Udg. af mit N. Test. Der er sket nogle Rettelser eller Forbedringer i Overs. og Noter, flere i 2den Del; nu er Arbejdet gjort saaledes, at jeg ikke kan gøre det bedre. Lev saa vel. Gud beskyrme Dig og Dine og lade Eders Bekymringer for Erik snart faa en god Ende.

15

Kbh. 27/1 04.

Din gamle Ven
Skat Rørdam20 **454. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[9/2-1904]

Kære Ven.

Allerførst vil jeg ønske Dig Guds Naade og Velsignelse i det ny Aar; Aarene, der skride, lære os at føle, hvor højligt vi trænge dertil; thi mens vi jo
25 altid er lige fattige og afmægtige, føle vi det dog tungere og tungere i Alderdommen. Og det skal vel saa være, forat vi kunde beredes til paa den rette Maade at sige Verden farvel, naar Gud kalder os. Jeg har tænkt ofte paa Dig i denne Tid, da Du maaske gennemgaar den Kur, Du skrev om; blot den saa maatte gavne Dig.

30 Vor Læge siger, at han nok ved, hvad det er for en Operation, der er Tale om, og at den ogsaa *kan* nytte, men at sikkert er det ikke. Og jeg forstaar saa godt, hvilken Ubehagelighed det maa være for Dig; det kan jo vel gøre det næsten umuligt for Dig at drage paa Visitats, da Du jo dog ikke som Kongen kan føre en Livkirurg med Dig. Men gid det nu maa hjælpe.

35 Her har vi det tildels endnu ligedan. Erik ligger fremdeles i Sengen; Diæten er mindre stræng end fra først af; men Lægen taler ikke om, at han kan komme op. Han har sagt os forud, at det er det sidste af Daarligheden, som det altid især trækker ud med at slippe af med; og vi har alle her megen Taalmodighed behov. Det gaar især ud over hans Moder, som skal være rede til at komme ham til Hjælp til enhver Tid saavel om Natten som om

Dagen, og baade hans Soven og Fordøjelse er jo i megen Uorden. Men det sendes os jo, som det maa være bedst for os, og vi faa vel saa ogsaa Guds Hjælp til at komme gennem det.

Jeg har i denne Tid læst M. J. Færdens Bog: Kampen om det gamle Testamente. Det lader til, at Nordmændene lægge an paa at være foran i alt; thi hos os har jeg dog ikke set nogen Præst udtale sig saa fremskredent, som han gør. Han er jo med i Kritikken paa alle Punkter og synes at have slugt alt helt raat; men han udtaler sig meget uforbeholdent, langt anderledes da end baade Buhl og Jacobsen. Han røber vist mere, end der endnu anses for
 5 tjenligt i det mindste hertillands. Han erklærer al Tale om Engle, saavel om gode som om onde Aander for at grunde i Overtro. Han har herom en munter Fantasi, at hele Engleovertroen har Jøderne faaet i Fangenskab, at de antog, at Gud havde trikket sig helt bort fra Verdensstyrelsen og overladt Aanderne at drages om Verden. De saa dette stadfæstet i, at hans ud-
 10 valgte Folk var overladt Verdensmagterne at tumle med. Paulus var helt fyldt med denne Overtro og ligesaa de andre Apostle, og man kan saa selv drage Slutning om Herren selv, hvis da ellers Evangeliernes Fortællinger om ham er at stole paa.

Færden stoler da slet ikke paa dem hverken i det ene eller det andet. Men
 20 han stoler trygt paa alle Kritikkkens Resultater; den vil aldrig blive nødt til at tage sine Erklæringer tilbage. Han tager jo nok Afstand fra den gamle flade Rationalisme; men han sidder selv lige midt i den; hans Christendom er naturlig Fornuft-Religion. Naar saadant nu først gaar ind i Lærerstanden, saa har vi Spillet gaende: saa kan de jo ikke med deres videnskabelige
 25 Samvittighed undervise i Bibelhistorie, og det første Resultat vil blive, at Religionsundervisning skal ud af Skolen. Det er maaske ikke saa langt borte, at dette Krav vil rejses og blive opfyldt; thi selv et lille radikalt Mindretal kan tyrannisere det store, sløve Flertal. Jeg antager, at der er meget faa Præster eller Lærere, der ikke i Grunden er enige med Færden i, at
 30 dette med Djævel og Engle er Overtro. Naturligvis ikke paa Papiret, i Dogmatikken; men i det virkelige Liv forholde de sig dertil som til anden Overtro.

Der er i mange Maader meget skrøbelig Grund under Fødderne. Og det pinlige ved det er nu, at jeg er overbevist om, at der er *noget* om det med
 35 den gammeltestamentlige Kritik; men den er falden i nogle forbandede Hænder, som ikke forstaa at skelne mellem løst og fast, ædruelig Prøvelse og vildløbsk Fantaseren. Jeg er nu for gammel til at rage mig ind i det, har ogsaa for faa Kundskaber dertil og ikke mere Tid til at forhverve mig saadanne. Men vi maa bede vor Herre om at sende os "skriftkloge" her, thi den indremissionske Bibeltilbedelse skal ikke hjælpe os; de raabe højt nok, men

de ved altfor ofte ikke selv, hvad de sige. Og Blindhed og Uvidenhed kan ikke veje op mod alle de forbryderske Vaaben, som den moderne Theologi, – og al Theologi er jo i Virkeligheden nu paa Skraaplanet, – har at slaa om sig med.

- 5 Jeg takker Dig for den ny Udgave af N.T.; jeg er glad ved at have den ved Haanden at raadføre mig med, skønt Du jo nok ved, at der er det i Bogen, som jeg ønskede noget anderledes. Jeg ser, at Du har frasagt Dig at have Tilsyn med Revisionen af N.T., og jeg kan heller ikke tænke mig, at der kommer noget tilfredsstillende ud af det Kompagniarbejde. En enkelt kyn-
- 10 dig Mand, som i sin Tid Mynster, kunde bedre fremme noget; men nu har vi jo ikke længer Enevælde heller paa det Omraade. Man burde vist helt give det frit og slet ingen autoriseret Bibel have. Alle bruge jo dog, hvilken de selv synes bedst om.

- Det ser betænkeligt ud med det oprækkende Krigsuevej østfra; det kan
- 15 jo nemt naa ogsaa til vore Landemærker. Jeg har den Tro, at det er England, der er Mester for det, som for saa mange andre Skarnsstreger, og jeg kan ikke se andet, end at skal Østen drages ind under evropæisk Overtilsyn, saa er det langt bedre, at det er Rusland, der faar denne Magt, end det pengegridske England. Men der er jo en højere, der ogsaa har sin Haand
- 20 med i dette og vil derigennem fremme sit Riges Sag. Men sørgeligt er det, om nu Østasien skal dyppes i Blod, som det nys er sket med Sydafrika. Krig er modbydelig, naar det ikke angaar Folkefrihed eller Trosfrihed, og derom er der jo ikke her Tale.

- Men nu faar det være nok. Vor himmelske Fader velsigne Dig og Dine og
- 25 os alle i Naade.

Gylling 9/2 1904.

Din gml Ven
Otto Møller

30 **455. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

Rovsings Klinik 20/2 04

Min kære gamle Ven!

- Tak for Dit Brev og Dine gode Ønsker til min Fødselsdag. Dette Brev skulde have naaet Dig paa Din Fødselsdag; men det kommer rigtignok post
- 35 festum, formodentlig først paa Mandag. Imidlertid er det lige oprigtig ment, naar jeg ønsker Dig, at det Aar, Du gaar ind i, maa blive saa rigt vel-signet af Gud, som Du kan taale og takke for, baade i Dit Hjem, for Din Hustru og Søn, og fremfor alt for Dig selv. Ja, Gud give Dig – saavelsom mig – at vokse i vor Herres og Frelsers Naade, saa vi Dag for Dag maa komme nærmere til ham og blive i Stand til at komme hjem til ham, naar vi

skal rejse herfra. Saa vil jeg ogsaa ønske, at det maa være i god Fremgang med Erik. Det plejer jo dog at være saa med unge Msker, at er først Krisen overstaet, komme Helbredelsen i Dagetal.

5 Dette skriver jeg i Sengen, hvor jeg nu har ligget i næsten 3 Uger. Den første Ugestid efter Operationen (der iøvrigt synes at være lykkedes godt) havde jeg det godt, d.v.s. mit Hoved var klart, og jeg kunde baade tænke og læse. Men saa fik jeg Feber, og min Temperatur steg, og jeg har nu ligget henved 14 Dage hen i en Døs, nok i Besiddelse af mine Sanders Brug, men uskikket til at tænke eller læse. Igaar er det dog nu begyndt at lysne lidt, og
10 idag har jeg det ganske godt, men umaadelig træet, og Lægen giver Haab om, at jeg i Morgen, maaske alt i Aften, skal komme lidt op, dvs. flyttes over p. en Chaiselongue, mens min Seng bliver redt. Det vil dog være en lille Begyndelse, som med Guds Hjælp kan føre til, at jeg engang i næste Uge kan slippe ud af dette Fængsel, hvor man iøvrigt bliver saa godt be-
15 handlet, som det er muligt.

Saa, nu kan jeg ikke mere. Gud velsigne Dig og alle Dine og lade dette Brev naa Dig under gode Kaar.

Din gl Ven
Skat Rørdam

20

456. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[23/2-1904]

Kære gamle Ven.

25 Tak for Dit gode Brev, og at Du kunde overvinde Dig til at skrive det paa Dit Sygeleje. Jeg havde haabet, at Du nu var over det; men saa har jo det haardeste været tilbage. Det er min Kone, der har sagt til mig, at jeg i Aften bør skrive til Dig; hun siger, at det altid er godt at faa Breve, naar man er syg; jeg synes, at man da snarere trænger til at være fri for al Forstyrrelse.
30 Men jeg vil nu alligevel følge hendes Raad, hvad jeg i Almindelighed altid gør.

Det staar saa levende for mig i denne Vinter, som det vist aldrig har gjort før, hvor man dog føler sig fattig, naar man bliver gammel. Ikke fattig i den Forstand, at man ikke har oplevet meget, har oplevet utallige Naadesbevisninger, Velgerninger af Gud og Mennesker. Men hvad har man beholdt
35 deraf, som er ens eget uden Uværdigheden dertil, at det er alt daarlig modtaget, daarligt brugt. Jeg tør ikke stamme engang paa Pauli Ord, "hans Naade mod mig har ikke været forgæves", thi det ser allermest ud til, at det er det, den har været. Man kan ikke her trøstes ved, hvad andre maatte ville sige, thi man ved selv, at det er ikke saa; men at har man været til Velsig-

nelse for nogen, – hvad man jo forresten ikke har, fordi de selv sige og mene det, – saa er det jo kun en ny ufortjent Naade fra Gud. Fattigdom er alt det, der er igen, men nok af Brøde og Forsømmelse, saa man ret kan sande de gamle Ord: ”hvad er dog et syndigt Menneske, at Du tænker paa ham”! Og særligt er Fattigdommen denne, at man *intet ved*, slet intet ved, 5 men staa saa nær ved den Grænse, hvor al vor Slutten fra Aarsag til Virkning hører op. Der er ingen Aarsagsgrund mere, som jo altid kun er en relativ Grund, den vi i dette skridende Liv er vel tilfreds med, – men den egentlige Grund er ham, som ingen har set, og overfor hvem vi maa overgive os i Tro ene og alene til, hvad hans Søn har sagt os, hvad vi ikke tør slippe, skønt vi aldeles intet fatte deraf. Det er altsammen Fattigdom og Afmagt, og vort fattige Liv her er Skyld i, at vi i saa uendelig Frygt og Bæven træde ud der, hvor vi ingen Grund øjne mere.

Ja et gammelt, syndigt Menneske er en fattig Stakkel, og nu er det ikke 15 længer Talemaade men den haarde Virkelighed, som vi staa Ansigt til Ansigt med. Og naar vi saa midt deri alligevel høre en sagte Røst om, at der er en naadig Fader, der vaager over os, og en almægtig Frelser, der ikke vil lade os ene i Mørket men kende sig ved os ”for sit *Navns* Skyld”, ja, saa er det Naade over Naade, som der kun kan takkes for i en Evighed. – Men jeg 20 vil nu ikke klage mere, thi Du kan selv have nok, der bøjer ned.

Jeg har i denne Tid læst en Bog, der hedder: ”det faste Punkt”; den er sendt mig af Forfatteren, der kalder sig ”pauper frater”. Fattig er han ikke i den Forstand, at han ikke har oplevet noget, som er værd at høre om; og det lader da heller ikke til, at han just føler sig fattig. I mange Maader er jeg 25 ikke enig med ham; men uenig med ham er jeg heller ikke, thi i Sagen selv mødes jeg som oftest med ham. Men han mener at være naaet til Trosvisheden ad anden Vej end den, det forekommer mig, at Herren gaar med os. Han vil ikke være ”Grundtvigianer”, og havner dog der alligevel. Jeg tror ikke, jeg andensteds har set, hvilke tomme Løjer der dog kan anstilles med 30 ”det subjektive og objektive”. Hvor disse Kunstord dog er en Plage, naar de skal anvendes i Guds Riges Sager! Aldrig hørte man gamle Grundtvigtumle med disse Gækkeord, og dog kunde han tale sandt og dybt om det høje og det lave, og vi kan det jo da også, naar vi er i Kirken og har Folk for os, der ikke kende disse Ord.

Om Aftenen paa min Fødselsdag, da jeg havde haft det ene trættende Besøg efter det andet, kom Nørregaard og Kone her, og da de rejste Søndag Eftermiddag, var jeg kørt saa træt som en gammel Hest. Det er da farligt, som det Menneske kan sætte Damp op; det er, som om han aldrig kan blive gammel.

Erik ligge som forhen og skal nu atter sættes paa hel Melkekur. Vor

Herre giver ham hidtil en mærkelig Taalmodighed; os gamle har ondt ved heri at holde Trit med ham.

Og Gud give saa Dig Trøst og Hjælp, at Du snart igen kan indgaa i hans gode Tjeneste.

5
Gylling 23/2 1904.

Din gml. Ven
Otto Møller

457. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

10 Portofino 3/5 1904

Min kære gamle Ven!

I længere Tid har jeg skyldt Dig Brev til Gengæld for det sidste, som jeg fik fra Dig, mens jeg endnu laa paa Kliniken. Det var mig en Opmuntring at faa det, og jeg glædede mig over at faa Stadfæstelse paa, hvad jeg altid har
15 tænkt, eller erkendt, at Din Kone er en rigtig forstandig Kvinde, i adskilligt nok saa forstandig som hendes Mand, som var saa uforstandig at mene, at et Brev til en syg Mand kunde være ham til Besvær, medens hun klarlig indsaa, at det kun kunde være ham til Oplivelse. Vil Du hilse hende venligt fra mig og sige hende, at hun dermed gjorde en god Gerning. –

20 Det blev iøvrigt et langt Sygeleje for mig. Operationen gik meget heldig, og den synes allerede nu at have virket alt, hvad der kunde ventes. Men saa fik jeg Influenza med temmelig høj Feber, saa at jeg maatte ligge henved 4 Uger paa Kliniken, og da jeg saa kom hjem og mente alt nogenlunde over-
staaet, fik jeg Lungebetændelse, heldigvis temmelig let, og saaledes at jeg
25 Dag og Nat maatte ligge paa Ryggen i 14 Dage, stadig i samme Stilling med varme Omslag paa. Jeg maatte paa den Maade holde Sengen i over 7 Uger, og da jeg endelig kunde forlade Sengen, var jeg saa ussel og svag, at jeg neppe kunde gaa eller staae. Saa mente Lægen, at jeg absolut maatte søge bort til et mildere Klima paa 6-8 Uger. Og som Følge heraf tog jeg da af-
30 sted hertil, – en lang Rejse, der tog os 5 Dage (min Kone er selvfølgelig med), men det er et saare skønt og forfriskende Sted, ualmindelig vel egnet til at hvile og samle Kræfter.

Portofino er en lille By, en Ravnekrog med henved 1000 Indb., beliggende paa en lille Halvø, c. 4 Mil S.Ø. for Genua, egentlig en Bjærgknode henved
35 2000 Fod høj, der strækker sig ud i Middelhavet. Vi har nu været her i c. 3 Uger, og den Tid har haft en uventelig god Virkning paa mig. Da jeg kom her, kunde jeg kun med Møje gaa et lille Stykke uden at blive saa træt og saa svedt, at jeg ikke kunde mere; nu kan jeg færdes lige saa let som nogen-
sinde. Men her er ogsaa den dejligste rene og friske Luft, fordi vi ligger saa at sige ude i Middelhavet, omgivet af Bjærg, der er bevoksede med især

Oliven- og Kastanjetræer (ægte), der nu staae i deres fejreste Foraarspragt. Alt er fuldt udsprunget, og Hotellet, hvor vi bo, er omgivet af en Mangfoldighed af Roser, fuldt udsprungne, saa hele Luften er fyldt af deres Duft, ej at tale om Palmer, Appelsin- og Citrontræer, bugnende af Frugter og samtidig i fuld Blomstring. En Besvær er det, at man ikke kan spadsere uden at gaa op og ned ad Bjærge, hvilket er noget ubekvemt for os, som er vante til at færdes paa det jævne; men det lader sig dog gøre, naar man da ikke har travlt. –

Forrige Søndag holdtes der i Byen en stor Kirkefest for St. Georg (Jørgen med Dragen), som er Byens Skytspatron og efter Sigende har indbragt dens Hovedkirke store Rigdomme. Den var forbunden med en Folkefest, der havde draget Masser af Omegnens Beboere til sig. Aftenen forud var der hvad man her kalder vigilia = vort Helligaften, der fejredes ved et Par Timers Kanonade, dels med virkelige Kanoner, som Byforstanderskabet levere, dels ved "Kanonslag" o.lign. knaldende Sager, som Folket præsterede, derhos ved Kimning fra Byens to Kirker, – ikke saadan som vor i Sammenligning fattige Kimning, men man kimedede lystige Dansemelodier o.desl., hvilket lød ganske godt og rent, da Kirkerne har 5-6 Klokker af forskellig Tone.

Den næste Dag hørte jeg bl.a. en i sin Art virkelig god og betegnende Prædiken. Prædikanten var en meget veltalende ung Mand. Han begyndte med at fortælle, at hele Verden glæder sig og springer af Fryd (tripendia) over denne Festdag, talte saa om hvilken overordentlig kristelig Helt St. Georg var (han talte dog ikke om Dragen, han havde overvundet); men sin Heltegering havde han øvet ved Kristi Kors. Dernæst talte han et Kvartertid om, hvad Xi Kors var for ham selv og for os. For ham selv var denne forsmædelige Lidelse det, hvorved han havde overvundet Synden og Døden, og bleven et Trin op til den Trone, han nu indtager; og for os er hans Kors et Værn mod vore Fjender og Fristelser fra Djævelen, Verden og vor egen syndige Lyst. Derfor skal vi holde fast ved Jesus Kristus, ti i ham har vi Sandheden selv, "ego sum veritas", og ej blot en Sandhedslærer, og ved hans Kors bliver vi i Stand til at gøre Størværker, der *for os* er ligesaa betydningsfuldt, som S. Georgs for Kristenheden.

Saa tog han atter et Kvartertid fat paa S. Georg (han talte i over 3 Kvarter) og paa at vise, hvor kraftig hans Beskærmelse var. Han havde hjulpet Fredrik Barbarossa og Filip 2 af Spanien, da de var i Nød, o.fl. Exempler af Italiens Historie, som jeg ikke kan huske. Han havde beskærmet denne By i den Tid, da Saracenerne hærgede Italiens Kyster. Kort sagt, han er en kristen Hero, større end alle andre, hvem man derfor staaer sig vel ved at holde Højtid for. – Kuriøst var det at høre ham stadig tiltale sine Tilhørere: sig-

nori, dvs. mine Herrer (hvor man hos os sigte: kristne Venner, e.l.) især da
 det næsten udelukkende var Kvinder, der fyldte den temmelig store Kirke
 (jeg antager c. 1000 Msker). – Dette var vist en rigtig Type paa en *god* pa-
 pistisk Prædiken i Italien. Og hvad der især overraskede – og glædede –
 5 mig, var at han ikke en eneste Gang nævnedes Jfr. Marie, der dog ellers siden
 1854 synes helt at have fortrængt Jesus Xtus, næsten overalt i de katolske
 Lande. Saa om Eftermiddagen var der en talrig besøgt Folkefest med al-
 skens Morskab, ogsaa kirkelig, saasom en Procession med en Kasse (af
 Guld) med Relikvier af S. Georg i Spidsen, men især verdslig eller folkelig.
 10 Børn med Skrigeballoner o.l. Spektakelinstrumenter, saa man knap kunde
 høre Ørenlyd, Musik af Blæsere og Trommere, o.m.l., og det hele endte
 med Fyrværkeri, straalende Illumination og Dans til langt ud paa Natten.
 En forunderlig Barnlighed og Skikkelighed prægede det hele, skønt Vin
 blev drukken i Spandevs næsten.

15 Nu er vort Ophold her snart til Ende, ti det begynder at blive for varmt.
 Vi agter derfor sidst i denne Uge at rejse Nord efter, først til Milano eller
 Como, derefter i næste Uge til Brunnen i Svejts og formodentlig til Luzern,
 og saa hjem lige efter Pinse. Saa skal jeg have fat paa det kirkl Udvalg. Jeg
 skal indlede det med Prædiken i Helligaandskirken 31 Maj (jeg vilde ønske,
 20 Du kunde give mig en *god* Text; har Du en saadan, kunde Du indtil sidst i
 næste Uge sende mig den til Hotel Rigi, Brunnen, Svejts).

Du anstillede i Dit sidste Brev nogle vemodige Betragtninger over Alder-
 dommen, hvorledes man da maa erkende, hvor ufuldkommen ens Erken-
 delse er. Dette er sandt; men jeg finder ikke, at dette trykker mig, ti jeg har
 25 altid vidst, at vor Erkendelse her kun er stykkevis og ”skuende i Spejl”, dvs.
 ensidig, og forsaavidt i dybeste Forstand saa mangelfuld, at den i Grunden
 er urigtig. Hvad der tynger mig, er den Magt, Synden vedbliver at have i
 mig, og i Sammenhæng dermed uden Tvivl, at Hjærtevarmen, Begejstrin-
 gen, Glæden ved Guds Riges Sager, bliver saa afsvalet, saa man sjælden
 30 kommer højere end til et Aa ja, det kan være godt nok! men kunde ogsaa
 med Sindsro finde sig i, at det ikke var. Dog derom vil jeg ikke skrive nu.
 Jeg haaber, at alt staar vel til med Dig og hos Dig, – og at Erik nu helt maa
 have overstaet sin Sygdom. – Dersom Du ikke var saa ”ubevægelig” (1
 Kor. 15, fin.) som Du er – mon dette er pGr af Pavli Formaning? – saa
 35 skulde Du og Din Kone tage en Tur til et Sted som dette eller et lignende.
 Du kan ikke forestille Dig, hvor opfriskende en saadan skøn Natur er, i
 Forening med Luft og Hav.

Men nu maa jeg slutte. Der var meget, jeg ønskede at *tale* med Dig om
 ang. vore danske Kirkeforhold (ogsaa om det mærkelige Fænomen, at
 ”Grundtvigianerne” er blevne Flertal i Landet; – mon det er et godt

Tegn?); men skrive derom vil jeg ikke; det fik ingen Ende. – Gud beskærme Dig og Dine i alle Maader.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

5

458. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[11/7-1904]

Kære gamle Ven.

10 Det var nede fra Italien, at jeg hørte fra Dig, og da lod det jo til, at Du be-
fandt Dig særdeles godt. Jeg saa noget i Avisen om, at Du efter Din Hjem-
komst havde været forkølet, men maa antage, at Du alligevel har forvundet
Din Daarlighed, siden Du har kunnet deltage i de mange Møder, som det
15 kkl. Udvalg har været samlet til. Og jeg haaber, at Du ovenpaa dette Ar-
bejde kan hvilke Dig ud og nyde Sommeren i Lighed med vi andre.

Skønt jeg jo ikke har noget med dette Udvalg at gøre, og sagtens heller
ikke har ret megen Forstand paa de Sager, som det skal befatte sig med, saa
gaar jeg jo dog her i min Afkrog og danner mig Forestilling om, hvordan
det vel kan falde ud i en og anden Henseende. Og da jeg ellers ikke har no-
20 get af Betydning at skrive til Dig om, men dog synes, at det er paa Tiden, at
jeg lader høre fra mig, at jeg lever og har det nogenlunde, – saa vil jeg med-
dele noget af, hvad jeg har tænkt mig som Genstand for Udvalgets Overve-
jelser, og hvordan jeg synes, at dette heldigst skulde indrettes.

Formodentlig vil der tilstræbes en Repræsentation for Folkekirken, en
25 stadig genkommende Kirkedag hvert eller hvert andet Aar. En saadan For-
samling vil formodentlig blive valgt omtrent efter de samme Regler som det
nuværende Udvalg, og det kan vel ogsaa kaldes ganske rimeligt. Skulde jeg
ønske nogen Forandring i en saadan Forsamlings Sammensætning, skulde
det være denne, at Præsterne som saadanne ikke fik Valgret men kunde væl-
30 ges af Menighedsraadene, hvis disse fandt sig tjent med dem; at derimod
alle Bisperne var selvskrevne, og – idet de burde være valgte af Stifternes
Præster, – kunde de være fuldt tilstrækkeligt Udtryk for Præsterne. Jeg har
nu engang daarlige Tro til det ”gejstlige” som saadant og ønsker det derfor
holdt indenfor passende Grænser.

35 Men Forsamlingen, hvordan den saa end blev sammensat, – og formo-
dentlig bliver det som det nuværende Udvalg –, skulde efter min Mening
kun have en raadgivende Myndighed ligesom tidligere Bispeaadet, dog, at
den skulde have Ret til at sige nej til enhver Forandring i Folkekirken saa-
vel ydre som indre Anliggender, som Folketinget maatte ville falde paa at
foretage. Altsaa et absolut Veto, men forresten kun raadgivende Myndig-

hed. Mere tror jeg ikke, der skulde tilstræbes, thi mere, forestiller jeg mig, der ikke kan naaes. Folketinget giver ikke sin Magt helt fra sig, hverken hvad det indre eller ydre angaar. Og med denne Magt, synes jeg ogsaa, at Folkekirken kunde være tjent. Vi kan leve og leve helt godt under de nær-
 5 værende Forhold; men et Kirkeraad, der havde Magt dertil, kunde efter alle Mærker godt faa i Sinde at indskrænke vore kirkelige Friheder. Dette var vi ikke tjent med, og det stoler jeg paa, at Folketinget heller ikke giver sit Minde til. Derimod kunde det let tænkes, at Rigsdagen kunde falde paa at ville gribe ind i Folkekirkens indre Anliggender, særligt i dens Indflydelse
 10 paa Almueskolen og f. Eks. udelukke Religionsundervisningen der, og saadant maatte Kirkeraadet kunne forhindre ved at sige rent ud nej. Fik Forsamlingen ikke denne Nejret, saa er det omtrent ligegyldigt, hvad andre Skinrettigheder den fik.

Og allerførst skulde det være en bindende Bestemmelse for Kirkeraadet, at det aldrig nogensinde maatte prøve paa at *formene* Brugen af den nu-
 15 værende Alterbog, hvilke andre Alterbøger den saa end i Tidens Løb maatte *tillade*. De Christne skulde have Lov til at blive i Folkekirken; ellers var den ikke værd at holde paa en Dag længere. Men de *liberale* i vor Tid kunde saa meget godt tænkes, fremfor alt de liberale Præster, at ville paa-
 20 tvinge en anden Alterbog, der stemmede noget bedre med den theologiske Videnskab. Der truer Uvejrheden fra den Kant, og her maa sættes Vagt. Men naar Sakramenterne var værnede, saa kunde der tillades en Del Krumspring i andre Henseender; de alvorlige Christne vilde nok holde sig trods det og atter bringe Vejret til at lægge sig.

Dernæst skulde der jo tages Bestemmelse om Præstevalg og Præstelønninger eller Lønningsmaade. Det er min Tro, at Præstelønningerne i det hele vil blive sat ned, med Tiden formodentlig til 2-3000. Og der var vel heller ingen Ulykke deri; Tilgangen af Ansøgere vilde tage af, og de dumme Fordringer ved Eksamen maatte sættes ned. Dette kunde saa meget godt
 30 ske uden Skade for, tværtimod til Gavn for Grundigheden. Men Valget af Præster, – naturligvis mellem de dertil skikkede efter Prøve, – vil nu med Nødvendighed kræves indrettet saaledes, at Sognene faa en virkelig Indflydelse derpaa. Jeg finder, at det er aldeles i sin Orden, og ser da ogsaa, at alle anerkender dette i al Almindelighed.

Men nu forekommer det mig meningsløst at indrømme Sognene saadan
 35 Ret og ikke samtidigt frit tillade dem at gøre sig, som de bedst formaa det, kendt med dem, de faa at vælge imellem. Det bør overlades helt til dem selv, hvad de vil gøre for at lære dem at kende; og den tiltagende Rædsel for, at de skulde falde paa at høre nogle af Ansøgerne tale hos sig, forstaar jeg ikke. At Præsterne skal støve rundt og byde sig til, røber kun ringe Til-

lid til Præsterne; og hvis man tror, at Sognefolkene skal lade sig narre deraf, røber det stor Mistillid til dem. De er ikke nær saa enfoldige, som man forudsætter ved denne Mistillid. Det vilde vist alt ordne sig paa sømmelig Maade, naar man lod det udvikle sig i Fred. Herredets Præster vilde vel selv
 5 revse en, der havde listet sig ind blandt dem paa usømmelig Maade. Men menighederne maa have Lov til at kende Ansøgerne og se sig for, se med egne Øjne, høre med egne Øren. Det er dog dem, der skal have ham at drages med.

Jeg ser, at Biskopperne har tilbudt sig som Raadgivere for Menighederne;
 10 dette er jo smukt nok og kan vel ogsaa nok tænkes benyttet, hvor man har Tro til, at der kan faaes Hjælp fra den Kant. Men kan det nu virkelig antages i Almindelighed, at de kan være til virkelig Hjælp? Jeg tvivler paa, at noget Menighedsraad i Aarhus Stift vilde søge Raad hos Biskop Clausen, og jeg tror heller ikke, at han vilde kunne være dem til nogen Hjælp. Han
 15 har dog adskillige Betingelser for at kunne raade; han er en skikkelig Mand; han er gammel her i Stiftet og har set og hørt mange. Men desuagtet vilde jeg ikke raade nogen til at følge hans Raad. Og han er jo slet ikke ringere end mange, der er Bisper, har været det, og efter den nærværende Ordning herefter kan blive det.

Ligesom en Mand selv faar at se sig om, hvem han vil have til Kone, – thi det er ham, der skal drages med hende, – saaledes er det naturlige, at Menigheden selv ser sig for, hvem den ønsker til sin Præst og forsøger sig frem, til den bliver klog paa, hvordan den sikrest kommer efter det. De kan jo dog ikke vælge andre end de kvalificerede, der skal ansættes et eller andet
 25 Sted, hvis det er muligt; der kan jo altsaa ingen anden Skade ske, end at de narre sig selv en Gang; og af Skade bliver man jo klog. Jeg forstaar ikke al denne Rædsel, hvis det da ikke ligefrem er Udtryk for, at de er bange, der aldrig burde have været Præster, og som enhver Menighed med Rette vil være fri for, om den kan det, som f. Eks. Deichmann Branth, Hansen i Blegind og sagtens ikke saa faa andre. Benzon ikke at forglemme. Men Du har vel nu faaet nok af mine Tanker om disse Kirkeraadssager, og jeg vil derfor holde inde dermed.

Jeg har for en Tid siden læst en Bog af Ryberg Hansen om Evangelierne. Det er det frækkeste og usømmeligste Sludder om denne Sag, som jeg
 35 endnu har set, Renan og Henning Jensen, ikke at tale om A.C. Larsen er pæne Folk ved Siden af denne. Ja, og saa hedder det Videnskaben, det egentlige sikre, der kan vides om disse Ting. Alle christelige Forfattere er ikke til for ham; han anstiller sig, som om han ikke ved af dem at sige. Det morer mig forresten, at vort Fakultet faar alt dette holdt under Næsen, thi de tilbede jo de samme Guder som han: Jülicher, Kattenbusch osv. fremfor

alle da Wellhausen. Alle vore Theologer sige A; Ryberg Hansen siger B. C osv; men jeg under dem denne Blomst, som det theologiske Fakultet i København har sat.

En enkelt fornøjelig Ting fandt jeg dog hos ham; han siger, at Videnskab-
 5 ben har opgivet Fabelen om, at Matthæi Evangl. oprindl. kun var Taler
 (τα λογια); "man har ikke længere Brug for dette Paafund"; τα λογια
 betyder naturligvis Evangeliet i det hele. Ja saadan hældes en Løgn ud i
 Rendestenen, naar man mener ikke længere at have Brug for den. Men mon
 nu Torm er kommen saavidt; Schat Petersen var det da ikke. Ak! hvor den
 10 moderne Theologi dog er noget modbydeligt Tøj!

Erik er jo her hjemme endnu; han er ikke helt fri for sin Daarlighed
 endnu. Men han gaar og bliver baade fed og doven, og det er jo ikke saa
 godt. Dog, vi faa jo at tage det, som det beskikkes os.

I denne Uge har Deichmann Branth anmeldt, at han vil besøge mig, og
 15 jeg faar saa høre nogle Udgydelser over Præstestanden, særligt de højere
 stillede. Selv er jeg ingen Beundrer af denne Stand, men Branth er det
 endnu mindre; han er Fanatiker. Dog, han bliver her kun 1 Dag, og han er
 ellers morsom at høre paa, naar han vil holde sig til sit Fag, Naturvidenskab-
 en.

20 Og lev saa vel, gamle Ven.

Gylling 11/7 04.

Din gl. Ven
 Otto Møller

25 **459. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

[14/12-1904]

Min kære gamle Ven!

Nu er det længe siden, Du har hørt fra mig. Men da jeg nu kan sende Dig
 2det Bind af mit N. Test. i den ny Udgave, skal Du dog høre fra mig en
 30 Gang igen. Det har taget lang Tid at faa dette Bind trykt, dels pGr af min
 Sygdom og derefter følgende Optagethed af det kirkl Udvalg, dels fordi Erling,
 som har hjulpet mig med Korrekturen, i Efteraaret har været syg en
 Maanedstid. Men nu er det færdigt, Gud ske Lov, – jeg kan vel sige, saa
 godt som det kan komme fra min Haand; ti det bliver sagtens sidste Gang,
 35 jeg har lagt Haand paa dette Arbejde, som har taget mig megen Tid og
 mange Overvejelser i over 30 Aar. Men et saadant Arbejde bliver man vel
 aldrig rigtig færdig med; ti man opdager bestandig nyt, som kunde være
 bedre baade i Oversættelsen og Anmærkningerne. Forresten tror jeg, at
 navnlig min Oversættelse har vundet adskilligt i Aarenes Løb og er bleven
 mere læselig paa mange Steder.

I den forløbne Tid har jeg nogle Gange hørt om Dig gennem Nørregaard, mens han var her i det kirkl Udvalg. Da mente han, at Du havde det godt; jeg haaber, at det samme fremdeles er Tilfældet, og at det milde Efteraar bekommer Dig godt. Derimod har jeg ikke spurgt noget om, hvordan Erik
 5 har det, ej heller om han er her i Byen igen. Gid han maa være bleven helt rask og arbejdsdygtig igen. Hvis han er i Byen, vil det være mig en Glæde at se ham en Dag, helst en Søndag, hos os; men Munterheden her er jo ikke overvældende, da nu kun vi to gamle, min Kone og jeg, er hjemme. Torkild er for Tiden i London, hvor han har det udmærket, gaar paa British Muse-
 10 ums Bibliotek, og har gjort en hel Del lærerige og fornøjelige Bekendtska-ber, saaledes med the Dean of Westminster, Robinson (omtr. = Stiftsprovst hos Erkebisen af Canterbury), en meget dygtig Mand, som indbød ham til at bo i hans Hus i 3 Uger. I disse Dage er han Gæst hos Biskoppen af Salis-
 15 bury, en Snes Mil fra London, hvem han havde lært at kende hos Robinson. Han indbød Torkild til at bo hos ham i nogle Dage for at overvære en Or-
 dination; Torkild mener, at han havde den Bihensigt dermed at paavirke ham til Fordel for den apostoliske Succession, hvad jeg dog ikke vel kan
 tro; snarere er det, fordi han (T.) har et saa frimodigt og vindende Væsen, som synes at tiltale de ellers saa stive Englændere.

20 Du har vel set, hvad vi har foretaget os i det kirkl Udvalg. Bladene har jo stadig haft Referater derom. Det var for mig en anstrengende Tid, da Sam-
 lingerne stod paa: saaledes at tilbringe 3 Timer hver Dag med at passe paa og høre efter alt, hvad der blev sagt, hvilket jo ingenlunde alt var opmun-
 25 trende eller opbyggende, det tager virkelig paa Kræfterne; det var langt let-tere at være et menigt Udvalgsmedlem, saa kunne man dog af og til faa et
 lille Blund idetmindste indvortes. Og saa havde jeg jo hele min øvrige Bispegering at besørge ved Siden deraf.

Udvalgets Medlemmer er i det hele gennemgaaende flinke Folk personlig; men under Forhandlingerne kunde man endda have Anledning nok til at
 30 ærgre sig. Der var dem, som gjorde Indtryk af i væsentlig Grad at tale "for Publikum" (der jo gennem det stenografiske Referat havde Løjlighed til at overvære Forhandlingerne), mindre end af Hensyn til Sagen selv. Blandt dem var især en Vendelbo ved Navn Bøgeskov, som skal være en aandel-
 35 lig Matador deroppe Nord for Lov og Ret, en tidligere Tilhænger af Hen-riksen; han har et mægtigt Snakketøj og er meget indbildsk eller forfænge-
 lig, – eller snarest begge Dele i Forening. Saa er der ogsaa Laursen i Vej-
 strup, ganske vel begavet og i sig selv vist et bravt Mske, men han har ube-
 tinget taget Skade af at blive "kongevalgt". Saadanne Folk skal med mange
 Ord give deres Besyv om alt muligt, enten de forstaar sig derpaa eller ej. –

Saa er der dem, som engang har været skikkelige og frisindede, i Stand

til at forstaa andre, men siden er blevne saa konservative eller stædige, at man næsten ikke kan ærgre sig, men kun falde i Forundring derover. Saa-dan er det med min Kollega i Aalborg; tilmed er han saa ilter og pirrelig, at han som oftest skader den Sag, han tager til Orde om. Endelig er der
 5 nogle Vildbasser, som synes at se Idealet, eller Lægedommen mod alle kirkelige Brøst i en Tilstand som i Dommernes Dage, hvor hver Mand kunde gøre, som ham lystede. Dertil hører den personlig brave Morten Larsen og – mærkeligt nok – Herredsfoged Rosenørn, som har været mig til stor
 10 Overraskelse, da jeg har kendt ham i mange Aar og altid anset ham for en sindig og forstandig Mand; men nu synes hans Ideal at være Anker Møllers Frimenighed, efter hvis Forbillede helst hele Folkekirken skulde laves om. Og saa de rigtig stædige 3dje Retningsfolk, som der intet er at stille op med.

At faa alle disse forskellige bragt under én Hat, eller til et nogenlunde
 15 enigt Resultat, navnlig mHt det egentlige Hovedpunkt i Udvalgets Forhandling, Kirkeforfatningssagen, synes indtil videre en Umulighed, men det kan maaske hænde, at de efterhaanden lærer at indse Nødvendigheden af at komme hinanden imøde. Sker dette ikke, vil alt vort Arbejde sandsynligvis være spildt, idet Rigsdagen da vil sige: en kirkl Repræsentation er en
 20 Umulighed, derfor maa Minister og Rigsdag fremdeles være den højeste Myndighed i Folkekirken ligesom hidtil. Det eneste Resultat bliver da, at Folkekirken gennem det kirkl Udvalg beviser sin Afmagt til at staa paa egne Ben; ti en væsentlig bedre eller anderledes Repræsentation end det nuværende kirkl Udvalg er der efter mit Skøn slet ingen Udsigt til. Personlig
 25 kan jeg med Sindsro se hen til et saadant Resultat, ti jeg kan jo med nogenlunde Sikkerhed sige, at endog i heldigste Fald vil jeg ikke faa noget at gøre med en fremtidig Kirkeforfatning; til den Tid, da den kan naa til at træde i Kraft, vil min Tid være omme. Men Sagen staar jo dog tilsidst, ikke i Rigsdagens o.l. Haand, men i Guds Haand. –

30 Naar Udvalget skal samles igen, ved jeg endnu ikke. Jeg har tænkt: først til Efteraaret; ti før kan der ikke være Tale om at faa et Forfatningsforslag og Forslag om Lønningssagen færdigt. Men der er saa mange andre Spørgsmaal forelagte Udvalget (Konfirmation, gejstl. Retspleje, Dissenterlov, kirkl Ligninger o.m.fl.), at det maaske bliver nødvendigt at samles tidligere en
 35 Gang. Det er mig, som er ene om at afgøre dette, og jeg brænder just ikke efter en ny Samling, der tager forskrækkelig megen Tid og Kraft.

Jeg læste forleden Dag en lang Skrivelse fra Dig til Anbefaling for Berkovs Ansøgning om Gosmer. Jeg vilde meget ønske for ham at blive Præst paa Landet, ti i Kbhvn duer han ikke til det, han er saa nervøs og ængstelig, at han intet kan overkomme, og han mangler den Frimodighed i Optreden,

som hører til, for at navnlig Arbejdere, der jo er det overvejende Flertal af Folket paa Kbhavn, skal respektere ham som Præst. Paa Landet synes hans bly og barnlige Væsen bedre at passe. Men jeg frygter for, at Gosmer er for stort til, at han kan komme med paa "Listen".

5   Selv har jeg det i hele saa godt, som det sagtens er muligt i min Alder. Jeg kan godt besørge mit Arbejde, om det end ikke gaar saa let og hurtig fra Haanden, som i fordums Dage, saa jeg har al Grund til at takke Gud derfor; ti for en Tid siden saa det kun smaata ud for mig. Jeg haaber at jeg maa høre det samme om Dig, naar Du snart – som Du plejer van, værende meget retfærdigere end jeg mHt Brevskrivning – lader mig se en Skrivelse fra Dig.

10   Lev saa vel for den Gang. Gud give Dig og Dine en velsignet Julefest i Hjem og i Kirke. Hils Din Kone.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

15   Kbh. 14/12 1904.

460. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[11/1-1905]

20   Kære gamle Ven.

Allerførst takker jeg Dig for Dit Brev i Slutningen af forrige Aar og for 2den Del af N.T. Der kunde være meget at samtale om denne Bog, naar vi havde Tid og Ro dertil; men at skrive derom vilde føre altfor vidt ud og dog ingen Ting føre til. Altsaa Tak for Bogen, som jeg ofte vil raadføre mig med, saa længe jeg i det hele kan have med Bøger at gøre.

25   Jeg er bange for, at Du er bleven vred paa mig, fordi jeg sendte to Koner til Dig, at Du skulde raade dem, hvor jeg intet Raad ved. Hvad skulde jeg gribe til? De ulykkelige Mennesker vilde til Kbhvn. for at forsøge alt for det elendige vanrøgtede Sogn, de er valgt til Menighedsraad for. Jeg tror, at deres Anstrængelse er forgæves, men de vil prøve alt, hvor der maatte være en Mulighed at øjne for at komme frem. Jeg er ved denne Lejlighed kommen til at indse, at skal Menigheden have nogen Indflydelse paa Valget af Præst, saa skal de have Lov til at faa den, de ønsker, enten han er ung eller gammel. Her er det negtet dem at faa Berkow, som de alle ønske, og saa er der sendt dem 31 at vælge mellem, af hvilke de ikke kende uden 1, som de 30   for enhver Pris ikke vil have; selv hans egen Søster, der sidder i Menighedsraadet, vil ikke have ham. Berkow er kun 3-4 Aar yngre end andre, der er sendt dem at vælge mellem.

35   Det er noget meningsløst noget det hele; meget hellere den gamle Ordning, hvor alt med nogle faa Undtagelser gik efter Alder og Karakter eller

ved Simoni og Nepotisme; thi Meningen forbliver dog denne, at det er Præster, der skal forsørges, og ikke Menigheder, der skal sørges for, efter hvad de selv trænge til. Denne Affære her med Gosmer-Halling forvolder mange Mennesker stor og alvorlig Sorg, og Forsynet er ligesom afskaaret
 5 fra at hjælpe, da de allerfleste af de 31 vist er simple Personer, der af Opslaget har set, at her er jammerlige Forhold men Udsigt til gode Indtægter med Tiden. Jeg har forresten set Listen over de 31, der er sendt dem; og den er fuld af Fejl; Mænd med n.c. har her faaet haud I og laud. Hvorfra Jaskerriet stammer, vides ikke; men meningsløs Elendighed er det hele, som der
 10 jo forresten heller ingen Mening er i at plage Dig med.

Du skriver om Dit Besvær med det kirkl. Udvalg, og jeg forstaar det saa godt; jeg har tænkt paa det mange Gange i Efteraaret, hvilken Lidelse det dog maa være at skulle være opmærksom Tilhører ved al denne Snak. Og hvad kommer der ud af det hele andet end Vrøvl; alt i Danmark er jo i Op-
 15 løsning, og Grundtvigianerne er ikke dem, der hjælpe mindst til med at drage os ud i Uføre; men alle er forresten lige gode om det. Jeg har jo ingen Forstand paa, hvad der skal komme ud af Ministerkrisen nu; men jeg formoder, at Forsvarssagen skal opgives og Radikalismen fortsættes. Jeg ventet intet godt men er forberedt paa ondt; Gud se i Naade til os.

Man glemmer jo forresten alt dette Virvar, som man jo heller intet kan gøre ved, naar der falder nogen god Læsning af til en; og viser der sig intet nyt, saa er der jo nok af gammelt. Jeg læste i Efteraaret en Bog af en Cand. Hansen om Grundtvig og Skriftprincippet. Der er adskillige gode Ting i samme Bog, men saa slet skrevet en Bog har jeg dog ikke længe set. Har
 25 den været bestemt til at være en Disputats, hvad jeg har hørt sige, saa er den med god og gyldig Grund kasseret alene for den elendige Forms Skyld.

En anden Bog, jeg har læst med Interesse, er Pentateuk-Sagen af den amerikanske Professor Green. Der er adskillige gode Ting i dette Skrift, men han *beviser altfor meget* og naaer virkelig derved saa at sige ingen Ting
 30 at bevise. Det kan dog ikke gaa an at gøre alt i de 5 Mosebøger til *Guds Ord* i alleregentligste Forstand. Det er elendigt, at en saa belæst og kyndig Mand tillige er saa borneret og christeligt uforstandig, at han ikke har den ringeste Sans for, hvad den levende Gud virkelig kan have sagt og gjort. Saadanne Skrifers Oversættelse gør ligesaa meget ondt som godt; men det
 35 er jo billigt, at det høres.

Lige op til Jul læste jeg: "Mit Liv af Helen Keller". Jeg vilde ønske for Dig, at Du kunne faa Tid til at læse dette Skrift, thi det er dog noget saare forunderligt. Det er en amerikansk 24aarig Pige, der fra Barndommen er baade blind og døv, saa hun kun kan hjælpe sig med Følelsessansen. Hun er imidlertid naaet til at blive Student og har sidste Sommer taget en Universi-

tetsgrad; hun kan læse, skrive og tale, og fortæller nu selv om, hvordan denne hendes Udvikling fra Mørke i højeste Grad til Lys er foregaaet. Hvad dog menneskelig Energi formaar! Jeg kunde ønske, at Grundtvig havde kunnet læse hendes Udtalelse om, at ingen som hun og andre i hendes Kaar forstaar, hvilken *overordentlig Naadegave dog Ordet* er, idet det lukker hele Verden op for Mennesket, den usynlige som den synlige. Og mærkeligt nok fortæller hun, at det første Ord, hun opfattede og hvorved den første Lysstraale naaede ind til hendes i Mørket bundne Sjæl, var Ordet: *Vand*; der strømmede Vand ned over hendes ene Haand, mens hun blev

5
10
15

hjulpen til at fatte, at dette betegnedes ved Ordet water, der blev tegnet i hendes anden Haand. Jeg kom derved til at tænke paa, at Jorden fødtes af Vand, og at vi fødes paa ny ved Vand. Det tænker hun ganske vist ikke paa, omtaler det da ikke; men siger da ellers, at hun flere Gange har gennemlæst hele Bibelen, som hun anser for den bedste Bog i Verden. Jeg kunde ønske, at Du kunde læse denne Bog sammen med Din Kone; I vilde have Glæde deraf og megen Forundring.

Jeg har ogsaa haft Fornøjelse af Schrøders Bog om den nordiske Høj-skole; men den tør jeg ikke anbefale Dig, da den er meget bred og folkelig. Endnu mere Glæde har jeg haft af Teisens Skrift: ”om Villiens Frihed”. Ti-

20

telen svarer ikke helt til Indholdet, men ellers er det den bedste Bog, Teisen har skrevet, og den har Ærende til vore Naturalister, der vel sagtens alligevel foretrækker at gaa uden om den. Jungersens Skrift om Helligaanden synes jeg ikke om; han er en Fanatiker og Mystiker. Saa har jeg haft mere Glæde af at læse Jakob Knudsens Digt: Jomfru Maria, hvori der er meget

25

smukt og betagende, og i det hele intet, som man christeligt har Grund til at stødes over. Men mere Fornøjelse af Læsning end af alt andet har jeg i Juletiden haft af igen at nyde Grundtvigs Frisprog mod Mynster; det er virkelig sund Læsning under det kirkelige Udvalgs Forhandlinger. Der er intet nyt under Solen; hvad der var, kommer atter og atter igen i ny Klæd-

30

ning.

Og hvad os selv angaar, saa har vi det jo taaleligt. Jeg kan prædike om Søndagen og er fremdeles glad ved det. Af og til bliver det jo noget mørkt for mig som vel for alle i Aftenskumringen; men vor Herre er mig dog naadig med altid ny Trøst midt i min Fattigdom; og mere kan vi gamle jo ikke

35

ønske, end at han ikke glemmer os.

Erik er hjemme i denne Maaned, og hans Nyrelidelse er nu *næsten* forvunden; helt bort gaar den maaske ikke. Han blev kasseret ved Sessionen i Efteraaret p.Gr. af denne Daarlighed, og hans Læsning bliver jo saa ikke afbrudt af Soldatertjeneste, som han ellers har haft og har svært Mod paa. Men han er jo fortsat i Eksamenslæsning, saa det vil trække ud en Tid lang

endnu. Tak for, at I vil se ham hos Eder, hvad han vel gør Brug af, naar han atter rejser til Kbhvn.

Og lev saa vel min gamle Ven og Tak for alt godt i de forløbne mange Aar. Gud velsigne og bevare Dig og Dine.

5

Gylling 11 Januar 1905.

Din gl. Ven
Otto M.

461. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

[16/3-1905]

10

Min kære gamle Ven!

Kbhvn. 16/3 05

Tak for Dit sidste Brev. Det var mig en Glæde engang igen at høre fra Dig
15 og at erfare, at Du er efter Omstændighederne ved god Helsen. Din Søn Erik var her for en halv Snes Dage siden; af ham hørte jeg, at Du fremdeles har det godt. Gid det maa vare ved; nu begynder jo Foraaret allerede at melde sig, saa denne Vinters Møje vil forhaabentlig være overstaaet. Her i Huset har vi det ogsaa i det hele godt, min Kone dog af og til med nogle
20 mindre Influenza-Anfald, som i de sidste Aar har haft den slemme Vane at hjem søge hende hver Vinter. Jeg selv har været – jeg kunde sige, mærkværdig rask. Ifjor, for et Aar siden, laa jeg og var ikke saa lidt medtaget af Lungebetændelse; jeg havde ikke kunnet haabe at komme saadan paa Fode igen. Men jeg maa takke Gud derfor og tør vel tage det som et Vidnesbyrd om,
25 at han endnu har noget at bruge mig til paa mine gamle Dage. Og jeg kan ikke klage over Mangel paa Sager at bruge mine Kræfter til. Jeg synes, der bliver mere Aar for Aar. Men det kommer maaske til Dels af, at jeg er langsommere til Arbejde og Betænkning end i mine unge Dage. Dog gaar det nogenledes fra Haanden.

30 I Dit sidste Brev udtalte Du Dig meget fortrydelig over, at Berkow ikke kom til Gosmer, naar "hele Sognet" ønskede ham. Saavidt jeg forstod de Koner, som var hos mig i den Anledning, var der nok strengt taget kun den ene af disse Koner, som kendte noget til ham fra Gylling, og det var kun Dit (og hendes) Ord, som havde stemt Folket for ham, saa det vilde paa
35 den Maade egentlig være bleven Dig, som skulde have beskikket ham til Pladsen. Og det var jo dog ikke Meningen. Forresten maa jeg sig Dig, at jeg var meget langt fra at vredes, fordi Du sendte de to Koner til mig. Det var mig tværtimod en stor Fornøjelse at tale med dem, navnlig med den mindste, en trivelig rødmosset Kone omkring de 50. Hun var et ypperligt Mske, og vi kunde saa fortræffelig enes om at tale godt om Dig.

- Nu maa Du tage godt imod Johnsen, som vist vil besøge Dig. Han er en rigtig brav ung Mand, som vil gøre sin bedste Flid for at gøre Fyldest paa sin Plads, og han har en pæn, meget tiltalende Kone, – saavidt jeg har set hende, en enkelt Gang paa en Visitats i Nabolaget. Og han var uden al
- 5 Tvivl den bedste af alle de Ansøgere der stod paa Listen, maaske med Undtagelse af en Indre Missionsmand fra Jylland et Steds. (Listen var iøvrigt slet ikke i saadan Uorden, som Du skrev. Men den Snor, den havde været heftet sammen med, var borte, og saa var de enkelte Blade bleven lagte uordentlig sammen).
- 10 Jeg vilde forresten ønske for Berkow, om han havde faaet Gosmer, ikke fordi jeg er saa vis paa, at han vilde have fyldt det bedre end Johnsen, men fordi han absolut ikke bør blive i Kbhvn. Han kan intet overkomme og mangler i høj Grad det Initiativ og den Appel (hvad Kbhavnere kalde: det Slag) i sin Tale, som udkræves for at slaa igennem hos Folk, hvorfor der og-
- 15 saa er *meget* faa, der vil høre ham. Fru Schjørring, som han bor hos, er ham vist som en øm Moder; men paa den Maade bliver han neppe nogensinde til Mand; skal han blive det, er det vist paa høje Tid at han kommer ud til at staa paa sine egne Ben. Jeg har foreslaaet ham at søge Johnsens Embede, der vist er et *godt* Sted. Der findes enkelte Missionsfolk, og mange, som tidli-
- 20 gere har søgt til Hoff i Ubberup. Men det lader til, at han ikke kan rive sig løs fra den moderlige Favn. Vil Du gøre noget godt imod ham, saa raad ham til at søge bort; jeg vil vedblive at gøre det. Men han vil vanskelig finde et Sted, hvor han lempeligere kan komme til at staa selvstændig, end i Buerup (Johnsens Embede).
- 25 Du skriver om forskellige Bøger, som Du har læst. Jeg læste dette med nogen Misundelse; ti min Tid er næsten altid saa optaget af nødvendigt Arbejde, at jeg ikke kan faa Tid til at læse noget andet end det (lidet) læselige i kirkl Blade og Tidskrifter, og dette endda flygtig nok. Det er noget nær i mine Øjne den eneste Fordel ved "Teol. Tidsskrift", at dets Indhold er saa
- 30 tarveligt, at man rolig kan helt overspringe det. Jeg har dog læst Jak. Knudsens Jomfru Maria; men jeg kan ikke finde det saa smukt som Du. Det eneste, som rigtig tiltalte mig, var hans Fremstilling af Marias Sindsstemning *efter* Bebudelsen, da hun maatte gaa og ene bære paa sin Hemmelighed, – hvor han forøvrigt øjensynlig først havde læst Din lille Bog om Jfr. Maria.
- 35 Men Du har Ret i, at der er intet i Bogen, som man kristelig kunde stødes over. Og flere af de korte Slutningsvers, eller Slutnings-Betragtninger paa Vers, vidnede om en hjærtelig Fromhed hos ham.

Ja, saa har jeg ogsaa læst Hansens Bog om Grundtvigianismen og bl.a. ærgret mig over den umanerlig hjaskede Korrektur og Interpunktion. Det er en velmenende Bog (ligesom dens Forf. selv, som for nogle Maaneder si-

den er bleven ordineret Medhjælper i Præstø, er et saare velmenende Mske, der har skrevet Bogen under stor Fattigdom, undervisende godt 8 Timer om Dagen); men den vil neppe udrette noget.

Saa farvel for den Gang. Gid dette Brev maa træffe Dig og Din Hustru i
5 god Stand. Og Gud gøre Dagene blide og lyse for Eder, fremfor alt med Haabet lysende frem for Eder.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

10 Det vilde glæde mig, om Du engang igen lod høre fra Dig. Dine Breve er mig saa kærkomne.

462. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[26/3-1905]

15

Kære gamle Ven.

Tak for Dit gode Brev. Det kom til mig i en temmelig trang Stund, thi jeg har været syg nu i omtrent 4 Uger, maatte i den første Uge holde Sengen og har siden humpet omkring først i Stuen ved Siden af vort Sovekammer og
20 nu oppe i min gamle tilrøgede Stue. Jeg havde vel nok haft det taaleligst i Sengen, men Doktoren drev paa, at jeg skulde kravle op, da han vist frygtede for, at blev jeg længere i Sengen, groede jeg maaske fast i den. Hvad jeg har lidt, vil jeg ikke forsøge at beskrive, thi det blev saa vidtløftig en Historie og er dog til ingen Nytte. Men jeg har været og er saa meget træt og
25 sølle, at jeg ikke har kunnet tage mig noget for, har maattet lade Capellanen ene om at passe Confirmander og Kirketjeneste, hvilket jo er et stort Savn for mig og, som det lader til, ogsaa for flere.

Ja jeg er jo ogsaa nu inde i det 75de Aar, og det er ikke som i yngre Aar at komme paa Fode igen. Jeg kan jo ikke andet end tænke paa, at Afrejsen
30 herfra snart kan være forhaanden; men jeg føler mig saa saare ringe skikket til den store Omskiftelse; jeg er ikke fuldbaaren til at fødes paa ny, og jeg er heller ikke stort bevendt til at fortsætte Tjenesten her. Jeg synes, at mit Liv er løbet saa ufrugtbart fra mig, og jeg tør slet ikke sige med Paulus, at Guds Naade mod mig har ikke været forgæves, thi saa uendelig meget er spildt.
35 Men saadant Klagemaal er jo heller ikke, som det bør sig, og jeg har jo da ogsaa alligevel et stille Haab, at Gud vil være mig naadig, ogsaa naar hans Time kommer, at jeg skal flyttes.

Men hvad det er at være gammel, det ved man ikke, før man oplever det; jeg har jo set saa mange, forknytte gamle, men et andet er selv at opleve det. Min gamle Fader havde det meget strængt i hans sidste Aar; men da forstod

jeg ikke at bære det med ham, som han trængte til. Min Moder fik en mildere Udgang, men hun havde ogsaa haft meget at bære i de mange Aar forud. Gud ske Tak for den gode, trofaste Kone, jeg har; hun løfter mange Byrder for mig. – Ja, nu maa det være nok med dette Klynkeri, som jo ikke
 5 sømmer sig, da enhver skal bære sin egen Byrde. Jeg haaber nu paa, om jeg paa Søndag igen kunde liste om i Kirken og tage fat, hvor jeg slap.

Jeg takker Dig for den gode Hjælp, som Du ydede de to Koner fra Gosmer; de var meget taknemlige derfor. Nu faar de jo saa Johnsen, og vi faa saa se, hvordan han vil magte Tingene der. Det bliver ikke let at gaa ind til.
 10 Kirsten (det er hende, Du især syntes godt om) hørte ham jo prædike i hans Kirke; men hun var ikke videre sikker paa, hvad han bestod af. Hun sagde til mig: ja han kunde det jo da udenad, og han raabte jo da heller ikke (dvs. havde ikke Præstetone); men forresten blev hun ikke klog paa, hvor han hørte hen. Og af Koch fra Ubberup, som var her forleden, hørte jeg, at han
 15 jo nok er et rart Menneske men nok ikke har faaet fat i noget fra Grundtvig; dette er en Mangel i vore Dage, i hvert Fald her i vor Egn.

Naar Du skrev om Berkow, at han ikke duer til at være Præst mellem Arbejderbefolkningen, saa er jeg vis paa, at Du ikke har denne Kendelse fra Arbejderne, thi dem kan han dog vist nok være noget for. Og mine Søstre,
 20 som af og til gaa hen og høre ham, synes godt nok om ham; ja de synes jo vel nok bedre om Monrad, men han er jo ikke mere. Det glæder mig forresten fra en og anden Side at høre, at P. N. Pedersen dog begynder at samle en Menighed til Trinitatis Kirke, skønt der jo klages over, at han er sagtmalet og vidtløftig. Men han maa dog vist ellers være en af de alvorligste og
 25 dygtigste Præster derinde, selv om han ikke egner sig til nogensinde at blive Modepræst.

Jeg havde Lyst til, naar jeg kunde overkomme det, at skrive lidt om "det faste Punkt", som det er i Færd med at blive kaldet, forresten meget lidet passende. Det kommer mig for, at Skriveriet derom er ved at løbe ud i
 30 Vrøvl. Bangs Artikler i Kirketidenden forekommer mig at være noget sært Væveri udenom selve Sagen. Ja i det sidste Stykke kom der dog nogen Fart i det, men ellers er det Snak frem og tilbage. Min Ven Voldum har der rigtigt trampet sig ind i Blaar ligesom en Hane; men mange lade til at synes ganske godt om dette luftige Snak. Men om jeg kan komme over at give et
 35 Besyv med, ved jeg ikke, da jeg ikke kan ret meget og helst vil være udenfor Tidens Stridsspørgsmaal.

Jeg læste forleden et Forslag af Th. Elmquist om Confirmationen, som Clausen i Odense sluttede sig til. Mig forekommer det at være det fornuf-
 tigste, der længe er sagt om den Sag; det var rigtigst, at vi saa vidt muligt vendte tilbage til det gammelkirkelige i saa Henseende og opgav det piet-

stiske Paafund med Pagtens Gentagelse. Behøves det ved den første Altergang, saa kunde det jo kræves foran enhver senere med samme eller maaske mere Grund. Det sundeste var at vende tilbage til det gamle som i Romerkirken og i den anglikanske Kirke.

- 5 Men saa faar dette nu være nok for denne Gang; jeg har ikke haft andet at melde, end at jeg lever endnu af Guds Naade. Lev saa vel og vær takket for Dine gode Ønsker for os.

Din gl. Ven
Otto Møller

Gylling 26/3 05.

10

463. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[5/7-1905]

Kære gamle Ven.

- 15 Der er gaaet en temmelig Tid, siden jeg hørte fra Dig, hvad saa end Grunden er; men nu er Erik kommen hjem og meddeler mig, at Din Kone har været syg. Han havde hørt, at det var Blodforgiftning, men at det dog nu var ved at gaa over. Ja, der er megen Sygdom i denne Forsommer, har i hvert Fald været saaledes her, hvor der har været noget i Vejen i næsten alle
- 20 Huse. Nu er det jo da bleven hel Sommer, og det hjælper vel dem, der i det hele kan hjælpes. Men ellers er der da noget sært utrygt ved at leve i denne Tid, hvor der stadigt sker de utroligste Ting. Og vi er vel ikke ved Enden paa disse Omvæltninger; det ser jo virkelig ud, som om England og Tydskland ikke betænke sig paa at begynde en blodig Krig, trods alt det Blod, der
- 25 er udøst i Østen i denne Tid. Og bryder det løs her i Evropa, saa ligge vi mere udsat end de fleste, og vor hele Velfærd er lagt i de utryggeste Hænder. Det ser i Sandhed mørkt og truende ud, hvis man ikke turde fortrøste sig til, at der vaager et Forsyn over os midt i al vor Uforstand og Letsind. Men ængsteligt er det i mange Maader, som der leges med vort gamle
- 30 Fædreland.

- Jeg ser, at Biskop Clausen nu søger Afsked, og han er nok meget svag og aflægs; der siges, at han lider af Kræft. Han har ikke været til ret meget den Tid, han har været her; men han har dog efterladt en Del mærkelige Historier om sine Visitatser. Han har været særlig uheldig med sit Geni, og navnlig har han givet Lærerne meget at more sig over. I Grunden har han været en fredelig og velvillig Mand, men han har været altfor overlegen overfor Degnene; og nu er det jo netop deres Tid at være ovenpaa og "le tilsidst". Saa gættes der jo paa, hvem vi saa kan faa i hans Sted, og der er mange, der nævnes, bl.a. ogsaa Gabriel Heiberg. Nørregaards var her i Søndags, og han gaar vist selv og drømmer om, at Turen kunde komme til ham. Men ellers

ytrede de den største Frygt for en Provst Michael Nielsen, der nok er glø-
 ende Venstremand. Mig er det egentlig ligegyldigt, hvem det bliver, thi jeg
 antager ikke, at jeg faar noget med en ny Bisp at gøre; og stort har det hel-
 ler ikke at sige i det hele, hvem der er Biskop i Aarhus; det har Clausen
 5 vist.

Jeg har da nu set Pastor Johnsen i Gosmer. Han var her sidste Fredag, og
 jeg var den sidste af hans Nabopræster, som han kom til. Jeg maa sige, at
 jeg blev aldeles ikke klog paa ham; han ligner mest en Contorist og har lagt
 sig efter en vis frie Maade at være og tale paa; men det er jo kun en Dressur.
 10 Han fik Lejlighed til at bemærke, at han regner sig ikke til den grundt-
 vigske Side, uden at jeg gav ham ringeste Anledning dertil. Men ellers var
 jeg akkurat ligesaa klog paa ham, da han gik, som da han kom. Jeg havde en
 bar Smag i Munden; maaske der er noget, som siden kan komme frem; men
 dette var en stor Skuffelse. Han gør Lykke med at prædike og messe, og
 15 Folk gaar i Kirke derovre, om det saa vil holde; men jeg havde dog haabet
 paa noget andet.

Af hvad jeg i den seneste Tid har læst, har jeg været mest optaget af Mar-
 tin Kähler: Sakramenterne som Naademidler osv, oversat i Norge efter For-
 anledning af Klaveness. Det er en tungt og meget ubehjælpsomt skreven
 20 Bog, men ellers med mange Mærkeligheder i. Det er forunderligt, som
 denne Mand, den ene Gang efter den anden er *nær* ved at sige det rigtige;
 han er lige ved det, men saa dingler han igen over i det taagede. Men han si-
 ger gode Enkeltheder, blot det hængte sammen og holdtes fast. Der blev for
 nogen Tid siden fortalt mig, at Professor Madsen havde forandret den § i
 25 sin Dogmatik, der handler om Genfødelse, og at han havde noget fra min
 Ringhed, der nu skulde gælde. Jeg tvivlede om Rigtigheden heraf; men nu
 ser jeg, at Kähler er *lige ved* at sige det rigtige om denne Sag, og saa kan jeg
 jo vide, hvor Madsen har faaet sit nye Lys fra. Det er morsomt nok at finde
 Vej i saadanne Gaader, thi alt har dog sin gode og tilstrækkelige Grund.

30 Vi har det nogenledes. Jeg kan jo være ude nu i denne varme Sommer,
 men jeg kan vanskeligt gaa. Imidlertid maa jeg være taknemmelig for, at jeg
 dog kan vinde om i Kirken og i Almindelighed prædike.

Lev saa vel gamle Ven, og Gud lade eder snart være helt fri for Sygdom.

35 Gylling 5 Juli 1905.

Din gl. Ven
 Otto Møller

464. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Ordrup 25/7 05

Min kære gamle Ven! –

Tak for Dit sidste Brev. Jeg modtog det lige som jeg begyndte min sidste
 5 Visitatstur, som jeg nu for nogle Dage siden er vendt tilbage fra; ellers
 havde jeg skrevet før. Ja, jeg vilde forresten have skrevet for længe siden,
 den Gang jeg fik Dit sidste lille Skrift, Den faste Grundvold, som var mig
 til *meget* stor Glæde. Men saa kom der andet i Vejen, som skulde gøres, og
 det blev ikke til noget den Gang. Men som sagt, Bogen var mig til stor
 10 Glæde, som skrevet lige ud af mit *Hjærte*. Det er noget af det bedste, Du
 har skrevet, og det skal nok gøre sin Gavn hos Kristne, der *kan* læse og *vil*
 tænke over, hvad de læser, om det end i Virkeligheden slet ikke er noget
 nyt, men kun hvad vi har lært fra vor Ungdom af, gennem Grundtvig. Men
 den unge Slægt, ogsaa af dem der kalde sig efter Gr., synes for en stor Del
 15 at have glemt eller aldrig forstaaet det med Hjærtet.

Noget af det, der glædede mig mest, var det Du skriver om Kristendommen
 overfor Religionerne (hvilket iøvrigt for mig var en virkelig ny Tanke,
 men utvivlsomt rigtigt): at alle disse er jordgroede, men Kristend. er fra
 Himlen. Dvs. de er alle Udtryk for og Udtalelser fra Subjektiviteten, mens
 20 Kristend. hviler paa noget af Gud *givet*, som maa modtages og troes ("ad-
 lydes"), om det skal blive os til Frelse, men som kun kan saaledes adlydes,
 naar man mister sit Selv, giver Afkald paa sin Subjektivitet som det for en
 afgørende.

Underligt at se et Mske som denne Voldum, der dog i Slutningen af sit
 25 "faste Punkt" ender med at vise sig som (helt) oplært af Grundtvig, komme
 med sine subjektivistiske Pindehuggerier (mHt hvilke Pindehuggerier for-
 resten J P Bang ikke giver ham noget efter). Saavidt jeg forstaaer, synes han
 navnlig dreven ud deri ved den rigtig ortodox Grundtvigske Tanke om at
 Trosbekendelsen er ordret dikteret af Herren; en Tanke eller Lære, som jo
 30 endnu spøger om i adskillige Hjærner (f. E. Jungersens), men som sikkerlig
 aldrig har gjort andet end Fortræd. Men i det hele ser det ellers trist ud med
 det grundtvigske, dvs. med det Lys, som han bragte, og som han selv lovede
 sig saa meget af, naar den unge Slægt voksede frem, som var opfødt med
 hans "kirkl. Anskuelse". Hvad er der bleven af den Slægt? Mange er løbne
 35 helt avet om; de bedste er bleven Foredragsholdere (ogsaa paa Prædikesto-
 lene), men hvor sjældent er det ikke at møde en, i hvem der *brænder* noget,
 som han "ikke kan andet" end udtale.

Saavidt jeg ved, har Clausen endnu ikke søgt sin Afsked, havde ialfald
 ikke gjort det for 8 Dage siden. At Gabr. Heiberg skulde være hans Efter-

mand, har der aldrig været Tale om, kunde ej heller godt være det; det var jo meningsløst at sætte en 73aarig Mand til Biskop. Den Tale maa sagtens være kommen af, hvad Du vel ogsaa ved, at Aviserne har meldt, at Aarhus Stifts Provster bl.a. har ønsket hans Broder Gustav til Biskop, et efter min

5 Mening meget uheldigt Valg, næsten ligesaa galt som Mich. Nielsen. Denne sidste er der dog heller ikke nogen Grund til at frygte for nu (*maaske snarere* i J C Christensens Dage) navnlig fordi han i den sidste Tid har været meget svag. Men han vilde ganske vist være meget uheldig paa en Bispestol, ikke fordi han er Venstremand (dog ikke "gloende", men "moderat"), men

10 fordi han er en i alle Maader løs Herre, meget i Munden, men lidt i Grunden. –

Jeg har ikke endnu villet tale med Kultusministeren om denne Sag, fordi jeg i Virkeligheden slet ikke ved, hvem der burde vælges. Kan Du give mig et godt Raad i den Henseende, vil jeg forgyldte Dig, og Du skulde ønske

15 det. En Mand, som jeg ofte er kommen til at tænke paa, er Vilh. Hansen i Nykøbing p. M., enten saaledes at han kunde komme til Aarhus, eller at S. Sørensen fra Lolland kunde komme til Aarhus, og Hansen blive hans Eftermand. Men jeg kender ham altfor lidt til at turde sætte noget ind paa ham. Ellers tænker 3die Retns Folk nok paa Wegener i Skamstrup, en rigtig

20 brav Mand, men kedelig, og Indre Mission paa Ussing, ubetinget en Begavelse, men en sær ulden Karakter. – Som sagt, giv mig Anslag paa en god Mand, og gør det *snart*, saa gør Du en god Gerning.

Min Kone har, som Du har hørt, været rigtig alvorligt syg af en Blodforgiftning i den venstre Lillefinger. Det var *meget* smertefuldt og saa i nogle

25 Dage meget farligt ud, og det endte med at Fingeren blev amputeret for at forebygge, at hun skulde miste hele Haanden, ja maaske Armen med. Nu er hun dog, Gud ske Lov, næsten helt helbredt, skønt Saaret ikke har helt lukket sig. –

Min Søn Torkild er nu kommen hjem efter 1½ Aars Udenlandsrejse, hvor han i det sidste Halvaarstid har opholdt sig i Oxford og studeret navnlig under Vejledning af en Prof. Sanday, en dygtig Mand. Han er derved kommen i med de nyere Undersøgelser om Evangeliernes Tilblivelse, hvilke har voldt ham adskillige Tvivl, som han har søgt at klare fra sig i en Afhdl "Om den tabte Slutning af Mark. Ev.", som han har faaet ind i et engelsk Tidskr. "The Hibbert Journal". Jeg er ikke rigtig tilfreds med den;

35 men Folk i England synes at sætte Pris paa den. – Mindre glad er jeg dog ved, at han har faaet nogen Tuberkulose. Han har i flere Aar haft Bryderier med sin Hals, og nu er det tillige gaaet ned i Lungen. Det er dog endnu kun i sin Begyndelse, saa det kan med Guds Hjælp blive helbredt. Det vilde

være mig en stor Sorg, om jeg skulde miste ham, eller om han skulde blive saaledes Invalid, at han ikke kunde blive Præst.

Nu maa jeg slutte for den Gang. Gud styre alt i sin milde Naade for Dig og Dine, min gamle Ven, og for os alle. Jeg selv for min Del har daglig Grund til at takke Gud, fordi jeg er saa rask, som jeg er. Men jeg ønsker 5 Tidt, at jeg var 20 Aar yngre for at kunne slaa løs paa det meget daarlige i Tiden. Men det vilde jeg sagtens ikke due til.

Din trofaste Ven
Skat Rørdam

10

465. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[26/7-1905]

Kære gamle Ven.

15 Tak for Dit gode Vennebrev, hvoraf det glæder mig at se, at Du selv har det godt, og at Din Hustru er udenfor Fare og kun har maattet ofre en Lillefinger tilmed til Venstre. Derimod er det jo alvorligere med Din Søn; han maa da endelig se at komme paa et Sanatorium, mens det er Tid, thi er der noget, der skal tages i Tide, saa er det den Art Daarlighed, Gud give, at han 20 maa komme helt over det; han kommer saa vel nok over sine Bryderier med Evangelierne, blot han holder sig i vort eget Land, hvor der er bedre Raad end andensteds. Der er en lille Bog af B. Paludan Müller om denne Sag, som er vel værd at læse.

At jeg svarer saaledes lige strags paa Dit Brev, er for at svare paa, hvad 25 Du skriver om en Bisp her i Aarhus. Jeg maa bruge Tiden, mens jeg har den, thi her er et farligt Rykind af besøgende om Sommeren, saa det ofte er ved at gaa mig over Evne. Vilh. Hansen, som Du har tænkt paa, vil vist ikke fra Nykøbing eller i det hele være Biskop. Jeg ved jo heller ikke, om en Mand, der vist i det hele deler mine Anskuelser, egner sig til Biskop. Hvis 30 dette ikke er til Hinder, saa vil jeg sige, at provst Hey vist baade er klogere og mere praktisk dygtig end Hansen, hvis gode Ven han ellers er.

Den Mand, jeg ellers først vilde tænke paa som et Bispeemne, næst efter P. Madsen, er Provst Andersen i Helsingør. Han skriver ulidelig tungt, men skal tale helt godt og er jo ellers en god og retlærd Mand. Han skulde her 35 til Aarhus eller maaske til Laaland og saa Sørensen hertil. Andersen var da vist langt at foretrække for Ussing. En Præst, jeg ogsaa synes godt om, og som er en begavet Mand, er Koch i Ubberup; men det er vel ikke gør ligt at hente en Biskop fra en Valgmenighed, og han vilde vel heller ikke. Efter min Forstand er Andersen den ønskeligste; men for mit eget Vedkommende er jeg ligeglad, hvem det bliver, da jeg jo vist ikke faar noget med ham at

- Nu maa Du tage godt imod Johnsen, som vist vil besøge Dig. Han er en rigtig brav ung Mand, som vil gøre sin bedste Flid for at gøre Fyldest paa sin Plads, og han har en pæn, meget tiltalende Kone, – saavidt jeg har set hende, en enkelt Gang paa en Visitats i Nabolaget. Og han var uden al
- 5 Tvivl den bedste af alle de Ansøgere der stod paa Listen, maaske med Undtagelse af en Indre Missionsmand fra Jylland et Steds. (Listen var iøvrigt slet ikke i saadan Uorden, som Du skrev. Men den Snor, den havde været heftet sammen med, var borte, og saa var de enkelte Blade bleven lagte uordentlig sammen).
- 10 Jeg vilde forresten ønske for Berkow, om han havde faaet Gosmer, ikke fordi jeg er saa vis paa, at han vilde have fyldt det bedre end Johnsen, men fordi han absolut ikke bør blive i Kbhvn. Han kan intet overkomme og mangler i høj Grad det Initiativ og den Appel (hvad Kbhavnere kalde: det Slag) i sin Tale, som udkræves for at slaa igennem hos Folk, hvorfor der ogsaa er *meget* faa, der vil høre ham. Fru Schjørring, som han bor hos, er ham vist som en øm Moder; men paa den Maade bliver han neppe nogensinde til Mand; skal han blive det, er det vist paa høje Tid at han kommer ud til at staa paa sine egne Ben. Jeg har foreslaaet ham at søge Johnsens Embede, der vist er et *godt* Sted. Der findes enkelte Missionsfolk, og mange, som tidligere har søgt til Hoff i Ubberup. Men det lader til, at han ikke kan rive sig løs fra den moderlige Favn. Vil Du gøre noget godt imod ham, saa raad ham til at søge bort; jeg vil vedblive at gøre det. Men han vil vanskelig finde et Sted, hvor han lempeligere kan komme til at staa selvstændig, end i Buerup (Johnsens Embede).
- 25 Du skriver om forskellige Bøger, som Du har læst. Jeg læste dette med nogen Misundelse; ti min Tid er næsten altid saa optaget af nødvendigt Arbejde, at jeg ikke kan faa Tid til at læse noget andet end det (lidet) læselige i kirkl Blade og Tidsskrifter, og dette endda flygtig nok. Det er noget nær i mine Øjne den eneste Fordel ved "Teol. Tidsskrift", at dets Indhold er saa
- 30 tarveligt, at man rolig kan helt overspringe det. Jeg har dog læst Jak. Knudsens Jomfru Maria; men jeg kan ikke finde det saa smukt som Du. Det eneste, som rigtig tiltalte mig, var hans Fremstilling af Marias Sindsstemning *efter* Bebudelsen, da hun maatte gaa og ene bære paa sin Hemmelighed, – hvor han forøvrigt øjensynlig først havde læst Din lille Bog om Jfr. Maria.
- 35 Men Du har Ret i, at der er intet i Bogen, som man kristelig kunde stødes over. Og flere af de korte Slutningsvers, eller Slutnings-Betragtninger paa Vers, vidnede om en hjærtelig Fromhed hos ham.

Ja, saa har jeg ogsaa læst Hansens Bog om Grundtvigianismen og bl.a. ærgret mig over den umanerlig hjaskede Korrektur og Interpunktion. Det er en velmenende Bog (ligesom dens Forf. selv, som for nogle Maaneder si-

den er bleven ordineret Medhjælper i Præstø, er et saare velmenende Mske, der har skrevet Bogen under stor Fattigdom, undervisende godt 8 Timer om Dagen); men den vil neppe udrette noget.

- 5 Saa farvel for den Gang. Gid dette Brev maa træffe Dig og Din Hustru i god Stand. Og Gud gøre Dagene blide og lyse for Eder, fremfor alt med Haabet lysende frem for Eder.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

- 10 Det vilde glæde mig, om Du engang igen lod høre fra Dig. Dine Breve er mig saa kærkomne.

462. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[26/3-1905]

15

Kære gamle Ven.

- Tak for Dit gode Brev. Det kom til mig i en temmelig trang Stund, thi jeg har været syg nu i omtrent 4 Uger, maatte i den første Uge holde Sengen og har siden humpet omkring først i Stuen ved Siden af vort Sovekammer og
20 nu oppe i min gamle tilrøgede Stue. Jeg havde vel nok haft det taaleligst i Sengen, men Doktoren drev paa, at jeg skulde kravle op, da han vist frygtede for, at blev jeg længere i Sengen, groede jeg maaske fast i den. Hvad jeg har lidt, vil jeg ikke forsøge at beskrive, thi det blev saa vidtløftig en Historie og er dog til ingen Nytte. Men jeg har været og er saa meget træt og
25 sølle, at jeg ikke har kunnet tage mig noget for, har maattet lade Capellanen ene om at passe Confirmander og Kirketjeneste, hvilket jo er et stort Savn for mig og, som det lader til, ogsaa for flere.

- Ja jeg er jo ogsaa nu inde i det 75de Aar, og det er ikke som i yngre Aar at komme paa Fode igen. Jeg kan jo ikke andet end tænke paa, at Afrejsen
30 herfra snart kan være forhaanden; men jeg føler mig saa saare ringe skikket til den store Omskiftelse; jeg er ikke fuldbaaren til at fødes paa ny, og jeg er heller ikke stort bevendt til at fortsætte Tjenesten her. Jeg synes, at mit Liv er løbet saa ufrugtbart fra mig, og jeg tør slet ikke sige med Paulus, at Guds Naade mod mig har ikke været forgæves, thi saa uendelig meget er spildt.
35 Men saadant Klagemaal er jo heller ikke, som det bør sig, og jeg har jo da ogsaa alligevel et stille Haab, at Gud vil være mig naadig, ogsaa naar hans Time kommer, at jeg skal flyttes.

Men hvad det er at være gammel, det ved man ikke, før man oplever det; jeg har jo set saa mange, forknytte gamle, men et andet er selv at opleve det. Min gamle Fader havde det meget strængt i hans sidste Aar; men da forstod

jeg ikke at bære det med ham, som han trængte til. Min Moder fik en mildere Udgang, men hun havde ogsaa haft meget at bære i de mange Aar forud. Gud ske Tak for den gode, trofaste Kone, jeg har; hun løfter mange Byrder for mig. – Ja, nu maa det være nok med dette Klynkeri, som jo ikke
5 sømmer sig, da enhver skal bære sin egen Byrde. Jeg haaber nu paa, om jeg paa Søndag igen kunde liste om i Kirken og tage fat, hvor jeg slap.

Jeg takker Dig for den gode Hjælp, som Du ydede de to Koner fra Gosmer; de var meget taknemlige derfor. Nu faar de jo saa Johnsen, og vi faa saa se, hvordan han vil magte Tingene der. Det bliver ikke let at gaa ind til.
10 Kirsten (det er hende, Du især syntes godt om) hørte ham jo prædike i hans Kirke; men hun var ikke videre sikker paa, hvad han bestod af. Hun sagde til mig: ja han kunde det jo da udenad, og han raabte jo da heller ikke (dvs. havde ikke Præstetone); men forresten blev hun ikke klog paa, hvor han hørte hen. Og af Koch fra Ubberup, som var her forleden, hørte jeg, at han
15 jo nok er et rart Menneske men nok ikke har faaet fat i noget fra Grundtvig; dette er en Mangel i vore Dage, i hvert Fald her i vor Egn.

Naar Du skrev om Berkow, at han ikke duer til at være Præst mellem Arbejderbefolkningen, saa er jeg vis paa, at Du ikke har denne Kendelse fra Arbejderne, thi dem kan han dog vist nok være noget for. Og mine Søstre,
20 som af og til gaa hen og høre ham, synes godt nok om ham; ja de synes jo vel nok bedre om Monrad, men han er jo ikke mere. Det glæder mig forresten fra en og anden Side at høre, at P. N. Pedersen dog begynder at samle en Menighed til Trinitatis Kirke, skønt der jo klages over, at han er sagtmalet og vidtløftig. Men han maa dog vist ellers være en af de alvorligste og
25 dygtigste Præster derinde, selv om han ikke egner sig til nogensinde at blive Modepræst.

Jeg havde Lyst til, naar jeg kunde overkomme det, at skrive lidt om ”det faste Punkt”, som det er i Færd med at blive kaldet, forresten meget lidet passende. Det kommer mig for, at Skriveriet derom er ved at løbe ud i
30 Vrøvl. Bangs Artikler i Kirketidenden forekommer mig at være noget sært Væveri udenom selve Sagen. Ja i det sidste Stykke kom der dog nogen Fart i det, men ellers er det Snak frem og tilbage. Min Ven Voldum har der rigtigt trampet sig ind i Blaar ligesom en Hane; men mange lade til at synes ganske godt om dette luftige Snak. Men om jeg kan komme over at give et
35 Besyv med, ved jeg ikke, da jeg ikke kan ret meget og helst vil være udenfor Tidens Stridsspørgsmaal.

Jeg læste forleden et Forslag af Th. Elmquist om Confirmationen, som Clausen i Odense sluttede sig til. Mig forekommer det at være det fornøftigste, der længe er sagt om den Sag; det var rigtigst, at vi saa vidt muligt vendte tilbage til det gammelkirkelige i saa Henseende og opgav det pieti-

stiske Paafund med Pagtens Gentagelse. Behøves det ved den første Altergang, saa kunde det jo kræves foran enhver senere med samme eller maaske mere Grund. Det sundeste var at vende tilbage til det gamle som i Romerkirken og i den anglikanske Kirke.

- 5 Men saa faar dette nu være nok for denne Gang; jeg har ikke haft andet at melde, end at jeg lever endnu af Guds Naade. Lev saa vel og vær takket for Dine gode Ønsker for os.

Gylling 26/3 05.

Din gl. Ven
Otto Møller

10

463. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[5/7-1905]

Kære gamle Ven.

- 15 Der er gaaet en temmelig Tid, siden jeg hørte fra Dig, hvad saa end Grunden er; men nu er Erik kommen hjem og meddeler mig, at Din Kone har været syg. Han havde hørt, at det var Blodforgiftning, men at det dog nu var ved at gaa over. Ja, der er megen Sygdom i denne Forsommer, har i hvert Fald været saaledes her, hvor der har været noget i Vejen i næsten alle
- 20 Huse. Nu er det jo da bleven hel Sommer, og det hjælper vel dem, der i det hele kan hjælpes. Men ellers er der da noget sært utrygt ved at leve i denne Tid, hvor der stadigt sker de utroligste Ting. Og vi er vel ikke ved Enden paa disse Omvæltninger; det ser jo virkelig ud, som om England og Tydskland ikke betænke sig paa at begynde en blodig Krig, trods alt det Blod, der
- 25 er udøst i Østen i denne Tid. Og bryder det løs her i Evropa, saa ligge vi mere udsat end de fleste, og vor hele Velfærd er lagt i de utryggeste Hænder. Det ser i Sandhed mørkt og truende ud, hvis man ikke turde fortrøste sig til, at der vaager et Forsyn over os midt i al vor Uforstand og Letsind. Men ængsteligt er det i mange Maader, som der leges med vort gamle
- 30 Fædreland.

- Jeg ser, at Biskop Clausen nu søger Afsked, og han er nok meget svag og aflægs; der siges, at han lider af Kræft. Han har ikke været til ret meget den Tid, han har været her; men han har dog efterladt en Del mærkelige Historier om sine Visitatser. Han har været særlig uheldig med sit Geni, og navn-
- 35 lig har han givet Lærerne meget at more sig over. I Grunden har han været en fredelig og velvillig Mand, men han har været altfor overlegen overfor Degnene; og nu er det jo netop deres Tid at være ovenpaa og "le tilsidst". Saa gættes der jo paa, hvem vi saa kan faa i hans Sted, og der er mange, der nævnes, bl.a. ogsaa Gabriel Heiberg. Nørregaards var her i Søndags, og han gaar vist selv og drømmer om, at Turen kunde komme til ham. Men ellers

190

ytrede de den største Frygt for en Provst Michael Nielsen, der nok er glø-
 ende Venstremand. Mig er det egentlig ligegyldigt, hvem det bliver, thi jeg
 antager ikke, at jeg faar noget med en ny Bisp at gøre; og stort har det hel-
 ler ikke at sige i det hele, hvem der er Biskop i Aarhus; det har Clausen
 5 vist.

Jeg har da nu set Pastor Johnsen i Gosmer. Han var her sidste Fredag, og
 jeg var den sidste af hans Nabopræster, som han kom til. Jeg maa sige, at
 jeg blev aldeles ikke klog paa ham; han ligner mest en Contorist og har lagt
 sig efter en vis frie Maade at være og tale paa; men det er jo kun en Dressur.
 10 Han fik Lejlighed til at bemærke, at han regner sig ikke til den grundt-
 vigske Side, uden at jeg gav ham ringeste Anledning dertil. Men ellers var
 jeg akkurat ligesaa klog paa ham, da han gik, som da han kom. Jeg havde en
 bar Smag i Munden; maaske der er noget, som siden kan komme frem; men
 dette var en stor Skuffelse. Han gør Lykke med at prædike og messe, og
 15 Folk gaar i Kirke derovre, om det saa vil holde; men jeg havde dog haabet
 paa noget andet.

Af hvad jeg i den seneste Tid har læst, har jeg været mest optaget af Mar-
 tin Kähler: Sakramenterne som Naademidler osv, oversat i Norge efter For-
 anledning af Klaveness. Det er en tungt og meget ubehjælpsomt skreven
 20 Bog, men ellers med mange Mærkeligheder i. Det er forunderligt, som
 denne Mand, den ene Gang efter den anden er *nær* ved at sige det rigtige;
 han er lige ved det, men saa dingler han igen over i det taagede. Men han si-
 ger gode Enkeltheder, blot det hængte sammen og holdtes fast. Der blev for
 nogen Tid siden fortalt mig, at Professor Madsen havde forandret den § i
 25 sin Dogmatik, der handler om Genfødelse, og at han havde noget fra min
 Ringhed, der nu skulde gælde. Jeg tvivlede om Rigtigheden heraf; men nu
 ser jeg, at Kähler er *lige ved* at sige det rigtige om denne Sag, og saa kan jeg
 jo vide, hvor Madsen har faaet sit nye Lys fra. Det er morsomt nok at finde
 Vej i saadanne Gaader, thi alt har dog sin gode og tilstrækkelige Grund.

30 Vi har det nogenledes. Jeg kan jo være ude nu i denne varme Sommer,
 men jeg kan vanskeligt gaa. Imidlertid maa jeg være taknemmelig for, at jeg
 dog kan vinde om i Kirken og i Almindelighed prædike.

Lev saa vel gamle Ven, og Gud lade eder snart være helt fri for Sygdom.

35 Gylling 5 Juli 1905.

Din gl. Ven
 Otto Møller

464. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Ordrup 25/7 05

Min kære gamle Ven! –

Tak for Dit sidste Brev. Jeg modtog det lige som jeg begyndte min sidste
 5 Visitatstur, som jeg nu for nogle Dage siden er vendt tilbage fra; ellers
 havde jeg skrevet før. Ja, jeg vilde forresten have skrevet for længe siden,
 den Gang jeg fik Dit sidste lille Skrift, Den faste Grundvold, som var mig
 til *meget* stor Glæde. Men saa kom der andet i Vejen, som skulde gøres, og
 det blev ikke til noget den Gang. Men som sagt, Bogen var mig til stor
 10 Glæde, som skrevet lige ud af mit *Hjærte*. Det er noget af det bedste, Du
 har skrevet, og det skal nok gøre sin Gavn hos Kristne, der *kan* læse og *vil*
 tænke over, hvad de læser, om det end i Virkeligheden slet ikke er noget
 nyt, men kun hvad vi har lært fra vor Ungdom af, gennem Grundtvig. Men
 den unge Slægt, ogsaa af dem der kalde sig efter Gr., synes for en stor Del
 15 at have glemt eller aldrig forstaaet det med Hjærtet.

Noget af det, der glædede mig mest, var det Du skriver om Kristendom-
 men overfor Religionerne (hvilket iøvrigt for mig var en virkelig ny Tanke,
 men utvivlsomt rigtigt): at alle disse er jordgroede, men Kristend. er fra
 Himlen. Dvs. de er alle Udtryk for og Udtalelser fra Subjektiviteten, mens
 20 Kristend. hviler paa noget af Gud *givet*, som maa modtages og troes ("ad-
 lydes"), om det skal blive os til Frelse, men som kun kan saaledes adlydes,
 naar man mister sit Selv, giver Afkald paa sin Subjektivitet som det for en
 afgørende.

Underligt at se et Mske som denne Voldum, der dog i Slutningen af sit
 25 "faste Punkt" ender med at vise sig som (helt) oplært af Grundtvig, komme
 med sine subjektivistiske Pindehuggerier (mHt hvilke Pindehuggerier for-
 resten J P Bang ikke giver ham noget efter). Saavidt jeg forstaaer, synes han
 navnlig dreven ud deri ved den rigtig ortodox Grundtvigske Tanke om at
 Trosbekendelsen er ordret dikteret af Herren; en Tanke eller Lære, som jo
 30 endnu spørger om i adskillige Hjærner (f. E. Jungersens), men som sikkerlig
 aldrig har gjort andet end Fortræd. Men i det hele ser det ellers trist ud med
 det grundtvigske, dvs. med det Lys, som han bragte, og som han selv lovede
 sig saa meget af, naar den unge Slægt voksede frem, som var opfødt med
 hans "kirkl. Anskuelse". Hvad er der bleven af den Slægt? Mange er løbne
 35 helt avet om; de bedste er bleven Foredragsholdere (ogsaa paa Prædikesto-
 lene), men hvor sjældent er det ikke at møde en, i hvem der *brænder* noget,
 som han "ikke kan andet" end udtale.

Saavidt jeg ved, har Clausen endnu ikke søgt sin Afsked, havde ialfald
 ikke gjort det for 8 Dage siden. At Gabr. Heiberg skulde være hans Efter-

mand, har der aldrig været Tale om, kunde ej heller godt være det; det var jo meningsløst at sætte en 73aarig Mand til Biskop. Den Tale maa sagtens være kommen af, hvad Du vel ogsaa ved, at Aviserne har meldt, at Aarhus Stifts Provster bl.a. har ønsket hans Broder Gustav til Biskop, et efter min
 5 Mening meget uheldigt Valg, næsten ligesaa galt som Mich. Nielsen. Denne sidste er der dog heller ikke nogen Grund til at frygte for nu (*maaske* snarere i J C Christensens Dage) navnlig fordi han i den sidste Tid har været meget svag. Men han vilde ganske vist være meget uheldig paa en Bispestol, ikke fordi han er Venstremand (dog ikke "gloende", men "moderat"), men
 10 fordi han er en i alle Maader løs Herre, meget i Munden, men lidt i Grunden. –

Jeg har ikke endnu villet tale med Kultusministeren om denne Sag, fordi jeg i Virkeligheden slet ikke ved, hvem der burde vælges. Kan Du give mig et godt Raad i den Henseende, vil jeg forgylde Dig, og Du skulde ønske
 15 det. En Mand, som jeg ofte er kommen til at tænke paa, er Vilh. Hansen i Nykøbing p. M., enten saaledes at han kunde komme til Aarhus, eller at S. Sørensen fra Lolland kunde komme til Aarhus, og Hansen blive hans Eftermand. Men jeg kender ham altfor lidt til at turde sætte noget ind paa ham. Ellers tænker 3die Retns Folk nok paa Wegener i Skamstrup, en rigtig
 20 brav Mand, men kedelig, og Indre Mission paa Ussing, ubetinget en Begavelse, men en sær ulden Karakter. – Som sagt, giv mig Anslag paa en god Mand, og gør det *smart*, saa gør Du en god Gerning.

Min Kone har, som Du har hørt, været rigtig alvorligt syg af en Blodforgiftning i den venstre Lillefinger. Det var *meget* smertefuldt og saa i nogle
 25 Dage meget farligt ud, og det endte med at Fingeren blev amputeret for at forebygge, at hun skulde miste hele Haanden, ja maaske Armen med. Nu er hun dog, Gud ske Lov, næsten helt helbredt, skønt Saaret ikke har helt lukket sig. –

Min Søn Torkild er nu kommen hjem efter 1½ Aars Udenlandsrejse, hvor han i det sidste Halvaarstid har opholdt sig i Oxford og studeret navnlig under Vejledning af en Prof. Sanday, en dygtig Mand. Han er derved kommen i med de nyere Undersøgelser om Evangeliernes Tilblivelse, hvilke har voldt ham adskillige Tvivl, som han har søgt at klare fra sig i en Afhdl "Om den tabte Slutning af Mark. Ev.", som han har faaet ind i et engelsk Tidsskr. "The Hibbert Journal". Jeg er ikke rigtig tilfreds med den;
 35 men Folk i England synes at sætte Pris paa den. – Mindre glad er jeg dog ved, at han har faaet nogen Tuberkulose. Han har i flere Aar haft Bryderier med sin Hals, og nu er det tillige gaaet ned i Lungen. Det er dog endnu kun i sin Begyndelse, saa det kan med Guds Hjælp blive helbredt. Det vilde

være mig en stor Sorg, om jeg skulde miste ham, eller om han skulde blive saaledes Invalid, at han ikke kunde blive Præst.

Nu maa jeg slutte for den Gang. Gud styre alt i sin milde Naade for Dig og Dine, min gamle Ven, og for os alle. Jeg selv for min Del har daglig
5 Grund til at takke Gud, fordi jeg er saa rask, som jeg er. Men jeg ønsker tidt, at jeg var 20 Aar yngre for at kunne slaa løs paa det meget daarlige i Tiden. Men det vilde jeg sagtens ikke due til.

Din trofaste Ven
Skat Rørdam

10

465. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[26/7-1905]

Kære gamle Ven.

15 Tak for Dit gode Vennebrev, hvoraf det glæder mig at se, at Du selv har det godt, og at Din Hustru er udenfor Fare og kun har maattet ofre en Lillefinger tilmed til Venstre. Derimod er det jo alvorligere med Din Søn; han maa da endelig se at komme paa et Sanatorium, mens det er Tid, thi er der noget, der skal tages i Tide, saa er det den Art Daarlighed, Gud give, at han
20 maa komme helt over det; han kommer saa vel nok over sine Bryderier med Evangelierne, blot han holder sig i vort eget Land, hvor der er bedre Raad end andensteds. Der er en lille Bog af B. Paludan Müller om denne Sag, som er vel værd at læse.

At jeg svarer saaledes lige strags paa Dit Brev, er for at svare paa, hvad
25 Du skriver om en Bisp her i Aarhus. Jeg maa bruge Tiden, mens jeg har den, thi her er et farligt Rykind af besøgende om Sommeren, saa det ofte er ved at gaa mig over Evne. Vilh. Hansen, som Du har tænkt paa, vil vist ikke fra Nykøbing eller i det hele være Biskop. Jeg ved jo heller ikke, om en Mand, der vist i det hele deler mine Anskuelse, egner sig til Biskop. Hvis
30 dette ikke er til Hinder, saa vil jeg sige, at provst Hey vist baade er klogere og mere praktisk dygtig end Hansen, hvis gode Ven han ellers er.

Den Mand, jeg ellers først vilde tænke paa som et Bisperme, næst efter P. Madsen, er Provst Andersen i Helsingør. Han skriver ulidelig tungt, men skal tale helt godt og er jo ellers en god og retlærd Mand. Han skulde her
35 til Aarhus eller maaske til Laaland og saa Sørensen hertil. Andersen var da vist langt at foretrække for Ussing. En Præst, jeg ogsaa synes godt om, og som er en begavet Mand, er Koch i Ubberup; men det er vel ikke gør ligt at hente en Biskop fra en Valgmenighed, og han vilde vel heller ikke. Efter min Forstand er Andersen den ønskeligste; men for mit eget Vedkommende er jeg ligeglad, hvem det bliver, da jeg jo vist ikke faar noget med ham at

gøre. Der har forresten ogsaa her været Tale om Provst Nørregaard i Grenaa; men det er vel kun løst Gætteri; han er nok en praktisk dygtig Provst, men det er vel ogsaa alt, der kan siges til hans Berømmelse. I Aarhus ser jeg, at de drømme om at det skulde blive deres Stiftsprovst; men jeg ved intet om ham, der kunde kvalificere ham til Bisp. Skulde jeg raade, saa skulde Sørensen til Aarhus og Andersen i hans Sted. Dette er altsaa mit Raad, enten det saa berettiger mig til Forgyldning eller ikke.

Det glæder mig, at min lille Bog har tiltalt Dig. Den blev jaget sammen under megen Skrøbelighed, og Voldum blev halv fortumlet af Sorg og Harme over den. Jeg har forresten hørt fra flere grundtvigske Præster, at den har været dem til Gavn og har mindet dem om, hvad det dog vel egentlig var, Gud ved Grundtvig vilde lære os. De ortodokse bl. dem ryste jo nok paa Hovedet (som Hoff, Jungersen o.fl.), thi for dem er Troesordet bleven som et Trylleord; der er virkelig dem, der sige, at der er Velsignelse ved at fremsige det, selv om man "ikke tænker ved det", eller, at man derved "maner vor Herre til sig", eller, "Aanden er bunden dertil". Ja der er mange sære Paafund, og Præst Hey sagde til mig for nogen Tid siden, at min lille Bog havde skaffet meget Vrøvl ud af Verden, og gid det var saa vel.

Her var hos mig et Par Dage en svensk Præst Westling, som før har besøgt mig. Han fortalte mig, at en Professor Ahnfeldt i Lund havde sagt, at Grundtvigianisme, som den fremstilledes i denne lille Bog, kunde han gaa med til. Men det vilde hverken P. Madsen eller Scharling eller Torm eller Ammundsen sige; de læse vel sagtens ikke saadan noget. Ja kom det fra Tydskland, saa var det en anden Sag.

Jeg havde ellers megen Glæde af Westling, som er en alvorlig og begavet Mand. Han har nu været hernede i længere Tid for at studere Grundtvig og har sat mig mærkeligt godt ind i meget af hans Skrift. Han kan opfatte det langt sundere og friere end mange af vore egne ægte Grundtvigianere, og han haaber paa, at skulle kunne gavne til eget Folk med, hvad han har lært og hentet her. Jeg venter mig noget betydeligt og godt af ham, om han maa leve.

Med megen Ængstelse tænker jeg paa, hvad Tydskerne har for med København i denne Tid. Det er visselig ikke blot Gæsteri, og i hvilke Hænder er dog Danmarks Velfærd lagt; Kongen er gammel og hans Raadgivere er -. Men Trøsten er alene, at alt dog staar i Guds Haand, som har bevaret vort lille Land gennem onde Tider forhen. Men alvorlige Tider er det, og vi er vel *nødt* til at holde ærligt til med Tydskland i den Kamp, der jo vist nu skal staa mellem det og England; og nogen Trøst er deri, at vi gaar den Vej, vi er nødt til at gaa.

Lev saa vel gamle Ven, og Gud bevare Dig og Dine fra alt ondt. Vi har

det nogenledes og heller ikke mere; men Gud vil være naadig mod os alle ved vor Herre Jesus Christus.

Gylling 26 Juli 05.

Din gl. Ven
Otto Møller

5

466. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Kbhvn 3/1 06.

Min kære gamle Ven!

10 For at der ikke skal gaa altfor lang Tid, inden Du ser et Par Ord fra mig i det nye Aar, vil jeg i Aften – efter en omtr. halvaarlig Tavshed – ialfald begynde paa et Brev og sende Dig mine bedste Ønsker for det Aar, vi nu er gaaet ind i. Det hedder i en gl Salm: Gud give os et Hjærte fro med sand Frimodighed, og kaste Frygt og al Uro i Havets Dybder ned. Det vil jeg af
15 Hjærtet ønske Dig og Dine, som jeg ønsker det og beder derom for mig selv. Jeg tænker, det gaar Dig som mig, at jo ældre, desmere *ser* vi, at det eneste vi har at gøre under det, der tynger, er at kaste vor Sorg paa vor Gud og Fader i Troen paa hans Søn Jesus Xtus. Men ganske vist er der et stort Skridt – eller Spring – fra at *se* dette til ogsaa at *gøre* det. Gud hjælpe os
20 ved sin Aand dertil!

Det sidste Halvaar er i det hele gaaet taalelig for os her i Huset. Jeg selv har været saa rask, at jeg ret godt har kunnet overkomme, hvad jeg skulde. Min Kone har ogsaa haft det nogenlunde, skønt hun har haft og endnu har en Del Besvær med den Haand, som Fingeren blev sat af. Fingrene er saa
25 stive, at hun trods Massage o.a.m. kun ufuldkomment kan bruge den, kan bl.a. ikke strikke mere, endsige sy, og hun faar vel aldrig mere Førlighed i den.

Torkild og hans Kæreste har siden Avgust været i Norge, hun paa et Sanatorium ved Lillehammer, hvor Luften har bekommet hende særdeles
30 godt, saa hun er bleven *næsten* helbredt, men meget tyder paa, at hun aldrig vil komme sig anderledes, end at Sygdommen vil bryde ud igen, naar hun skal tage fat paa Livet. Torkild var først i nogle Maaneder et lignende Sted i Nærheden, dog ikke et rigtigt Brystsye-Sanatorium, siden har han været i omtr. 2 Maaneder paa et saadant, kaldet Mesnalien, og nu mener han at
35 være helt helbredt, hvorfor han er flyttet til et Sted i Nærheden af, hvor hans Kæreste bor. De er begge meget glade ved den rene norske Luft, c. 1500 Fod over Havet, i Ly af Skove og Fjelde, saa ingen Vind mærkes. Og de skal blive der indtil Maj, tænker jeg. Det er saa vort Haab, at de maa komme raske hjem; men det stræber vi saa at give i Guds Haand.

Det betænkelige er imidlertid, at selv om Torkild med Guds Hjælp bliver

helbredt, er der Sandsynlighed for – eller dog en stærk Mulighed, at han tager Smittekilden med sig i sin fremtidige Hustru.

Det sidste Halvaar har i mange Maader været en bevæget Tid, ikke mindst pGr af Bispevalgene, som der kunde være meget at skrive om. Du er
 5 sagtens ikke saa særlig glad ved den Bisp, I har faaet. Men naar den ene efter den anden, som der burde være Tale om, siger Nej, saa indskrænkes Valget, d.v.s. Emnernes Tal. Chr. Møller er en god Mand og fremfor alt en redelig Mand, fremmed for alle Rænker og Intriger, men savner jo adskilligt af den Manddomskraft som en Biskop gerne skulde have, især i vore Dage.
 10 Saa har vi haft det kirkl Udvalg, en for mig anstrengende og lidet opmuntrende Tid. Og nu i denne og næste Maaned skal forskellige Underudvalg være sammen for at forhandle de Sager, der skal for i næste Samling (antagelig strags efter Paaske), navnlig alle de økonomiske Spørgsmaal, der skal klares for at tilvejebringe en Præstelønningslov, ligeledes Drøftelse af
 15 Forfatningsforslaget, som skal til 2den Behandling. Med det sidste ser det jo ikke lyst ud, nu da en hel Del af Grundtvigianerne synes at ville slaa sig sammen med den yderligste Indre Mission om at kuldkaste det.

Der skal i en nær Fremtid – som Du vel ved – holdes et Møde i Odense, hvor man vil udfærdige en Protest imod Forfatningen. Og jeg har hørt fortælle, at Du har skrevet et Brev til Begtrup, hvori Du i de stærkeste Udtryk
 20 forkaster en Forfatning. Jeg kan ikke se dette anderledes end som en ubegribelig Kortsynethed. Vist nok kan jeg godt se og sige, at for Xi troende Menighed i vort Folk har det ikke nogen *Livs*betydning, hvorledes det gaar med den Sag. Den (den sande Menh.) skal Herren nok bevare, hvordan end
 25 dens udvortes Kaar bliver. Og for mig selv *personlig* kan Sagens Udgang ogsaa være temmelig betydningsløs, ti jeg er nu saa gammel, at jeg neppe vil faa nogen stor Ulejlighed, hvad enten vi faar en Forfatning, der i allerheldeste Tilfælde ikke kunde træde i Kraft før 1908, – eller det bliver ved at
 30 gaa som nu, hvor Rigsdagen kan regere, som den vil, med alle Kirkens ydre Anliggender, medens en faktisk omtrent enevældig Kultusminister, om han har Sind dertil, kan tumle med dens indre Anliggender, som ham lyster. Men det er mig ufatteligt, at tænkende Msker kan skubbe denne sidste Udsigt til Side, sigende: det er jo gaaet rigtig godt og skikkelig hermed lige siden 1849.

35 Vi er jo saaledes stedte i politisk Henseende, at der er ej alene Mulighed, men den største Sandsynlighed for, at Reformpartiet vil revne, saa snart Forsvarssagen kommer for, og at saa vil Forsvarsnihilismen faa Flertal i Rigsdagen, dvs. i Folketinget. Saa faar vi et radikalt Ministerium og efter al Sandsynlighed en i religiøs Henseende radikal Kultusminister, ventelig enten Prof. Erslev eller Dr. P. Munch (Redaktør af det Ny Aarhundrede),

begge lige afsagte Fjender (Hadere) af Kristendommen. Naturligvis, saa kan Folkekirken gaa i Stykker, de troende træde ud osv. Men det bliver ikke under lette Kaar. – Det er for mig Hovedgrunden til at ønske og arbejde for en Forfatning, at gøre mit til, at Menigheden kan faa saa milde og lempelige

5 Kaar som muligt at leve under; men dertil hører ialfald, at Folkekirken faar Mund og Mæle og kan bruge dette bl.a. til at sige Nej overfor Forsøg paa Indgreb i dens *indre* Sager, der omfatte dens Livsbetingelser. –

Saa siger man: en Forfatning med en Kirkedag vil hemme "Udviklingen". Ja det kan være rigtigt, dersom det var den Udvikling, man maa arbejde hen

10 til, at hver enkelt Præst som Sognepave i sin Kreds (eller hans "Statssekretær", hvis Ordre og Paafund han maatte rette sig efter) kunde indrette Gudstjeneste, Ritual o.l. efter sit Hoved, kort sagt en Tilstand som i Dommertiden, hvor hver Mand gjorde, hvad han vilde. Det tænker jeg dog, at ialfald Du ikke vilde se som Idealet. Og man har her ikke Lov til at sige, at

15 sligt vilde Menighedsraadet kunne sætte sig imod; ti dermed godkender man jo den Hemmelse af "Udviklingen", som man er bange for. Dette saa Monrad klart nok i sin Tid; derfor rettede han først og fremmest sine Vaaben mod Menighedsraadene. Men at forkaste en Kirkeforfatning, naar man vil holde paa Menhsraad (hvad man forresten er nødt til; ti dem kommer

20 vi neppe nogensinde af med, hvis vi ikke faar en ganske anden Præstevalglov), det synes mig ligesaa urimeligt, som om nogen vilde sige: naar vi blot har Sogneraad, som kan ordne Sagerne indenfor det enkelte Sogn efter sit Behag, saa er det ganske ligegyldigt, om vi har Amtsraad, Rigsdag – eller m. a. Ord, saa er det ligegyldigt hvorledes det gaar med Samfundet i det

25 hele.

Jeg tænker, at enhver, som har mindste Forstaaelse af, hvad et Folk er, vilde se, at en saadan snæversindet Sogne-Independentisme vilde være folkeopløsende. Men ligesaa sikkert er det, at den kirkelige Independentisme er folkekirke-opløsende. Og den vilde ingenlunde tjene til Fremme for

30 sandt Kristenliv, de enkelte Kredse vilde ikke ad den Vej blive i mindste Maade bedre, mere varme og levende Kristne, – selv om det ikke blev til ligefrem Tilbagegang –; det kan man bl.a. se paa de danske "Menigheder" baade i Nord- og Syd-Amerika. Tilmed mener jeg, det var stor Uret at arbejde hen til Folkekirkens Opløsning; ti det er for mig ganske klart, at Her-

35 ren endnu ikke har givet Tegnet dertil; han har endnu ikke udrettet ved Folkek. hvad han har bestemt den til; det ser jeg bl.a. deraf, at skønt alle Sekterere ynde at fiske i rørt Vande, d.v.s. der, hvor det aandelige Liv er vakt eller begyndt at vaagne, saa viser det sig altid, at hvor der er en Folkekirke-Præst, der med Alvor og Nidkærhed tager sin Gerning op i sin Kreds, der maa Sektererne fortrække, trods det, at de altid har et Skin af, at

bæres i højere Grad af Aanden, fordi de ikke er "betalte for det" og har deres faste Embeder som Folkek.s Præster. –

Men skal Folkek. bevares, maa den ikke vedblive at være voldgiven den bekendelses- og religionsløse Statsmagt. – Det viser sig jo da ogsaa, at det
 5 kirkel Udvalg, der uden Tvivl kan ses nogenlunde som et Paradigme paa, hvordan en fremtidig Kirkedag vilde se ud (dvs. hvordan den vilde være sammensat af de forskellige Retninger), ikke hidtil har gjort nogen Fortræd. Og naar man siger, at det kun har udrettet saa lidt og snakket saa meget, saa er det i Virklh ubilligt at vente stort andet af en saadan Forsamling i dens
 10 Begyndelse. Med en lignende Valgordning som den for det kirkel Udv. kan der ikke med Grund frygtes for, at nogen kirkel Retning vil kunne tyrannisere de andre gennem Kirkedagen, hvorimod der jo altid – ligesom nu – vil være Adgang for dem, der kan skaffe sig Ørenlyd i Rigsdagen eller hos Ministeren, til ad Bagtrappeveje at faa deres Meninger satte igennem.

15 Det blev nu en lang Historie om den Kirkeforfatning; jeg kunde sagtens have sparet mig at skrive derom, men da jeg fik begyndt, maatte jeg vedblive. Det meget mere, jeg havde at sige derom, skal jeg forskaane Dig for. – Men nu har jeg ikke mere Tid, kan derfor ikke skrive om Din Ven Voldum, eller om den nye teol. Forening "for fri Forskning og positiv Teo-
 20 logi", et ret mærkeligt Tidens Tegn, der øjensynlig peger i Retning af den Ritschelske Subjektivisme, som ikke vil bygge paa det historiske givne, men kun paa hvad der har "Værdi" for mig, og paa Historiens "Virkninger" saadan som jeg kan opleve dem. Det bliver ikke lette Dage, om den Retning faar Fremgang her ligesom i Tydskland. Men Herren kender dog sine.

25 Lev saa vel for den Gang, min gamle Ven. Gud bevare Dig og Dine. Det er *meget* længe siden jeg har set eller hørt noget til Din Søn Erik; gid han maa være kommen over sin Nyredaarlighed, saa at den ikke skal hindre ham i hans Arbejde. Hils Din Kone venligst. Gud være med Eder i sin Naade.

30

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

35 467. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[9/2-1906]

Kære gamle Ven.

Tak for Dit Brev fra forrige Maaned med alt, hvad det bragte af trøstelig Tidende. Og saa vil jeg da allerførst af Hjærtet tilønske Dig Guds Naade og Velsignelse med det ny Aar, Du træder ind i. Vi trænge alle saa haardt til

hans Hjælp, og Du ikke mindst i Din vanskelige Gerning. Det blev mig engang i forrige Aar sagt, at Du havde været betænkt paa at trække Dig ud af det hele; om der var noget virkeligt om det, ved jeg jo ikke; men det skulde slet ikke undre mig, om Du kunde føle Dig ikke blot mæt men træt af det,
 5 Du har at drages med. Naar Du imidlertid fremdeles bliver paa Din Plads, maa jeg jo tro, at vor Herre har forvissat Dig om, at han der har Brug for Dig. Og for os at se til er der i Danmark højlig Brug for dem, der vil tjene Herren. Han velsigne Dig saa nu fremdeles til alt, hvad han maatte kalde Dig til.

10 Nærmest ligger det for mig nu at tænke paa, hvad der følger med vor gamle Konges Bortgang. Det er jo fjerde Gang, vi opleve Kongeskifte, og uroligt har det set ud hver Gang. Dog det er jo altid Tidens Medfør, at der er Uro, naar noget vil frem. Allernærmest ligger det jo at tænke paa den gamle Konges Bisættelse, hvor Du jo vel skal tale det sidste Ord. For hans
 15 Børns Skyld, særligt for hans Døtres Skyld, der synes mig saa menneskeligt rørende i deres Kærlighed til den gamle Fader og deres Fædreland, ønsker jeg, at det dog maatte gaa af i Fred, saa de kan tage et godt Minde med sig, naar de atter spredes ad ud i Verden.

Og det synes mig saa sørgeligt, at den preussiske Plageaand ikke kan
 20 holde sig borte ved den Lejlighed. Selv om han maaske bilder sig ind at kunne sone noget af Uretten ved at kaste Glans over Kongens Kiste, saa er det dog mig ubegribeligt, at han ikke kan forstaa, at han her kun gør Fortræd, hvor han bliver ved ukaldet at trænge sig ind, hvor de sørgende kun lide herved. Men det hører vel saa ogsaa til vor Lidenhed og Fornedrelse, at
 25 vi ikke engang tør antyde, at vi helst vil være fri for Mindelse om vor Smerte fra Ørnekløerne. Der kunde vel nok siges noget trøsteligt ved den gamle retsindige Konges Bortgang, men med Pikkelhuen som overvaagende alt ligesom i Sønderjylland kan der jo ikke tales, som danske Hjærter føle Trang til det. Og maaske egentlig kun den gamle Konges Døtre ret kan føle
 30 det og saares derved. Der har i Verden altid været Hæle til at træde paa Hjærter.

Men længere frem kan jo ingen se, hvad der vil komme over os, og det er vel ogsaa godt, at vi ikke skal se det. En stor Del af Dit sidste Brev handlede om Nødvendigheden af, at vi faar en ny Kirkeforfatning, og Du var
 35 misfornøjet med, at jeg i et Brev til Begtrup skulde have udtalt mig afgjort derimod. I og for sig vilde det jo have saare lidt eller rettere sagt slet intet at sige, hvad jeg mener om den Sag, thi ingen i det hele Land har mindre Indflydelse derpaa, end jeg har eller ønsker at have, thi jeg har saa grumme lidt Forstand derpaa. Men ellers har Du da vist faaet urigtig Besked om, hvad jeg kan have udtalt til Begtrup. Han sendte mig et lille Skrift om Grundt-

vigs Kamp for kirkelig Frihed, og han fremsatte deri sine egne vidtgaende, mig syntes, vilde Ideer om en fri Folkekirke. Jeg skrev til ham, at jeg for min Del ikke kunde være med til en Kirke, hvor Daaben kunde udføres anderledes, end den efter Matth. 28, 19 er indstiftet, ligesom jeg da ogsaa fore-

5 stiller mig, at saalænge der findes en dansk Folkekirke, vil saadant ikke blive tilladt, da det hele saa falder fra hinanden i Sekter.

Saa skrev jeg ved samme Lejlighed til ham, at jeg tvivlede om, at det kirkl. Udvalg kunde enes om Forslag til en Kirkeforfatning, og end mere om, at Rigsdagen vilde godkende et saadant Forslag, om det fremkom; og

10 dertil føjede jeg saa den Udtalelse, at det skulde heller ikke bedrøve mig, om det gik saaledes, *hvis* den forventede Forfatning blev en saadan, at "Gejstligheden" fik den overvejende Indflydelse og Magt. Jeg har kun ringe Smag for at regeres af Degne men endnu langt mindre af "Gejstlige"; thi er der noget, der i Hast og grundigt vilde splitte Folkekirken ad i Frimenigheder,

15 saa er det efter min Mening et "gejstligt" Regimente; det har vi grundigt erfaret, hvordan Gejstligheden har stillet sig til Sognebaandsløsning, Valgmenigheder, Psalmesang, ja til enhver fornøden Frihed. En af mine Naboer, Møller paa Alrø, sagde engang sandt og træffende til mig: "vi er jo født med Drift til at sætte os mod alt saadant". Jeg er imod alt, hvad jeg

20 tror, vil føre til at splitte Folkekirken ad, thi indtil videre anser jeg den for en Guds Ordning til hans Riges Fremme. Men til at holde sammen paa den vil kræves, at der efterhaanden gives al den Frihed, som kan forenes med, at den er en Kirke af *rettelig døbte*. Ja dette er jo nu vist en altfor vidtløftig Redegørelse for min Stilling til Kirkeforfatningsagen, da jeg som sagt alde-

25 les ingen Indflydelse kan have derpaa.

Jeg har læst nogle meget radikale Udtalelser om Sagen af Morten Larsen, som han har fremsat bl.a. i Horsens Avis (eller Folkebladet er det vel). Jeg forstaar ham ikke, og jeg bryder mig heller ikke stort om at forstaa ham. Han vil tillade, at der i Folkekirken døbes, som man selv lyster; men jeg

30 forstaar saa ikke, hvorfor ikke Baptister og mange andre kan være i denne Kirke (!), eller hvorfor Unitarer er de eneste, han vil holde Broderskab med. Den egentlige Grund under denne forunderlige Forestilling om en Folkekirke, tror jeg, er den Anskuelse, at Barnedaab har ingen eviggyldig Virkning, saa det kan egentlig være det samme, hvordan Børn døbes.

I min Ungdom havde jeg en Strid med L. Helveg, Birkedal, Lange o.fl. om denne Sag. Da mente Grundtvigianerne, at det var tvivlsomt, om Barnedaaben virkede noget, og var da vis paa, at den gjorde det ikke, naar ikke Fadderne og vist ogsaa Præsten var troende. Men er det usikkert, om den christne Daab virkelig virker noget, saa kan det jo ogsaa tages med Ro, om der døbes med en helt anden end den christelige Daab. Jeg tror, at Virvarret

tilsidst grunder sig i Uklarhed over selve Betydningen af Herrens Daab. I hvert Fald forstaar jeg ikke disse ny Profeter, og jeg nærer da ogsaa Tvivl om, at de er de rette Fortolkere af, hvad Grundtvig mente, naar han i sin Fordring om Præstefrihed holdt paa, at Sakramenterne skulde forvaltes efter *Herrens Indstiftelse*. Men nu nok herom.

Du har Ret i, at det vist bliver et løjerligt Samfund dette: "for fri Forskning og positiv Christendom". Ja Navnet er jo smukt nok, men Forskningen bliver neppe fri for Aag fra den liberale tyske Theologi, som jo da bliver galere og taabeligere for hvert Aar, der gaar. Forskningen bliver alt andet end fri, og det bliver vist meget misligt med den "positive" Christendom. Hvad mon forresten saa "negativ" Christendom er? Det ender vel med at blive den gamle historiske Christendom, som vi holde os til. Jeg har ladet mig sige, at til dette Kompagni hører ikke blot de to Professorer i Hebraisk, men ogsaa Pastor Blaumüller. Ja vor Tids Præster har Ærende mange Steder, hvor de helst skulde holde sig fra; der er nok ikke saa faa Præster nu, der er Frimurere; vi har for nylig faaet en her til Provstiet, som gives ud for Frimurer, en Zinn.

Min fordums Omgangsfælle Voldum er jo ogsaa bleven tummelumsk. Det forundrer mig og bedrøver mig da ogsaa, da jeg har ofret ikke lidt Tid paa ham i de Aar, han var her paa Egnen. Hvis hint Samfund i ham venter en "videnskabelig" Kraft, saa tager de fejl, thi han er ualmindelig uvidende; han sagde engang til mig, at han siden sin Eksamen ikke havde læst i det græske Ny Testamente; og det var sandt. Jeg antager alligevel, at Voldum nok kommer op af det Uføre igen, hvor han er falden; thi vel er han en sær letsindig Fyr, men han har en Kone, som vistnok vil drage ham ned paa Jorden eller op paa fast Grund igen. Hun er vel nok et Bondemenneske, men der er mere Alvor og ægte Dannelse hos hende end hos ham, visselig ikke almindelig Dannelse men christelig Opdragelse.

Jeg ved ikke, om Du læser Højskolebladet til Stadighed. Der har i hele to No. været en farlig allarm i Anledning af Schrøders 70 Aarsdag. Det er mig en Lidelse at se, hvordan den "ægte grundtvigianske" Forsamling mer og mer fortaber sig i urimelig Selvforgudelse; det gaar over alle Grænser, Schrøder er det højeste Topskud i Norden, han er Odin, han er Ørnen, der stirrer ind i det himmelske Lys; han er den, fra hvem al Fremgang i Danmark stammer (Fremgangen er vist ikke noget værd), Fremgangen i Dygtighed baade i Aandens og Haandens Verden. Den ene overgaar den anden i hans Berømmelse. Dette er nu Barnagtighed og Tossieri. Men det sørgeligste er, at jeg er bange for, at det i Grunden er Løgn, at de, der sige det, ikke mene det. Sandheden er nok, at der er ingen, der holder af Schrøder; de ler ad ham; men i det de lovsynge ham, mene de *sic selv*; de saa for selv at

høste det. Paa mig gør det et sørgeligt Indtryk, og Schrøder *takker* Gud for det altsammen, at han har faaet Naade til at udrette alt dette store. De tage Ære af hverandre i store Maader, og hvad skal Enden blive paa det.

Det er sørgeligt med Din Søn, der er kommen i Forbindelse med denne svagelige Pige og vel vanskeligt kan holde sig fri for Paavirkning deraf. Men der er jo saa meget, der kan true os og som vi ikke selv er i Stand til at rejse noget Værn imod. Vi gaa i Fare, hvor vi gaa, allesammen, og kun vor Herre kan sætte Vagt om os.

Vor Søn Erik har vel ikke helt forvundet sin Daarlighed og vil maaske i hele sit Liv være udsat for Mindelser deraf. Han maa være meget forsigtig med sin Levevis, og saa synes det, at han kan holde det gaende saa nogenlunde, men han faar vel altid noget at drages med, som jeg ogsaa har haft det fra min Ungdom om end paa anden Maade. Nu bor han ude hos Berkow, ja ikke i samme Stue men i samme Lejlighed og under samme Røgt.

Og saa faar det nu være nok; det er bleven mere, end Du vel egentlig er tjent med at ulejliges med. Og Gud give saa, at Du og Dine maa have det godt under Guds naadige Varetægt.

Din gl. Ven
Otto Møller

Gylling 9 Febr. 1906.

20

468. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[6/9-1906]

Kære gamle Ven.

Dette Brev er ikke foranlediget af, at jeg har nogetsomhelst af Betydning at meddele; men jeg synes, det er saa længe, siden jeg har hørt noget fra Dig, og jeg vilde dog nødigt, at al Forbindelse skulde ophøre mellem os den korte Tid, vi endnu kan have tilbage her. Jeg kan jo sagtens forstaa, at Du har fuldt op at gøre med at passe Dit vanskelige Embede saavel i By som paa Land, og vel ikke mindst med det kirkelige Udvalgs lange Snakkemøder, saa Du har kun ringe Tid at ofre paa Brevskrivning; men jeg vil dog alligevel sende Dig disse Linier, for at Du kan vide, at jeg er levende endnu og tænker paa Dig.

Jeg tænker tidt paa, hvor det dog maa være besværligt for Dig med dette kirkel. Udvalg, thi det er jo da vist for en stor Del spildt, hvad der der tales og vedtages. Selv om der bliver nogenlunde Enighed om enkelte Ting, saa kan jeg ikke tænke mig, at Folkethinget vedtager noget, der virkelig kunde være til Kirkelivets Fremme. Nørregaard var her for en Uges Tid siden og syntes heller ikke at vente sig store Ting. Men saa maa det jo være en Lidelser at høre paa og samle sammen paa al den megen rørig Snak.

Paa en Maade har jeg jo ingen Erfaring i den Slags Overlæsselse med Arbejde; men jeg har dog Lidelser af noget lignende Art. I denne Sommer har vi haft mange Besøgelser af snakkende og spørgende Mennesker, og somme Tider er det nær ved at gaa mig over Hovedet. Man skal læmpe sin gamle
 5 stive Gang efter disse urolige Sjæles Interesser; og naar der saa endda var nogen virkelig Alvor i deres Talen og Spørgen; men saa ofte synes de kun at farte om for at fordrive Tiden og holde gratis Ferie her. De kan ikke forstaa, at vi er gamle Folk, der ikke egne sig til Jav og ikke kan holde ud til at ævles med allehaande nymødens Anskuelser. Og der er saa meget daarligt
 10 nyt, der skyder op og fanger Menneskenes Sind.

Vi gaa vist onde Tider imøde. Jeg har læst en i Sommer udkommen Bog, der hedder "for frisindet Christendom" af norske Professorer og Præster. Disse forskellige Afhandlinger er meget velskrevne, og jeg tvivler paa, at vore Professorer kunde levere noget saa velformet. Men det er da et sørge-
 15 ligt Resultat, alle disse Dygtigheder er naaet til; man kan vel ikke sige, at de er rent ud Uchristne, men *Kirken* er bleven aldeles borte for dem; det er Subjectivisme altsammen, Paavirkning af Schleiermacher, Harnack og Ritschel og lignende Profeter. Det er at haabe, at vi dog her nede maa have lært noget af Grundtvig, og at hans nu paa ny udkommende Skrifter bl.a. "om
 20 den sande Christendom" maa blive læste og dragne til Nytte. Vi har jo faaet en bedre Oplysning end den, som disse ny Profeter har at bringe; men beklageligvis har disse moderne Folk en Varme og Energi i deres Forkyndelse, som mer og mere synes at mangle hos vore. Det er, som om "den kirkelige Anskuelse" er bleven for gammel hos dem, der skulde være dens
 25 Talsmænd.

Fra vore unge Theologer ser man intet, der lover godt. Prof. Torm har i theol. Tidsskr. leveret en Afhandling om Joh. Ev., som jeg synes er forargelig, idet Apostelen gøres til et gammelt Mæ-hæ. Ammundsen har skrevet en lille Bog om Theologien og Menigheden, noget blødsødent Tøjeri, en Bland-
 30 ding af tydsk vild Kritik og engelsk Føleri. Det opløsende og forvirrende har Ordet; de gamle Røster er forstummede, og de ny kvæde fremmede Viser. Mit Haab er, at Menighederne vil øve Kritik over Kritikken.

Jeg vilde gerne høre noget om, hvordan Du selv egentlig har det, og hvordan det gaar med Din yngste Søn. Om ham i Jelling hører jeg af og til noget fra Kursus dernede og fra Præstekonventer. Men jeg vil da haabe, at Torkel kommer sig og engang kan komme til at gøre god Tjeneste.

Jeg bliver ved at prædike om Søndagen og i det hele varetage Gerningen her, naar Capellanen er borte, hvad han meget hyppigt er. Jeg gør den Erfaring, at det er ikke idel Hjælp og Glæde at have Capellan.

Erik har været hjemme det meste af Sommeren. Han har været en Tur

nede i Holsten, i Lybæk, Ratseborg og Møln, samt holdt en Række Foredrag rundt i Nordslesvig i derværende Læsekredse. I Mandags drog han saa atter til København, hvor han bor sammen med Berkow.

Min næstældste Søster, der boede i København døde i forrige Maaned efter længere Svaghed. Hun rejste i god Tro og med Fred.

Og lev saa vel gamle Ven med Hilsen til Din Hustru fra

Din gl. Ven
Otto Møller

Gylling 6/9 06.

10

469. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Ordrup 13/9 06

Min kære gamle Ven!

Det var mig rigtig en Glæde igen at se Din gamle knudrede Haandskrift udenpaa et Brev, og endmere at læse selve Brevet. Jeg har mange Gange i den forløbne Sommer tænkt paa at skrive til Dig, men det er blevet ved Tankerne, fordi jeg har været temmelig træt og "uglad" trods den ualmindelig skønne Sommer, vi har haft. I Foraaret havde jeg det kirkl Udvalg, der tager meget paa Kræfterne (dvs. Sindets) skønt jeg jo ikke tager videre aktiv Del i Forhandlingerne, ti jeg taber mere og mere Haabet om, at der skulde komme noget virkelig godt udaf al den Tid, der ofres derpaa. Da jeg vel havde overstaaet Udvalget, maatte jeg i c. 6 Uger drage paa Visitats, et meget trættende Arbejde, naar man er bleven saa gammel som jeg.

Jeg forstaaer nu godt, hvad jeg tidligere har ærgret mig over, at Martensen paa sine gl Dage reducerede sine Visitatser til det mindst mulige og overlod dette Arbejde til Provsterne. Saa kom Tiden, da jeg skulde holde Ferie, men den blev til liden Hvile, dels fordi jeg havde ikke faa, til Dels ret pinlige Sager fra Ministeriet at klare, dels fordi min Kone hele Sommeren har været ret svag, ikke egentlig syg, men kraftesløs, hvilket har været saameget føleligere, som vi har haft Huset fuldt af Børn og Børnebørn, hvad der, ihvor glædeligt det end er i sig selv, dog ogsaa tager paa Kræfterne. "Vi bliver undertiden gamle, Sidse" sagde en af mine bedste Venner i Rønnebæk engang til sin Kone; det samme kan min Kone og jeg sige til hinanden. –

Saa har jeg ellers brugt Ferien til at læse en Del af den "moderne" teol. Literatur, hvilket sandelig heller ikke er opmuntrende, især naar man føler sig ude af Stand til at give et vejende Ord med i Laget. Saadan en Bog som Krarups Religionsfilosofi, – ja den er virkelig skreven med overlegen Dygtighed, og de to første Afsnit vil ogsaa Kristne kunne lære ikke saa lidt af; men det sidste Afsnit, hvor han vil konstruere alt det religiøse Indhold (Trosindholdet) udaf den religiøse Trang i Msket, det er noget farligt noget.

Den der, som Kr. er vokset op i et kristent Hjem, kan jo nok ad den Vej komme til forholdsvis taalelige Resultater, men i sig selv fører jo den Tankegang til den vildeste Subjektivisme, der kan ende i hvadsomhelst. Og en saadan Bog hæver en Mand som Carl Koch til Skyerne, anbefalende den
5 som særlig lærerig for Præster! Det er ikke noget godt Tidens Tegn.

I det hele synes et og andet at tyde paa, at de der kalder sig Grundtvigianere blandt Præsterne, vil række sig saa langt som muligt for at faa Højskoleungdommen med, uden at støde dem bort med Korsets Forargelse, Inkarnationen ("Xi to Naturer" kalder man den omhyggelig for at antyde dens
10 Naturstridighed), Opstandelsen og anden Evangeliets "Daarskab". De berejder derved Jordbunden for den "moderne" Theologi, der allerede rejser Hovedet hos os, om den end ikke hos os er saa langt fremme som i Norge, uden Tvivl fordi vi fra Grundtvigs Dage har haft mere at staa imod med, end Nordmændene. Men den Modstandskraft har vistnok ikke mange af
15 den unge Slægt; den kender grumme lidt til Grundtvig, uden paa anden Haand, der er neppe mange der læser hans Skrifter i den ny Udg. I det hele er vist den allerstørste Del af den theol. Ungdom, forsaavidt den ikke er indre-missionsk, stærkt optagen af det moderne. Og der er ingen, hverken ældre eller unge, der synes at se, at selve Navnet "moderne" betegner noget
20 saare forgængeligt, som om et Aar eller saa vil være af Mode.

Det kan jo iøvrigt ikke negtes, at der er adskilligt i den gl Orthodoxi, som trænger til en Revision eller Reformation; men den moderne Theologi, som helt har glemt, at Kirken er Sandhedens Pille og Fodfæste, og hvor hver mener sig berettiget til at finde (ell opfinde) Sandheden efter sin subjektive Trang eller Tilbøjelighed, kan umulig være Reformatoren; dertil udkræves en overlegen Personlighed, en Luther eller dog en Grundtvig, og en saadan kommer vel ogsaa, saafremt Verden skal vedblive at bestaa. Alt dette falder mig imidlertid af og til tungt paa Sinde, naar jeg tænker paa de Tider som forestaa den unge Slægt, – vi gamle redder os med Guds Hjælp nok –
30 og naar jeg ser, hvordan det staar til i Tydskland, hvorfra ogsaa denne Fortræd kommer.

Fra det theol Fakultet venter jeg ingen Modvægt. Torm er en Ubetydelighed, og Ammundsen vil, efter hans sidste Piece at slutte, uden Tvivl glide over i det moderne med Hud og Haar. Hidtil staar han jo med det ene Ben i det gamle, med det andet i det ny; men det sidste vil sikkert tage ham, fordi det f. T. er det stærkeste. Alligevel anser jeg det for meget tvivlsomt, at en Præsteskole, som min Svigersøn Welding har gjort sig til Talsmand for i Aarhus vil kunne hjælpe noget, snarere det modsatte. Vi véd jo fra vore unge Dage, at der kunde komme vel anstændige Præste-Personligheder ud fra en temmelig ringe Universitetsdannelse. Men en Præsteskole vil, selv

om den kun omfatter det systematiske, let kun avle sneversynede Seminari-ster. Imidlertid ved vi, at vor Herre lever endnu, og han vil bevare sin Menighed og sine i den.

Her har vi det ellers i det hele efter vore Omstændigheder godt. Jeg selv er rask, paa det nær at det af og til kniber mig med Søvn. Min Kone er derimod temmelig skrøbelig, næsten altid træt. Torkild har siden midt i August ifjor været 3/4 Aar paa et Sanatorium i Norge, som blev ham meget anbefalet, men han kom i Grunden svagere hjem, end da han tog derop. Siden midt i Maj har han nu været paa et Sanatorium ved Holte, hvor han har gjort saadan Fremgang, at vi tør haabe at han om en Maanedstid skal være saa rask, at han kan ialfald tænke paa at søge Præstekald.

Du skriver, at Din næstældste Søster er død. Var det ikke Marie? Hun var en god og forstandig Pige. Det er jo vemodigt at skilles; men naar et Mske gaar bort herfra i Troen paa sin Frelser, er jo Dødens Braad brudt. Det tænker jeg at Du, ligesom jeg, vil føle, især naar det gælder de gamle.

Gud være saa med Dig og Dine, min gamle Ven, og lade sin Naades Sol skinne varmt for eder.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

20

470. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[30/11-1906]

Kære gamle Ven.

Tiden skrider for os, og den sætter jo sine dybe Mærker om os. Da jeg sidst skrev til Dig, var min Søster Hanne, der i henved 50 Aar havde været knyttet til Familien R. Th. Fenger, men nu boede i den Soldenfeldtske Stiftelse, død d. 31. Juli. Hun døde stille paa Hospitalet under Fremsigelsen af Psalmen: "Du Herre Christ min Frelser est". Saa døde herhjemme d. 6 Oktober min ældste Søster Anna, som Din Fader havde staaet Fadder til, og som jeg havde mine ældste Barndomsminder fælles med. Hun døde mildt og stille i god Tro og med lyst Haab. Noget af det sidste, hun sagde til mig, var: "nu hader jeg alt, hvad Gud hader". Gud lade mig kunne sige det samme før Enden! Men dette minder jo om, hvad saa meget andet gør og bør gøre, at Afrejsen nærmer sig; og dog er det ikke let "at sige Verden ret Farvel", selv naar man har faaet Lov at leve saa mange Aar, som jeg nu har.

Jeg vilde jo gerne se min Søn Erik færdig med sit Eksamenstudium; men det trækker ud, dels fordi han spildte 2 Aar paa Theologien, dels fordi han siden har været syg i længere Tid og vel aldrig helt forvinder det. Jeg har det jo meget, meget bedre, end min Fader havde det i sine sidste 10 Aar, og

han blev dog ikke saa gammel, som jeg er bleven. Jeg kan prædike om Søndagen og tage Del i Søndagsgerningen, og kan varetage alt det, der kan røgtes herhjemme i min Stue. Jeg kan jo ogsaa om Sommeren gaa og rokke om i Læ i Haven, og jeg kan sove noget hver Nat.

5 Og jeg har jo en Kapellan, der kan besørge alt ude i Sognet og altid være i Reserve; men der er jo ikke faa Besværligheder ved det, naar man stemmer saa lidt sammen og har saa lidt fælles, som han og jeg har, og man dog skal leve og spise sammen hver Dag. Han er nominel Venstremænd og Grundtvigianer, men i Virkeligheden er han en magelig Levemand, der egentlig
10 ikke vil eller kan noget. Men det er mig vel beskikket, som det er mig tjenligt; det var Nørregaard, der puffede ham ind i det her; og for Nørregaards kunde han vel passe meget bedre end for os. Men vi har ham, og han gør ingen Mine til at ville herfra. Han er forresten en skikkelig og god Fyr, som jeg vel ikke burde skrive saaledes om; men jeg ser mig gnaven paa ham i saa
15 meget.

Noget skal man jo tage sig for i sin reducerede Tilstand, og derfor har jeg udgivet og med megen Besvær læst Korrektur paa en lille Bog, som jeg sender Dig. Den vil ikke smage de ortodokse Grundtvigianere, men jeg vilde gerne bidrage lidt til at fjærne Udvækster paa den grundtvigske Anskuelse,
20 hvorved den for mange er gjort usmagelig. Der blev givet os noget ved Grundtvig, der ikke skulde forstene i Doktriner. Om Du vil billige, hvad jeg her har ført frem, kan være tvivlsomt nok; men et og andet er der, som jeg dog ikke tvivler om, Du vil sande med mig. En Del deraf havde jeg skrevet for et Par Aar siden og havde tænkt at lade det ligge udgivet; men
25 saa kom denne Vindmager Arboe Rasmussen vimsende frem, og det bestemte mig til at give ham en Omgang med det samme og saa sende det ud. Men den megen Møje med at læse Korrektur i mørke Dage, – saa Bogen vel sagtens er fuld af Trykfejl –, har dog mindet mig om at gøre Alvor af at høre op med dette Skriverseri. Jeg kan vel ikke lade være med at skrive, men
30 jeg kan beholde det for mig selv.

Om det kirkl. Udvalgs Arbejder vil jeg ikke sige noget; det smager mig ikke, men jeg har ingen Tro til, at Rigsdagen gaar ind paa noget videre deraf. Der foreligger alvorlige Sager nok der, fremfor alt Forsvarssagen; kunde Regeringen endda bringe den til en taalelig Løsning, saa det noget
35 lysere ud. Men jeg har ingen Tro til J. C. Christensen og endnu mindre til hans Tilhængere i Folketinget. De tør ingen Ting uden fire af for Radikalismen og saa spille Tid og Penge til Vrøvl. Vi er i Sandhed ilde farne, og fra Kongen hører man heller intet kækt og trøsteligt.

Deichmann Branth har udgivet en lille paa sin Vis morsom Bog, som Du skulde læse. Han er jo en sær Patron, men han *er* dog noget for sig. Knud

Deichmann havde det nok trangt i de sidste Aar. Han var en Mand, der kunde give Penge til, hvad han ansaa for godt. Han lignede vist næsten Enken ved Tempelkirken.

Og lev saa vel med alle Dine.

5

Gylling 30 Novbr 1906.

Din gl. Ven
Otto Møller

471. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

10

Kbhvn. 13/12 06

Min kære gamle Ven!

Tak for Dit Brev og for Din Bog om Sakramentordene, som jeg i det hele kan samstemme med. Enkeltheder er der unegtelig, som jeg ikke er enig i, saaledes f.E. Din Oversættelse af 1 Kor. 4: Guds Rige bestaar ikke i *et* Ord, 15 men i Kraft. Hvorfor saa ikke ogsaa: i *en* Kraft? Men havde Pavlus tænkt paa "et Ord" (som Korinterne forresten neppe med deres Tankegang var forgabede i), saa havde han utvivlsomt skrevet ῥῆμα (Rom 10. Ef. 5 o.a.). λόγος bør her oversættes: Tale. –

Naar Du begynder med at tale om, hvad alle Kirkeafdelinger er enige i 20 mHt Nadveren, vilde jeg have tilføjet, at de alle, maaske med Undtagelse af de rigtige Zwinglianere, samstemme i, at vi ved Nadveren bringes paa særegen Maade i Forbindelse med den levende JX selv ved hans frelsende Naade. Ser man dette som Hovedsagen, hvad jeg mener man bør, saa bliver alle disse Spørgsmaal om Forholdet mellem Elementerne og Xi Legem og Blod 25 noget underordnet. Det har ikke været til Kirkens og Kristenlivets Gavn, at Spørgsmaalet herom er bleven gjort til en Hovedsag.

MHt Trosordet mener jeg som Du, at det ikke er Ordlyden men Indholdet, selve de guddommelige af JX virkede Frelses-Kendsgerninger, det kommer an paa. Og om dem gælder vel det samme som om Herren selv, at 30 den der med Tro til hans Naade rørte blot ved hans Klædebon, blev "frelst", d.v.s. har et Mske med Hjærtens Tro modtaget (eller grebet) blot én af disse (som hans Kors f.E.), han har deri den hele Frelser, selv om det øvrige ligger helt i Skygge for ham. Men forresten mener jeg, at de forskellige mer og mindre fuldstændige eller udførlige Former af Trosordet beror 35 paa, at dette indtager en dobbelt Plads i Menighedens Liv: dels som Troens Ord, hvori det, vi tør tro, møder eller tilbydes os, dels som de troendes Bekendelse. Medens Troens Ord (eller Guds Navn, om Du vil) i sig selv altid er og maa være et og det samme, saa er der nødvendigvis stor Forskel paa Bekendelsen. Selv om 2 Msker bruger de selv samme Ord i deres Bekendelse, vil de dog hver bekende sit dermed, – saasandt en virkelig (sand)

Hjærtens Bekendelse kun udtaler det, der lever i ens Hjærte. Der er maaske næsten ligesaa mange Bekendelser, som der er Bekendere, og det samme Mskes Bekendelse kan siges at vokse fra Aar til Aar, om han end stadig bekender de samme Ord. Det ligger derfor nær for Msker, naar de bekender
 5 *deres* Tro, at udelade eller overspringe de Led af Troen, som de ikke har faaet nogen Brug for endnu.

Naa, det bliver nok for vidtløftigt. Men jeg mener, det er godt, at Du advarer Folk mod Brugen af Begrebet Salighedsvilkaar, der saa let kan misbruges til en hel aandløs Behandling af Troen. – Der kunde i det hele være
 10 meget om denne Sag at skrive, og mere at tale, om Gud vilde føje det saaledes, at vi engang igen i en god Stund kunde sidde sammen. Men jeg vil endnu kun tilføje, at der i vore Dage (desværre, kunde jeg næsten sige) kun er yderst faa, som har Grund til at tage Din Polemik mod en aandløs Bogstavbrug af Trosordet til Hjærte, f.E. Jungersen og P.N. Petersen. Den unge
 15 Slægt af "Grundtvigianere" har vist gennemgaaende kun grumme lidt med Trosordet(s Bogstav) at gøre, maaske endog med det egentlig kristelige, men des mere med det folkelige og humane (sociale). Og de siges, samtidig med at være Grundtvigianere, at være i høj Grad inde paa den moderne Subjektivisme, der udført i Praxis vil føre til, at hver laver sin "Kristendom
 20 *for mig*", der jo saa godt kan forliges med vor Tids Begreb om Frisind.

Det trækker i det hele op til svære Tider for den troende Menighed, med denne Subjektivisme, der kommer ind Syd fra som en klam Taage, der hindrer især de unge i at se op til hvad vor Herre har gjort og gør for os, saa de ikke kan se højere end de selv er, deres egen *religiøse* Trang eller Drift,
 25 og bilder sig ind, at man kan tro, uden at der er *givet* os det, som vi tro. Men dette er maaske en Tugtelse, hvorigennem vi skal lære, at det ikke er nok at have det givne i Hovedet.

Det var mig saa vemodigt at høre, at Din Søster Anna nu ogsaa er kaldt bort. Nørregaard fortalte mig det, mens det kirkl Udvalg var samlet; men
 30 den Gang var al min Tid saaledes optaget, at det var mig umuligt at skrive et ordentligt Brev, og det samme har i Virkeligheden været Tilfældet siden, ti det er næsten urimeligt alt det, der lægges paa Sjællands Biskop, og Aar for Aar bliver der mere. – Din Søster Anna var, saavidt jeg kendte hende, et sjældent godt Mske; hun var vist den af alle Dine Søskende, som mest lignede Din Moder. Fra min tidligste Barndom af har jeg set op til hende,
 35 fordi hun paa én Gang var saa fornuftig og saa god, ogsaa mod mig, som for det meste neppe var nogen af Delene. Men naar hun nu er gaaet bort i Troen paa vor Herre og Frelser, saa maa I vel savne hende, men en egentlig Sorg er det dog ikke; det er en Paamindelse for hendes jævnaldrende om, at Afskedstimen forestaar. Dette bliver man (= jeg) jo ogsaa idelig mindet om,

naar jeg ser, at den ene efter den anden af mine jævnaldrende er død eller søger sin Afsked, saa det i Grunden er som et Under for mig, at jeg endnu kan varetage min Tjeneste, sagtens skrøbeligt nok, dog synes jeg ikke, at det egentlig er ringere end tidligere; kun gaar mit Arbejde noget langsom-

5 mere fra Haanden, hvorfor ogsaa det forøgede Arbejde tager des mere Tid.

Min Kone er derimod temmelig svag, navnlig tynger det paa hende, at hun har saa vanskeligt ved at sove om Natten. Min yngste Søn Torkild er endnu paa Sanatorium. Han var ifjor i 3/4 Aar paa et Sanatorium i Norge, hvilket mentes at skulle være saa godt, men han var snarere ringere, da han

10 kom hjem i Maj. Siden den Tid har han været paa et, som det synes, meget godt Sanatorium ved Holte, hvorfra han ventes udskreven i næste Maaned, og saa skulde han tilbringe nogle Maaneder i en Slags Efterkur hos en Præst her i Sjælland; her i Byen med dens røgfylde Luft vil Lægen nødig have ham.

15 Nu kom vi til Ende med Hovedsagen af det kirkl Udvalgs Opgaver, Forfatningssagen. Til Februar skulde vi saa se at faa lavet et Forslag til en Lønningslov. Jeg er efter Omstændighederne ret godt tilfreds med Forfatningsloven, mindst med § 1 om Symbolforpligtelsen, der har en i mine Øjne temmelig uheldig form. Det var *Schrøder*, der foreslog dette som et Kom-

20 promis, og det gik saa Flertallet ind paa. Men i Rigsdagen gaar den § neppe igennem; naar der saa blot maa findes noget bedre. Men en Forfatning med et Kirkeraad maa vi efter min Mening have, dersom ikke vi skal have et Statskirkedømme, hvor Folkekirken er voldgivet til Ministervilkaarlighed, medens samtidig de enkelte Kredse indrette sig, som dem behager, dvs. som

25 en eller anden Matador i Sognet (af hvem Præsten i Reglen vil være trælbanden) finder for godt. Jeg haaber imidlertid, at den Herre, som hidtil har været saa naadig mod vort Folk og hans Menighed i det, vil styre alt til det gode.

Lev saa vel for den Gang, min gamle Ven. Hils Din Kone venligt, og Gud

30 give Eder tilsammen en velsignet Julefest.

Din gamle Ven
Skat Rørdam

35 472. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[9/2-1907]

Kære gamle Ven.

Skønt jeg ved, at Du har meget travlt i denne Tid, da Du igen skal til at drages med det megettalende Kirkefolk, faar Du dog vel Tid til at læse nogle faa Linier, hvormed jeg vil lykønske Dig til, at Du er kommen vel igennem

det sidste Aar og kan gaa ind i et nyt med Vished om Guds Naade. Vi trænge vel i vor Ungdom som i vor Alderdom i lige høj Grad til Guds store Naade; men jo ældre vi blive, desto mere føle vi dog selv, hvor uundværlig den er for os, og trænge til, at han lader os formærke, at "han os ej glemmer, naar vi er graa". Hoffs Udgang i Fred og Lys minder os, der er ældre, end han blev, om at bede for os selv og vore Venner, at Gud vil give os en god Udgang og Indgang, naar det alvorlige Budskab kommer. Han lade hvert Naadeaar, han endnu maatte forunde os, være en Beredelse dertil; og saaledes velsigne han nu ogsaa det ny Aar, Du gaar ind i, for Dig og alle Dine.

Jeg har i denne Tid haft det mindre godt med Forkølelse og Hoste; sidste Søndag kunde jeg ikke gaa i Kirken og har ogsaa et Par Gange maattet afholde mig fra Confirmanderne. Men jeg er dog nu paa Benene igen, og det gaar vel saa over, som saadant i det hele gaar over i vor Alder.

Du har Ret i, at det er en Dumhed, jeg har begaaet ved 1 Cor. 4, 20 at oversætte: *et Ord*. Jeg kom til at skrive det for at betegne, at Ord der er Enkeltal; men det hele vilde jo være undgaaet ved at sige Tale. Forresten formærker jeg, at min lille Bog i det hele har gjort et "pinligt Indtryk" paa Grundtvigianerne. Det faar saa være og var vel ogsaa tilsigtet. Der er jo dem indenfor denne Retning, der mere og mere rode sig ind i Maskepi med Subjektivisterne og Fritænkeriet; men jeg vilde dog saa nødtigt, at de, der blive ved det gamle, skulde ligesom forstenes i Skævheder og blive til en Sekt, som om der ikke var og har været Christne andensteds end i den gammelgrundtvigianske Kres. Apostlene var nu alligevel ikke Grundtvigianere, og det er usandt og usundt at anstrænge sig for at pine det ud af eller ind i deres Skrifter. Hoff sendte mig sin sidste lille Bog men en venlig Tilskrift; men jeg formoder, at han dog har ment, at jeg ogsaa trængte til dens Advarsler. Og der er jo ikke lidt i den, som jeg ikke kunde sige, hvorvel jeg er enig med ham i den store Sag og ogsaa i mange gode Enkeltheder. Men nu rejste han jo, og det var vel saa den rette Tid efter Guds Mening; og hvem mon der saa tænkes paa som hans Efterfølger? Mon Carl Koch, Carl Povlsen eller Morten Larsen eller Laursen? Ja, der er jo en Del endnu at vælge mellem, men af meget forskellig Lødighed.

Hr. Arboe Rasmussen har udgivet en ny vederstyggelig Bog, som jeg har bladet i, men ikke gider købe og læse, da det er mig saa stor en Lidelse at læse dette frække Vrøvl og tie til det. Nu faar yngre tage sig af det, om de vil og kan. Men hvis jeg var Biskop der, hvor A. R. er Præst, saa vilde jeg ganske vist ikke røre mig for at faa ham afsat (thi hvor skal man saa *ende?*), men jeg vilde tage ud og samle hans Sognefolk og sige dem, at de har en falsk Lærer til Præst, og maa, hvis de vil fare vel, enten løse Sognebaand fra

ham eller danne Valgmenighed. En Hyrde skal dog gøre noget for at værge mod Ulve i Faareklæder. Denne hans Bog er fuld af Modbydeligheder; han lader Herrens *Liv ende* i et græsseligt *Dødsskrig* uden Sejershaab. Du læser vel sagtens ikke Bogen, og det er saa vist ogsaa bedst at være fri for Forargelsen. Men hvad gaa vi dog i Møde, naar noget saa ugudeligt kan siges upaatalt? Han ender meget muntert med, at hvad vi har at holde os til, er ikke "Frelsens Kendsgerninger"; det vakler altsammen. Nej, vi skal vente paa "Tonen fra Himlen i Sjælens glade Pilgrimssang". Tak! Men at søge ham afsat gaar som sagt ikke an, thi hvor er Enden paa hans Meningsfæller?

10 Det ser ud til, at vi gaa bedrøvelige Ting imøde, og jeg øjner ikke ny Kræfter, der vil staa kæmpende paa den gamle Grund. De vil helst tie.

Traktaten med Preussen ser for mig betænkelig ud. Nogle Mennesker i Nordslesvig faa vel Hjemstedsret der, men det er Danmark, der skal hjælpe Preussen ud af dets Forlegenhed. De kan blive ved at udvise som før alle dem, de vil af med, og bruge denne Truen til at kue dem, de beholde; og de vil maaske nu blande sig i vore Sager, naar der her i Landet paa den ene eller anden Maade virkes for Sønderjyderne. Jeg kan ikke se andet, end at vi er taget ved Næsen som saa tidt før, og bedrøveligt er det, at vi dog ikke endnu er bleven kloge af Skade, saa vi afholde os fra Maskepi med Røveren.

20 Ak ja, hvilken Regering vi har! Men vi fortjene vel ingen bedre og maa lide med hinanden.

Capellanen her søger Give Sognekald og er indstillet af Menighedsraadet eller af en Del af det. Skulde han blive kaldet dertil, skal jeg jo have en ny Capellan; og kender Du i saa Fald nogen, der kunde passe her. En Berkow kunde vi bruge; men han er efter P. M. Larsens Sigende aldeles uundværlig paa Christianshavn, og vil jo nu heller ikke være Capellan her.

25

Gud give nu, at Du maa komme vel over det med Kirkeudvalget, der nu igen træder sammen. Ud af det hele kommer vel kun, at vi beholde det omtrent, som vi har det, og det er vel ogsaa det tjenligste for os. Det skal maaske ikke gaa saa længe i det hele. Gud give ogsaa, at Din Kone maa have det taaleligt. Og lev saa vel.

30

Gylling 9/2 07.

Din gl. Ven
Otto Møller

35
473. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Kbhvn. 30/3 07

Min kære gamle Ven!
Tak for Dit gode og kærkomne Brev til min Fødselsdag. Den Dag var jeg frisk og rask og havde som sædvanlig en hel Slump Børn og Børnebørn

samlede hos os. Men faa Dage efter maatte jeg gaa til Sengs pGr af Influenza, som gik over til en ret hardnakket Bronkitis, der holdt mig fast 3-4 Uger, den meste Tid liggende Dag og Nat paa Ryggen med varme Omslag, – en ikke aldeles vederkvægende Tilværelse. Men Kuren har vist sig rigtig
 5 god, ti efter at jeg er kommen op, har jeg ikke haft mindste Eftervirkninger deraf, naar undtages nogen Mathed o.desl. Og nu er jeg igen ganske rask, ogsaa saaledes at jeg kan smile ad et ”Forlydende” i en Slagelse Avis, at jeg tænker paa at trække mig tilbage og hellige Resten af mine Dage til videnskabelige Sysler. Det sidste kunde forresten være fornøjeligt nok, efter de
 10 sidste tolv Aars Forretnings-Slid, hvor jeg neppe har haft Tid til at læse det allernødvendigste, endsige til videnskabelige Sysler. Men jeg tænker dog ikke paa at trække mig tilbage, førend vor Herre kalder mig bort eller viser mig, at jeg *skal* vige Pladsen. Allermindst kunde jeg tænke derpaa nu, da Fr. Nielsen er gaaet bort, og jeg ser, hvilken Vanskelighed det har at finde en
 15 antagelig Eftermand efter ham.

Hans Død er et stort, i mange Maader uerstatteligt Tab, ogsaa for mig. Hans Kundskaber var usædvanlige særlig om alle Forhold i andre Lande, og han havde dem i en sjælden Grad paa rede Haand, som oftest i Hovedet; men hvad han ikke havde der, havde han i den beundringsværdigste Orden
 20 i et Skab med en Mangfoldighed af Skuffer, hvori fandtes Sedler med Citater, Optegnelser om Bøger o.l., som indeholdt Oplysning om de forskellige Ting, saa han strags kunde give Anvisning paa en hel Literatur ang., hvad man spurgte ham om. Der er ingen af de andre Biskopper noget lignende kan siges om. Den eneste, det *kunde* have gældt om, er Poulsen; men han er
 25 bleven saa svagelig, at han ikke kan synderligt mere. De andre har kun jævn Landsbypræste-Forstand, hvilken jo i sig selv er god nok, men dog mangengang efterlader et Savn i mange Sager. – Nu er som sagt Spørgsmaalet om N.s Eftermand paa Dagsordenen, og det er, som Du vil forstaa, ikke let at besvare. Jeg er glad over, at det ikke er mig, der skal afgøre det, endskønt
 30 jeg ikke kan undgaa at give Raad. Men om dem tør jeg endnu ikke udtale noget.

Under min Sygdom fik jeg forresten Tid til at læse adskilligt, som jeg ellers ikke havde faaet læst. Blandt dette var ogsaa Jak. Knudsens Inger, en Bog som i høj Grad bedrøvede mig, eller rettere, forfærdede mig, da jeg
 35 hørte, at den skal være i høj Grad beundret i Højskolekredse, saa at der endog fra den Side tales om J. Knudsens Dogmatik (som Lindbæk gjorde i Højskolebl.) Det er rigtig en Lære for Kødet, et Kødet's Evangelium, han prædiker i den Bog gennem sin stadig figurerende gamle Præsts Mund. Dette at man blot skal følge sin ”frie uforløjede Naturlighed”, saa er alt i Orden og man har Guds Solskin over sig, og saa bliver Msker gode, fri og

lykkelige, – det skal forestille Kristendom. Synd er der naturligvis ingen Tale om, derfor heller ingen Frelse, men kun Naade i den plat verdslige Betydning, at Gud som en skikkelig gammel Bedstefar lader alt gaa gennem det grove Sold, naar man blot følger sin Naturs Drift. At tale om Formaning, eller Omvendelse er den pure Farisæisme. Ikke mindst ærgrede det mig, hvad der ogsaa er fortalt mig, at Hoff og Jungersen har afgivet ham hans Model til hans "farisæiske" Valgmenighedspræst, medens *Du* har den Ære at være Model til den frisindede ægte-kristelige gamle Præst. Jeg kan dog umulig tænke mig, at *Du* har givet ham blot et Skin af Ret dertil, uagtet han siges at fortælle, at han i slige vanskelige Spørgsmaal plejer at forelægge Dig sine Tanker og at faa Dit Svar. –

Men hvorledes end dette har sig, saa er den "Dogmatik", han prædiker, aabenbart den vildeste Subjektivisme (= Kødelighed, i den Forstand: det er mig selv til Behag) paa det *sædelige* Omraade. Naar denne forbindes med den "moderne" Subjektivisme paa det *religiøse* Omraade, som ikke blot "Videnskabsmænd" docerer i den ny theol. Forening, men S. Hans Konventets Præster forkynder, og naar dette Uvæsen faar Tag i Ungdommen, saa er vort Folk, ikke mindst de der smykker sig med Grundtvigs Navn, i Sandhed ilde farne, og den Fart vil ende til Forfærdelse. – Kunde *Du* ikke være til Sinds at løfte Din Røst, = hvæsse Din Pen imod dette Uvæsen?

Jeg medsender en Betænkning om de tre Lovudkast, der ere paalagte det kirkl. Udvalg at affatte, samt en Betænkning over dem, som jeg bærer Patterniteten for, skønt vedk. Forslags Ordførere har haft en meget væsentlig Del i dens Affattelse. Betænkningen er for største Delen kun et Referat om Forslagene og deres Behandling i Udvalget. Men jeg vilde ønske, at de der har nogen virkelig Interesse for disse Sager, vilde læse dette Referat; de vilde da opdage, hvor uvederhæftig (mildest talt) de Fremstillinger, der fra Odense-Mændenes Side gives særlig af Forfatningsloven, i Virkeligheden er. Der siges, at denne er reaktionær, mens Sandheden er, at den næsten paa alle Punkter giver mere Frihed, end vi hidtil har haft. Men allevegne, hvor Flertallet ikke har villet gaa med til det af de yderlig grundtvigske (Morten Larsen o.a.) foreslaede, kalder man det Reaktion o.l. Og deres Tanke kan kortelig betegnes saaledes, at hver enkelt Sognekreds, hvilket i Virklh vil sige hver enkelt Præst, skal have Lov til at indrette alt, som *ham* synes bedst. –

De siger, at Kirkeraadet vil standse al Udvikling, mens Sandheden er, at det kun kan hindre Ministervilkaarlighed, og det endda ikke anderledes, end at Ministeren kan bringe den Sag, Kirkeraadet har udtalt sig imod, frem i Rigsdagen, og hvis denne vedtager Sagen, kan Kirkeraadet ikke gøre det mindste derimod; eller m.a.O. det som sker, bliver dette, at Folk maa be-

tænke sig et Aar længer, inden en saadan Sag kan føres ud i Livet. – Item siges, at Valgordningen giver Præsterne Overvægt i Kirkeraadet, mens Sandheden er, at Valget mulig kan føre til, at ikke en eneste Præst kommer ind i Raadet. – Og saaledes kunde jeg blive ved. Man ved ikke, om man skal
 5 harmes eller græde over, at ellers skikkelige Msker kan tale saaledes. Dog, jeg vil ikke skrive mere herom; det er hverken til Fornøjelse for Dig eller mig.

Da Du sidste Gang skrev, klagede Du noget over Forkølelse og anden Skrøbelighed. Jeg vil ønske, at Du nu maa have overvundet dette ligesaa
 10 godt, som jeg mit. Men det lader sig alligevel ikke dølge, at Alderen og Aarene tynger, og det ene Dødsfald efter det andet, ikke blot af jævnaldrende, men ogsaa af yngre – som nu Fr Nielsen, der var næsten 15 Aar yngre end jeg – minder jo stadig om, at man maa være rejsefærdig. – Gud gøre den sidste Tid og den sidste Strid mild og blid for Dig som for mig. Og det tror
 15 jeg ogsaa han vil gøre, saa vidt vi kan taale det.

Hils nu Din Kone venligt. Gud gøre det lyst og godt for Eder i sin milde Naade, og give Eder en velsignet Paaskefest.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

20

474. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[6/5-1907]

25 Kære gamle Ven.

Tak for Dit Brev sammen med Forslagene fra det kirkl. Udvalg. Jeg kan se, at Du venter Dig ikke saa lidt godt af, om de maatte vinde Lovskraft. Jeg maa bekende, at jeg har kun megen liden Interesse for disse Sager, vel især fordi jeg forstaar mig saa saare lidet derpaa. Det synes mig, at det vilde have
 30 saa lidt at sige, om vi fik denne ny Ordning; jeg venter intet godt deraf, men jeg frygter da ligesaa lidt, at der skulde ske en Skade derved. Det hele synes mig saa smaat og betydningsløst. Det eneste, jeg hidtil har selv haft med at gøre, er ”Menighedsraadet”, og jeg er i idelig Forlegenhed med det; det er skikkelige Folk og mine gode Venner, men vi ved ikke, hvad vi skal
 35 tage os for ud over, hvad vi selv kunde foretage, naar vi træffe sammen og tales ved. Jeg er saa ilde ved det med saadan noget opstillet, tomt Væsen. Men som sagt, jeg hverken haaber eller frygter noget ud af Hr. J. C. Christensens Æg.

Jeg er desuden meget mere bange for, hvad han har for med vort jordiske Fædrelands Sager; der er noget knugende ved at vide vore dyreste Sager i

216

saadanne Hænder, der ledes af Snæversyn, Indbildskhed, Nid og Partiliden-
 skab. Det er et Under, om gamle Danmark bevares under saadan letsindig
 og dumdrstig Leg, som dette Degneregimente dog er, naar vi har en frygte-
 lig Nabo at drages med. Jeg oplever saa at sige ikke nogen Dag, hvor jeg
 5 ikke uroliges af Frygt for, hvad denne Regering dog har for. – J. C. Chri-
 stensens Erklæring forleden Dag stoler jeg slet ikke paa. Der kan være
 Raadførsel med Preussen uden noget Forbund, og naar vort Lands Forsvar
 skal indrettes saaledes, at det værner mod alle andre men ikke mod, at
 Preusserne kan ride lige ind i København, hvad Dag de vil, saa er vi i Vir-
 10 keligheden solgt til dem. Der kan jo siges, at J. C. Chr. kan ikke sætte
 Københavns Landbefæstning igennem; saa kan han gaa sin Vej derhen, hvor
 han hører hjemme, og ikke sidde her og brede sig som Almægtigheden.
 Men jeg og mine Lige kan jo aldeles intet gøre, men kun bede Gud om at
 være Daarernes Formynder.

15 Du skrev dernæst om, hvor ilde stemt Du var ved at læse J. Knudsens
 Roman. Det kan jeg vel forstaa, skønt jeg ikke kender Værket. Han tilbød
 mig engang i Efteraaret at sende mig Bogen, men jeg bad mig fri derfor. Jeg
 kan ikke læse saadan noget kødeligt Tøj, uden at der hænger noget Utøj
 ved, som jeg vil være fri for. Det er en ren Fejltagelse, at han skulde raad-
 20 føre sig med mig om sine Produktioner; han taler aldrig til mig derom. Ja
 han sagde sidst, at denne Præst, der optræder i hans Bøger, intet har med
 mig at gøre. Det var kun den første egentlige ”gamle Præst”, som han
 mente at have laant lidt Farve til her i min Stue.

Jeg har raadet ham til at afholde sig fra denne Digten om kønslige Sager,
 25 men hans Tanker kredser formodentlig stadigt om saadanne Problemer. Jeg
 er enig med Dig i, at den Slags Læsning er fordærvelig; men det er dertil,
 Højskolen opdrager; den ny ved Roskilde er ret lagt an derpaa. Grundtvig
 vilde have, at Højskolen skulde vejlede i Historie; men det er nu endt med
 at blive fremfor alt til Litteraturhistorie, og det fører atter til Romanlæsnin-
 30 gen. De fleste Højskoler gør vist nu ligesaa megen Skade som Gavn, og vor
 Regering øser naturligvis Penge ud dertil og til allehaande Kursus. Der er
 noget, der hedder Universitetskursus, og det er vist noget rigtigt Gods: Po-
 pularisering af Vantro og Radikalisme.

Vi fik da saa en Biskop beskikket; jeg kender intet til ham og har intet
 35 læst af ham, og han ellers har skrevet noget. Jeg faar formodentlig heller
 ikke noget at gøre med ham. I de 37 Aar, jeg har været Sognepræst, har jeg
 kun set en Aarhus Bisp en Gang, og har da heller ikke ønsket at se nogen
 derfra tiere. Vi er overladt til at passe os selv her i vor Afkrog.

Jeg fik for et Par Dage siden fat paa en Bog af William Sørensen. Den er
 sendt fra Boghandleren, og jeg gider ikke skære den op og beholde den, før

jeg ret ved, hvad Forfatteren er for en Person. Jeg kan se, at han holder et
 forfærdeligt Hus med Universitetet, især med gamle Jap. Steenstrup. Der er
 jo vist Daarlighed og Partivæsen nok ved vort Universitet, men jeg frygter
 dog for, at denne Sørensen er bidt af en gal Hund. Jeg kan ogsaa se, at han
 5 raser over, at Brandes i sin Tid blev vraget; der er han nu galt vendt; men
 han er ogsaa efter gamle R. Nielsen, vel ikke uden Grund, og jeg er helt
 enig med ham i hans Dom over Karl Larsen og Erslev for deres Optræden
 mod Minderne om Niels Kjeldsen, hvor tydske Løgne gjorde det af med
 simple danske Menneskers Viden. Men jeg gad vide, om samme W. Søren-
 10 sen er en redelig Mand.

Med Helbredet gaar det nogenledes. Jeg kan i Almindelighed vinde om i
 Kirken om Søndagen; men det kneb med Confirmationen iaar. Nu længes
 jeg svært efter Foraar, at jeg kunde komme lidt ud. Jeg har nu siddet inde
 siden September; det er længere end Kør og Faar bindes inde. Jeg bliver saa
 15 stivbenet og udsat for Svimmelhed, at jeg næsten ikke kan gaa ene, naar jeg
 endelig kan komme ud. Men endnu er det for koldt; jeg kan ikke taale at
 indaande den skarpe Luft, og Blæsten gør, at jeg kan ikke holde Varmen.
 Jeg troede i Vinter knap, at jeg skulde se Løvspring; nu lader det dog til at
 skulle ske.

20 Og lev saa nu vel gamle Ven og Tak for alt godt.

Gylling 6 Maj 1907.

Otto Møller

25 475. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[11/9-1907]

Gamle Ven.

Skønt jeg egentlig ikke har noget af Betydning at skrive til Dig om, vil jeg
 dog sende nogle Linier med medfølgende lille Bog, som jeg efter gammel
 30 Skik sender Dig. Jeg skrev den sammen for godt en Maanedstid siden, da
 jeg sad temmelig ene; men da den nu er trykt, føler jeg, at jeg vel ikke
 skulde sluppet den løs, thi jeg erkender, at jeg nu er for gammel til saadant
 Arbejde. Men det er nu gjort og faar saa være; læser Du den ikke, taber Du
 heller ikke videre derved men undgaar maaske nogle Ærgrelser.

35 Jeg har ellers i denne Tid siddet og læst i den ny Oversættelse af N.T. Da
 Prøveudgaven udkom, lod jeg den uænset gaa tilbage til Boghandleren.
 Men da den nu ganske uventet viser sig at være avtoriseret af Regeringen,
 maa man jo gøre sig kendt med den. Jeg kan ikke sige, at det er med Glæde,
 jeg læser den, og holder vel derfor ogsaa snart op med dette Slid. Naturlig-
 vis er der nogle eller vel ogsaa mange Forbedringer fra det gamle; men min

Anke, hvad Du maaske vil finde sært, er dog, at der er forandret altfor meget og uden tilstrækkelig Grund. Et eller to Slægtled vil vedblive at være fremmede for denne Gengivelse af de gamle kendte Ord; og saa vil Tiden vel være til at foretage en ny Revision.

- 5 Var der Lejlighed til at tale om denne Sag, saa var der meget at sige derom; men det er altfor meget til at prøve at skrive om. Der er meget i denne reviderede Oversættelse, som efter min Forstand er galt; men det vil jeg tie om af mange Grunde. Men der er meget, som jeg synes, er uheldigt, skønt det ikke er urigtigt. Saaledes nu Ordet "spise"; det skal jo vel ikke
10 være pænt længere at sige "æde", og derfor er "spise" sat ind overalt.

- Kun har man tilladt Herren selv Joh. 6 og ved Nadveren at sige "æde". Han skal altsaa sige, hvad man selv er for fin til at sige! Hvad skal dog saadan Urimelighed til? Ja, de har jo taget dette fra Din Oversættelse, hvorfra de jo forresten har nappet mangfoldige Ting, heldige som mindre heldige;
15 men hvor det nu end er taget fra, saa er det uheldigt, og jeg vilde aldrig lade mig tvinge til at sige "spise" ved den hellige Nadver. Men i en Bibeloversættelse er det principløst at lade det blive staaende der, naar det ellers vrages alle andre Steder som upassende. Forresten kan det være mig det samme, hvordan der oversættes herefter; efter min Mening skulde der slet
20 ikke være nogen avtoriseret Oversættelse, eller ogsaa den gamle beholdes, idet kun aabenbare Fejl rettedes. Jeg kan ellers ikke fatte, hvad Rolle en Person som Hr. Vilh. Andersen skal spille ved Bibeloversættelse; hvorfor mon man ikke er gaaet til selve Hr. Brandes?

- Det glædede mig i Sommer at se og tale med Din Datter, der er gift med
25 Welding; hun var her een Gang og han et Par Gange til om Søndagen. Af dem hørte jeg, at Din yngste Søn skulde nu til at være Præst, og har siden set, at han er bleven ordineret. Ja, det maa jo være en Glæde at se dem alle sat i Gang, blot nu hans Helbred maa holde sig. Af Welding hørte jeg ogsaa, at han havde vigslet den Rationalisme af sig, som han nok havde ført
30 noget med sig af fra England; dog mente han, at der endnu hængte noget ved ham af Evangeliekritik, hvad Welding dog ansaa for noget temmelig uskyldigt. Deri kunde jeg ikke være enig med ham, thi jeg anser al nytestamentlig Kritik for at være af det onde, hvad jeg derimod ikke mener, gælder al Kritik af det gamle Testamente, navnlig Mosebøgerne.

- 35 Men vi gaa vist besværlige Tider imøde med alle de Paafund, der gøres angaaende Evangelierne Tilblivelse og deraf følgende Troværdighed. For mig staar det mer og mere som, at der er ikke saa troværdige Skrifter til i Verden som netop Evangelierne; og skal der gøres Forskel mellem dem, saa mener jeg, at Lukas er den, der, dog uden egen Skyld, er kommen mindst heldig fra sine Meddelelser.

Det er morsomt med det ny Skrift, man har funden af Irenæus. Blot vi nu havde en god dansk Oversættelse deraf; men det kan maaske være, at der slet ingen dansk Theolog er, der kan oversætte fra Armenisk, og den, der skal gøre det, maa være kendt baade med det ny Testamente og det hidtil

5 kendte større Skrift af Irenæus. Den tydske Oversættelse, som Harnack har udgivet, kan man vist ikke uden videre stole paa i alle Enkeltheder. Dette Fund synes jeg har mere at sige end det af Cod. Syrus sinaiticus, som der nu gøres saa megen Blæst med, men som jeg ikke stoler paa, har saadan Betydning, som Evangelieforskerne mene.

10 Ja nu skal Du jo snart igen i Lav med det kirkl. Udvalg, hvad jeg paa Dine Vegne beklager. Det er vist et temmelig ufrugtbart Slid; jeg hørte for nogle Dage siden, at nu har J.C. Christensen tabt Interessen for en Kirkeforfatning. Ja hvem ved, hvad han har Interesse for ud over dette at beholde sin Stilling, hvormed der dog følger et Ansvar, som han ikke synes at ane.

15 Var Gud ikke Daarers Formynder, saa ser det fortvivlet ud for vort arme Folk.

Og lev saa vel. Vor Herre skaane eder for Sorg og Smerte.

Din gl. Ven
Otto Møller

Gylling 11 Septbr. 1907.

20

476. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Kbhvn. 19/11 07

Min kære gamle Ven!

25 Allerførst maa jeg sige Dig Tak for Din Bog om Kristendomsforfalskning. Det er en *god* Bog, der sikkert nok vil blive til Hjælp for adskillige af *de* unge, som overhovedet vil lade sig hjælpe ud af det modernes Tryllekreds. Men Du har ganske vist derved forspildt den Yndest, som Du havde vundet hos adskillige moderne ved Dit Skrift om Sakramentordene (jfr. Ammund-

30 sens sidste "Den unge Luther). Jeg for min Del kunde vel ønsket, at Du enkelte Steder havde slaaet *noget* mindre haardt, og jeg mindes et Sted i Slutningen, hvor Du ganske sikkert har begaaet en historisk Fejl, ved at sige, at Grundtvigs Kirkens Genmæle var rettet mod Præsterne og "Embedet". Nej, det var rettet mod Teologerne, det teologiske Pavedom; men naar Du

35 mindes den afvisende Holdning, han vistnok al sin Tid, men ialfald indtil c. 1850 indtog overfor de gudl. Forsamlinger og deres ikke-kaldede Prædikanter, saa maa Du indrømme, at han lagde Vægt paa Embedet. Dog, dette er kun en Biting. Bogen er god, og jeg har læst den med Glæde baade for dens Indholds Skyld og maaske end mere, fordi den er saa fornøjelig frisk; Du har været rigtig vel – eller frisk – tilmode, da Du skrev den; jeg skulde

220

tænke, Du har gjort den færdig paa et Par Dage, ret som værende i Ungdoms Kraft trods Dine hvide Haar. –

5 Krarup har naturligvis ikke været tilfreds med Bogen, eller med din Fremstilling af hans Tanker. Den Utilfredshed tænker jeg, Du har taget Dig let. Ti han kan ikke negte eller frigøre sig fra at have stillet det *historiske* "Billede", som Evangelierne (han maatte sikkerlig, om han talte rent ud, sige: Synoptikerne) give af Jesus i hans Jordeliv, istedenfor den levende JX som han er i sin Menighed alle Dage, og til hvem vi maa staa i et personligt Forhold.

10 Men nok herom. – Det ulykkelige er, at denne Subjektivisme, der nødvendigvis maa ende i det samme som den gl. Rationalisme, idet den sætter det enkelte Subjekt som Dommer over, hvad der skal gælde som kristelig (objektiv) Sandhed, – den breder sig bestandig mere blandt de unge, særlig blandt dem, der er nogen aandelig Fart i. De indre-missionske Studenter
15 holder paa deres Vis igen, men saaledes at de mer eller mindre sluges af det engelske, med dets Bogstavbrug af Bibelen; de grundtvigske siges mere og mere at gaa op i det folkeligt-humane og de sociale Spørgsmaal, og for den Tankegang passer jo det subjektivistiske godt nok, ti derigennem kan Folket lettest faas "religiøst" i Tale, men der bliver da ogsaa Plads for alle-
20 haande religiøse Forvildelser og Vildskaber, som atter vil give sig Udslag paa det sædelige Omraade. Din sidste Bog er aabenbart et Led i τὸ κατέχον overfor denne Bevægelse; men hvor mange der vil lade sig "holde igen" deraf, er et stort Spørgsmaal.

Der er saa meget i vore Dage, som varsler om, at der forestaar strenge Tider for Herrens Menighed. Maaske, eller sandsynligvis, kommer hverken
25 Du eller jeg til at opleve dem; men det er jo i Virkeligheden kun en ringe Trøst. Det var mig i den Henseende ogsaa et sørgeligt Vidnesbyrd, jeg forleden Dag læste i Højskolebl. (vist i det sidste Nr.) af Ludv. Bøgeskov om den aandelige Tilbagegang i de grundtvigske Kredse paa Landet. Ganske
30 vist er han en vigtig og selvbehagelig Person, og hans Udtalelse betyder *maaske* nærmest, at han ikke længer i sin Kreds anses for den store Profet som tidligere; men der er dog vist den Sandhed deri, at Højskole-Kristendommen er ved at fortrænge den virkelige Kristendom, og at ogsaa i de Kredse har Subjektivismen Overtaget. Ti kun om det objektive kan der ha-
35 ves Samfund og Fællesskab.

Saa kommer hertil disse sørgelige Præstehistorier, af hvilke jeg blot i det sidste Aar har haft 3 eller 4 her i Stiftet, og som volder stor kirkelig Fortræd, ikke mindst pGr af disse nederdrægtige Smaablade her i Byen, som gennem deres udsendte Reportere gør alt hvad de kan, for at udmale det skete med de saftigste Farver med Tilføjelse af alskens fuldstændig løgnag-

tig Sladder. Efter hvad Præsterne her i Byen siger, volder disse Historier dem store Hindringer i deres Gerning. –

Nu har jeg dog faaet en taalelig Udgang paa Gerløv-Sagen, idet Præsten søger sin Afsked; anderledes kunde det ikke blive, fordi hans Opførsel ubestridelig var et Udslag af Sindssyge, men i en vederstyggelig Skikkelse. Men
5 saa har vi endnu Bjerre-Sagen, i hvilken der endnu anstilles Forhør, som imidlertid utvivlsomt vil føre til Afskedigelse paa graat Papir. Ogsaa hans Færd har sikkerlig været et Udslag af en Slags Sindssyge, d.v.s. af en Overnervøsitet som Følge af, at han har tilbragt sin Tid med at rejse Landet
10 rundt for at holde Foredrag, istedenfor at passe den Tjeneste, han var kaldet og beskikket til. Derved er han kommen i en Slags Rus, hvor han ikke har kunnet beherske sig selv. – Naar dog vore Præster – de der har noget paa Sinde, eller noget at tale om – kunde lære at passe deres eget, det, de har *Ansvar* for og visselig skal gøre Regnskab for!

Under det meget sørgelige, som har tynget og tynger en Del paa mig, har jeg i dette Efteraar haft den Glæde først at ordinere Torkild og dernæst (i
15 Dag for 8 Dage siden) at ægtevie ham. Det er en tung Jordbund, han har at arbejde i ude i Kastrup. Det store Flertal af Befolkningen er – iøvrigt ret vel stillede – Arbejdere ved de forskellige Fabriker derude (Glas – Salt – Kalk-
20 værker o.fl.), ikke blot udprægede Socialister, men for største Delen bevidste Atheister. Resten er yderst materielt sindede Bønder. Men han gaar paa med stor Frimodighed, og dette praktiske Arbejde vil med Guds Hjælp hjælpe ham ud over adskillige rationaliserende Spekulationer, han var kommen ind i. Og han er, Gud ske Lov, nu omtrent helt rask, og ligeledes hans
25 Kone. Naar det saa blot maa vedvare.

Vi gamle – min Kone og jeg – er forøvrigt efter Omstændighederne og Aarene raske. Endnu har jeg da kunnet overkomme de urimelig mange Sager, der stadig lægges paa mig i Egenskab af Biskop her. Men det er mangengang et helt Sliderliv.

30 Lev saa vel for den Gang. Nu begynder Vinteren; Gud give, at den maa blive mild og taalelig for Dig. Hils Din Kone venligt fra

Din gamle Ven
Skat Rørdam

35

477. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Kbh. 23/1 08

Min kære gamle Ven!

Jeg ser i Dag i Bladene, at Din Kapellan er bleven befordret, og dette er Anledningen til, at jeg nu skriver Dig til, – i temmelig stor Skynding, dels

fordi min Tid i Øjeblikket er knap, dels forat faa Dig dette Brev i Hænde saa snart som muligt, for at hindre Dig i at handle overilet, om jeg saa maa sige. Jeg hørte nemlig for nogle Uger siden af Hemming, at Du, dersom Din Kapellan kom bort, var betænkt paa at søge Din Afsked. I Grunden
 5 kan jeg ret godt forstaa denne Tanke, ogsaa fra min egen Erfaring; men ikke des mindre mener jeg ganske bestemt, at Du bør lade den fare, idetmindste lige til det maatte vise sig, at det bliver umuligt for Dig at faa nogen anden Kapellan, hvilket jeg er ganske vis paa, *ikke* vil vise sig. Og hvad Dig selv angaar, mener jeg, at Du lige til nu baade i Skrift og Tale har godtgjort, at
 10 Du endnu fylder Din Plads, og paa d.a.S. skal Du betænke, at Du er for gammel til at rykkes op fra det Sted, hvor Du saa længe har fæstet Dine Rødder; Du skal og bør blive der, indtil vor Herre giver Dig Pas og Afsked. Altsaa bør Du se Dig om efter en ny Kapellan. Helst skulde det vel være en, som allerede er ordineret, og som altsaa strags kunde tage fat; det vil jo
 15 altid tage længere Tid, inden en Kandidat kan blive ordineret. Nu kan Du jo selv se Dig om efter en saadan Mand, og vil Du lade mig vide, om Du ønsker det, skal jeg sætte mig i Bevægelse ang. denne Sag. Men du maa ikke søge Afsked.

Der var ellers meget at skrive om, f.E. om den store Larm, Ammundsens
 20 unge Luther har vakt. Jeg finder nu ganske vist, at baade J.P. Bang og Laur- sen har taget for stærkt paa Veje i Anledning af hans Udtalelse om Grundtvigianismens svigtende Evne til at hjælpe i vor Tid. Det havde været rimeligere at gøre en kort Bemærkning derom, og saa overlade den ”til stille Selvo-
 25 skrivelse”. Men det er bedrøveligt, at en Prof. i Kirkehistorie kan skrive et saa agitatorisk og historisk usandt Skrift. Ti det er en uhistorisk Fremstilling af Luther at konstruere et Billede udaf Ytringer fra hans første Gæringstid, til Dels endog ganske enkeltstaaende Ytringer (som om Daa-
 30 ben i Jesu Navn), og saa at kassere alt hvad han senere gennem Oplevelse og Erfaring naaede til. Og saa indeholder Bogen desuden en Række af Ud-
 talelser (forresten kun Konsekvenser af, hvad der laa in nuce i hans Pjece ”Menigheden og Theologien”), som vil føre lige ud i den vilde Subjektivisme, naar man da vil bygge videre i samme Retning.

Men muligt er det vel, at Bogen kan bære én god Frugt, nemlig at bringe Grundtvigs Lærlinge til at besinde sig paa, hvad de har, og til at føre det ud
 35 i Livet eller *leve* dermed. Det lader jo til, at adskillige har faaet en Fornem- melse, eller Erkendelse af, at der er meget ”løst Folk”, som har hængt sig i Halen paa det grundtvigske og kalder sig med dets Navn, uden at have noget med Grundtvig eller med Kristendom at gøre, og som man derfor maa skille sig af med, om man vil beholde Livet og forplante det. Men det er i sig selv ikke at undre paa, at et saadant Paahæng er kommet til, ti det kan

ikke negtes, at megen grundtvigsk Forkyndelse i mange Aar har gaaet paa den Melodi: vil du med, saa hæng paa! og det synes at have været Opgaven, at prædike "Trøst", = Beroligelse, det gaar nok altsammen. Og det er jo netop dette, Verdsligheden kan lide. Det er langt vigtigere at komme bort,
 5 omvende sig fra denne sløve og sløseverne Tankegang end at søge og trakte efter et "Menighedsuniversitet", som i Norge. Et saadant haaber jeg slet intet af. Nej saa var det langt bedre at skyde sammen til at lønne dygtige og troende Privatdocenter ved Siden af det officielle Fakultet. J. P. Bang, hvis Tid som ansat Docent snart vil være udløben, burde hjælpes til at kunne
 10 fortsætte sin Gerning ved Universitetet.

I lange Tider har jeg ikke set Din Søn Erik, men jeg hørte for nogle Dage siden, at han nu er oppe til Examen. Gid Du – og han – maa have den Glæde, at han klarer sig godt.

Hils saa Din Hustru. Gud give Eder et godt og velsignet Nytaar.

15

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

20 **478. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam**

[3/2-1908]

Gamle Ven.

Tak for Dit gode deltagende Brev under mine Vanskeligheder, thi jeg er ikke saa lidt beklemt ved at skulle tage Bestemmelse om Forholdene; jeg
 25 har saa lidt Mod og Beslutsomhed til at handle, og handles skal der jo.

Der har meldt sig en Pastor Chr. P. Pedersen, hjemvendt fra Amerika, der tilbyder sig at være Vikar foreløbig, indtil han kan faa Embede herhjemme. Dernæst har der meldt sig som ønskende at være Capellan hos mig 1) Cand. Jørgen Bay, 2) Cand. Bryndum, 3) Cand. K. E. Nielsen f.T. Lærer i
 30 Hesselager. Bay var her i Kirke en Søndag i Advent og han tiltalte mig som en beskeden, næsten barnlig Natur, der endnu stod søgende efter et Standpunkt. De to andre kender jeg aldeles intet til; men Bay skriver mig nu til, at han lige har erholdt Ministeriets Tilladelse til at tage Prøverne hos Bispen i Aarhus; han er nemlig Huslærer paa Mejlgaard ved Grenaa.

35 Nu staar det for mig saaledes, at jeg vel skal have Bay til Capellan; men at det vil tage mindst et Par Maaneder, før han kan naa at være ordineret. Indtil da vilde jeg saa se at faa Præsten Pedersen som Vikar eller rettere Medhjælper. Og saa vil jeg nu spørge Dig, om Du billiger dette; om Du kender samme Pedersen, om der maatte være noget i Vejen med ham, samt om Du kender de nævnte Candidater, saa Du særligt vilde anbefale nogen af dem.

Jeg vil saa idag sende et Brevkort til Pedersen og Bay om, at de i løbet af Ugen skal faa afgørende Besked fra mig. Terkildsen vil nemlig rejse herfra allerede om 14 Dage, og jeg kan i denne Vintertid ikke godt staa uden Hjælp. Send mig nu Dit gode Raad med nogle faa Ord, saa snart Du kan.

5 Min Kone har ligget syg af Influenza og er lige begyndt at komme op igen. Selv er jeg ogsaa trykket af Forkølelse. Erik er her hjemme og har faaet sin Eksamen med et meget godt Udfald; han vil nu foreløbig læse noget hjemme og kunde forresten ogsaa gerne prædike for mig, om det var nødvendigt; men det er jo ikke tilladt.

10 Jeg er enig med Dig i, at det er unødigt Spektakel, som navnlig Laursen har anstillet i Anledning af Ammundsen. Jeg tillægger det ingen Betydning, at A. har sluttet sig til den Sekt, der i Christ. 6 Tid holdt sig til Skriftet: "Lutherus ante Lutheranismum" jfr. sidste Hefte af Kirkehist. Samlinger. Jeg er fremdeles enig med Dig i, at J.P. Bang burde holdes fast som Docent,
15 og jeg er villig til at yde Bidrag dertil, hvis der sættes noget i Værk i den Henseende.

Ja der var jo meget at skrive om i disse urolige Tider, – jeg læser lige om Kongemordet i Portugal, men jeg har nu nok at gøre med mine egne Sager, og tænker allermest paa vore egne Forhold her i Danmark; mon ikke den
20 engelske Konge dog kunde ryste vor Regering lidt op af den Sorgløshed.

Faar jeg ikke Tid at skrive til Dig i næste Uge, saa ønsker jeg Dig Guds Velsignelse til Dit ny Aar med de to 7 Tal.

Og lev saa vel, og Tak for alt godt indtil denne Dag.

Din gl. Ven
Otto Møller

25 Gylling 3 Febr. 1908.

479. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Kbh. 4/2 08

30 Min kære gamle Ven!

Det var mig en Glæde at modtage Dit Brev i Dag, fordi jeg deraf ser, at Du har ladet Tanken om at søge Afsked fare. Saa klarer det øvrige sig nok. Amerikaneren Pedersen kender jeg ikke uden fra hans Ansøgninger, som er
35 ledsagede af meget gode Anbefalinger fra den Menighed, han har betjent i Amerika. Jeg har hørt sige om ham, at han er en brav og dygtig Mand, saa Du kan sikkerlig uden Betænkning tage ham til Vikar. De 3 Kandidater kender jeg slet ikke; men hvad Du skriver om Bay, synes mig ganske lovende, tydende paa, at han kan "blive til noget", i hvilken Henseende det ogsaa lover noget, at han har Laud, hvorimod jeg ser, at de to andre, Du

nævner, begge har haud *Iidi*. Det er en ringe Karakter; naturligvis kan et Mske være ret vel udstyret og endda *faa* h. II; men at *acquiescere* ved den Karakter synes mig et ret tydeligt testimonium paupertatis.

Iøvrigt havde jeg i Gaar Brev fra Moltesen, spørgende, om jeg vilde ordi-
 5 nere en Kand. Rosendal, der gerne vilde være Hjælper hos Dig, en Sønder-
 jyde (alts. prøjsisk Undersaat), som i forrige Maaned tog sin Examen ved
 Universitet. Jeg maatte forstaa Moltesens Brev saaledes, at man havde for-
 handlet denne Sag med Dig, og at Du var villig, saafremt Sagen lod sig gøre.
 Jeg svarede, at jeg personlig var villig til at ordinere R., og paaviste hvad der
 10 maatte gøres for at faa Tilladelse dertil (ti *ingen* kan uden kongl. Tilladelse
 eller Udnævnelse blive ordineret i vor Folkekirke), hvortil først og frem-
 mest hørte en skriftlig Erklæring fra Dig om, at Du ønskede ham til Med-
 hjælper. Han siges iøvrigt at være et *meget* flinkt Mske. Men da Du ikke
 nævner ham, formoder jeg, at Du har opgivet Tanken om ham, hvilket jo
 15 ogsaa er det mest praktiske, da det under alle Omstændigheder vilde kræve
 mange Forhandlinger (og tilsvarende Tid) at faa ham ordineret, ikke alene
 fordi han ikke har de praktiske Prøver, men navnlig fordi han er prøjsisk
 Undersaat, hvilket vel kunde volde diplomatiske Vidtløftigheder, dersom
 det opdagedes, at Hensigten er at faa ham til Frimenighedspræst i Sønder-
 20 jylland. Jeg vil derfor heller ikke raade Dig til at tænke paa ham, men til at
 tage Bay. Jeg skal have Ordination i sidste Halvdel af Marts og skal ikke
 have noget imod at tage ham med, dersom han ikke lige saa tidlig kan blive
 ordineret i Aarhus.

Du vilde have snart Svar fra mig; derfor skriver jeg dette i stor Skynding
 25 og vil kun til Slutning ønske, at Din Kone snart maa komme helt til Kræf-
 ter efter Influenzaen, – forresten en slem Sygdom mHt Eftervirkninger,
 især naar man er ude over Ungdommen. Og Tak for Lykønskninger til min
 Fødselsdag, paa hvilken jeg dog, om jeg oplever den, kun vil fylde de 76.

Gud være med Dig, gamle Ven, og med eder begge. Ønsk Erik til Lykke
 30 med hans vel overstaaede Examen.

Din gamle Ven
 Skat R.

35 480. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[9/2-1908]

Gamle Ven.

Lad mig endnu en Gang ønske Dig til Lykke til det ny Aar, Du træder ind
 i, Aaret med de 2 7Tal. Det Aar, Du træder ud af, er Du jo kommen vel
 igennem; men jeg ønsker, at Guds Velsignelse maa være over Dig og Dine i

det ny, ukendte Aar. Om jeg lever, træder jeg jo om nogle Dage ud af det 77de Aar, og det har bragt mig Naade og Glæde fra Gud i mange Maader, ikke mindst dette, at Erik er kommen vel til Ende med sin Eksamenslæsning. Ofte har jeg været ængstelig for, om jeg maatte naa at opleve det; thi han har foruden det, at han paa flere Maader har været hæmmet af Sygdom og andre Vanskeligheder, haft saa mange andre Jern i Ilden, at det er sært nok, at han endda er kommen ud af dette Slid, der bliver mere plagende, jo ældre man bliver. Men som sagt, jeg ønsker, at Gud vil velsigne Dig med Glæde og lade noget lykkes for Dig af det, der ligger Dig mest paa Hjærte, enten det saa er, hvad vi kalde stort eller smaat.

Du skrev til mig forleden, at jeg kunde ikke taale at rykkes op herfra, hvor jeg har saa gammel Rod. Og det er dette, der har været Grunden til, at jeg maaske nok kan have ytret, at jeg burde søge Afsked, men dog aldrig har været besluttet derpaa; thi jeg forstaar heller ikke, hvordan jeg skulde komme fra dette Sted, hvor jeg nu i 67 Aar har haft mit Hjem. Men ellers maa jeg erkende, at jeg er skikket til Afsked, da jeg ikke kan noget mere saadan, som jeg gerne vilde det. Hidtil har jeg kunnet prædike om Søndagen og sidde en Times Tid og tale med Confirmanderne et Par Gange om Ugen; men det er ogsaa alt det, jeg kan, sammen med den Smule Skriveri, som dette lille Embede kræver. Min Hukommelse tager af, og min Hørelse er maadelig; jeg har vanskeligt ved at holde ud at tale med dem, der vil besøge mig, og ønsker helst at fritages for det Rykind, der forhen var mig en Opmuntring. Men nu maa det gaa, som Gud vil; smaat bliver det og er det.

Min Kone er nu da oppe igen, og jeg kan ikke noksom takke Gud for, at hun bevares for mig. Det lader nu ogsaa til, at det føjer sig, at Pedersen kommer her som Medhjælp i næste Uge, og at Bay kan blive færdig til at lade sig ordinere i næste Maaned, hvis Ministeriet da ikke vil drage det ud med, at han udnævnes til Capellan. Han faar sine Prøver hos Bispen den 19. Febr., og vi vil saa snarest se til at faa Ansøgningen indsendt om hans Udnævnelse. Jeg har bedt ham sige til Bispen, at hvis der ikke bliver Ordination her i Marts, saa har Du tilbuddt at tage ham med. Pedersen havde forresten trukket sig tilbage fra at tage herover, men har nu bestemt sig om og lovet at komme.

Det mishager mig, at den engelske Konge har opgivet sit Besøg her, thi der trænges vist til alvorligt Pres paa vor Regering baade Konge og Minister og Rigsdag, for at det dog kan blive til noget med, at vi faa lidt Laas for vor Dør mod Syd. Der har utvivlsomt været noget Galskab i Værk, og man kan ikke undre sig over det, som vi har Styrmand.

Jeg ser, at Voldum er i Gevær overfor J. Laursen, og han er ikke kommen ilde fra det. Jeg synes heller ikke om Laursens Jammer og Allarm, som om

Ammundsen skulde drive os ud af Folkekirken. Det har set langt værre ud, da Clausen og Scharling sad og dominerede i Fakultetet. Ammundsen kan vel blive forstandigere med Tiden, og i hvert Fald er han et fromt og gudfrygtigt Menneske og en Dygtighed, som vi alligevel maa paaskønne. Det
 5 saa fattigere ud ved Universitetet i vor Tid, end det nu gør, og der kan ogsaa der komme lysere Tider igen, især hvis Vinden vilde dreje lidt til den bedre Side sønder paa. Der synes at være nogen Uro i den pavelige Kirke i denne Tid, og det er da visselig ogsaa paa Tide, at han faar Øje op for al den Ugudelighed, der gror op rundt i hans Urtegaard.

10 Ja lev saa nu vel. Hils Din Hustru og Weldings, og bliv ved at tænke paa mig til det gode.

Gylling 9/2 08.

Din gl. Ven
 Otto Møller

15

481. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Kbh. 19/2 08

Min kære gamle Ven!

Al den Velsignelse og Lykke fra Gud, som Du kan rumme og takke ham
 20 for, vil jeg af Hjærtet ønske Dig for det Aar, Du i Morgen gaar ind i. Du skriver i Dit sidste Brev (som jeg takker Dig for, saavelsom for den deri udtalte Lykønskning), at Du føler Alderdommens forskellige Svagheder. Det tvivler jeg ikke om; det kan jo ikke være anderledes end, at Kræfterne svinde lidt efter lidt. Men ellers mener jeg, at Du saavelsom jeg har al
 25 Grund til at takke Gud for en "god Alderdom", hvorved jeg mener der bør forstaas en Alderdom, hvor man har det godt, fordi man har noget, dvs. meget, godt fra Fortiden at takke for og noget godt endnu at leve for, og fremfor alt det bedste, den bedste Vin, at haabe til. Gud give i sin Naade, at Du maa vedblive at have det saaledes. Naar Du saa nu maa faa en Hjælper,
 30 som Du kan være glad ved, saa kan Du indtil videre lade fare alle Tanker om at søge Din Afsked.

Jeg medsender en lille Pjece til Dig, en Prædiken, som jeg holdt forgangen Søndag, og som kan mente var et tjenligt Indlæg i vore Dages Strid. Det er jo muligt, at den kan blive til Hjælp for en eller anden. – Forresten
 35 har det været mig til glad Forbavselse at læse Laur. Nyegaards sidste Stykker i Kirketidenden (dog ikke *det* sidste, der lider af hans sædvanlige Taagethed). Det er noget af det bedste, der er skrevet om og mod Ammundsens unge Luther. Forresten var der forleden Dag en, der sagde til mig, at man møder en lignende Paaberaabelse af Luthers tidligste Udtalelser hos nogle svenske Sværmere, som kom herind i Kristian 6.s Tid, og som der be-

- rettes om i det sidste Hefte af Kirkeh. Samlinger. Jeg har ikke haft Tid at efterse det. – Det kunde ellers være interessant at undersøge, i hvilket Forhold de forskellige Subjektivistens Resultater staa til deres Barndomstid, – jeg mener til den kristelige Oplærelse, de har faaet i deres Barndom. Det vil
- 5 maaske i de fleste Tilfælde være umuligt ret at oplyse; men der kan ikke være Tvivl om, at deres Resultater, dem selv ubevidst, er i høj Grad paavirkede af eller bestemte af, hvad de har lært og troet i deres Barndom, selv om de indbilder sig at have spundet dem ud aus dem tiefen ihres sittlichen Bewusstseins.
- 10 Der siges jo altid – og med Rette – om Schleiermacher, der jo er den moderne Subjektivismes egentlige Fader, at hans hernnhutiske Opdragelse stadig giver sig tilkende i hans Teologi. Det samme er ogsaa kendeligt hos Krarup, endog i hans Religionsfilosofi, og ikke mindre hos Ammundsen. Derfor vil slige Folk egentlig gøre mindre Fortræd hos deres Lærlinge, end
- 15 man skulde vente, de vil dog fastholde det væsentlige i Kristendommen objektivt set, selv om den Vej, hvorad de naa dertil, er forkert. Men det farlige fremkommer, naar Msker der ikke har nogen kristelig Ballast fra Barndomstiden, gaar frem efter deres Principer. Det vil vi nok faa at se, om vi leve nogle Aar.
- 20 Forresten har det i den sidste Tid oftere faldet mig paa Sinde, at der burde skrives en dygtig Afhandling om, hvilket Fond af kristen Tro (fides quæ) og Erkendelse Forfatterne af N. Test. forudsætte hos deres Læsere. Al den Tale om, at Kristentroen skal bygges paa og øses ud af Skriften, forudsætter jo i Virkeligheden, at denne skulde være skreven for at lære Læseren
- 25 hvad de skulde tro, dvs. skreven til ikke-troende, hvorimod Skriften selv siger lige det modsatte, ikke blot paa enkelte Steder (som Rom 6. τύπος διδαχῆς. Rom. 15 opfyldte med al Erkendelse. 2 Kor. 1. I staa i Troen. 1 Joh. 2. o.m.fl.St. item "stadfæstes i, vokse i Troen" etc.) men selve den Maade, der skrives paa, viser tydelig, at Forfatterne gaar ud paa at klare, belyse, stadfæste etc. hvad Læserne iforvejen vidste og troede. Hvor de derimod siger dem noget nyt, fremhæves det udtrykkelig, f.E. jeg siger eder en Hemmelighed, γωπίζω ὑμῖν o.lign. Jeg kunde være til Sinds at udsætte en Præmie for Besvarelsen af dette Spørgsmaal, men jeg har for Tiden ikke Raad til selv at gøre det. – Var jeg selv 10 Aar yngre, vilde jeg selv give mig
- 35 i Kast med den Opgave; men nu er jeg for gammel dertil, og har forresten heller ikke Tid dertil for alt det meget, der ligger og lægges paa mig.
- Men ellers er jeg Gud ske Lov rask og har megen Glæde af mine Børn og Børnebørn. Vi har meget jævnlig i Uger ad Gangen boende hos os en yndig lille Sønnestøn (Erlings Søn) 5 Aar gl., en ualmindelig fornøjelig Dreng, der bringer megen Ungdomsfriskhed ind hos os gamle. Men det er mig mangan

Gang tungt at tænke paa, hvor vanskelige Forhold han – sandsynligvis – vil faa at leve under, om Gud vil lade ham komme til den voksne Alder. Tiden er jo allerede nu svær nok; – tænk, hvilken Forskel fra den lyse og haabefulde Tid, som *vor* Ungdom faldt i – og sværere maa man vente den vil
 5 blive. Men vor Herre har jo endda bestandig Magt nok til at bevare sine; det har *vi* da ogsaa erfaret. Hvad var der blevet af os, om han ikke havde holdt os fast, men givet os Lov til at løbe saa avet om, som vi selv kunde have Drift til!

Saa lev vel for den Gang, min trofaste gamle Ven. Min Kone sender Dig
 10 sin kærlige Lykønskning. Og hils Din Kone fra os begge. Gud holde Eder og os i sin stærke, milde og trofaste Haand.

Din gamle Ven
 Skat R.

15 **482. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

27/2 08

Kære gamle Ven!

For at dette Brev maa naa Dig snarest, maaske endnu i Aften, meldes i stor Skynding: naar Du blot kan formaa Provsten til *snarest* at indsende Din
 20 Ansøgning med de Attester, han har (hans Krav derom vilde iøvrigt utvivlsomt være bleven stillet af Minst., hvis han ej havde gjort det), saa haaber jeg nok at skulle klare Sagen. Men Minst. gør intet, førend det har Ansøgningen.

Forresten kan jeg muligvis skaffe Dig en emeritus Koch (fh. Gerløv) en
 25 ganske brav Mand, 80 Aar gl., hvis Du vil have ham. Men se hellere at hjælpe Dig ved Naboers Hjælp.

Med Guds Hjælp gaar Din Sag nok godt i Orden.

Din gl. Ven
 Skat R.

30 I flyvende Hast

483. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Kbh. 27/2 08

35 Min kære gamle Ven!

Jeg tænker, at Du for ikke længe siden har faaet et Brevkort fra mig som Svar paa Dit Brev om Kapellanen. Nogen Tid efter ringede jeg Kultusministeriet op og spurgte, hvorledes det gik med Sagen. Man svarede, at man endnu slet ikke havde modtaget nogen Ansøgning eller Meddelelse derom. Men kort efter fik jeg Bud fra Minst. at nu var Ansøgningen kommen fra

Bisk. Sørensen, men med Paategning, at der manglede Daabs- og Militær-Attest, hvilke skulde blive eftersendt. Men dette kan jo maaske tage mere Tid, end Du synes om. Daabsattesten har ikke saa meget at sige; den kunde jeg vel faa Minst. til at se bort fra, om det skulde være. Men vanskeligere er det med Militær-Beviset, fordi Krigsministeriet for et Aarstid (?) siden paa-ny har indskærpet Bestemmelserne herom.

Men det *kan* klares, dersom Du selv sætter Dig i Bevægelse og skriver direkte til Forsvarsministeren (personlig), forklarer ham, hvorfor Du netop maa og vil have Bay til Kap., og beder ham hjælpe Dig i Din Forlegenhed. Jeg forudsætter, at Bay allerede har indsendt sit Andragende om Fritagelse for den sidste Indkaldelse, saa at Du kan henvise dertil (til Oplysning af hans Nr. i Lægdsrullen m.m.). Du kender jo, saavidt jeg ved, JC Chr. personlig; men selv om Du ikke gør dette, kender han Dig nok til at bevilge Dit Andragende.

Det har forbavset mig, hvad Du skriver, at dengang Terkildsen blev Din Kap. krævedes de forskellige Papirer ikke; ti de har alle været strengt krævede i al den Tid, jeg har været Biskop. Men havde Terkildsen ikke været Kap. et andet Sted, inden han kom til Dig?

Hvad angaar den past. emer. Koch, som jeg i Morges skrev til Dig om, da er han Grundtvigianer (har af og til skrevet i Dansk K.T.) og en rask Mand efter sin Alder (80 Aar), og han har for ikke længe siden spurgt mig, om jeg havde Brug for ham i en Vakance. Han bor i Kbhvn.

Ja saa maa jeg slutte; jeg har en Bunke Sager liggende paa mit Bord, at besøge i Aften. – Gud styre saa alt til det bedste for Dig.

Din gl Ven
Skat R.

484. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[1/3-1908]

Gamle Ven.

Ja tak nu for alt det, som Du har gjort for mig; nu vil jeg slaa mig til Rø derved. Jeg har paalagt Bay at gøre alt, hvad der staar i hans Magt, for at faa og indsende sine Attester, og saa faar det blive derved. Jeg kan ikke skrive til Krigsministeren; og er det en *Gunst*bevisning, at Bay fritages for den sidste Mønstring, saa er det jo Uret at søge at naa det. Det faar nu saa vise sig, om jeg maaske tilsidst skal forsøge at faa en anden til Capellan. Den gamle firsindstyveaarige Koch tør jeg ikke tage imod, selv om han turde vove sig til det. Jeg faar at hutle mig igennem, saa længe jeg kan det. Jeg ser, at der er en, der skal ordineres til Søllerød, og ligeledes en til Ryslinge; men det er

vel ikke saa, at Bay kan komme med enten hist eller her. Ja det er sært nok, at der skal være saa store Vanskeligheder ved, at en gammel Landsbypræst faar en Capellan; det har jo dog kun Betydning for ham og hans Sogn og ikke for nogen anden Moders Sjæl; men Verden er jo noget trang at knibe sig igennem.

Lad mig nu ikke glemme at sige Dig Tak for den tilsendte Prædiken; den har glædet mig, og er et Ord i rette Tid. Jeg har set, at "Kirken og Hjemmet" vil udtale sig om den, og jeg venter, at Sandheden vil være mere smagelig for dem saaledes, end naar den siges af mig. Men det er et godt og sandt Ord, Du har udtalt.

Og lev saa vel med Tak for alt godt fra før og nu.

Din gl. Ven

Otto M.

Gylling 1 Marts 08.

15

485. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[18/5-1908]

Kære gamle Ven.

Baade af Aviser og besøgende er jeg bleven mindet om, at Du og Din Kone er i Færd med at holde Guldbryllup; det var vel ellers gaaet mig forbi. I vil jo faa mange Lykønskninger i den Anledning, og jeg maa vel ogsaa være med til at gøre det eller vel rigtigere sagt, jeg er mellem dem, der gerne vil tage Del i at takke Gud for den Naade og Glæde, han gennem disse mange Aar har forundt Eder. Jeg var jo ikke med ved Bryllupet; men der gik dog vist ikke et halvt Aar, før jeg besøgte Eder, – det kommer mig for: i Stormgade, hvor jeg synes, I havde paa Væggen nogle Fotografier efter Rafael. Ja, det er mange Aar, der er gaaet, og megen Velsignelse har I at sige Tak for, ikke mindst de seks Børn, der jo vil være samlet med Eder. Saa vil vi nu ogsaa tænke paa Eder og være med deri, som vi kan det.

Dernæst maa jeg saa takke Dig for, at Du hjalp mig med at faa en Capellan i Tøjet. Søndagen, før Du ordinerede ham, gik jeg meget misfornøjet i Kirken, thi jeg vidste intet om, hvordan det gik med ham, og om det hele skulde mislykkes eller trække ud til efter Paaske og Confirmation. Men da jeg kom fra Kirken, laa der Brev fra ham fra København, hvori han spurgte om, naar han skulde komme; og glad var jeg. I den Tid, jeg var ene, havde jeg bjerget mig over det baade med en Begravelse og tre Brudevielser. Kun en Sygeberetelse langt borte havde jeg faaet Hjælp til. Men det saa noget broget ud, da Bay saa endelig kom.

Nu har jeg jo haft ham en god Maaned; og han er en redelig Fyr uden al Affektation, i det hele: et rart Menneske. Men hvad der saa ellers skal

komme ud af ham, ved jeg ikke; i Kbhvn. har han mest hørt Ussing, og han ser op til Ammundsen og Ricard; jeg ser, at han har anskaffet sig Seebergs Dogmengeschichte, sagtens for at værge sig mod det Grundtvigske, og det er jo meget tyndt og blakket med, hvad han kan sige i Kirken. Men det er redeligt, og han skaber sig i ingen Henseende, saa jeg lever i Haab om, at der kommer vel noget mere med Tiden. I Huset er han fordringsløs og rar.

Den 9-10 Maj havde vi Bispevisitats. Jeg havde hellere været fri for denne "Besøgelse", men Manden var jo baade god og skikkelig, saa der var ingen Lidelse ved det, snarere Glæde. Jeg havde ventet, at han havde været dygtigere til at tale med de unge, end det viste sig; og hans hele Færd i Kirken smagte noget af "indre Mission"; men han er i Virkeligheden en god Mand, som vi er vel tjent med her. Nogen Lærdom har han vist ikke, men den behøves ikke heller. Det forlød her Søndag Morgen, at der slet ingen unge vilde møde i Kirken, og han lod til at være omtrent lige glad, enten der kom nogen eller ingen, da han ogsaa mener, at det er noget forældet noget. Men der kom unge nok alligevel. Naar der næste Gang kommer Biskop her, saa antager jeg alligevel, at der ingen kommer mere; thi her plejer der kun at være Visitats omtr. hvert 20de Aar, og om 20 Aar er meget anderledes end nu; saa er jeg her i hvert Fald ikke.

Jeg ser, at nu har Nørregaard solgt sin Skole og holder op med det nuværende Pigehold. Ja, det var vel ogsaa paa Tide; men tyndt bliver det rundt om os, Borch er gaet af i Randlev; Thygesen i Odder er meget syg. Johnsen, der kom til Gosmer, holder sig langt fra os; og det samme venter jeg af Fryd i Randlev. Askov Skole er afblomstret og rundt om falder Løvet som til Efteraar.

Jeg har ogsaa læst lidt i samme Seebergs Dogmehistorie, som Bay har anskaffet sig, og jeg ser da, at nu er man sikker paa, at der altid har været en Daabsbekendelse; men fra først af var den "enleddet", handlede kun om Christus, som man sikkert kan se af Kor. 15, 3 ff. Først da Matthæi Ev. var bleven oversat paa Græsk (c. Aar 100) og kendt rundt om, blev man klog paa, at Herren havde foreskrevet et treleddet Døbeord, og saa udvidedes Bekendelsen i Henhold dertil. Ja, hvad kan ikke en Tydsker udgranske! Alle de andre Apostle har altsaa glemt Herrens Daabsbefaling, og først da Matth. blev oversat, fik man Rede paa denne Sag. Seeberg hævder, at Matth. 28 er ægte nok! Ja der er sære Mennesker til.

Jeg ser, at Martensen Larsen holder Hus med min unge Ven Norup, fordi han mener, at Trosbekendelsen er et "Gudsord". Guds Ord findes *kun* i Skriften! Naar det altsaa siges i N.T., at Herren er død og opstanden og kommer igen, saa er det Guds Ord; men naar det samme siges i Troen ved

Daaben, saa er det ikke Guds Ord! Er et saadant Menneske helt ved sin Fornuft, "geschei(dt)", som Tydsken siger?

Ja, der var jo meget andet at skrive om, ikke mindst mine Ængstelser for, hvor dog vor Regering styrer hen med vort sølle Land. Men Du har jo andet at gøre paa Din Bryllupsdag end at læse saadant, og derfor vil jeg slutte med Ønske om Guds Velsignelse over Eder alle, gamle og unge.

Gylling 18/5 08.

Din gl. Ven
Otto Møller

10

486. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Ordrup 19/6 08

Min kære gamle Ven!

I Dag er det lige en Maaned siden jeg fik Dit gode Brev i Anledning af vort
15 Guldbryllup, hvilket Du skal have Tak for. Naar der er gaaet saa lang Tid, inden jeg nu svarer, er Grunden til Dels, at jeg har haft ualmindelig meget at tage vare, vanskelige Sager at afgøre og udtale mig om, men især, at jeg i Grunden slet ikke har været rask i den Tid, har lidt saa meget af Søvnløshed, hvoraf fulgte Træthed og Slaphed om Dagen, saa alt Arbejde gik saa
20 tungt og langsomt fra Haanden og derfor tog langt mere Tid end ellers. Nu begynder det dog at rette sig, saa at alt ser lysere ud.

Vor Guldbryllupsdag var en saare skøn Dag, hvor vi modtog saa mangfoldige Vidnesbyrd om Mskers Kærlighed, at det var næsten helt overvældende. Og saa især at se tilbage paa al den Naade og Godhed, som vor Gud
25 og Fader har overøst os med i de 50 Aar. Her kan jeg med Sandhed sige: "det eneste, jeg har at give derfor, er Hjærtets inderlige Tak", men denne Tak bliver desværre altfor lidt inderlig, naar man føler sig slap og træt. Saa maa man haabe paa, at "i Himlen skal det bedre blive, naar vi faar Engletonen fat". – Gud lade dette ske og sætte dermed Kronen paa sin mangfoldige
30 Naade mod os her paa Jorden. Til denne Naade henregner jeg ogsaa dette, at han har ført os to – jeg mener Dig, min gl Ven – sammen fra vor Ungdoms Dage. Vi har dog haft megen Glæde af og med hinanden, og jeg tænker ogsaa adskillig Gavn og Styrkelse. Vi kommer vel neppe til tiere at ses og tales ved her paa Jorden, ti nu duer jeg ikke til at rejse mere, end jeg
35 nødvendigvis skal som Biskop, og Du har jo forlængst opgivet Dueligheden dertil. Men ogsaa derom tænker og haaber jeg, at i Himlen skal det bedre blive.

Jeg haaber, at Du efterhaanden er bleven tilfreds med Din Kapellan, og vil blive det mere og mere. Da han første Gang meldte sig hos mig, fik jeg Indtryk af en ret stor Ubetydelighed; men for hver Gang jeg senere talte med

ham, syntes jeg bedre om ham, navnlig fandt jeg i ham et i høj Grad redeligt og oprigtigt Mske, ogsaa redelig overfor *sig selv*. Hos en saadan er der en Jordbund, som noget godt kan gro i. Men der er en hel Del Forskel paa den unge Slægt nu om Dage og den, der var i vor Ungdom. Det er, som om

5 Nutidens Ungdom, ogsaa og ikke mindst den grundtvigsk paavirkede, er bleven helt fortroldet af Subjektivismen, af den Forestilling, at det i kristl. Henseende kun har Betydning *i sig selv*, hvad der har faaet Betydning *for mig*, m.a.O., at Harboøre Jensen har givet det træffende Udtryk for den sande Kristendom, naar han taler om Kristendom *for mig*. Derimod er Tan-

10 ken om, at Kristendommen bestaar i, eller hviler paa det objektive, af Gud givne, som vi Mske i Lydighed maa modtage i vort Hjærte for at kunne opleve det, – eller, kunde jeg sige, at Himmeriget er for de fattige i Aanden, dette er for dem en fremmed, uforstaaelig eller meningsløs Tale. –

Jeg har i længere Tid omgaaedes med den Tanke at faa udsat en Prisopgave ang. det Spørgsmaal; hvad for et Tros-Indhold (findes quæ) og Lære-Indhold N.T.s Forfattere *forudsætte* hos deres Læsere. Kunde dette Spørgsmaal blive godt besvaret, vilde det utvivlsomt kunne bortfejle adskillige uklare Tanker hos vore Dages kristne Mske. Men jeg har desværre selv i de

15 sidste Aar haft saa store ekstraordinære Udgifter, at jeg ialfald ikke nu kan udsætte den Præmie (jeg tænker 500 Kr.), som Besvarelsen skulde have.

Nu blev saa "Grundtvigs Hus" indviet. Det er underligt, at Grundtvigianere i vore Dage kan være begejstrede eller dog ivrige for at lave en smuk Ramme længe førend de har Indmaden, Billedet. Man skulde ellers tænke, at Grundtvig maatte have lært dem at gaa den omvendte Vej. De Taler, jeg

25 hørte ved Indvielsen, om Aftenen, af Chr. Møller og Jungersen, var ret tarvelige, mest Floskler. Nørregaards Tale om Formiddagen skal have været god; men Flertallet af "de unge" siges at have været misfornøjede eller vrede over den, maaske til Dels over den kommanderende Tone, han taler i, men især fordi han lagde saa stærk Vægt paa, at de unge skulde vende

30 tilbage til de gamle grundtvigske Tanker. – Jeg er temmelig bange for, at hele dette Foretagende vil tage en bedrøvelig Ende, hvilket vilde gøre mig meget ondt.

I det hele ser det mørkt nok ud, hvor vi vender os hen, ikke mindst for vort gamle Fædreland. Du har naturligvis læst "Dommens Dag", – en virkelig forfærdende Bog, fordi den er saa forfærdelig sand. Jeg har talt med en meget forstandig Officer om den, og han indrømmede, at det med største Lethed *kunde* gaa, som i Bogen skildret. Kun i én Henseende, mente han, den var ukorrekt, nemlig deri, at den lader der være udgaaet Mobiliseringsordre i Løbet af Dagen, og at saa dog alle Vagterne den samme Nat saa at sige sove paa deres Poster. De vilde i saa Fald staa færdige

med skarpe Patroner etc.; men Udfaldet vilde sagtens blive det samme. Og Skildringen vilde passe fuldstændig, dersom den prøjsiske Overrumpling tænktes udført 24 Timer tidligere. –

Og nu den store Sorg, at General Kühnel døde nu, da han allermost tiltrængtes. Han var en *udmærket* Mand, begavet, viljestærk, ret en *Mand*. Og saadanne haves der ikke mange af. Hans Eftermand er vist en rigtig hæderlig og retsindig Mand, men neppe i Stand til at staa fast overfor Reformpartiets (og endnu højere) Valenhed. – Gud hjælpe os – og vore Børn!

Saa lev vel for den Gang, min kære gl Ven, og Tak for alt trofast Venskab
10 i de forløbne Dage. Hils Din Kone venligst. Min Kone hilser Eder begge.

Din gamle Ven
Skat R.

15

487. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[24/9-1908]

Kære gamle Ven.

Ja det er længe, siden jeg fik Dit gode Brev, som jeg maa takke Dig for. Der
20 var et Ord deri, som gjorde mig ondt at læse (jfr. Acta 20, 38). Visselig for-
staar jeg saa godt, at Du ikke kan gøre længere Rejser mere, og jeg har jo
ogsaa ofte nok sagt mig selv, at vi vist ikke ses mere; men det er alligevel
tungt at se det skrevet som afgjort. Men som Gud vil; og jeg er taknemlig
for de mange Gange, Du har ulejliget Dig om ad min Afkrog og medført en
25 Oplevelse til mig.

Paa en Maade har vi haft mer end nok af Besøg i den forløbne smukke
Sommer; men det er jo kun meget sjældnen af jævndrende og endnu sjæld-
nere af ligesindede. Og saa er der kun ringe Opmuntring ved Besøg, mest
kun Besvær og Træthed. Jeg har saa ondt ved at taale Modsigelse, ikke fordi
30 jeg mener mig selv saa klog fremfor andre, men fordi jeg saa vil sige imod
og forsvare mig, og det har jeg ikke mere Kræfter til. Jeg kan ikke hamle op
med de yngre men maa tie og føler mig i Virkeligheden syg, naar jeg saadan
bliver overhørt. Nørregaard har ikke saa sjældnen gjort det i de senere Aar;
men nu er det jo forbi. Han var her for ikke længe siden og sagde Farvel,
35 og jeg var glad ved, at vi denne Gang skiltes ad i Fred og Venskab.

Med min Læsning gaar det kun smaat, og det kan i Grunden ogsaa være
det samme, thi jeg glemmer saa snart igen, hvad jeg har læst. Jeg har til me-
gen Ærgrelse læst Lic. Krarups Skrift: Jesus, Guds Søn. Det er en Christo-
logi, hvor han først holder Opgørelse med den overleverede orthodoxe
Lære, og denne Kritik er dygtigt nok gjort, saa jeg der i det hele kan være

enig med ham. Men det, han saa vil sætte i Stedet, er værre end det gamle. Jeg gik til Læsningen med det Ønske, at der maatte være noget, jeg kunde billige og takke ham for; thi han er jo vred paa mig fra sidst; men der er slet intet at paaskønne, alt løber ud i Taage og Gætteri. Og han sidder jo frank og fri, anset og som Dommer ved theol. Examen, men den lille unitariske Frøken blev sat udenfor. Efter min Mening skulde hun haft Lov til at blive i Folkekirken, da hun er døbt derind og ønskede at blive der. Det synes mig, at til Folkekirken høre alle, der er døbt med den rette Daab og ikke afgjort sig selv løs fra denne Daab. Men jeg er forresten taknemlig for, at jeg ikke er sat til at dømme i alt, der nu bliver Spørgsmaal om, heller ikke om Skaaruppræsten eller Bjerre eller nogen anden; hvem er i det hele ren, saa han tør kaste Sten?

Men ellers synes jeg, det ser uhyggeligt og trøstesløst ud, hvorhen man saa vender sine Øjne. Hvad skal det dog blive til med vor Regering? Vi er vist ikke ved Bunden endnu paa alt det Bedrageri, vi er vævet ind i. At det var galt med Albertis Sager, har jo været sagt højt i flere Aar, samt at han vilde ende i Tugthuset; men ingen tænkte dog vel, at det drejede sig om saa mange Penge. Men Bankelendigheden er vist ikke til Ende endnu, og nogle Banker maa have vidst, at det var galt fat med Alberti. Jeg venter ny, store Afsløringer om københavnsk Svindel. Nu har det altid undret mig, hvordan dog J.C. Christensen *turde* vove at lede Landets Styrelse, da han jo dog har saa snæver en Synskreds. Der er vel ingen, der mener, at han ligefrem var medvidende i Albertis Sager eller selv har begaaet nogen bevidst Uredelighed. Men man skulde dog synes, at han nu maatte kunne se, at han og de andre Middelmaadigheder eller Sølleheder, han har til Hjælp, magte ikke Sagerne. Men han og hans Parti synes jo at have en ubegrændset Tillid til sig selv, og der gaar formodentlig ikke mange Dage, før vi igen har ham ved Roret. Og Ulykken er, at der *kan* vel ingen anden regere med vort Folke-thing, ligesaa lidt som nogen anden kan føre Forsvarssagen til en Ende. Ja, vi er nødt til at regeres af Daarer, og min sidste Trøst er virkelig, at Gud er Daarers Formynder. For menneskelige Øjne sidde vi hjælpeløst i det; den store Hob vil den Vej, hvad den saa end skal ende med at føre til.

Med Capellan Bay gaar det for saa vidt godt nok, som han er et rigtig rart og redeligt Menneske, som der ikke er den mindste Vanskelighed ved at leve sammen med. Men ellers har vi ikke nogen Forstaaelse med hinanden, idet han er proppet med den nyere Theologi og den amerikanske Følsomhed. Han holder Søndagsskole med Børn, der komme ret flittigt, og han strejfer rundt i Sognet og gør Besøg hos Folk; men ellers synes jeg, at han ikke ved, hvor han vil hen. Han siger ikke mig imod, men vedbliver at undre sig.

Erik har siden først i August været i London og dens Omegn og agter at blive der indtil Jul. Han er optaget af at studere Nationaløkonomi samt i det hele den nyere Historie. Han har lært nogle Familier derovre at kende (især ved Hjælp af Pastor Storm), og befinder sig ret vel der, men længes
5 naturligvis af og til efter det herhjemme. Med Prædiken i Højkirken synes han vel tilfreds. Vi savne ham jo.

Min Kone er ikke videre rask; hun lider af forskellige Daarligheder, som vel Alderen fører med sig. Mine Søstre er ogsaa skrøbelige, og jeg selv bliver mer og mere aflægs. Jeg er jo ogsaa gammel og gør det vist ikke ret
10 længe. I over 200 Aar har der heller ikke været saa gammel en Præst her i Gylling. Men vi leve jo, som vor Herre vil det, og han velsigne ogsaa for Dig de kommende Dage.

Gylling 24/9 08

Din gl. Ven
Otto Møller

15

488. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[9/2-1909]

Kære gamle Ven.

Jeg vilde gerne endnu engang sende Dig en Hilsen til Din Fødselsdag; men jeg kan ikke overkomme ret meget. Jeg har nemlig været daarlig lige siden Nyaar af adskillige Skrøbeligheder, og har nu i de sidste 6 Søndage maattet lade Capellan Bay raade ene i Kirken. Det har vist lange Udsigter med, at jeg kommer der igen, og usandsynligt er det ikke, at min ringe Tjeneste nu
20 er endt. Jeg vil ikke og kan da heller ikke give Dig en Fremstilling af min Sygehistorie; men Gud har været naadig imod mig, saa jeg ikke er bleven prøvet med Tvivl og Anfægtelse, men har kunnet stole paa hans Barmhjer-
25 tighed i J. Chr. Han har givet mig en god og forstandig Hustru, som bærer mine Byrder taalmodigt med mig, og i det hele gode og overbærende Men-
30 nesker rundt om mig, der vil gavne mig det, de kan. Jeg har saare meget at sige Gud Tak for.

Jeg vil nu ønske for Dig, at det ny Aar, Du gaar ind i, maa blive et naadigt Aar for Dig, som det forløbne har været for mig, at Din gode Kone maa blive hos Dig, thi en saadan er en god Del fra Herren, og at Du maa have
35 Glæde af Dine Børn og af Din Gerning, saalænge Du skal og kan røgte den.

Du vil forstaa, at jeg føler ingen Trang til at udtale mine Meninger om vore i næsten alle Retninger sørgelige Forhold og Udsigter; mine Meninger har heller ingen Betydning.

Erik kom hjem fra London til Jul og er for Tiden atter i København. Jeg har af og til bedt ham om at gaa op til Dig og melde, hvordan jeg har det;

men han svarer gerne, at han har ikke videre Mod paa det, da Du naturligvis har andet at bruge Din Tid til end at samtale med ham. – Min Kone havde ogsaa Influenza efter Jul og er endnu ikke kommen helt over det; og den ældste af mine Søstre her i Gylling er meget lidende af Gigt i Hovedet
 5 eller hvad det er, saa den yngste Søster er nær ved at segne under Arbejdet med at røgte hende, og saadan har det nu været siden i Sommer. I min Kones Familie er der ogsaa megen Sygdom, saa vi har Skyer over os til alle Sider.

Men nu, da jeg vil slutte med denne lidet lystelige Klagen, vil jeg dog
 10 sige, at Du maa ikke tro, at jeg sidder uden Haab og Glæde; thi saadan er det ikke. Jeg kan være oppe det meste af Dagen og har en god Omgang.

Og saa være Guds Naade og Velsignelse nu med Dig og Dine.

Gylling 9 Febr. 1909.

Din gl. Ven
 Otto Møller

15

Undskyld den jammerlige Skrift, da min Haand ryster saa slemt.

20 **489. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller**

Kbhvn. 21/2 09

Min kære gamle Ven!

Det er gaaet mig i Aar, som saa mange Gange tilforn, at jeg først er bleven mindet om Din Fødselsdag, naar den var omtrent til Ende. Men jeg vil alligevel, skønt den nu er helt forløben, sende Dig mine bedste Ønsker for det
 25 Aar, Du nu er gaaet ind i. Det var mig en stor Glæde at modtage Dit gode Brev til min Fødselsdag, ikke mindst fordi Din Søn Erik, som Dagen før havde besøgt mig, havde fortalt at Du i den sidste Tid havde været rigtig daarlig. Nu kunde jeg vel af Dit Brev se, at Du ingeniende var rask, men at
 30 Dit Hjærte dog var frisk, – det samme gamle trofaste Hjærte, som jeg i de mange Aar har haft saa megen Glæde og Velsignelse af. Gud velsigne Dig, min trofaste gamle Ven, og gøre den Tid, han endnu vil unde Dig her, mild og blid og fremfor alt fuld af Haab og Taksigelse. Det gælder jo os begge, at vi har ikke langt tilbage, inden vi faar Rejsebudskaab.

35 Og det gaar vel Dig som mig, at naar man bliver saa gammel og mangan Gang saa træt, saa ser man med en vis Ro, for ej at sige Sløvhed, frem mod den Stund. Men i bedre Øjeblikke kan jeg dog se opad og fremad til Guds uforskyldte Naade i Jesus Kristus, ikke som om den gav mig enten Ros eller Ret, men fordi min Herre og Frelser har givet sig hen ogsaa for mig, og fordi han har vist mig saa ubeskrivelig megen Naade og Trofasthed, holdt

5 mig oppe og støttet mig, naar jeg stod for Fald, og meget mere end jeg kan fortælle. Men alt dette vilde han dog ikke have gjort, om han vilde slippe mig paa det sidste. Gud give saa dog af sin Naade, at vi engang maa samles hjemme hos ham og dør i Forening takke ham for hans Naade, – ogsaa den

10 Naade, at han lod os mødes og kendes her i Udlændigheden. Ti det føler jeg godt, at ogsaa dette er Naade af ham; vi har dog været hinanden ikke blot til megen Glæde og Opmuntring, men ogsaa til Gavn aandeligt. – Som det staar skrøbeligt til hos Eder, baade med Dig og Din Kone, saaledes ogsaa her. Min Kone har været syg omtrent siden Nytaar, en Slags sni-

15 gende Influenza, der tager alle hendes Kræfter, og jeg selv har i den sidste Ugestid ogsaa maattet holde Sengen pGr af Bronkitis o.lgn., og mine Kræfter er kun smaa, samtidig med at Arbejdet ikke er blevet mindre. Hidtil har jeg nogenledes kunnet overkomme det; det staar i Guds Haand, hvor længe jeg skal fortsætte.

20 Jeg tænker, at Neergaards Stilling i Forsvarssagen ogsaa for Dig har været et Lyspunkt i denne Tid, hvor ellers saa meget ser mørkt ud. Ikke mindst har det været mørkt og ligefrem pinefuldt for mig, at det ser ud som om saa mange der kalder sig efter Grundtvig, ganske havde glemt Fædrelands-

25 kærligheden. H. Begtrup har aabenbart kun altfor mange Aandsfrænder blandt den yngre Slægt baade Præster og andre. Naar man blot har Folkelighed og Frihed, hvor hver kan indrette sig efter sin Lyst, saa behøver man ikke at tænke paa at værge sit Land; om man end ikke siger det rent ud, saa er det dog Grundtanken, at det er omtrent ligegyldigt, enten Landet kaldes

30 tysk eller dansk; ialfald var det Daarskab at vove noget paa at vedblive at være Danske, dvs. et dansk Folk. Skulde nogen i vor Ungdom kunne have tænkt, at det grundtvigske skulde ende saaledes? –

Men midt i denne Elendighed er det en Lysstraale at Neergaard har Mod til at optræde som en Mand, der uden at se til Højre eller Venstre eller til Fortidens "Standpunkter", og – hvad der vel endnu er det mærkeligste –

35 uden forudgaaende Forhandlinger med de politiske Partier og deres Ledere fremlægger en saadan Forsvarsplan. Den kom aldeles bag paa J. C. Chr., som derfor i Begyndelsen tabte baade Mund og Mæle. Nu vil han jo se at konservere sin Magtstilling (vistnok ikke mindst frygtende for at blive overfløjet af Anders Nielsen) ved at forklare alskens Halvheder og Ulden-

40 heder; men jeg takker (og haaber) at det maa føre til at han knækker Halsen derved. Ti om det end er troligt, at han fra Begyndelsen af sin politiske Bane har tilstræbt hvad der i hans Øjne var det gode og rigtige, saa er det i det sidste Aarstid blevet stedse klarere, at hans Maal nu er bleven ham selv, hans egen Magt og Storhed, saa der ikke kan ventes noget godt fra den Kant.

Det vil nu vise sig, hvorvidt han kan holde sammen paa sit Parti; men dette vil vist være tvivlsomt nok, hvis det ellers forholder sig, som det siges for vist, at dersom Kbh. ikke bliver befæstet til Lands, vil England lægge Indførselstold paa Smørret 10 eller 25%, hvilket jo vilde blive et Tab af 10-
 5 20 Mill. *om Aaret*, et Tab som langt vilde overveje en Udgift til Landbefæstningen en Gang for alle. Hvis Bønderne først faar noget at vide herom, vil deres Vedhængen ved J.C.s Stade vist blive temmelig løs.

Der kunde være meget andet at skrive om, som ikke er lysteligt, – ogsaa dette, at Grundtvigs Venner kan være tilfreds med saadanne to Talerør som
 10 Brücker i Højskolebl. og Laursen i Vort Samf. og at disse Blade synes at florere, medens Dansk K.T. staar paa meget svage Fødder økonomisk. Den er naturligvis ikke under Bangs Ledelse, hvad den har været i sin Velmagt, men indeholder dog jævnlig gode Ting og er alle Dage et respektabel Blad.

15 Men nu maa det være nok for denne Gang. Gud styre alt i sin milde Naade for Dig og Dine, – og for vort Fædreland og hans Folk, som bor deri. Hils Din Kone.

Din gamle Ven
 Skat R.

20

490. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[27/4-1909]

Kære gamle Ven.

25 Idag ser jeg i Avisen, at Du takker dem, der har lykønsket Dig i Anledning af, at Du for 40 Aar siden blev udnævnt til Præst. Jeg kommer jo forsaavidt bag efter, men jeg vil saa lykønske Dig til Ordinationsdagen d. 28 April 1869. Den Dag har dog vel mer at sige end Udnævnelsesdagen, især hvis Du kan huske noget af og har haft Gavn af, hvad Martensen den Dag
 30 havde at sige. Jeg maa bekende, at jeg husker ikke *et eneste Ord* af, hvad der blev talt i Aarhus Domkirke, da jeg blev ordineret, enten det saa nu ligger i, at jeg er glemsom over al Maade, eller der ikke har været stort ved det sagte. Vi var fire, der blev ordinerede sammen; blandt dem var Scharling, der endte paa Vallø, Deichmann og en Hansen paa Thunø; de er alle
 35 tre døde. Formodentlig har Martensen dog sagt noget godt til Dig, og i hvert Fald har Du haft baade Glæde og Velsignelse ved at være Præst. Ogsaa jeg har haft Gavn deraf og har noget at takke for. Saa ønsker jeg Dig nu Guds Naade til de Aar, Du endnu har at tjene i som Præst og Præstehyrde.

Det var jo en rimelig Anordning, der kom om Confirmationen, og den

formoder jeg, at Du har Del i. Jeg synes jo nok, at der er noget "frem og tilbage" i denne Anordnings Bestemmelser, men i det hele er det jo saa, at alle omtrent kun faa det, som de ønske. Vi blive til videre ved det gamle med Udeladelse af 3die Spørgsmaal, men jeg har ikke imod, om man helt ønsker
 5 det ny, ja end ikke, om det hele faldt bort. For mig er det glædeligst, at Børn nu maa komme til Nadveren, hvis de virkelig attraa det, selv om de kun er f.Eks. 10 Aar. Saaledes forstaar jeg da Ordene.

Anordningen om Særkalk er ogsaa betimelig; kun ønskede jeg, at det var bemærket, at Nadvergæster kunde komme med *egen* Særkalk, hvis de ønskede det. I vore smaa Kirker vil der nemlig blive Vanskelighed og Roderi,
 10 naar de brugte Kalke skal skylles deroppe ved Alteret eller i Koret, før de atter kan uddeles. Men jeg antager da ikke, at det er forbudt, at en Familie kan komme med deres egen Kalk.

Hvad angaar vore politiske Forhold, gider jeg ikke skrive noget. Du kan
 15 jo vide, at jeg synes, det ser trøstesløst ud. For mine Øjne er der ingen Udgang af Uføret, som Venstre har ført os i; jeg tror ikke paa nogen Forandring af Betydning ved de forestaaende Valg. I os selv er vi hjælpeløse, og jeg har kun Haab til Guds uendelige Naade; han ved vel Raad, om vi du til at hjælpes mere; ja, Gud hjælpe os i Naade trods al vor Synd.

Med Capellan Bay, som Du ordinerede, gaar det ikke efter mit Hovede. Han hører til Subjektivisterne, forsaavidt han hører til noget, og han kan ikke, vil maaske heller ikke forstaa os. Men han er, som godt er, redelig, uden Affektation og Snobberi. Men saa gik han hen og forlovede sig i Januar med en 17aarig, og er nu helt opblødt og opløst i Elskov. Hun er en
 20 Plejedatter af Pastor Rasmussen i Saxild, og der er Bay nu næsten mere, end han er her; naar der ikke er Forretning til ham her, saa sætter han øjeblikkelig af. Og til enhver Tid er alle hans Tanker der, saa han kan hverken sanse det ene eller det andet mere. Al Prædiken er om Gudrun, alle Psalmer handle om Gudrun; jeg tror, han drukner i det. Forleden Dag var han falden over en udmærket Bog af Gustav Jensen, som han præsenterede mig; det er: En Fejl ved den nyere Theologi". Han har *maaske* læst den, men den har slet ikke bidt paa ham; han forstaar det ikke. Var han ikke døbt, vilde jeg tvivle om, om han i det hele er Christen. Ja, det er noget forskrækkeligt Tøj dette Subjektivisme, Føleri, Travlhed, vel ogsaa en Slags Grebethed,
 30 men af hvad eller hvem? Somme Tider er jeg ved at opgive Haabet om at komme nogen Vej med ham, skønt jeg holder af ham. Men nu er jeg bange for, at Elskoven helt kvæler ham.

Jeg har nu prædikeret igen siden 2 Søndag i Faste; men jeg er medtaget og kan ikke ret meget. Confirmanderne maatte jeg i Vinter lade Bay om, ligesom han derfor ogsaa udførte Confirmationen; men jeg er bange for, at det

er ingen Ting, han har for med dem ud over Sang. Hvis jeg kan, vil jeg nu til Sommer prøve selv igen, men det er saa overordentlig anstrængende at holde en Flok Børns Opmærksomhed fangen, at jeg frygter for, jeg ikke kan holde ud til det. Naa, det gaar jo, som Gud vil. Det er en Naade, at min

5 Kone lever med mig og kan bære mine Skrøbeligheder med mig.

Erik er i Kbhvn og ligger og lurder paa, om der skulde dages en Gerning, der passede for ham. Hidtil har det ikke villet lykkes; han vilde helst ind i noget Bibliothek- eller Arkivvæsen. Men han mener, at alt er besat af fritænktersk Radikale, der vil holde alt andet fra sig; og han kan ikke med
10 dette Væsen.

Ja, lev saa nu vel gamle Ven, og Gud velsigne Dig, Hustru og Børn. Vore egne er og bliver os dog nærmest, og det er jo vel ogsaa, som det skal være. Jeg haaber igen at opleve Løvspringet.

Din gl. Ven

15 Gylling 27 Apr. 1909.

Otto Møller

491. Thomas Skat Rørdam til Otto Møller

Ordrup 29/6 09

20 Min kære gamle Ven!

Den medfølgende Tale, der kom ud for c. 14 Dage siden, hvilke jeg har tilbragt paa en Visitatsrejse, tog jeg med i min Mappe, haabende at jeg paa Rejsen skulde faa Tid til at ledsage den med et Brev til Dig, da jeg fandt det for fattigt at lade den gaa alene. Jeg har imidlertid ikke haft et Øjeblik
25 (dvs. en times) Tid til at skrive; derfor faar Du den først nu, da jeg er kommen hjem.

Jeg var i Grunden glad ved at faa sagt til Rigsdagsmændene, hvad der laa mig paa Hjærte, dog i Grunden kun for at faa dette lettet, ti at den Tale skulde overvinde eller overbevise disse partibefængte Msker, var jeg dog
30 ikke ungdommelig nok til at vente. Og jeg fik da ogsaa Svaret den næste Dag, da Aviserne meldte, at JC. havde dannet en Valggruppe paa 27 Mand, altsaa sat Partiet, dvs. sig selv, som det første fremfor Fædrelandet. Og han fortsætter formodentlig nu i Udvalget i samme Spor. Det ser ikke godt ud for os, og det er i sig selv vemodigt, at en Mand, som utvivlsomt har be-
35 gyndt sin politiske Bane med en redelig Vilje til at arbejde for vort Folks Bedste, lidt efter lidt er bleven saa fordærvet eller ødelagt af sin Politik, at han ender med kun at søge sin egen Magtstilling. I gl. Dage mente man, at Skuespillere, Skøger o.lgn. ikke kunde være Kristen. Nu synes jeg, man ser, at det samme i maaske end højere Grad gælder om Politikere.

Saa vil jeg da – hvad jeg egentlig burde have begyndt med – takke Dig

for Dit kærkomne Brev i Anledning af mit 40 Aars "Jubilæum". Det er en Ejendommelighed for vor Tid, at man griber enhver tænkelig Lejlighed til at "jubilere", hvilket er saa meget mærkeligere, som der paa alle Hold snarere er Grund til at sørge. For mig kom dette Jubilæum ret overraskende, da jeg ikke havde tænkt derpaa, endskønt jeg nok vidste, at de 40 Aar var forløbne, ligesom jeg ogsaa vidste og huskede, hvor ubegribelig megen Naade Gud har bevist mig i den Tid. I den Henseende har jeg saa uendelig meget at takke for og at være glad over. Men hvad der ikke volder mig Glæde, men jævnlig nogen Bedrøvelse, er dette, at det ikke er gaaet mig, som jeg i mine yngre Dage havde ventet, at alt som jeg blev ældre, skulde min Evne til at glædes *i Gud* og til at se opad og fremad med et levende Haab vokse. Det [er] vel dette, Profeten taler om, Jes. 40, at de der stole paa Herren, skal faa ny Kraft og løfte (Haabets) Vinger som Ørne. Men dette erfarer jeg saa lidt, for ej at sige: slet intet af. Jeg ønsker mange Gange, at jeg kunde sidde og tale sammen med Dig, gamle trofaste Ven, ligesom i fordums Dage. Men det sker neppe. Det er mig i mange Henseender saa besværligt at rejse, saa jeg ikke ser, hvordan jeg skulde overkomme at rejse mere, end jeg ved mine Visitatser er nødt til. Men jeg haaber dog, at Gud i sin Naade og Barmhjærtighed vil føre det saaledes for os, at vi maa naa til

20 "frydelig til evig Tid som Venner i Lys at tale".

Du er ilde tilfreds med Din Kapellans Subjektivisme. Det kan jeg saa godt forstaa; men det sørgeligste er, at han er ikke et enestaaende Fænomen, men de allerfleste af de unge, og navnlig de, som der er nogen Iver og Dygtighed i, staa paa det samme Standpunkt, og de synes at være ligesaa absolut uforstaaende overfor en Kristendom, der bygger paa det objektive, som Din fordums Nabo Voldum, og de synes ikke at have mindste Begreb om, hvad Menigheden er. Det er vel det egentlig centrale i Grundtvigs "Opdagelse", at han fik Øjet opladt for den troende, fra Slægt til Slægt sig forplantende Menighed. Men de forstaaar dette, som om han havde opdaget en Formular eller Formel, som kunde løse alle Knuder. Og det kan desværre ikke negtes, at der er talt saaledes ikke blot af adskillige ældre Grundtvigianere, ogsaa f.E. Jungersen, men ogsaa af Grundtvig selv paa hans gamle Dage, saa at Misforstaaelsen er ikke uforskyldt. Og fra de unge Grundtvigianeres Side ser man ingen Tegn til, at nogen Klaring skal komme; deres Interesse synes mest at gaa i Retning af det "folkelige", for ej at sige: det literære. Og deraf kommer saa saadanne Udvækster som Begtrup og Th. Bredsdorff og ligesindede. Item det, som er mig en stadig Pine, at man, dvs. Menighedsraadene idelig ønsker til Præst en Grundtvigianer, d.v.s. en som ikke vil forrolige dem i deres verdslige Liv. – Gustav Jensens Skrift "En Fejl etc." er en dygtig i mange Henseender fortræffelig Bog. Men efter min Erfaring gaar

det (alle) Subjektivisterne ligesom hos Dig; de forstaar den slet ikke, – ligesaa lidt som de i sin Tid forstod Din Bog om Xdoms Forfalskning.

Ja, nu maa jeg slutte for den Gang. Gud velsigne Dig min gamle Ven, og gøre det saa lyst og mildt for Dig og for Din Hustru, at I trods alt tyn-
 5 gende dog stedse kan se tilbage med Tak og fremad med levende Haab. Du skal ikke afholde Dig fra at skrive til mig, naar Du faar Tid og Lejlighed; Du gør mig dermed en stor Glæde.

Din gamle Ven
 Skat Rørdam

10

492. Otto Møller til Thomas Skat Rørdam

[5/7-1909]

Kære gamle Ven.

15 Tak for Dit gode, kærlige Brev, som kom til et nødtørftigt Sted, og ligesaa Tak for Rigsdagsprædikenen. Den var vel *tildels* ”spildte Gudsord paa Balle-Lars”, men hvem ved, om den dog ikke har ramt en eller anden? Det ser ulysteligt ud, som J. C. Chr. stiller an: jeg har et underligt Haab om, at der skal komme et Forlig istand, men hvordan begriber jeg ikke. En Rigs-
 20 dagsopløsning, som der tales om, vil vist kun bringe et endnu sørgeligere Folkething tilveje. Det er i Sandhed mørke Tider for vort arme Fædreland; men det har før set sort ud, og Gud har dog hjulpet os; jeg bliver ved at haabe til hans Naade.

Det gør mig ondt at høre, at Du anfægtes paa Dine gamle Dage, fordi Du
 25 synes, at Du intet erfarer af ”at glædes i Gud, at se opad og fremad med et levende Haab”. Ja, det var godt, om vi kunde sidde sammen og tale om denne Sag, men det naa vi vel ikke mere i denne Verden. Det er paa ingen Maade saaledes, at jeg sidder rigere i det, end Du gør; jeg gør vel sagtens den samme sørgelige Erfaring hver Dag; men derfor var der alligevel Trøst i
 30 at tale sammen derom og dele ogsaa dette Kaar med hinanden. Jeg føler mig saa fattig, træt og afmægtig, som vist nogen kan det, og synes tilmed endda, at jeg er sløv og føler det ikke saa ydmygende, som jeg burde. Jeg tror, at gamle fromme Kvinder har det i saa Henseende meget bedre og trøsteligere end gamle trætte Mænd. Mon vi ikke har talt og skrevet os saa trætte?

35 Men skønt jeg nu visselig sidder ligesaa eller vel endnu mere fattigt i det end Du, – thi jeg er langt mere legemlig træt og afmægtig –, saa maa jeg dog takke Gud for, at det bliver ved at lyde trøsteligt til mig: ”Herren er god og evig er hans Naade”, Ps. 103 og 118 kan jeg ikke noksom paa-skønne. Jeg har hidtil kunnet holde fast ved, at *Gud er god*, ikke fordi jeg i nogensomhelst Forstand har fortjent det eller paaskønnet det, som jeg

burde, men fordi han er Kærlighed og Naade er hans Lyst (Mika 7,18.19). Det staar for mig som det visseste af alt, at Gud er vor *naadige Fader*, og kun vi ikke falde udenfor hans Haand, saa er vi vel forvarede, hvor vi saa end er. Og jeg ser det visse Vidnesbyrd derom i dette, at han har ladet os
 5 kende sin enbaarne Søn og lovet os Arv med ham. Det er det evige Liv at kende Gud og ham, han har sendt os; og hvad har han dog ikke gjort for, at vi kan kende ham og vide, at han er god og hans Naade varer evindelig. Gud bevare mig i denne Tro midt i al min Skrøbelighed og Fattigdom, hans Aand vidne med vor Aand, at vi er *Guds Børn*; lad det saa være saa ubegri-
 10 beligt, som det være vil. Ja dette ved Du jo nu ligesaa godt som jeg, men jeg synes alligevel, at jeg vil skrive det, thi derom vilde vi jo samtale, hvis vi mødtes her; og det er forresten Tale, som jeg dagligt fører med mig selv i min Enlighed.

Jeg har det jo vist langt mere enligt, end Du har det. Af mine gamle Ven-
 15 ner har jeg kun meget faa; ogsaa her i Sognet er de næsten alle bortdøde. Kun kommer der af og til en gammel stokdøv Mand op og vil trøste sig ved at tale med mig, og han kan næsten ikke raabes op. Jeg har jo min gode Kone og for Tiden ogsaa min Søn herhjemme, men det meste af Dagen lever jeg dog i ensom Stilhed. Ja forrige Søndag var Voldum her med Kone,
 20 men vi kan jo ikke mere sammen dele noget. Bedre for mig har det været, at Berkow har været her nu en 14 Dages Tid; han rejste igen idag. Ham skulde jeg i sin Tid have beholdt som Capellan, men det maatte ikke saa være, og P. M. Larsen var fremfor alt Skyld deri. Berkow har ellers smaa og vanskelige Kaar, og Livet bliver vist aldrig jævnt for ham; han er et godt Menne-
 25 ske men trængte til Ro og Fred fremfor al den Larm, han maa færdes derinde i, i de vanskelige Forhold; han trængter til at faa sin Stilling forbedret, saa han kan faa sit eget Hjem, eller ogsaa helt at komme bort fra Køb.havn.

Med min Læsning er det saare ringe bevendt. Og det kan ogsaa være det samme, for jeg husker kun saa lidt af det, jeg nu læser. Men der udkommer
 30 da heller ikke noget af Betydning paa Dansk nu, og det fremmede har jeg for længe siden givet Afkald paa. Jeg læste forleden dog en Bog af Høfding om danske Filosofer; hvem skulde have troet, at Grundtvig skulde være bleven regnet til dem? Han ”kunde jo slet ikke tænke”, som der i vor Ungdom blev sagt om ham. S. Konstantin-Hansen har sendt mig en Oversæt-
 35 telse med Anmærkninger til Aabenbaringen. Det er noget sært Tøjeri baade Oversætt. og Anmærkninger.

Der er jo foretaget nogle Forandringer paa ny i Alterbogen; dem synes jeg ikke om, da jeg anser dem for det modsatte af Forbedringer. Jeg vil vedblive at bekende Troen, som jeg har gjort fra min Barndom. Ordene om Kalken i Nadveren er der jo vel paa den ny Maade Mening i, men vilde

man forandre, saa skulde den have været grundigere. Ogsaa i saadanne Ting gælder det, at sjælden er Bytte bedre. Jeg bryder mig heller ikke om den ny Oversætt. af N.T. og beholder ligesaa gerne Texterne i den gamle Form.

Og lev saa vel i Troen til Guds store Naade og Barmhjærtighed.

5

Gylling 5 Juli 1909.

Din gl. Ven
Otto Møller

10

Efter Thomas Skat Rørdams død d. 25. September 1909 udvekslede Otto Møller følgende breve med Marie Rørdam:

15 **493. Otto Møller til Marie Rørdam**

Gylling, d. 26. September 1909.

Kære Fru Rørdam.

Det var et tungt Budskab, som jeg modtog idag, at min gamle Ven er kaldt bort herfra. Jeg forstaar, hvilket smerteligt Tab det maa være for Dem og
20 alle Deres; thi han var i Sandhed en trofast Mand og Fader.

For mig har han været en enestaaende Ven fra vor tidlige Ungdom. Jeg skylder ham saa uendelig meget ikke blot for hans trofaste Kærlighed gennem de mange Aar, men for Velsignelse, som han har været til for mig i min Ungdom, uden at han maaske selv vidste af det. Men jeg stoler paa, at det
25 er ikke glemt, hvor han nu er kaldt hjem.

Ogsaa for mig er det saa tomt nu, da han er borte; der bliver saa fattigt og enligt om os. Og det maa jo endnu mere gælde Dem, der stod ham endnu nærmere og delte alt med ham.

Han har ellers i de sidste Breve til mig udtalt mangt et Suk og Savn; jeg
30 haaber, at han nu er bleven trøstet. Vel kom det nu aldeles uventet for mig, men han har ellers i sine senere Breve taget saa kærligt Afsked med mig og udtalt, at vi vist ikke saa hinanden mere her.

Jeg er skrøbelig og kan ikke komme nogen Steder og kan derfor ikke komme med til Begravelsen; jeg har heller aldrig troet, at jeg skulde over-
35 leve ham. Men jeg vil i Tankerne være tilstede med mine bedste Ønsker for Dem.

Vorherre velsigne Dem med Trøst og med det levende Haab i denne trange Tid. En tak til Erling for hans venlige Brev.

Deres hengivne
Otto Møller

494. Marie Rørdam til Otto Møller

3-10-1909

Kære Otto Møller!

Tak for Deres kærlige Brev til mig, jeg véd hvor inderligt et Venskab der
 5 bestod imellem Dem og min kære elskede Mand. Nu er han død, alt er saa
 tomt og mørkt. Det er som om det med hver Dag blev mere tomt og øde.
 Han har det godt, men jeg forstaar ikke, hvor jeg skal leve, men Gud hjæl-
 per mig vel i sin Naade til engang at kunne sé paa hans Død med mere Fred
 i mit Hjerte.

10 Jeg vil gerne fortælle Dem lidt om hans sidste Dage. Vi var ikke endnu
 flyttede ind til København, da han blev syg. Han lagde sig til Sengs otte
 Dage før han døde. Søndag og Mandag havde han høj Feber, men om Tirs-
 dagen havde han naturlig Temperatur og befandt sig ret vel. Han spiste med
 god Appetit og Lægen ménte at det snart var overstaaet, dog sagde han med
 15 Betydning til mig: "jeg mener for denne Gang".

Om Fredagen blev han flyttet ind i en Sygevogn, han laa i en Kurv og
 havde Lægen siddende hos sig. Jeg kom lige bagefter. Han kom godt ind.
 Der var en opvarmet Seng derinde, som han blev løftet op i med stor For-
 sigtighed. Han var glad og mild og han var taknemmelig, fordi han fandt, at
 20 Flytningen var saa vel overstaaet. Det var Kl. 11 om Formiddagen at han
 kom ind. Han laa og læste og havde stadig god Appetit.

Om Lørdagmorgen sagde han til mig: "Her er megen Uro paa Gaden, jeg
 sov bedre ude paa Landet." Saa fik han sin Pibe, som han røg i al Rolighed.
 Da Kl. blev 10¹/₂ drog han sin Aande lidt hurtigt, men vi anede ikke at det
 25 var alvorligt, dog telefonerede jeg til Lægen. Han aandede flere Gange no-
 get tungt, saa sagde han: "Det er som jeg skulde dø." Jeg tænkte da, at det
 blev Døden og sagde: "Du kan rolig dø, Du har været en tro Tjener." Saa
 rejste jeg mig op og bad Fadervor med høj Stemme, han foldede sine Hæn-
 der og bevægede Læberne. Saa kom Lægen, som sagde at det snart var
 30 forbi. Jeg sad med hans Haand i min og mærkede at den blev kold. Lægen
 sagde: "Nu har han udstridt." Det var den roligste, fredeligste Død, det var
 ikke muligt at tænke sig nogen lettere Død. Det varede ikke en halv Time.
 Han laa som et Barn, der er faldet i Søvn. Gud var god imod ham.

Farvel kære Otto Møller. De kærligste Hilsener til Dem og Deres Hustru
 35 fra Deres bedrøvede

Marie Rørdam

Om nogle Dage sender jeg Dem et godt Billede af ham.

495. Otto Møller til Marie Rørdam

Gylling, d. 5. Oktober 1909.

Kære Fru Rørdam.

Tak for det modtagne smukke Billede, som jeg vil komme til at se paa
 5 mange Gange i den Tid, vor Herre endnu lader mig leve. Om De og Deres
 Børn end er nærmest til at savne ham og føle Tomheden ved hans Bort-
 gang, saa er det dog ligedan for mig, at der er et stadigt Savn. Selv om der
 var lang Tid mellem de Gange, jeg saa ham, og selv om vor Brevveksling
 med Aarene blev sparsommere, saa vidste jeg jo dog, hvor han var, og
 10 kunde, naar jeg følte Trang til det, dele med ham, hvad der laa mig paa
 Hjærte. Det er, som jeg daglig erfarer det, at selv om jeg i mange Timer, ja
 Dage, ikke ser min Kone og taler med hende, saa er der dog tryk Hvile i
 dette, at jeg ved, hun er her, og jeg kan tale med hende, om jeg vil. Saadan
 ogsaa med en kær Ven, saa længe han er her; men naar han er flyttet hist-
 15 over, hvor det er os umuligt at sende Bud eller faa Svar fra, saa kommer
 denne sviende Længsel og Følelsen af, at der var saa meget, man endnu
 vilde have sagt, ja have det sagt, som man aldrig har faaet sagt, som det
 skulde siges, hvor kær man har sin Ven, hvor meget man skylder ham Tak
 for. Først naar de kære er rejst bort, trænger alt det paa, som man skulde
 20 have sagt dem, men har forsømt, ja maaske undset sig ved, mens Gud undte
 Lejlighed dertil.

Ja, Gud glæde saa hans Sjæl i de liflige Værelser ved hans højre Haand.
 Jeg ser, at det sidste, der blev sunget ved hans Grav, er det Vers om Gam-
 men i de lyse Sale med de Venner, Gud gav os. I et af de sidste Breve, jeg fik
 25 fra ham, skrev han netop de to sidste Linier af dette Vers som det Haab,
 han havde, da han tvivlede om, at vi saaes mere her.

Men, kære Fru Rørdam, vi ved jo dog, at ogsaa det, som gør ondt, af
 hvad vor Herre tilskikker os, ogsaa det skal tjene os til gode, kun vi elske
 Gud og ty ind til ham. Vi har saa ondt ved her at se Velsignelse i det, der
 30 tynger saa haardt paa os; men den er der jo visselig alligevel, og vi skal en-
 gang takke ogsaa for det bitre. Det kommer mig for, at det vist er Guds
 naadige Villie, at hvert smerteligt Dødsfald i vor Kres skulde lade noget af
 vort gamle Menneske dø, ja, at der virkelig maatte dø noget af os selv, naar
 vore kære dø. Vi hjælpes vist af Guds Naade til at kunne dagligt dø og til-
 35 sidst helt taale Døden og leve, derved, at vore kære dø fra os. Den ene dra-
 ger saaledes den anden efter sig og hjælper til, at vi kan slippe det her og
 stunde did, hvor vort rette Hjem er.

Saa lad os nu haabe, at han, der gik, efter Guds Raad ogsaa skal løsne
 vore Hjærter fra alt dette her. "Ved Støvet hænger dog vor Sjæl, og Slangen

bider i vor Hæl". Men de, der forlod os og gik hjem til Herren, de drage os efter sig.

Gud trøste Dem med et lyst Haab, saa De maa skimte det kommende Gry.

5

Deres hengivne
Otto Møller

496. Marie Rørdam til Otto Møller

10

16-10-1909

Kære Otto Møller!

Tak for Deres sidste Brev. Jeg sender Dem Talerne ved min Mands Jordefærd. Maaske De har faaet dem af Hemming, men jeg véd det ikke. De venligste Hilsener til Dem og Deres Hustru fra Deres hengivne

Marie Rørdam

**Forkortelser og noter til bind IV
samt oversigter**

ARKIVHENVISNINGER OG FORKORTELSER ANVENDT I NOTER (BIND III-IV) SAMT I PERSONREGISTRET

ARKIVHENVISNINGER:

Kultusministeriet (forkortet KUM). Det væsentligste materiale findes i 1. *Kontor* (Kontoret for kirkevæsenet), men der er også henvisninger til 2. *Kontor* (Kontoret for den lavere undervisning). Når kontorangivelsen ikke er anført, stammer materialet fra 1. Kontor. Kultusministeriets arkiv opbevares i Rigsarkivet. Blandt andet er følgende materiale anvendt fra 1. Kontor: journaler, brevbøger, journalsager, forestillinger, præstekaldslistes, ansøgninger om gejstlige embeder, visitatsindberetninger samt en række gruppeordnede sager og Det kirkelige Råds forhandlingsprotokoller. Fra 2. Kontor er benyttet: skoleberetninger og indberetninger om skolevisitater.

Fra Rigsarkivet er endvidere anvendt: Københavns Universitets og Københavns Stiftskonvents (gejstlige Konvents) arkiver.

Fra Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm er benyttet Sjællands stifts bispearkiv (forkortet: Sj. bisp), Holmens provstis arkiv samt nogle pastoratsarkiver.

De benyttede kirkebøger (hoved- og kontraminiestrialbøger) findes på landsarkiverne i København (LAK), Odense (LAO) og Viborg (LAV).

Privatarkiver:

Rigsarkivet

Otto Møllers brevveksling med Thomas Skat Rørdam findes i Rigsarkivet i henholdsvis Thomas Skat Rørdams og Otto Møllers privatarkiver. I Rigsarkivet findes også breve fra de to brevskrivere til en række personer.

Det kgl. Bibliotek

Otto Møllers omfattende privatarkiv findes bl.a. i følgende samlinger:

Ny kongelig Samling (NKS) 4435, 4°. Indeholder i alt 32 kapsler med breve og tegninger

NKS 3308, 4°. Indeholder 8 kapsler med erindringer, optegnelser, foredrag og taler samt manuskripter

NKS 3702, 4°. Indeholder brevveksling med Niels Lindberg (maskinskrevet afskrift)

NKS 5188, 4°. Indeholder breve til J.S. Deichmann Branth

NKS. 1986. Fol. Indeholder diverse papirer, lommebøger m.v.

Desuden er anvendt en række andre privatarkiver i Det kgl. Bibliotek, hvori der findes breve fra Otto Møller og Thomas Skat Rørdam (henvisninger hertil findes i noterne).

Originalmanuskriptet til TSR's oversættelse af Det ny Testamente findes i Den collinske Samling i Det kgl. Bibliotek.

Forkortelser

FORKORTELSER:

anm.	anmelder/anmeldelse
ans.	ansøgning
Aufl.	Auflage (udgave)
Auktionskatalog over OM's bøger	Fortegnelse over afd. Museums-Inspektør Just Thiele's og afd. Sognepræst Otto Møller's efterladte Bogsamlinger. K. 1915
Auktionskatalog over TSR's bøger	Fortegnelse over den af afd. Biskop T. Skat Rørdam efterladte Bogsamling. K. 1910
bd.	bind
beg.	begyndelsen
beh.	behandling (af lovforslag)
bek.	bekendtgørelse
br.	brev
cirk.	cirkulære
c.teol.	cand.teol.
da.	dansk
DBL	Dansk Biografisk Leksikon
DKT	Dansk Kirketidende
DPS	P. Nedergaard og A. Pontoppidan Thyssen: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie. I-X. Kbh. og Århus 1949-91
egl.	egentlig
eng.	engelsk
Gr.	N. F. S. Grundtvig
GT	Det gamle Testamente
haud	haud illaudabilis: anden karakter
h.c.	honoris causa
hjpr.	hjælpepræst, personlig kapellan
Holmens Provst	P. G. Lindhardt: Holmens Provst Thomas Skat Rørdam. K. 1969
Højskolebl.	Højskolebladet
Ill. Tid.	Illustreret Tidende
I.M.	Indre Mission
jfr.	jævnfør
K.	København (trykkested for bøger)
k.	kirke
kand.	kandidat

Forkortelser

kap.	kapellan
kat.	kateket
KB	Det kgl. Bibliotek
Kbh.	København
kgl.resol.	kongelig resolution
KHSaml.	Kirkehistoriske Samlinger
kkp.	kaldskapellan
kst.	konstitueret
Kt.	Kontor
KUM	Kultusministeriet
LAK	Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm (København)
LAO	Landsarkivet for Fyn (Odense)
LAV	Landsarkivet for Nørrejylland (Viborg)
laud	laudabilis: første karakter
LF	Lolland-Falster
Love og Exp.	Love og Expeditioner vedk. Kirke- og Skolevæsen
Mellem Otto og Jakob	Erik Nørr: Mellem Otto og Jakob. 61 års brevvæksling mellem Gyllingpræsten Otto Møller og præsten og naturvidenskabsmanden Jakob Severin Deichmann Branth. I-II. K. 1986
MF	Mellem af Folketinget
NKS	Ny kgl. Samling (på Det kgl. Bibliotek)
non	non contemnendus (3. karakter)
NT	Det ny Testamente
OM	Otto Møller
opl.	oplag
ord.	ordineret
overs.	oversat af/oversættelse
pers. kap.	personlig kapellan
pk.	pakke
prof.	professor
RA	Rigsarkivet
red.	redigeret
resol.	resolution
rkp.	residerende kapellan
Rt. F/L	Rigsdagstidende. (F = Folketingets forhandlinger; L = Landstingets forhandlinger)
s.	side
Sj. bisp	Sjællands stifts bispeembede

Forkortelser

skr.	skrivelse
Slægt og oplevelser	Otto Møller: Slægt og oplevelser. Udg. af Jørgen I. Jensen og Christian de Fine Licht. K. 1983
smst.	sammesteds
sp.	efterfulgt af tal = spalte
sp.	sognepræst
st.	stemmer (ved valg)
Sthyr's Tidsskrift	Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke. Udgivet af H.V. Sthyr. 1884ff.
teol.	teologisk
Teol. Fak.	Det teologiske Fakultet
Th.R.	Thomas Rørdam (= TSR's fætter)
Theol. T.	Theologisk Tidsskrift. Udgivet af C. Kalkar 1871-80; Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke. Udgivet af H.V. Sthyr 1884-99; Teologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke. Ny Række 1899ff.
tit.	titulær
TSR	Thomas Skat Rørdam
udg.	udgiver, udgave
Univ.	Universitetet (=Københavns Universitet)
årg.	årgang
årh.	århundrede
Aarbog Univ.	Aarbog for Københavns Universitet m.m.

NOTER TIL BIND IV

Der henvises til sidetal og marginlinietail. For biografiske oplysninger om de i brevene nævnte personer henvises generelt til personregistret i bind IV. Arkivhenvisninger og forkortelser se side 253-56.

Brev nr. 376 OM til TSR 21/1-1895

- 1.13 Jfr. den lange artikel i Nationaltidende 19/8-1894 (Frederikskirkens Indvielse); heri refereres bl.a. biskop Fogs tale.
- 1.18 Nuværende kultusminister = C. Goos.
- 1.22 Harald Stein: Om Ligbrænding. Et Foredrag, holdt i Odense d. 25. Januar 1893. Odense 1893.
- 1.27 Frants Buhl: De messianske Forjættelser i det gamle Testamente. K. 1894.
- 1.36 Frants Buhl: Det israelitiske Folks Historie. K. 1893. 2. forøgede Udg. K. 1893.
- 2.23 Jfr. P. Madsens tale ved Universitetets Reformationstestamentfest november 1894 (P. Madsen, J.H. Monrad og V.J. Hoff: Om den gammeltestamentlige Kritik. K. 1895).
- 2.29 J.P. Bang: Om Trosartikkelens Begreb. En Undersøgelse af den synkretistiske Strids dogmatiske Problem. K. 1894.
- 2.31 J.P. Bang: Om Troens Grund og Indhold (Theol. T. 1893 s. 497-541).
- 3.14 Om A.J. Ruds voluntærvirksomhed i Gylling jfr. Mellem Otto og Jakob. II s. 278-79, 282-84.

Brev nr. 377 OM til TSR 23/2-1895

- 3.35 De fem biskopper efter N.E. Balle var Fr. Münter 1808-30, P.E. Müller 1830-34, J.P. Mynster 1834-54, H.L. Martensen 1854-84 og B.J. Fog 1884-95.
- 4.31 Adresse til Biskop Fog [fra præsterne i Sjællands stift] er trykt i Nationaltid. 8/3-1895.

Brev nr. 378 TSR til OM 26/2-1895

- 5.39 Om besættelsen af embedet som Sjællands biskop og de mange forviklinger om TSR's æresdokortitel i 1894, som var en forudsætning for, at han kunne få embedet, se P.G. Lindhardt: Holmens Provst Thomas Skat Rørdam (1969) s. 155-74, P.G. Lindhardt og Jørgen Swane: To Højkirke-mænd.

- Brevveksling mellem bisperne H. Stein og J. Swane. Århus 1958; P.G. Lindhardt: Bispevalget 1895 (Kirkeligt Samfunds Julebog 1955); Carl Trock: Biskop Th. Skat Rørdam og Kirkefondet (KHSaml. 1997 s. 82ff, 117ff).
- 6.32 Jfr. J.H. Monrads redegørelse for bispekiftet i DKT 1895 sp. 135-37. Kultusminister V. Bardenfleths forestilling til Kongen 21/2-1895 (KUM 1. Kt. Forestillinger 1895 Nr. 29a) om Fogs afsked og TSR's udnævnelse gældende fra den 8/3-1895.

Brev nr. 379 OM til TSR 10/4-1895

- 8.14 Ifølge Bardenfleths forestilling 25/3-1895 (Forestillinger 1895 Nr. 50), kgl. resol. 26/3-1895 skulle TSR indsættes som Sjællands biskop og samtidig C.V. Gøtzsche som Ribes biskop 2. Påskedag 15/4-1895. Indsættelsen skulle foretages af biskop Stein, der som nærmestboende skulle indsætte Sjællands biskop, jfr. Danske Lov 2-17-2.
- 8.36 Se note 1.22.
- 8.37 OM havde talt med biskop Swane, da denne i 1889 overværede en gudstjeneste i Gylling sammen med sin familie (se Bd. III side 239).
- 9.19 L.W. Schat Petersen: Matthæus' Evangelium fortolket. K. 1895.
- 9.30 Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament von H.A.W. Meyer. 1. Abt. 1. Häfte: Das Evangelium des Matthäus. 7. Aufl. 1883 ved B. Weiss.
- 9.31 J.A. Bengels eksegetiske hovedværk Gnomon Novi Testamenti (1742) udkom i mange senere oplag (8. oplag 1891 ved Steudel). Blandt F. Godets mange bibelstudier henviste Schat Petersen bl.a. til hans Lukas-Evangeliet fortolket. Oversat af A.F. Boje. I-II. K. 1884; Ludv. Schneller: Jesu Fodspor. Billeder fra Palæstina til Forklaring af den hellige Skrift. Paa Dansk ved Vilh. Møller. K. 1889, 2. udg. 1890.
- 9.34 Der henvises til den debat om den gammeltestamentlige kritik, der startede med P. Madsens tale ved Universitetets Reformationssfest i nov. 1894 og fortsatte i DKT 1895. Indlæggene er samlet i publikationen: Om den gammeltestamentlige Kritik. En Forhandling mellem P. Madsen, J.H. Monrad og V.J. Hoff. K. 1895.
- 10.9 M's artikel "Bispekiftet" findes i Nationaltid. 3/3-1895.
- 10.11 Præsten ved Classens Boliger var J. Sophus Müller. Om personen bag mærket "M" i dette tilfælde jfr. nedenfor 19.33.

Brev nr. 380 TSR til OM 22/5-1895

- 11.13 TSR 1/5-1895 til provsten for Merløse-Tuse herreder (TSR meddeler, at

- han vil indvie Merløse kirke den 10/5-1895 og redegør for dagens program). LAK. Merløse-Tuse herreders provsti. Korrespondance 138/1895.
- 11.23 Restaureringen blev foretaget af professor, arkitekt H. Storck. Jfr. G.G. Schultz: Bidrag til de danske Tvillingtaarnes Udviklingshistorie (Aarborg for Kbh. Amt 1935 s. 105-40).
- 11.33 I 1895 blev der foretaget en folketælling, som kun omfattede København.
- 12.4 Forestilling 18/4-1895 (1. Kt. Forestillinger 1895 Nr. 56), kgl. resol. 19/4-1895 (G.S.F. Schepeleern ansættes som provst og sognepræst ved Holmens kirke).
- 12.12 Jfr. LAK. Sj. bisp. Præstekollatser 1886-1900.
- 12.13 TSR meddeler 24/5-1895 KUM, at han tager på visitats i Strø herred (Sj. bisp. Brevregister 660/1895), jfr. Afgjorte sager 1895 Nr. 1841 (TSR indhenter oplysninger fra provstjerne om tidligere afholdte visitatser). Der er ikke bevaret nogen visitatsprotokol fra TSR's visitatsrejser. Han indberettede ikke visitatsberetninger til KUM (jfr. Erik Nørr: Da biskop Martensen blev træt af visitatser. Spor - arkiver og historie. K. 1987 s. 241).
- 12.19 KUM sender 1/5-1895 andragende fra repræsentanter for landets frimenigheder til udtalelse. TSR's svar afgives 8/7-1895 (Sj. bisp. Journal 208/1895). KUM's afgørelse i sagen er trykt i Love og Exp. 1895-96 s. 146-47.
- 12.35 TSR's 2. udgave af NT udkom i hæfter i løbet af 1894-95. Jævnside udkom TSR's tekst forsynet med C. Blochs billeder af Jesu liv (jfr. oversigten over de forskellige udgaver af TSR's NT bagi bind IV).
- 12.40 Taler ved Bispevielsen i Vor Frue Kirke anden Paaskedag, 15. April 1895. K. 1895; TSR's hyrdebrev er trykt sammen med B.J. Fogs afskedshyrdebrev: To Hyrdebrev (DKT 1895 sp. 262-67).

Brev nr. 381 OM til TSR 29/5-1895

- 13.23 Ved bispevielsen holdt J. Paulli: Intimations-Tale; biskop H. Stein: Indvielses-Tale og TSR: Prædiken (Luk. Ev. 24, 13-35).
- 14.21 V. Brücker var fra 1887 præst for Ågård frimenighed. 4/9-1896 blev han anerkendt som valgmenighedspræst for samme menighed. Herom jfr. Poul Lindholm i Højskolebladet 1912, DPS X, 1075ff. Se også 39.19.
- 14.39 Jfr. Vilh. Beck: Væk med Bomben! En Henstilling til Kirkeraadet (Annexet 1895 s. 11-15).
- 15.10 Morten Pontoppidan: Brødet i Ørken (Frit Vidnesbyrd 1895 s. 97-111).
- 15.16 Adgang til nadveren var normalt forbeholdt konfirmerede medlemmer af Folkekirken (H. Matzen og J. Timm: Haandbog i den danske Kirkeret. K. 1891 s. 484).
- 15.38 J. Nellesmann var justitsminister 1875-96.

- 16.2 Henholdsvis rkp. ved Skt. Pauls kirke og sp. ved Helligåndskirken.
- 16.27 Jfr. oversigten over TSR's NT-udgaver bag i bd. IV.
- 16.30 J.C. Lindbergs oversættelse af NT udkom i 2. udgave i 1856.
- 16.35 Jfr. J.H. Monrads nekrolog i DKT 1895 sp. 348-49.

Brev nr. 382 TSR til OM 15/6-1895

- 17.8 Johannes Schrøder: Det kirkelige Møde i Kolding den 18-20de Juni 1895. K. 1895 (TSR's afsluttende tale er trykt s. 153-59). Ved mødet behandlede konfirmationsspørgsmålet, diakonissesagen og kirken og det sociale spørgsmål.

Brev nr. 383 OM til TSR 12/9-1895

- 17.31 TSR's yngste søn = Torkild Skat Rørdam.
- 18.10 Jfr. kapitlet: Udskrivning og konfirmationsforberedelse i Erik Nørr: Skolen, præsten og kommunen (1994) s. 374-81.
- 18.24 Jfr. note 9.34.
- 19.6 L.J. Moltesen udsendte i 1896 bogen: De avignonske Pavers Forhold til Danmark.
- 19.20 Heibergs søn, der blev gift i 1895, var H.G. Heiberg (1864-1941), senest sp. Havrebjerg-Gudum.
- 19.32 Jfr. note 10.9 og 11.
- 19.36 H. Martensen Larsen: Teologen og Bibelkritiken (Fra Bethesda 1895 s. 561-70).
- 19.40 Erik Møller sprang de laveste klasser i Horsens lærde Skole over, da OM havde undervist ham hjemme.

Brev nr. 384 TSR til OM 7/11-1895

- 20.22 Ved landemodet i Roskilde 3/7-1895 indsatte TSR provsterne E.L. Oksen, O.K. Bertelsen, M. Weber og G.S.F. Schepelern (Acta Synodi Johanneæ 1895 s. 1).
- 20.39 Antallet af altergæster fremgår af kommunionbogen for Magleby sogn 1862-1912 (LAK. Magleby-Holtug pastorat). TSR har påtegnet bogen, om at den er blevet ham forevist den 17/8-1895.
- 21.26 Græsk: at opflamme nådegaven. Jfr. 2. Tim. 1,6.
- 21.30 Om Kirkerådets behandling af konfirmationsspørgsmålet se note 24.31.
- 22.2 Ansøgning 1/11-1895 fra sogneprest N.V. Øllgaard, Borre. TSR gav tilladelsen til at konfirmere drengen (Sj. bisp. Afgjorte sager 1895 Nr. 1401).

- 22.12 Vedr. delingen af Skt. Johannes sogn i 2 sogne fra 1/11-1896 se TSR's lange betænkning til KUM 31/10-1895 (sagen belyses af akterne i Sj. bisp. Afgjorte sager 283-85/1901); kgl. resol. 25/11-1895 ang. deling af Skt. Johannes sogn (Love og Exp. 1895-96 s. 210-13).
- 22.26+37 Jfr. oversigten over udgaverne af TSR's Ny Testamente bagi bind IV.

Brev nr. 385 OM til TSR 11/11-1895

- 24.31 Om forbindelsen mellem konfirmation og udskrivning af skolen og om mulighederne for aldersdispensation hos biskoppen se Erik Nørr: Skolen, præsten og kommunen (1994) s. 374-81. Kirkerådets behandling se 1. Kt. Kirkerådets forhandlingsprotokol 1892-96 (12. Samling september 1895 s. 294, 338-31, 369): Forslag om adskillelse mellem konf. og udskrivning forelægges af biskop Schousboe, udvalg nedsættes (TSR, Schousboe, Marzen), udvalgets betænkning vedtages enstemmigt.
- 25.9 En oversigt over de enkelte stifters kapitelstakster 1600-1902 findes i Statistiske Meddelelser 4. rk. bd. 15,1.
- 25.11 Præsten i Hundslund = J.S. Voldum.
- 25.15 TSR's svigersøn C.F.A. Welding blev ansat som 2. rkp. ved Holmens kirke (Forestilling 16/9-1895. Nr. 136; kgl. resol. 28/9-1895).
- 25.20 Rich. Petersen: Fra det svenske Kirkeliv i de sidste hundrede Aar. Nogle Person- og Tidsskildringer. K. 1895.

Brev nr. 386 OM til TSR 2/1-1896

- 26.1 V. Sthyr's forestilling 2/7-1897 om afsked af Brockdorff (Forestillinger 1897 Nr. 116), heri findes en redegørelse for hele sagen. Spørgsmålet om pension blev behandlet i Ars-Løve herreders provsteret, der ikke mente B. kunne få pension (dom 20/9-1896). Derefter blev sagen forelagt landemodet (dom 15/6-1897), flertallet gik ind for pension, da B havde haft et apoplektisk anfald, TSR afgav dissens. KUM skrev derefter til stiftsøvrigheden, at man ikke ønskede at anke sagen til Højesteret (KUM. 1. Kt. Journalsag XX 75/1897, jfr. også Sj. bisp. Afgjorte sager 1900 nr. 1484-86). Sthyr indstillede derefter til afsked i nåde, men uden pension, hvilken B. efterfølgende kunne opnå via domstolene, kgl. resol. 5/7-1897. Ved Højesteretsdom 8/12-1899 tildeltes Brockdorff pension (Højesterets tid. 1899 s. 488ff.).
- 26.8 J.A. Möhler: Symbolik oder Darstellung der dogmatischen Gegensätze der Katholiken und Protestanten nach ihren öffentlichen Bekenntnisschriften. Mainz 1832, 9. Aufl. 1884.

- 26.35 Om Henning Jensens afsked jfr. bind III note 49.24.
 26.37 Politikeren Jens Busk havde tidligere ved et par lejligheder skrevet til OM. Bl.a. takkede han i brev 13/6-1881 OM for at have skrevet bogen "Til Forstaaelse og Bedømmelse af Nutidens Fritænkeri". Busk konverterede til katolicismen.

Brev nr. 387 TSR til OM 14/1-1896

- 27.27 Juristen P.D. Swane var amanuensis hos Sjællands biskop 1887-99.
 27.38 TSR skulle ifølge sit ansættelsesbrev acceptere en fremtidig deling af det store stift (se note 8.14).
 28.18 H.P. Kofoed-Hansen tog sin afsked som sp. og provst i Toreby i 1883 og konverterede i 1887 til katolicismen.
 28.31 S.C.L. Rasmussen blev i 1894 afskediget som præst for Højbjerg-Elsborg, da han gik over til irvingianerne. På finanslovsforslaget for 1896/97 var der optaget en post på 600 kr. i pension til S.C.L. Rasmussen (Rt. 1895/96 Tillæg A sp. 867).
 28.38 Jfr. TSR 17/1-1896 til KUM (Sj. bisp. Afgjorte sager 1896 Nr. 297); KUM skr. til Sjællands biskop 25/2-1896 om, at Folkekirkens præster ikke har nogen forpligtelse til at fungere ved jordefærd eller på anden måde udføre kirkelige handlinger for personer, som ikke tilhører sognemenigheden, og som har erklæret sig for ikke at tilhøre noget her bestående trossamfund (Love og Exp. 1895-96 s. 272-74).
 29.16 Hemming Skat Rørdam bestod teol. embedseksamen i jan. 1896 med karakteren haud. ill. I (Aarbog Univ. 1895-96 s. 148).

Brev nr. 388 TSR til OM 5/3-1896

- 30.5 TSR: Raader Pavlus i 1. Kor. 7,21 de kristne Trælle til at give Afkald paa at blive fri? (Theol. T. XI 1896 s. 519-36); artiklen var et svar på J.L. Ussings artikel med samme titel i Theol. T. XI 1896 s. 437-45; diskussionen fortsatte i årg. XII 1897 s. 158-61 (J.L. Ussing), s. 162-63 (TSR).
 30.9 TSR, E. Florian Larsen og A. Schack: Den Lovhjemlede Prostitutions Fordærvelighed. Tre Foredrag holdte i Bethesda 10. Decbr. 1895. K. 1896.
 30.12 Biskop Fog døde 22/2-1896.
 30.31 M: Biskop Fog (Nationaltid. 1/3-1896). Artiklen bragtes også i Dagens Nyheder og Dagbladet. Allerede den 23/2-1896 havde Nationaltid. bragt en nekrolog over biskoppen.
 30.37 Lat.: lykkelige de besiddende.

- 30.39 KUM forestilling 4/3-1896: Blandt de 5 ansøgere gøres der særlig opmærksom på provst P. Scharling, Randers, og 2. præst ved Roskilde domkirke provst G. Heiberg. KUM ønskede egentlig at indstille Heiberg, men Kongen havde mundtligt over for kultusminister Bardenfleth fremhævet slotspræst A.S. Poulsen. Derfor valgte KUM at se bort fra ancienniteten og indstillede Poulsen (Forestillinger 1896 Nr. 42; kgl. resol. 5/3-1896: Poulsen ansættes).
- 31.13 Ud over de i forrige note nævnte søgte I.C. Koch (sp. Ballerup-Måløv) og C.V. Bondo (provst Ods-Skippinge herreder). KUM 1. Kt. Præstekaldsliste 1896.
- 31.22 Om disse ordinationer jfr. Sj. bisp. Journal 65/1896.
- 31.33 J.H. Monrad: Studier over Grundtvigske Digte. K. 1896.
- 31.37 H. Martensen Larsen: Naturvidenskabens Gæld til Kristendommen (Smaa-stykker til Oplysning for Kristne. Udg. Fr. Nielsen). K. 1895.

Brev nr. 389 OM til TSR 8/3-1896

- 32.35 Jfr. Carl E. Scharling: Nogle Bemærkninger om Fortolkningen af 1. Cor. 7,21 (Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark. IX s. 302-16).
- 33.5+7+14 Græsk: og, også.
- 33.6 Græsk: men.
- 33.10+17+18 Græsk: former af verbet χρᾶμα = at bruge.
- 33.17 Poul Arnesen (udg.): Græsk-dansk Ordbog til Brug for den studerende Ungdom. K. 1830.
- 33.25 J.L. Ussing var professor i Klassisk Filologi.
- 33.28 Det nye Testament. I revideret Oversættelse. Ved A.S. Poulsen og J.L. Ussing. K. 1895.
- 34.23 Nationaltid.'s salut se note 30.31.
- 34.36 L. Schrøder: Den danske folkehøiskole (For Kirke og Kultur 1896 s. 39-51); heri omtaler Schrøder Grundtvigs salme: Kirkeklokke! mellem ædle malme.
- 35.12 Jfr. Jens Nørregaard til OM 19/2-1896 (NKS 4435).
- 35.25 Valdemar Bjerre takker 12/3-1896 OM for modtagelsen i Gylling og for lån af Dansk Kirketidende (NKS 4435).
- 35.37 Thomas Babington Macaulay: Englands Historie fra Jacob den Andens Tronbestigelse. Paa Dansk ved W. Bauditz. I-IV. K. 1852-58.

Brev nr. 390 TSR til OM 10/9-1896

- 36.26 Om TSR's visitatsrejser i maj 1896 se Sj. bisp. Journal 1896 Nr. 244 og 260.
 36.37 Græsk: modstander.
 37.12 Kirkerådets 13. samling varede fra 16/9 - 17/10-1896 og omfattede i alt 17 møder (KUM. 1. Kt. Kirkerådets forhandlingsprotokoller 1892-96, 1896-1901).
 37.22 TSR: Guds Børns Fuldkommenhed. Prædiken paa Landemodet i Roskilde d. 8. Juli 1896. K. 1896.
 37.29 Dette brev er ikke bevaret.

Brev nr. 391 OM til TSR 15/10-1896

- 38.19 OM: Guds sanddrue, forstaaelige og evige Ord. Nogle Overvejelser. K. 1896.
 38.27 Hans Martensen Larsen: Religionshistorien og Kristendommen. I. Del. Den bibelske Monotheismes Særstilling i Religionshistorien. K. 1896.
 39.4 Christine Daugaard: Biskop Daugaard. En Mindebog. 1-2. K. 1896.
 39.19 Forestilling 4/8-1896 Nr. 139: Ågård valgmenighed anerkendes med V. Brücker som præst; kgl. resol. 2/9-1896 (Love og Exp. 1895-96 s. 378).
 39.21 V. Brücker: Religiøse Overvejelser. K. 1896.
 39.27 I 1895 var den fra Harboøresagen kendte indremissionske præst C.J. Moe blevet udnævnt til sp. i Skanderup, skønt en menighedsadresse havde ønsket en ikke-missionsk præst. Blandt initiativtagerne til adressen var lærer og kirkesanger Christen Hansen, Vester Vamdrup. Under en gudstjeneste den 14/10-1895 havde Moe med udgangspunkt i adressen beskyldt læreren for at være ugudelig. Lærer Hansen angreb derefter præsten for at have sagt en løgn på prædikestolen. Begge blev efterfølgende anklaget for provsteretten og landemodet. Højesteret stadfæstede ved dom 13/10-1896 den af landemodet idømte bøde til pastor Moe på 200 kr., men nedsatte bøden til lærer Hansen fra 200 til 50 kr. (Højesteretstid. 1896 s. 466-73).
 39.30 Herom se Sigurd Constantin Hansen til OM 21/9, 28/9 og 5/10-1896 (NKS 4435).
 39.36 Jfr. Emil Koch til OM 12/10 og 28/12-1896 (NKS 4435).

Brev nr. 392 TSR til OM 30/1-1897

- 41.13 Arkitekten ved bispegårdens restaurering var Martin Nyrop. Det færdige resultat er afbildet i Illustreret Tidende 1896/97 s. 50.

- 42.6 Otto Ritschl: Nietzsches Welt- und Lebensanschauung in ihrer Entstehung und Entwicklung dargestellt und beurtheilt (1897).
- 42.27 OM: Kirkeklokken i Udby (DKT 1897 sp. 33-42).
- 42.30 J.H. Monrad: Kirkeklokken i Udby (DKT 1897 sp. 73-75). Monrad og OM diskuterede i flere indlæg, om Gr's digt "Kirkeklokken" var skrevet i 1844 eller 1845, og om det udtrykte ægte grundtvigske tanker.

Brev nr. 393 OM til TSR 9/2-1897

- 43.30 Lægen i Gylling var Johannes Otto Valdemar Kønigsfeldt. I Horsens fandtes en række læger (Hof og Stat 1897).
- 44.6 Brevene fra stiftsprovst Hans Sørensen til OM findes ikke bevaret i NKS 4435.
- 44.16 OM: Om den avtoriserede Oversættelse af det ny Testamente og Udbredelsen af samme (DKT 1896 sp. 778-79). OM fastholdt dog, at Bibelselskabet burde ophøre med at udbrede NT'er, så længe der ikke fandtes en bedre oversættelse.
- 44.18 Vor Herres og Frelsers Jesu Christi Ny Testament. K. 1891 (Bibelselskabet for Danmark).
- 44.34 I januar 1897 mødte biskop C.V. Gøtzsche op ved begravelsen af nogle fiskere efter en ulykke på havet. Han ønskede at hindre en gentagelse af begravelserne ved begravelsen efter de omkomne ved havulykken i 1893, hvor C.J. Moes og C. Madsens prædikener vakte stor opsigt især i de københavnske dagblade.
- 45.14 Se således Thv. Klaveness: Friedrich Nietzsche (For Kirke og Kultur 1894 s. 380-88, 418-32).
- 45.19 J.B. Daugaard: 15 Omgangsskrivelser til Geistligheden i Ribe Stift 1853-1866 (samlingen findes på Det kgl. Bibliotek).
- 45.22 vor bisp = Johannes Clausen.
- 45.29 OM's bog: Guds sanddrue, forstaaelige og evige Ord er anmeldt af J.H. Monrad i DKT 1896 sp. 820-29.
- 45.34 Den norske biskop F.W.K. Bugge holdt i vinterens løb nogle foredrag i Bethesda, som han udgav under titlen: Bibelens Krav til vor Tid; jfr. Henning Jensens artikel i Socialdemokraten 14/4-1897 herom. Det kan ikke helt afgøres, om OM's lidt upræcise udsagn henviser til disse foredrag.
- 45.37 Den norske præst J.H.H. Brochmann udgav i Kristiania 1894 bogen: Lov og Naade. Den gav anledning til en lærestrid, hvori B. især blev angrebet af biskop Heuch og forsvaret af Thv. Klaveness (se de norske tidsskrifter "For Kirke og Kultur" og "Luthersk Kirketidende" 1896).

Brev nr. 394 TSR til OM 18/5-1897

- 46.12 Jfr. oversigten over TSR's udgaver af Ny Testamente bag i bind IV.
- 46.18 Herom jfr. V. Beck: Eftermøder. Af et Foredrag ved det forenede Præste- og Indre-Missionær-Møde i Roskilde 21. Juli 1897 (Annexet 1897 s. 113-21).
- 47.19 Om TSR's visitatsrejser i maj 1897 jfr. Sj. bisp. Journal 1897 Nr. 227, 245 og 279.
- 47.35 Ministeriet Tage Reedtz-Thott blev den 27/4-1897 afløst af ministeriet H.E. Hørring. Kultusminister i det nye ministerium blev biskop H.V. Sthyr.

Brev nr. 395 OM til TSR 1/7-1897

- 48.34 TSR's bror Holger F. Rørdam var sognepræst i Lyngby, hvor H. Heskjær var kaldskapellan.
- 49.12 Kirke-Leksikon for Norden. Udgivet af Fr. Nielsen udkom i hæfter fra 1896. P. Madsens artikler er signeret P.M.
- 49.16 OM tænker her på vækkelsesprædikanten P. Krag, sp. ved Skt. Jakobs kirke.
- 49.32 Jfr. nedenfor side 63.9.
- 49.39 H.V. Sthyr: Efterskrift om den gltestl. Kritik (Theol. T. XII 1897 s. 612-16) [svar på artikel af J.C. Jacobsen i Theol. T. 1897 s. 219-20]; F. Buhl: Replik (DKT 1897 sp. 219-20, jfr. sp. 258-60 og 294-95).
- 49.40 Morten Larsen: Troen og Kritikken. Svar til Hr. Professor Jacobsen (DKT 1897 sp. 265-75, 313-21, 409-18).
- 50.9 Det lolland-falsterske bispeembede blev først besat i 1899, efter at provst O.S. Assens havde været konstitueret i embedet i to år (Lolland-Falsters stift i 150 år. K. 1955 s. 169ff.).

Brev nr. 396 OM til TSR 28/7-1897

- 50.26 Jakob Knudsen til OM 25/7 og 18/8-1897. I det sidste brev takker Knudsen OM for tilsagn om, at han ville søge at påvirke TSR til gunst for J.K.'s ansættelse som præst. Brevene mellem OM og Jakob Knudsen er trykt i Fønix 8. årg. 1984 s. 145-67.
- 50.27 I NKS 4435 findes i alt 26 breve fra Jakob Knudsens far J.L. Knudsen til OM 1879-86.
- 51.15 Forargelsen i kirkelige kredse over Jakob Knudsen skyldtes, at han lod sig skille for i 1896 at blive gift med en 19-årig pige. I 1897 måtte han fratræde som valgmenighedspræst i Mellerup.

Brev nr. 397 TSR til OM 14/8-1897

- 52.10 TSR fik ved KUM skr. 21/7-1897 tilladelse til at rejse til Mellemtyskland fra 23/7 til 20/8-1897 (KUM 1. Kt. Brevbog 1897 Nr. 2741).

Brev nr. 398 OM til TSR 25/11-1897

- 54.38 Jakob Knudsen søgte følgende præsteembeder: Tversted-Uggerby 2/11-97 (provsten var imod ansættelsen, biskop Johs. Clausen mente, at J.K. måtte vente nogen tid), Vejby-Sejlstrup 8/2-98, Asferg-Faarup 22/8-98, Vorde-Fiskbæk-Romlund 17/10-98, Taarup-Kvols-Borris 12/1-99 (nu er biskop Clausen positiv) og yderligere 6 ansøgninger 1899-1901, hvorefter Jakob Knudsen opgav. KUM 1. Kt. Ansøgninger om gejstlige embeder 1853-1915.
- 55.10 DKT foretog afstemning mellem alle Folkekirkens præster om det af Sv. Høgsbro og J.C. Christensen i Folketinget indbragte forslag til Lov om afskaffelse af tvungen kirkelig vielse (DKT 1897 sp. 710-13). I alt 394 stemte for forslaget og 273 imod (navnene er offentliggjort i Tillæg til DKT 1897 Nr. 46).
- 55.19 J.H. Monrad 2/11-1897 til OM.
- 55.28 J. Paulli og G. Schepeleern: I Anledning af vor Udtræden af det københavnske Kirkefonds Bestyrelse (Fra Bethesda 1897 s. 722-26). Også trykt i Nationaltid. 24/10-1897. Jfr. Johannes Schepeleern: Aktstykker i en Strid mellem Sjællands Biskop Skat Rørdam og Københavns to Provster J. Paulli og G. Schepeleern (KHSaml. 6. Rk. IV, 1944, s. 535-44); Jørgen Swane: Nye Bidrag til Oplysning om Biskop Skat Rørdams Strid med Provsterne J. Paulli og G. Schepeleern (KHSaml. 6. Rk. V, 1945, s. 233-38). Om striden i øvrigt se Carl Trock: Biskop Th. Skat Rørdam og Kirkefondet (KHSaml. 1997 s. 93f.) og Kamma Struwe: Kirkerevolution i 1890'erne. K. 1995 s. 292ff.
- 55.38 Kirkerådet og den nye salmebog: se note 58.39.
- 56.12 Fr. Nielsen: Haandbog i Kirkens Historie. I-II. K. 1885-92 (2. udg. 1893-98).
- 56.16 "For Kirke og Kultur" er redigeret af Christopher Bruun og Thv. Klaveness.
- 56.29 KUM 1. Kt. Præstekaldslistes 1898. Der var 47 ansøgere til Gosmer-Halling. Blandt disse var Morten Pontoppidan med TSR's påtegning på ansøgningen; provst Myginds søn søgte ikke. Sthyr's forestilling 31/1-1898 (Forestillinger 1898 Nr. 18), kgl. resol. 2/2-1898: P Ottosen ansættes.

Brev nr. 399 TSR til OM 8/1-1898

- 57.30 Nationaltid.'s kirketillæg 28/11-1897; jfr. note 55.28.
- 57.40 TSR's og de to provsters korrespondance i sagen findes i Sj. bisp. Afgjorte sager 1897 Nr. 1603. Heri findes også kultusminister Sthyr's brev til TSR 7/1-1898, hvori han udtrykker glæde over, at sagen kunne afsluttes, uden at KUM officielt blev indblandet.
- 58.12 J. Paulli var kgl. konfessionarius 1884-1915.
- 58.30 TSR's svigersøn J.P.W. Clausen blev 27/12-1897 udnævnt til valgmenighedspræst i Sønder Næraa.
- 58.39ff. I Kirkerådets samling 1896 nedsattes et salmebogsudvalg bestående af biskop C.W. Gøtzsche, prof. Fr. Nielsen og biskop V. Schousboe; den sidstnævnte indtrådte i stedet for kultusminister Sthyr. I 14. samling 1897 gav Kirkerådet forslaget om at autorisere en ny salmebog en meget grundig behandling. Herom se Kirkerådets forhandlingsprotokol 1896-1901. Forslaget blev genstand for 3 behandlinger, og der blev foretaget en del afstemninger om salmevalg og formuleringer m.v.
- 59.12 Formentlig: TSR: Høsten er stor, Arbejderne ere faa. Prædiken i Holmens Kirke paa det københavnske Kirkefonds Aarsdag. K. 1897; Tale ved Provsteindsættelse ved Landemødet i Roskilde d. 8de Juli 1896 (1896); Tale ved Provsteindsættelse den 7de Juli 1897 (1897).

Brev nr. 400 OM til TSR 9/2-1898

- 60.37 Græsk: unyttig slave/tjener (Joh. 13,1).
- 61.10 Bertha Hahn: Jødisk Liv i den efterreksilske Tid. Kortfattet fremstillet. Med fire Planer. K. 1897.
- 61.18 Christopher Bruun: Om Jesus som menneske. Kristiania 1898.
- 62.26 Se note 56.29.
- 62.32 Frit Vidnesbyrd. Religiøst Tidsskrift. Udg. af Morten Pontoppidan.
- 62.34 Jfr. note 26.1.

Brev nr. 401 OM til TSR 30/6-1898

- 63.9 Det kirkelige Møde i Aarhus den 1., 2. og 3. Juni 1898. Udg. af Johannes Schrøder. K. 1898; se også referatet i DKT 1898 sp. 374-81. TSR deltog ikke i mødet.
- 63.30 Den indre Mission. En Redegjørelse [med 24 københavnske præsters underskrifter]. Hensigten var at imødegå den i offentligheden nedsættende omtale af Indre Mission. Erklæringen er trykt i Annexet 1898 s. 113-28

med en efterskrift af Vilh. Beck. Den er også trykt i Johannes Schrøders beretning fra mødet i Århus (se forrige note) s. 141-50. På foranledning af Jens Nørregaard blev redegørelsen genstand for indgående drøftelse på det kirkelige møde (se beretning s. 87-99). TSR's misbilligelse er ikke indført i bispeembedets journal. Den er derimod behandlet i Carl Moes artikel: Er dette sandt? [+ red. kommentarer] i Kristeligt Dagblad 25/6-1898.

- 63.34 Se bd. I side 82 og 84.
- 64.4 F.L. Grundtvig: Troens Ord. Ordet, hvori den himmelske Brudgom renser, fæster og favner sin jordiske Brudgom. Et i vore Dage upaaagtet Udsagn af Augustin, tilligemed andre Bidrag til Belysning af hans Stilling til Daabs-pagten. K. 1898.
- 64.9 P.C. Kierkegaards afhandlinger om trosbekendelsen findes i Nordisk Kirke Tidende 1836, 1838 og 1839 (bl.a.: Om den Maade, hvorpaa Troes-Bekjendelsen anføres og omtales hos Augustin). Genoptrykt i P.C. Kierkegaard: Samlede Skrifter. Bd. I. K. 1902; jeg takker lektor Jørgen I. Jensen for disse oplysninger. Jfr. Leif Grane: Omkring Peter Christian Kierkegaards teologiske disputats (KHSaml. 1976 s. 122-49).
- 64.25 I 1898 udgav F.L. Grundtvig også Taler om Troens Ord af Petrus Chrysologus; i 1900 udgav han Tertullians skrift: Indsigelser mod alle Kætterier.
- 64.30 Sofus Larsen: Endnu en Gang "Liden Kirsten og Prins Buris" (Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1897 s. 247-386).
- 64.33 P.C. Kierkegaard: En Røst fra en gammel Grav (DKT 1878 sp. 81ff.); samme: Mere om Røsten fra en gammel Grav (DKT 1879 sp. 273-81).
- 65.3 Edv. Holm: Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse. 3. Bind. I-II (Frederik V). K. 1897-98.
- 65.17 Frants Buhl var i årene 1890-98 professor i Leipzig.
- 65.21 Om aktiviteten 1897-98 vedr. Københavns kirkesag se Kamma Struwe: Kirke-revolution i 1890'erne (1995) s. 294ff. Resultatet af indsamlingerne St. Bededag til fordel for kirkesagen i Kbh. jfr. TSR's og Harald Westergaards trykte redegørelse april 1898 for de to foregående års indsamlinger (LAK. Holmens provsti. Breve 1897-98).

Brev nr. 402 TSR til OM 30/12-1898

- 66.6 TSR: Tale ved Provsteindsættelse d. 6. Juli 1898. K. [1898]; TSR: Det ny Testament. Lommeudgave uden Anmærkninger. 2. udg. K. 1898.
- 66.12 V. Brückers kommentarer til TSR's NT findes i Højskolebl. 1898 sp. 1575ff.
- 66.16 Opfordring til Oprettelse af "Kirkeligt Samfund af 1898" findes trykt i Højskolebl. 1898 sp. 1591-96 og DKT 1898 sp. 793-99. Fra 15/1-1899 ud-

- gav samfundet tidsskriftet: Vort Samfund. Maanedstidning for "Kirkeligt Samfund af 1898", der indeholdt meget stof om samfundet og dets virksomhed.
- 66.16 V. Brücker: Et Spørgsmaal (Tillæg til Højskolebl. 23/12-1898 nr. 51); artiklen, der blev nægtet optaget i DKT, gav anledning til en polemik med V.J. Hoff i Højskolebl. 1899.
- 66.32 L. Koch: Fra Grundtvigianismens og den indre Missions Tid. K. 1898.
- 66.39 Th. Elmquist: En Protest i Anledning af Provst L. Kochs Bog: "Fra Grundtvigianismens og den indre Missions Tid" (DKT 1898 sp. 829-30).
- 67.2 Holger Begtrup: Grundtvigianismens Fremgang i vor Tid. Genmæle imod Provst L. Kochs Forsøg paa at skrive dens Gravskrift. K. 1898.
- 67.4 N. Rasmussen-Lindegaard: Profanhistorien i Daniel. En kritisk Studie. K. 1898.
- 67.13 Fr. Buhl: Den historiske Værdi af Beretningerne i Daniels Bog (Dansk Tidsskrift udg. af Jac. Appel og L. Moltesen 1898 s. 635-43).
- 67.22 James Robertson: Die alte Religion Israels vor dem achten Jahrhundert v. Chr. nach der Bibel und nach den modernen Kritikern (1892). Deutsche Übersetzung nach der 4. engl. Ausg. revidiert und hrsg. von D. Conrad v. Orelli. Stuttgart 1896.

Brev nr 403 OM til TSR 18/1-1899

- 68.14 Et eksemplar af TSR's trykte hyrdebrev 20/12-1898 til præsterne i Sjællands stift findes i LAK. Holmens provsti. Breve 1897-98. Rørdam beder heri præsterne være særligt opmærksomme på problemer på følgende fire områder: mandsfadderne, altergæsterne, konfirmationen og den daglige klokkringning.
- 69.6 En liste over Kirkeligt Samfunds bestyrelse findes i DKT 1898 sp. 799; blandt navnene var Fr. Jungersen, J.H. Monrad, Jens Nørregaard og Ludvig Schrøder (+10 andre).
- 69.39 Herom se L. Koch: Fra Grundtvigianismens og den indre Missions Tid 1848-1898 (1898) s. 192 og 201.
- 70.10 P.A. Rosenberg: Søren Kierkegaard, hans Liv og hans Forfatterskab. En Vejledning til Studiet af hans Værker. K. 1898; Chr. Jensen: Søren Kierkegaards religiøse Udvikling. Århus 1898.
- 70.15 Carl Koch: Søren Kierkegaard. Tre Foredrag. K. 1898.
- 71.6 Søren Kierkegaard: Af efterladte Papirer blev udgivet af H.P. Barfod og H. Gottsched 1869-81.
- 71.15 Johannes Fibiger. Mit Liv og Levned som jeg selv har forstaaet det. Udg. af Karl Gjellerup. K. 1898; Gjellerup var plejesøn af Johs. Fibiger.

- 71.26 Der hentydes til den såkaldte Köllerperiode, hvor preusserne strammede grebet om de dansksindede sønderjyder.
- 71.34 Harald Høffding: Fichte's "Taler til den tyske Nation" og Nordslesviger-nes nationale Kamp (Dansk Tidsskrift 1899 s. 1-11).

Brev nr. 404 TSR til OM 4/8-1899

- 72.19 TSR sendte 3/6-1899 provsten over Bornholm sin plan for visitatserne på Bornholm i perioden 16/6-1/7-1899. Planen findes i LAK. Bornholms provsti. Diverse sager 1850-1905 (læg visitatser 1886-1903).
- 72.26 Tilhængerne af Luthersk Missionsforening blev kaldt møllerianere efter formanden, smeden Chr. Møller i Nexø.
- 72.39 Se beretningen om visitatsen i Sønderup 23/7-1899, som TSR indførte i liber daticus 1847-1980 (LAK Sønderup-Nordrup pastoratsarkiv).
- 73.11 V. Sthyr's forestilling 4/7-1899 (Forestilling 1899 Nr. 100), kgl. resol. 6/7-1899: Hemming Skat Rørdam ansættes som rkp. Kattrup-Ørridslev-Tolstrup. Han blev foretrukket, skønt andre havde højere anciennitet, da forstander for Gedved Seminarium P. Bojsen indtrængende havde anmodet om, at der måtte blive beskikket en mand, der var egnet til at lede religionsundervisningen på seminariet på en med "dennes hele Aand og Retning stemmende Maade". H.S. Rørdam havde i tre år været religionslærer ved Borgerdydskolen i Helgolandsgade.
- 73.15 Christensen = Martin Kristensen, der var P. Bojsens medforstander ved Gedved Seminarium 1896-1912.
- 73.31 Erik Møller blev student fra Horsens lærde Skole i sommeren 1899 med 1. karakter (Meddelelser ang. de lærde Skoler 1898/99 s. 18-19).
- 73.39 OM: Fra Gylling Kirke. En Aargang Prædikener. K. 1899.
- 74.1 TSR: Naadens Aar. En Aargang Prædikener over Evangelierne i den ny Textrække. K. 1900.
- 74.7 Det drejer sig formentlig bl.a. om: Tale ved Ordinationen i Frue Kirke den 15de Marts 1899. U.St. 1899; Ved Nathanaelskirkens Indvielse den 19de Marts 1899. K. [1899].
- 74.9 V. Sthyr's forestilling 15/4-1899 (Forestillinger 1899 Nr. 56), om at Fyns biskop H. Stein afskediges fra 30/4-1899, og at embedet indtil videre bestyres ved konstitution af stiftsprovst L.N. Balslev; bekræftes ved kgl. resol. 18/4-1899. Jfr. nedenfor note 90.33.

Brev nr. 405 OM til TSR 6/8-1899

- 74.34 OM: Er der virkelig Strid mellem Evangelisterne om, hvad Dag vor Frelser

- døde (DKT 1899 sp. 513-25, 549-59); jfr. V. Topsøe: Paaskespørgsmaalet (smst. sp. 705-13); OM: Paaskespørgsmaalet (smst. sp. 801-07); V. Topsøe: Mere om Paaskespørgsmaalet (smst. sp. 902-06).
- 74.36 Græsk: ἑορτή τοῦ πάσχα (Joh. 13,1): fest [dvs. påskefest]
- 74.39 Fr. Nielsen til OM 30/7-1899; OM har åbenbart skrevet til Fr. Nielsen med et udglattende svar, for Fr. Nielsen skrev 5/8-1899 et venligere brev til OM (NKS 4435).
- 75.3 Eneste bevarede brev fra Schat Petersen til OM (NKS 4435) stammer fra 11/4-1899 og er et svar på en forespørgsel fra OM angående forståelsen af nogle steder hos Euseb.

Brev nr. 406 TSR til OM 9/8-1899

- 75.21 Græsk: fest.
- 75.23 Hebraisk: transskription: ḥag = festforsamling, fest.
- 76.3 Hebraisk: transskription: jôm = dag.
- 76.12 TSR skrev således 10/8-1899 til Fr. Nielsen (RA): "Det har græmmet mig at læse Otto Møllers underlig umotiverede Angreb paa Dem"... især hvorledes "han har kunnet sammenstille Deres Arbejder med Schat Petersens, der i mine Øjne er noget af det ringeste, der er præsteret i dansk Theologi".
- 76.14 Jfr. note 56.12.
- 76.19 Indtil 1899 havde Schat P. udgivet følgende værker: Matthæus' Evangelium fortolket (1895); Hebræerbrevet fortolket (1896); Indledning til det nye Testamente. I-II (1899).
- 76.30 Det gjorde OM faktisk, jfr. Fr. Niensens takkebrev 9/8-1899 for OM's brev af 7/8 (NKS 4435); jfr. note 74.39.

Brev nr. 407 TSR til OM 8/9-1899

- 77.4 Jfr. note 73.11.
- 77.6 Om præsteslægten Rørdam se Paul Nedergaard: 100 danske Præsteslægter. K. 1954 s. 73-74.

Brev nr. 408 OM til TSR 20/12-1899

- 78.10 Tredje og sidste udgave af TSR's bog: Historisk Oplysning om Den hellige Skrift udkom 1884.
- 78.13 H. Martensen Larsen: Historisk Oplysning om den hellige Skrift. K. 1898.
- 78.37 Jakob Knudsen: Den gamle Præst. Fortælling. K. 1899. Bogen blev anmeldt af V. Brücker i Højskolebladet 1899 sp. 1255-64.

- 79.11 V.J. Hoff: Guds Ords Herlighed. Opbyggelige Betragtninger over kristelig Børnelærdom. K. 1899.
- 79.23 Således udsendte V.J. Hoff i 1897-98 både: "Tre Kvinder. Vidnesbyrd fra Guds Menighed i Danmark" og: "Fra Kirken og Lønkamret. Kristelige Læsestykker til hver Dag i Aaret. I-II" i 4. udgave.
- 79.24 A. Breitung: Abeteoriens Bankerot og vor populære Darwinisme. Til villig Overvejelse for Studentersamfundets Kredse. K. 1899.
- 79.27 Om Brockdorff se note 26.1.
- 79.35 Boerkrigen: krig 1899-1902 mellem englænderne og boerrepublikkerne Transvaal og Oranje Fristaten om herredømmet i Sydafrika.

Brev nr. 409 TSR til OM 26/12-1899

- 80.17 Hebraisk: transskription: šaddiq 'attah mim mænni = du er retfærdigere end jeg. Jfr. 1. Sam. 24,18.
- 81.3 Anordning 11/11-1899 ang. adgang til en deling af sognene i København i sognedistrikter med egne distriktskirker og ansættelse af distriktspræster (Love og Exp. 1899-1900 s. 207-13). Jfr. Sj. bisp. Afgjorte sager 1902 nr. 236 (heri bl.a. kladde til TSR's betænkning 20/10-1899); se også KUM 1. Kt. Akter vedr. kgl. anordn. af 11/11-1899 ang. adgang til deling af sognene i Kbh. (heri TSR's betækn. 20/10-1899 + de af ham indhentede udtalelser fra provster og berørte sognes præster samt TSR 31/10-1899 til kontorchef Damkier med nogle ændringsforslag); V. Sthyr's forestilling 8/11-1899 (KUM 1. Kt. Forestillinger 1899 Nr. 164).
- 81.11 Stiftsprovst J. Paulli var kgl. konfessionarius og havde derved en nær kontakt til Kongen.
- 82.26 H. Martensen: Den christelige Ethik. 3 Dele. K. 1871-78.
- 82.32 Alamothe: jfr. overskriften til Salme 46. Angiver muligvis, hvordan salmen skulle reciteres.
- 82.39 V. Brücker: Sagen selv (Højskolebl. 1899 sp. 1463-75, 1499-1510).
- 83.17 Jfr. note 73.39.

Brev nr. 410 OM til TSR 29/12-1899

- 84.16 Se note 50.26 og 54.38.
- 86.6 Henrik Ibsen: Når vi døde vågner. En dramatisk epilog i tre akter. K. 1899.
- 86.10 OM hentyder til den omfattende offentlige debat, om det nye århundrede begyndte natten til den 1/1-1900 eller natten til den 1/1-1901.
- 86.15 OM: Vor Frelsers Dødsdag. En Undersøgelse. K. 1899.

Brev nr. 411 TSR til OM 12/1-1900

- 86.23 Kristkirken blev indviet den 6/5-1900 (DPS I s. 209); TSR havde siden 1895 været formand for komiteen for "Præstekirken", som indsamlede 142.000 kr. De første to præster ved kirken var J.A. Heiberg (sp.) og P.C.G. la Cour Siegumfeldt (rkp.).

Brev nr. 412 OM til TSR 14/1-1900

- 87.4 Jfr. A.J. Rud til OM 21/1-1900 (Rud har besøgt TSR for at tale med ham om stillingen ved Kristkirken), 16/2-1900 (Rud har sagt betinget ja til at søge kap.stillingen), 23/2, 27/2 og 18/3-1900 (TSR har meddelt Rud, at halvdelen af Kristkirkens komité mente, at Rud var for "Grundtvigiansk").
- 88.25 Breitung bog se note 79.24.
- 88.30 Amand Breitung til OM 1/1-1900 (NKS 4435); også ved et par senere lejligheder udvekslede Breitung og OM breve om bibelkritikken.
- 88.35 Latin: fælles krig mod fælles fjende.

Brev nr. 413 TSR til OM 11/4-1900

- 89.20 Forslag til Sognedistriktsdeling af de kolossale forstadsogne. Se Sj. bisp. Afgjorte sager Nr. 623/1902.
- 89.30 J.J.K. Bjerre afløste H.V. Sthyr som kultusminister den 27/4-1900 i forbindelse med ministeriet Hannibal Sehesteds tiltrædelse.
- 89.35 Ruds ansøgning ligger ikke blandt 1. Kt. Ansøgninger om gejstlige embeder 1853-1915, utvivlsomt fordi embederne ved Kristkirken ikke blev besat af Kultusministeriet, men af komiteen for præstekirken.
- 90.19 Regeringen fremsatte den 17/11-1899 i Folketinget et lovforslag om oprettelse af en dampfærgeforbindelse mellem Gedser og Warnemünde (Rt. 1899/1900 Tillæg A sp. 2571-80); jfr. Lov 27/4-1900 om forskellige anlæg og erhvervelser for Statsbanerne.
- 90.28 Jfr. J.H. Monrad: Aalborg Bispestol (DKT 1900 sp. 203-04); P.G. Lindhardt: Fem Aalborgbisper. Aalborg 1954 s. 109-53.
- 90.33 KUM forestilling 30/4-1900 (Forestillinger 1900 Nr. 75), kgl. resol. 2/5-1900: Sthyr udnævnes til biskop i Odense. Der lægges i forestillingen ikke skjul på, at meningen med stiftsprovst Balslevs konstitution (se note 74.9) var at reservere embedet til kultusminister Sthyr. Dette vakte offentlig kritik, og Den danske Præsteforenings bestyrelse satte i 1899 en adresse i gang for at få embedet besat (jfr. Kirkebladet 1899 s. 316-17).
- 90.35 KUM's afslag på ansøgningen om, at missionshuset Elim måtte benyttes

som kirke, fik Emil Koch til 13/2-1900 at skrive en meget kras artikel i Kristeligt Dagblad. Dette medførte en kraftig misbilligelse fra kultusminister Sthyr den 19/2-1900. Herom se A.J. Rud: Emil Koch. En Odensepræst skildret af en Ven. Odense 1935 s. 127ff og Hans Øllgaard: Odensepræsten Emil Koch. K. 1970 s. 64ff.

- 90.40 OM: Vor Frelsers Dødsdag, En Undersøgelse. K. 1899.
- 91.1 OM: En Opdrager til Kristus, "for dem, som ikke have Loven". En Betragtning af de 10 Buds Forhold til Hedningernes Sandhedslov og Forsøg til Fremstilling af "Danske Lov". K. 1900.
- 92.11 Græsk: Matthæus skrev ordene.
- 92.13 Græsk: ord, udsagn.
- 92.19 Se note 74.1.

Brev nr. 414 OM til TSR 2/7-1900

- 93.38 J.H. Monrad: Autoriteterne og V. Brücker (DKT 1900 sp. 414). V. Brücker besvarede de mange indlæg imod hans artikel "Sagen selv" (se ovenfor note 82.39): V. Brücker: Svar paa Tiltale (Højskolebl. 1900 sp. 37-48, 69-78, 107-20).
- 94.38 Fredrik Nielsen: Kirkehistorie. Bd. I (udkom i hæfter 1900-02). Bd. II, 1-2 udkom 1908-38.
- 95.5 Om besættelsen af professoratet i kirkehistorie efter Fr. Nielsen, som skete ved konkurrence, se Aarvog Univ. 1898-1901 s. 679-86. Ved kgl. resol. 23/4-1901 blev Valdemar Ammundsen udnævnt som ny prof. (smst. s. 818). Jeg har en bog om professoransættelserne ved Det teol. Fak. under udarbejdelse. Heri vil ansættelsen 1900-01 blive fyldigt behandlet.
- 95.13 Egregie: første karakter med udmærkelse, som Valdemar Ammundsen fik til teol. embedseksamen i 1899, var en meget sjælden karakter.
- 95.14 C.Th. Lund, der i 1895 blev c.teol. med egregie, refererede og anmeldte A. Jülicher: Die Gleichnisreden Jesu (1899) i Teologisk T. for den da. Folkekirke 1899-1900 s. 312-25.
- 95.18 I 1899 begyndte J.Oskar Andersen, C.E. Fløystrup og F.E. Torm udgivelsen af en ny række af Teologisk Tidsskrift.
- 95.24 Jfr. F. Buhl: Om Sproget i Daniels Bog. K. 1899 og Ditlef Nielsen: Danielbogens Ælde belyst ved sproghistoriske Undersøgelser. K. 1899; Ditlef Nielsen: Kampen om Danielbogen. K. 1900.

Brev nr. 415 OM til TSR 1/10-1900

- 95.40 OM: Tro og Gerning i Strid og Fred. Nogle Overvejelser. K. 1900.

- 96.5 Vilh. Beck offentliggjorde i Kristeligt Dagblad 31/8-1900 og i Annexet 1900 s. 229-32 artiklen: Hvor meget kan der taales af en Præst i den danske Folkekirke? Heri fremhævede han, at der blandt præsterne fandtes nogle, som levede et uværdigt liv i drukkenskab eller utugt. Ifølge Beck var den kirkelige øvrighed bekendt hermed, men greb ikke ind, specielt hvis de pågældende havde en licentiat- eller doktorgrad. Beck måtte flere gange forklare sig over for biskop og ministerium, og han blev bedt om at sætte navne på de pågældende, hvilket han så gjorde i sit svar 8/10-1900. Dette førte til, at en af præsternes forhold blev undersøgt ved en provsteret og frikendt. Vilh. Beck måtte senere, da han også måtte indrømme, at andre af beskyldningerne hvilede på et for løst grundlag, udsende en slags beklagelse af beskyldningen mod den kirkelige øvrighed for passivitet. Sagens akter findes i KUM 1. Kt. Journalsag ØØ 1287/1900; en redegørelse for sagens forløb og afslutning findes trykt i Ministerialtidende 1900 s. 749-52.
- 96.7 Om Harbørepræsten Anton Jensens benægtelse af de evige helvedsstraffe og biskop C.V. Gøtzsches misbilligelse heraf se P.G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II (1953) s. 49ff.; se også Det kirkelige Råds behandling af sagen og KUM's meddelelse trykt i Ministerialtid. 1900 s. 747-48.
- 96.40 Om missionæren i Odder Anders Kristian Kristensens virksomhed 1899-1900 se Indre Missions Tid. 1900 s. 299 og 1901 s. 284.
- 97.25 Rud bad i brev 10/8-1900 (NKS 4435) om tilladelse til at besøge OM sammen med sin kone og pastor Emil Koch.
- 97.26 Herom jfr. J.V. Steenstrup til OM 22/7, 16/8, 15/9 og 29/9-1900 (NKS 4435).

Brev nr. 416 TSR til OM 4/11-1900

- 98.12 Sj. bisp. Afgjorte sager 1908 Nr. 1186 (heri bl.a. akter vedr. delingen af Skt. Johannes sogn).
- 99.11 TSR var forstander for Missionsskolen 1862-63; jfr. bind I note 80.15.
- 99.35 J.C. Christensens i Folketinget forelagte lovforslag er trykt i DKT 1900 sp. 737-41.
- 100.20 Nørregaards besøg annonceres i brev til OM 3/10-1900.
- 100.38 Den Ankerske Marmorforretning, Frederikshald med filial i København. I bestyrelsen sad I. Glückstadt, H.N. Fussing og TSR's svigersøn K. Rørdam (Kjøbenhavns Vejviser 1901 s. 852).
- 101.19 Salighedens Segl (trykt i OM: Fra Gylling Kirke. En Aargang Prædikener. K. 1899 s. 426-32).

Brev nr. 417 OM til TSR 16/1-1901

- 102.3 Adolf Harnack: Kristendommens Væsen. Autoriseret Oversættelse for Danmark og Norge ved Edv. Lehmann. K. 1900.
- 102.5 L.W. Schat Petersen: Indledning til det nye Testamente. 1-2. K. 1899.
- 103.7 Anton M. Jensen: Den ny Reformation. Hjørring 1901.
- 103.35 Lærernes lønningslov: Lov af 24/3-1899 om forskellige forhold vedr. folkeskolen.
- 103.37 Pascals Provincialbreve. Oversatte af W.F. de Coninck. Med Indledning og Anmærkninger af A. Jantzen. K. 1876.
- 104.34 Emil Hannover: Maleren C.W. Eckersberg. En Studie i dansk Kunsthistorie. K. 1898.

Brev nr. 418 TSR til OM 20/2-1901

- 105.36 TSR: Evig Frelse og evig Fortabelse. Et Lejlighedsskrift. K. 1901 (udkom i mange oplag).
- 105.38 Om Anton Jensens nye udtalelser, der førte frem til hans afskedigelse se P.G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II s. 57ff; se også KUM's lange forestilling 17/1-1901 (Forestillinger 1901 Nr. 14), kgl. resol. 28/1-1901 (Anton M. Jensen afskediges).
- 106.27 J.H. Monrad refererer i DKT 1901 sp. 150-54 (Harboørepræstens Afskedigelse) en længere diskussion mellem flere præster i Sorø Amtstidende. O. Rosenstand, V. Vedsted, fremhævede bl.a., at det var meget inkonsekvent at afskedige Anton Jensen og lade andre kættere som f.eks. Otto Møller, Morten Pontoppidan, Martensen-Larsen, Rosenstand selv og V. Beck blive sidende.

Brev nr. 419 OM til TSR 25/2-1901

- 109.32 Græsk: levende væsen.

Brev nr. 421 TSR til OM 28/4-1901

- 111.22 Kirkeligt Samfunds henvendelse til KUM 15/4-1901 om ændring i præsteløftet og ministerens afvisende svar er trykt i DKT 1901 sp. 265-67 og i Vort Samfund 1901 s. 25-26.
- 111.24 F.L. Grundtvigs henvendelse til Kirkeligt Samfund om, at han gerne vil blive i Danmark som medarbejder for K.S., samt Kirkeligt Samfunds bestyrelses svar til Pastor Grundtvig er trykt i Vort Samfund 1901 s. 16-20.

Brev nr. 423 OM til TSR 13/5-1901

- 113.5 KUM forestilling 28/6-1901 (Forestillinger 1901 Nr. 101), kgl. resol. 1/7-1901: L.P. Berkow ansættes som 1. ord. kat. ved Vor Frelsers kirke. Berkow tog navneforandring i 1901 fra Pedersen.

Brev nr. 424 TSR til OM 17/5-1901

- 114.8 Ved Systemskiftet den 24/7-1901 blev J.J.K. Bjerre afløst af J.C. Christensen som kultusminister.
- 114.20 Torkild Skat Rørdam bestod teol. embedseksamen i juni 1901 med karakteren laudabilis i samtlige fem discipliner (Aarbog Univ. 1898-1901 s. 867).
- 114.24 KUM forestilling 18/5-1901 (Forestillinger 1901 Nr. 75, kgl. resol. 18/5-1901): Swane afskediges og domprovst A.S. Poulsen udnævnes til biskop i Viborg.

Brev nr. 425 OM til TSR 31/5-1901

- 115.35 Chr. Sørensen: I Anledning af Biskop Dr. S. Rørdams Bog Evig Frelse og evig Fortabelse. K. 1901.
- 116.3 T.R. English: Menneskets Fortabelse og Guds Frelse. Et Lejlighedsskrift i Anledning af Biskop Dr. Rørdams Bog: Evig Frelse og evig Fortabelse. K. 1901.
- 116.13 Mærket "M" i Nationaltidende blev benyttet af flere højkirkelige bl.a. biskop Fog, A.S. Poulsen m.fl.

Brev nr. 426 TSR til OM 14/6-1901

- 116.26 Om TSR's ordinationer og visitatsrejser jfr. Sj. bisp. Journal 267/1901 og 338/1901.
- 117.28 Deichmann Branth fik ikke nogen kapellan, og han tog først sin afsked i 1905.
- 117.35 O.T. Fich, kaldskapellan i Lading 1900-01, fik sin afsked 4/10-1901 (jfr. KUM forestilling 1901 Nr. 134). Derefter levede han en tid af forskellig virksomhed i Amerika og blev senest sp. Skovby-Ore 1923-38. Han blev i 1912 gift med Thora Holme.

Brev nr. 427 OM til TSR 26/6-1901

- 118.15 P.M. Larsen besvarede OM's brev den 27/6-1901 (NKS 4435). Larsen fastholdt ansættelsen af Berkow, men takkede OM for hans teologiske indsats.
- 118.24 J.K.V. Terkildsens far var præst i Hedensted.
- 118.26 Anbefaling af Terkildsen se Jens Nørregaard til OM 26/5-1901.
- 119.10 Biskop C.V. Gøtzsche, Ribe, døde 24/6-1901.

Brev nr. 429 TSR til OM 27/7-1901

- 121.39 J.J.K. Bjerres forestilling 20/7-1901 (Forestillinger 1901 Nr. 110): P.G. Koch udnævnes til biskop i Ribe. I forestillingen oplyses det, at en stor kreds af præster af alle retninger i Ribe stift har peget på provst F. Zeuthen, Fredericia (adressen er indhæftet i forestillingsprotokollen), men dette ændrede ikke ved Bjerres indstilling, som han mundtligt havde drøftet med Kongen, der foretrak Koch fremfor Zeuthen.
- 122.11 Marineminister = F.H. Jønke.
- 122.24 Frederik Zeuthens artikel: Kirkeraadets Udtalelse i Sagen: Pastor Jensen, Harboøre, og de evige Helvedesstraffe findes i Kristeligt Dagblad 22/11-1900; jfr. P.G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II s. 57.

Brev nr. 430 OM til TSR 29/7-1901

- 123.12 OM's ansøgning 11/7-1901 til Kongen om ansættelse af J. Terkildsen som kapellan findes i KUM 1. Kt. Journalsag 3A 1045/1901; J.C. Christensens forestilling 10/8-1901 (Forestillinger 1901 Nr. 121), kgl. resol. 14/8-1901: Terkildsen ansættes som kapellan i Gylling, og OM skal aflønne ham med 600 kr. årligt + fri station i præstegården og en offerdag årlig af menigheden samt fri befordring i alle embedsrejser.

Brev nr. 431 TSR til OM 5/8-1901

- 123.31 Brevet er skrevet på Skagen Badehotels brevpapir, der ud over et kort over Jyllands nordspids indeholder et billede af badehotellet.

Brev nr. 433 TSR til OM 27/8-1901

- 125.1 Bek. 23/8-1901 ang. ophævelse af Det kirkelige Råd (Love og Exp. 1901-02 s. 145-146).
- 125.14 Bek. 23/8-1901 ang. adgang for Folkekirkens præster til at holde gudstjene-

ste og forrette altergang i en evangelisk-luthersk frimenigheds kirke (Love og Exp. 1901-02 s. 144-45); jfr. KUM forestilling 1901 Nr. 124, kgl. resol. 23/8-1901. TSR's betænkning 8/3-1901 og de øvrige bispers betænkninger ligger i 1. Kt. Journalsag ØØ 1615/1900 (foranlediget af kultusminister Bjerres skr. 11/12-1900).

- 125.34 J.H. Monrad gjorde sig gentagne gange i DKT 1901 til talsmand for den "tålsomme Folkekirke", der både skulle have plads til en Athanasius og en Arius og både for de ortodokse og de heterodokse i den evangeliske-lutherske kirke (jfr. DKT 1901 sp. 97-105). Monrad blev bl.a. imødegået af A. Schack (Den uredelige Folkekirke) i Maanedstidende for den da. Folkekirke 1901 s. 50-56. En alt for udvidet opfattelse af begrebet præstefrihed ville medføre, at Folkekirken tabte sin karakter af "evangelisk-luthersk" kirke.
- 125.35 Jfr. bind II note 319.29, 324.13 og 330.15.

Brev nr. 434 OM til TSR 30/8-1901

- 126.40 I 1888 blev det norske venstreparti splittet, og den første norske venstregøring under Johan Sverdrup måtte gå af til fordel for en regering ledet af højres leder Emil Stang.
- 129.21 Om Berkows besøg se hans breve til OM 11/8 og 29/8-1901.
- 129.22 Om Ruds besøg se hans breve til OM 22/8 og 24/10-1901.

Brev nr. 435 OM til TSR 8/9-1901

- 129.33 Det drejer sig om Forslag til Lov om Menighedsråd, som kultusminister J.C. Christensen fremsatte i Folketinget den 26/10-1901, men som TSR havde fået til udtalelse, før det blev fremsat (se næste brev). J.C. Christensen offentliggjorde også forslaget som pjeces: De kirkelige Lovforslag. K. 1901.

Brev nr. 436 TSR til OM 23/12-1901

- 131.20 TSR: Den danske Folkekirke og dens Forfatning. Et Indlæg i Forhandlingen om det forelagte Lovforslag om Menighedsraad. K. 1901.
- 131.24 Sj. bisp. Afgjorte sager 1901 Nr. 1303 (TSR's betænkning 13/11-1900 om det i Folketinget 27/10-1900 af folketingsmand J.C. Christensen forelagte lovforslag og kladde til TSR's bemærkninger til regeringens lovforslag af oktober 1901); om forhandlingerne om de kirkelige lovforslag se KUM 1. Kt. Akter vedr. de kirkelige love af 15/5-1903; jfr. Den danske Kirkes Historie. VIII s. 18ff. Om Rigsdagsbehandlingen se Rt. 1901/02 Tillæg A sp.

1951-2012; og den efterfølgende debat om forslaget trykt i Rigsdagstidende; Gertrud Iversen: I.C. Christensens kirkepolitik og menighedsrådsloven af 1903 (KHSaml. 1992 s. 251-88); Carl Trock: I.C. Christensen og Folkekirken (Dansk Teologisk Tidsskrift 1952 s. 159-73).

Brev nr. 437 OM til TSR 30/12-1901

- 134.11 TSR's far H.C. Rørdam var medlem af kirkekommissionerne af 1854 og 1868.
- 134.21 Jfr. J.H. Monrad: Loven om Menighedsraad (DKT 1901 sp. 703-09); se også note 125.34.
- 135.19 Studentehjemmet i København blev stiftet den 30/3-1892 med det formål at være et studentsamlingssted på kristeligt grundlag. Foruden foreningslokaler var der også et pensionat for studenter på adressen Pustervig nr. 8 (Kjøbenhavns Vejviser).
- 135.25 Jfr. Berkow til OM 27/12-1901.
- 135.31 OM's udtalelse er affødt af en artikel i Flensborgs Avis, hvori spørgsmålet rejses, om biskopperne Rørdam og Fr. Nielsen ved mødet i Lund ville trykke hr. Kaftan fra det lutherske konsistorium i Kiel i hånden (jfr. J.P. Bang: Det lutherske Møde i Lund. DKT 1901 sp. 873-80, 897-905).

Brev nr. 438 OM til TSR 9/2-1902

- 136.16 Morten Pontoppidan: Til Overvejelse for alle og enhver og særlig for mine Embedsbrødre i Folkekirken (Frit Vidnesbyrd 1902 s. 33-45). Artiklen var foranlediget af sygehyslæge M. Hindhedes artikel i Skanderborg Amts Avis 14/1-1902, som igen var fremkommet i anledning af pastor C.R. Bergreens nytårsprædiken.
- 136.35 Uffe Birkedal: Hvi ser du Skæven - ? Et borgerligt Ord til Biskop Rørdam. K. 1902 [i anledning af TSR's bog: Den danske Folkekirke og dens Forfatning].

Brev nr. 439 OM til TSR 2/5-1902

- 138.9 J.H. Monrad: En dansk Bog bedømt i Udlandet (DKT 1902 sp. 241-43, 292-94, 551-52).
- 138.12 J.H. Monrad til OM 21/4-1902; den omtalte artikel er skrevet af Fritz Hommel og findes i Theol. Literaturblatt 28/3-1902 Nr. 13; om Ditlev Nielsen se DBL 3. udg. Bd. 10 s. 412.
- 138.15 Ditlef Nielsen: Danielbogens Ælde belyst ved sproghistoriske Undersøgel-

- ser. K. 1899; F. Buhl: Om Sproget i Daniels Bog og dets Betydning for Spørgsmaalet om Affattelsestiden. K. 1899.
- 138.20 Karl Larsen satte i skriftet: Dragon Niels Kjeldsen og hans Drabsmand. K. 1902 spørgsmålstegn ved den hidtidige opfattelse af Niels Kjeldsens heltegering i forbindelse med træfningen i 1864 ved Blaakjær Skov, under hvilken grev Lüttichau dræbte Niels Kjeldsen. Larsens skrift affødte en større polemik, se bl.a. Niels Kjeldsens Saga for Historiens Domstol. Aktstykker og Indlæg. K. 1902; N.P. Jensen: Dragon Niels Kjeldsen. Aftr. af Berl. Tid. K. 1902; Kr. Erslev: Niels Kjeldsen d. 28. Febr. 1864. En Kritisk Undersøgelse. Særtr. af Hist. Tidsskr. K. 1903; N.P. Jensen: Dragon Niels Kjeldsen. Svar til Prof. Kr. Erslev. K. 1903; Nogle Officerers Indlæg i Niels Kjeldsen-Striden. K. 1902.
- 138.32 Om Johannes Clausens besøg se hans breve til OM 14/4, 17/4, 12/5 og 14/5-1902.
- 138.34 Jfr. J.P. Bang: Den sønderjyske Kirkesag (DKT 1902 sp. 527-29).

Brev nr. 440 TSR til OM 3/5-1902

- 140.1 Karl Poulsens kapellan K.P.H. Juul-Nyholm blev sognepræst i Taars.
- 140.26 Fritz Hommel: Replik (DKT 1902 sp. 303-06).
- 141.5 G.W. Wade: Old Testament history. London 1901.
- 141.17 Om latinprøven: TSR's betænkning 10/5-1902 findes i KUM 1. Kt. Journalsag 3B 548/1902 (TSR støttede fakultetets forslag om afskaffelse af patriotisk latin, men foreslog, at der blev givet adgang for studenterne til undervisning i kirkelig latin); jfr. KUM cirk. 20/8-1902 om ophævelse af den ved kgl. resol. af 17/12-1849 anordnede latinprøve for teologer (Love og Exp. 1901-02 s. 414-15).
- 141.18 Om et nyt professorat ved Det teol. Fak.: TSR's erklæring 14/7-1902 og TSR's deltagelse i en forhandling om sagen, hvori også deltog prof. P. Madсен og J.C. Jacobsen, pastor Hoffmeyer og Edv. Lehmann (fra studenterudvalget): se Aarboeg Univ. 1901-04 s. 414-26. Fællesudtalelsen blev af TSR indsendt til KUM den 18/11-1902, hvori man foreslog, at der blev oprettet et 6. professorat (subsidiært 2 ekstra lektorater). Se KUM 3. Kt. Journalsag 72/1902 jfr. 456/1903. Om denne sag se også Sj. bisp. Afgjorte sager 1666/1902.
- 141.30 Jfr. debatten om en eventuel kirkekommission i forbindelse med 1. beh. af lovforslaget om menighedsråd 15-16/4-1902 (Rt. L 1901/02 sp. 1033-1117). Kirkekommissionen blev dog ikke nedsat i denne omgang.
- 141.34 Se lærer Søren Jensens indlæg (Rt. L 1901/02 sp. 1052-63).

Brev nr. 441 TSR til OM 14/8-1902

- 142.9 TSR får ved KUM skr. 16/7-1902 rejsetilladelse til Böhmen og det sydlige Tyskland fra den 21/7 og til henimod slutningen af august måned (KUM 1. Kt. Brevbog 2853-54/1902).
- 142.27 Ifølge den østrigske valutalov af 2/8-1892 var 1 gylden = 2 østrigske kroner, hvilket svarede til godt 1,51 danske kroner (se artiklen "Gylden" i Salmønsen X s. 455-56).
- 144.17 Theodor Zahn: Einleitung in das Neue Testament. I-II. K. 1897-99.
- 144.22 Zahns større udgivelser: Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons. Erlangen 1880ff.; Geschichte des neutestamentlichen Kanons. I-II. Erlangen 1888-92.

Brev nr. 442 OM til TSR 29/8-1902

- 145.29 Herom se DKT 1902 sp. 437-38, 450-53, 463-68 og 502.
- 146.27 L.P. Berkow til OM 6/8 og 29/8-1902 (NKS 4435).
- 147.14 L.W. Schat Petersen: Indledning til det nye Testamente. 1-2. K. 1899.

Brev nr. 443 TSR til OM 2/12-1902

- 147.31 OM: Dække over Synden (DKT 1902 sp. 761-72, 777-89).
- 148.12 Brückers artikler jfr. note 82.39 og 93.38.
- 148.34 Både TSR's og de øvrige bispers betænkninger om KUM's forslag til afløsning af offer og accidenser findes i KUM 1. Kt. Journalsag 3B 1595/1902; se også Sj. bisp. Afgjorte sager 1903 Nr. 87.
- 149.9 KUM's foreløbige Udkast til Forslag til Lov om Adgang til Afløsning af Højtidsoffer og Accidenser m.m. blev behandlet af Københavns Præstekonvent i møde 1/12-1902 og 5/1-1903 (RA. Københavns Stiftskonvent. Forhandlingsprotokol 1894-1909). Heri findes indhæftet den trykte: Betænkning afgiven af Københavns Præstekonvent den 5te Januar 1903. Præstekonventet var i KUM skr. 3/11-1902 blevet bedt om at udtale sig om sagen.
- 149.11 Jfr. KUM cirk. 21/1-1902 til biskopperne ang. et forslag til lov om ægteskabs indgåelse (Love og Exp. 1901-02 s. 258-64).
- 149.40 OM gennemlæste manuskriptet til TSR's bog "Den kristelige Lære". Se bd. I s. 189ff.
- 150.7 Jfr. oversigten bag i bd. IV over TSR's udgaver af NT.

Brev nr. 444 OM til TSR 4/12-1902

- 150.33 KUM forestilling 26/11-1902 (Forestillinger 1902 Nr. 203). Selv om der forelå en menighedsadresse for Hemming Skat R., så tilrådede J.C. Christensen af anciennitetsgrunde at ansætte sp. C.P.C. Christensen, Beder-Malling som præst i Væhr; kgl. resol. 28/11-1902: Christensen ansættes.
- 150.36 KUM forestilling 29/10-1902 (Forestillinger 1902 Nr. 182). Selv om der fra en del af menigheden var indsendt en adresse om at få ansat præsten ved Frederiks Hospital F.V.W. Gredsted, så foretrak TSR at få en præst (A. Storm), der kunne vinde indgang hos de militære; kgl. resol. 30/10-1902: Storm ansættes.
- 151.24 Brevet fra Brücker til OM er ikke bevaret.
- 151.32 Poul la Cour: Om Ægteskabets Ubrødelighed (Højskolebl. 1902 sp. 1521-24).
- 152.4 Gustav Jensen: Tanker og Opgaver. Kristiania 1902.
- 152.10 J.P. Bang: Om Kristendommens Væsen. Forelæsninger holdte paa Københavns Universitet. K. 1902.
- 152.18 Bang søgte formentlig ikke Citadelskirken (jfr. 1. Kt. Præstekaldslistes 1902 og Ansøgninger om gejstlige embeder 1853-1915).
- 152.19 Christopher Bruun: "Mod Strømmen" (For Kirke og Kultur 1902 s. 535-51); artiklen var foranlediget af biskop J.C. Heuchs bog: Mod strømmen. Christiania 1902.
- 152.24 Den nordiske kirke bør ifølge Bruun forsøge at frigøre sig fra det tyske teologiske formynderskab, hvilket den kan gøre ved at støtte sig til mænd som Grundtvig, Søren Kierkegaard, Rudin, Schartau, Wexels og Johnson (anførte artikel s. 551).

Brev nr. 445 OM til TSR 9/2-1903

- 153.35 Læge Sv.Aa. Rasmussen var gift med Laura Rasmussen, datter af sp. Carl Høyrup (jfr. Slægt og oplevelser s. 161ff.).
- 154.16 N.P. Arboe Rasmussen: Bemærkninger til Problemet: Jesus Kristus, Guds Søn (Theol. T. 1902/03 s. 1-33, 81-109, 449-50).

Brev nr. 446 TSR til OM 19/2-1903

- 155.20 Forslag til lov om ægteskabs indgåelse blev fremsat af justitsminister Alberti i Folketinget 7/11-1902. Ifølge motiverne til lovforslaget, der indførte obligatorisk borgerligt ægteskab, var det blevet til efter forhandlinger med rigets biskopper (Rt. 1902/03 Tillæg A sp. 3113-48); forakterne vedr. ægte-

skabsloven er samlet i 1. Kt. Akter vedr. lovforslag om ægteskabs indgåelse 1895-1903.

- 155.34 Jfr. Fr. Nielsen: Borgerligt Ægteskab. Aalborg 1902; om Fr. Niensens og TSR's holdning til regeringens forslag om obligatorisk borgerligt ægteskab se P.G. Lindhardt: Fem Aalborg-bisper. Aalborg 1954 s. 142ff.
- 156.11 Landstinget forandrede det af Folketinget vedtagne lovforslag om obligatorisk borgerligt ægteskab, således at der skulle være frit valg mellem kirkelig vielse og borgerligt ægteskab (se Rt. 1902/03 Tillæg B sp. 1865ff, Lt. sp. 829ff og Tillæg C sp. 1453f); resultatet blev, at loven ikke blev vedtaget.
- 156.19 Torkild Rørdams svigerfar var Johan Lange (død 1883), sp. i Sollien i Norge.
- 156.25 Jfr. note 14731.

Brev nr. 447 OM til TSR 30/4-1903

- 158.1 C. Henrik Scharling: Den lærde Skole og Universitetet. Et Indlæg i Skolesagen. K. 1903.
- 158.6 N. Teisen: Om Søren Kierkegaards Betydning som kristelig Tænker. K. 1903.
- 158.9 Jfr. N. Teisen til OM 8/3-1903 (NKS 4435).
- 158.12 Fr. Grundtvig skrev 2/12-1900 til OM, at han meget gerne ville komme til Gylling. Brevet er sendt fra København (NKS 4435).
- 158.16 Indsigelser mod alle Kætterier. Tertullians og Latinerkirkens mærkeligste Skrift om Troens Ord. Sigtet og oversat af F.L. Grundtvig. K. 1900.
- 158.19 Kejser Wilhelm II's besøg i København er fyldigt omtalt i Illustreret Tidendes påsketillæg 5/4-1903.
- 158.31 OM: Om Død og evigt Liv. Nogle Aftentanker. K. 1903.
- 159.3 Fredrik Nielsen: Forslag til Lov om Folkekirkens Forfatning. Aalborg 1903; bogen er fyldigt omtalt af J.H. Monrad i DKT 1903 sp. 201-04.

Brev nr. 448 TSR til OM 17/6-1903

- 160.9 Græsk: løsesum for mange. Matt. 20,28.
- 160.10 Græsk: for os. Se f.eks. 2. Kor. 5,21.
- 160.11 Græsk: for Kristi navns skyld. Jfr. 1. Joh. 2,12.
- 160.22 Georg Brandes: Nekrolog over "Kandidat" Christian Møller (Dagbladet 1870 Nr. 73).
- 160.31 TSR meddeler 15/5-1903 KUM, at visitatsrejsen til Bornholm finder sted fra 23/5 - 12/6-1903 (1. Kt. Journalsag 3C 21/1903); visitatsplanen findes i LAK Bornholms provsti. Diverse sager 1850-1905 (læg visitatser 1886-1903).

- 160.34 TSR har den 2/6-1903 ved visitatsbesøget på Christiansø påtegnet præstens embedsbog, kommunionbogen, tillysningsbogen, lærerens embedsbog og eksamensprotokollen om, at han har set disse protokoller, men han skriver intet om visitatsens forløb (LAK. Christiansø pastoratsarkiv). Om overfarten med kanonbåden "Falster" og om visitatsen på Christiansø se TSR's brev 4/6-1903 gengivet i Marie Rørdam: Tilbageblik paa et langt Liv (1911) s. 343-46.
- 161.11 Bispevielse [2/8-1903] (DKT 1903 sp. 525); biskop H.V. Sthyr's helbred medførte, at hans afsked i længere tid var ventet. Afskeden skete fra den 15/11-1903 (DKT 1903 sp. 639).

Brev nr. 449 OM til TSR 9/7-1903

- 161.36-37 Græsk: ved Jesus Kristus.
- 162.8 KUM cirk. 16/5-1903 til biskopperne ang., hvad der af renligheds- og sundhedshensyn bør iagttages ved uddelingen af nadverens sakramente (Love og Exp. 1903-04 s. 156-59). Diskussionen om det sundhedsfarlige ved benyttelsen af fælleskalk førte i 1909 til en bek., der muliggjorde indførelsen af særkalk. En gennemgang af hele sagen findes i Helle Blomquist og Per Ingesman: Et sammenstød mellem sundhedspolitik og kirkepolitik i begyndelsen af det 20. århundrede (Historie XIX, 1991-93, s. 672-707).
- 162.16 Bestemmelsen om provsteattesten, som er en indskærpelse af reskript 21/5-1817, findes i KUM cirk. 15/5-1903 om præstegårdenes vedligeholdelse (Love og Exp. 1903-04 s. 153-54).
- 162.22 Lov om menighedsråd af 15/5-1903. Ifølge § 5 skulle de kirkelige vælgere selv skriftligt anmode om at blive optaget på valglisten.

Brev nr. 450 TSR til OM 9/8-1903

- 163.27 Astrid Rørdams mand geologen Kristian Rørdam købte i 1902 Stubbergård, som han drev, indtil han i 1904 blev professor ved Landbohøjskolen.

Brev nr. 451 OM til TSR 3/9-1903

- 164.6 Ved præstemødet i Ryslinge 3.-6. august 1903 talte TSR om Kristi kors (DKT 1903 sp. 540-41). TSR udtalte sig bl.a. om den Anselmske forsoningslære, "der i ham har en noget betinget og afdæmpet Tilhænger med Tilknytningspunkt til O. Møllers Kritik".
- 164.31 Jfr. C.E. Mathiesen 7/8 og 2/9-1903 til OM (NKS 4435).

Brev nr. 452 TSR til OM 4/12-1903

- 165.18 De 6 biskopper er: C. Leunbach (LF 1899), Fr. Nielsen (Aalborg 1900), A.S. Poulsen (Viborg 1901), P.G. Koch (Ribe 1901), H.S. Sørensen (LF 1903), L.N. Balslev (Odense 1903). H.V. Sthyr, der tiltrådte som biskop i Odense i 1900, skulle ikke indvies, da han tidligere havde været biskop på LF.
- 165.21 Kgl. resol. 15/9-1903 om nedsættelsen af Nadverkommissionen. TSR skulle være kommissionens formand (Love og Exp. 1903-04 s. 320-21).
- 166.28 OM: Vejen til Livstræet. K. 1904.
- 166.30 Emil Koch: Det sociale Spørgsmaal og de Kristne. Foredrag ved Præstemødet i Ryslinge den 3.-6. August 1903. Udg. af Henry George Foreningen. Odense 1904 (også trykt i DKT 1903 sp. 577-82, 593-99).
- 166.32 Jens Nørregård: Brændende kirkelige Spørgsmål. En kort Redegørelse. K. 1903.
- 166.33 Det kirkelige udvalg blev nedsat ved lov 15/5-1903 (Love og Exp. 1903-04 s. 128-31). En oversigt over medlemmerne findes i: Forhandlingerne i det kirkelige Udvalg. 1. og 2. Samling. K. 1904 s. III-V.

Brev nr. 453 TSR til OM 27/1-1904

- 167.11 OM's brev er ikke bevaret. Den tilsendte bog se note 166.28.
- 168.7 Betænkning ang. Forandringer i Reglerne for Uddelingen af Nadverens Sakramente, afgiven af den d. 18. September 1903 nedsatte Kommission. K. 1904.
- 168.26 KUM 4/12-1903 til biskopperne (KUM 1. Kt. Brevbog 1903 Nr. 6078-84). TSR hører 23/12-1903 om de øvrige bispers udtalelser. TSR svarede 25/1-1904 (1. Kt. Journal 1793/1903); KUM cirk. 6/2-1904 ang. adgang for menighedsrådene til at afgive betænkning om præsteembeders genbesættelse i henhold til lov af 15/5-1903 § 18 (Love og Exp. 1903-04 s. 484-88).
- 169.4 DKT's redaktør J.H. Monrad døde pludselig den 18/10-1903, og DKT blev overtaget af J.P. Bang (se DKT 1903 sp. 697ff.).
- 169.7 Jfr. note 125.34 og 134.21.

Brev nr. 454 OM til TSR 9/2-1904

- 170.4 M.J. Færden: Det gamle Testament i Lyset af den nyere Bibelforskning. Kristiania 1902.
- 171.7 TSR havde i 1899 (gentaget i 1901) accepteret at føre tilsyn med revisionen af den autoriserede oversættelse af NT, selv om han egentlig mente, at det

var spild af tid at revidere oversættelsen, da man snarere skulle skabe en helt ny oversættelse. Arbejdet var overdraget til professorerne Schat Petersen og J.C. Jacobsen samt biskop Schousboe. Den sidstnævntes plads blev senere overtaget først af biskop Gøtzsche og derefter af biskop G. Koch. Da Schat P. døde i 1903 ønskede J.C. Jacobsen og G. Koch at fortsætte alene. I skr. 25/11-1903 meddelte TSR, at han derefter ikke længere ønskede at føre tilsyn med revisionen, da der "ikke foreligger noget Vidnesbyrd om, at nogen af dem besidder den særlige Indsigt enten i det Ny Testamente eller i Behandlingen af det danske Sprog" (KUM 1. Kt. Akter vedr. revision af bibeloversættelsen 1864-1907); KUM skr. 31/12-1903 til Det teol. Fak. ang. revisionen af NT (fakultetet overlades selv at ordne det tilsyn, som TSR hidtil har varetaget). Love og Exp. 1903-04 s. 450.

171.14 Den russisk-japanske krig 1904-05.

Brev nr. 456 OM til TSR 23/2-1904

173.21 Pauper frater: Det faste Punkt. Et polemisk Indlæg af en Præst. K. 1904 (forfatteren er Jens Sørensen Voldum). Jfr. nedenfor s. 189.

Brev nr. 457 TSR til OM 3/5-1904

174.29 TSR fik rejsetilladelse til udlandet fra den 9/4 - 25/4-1904 (KUM 1. Kt. Journal 3D 1904 Nr. 41, sag 20).

176.5 Der hentydes her til dogmet om Jomfru Marias ubesmittede undfangelse, som paven proklamerede i 1854.

176.18 Arbejdet i det kirkelige udvalg kan følges nøje ved hjælp af de trykte "Forhandlinger i det kirkelige Udvalg. 1.-7. Samling. K. 1904-07 (i alt 6 store bind); se også KUM 1. Kt. Det kirkelige udvalg i henhold til lov af 15.5.1903 (i alt 27 bd. og 4 pk.): indeholder bl.a. udvalgets og underudvalgenes forhandlingsprotokoller og bilag; KUM 1. Kt. Akter 1903-09 vedr. det kirkelige udvalg af 15.5.1903 (3 pk.): indeholder bl.a. sager vedr. valg af udvalgets medlemmer samt betænkninger og forslag fra udvalget. Jfr. Carl Trock: "Stod kirkeforfatningen for døren? Om det kirkelige udvalg 1904-07 (Dansk Teologisk Tidsskrift 1955 s. 105-22, 149-73); Per Ingesman: Kirkeforfatning, menighedsråd eller præstevalg. Alternativer i den folkekirkelige demokratiseringsproces 1901-22 (Forvaltningshistorisk antologi. Red. H. Blomquist og P. Ingesman. K. 1993 s. 209-28).

Brev nr. 458 OM til TSR 11/7-1904

- 179.9 Biskoppernes henvendelse til Folkekirkens menighedsråd og præster om præsteembedernes besættelse er bl.a. trykt i Kirken og Hjemmet 1904 s. 464-66.
- 179.29 Hansen = sp. H.A. Hansen, Blegind-Hørning.
- 179.30 V.G.F.R. Benzon, sp. Tirstrup-Fuglslev, blev i 1901 suspenderet og i 1904 afskediget p.g.a. forskellige klager.
- 179.33 P.O. Ryberg Hansen: Evangelierne som Kilder til Jesu Liv. Hovedtræk af den nyere Forskning. Kbh. og Kristiania 1904.
- 180.6 Græsk: ord, udsagn.

Brev nr. 459 TSR til OM 14/12-1904

- 181.1 Højskoleforstander Jens Nørregaard var medlem af det kirkelige udvalg valgt af menighedsrådene i Jylland.
- 181.13 Biskoppen i Salisbury 1885-1911 var John Wordsworth.
- 181.20 Bl.a. havde DKT en meget fyldig dækning af udvalgets arbejde.
- 181.31 Stenografisk referat se note 176.18.
- 181.38 Kultusministeren udpegede 4 medlemmer til udvalget, hvoraf valgmenighedspræst L.J. Laursen var det ene.
- 182.3 kollega i Aalborg = biskop Fr. Nielsen.
- 182.37 OM's meget lange anbefaling er vedlagt L.P. Berkows ansøgning 6/12-1904 om embedet som sp. Gosmer-Halling. Ansøgningen er også påført en anbefaling fra TSR i hans egenskab som biskop (KUM 1. Kt. Ansøgninger om gejstlige embeder 1853-1915).

Brev nr. 460 OM til TSR 11/1-1905

- 183.35 Ifølge KUM 1. Kt. Præstekaldslistene 1905 var der i alt 42 ansøgere til Gosmer-Halling; KUM forestilling 20/2-1905 (Forestillinger 1905 Nr. 18): heraf fremgår det, at menighedsrådet har indstillet Johnson + 2 andre (ikke Berkow), kgl. resol. 21/2-1905: Johnson ansættes.
- 184.17 Ministeriet J.C. Christensen afløste den 14/1-1905 ministeriet J.H. Deuntzer.
- 184.23 H.P. Hansen: Grundtvigianismen og dens Forhold til det lutherske Skriftprincip. K. 1904.
- 184.27 W.H. Green: Den højere Kritik af Pentateuken. Oversat af Oluf Olesen. K. 1904.
- 184.36 Helen Keller: Mit Liv. I Oversættelse ved Kathrine Faye-Hansen. Kristiania 1904.

- 185.17 Ludvig Schrøder: Den nordiske Folkehøjskole. Bidrag til dens Historie. K. 1905.
 185.19 N. Teisen: Om Viljens Frihed. K. 1904.
 185.22 Frederik Jungersen: Tror du paa Helligaanden? Til Belysning af 3die Troes-artikel. K. 1904.
 185.24 Jakob Knudsen: Jomfru Maria. Et Digt. K. 1904.

Brev nr. 461 TSR til OM 16/3-1905

- 187.3 Magnus Johnson var gift med Dorthea Elise Lange, datter af sp. N.F. Lange, Grimstrup.
 187.15 L.P. Berkow boede hos enkefru C.M. Schjørring, Dronningensgade 73 IV (Københavns Vejviser 1905 s. 261).
 187.34 OM: Jomfru Maria. Syv Taler fra Bebudelsesdagen. K. 1879.

Brev nr. 462 OM til TSR 26/3-1905

- 189.14 Kochs besøg jfr. Carl Koch til OM 18/1 og 21/2-1905 (NKS 4435).
 189.30 J.P. Bang: Det faste Punkt (DKT 1905 sp. 97-101, 113-22, 145-50, 161-67, 177-84, 193-206). Artiklerne var svar på J.S. Voldums bog: Det faste Punkt (se note 173.21); Voldum svarede Bang i DKT 1905 sp. 281-85, 297-307, 313-19, 329-39 (Et Par Udfald fra det faste Punkt).
 189.37 Th. Elmquist foreslog i: Et indtrængende Ord om Konfirmationen (Vort Samfund 1905 s. 38-40) helt at afskaffe bekendelsen ved konfirmationen. Han blev støttet af valgmenighedspræst Johan Clausen: Om Konfirmations Bekendelsens Afskaffelse (Vort Samfund 1905 s. 49-50).

Brev nr. 463 OM til TSR 5/7-1905

- 190.31 Biskop J. Clausens ansøgning om afsked 28/7-1905 findes i KUM 1. Kt. Journalsag 3 E 1414/1905; jfr. Biskop Clausens Farvel [hyrdebrev til Århus stifts præster, lærere og menigheder] og "En Adresse til Biskop Clausen" (Trykt i Horsens Folkeblad henholdsvis 3/11 og 4/11-1905).
 191.18 Martin Kähler: Sakramenterne som naademiddel. Gjælder reformationens opfatning i vore dage? Overs. af S. Bretteville Jensen. Kristiania 1905.

Brev nr. 464 TSR til OM 25/7-1905

- 192.7 OM: Den faste Grundvold. Et lille Lejlighedsskrift. K. 1905.
 193.3 Om besættelsen af Århus bispestol se Højskolebl. 1905 sp. 917, 1142, 1271-

72; jfr. KUM forestilling 18/9-1905 (Forestillinger 1905 Nr. 117, kgl. resol. 19/9-1905) og 1. Kt. Journalsag 3E 1414/1905. Ved en afstemning i Århus stifts præstekonvent den 14/8-1905 stemte 92 på pastor Schack og 57 på pastor V. Hansen, Nyk. M., medens 32 ikke ønskede at udtale sig om bispe-spørgsmålet. 500-600 repræsentanter fra menighedsrådene holdt møde den 7/9-1905 og stemte om, hvem de ønskede som ny biskop: Vilhelm Hansen fik 248 stemmer, biskop S. Sørensen, LF, 231, provst A. Andersen 79, provst Holck 43 og pastor Schack 21 stemmer.

- 193.15 Jfr. Carl Trock: Om Vilh. Hansen, præst i Nykøbing Mors 1879-1926 (KHSaml. 1994 s. 121-40, om bispevalget i Århus se s. 130f).
- 193.34 Torkild Skat Rørdam: What was the Lost End of Mark's Gospel? A New View of the Gospel Evidence for the Resurrection (The Hibbert Journal. A Quarterly Review of Religion, Theology and Philosophy. Vol. III. London 1904-05, s. 769-90).

Brev nr. 465 OM til TSR 26/7-1905

- 194.22 B. Paludan-Müller: Evangeliekritikens Vanskelighed. K. 1905.
- 194.33 Provst A. Andersen skrev f.eks. et par gange i Theol. T.: "Sandheden" i Johannesevangeliet (1899-1900 s. 353-80); anmeldelse og referat af Richard H. Grützmacher: Wort und Geist (1903-04 s. 159-69). A. Andersen udgav også flere bøger.
- 195.4 Stiftsprovsten i Århus var V.C. Lindhardt.
- 195.9 J. Voldum: Et Glashus. Overvejelser i Anledning af O. Møllers: "Den faste Grundvold" (Theol. T. Ny Rk. VI 1904-05 s. 542-77).
- 195.10 Andre reaktioner på OM's bog: J.P. Bang: "Den faste Grundvold" (DKT 1905 sp. 345-51) og Asger Højmark i Højskolebl. 1905 sp. 841-42.
- 195.19 Jfr. Karl Arvid Westling 30/6-1905 til OM (der er i NKS 4435 bevaret i alt 14 breve fra Westling 1903-10). Westling gav i 1908 sin nyfødte søn navnet Otto.

Brev nr. 466 TSR til OM 3/1-1906

- 197.4 Da Fr. Nielsen i 1905 blev forflyttet fra Aalborg til Århus, blev Christen Møller biskop i Aalborg (herom se P.G. Lindhardt: Fem Aalborg-bisper. Aalborg 1954 s. 165).
- 197.10 Om arbejdet i Det kirkelige Udvalg se note 176.18.
- 197.19 Odensemødets udtalelse er trykt i DKT 1906 sp. 156-58, jfr. sp. 170-72 og 249-50.

- 197.20 Jfr. Holger Begtrup til OM 6/12-1905 (NKS 4435).
- 197.40 Tidsskriftet Det ny Aarhundrede udkom 1903-09. 1.-2. årgang red. af P. Munch, 3.-6. årgang red. af Poul Levin og P. Munch.
- 199.19 Foreningens program er offentliggjort i Edv. Lehmann: Fri Forskning og positiv Kristendom. Udg. af "Ny theol. Forening". K. 1905; jfr. også Oluf Madsen: "Fri Forskning og positiv Kristendom". Et Konventsforedrag (DKT 1907 sp. 49-56, 67-76).

Brev nr. 467 TSR til OM 9/2-1906

- 200.19 Wilhelm II mødte op til Christian IX's begravelse (se artiklen Magternes Repræsentanter i København (Kejser Wilhelms Ankomst). Horsens Folkeblad 19/2-1906).
- 200.40 Holger Begtrup: N.F.S. Grundtvigs Kamp for kirkelig Frihed. En kort historisk Oversigt. K. 1905; jfr. brev fra Begtrup til OM 6/12-1905 (NKS 4435).
- 201.26 Om Morten Larsens synspunkter jfr. P.G. Lindhardt i Den danske Kirkes Historie VIII s. 33ff og 76ff.
- 201.35 Jfr. bd. II s. 77 og 79ff.
- 202.14 De to professorer i hebraisk = J.C. Jacobsen og F. Buhl.
- 202.25 J.S. Voldum var gift med smededatteren Ane Marie Madsen.
- 202.30 Se Højskolebl. 1906 Nr. 3 og 4.

Brev nr. 468 OM til TSR 6/9-1906

- 204.12 For frisindet Kristendom. Religiøse Foredrag af Andr. Brandrud, Lyder Brun, J. Gleditsch, Thv. Klaveness, S. Michelet, Johs. Ording. Kristiania 1906.
- 204.19 N.F.S. Grundtvig: Om den sande Kristendom og om Kristendommens Sandhed. Oprindeligt trykt i Theologisk Maanedsskrift 1826-27 og genoptrykt i N.F.S. Grundtvig. Udvalgte Skrifter ved Holger Begtrup. Bd. IV. K. 1904ff.
- 204.26 F. Torm: Om Johannesevangeliets Ægthed (Theol. T. 1905-06 s. 257-306, 385-402).
- 204.28 Valdemar Ammundsen: Menigheden og Theologien. K. 1906.
- 205.4 Hanne Marie Augusta Møller døde den 31/7-1906 i Brødrene Soldenfeldts Stiftelse.

Brev nr. 469 TSR til OM 13/9-1906

- 205.25 Jfr. Erik Nørr: Da biskop Martensen blev træt af visitatser (SPOR - arkiver og historie. K. 1987 s. 231-46).
- 205.37 F.C. Krarup: Religionsfilosofi. En Bog om det religiøse Livs Væsen og Ret. K. 1905.
- 206.16 Gr's skrifter i ny udgave se note 204.19.
- 206.37 Om bestræbelserne 1906-07 for at få oprettet et universitet og/eller en præsteskole i Århus se Aarhus Universitet 1928-1978. Red. Gustav Albeck. Århus 1978 s. 87ff.; især biskop Fr. Nielsen var aktiv for sagen.

Brev nr. 470 OM til TSR 30/11-1906

- 207.27 Brødrene Soldenfeldts Stiftelse, der blev åbnet 1894 på adressen Sortedamsdosseringen 85/Ryesgade 104, var beregnet for aldrende lærerinder, husjomfruer, syjomfruer, tjenestepiger og andre kvinder i København (Københavns Vejviser 1905).
- 208.11 Nørregaards anbefaling af J. Terkildsen som kapellan se note 118.26.
- 208.17 OM: Om Sakramentordenes Betydning og Form. K. 1906.
- 208.39 J.S. Deichmann Branth: Hvor vidt er vi i tro og lære? K. 1906.
- 209.1 Deichmann Branths fætter provst Knud Schott Deichmann var studiekammerat med både OM og TSR. Deichmann, der ingen børn havde, gav store midler til godgørenhed både til missionsagen og til enkeltpersoner.

Brev nr. 471 TSR til OM 13/12-1906

- 209.17 Græsk: ord. Jfr. Rom. 10,8; Ef. 5,26.
- 209.18 Græsk: tale, ord.
- 210.14 Jfr. Fr. Jungersens kritiske anmeldelse af OM's bog "Om Sakramentordenes Betydning og Form" i Vort Samfund 1907 s. 54-63.
- 210.28 Anna Dorothea Maria Møller døde 6/10-1906 (LAV. Gylling kirkebog 1904-38).
- 211.15 Herom se Forhandlingerne i det kirkelige Udvalg. 5.-7. Samling. K. 1906-07. Om udkastet til præstelønningslov jfr. 6. Samling, bilag nr. 7 og 7. Samling, bilag nr. 10.

Brev nr. 472 OM til TSR 9/2-1907

- 212.5 Jfr. J.P. Bangs nekrolog over V.J. Hoff i DKT 1907 sp. 65-66.
- 212.18 Se således Chr. Ludwigs: Mod Otto Møller (DKT 1907 sp. 145-53).

- 212.26 V.J. Hoff: Moderne Religiositet og gammel Kristentro. Til kristne Venner. K. 1907.
- 212.31 Hoffs afløser som præst ved Vartov blev provst A. Andersen, Helsingør.
- 212.34 N.P. Arboe Rasmussen: De sidste Blade af Jesu Lidelseshistorie. Med en synoptisk Oversættelse. K. 1906.
- 213.12 Konventionen mellem Danmark og Preussen af 11/1-1907 skulle løse det såkaldte optantproblem (børn født af danske optanter i Slesvig efter 1864 havde hverken dansk eller tysk indfødsret).
- 213.22 OM's kapellan fik ikke embedet i Give. Den nye sp. blev A.M. Nielsen.

Brev nr. 473 TSR til OM 30/3-1907

- 214.15 KUM forestilling 11/4-1907 (Forestillinger 1907 Nr. 55) ang. besættelsen af Århus og LF bispeembeder, kgl. resol. 12/7-1907: S. Sørensen og Wegener ansættes.
- 214.33 Jakob Knudsen: Inger. Roman. Kbh. og Kristiania 1906.
- 214.36 Jannik Lindbæk: Jakob Knudsens Teologi (Højskolebl. 1907 sp. 201-20).
- 215.16 Jfr. note 199.19.
- 215.21 Det kirkelige Udvalgs Udkast til Love om Folkekirkens Forfatning, Besættelse af Præste- Provste- og Bispe-Embeder og Behandling af folkekirkelige Retssager, samt den af Udvalgets Formand afgivne Betænkning. K. 1907 [108 sider].
- 215.28 Odense-mændenes udtalelse se note 197.19.
- 215.31 Jfr. Morten Larsen: Intet Kirkeraad eller - Udtrædelse af Folkekirken (Højskolebl. 1907 s. 377-86, 417-22).

Brev nr. 474 OM til TSR 6/5-1907

- 216.33 Om menighedsrådets medlemmer i Gylling se Slægt og oplevelser s. 164ff.
- 217.17 Jakob Knudsen annoncerede i brev 13/10-1906 til OM, at han ville komme på besøg i Gylling.
- 217.27 Om den nye højskole ved Roskilde se Højskolebl. 1907 sp. 651.
- 217.32 Folkeuniversitetstanken, som kom til Danmark i slutningen af 1890'erne fra England, førte i 1898 til, at Universitetet nedsatte Udvalget for folkelig Universitetsundervisning, som skulle sørge for, at de lokale folkeuniversitetsforeninger fik lærere og foredrag.
- 217.39 William Sørensen: Fromme Sjæles gode Gjerninger. Videnskabelige Conferencer ved Københavns Universitet særligt i Geologi og Archæologi. K. 1907.
- 218.7 Om Niels Kjeldsen-sagen se note 138.20.

Brev nr. 475 OM til TSR 11/9-1907

- 218.29 OM: Imod Christendomsforfalskning. En Indsigelse. K. 1907.
- 218.35 Det nye Testament. Den reviderede Oversættelse af 1907. K. 1907; kgl. resol. 25/6-1907 ang. autorisation af den ved professor i teologien Johannes Jacobsen og biskop over Ribe stift G. Koch gennemsete oversættelse af det Nye Testamente (Love og Exp. 1907-08 s. 147); prøveudgaven: Det nye Testament. Prøveudgave af en revideret Oversættelse ved Johannes Jacobsen og G. Koch. Revisionen er foretaget paa Foranledning af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet paa Grundlag af den af A.S. Poulsen og J.L. Ussing udarbejdede reviderede Oversættelse. K. 1906; jfr. note 33.28 og 171.7.
- 219.22 Prof. Vilh. Andersen underkastede oversættelsen et sprogligt gennemsyn og modtog herfor 400 kr. i honorar (KUM skr. 2/11-1907. 1. Kt. Brevbog 1907 Nr. 6134-37). Se også pk.: Akter vedr. revision af bibeloversættelsen 1864-1907.
- 219.24 TSR's datter: Gerda Rørdam.
- 219.26 Torkild Skat Rørdam blev i 1907 rkp. i Tårnby.
- 220.1 Jfr. Aage Møller: Det nys opdagede Skrift af Irenæus (DKT 1907 sp. 803-09).
- 220.5 Det hidtil eneste kendte værk af Irenæus var: Gendrivelse og kuldkastelse af den falske Gnosis (Adversus hæresis). Til dansk fandtes bogen kun oversat i brudstykker ved Grundtvig og P.W. Christiansen.
- 220.7 Cod. Syrus sinaiticus: græsk bibelhåndskrift i bogform skrevet i første halvdel af det 4. årh., måske i Ægypten.

Brev nr. 476 TSR til OM 19/11-1907

- 220.29 OM's skrift om sakramentordene se note 208.17.
- 220.29 Valdemar Ammundsen: Den unge Luther. Studier over hans Theologi. K. 1907.
- 221.3 F.C. Krarup: Nødvendig Berigtigelse (DKT 1907 sp. 682-83).
- 221.21 Græsk: fastholdelsen.
- 221.28 Ludvig Bøgeskov: Lidt om den grundtvigske Menighed og dens Kendemærke (Højskolebl. 1907 sp. 1569-78, 1603-06).
- 222.3 Gerløv-sagen: C.C. Bertelsen, sp. i Gerlev-Dråby 1901-07, tog sin afsked p.g.a. nervøsitet. Han blev derefter højskolelærer og senest sp. Starup-Grarup (DPS I s. 442). Sagen belyses af KUM forestilling Nr. 187/1907, kgl. resol. 22/11-1907: Bertelsen afskediges.
- 222.6 Bjerre-sagen: William Kierkegaard, sp. i Nebsager-Bjerre 1904-29, tog i

1906-07 orlov p.g.a. teologiske anfægtelser, men vendte i 1907 tilbage til stillingen (DPS X s. 1240f). Sagen belyses af KUM 1. Kt. Journalsag 3F 1321/1906 (heri W. Kierkegaards ans. om midlertidigt at lade embedet vare-tage ved kapellan og biskop Fr. Nielsens redegørelse for sagen).

- 222.16 Torkild Skat Rørdam blev viet til Charlotte Lange den 12/11-1907 i Vor Frue kirke af TSR (LAK. Vor Frue kirkebog. Viede 1904-08).

Brev nr. 477 TSR til OM 23/1-1908

- 222.39 J. Terkildsen blev 20/1-1908 udnævnt til sp. i Dallerup-Laasby.
 222.20 J.P. Bang: Det nyeste Indhug (DKT 1907 sp. 753-59); N.J. Laursen: Paulus - Luther - Grundtvig (Vort Samfund 1907 s. 305-11, 323-26); jfr. Valdemar Ammundsen: En Rettelse (smst. 1907 s. 326).
 223.31 Valdemar Ammundsen: Menigheden og Theologien. K. 1907.
 224.9 J.P. Bang var midlertidig docent i nytestamentlig eksegese fra 29/12-1903 (Årbog Univ. 1903/04 s. 845), indtil han i 1910 blev Peder Madsens efterfølger som professor.
 224.12 Erik Møller blev cand.mag. i historie, dansk og engelsk i vinterterminen 1907-08 med 1. karakter.

Brev nr. 478 OM til TSR 3/2-1908

- 224.25 OM annoncerede 2/2-1908 i DKT (1908 s. 80) efter en ny kapellan til afløsning for J. Terkildsen.
 224.26 Jfr. Chr. P. Pedersen til OM 20/1, 5/2, 8/2 og 11/2-1908 (NKS 4435).
 224.32 Jørgen Bay til OM 1/2-1908 (NKS 4435).
 225.13 H.F. Rørdam: Fra den religiøse Brydningstid i Aarene o. 1725-50. Af Kn. Heibergs Samlinger (KHSaml. 1907-09 s. 288-372).
 225.18 Kongemordet i Portugal: Portugal var præget af kaotiske politiske forhold, og i februar 1908 blev kong Karl og kronprinsen myrdet. To år senere blev kongedømmet afskaffet, og republikken indført.

Brev nr. 479 TSR til OM 4/2-1908

- 225.35 Se 14 ansøgninger fra Christian P. Pedersen aug. 1907 - marts 1908 med anbefaling 11/4-1907 fra St. Peders menighed, Minneapolis. Også TSR havde som biskop påtegnet ansøgningerne, bl.a. med henvisning til CPP's anbefalinger (1. Kt. Ansøgninger om gejstlige embeder 1853-1915).
 226.4 Laust Moltesen anbefalede i breve til OM 30/1 og 4/2-1908 (NKS 4435) Knud Rosendal til kapellan. Moltesen havde, medens han var højskolelærer

på Askov, forberedt Rosendal til studentereksamen. Rosendal ønskede som medhjælper hos OM at forberede sig til en stilling som frimenighedspræst i Sønderjylland. Jfr. Knud Rosendal til OM 6/2-1908 (NKS 4435). Rosendal blev i 1910 hjpr. ved frimenigheden i Aabenraa.

Brev nr. 480 OM til TSR 9/2-1908

- 227.32 Jfr. note 224.26; Pedersen endte med alligevel ikke at komme til Gylling.
 227.39 J. Voldum: Pastor L.J. Laursen og St. Hans Konvent (Kirken og Hjemmet 1908 s. 87-92); Voldum besvarede L.J. Laursens artikel: Til Belysning af "fri Forskning" (Vort Samfund 1908 s. 21-27). Heri havde Laursen angrebet Arboe Rasmussens foredrag om "Daab og Trosbekendelse", som blev udgivet på opfordring af St. Hans Konvent, hvilket førte til, at Laursen havde fremført forskellige "artigheder" om konventet.

Brev nr. 481 TSR til OM 19/2-1908

- 228.32 TSR: Den sande kristne Tro og vor Tro. Prædiken paa 4. Søndag efter Hellig tre Kongers Dag. K. 1908.
 228.35 Lavrids Nyegård: Luther og Grundtvig (DKT 1908 sp. 17-24, 33-41, 81-88, 97-104, 145-52, 161-68).
 229.1 H.F. Rørdam: Sven Rosén. Nogle Træk af en Sværners Historie. Efter Kn. Heibergs Samlinger (KHSaml. 1907-09 s. 229-57).
 229.13 F.C. Krarup: Religionsfilosofi. En Bog om det religiøse Livs Væsen og Ret. K. 1905.
 229.26-27 Græsk: læreform. Rom. 6,17.
 229.32 Græsk: lade jer vide, gøre jer bekendt med. Jfr. 1. Kor. 12,3.
 229.39 Erling Rørdams søn, der fik bedstefaderens navn Thomas Skat Rørdam, blev født 13/11-1902 og blev døbt af TSR i Frederiksberg kirke den 21/12-1902 (LAK. Frederiksberg kirkebog. Fødte drenge 1899-1902).

Brev nr. 482 TSR til OM 27/2-1908

- 230.24 OM havde allerede i 1906 haft forbindelse med Victor Koch, som bad OM gennemlæse et manuskript, som Koch havde udarbejdet på grundlag af OM's bog om Johannes Åbenbaring (V. Koch til OM 15/11 og 26/11-1906). V. Koch døde i 1924 som landets ældste præst (95 år gammel).

Brev nr. 483 TSR til OM 27/2-1908

- 230.38 Om ansættelsen af Bay se KUM 1 Kt. Journalsag 3H 456/1908 (heri OM's ans. til Kongen 19/2-1908 om at få Bay som kapellan; brodersønnen Hans L. Møllers skr. til fuldmægtig Ploug om at fremskynde sagen, da OM var i stor forlegenhed; Krigsministeriets tilladelse 12/3-1908 til, at Bay måtte slippe for indkaldelse til øvelse; KUM forestilling 19/3-1908 (Forestillinger 1908 Nr. 48), kgl. resol. 20/3-1908: Bay beskikkes til kapellan i Gylling.
- 231.20 Se således V. Koch: Om Bibelens Inspiration (DKT 1905 sp. 769-74, 785-88).

Brev nr. 484 OM til TSR 1/3-1908

- 231.33 Jfr. Jørgen Bays otte breve til OM i perioden 7/1 - 25/3-1908 (NKS 4435).
- 231.40 J.G.T.G. Harboe, der skulle være hjælpepræst i Søllerød, og P. Holger Petersen, der skulle være hjælpepræst ved valgmenigheden i Ryslinge.
- 232.7 Jfr. H. Martensen-Larsens notits i Kirken og Hjemmet 1908 s. 141; en anmeldelse af TSR's prædiken findes smst. s. 146-53.

Brev nr. 485 OM til TSR 18/5-1908

- 232.20 TSR og Marie Rørdam blev viet 19/5-1858 i Frederiksberg kirke (LAK. Frederiksberg kirkebog. Viende 1853-58).
- 232.31 Jfr. Bay til OM 22/5-1908. NKS 4435.
- 232.36 Jfr. LAV. Kirkebog for Gylling sogn 1904-38.
- 233.2 Reinhold Seeberg: Lehrbuch der Dogmengeschichte. I-II. Erlangen u. Leipzig 1895-98, 2. udgave I-IV 1908-20; Reinhold Seeberg: Grundriss der Dogmengeschichte. Leipzig 1901, 2. udgave 1905.
- 233.8 Om biskop Sophus Sørensens visitats i Gylling se LAV. Århus bispearkiv. Visitatsprotokol 1907-16; jfr. Mellem Otto og Jakob bind I s. 23*.
- 233.21 Jens Nørregaard tog sin afsked som højskoleforstander i juli 1908 (Afskedsmødet paa Testrup Højskole. Højskolebl. 1908 sp. 1025-38); Festen for Dr. Jens Nørregård 13. Novbr. 1908 [i Grundtvigs Hus i anledning af 70. års dagen]. Højskolebl. 1908 sp. 1549-54; Jørgen Andersen Bo: Jens Nørregård (smst. sp. 1497-1504).
- 233.37 Udgangspunktet for debatten var H. Martensen-Larsens omtale af TSR's prædiken: Den sande kristne Tro og vor Tro (se note 232.7); K. Norup: Om Vejen til Kristus (Kirken og Hjemmet 1908 s. 258-65); Martensen-Larsens svar smst. s. 296-302.

Brev nr. 486 TSR til OM 19/6-1908

- 235.21 Indvielsen af Grundtvigs Hus den 26. Maj 1908 (DKT 1908 sp. 360-64); jfr. Højskolebl. 1908 sp. 711-14.
- 235.34 [Karl Larsen og Victor Dalhoff-Nielsen]: Dommens Dag. 1.-12. Oplag. K. 1908.
- 236.6 Arnold Kühnells efterfølger som chef for 1. generalkommando var Christian Lütken, men han tog sin afsked allerede i 1909 og blev afløst af J.V.C Gørtz, da han ikke var tilfreds med ordningen af Københavns forsvar.

Brev nr. 487 OM til TSR 24/9-1908

- 236.20 Acta 20,38: Det, der smertede dem mest, var hans ord om, at de aldrig mere skulle få ham at se.
- 236.38 F.C. Krarup: Jesus, Guds Søn. Gammel og ny Lære om Kristi Person. K. 1908.
- 237.5 F.C. Krarup var censor ved teol. embedseksamen 1902-28.
- 237.6 Højesteret afsagde i 1908 dom i en sag mellem frk. Mary Westenholz og Hørsholm sogneråd. Dommen, der bl.a. byggede på en erklæring fra landets biskopper, gik ud på, at medlemmerne af "Det frie Kirkesamfund" = unitarierne måtte betragtes som stående uden for Folkekirken. Jfr. J.P. Bang: Højesteretsdommen i Spørgsmaalet: Unitarismen og Folkekirken (DKT 1908 sp. 423-27, 539-43); unitarsagen blev drøftet ivrigt i Højskolebl. 1908 mellem Morten Larsen, V. Brücker, Mary Westenholz og N.J. Laursen.
- 237.11 Skåruppræsten S.M. Sørensen giftede sig 2. gang p.g.a. sindssygdhed hos den første kone (DPS III s. 378, 380); Bjerresagen se note 222.6.

Brev nr. 488 OM til TSR 9/2-1908

- 239.4+5 OM's søstre: Thea og Nicoline Møller.

Brev nr. 489 TSR til OM 21/2-1909

- 240.15 Om forsvarsspørgsmålet og Niels Neergaards stilling hertil se Lorenz Rerup: Danmarks historie. Bd. 6. K. 1989 s. 225ff.
- 240.19 Holger Begtrup havde i artiklen Nytaarstanker (Højskolebl. 1909 sp. 1-6) kommenteret forsvarssagen, hvilket affødte en vældig polemik i de følgende numre af Højskolebl.

Brev nr. 490 OM til TSR 27/4-1909

- 241.27 Om TSR's ordination se bind I note 242.15.
241.31 Om OM's ordination se bind I note 34.9.
241.40 Anordning 1/2-1909 ang. konfirmationen (Love og Exp. 1909-10 s. 19-25); herom se Gertrud Iversen: Konfirmationsanordningen af 1909. En undersøgelse og vurdering til belysning af menighedsrådenes allerførste dage (KHSaml. 1988 s. 145-75).
242.8 Bek. 9/2-1909 ang. adgang til at benytte særkalke ved uddelingen af nadverens sakramente + KUM cirk. til biskopperne 9/2-1909 ang. ordningen af alterkalke med anvendelse af særkalke (Love og Exp. 1909-10 s. 32-35); jfr. note 162.8 og 168.7.
242.30 Gustav Jensen: En Fejl ved den nyere Teologi. Kristiania 1909.

Brev nr. 491 TSR til OM 29/6-1909

- 243.21 TSR: Tale ved Aabningen af den danske Rigsdag den 9de Juni 1909. K. 1909; Folketinget blev åbnet efter valget i slutningen af maj. Først den 16/8-1909 lykkedes det at få udnævnt det nye ministerium Holstein-Ledreborg med J.C. Christensen som forsvarsminister (Lorenz Rerup: Danmarks historie. Bd. 6 (1989) s. 227).
244.36 Th. Bredsdorff deltog ligesom Begtrup (se note 240.19) ivrigt i forsvarsdebatten: Thomas Bredsdorff: Et lille Land og et stort Militærapparat (Højskolebl. 1909 sp. 273-76); Th. Bredsdorff: Svar til mine Angribere (smst. sp. 493-500).
245.2 OM: Imod Christendomsforfalskning. En Indsigelse. K. 1907.

Brev nr. 492 OM til TSR 5/7-1909

- 246.19+21 Om disse besøg se L.P. Berkow til OM 6/7-1909 og J. Voldum til OM 23/12-1909 (NKS 4435).
246.31 Harald Høffding: Danske Filosofer. K. 1909.
246.34 Johannes Aabenbaringsbog, oversat og ledsaget af Forklaringer af S. Konstantin-Hansen. K. 1909.
246.37 Alterbogen. Kollektter, Epistler og Evangelier til Søn- og Helligdagene samt Jesu Kristi Lidelseshistorie efter den reviderede Oversættelse. K. 1908.
247.3 Det nye Testament. Den reviderede Oversættelse af 1907. K. 1907; jfr. note 218.35.

Brev nr. 493 OM til Marie Rørdam 26/9-1909

247.20 I et brev til Deichmann Branth 9/11-1909 redegjorde OM for, hvad TSR havde betydet for ham (Mellem Otto og Jakob. Bd. II s. 406-08).

Brev nr. 495 OM til Marie Rørdam 5/10-1909

249.25 Se ovenfor s. 244.

Brev nr. 496 Marie Rørdam til OM 16/10-1909

250.12 Ved Biskop, Dr. theol. & phil. Thomas Skat Rørdams Jordefærd. K. 1909.

Der findes ikke bevaret senere breve mellem OM og Marie Rørdam, men Marie Rørdam sendte telegrammer til OM den 10/1-1910 i anledning af hans 50-års jubilæum som præst ("Gud gøre de kommende dage blide ved sin Naade og Velsignelse") og den 20/2-1911 i anledning af OM's 80-års dag ("En kærlig Lykønskning fra Deres bedste Vens Hustru"). NKS 4435. Telegrammer.

BIBLIOGRAFISKE OVERSIGTER

1. Thomas Skat Rørdams trykte arbejder

Bibliografien er opdelt i fire grupper: 1) bøger; 2) mindre pjecer, hovedsagelig taler og prædikener. En del af disse er selvstændige særtryk fra tidsskrifter, landmodeberetninger m.v. De fleste af særtrykkene findes i Det kgl. Bibliotek; 3) prædikener og taler trykt i bøger; 4) tidsskriftsartikler. Listen er udarbejdet på grundlag af en systematisk gennemgang af kirkelige og teologiske tidsskrifter. Særskilt bringes der en oversigt over udgivelsen af hæfterne af de mange udgaver af TSR's Ny Testamente, som omtales mange gange i brevene.

a. Selvstændige bøger

Melito's Tale til Keiser Antonin, samt nogle hidtil ukjendte Brudstykker af samme Forfatter oversat fra syrisk. Fra Theologisk Tidsskrift. K. 1856

Libri Judicum et Ruth secundum versionem Syriaco-Hexaplaem. I-II. K. 1859 [disputats] og 1861

Tiltaler ved Præstevielser. Af Samuel, Biskop af Oxford. Oversat efter den tredie engelske Udgave. K. 1862

Dr. Morten Luthers Huuspostille fordansket af Peder Tidemand. Efter den første Udgave af 1564 paany udgivet. K. 1868 [benævntes Luthers Billed-Huuspostil]

Historisk Oplysning om Den hellige Skrift. K. 1866 [148 s.]; 2. Udg. K. 1872; 3. Udg. K. 1884.

Afhandlinger ved den theologiske Konkurrence i Oktober og November 1866. K. 1867 [147 s.]

Den kristelige Lære, fremstillet i Sammenhæng. K. 1868 [321 s.]; 2. Oplag. K. 1869; 3. Oplag. K. 1874; 4. Oplag. K. 1881; 5. Oplag. K. 1885; 6. Oplag. K. 1892; 7. gennemsete Udg. K. 1902; 8. Udg. ved Hemming Skat Rørdam. K. 1912; grønlandsk udgave: Kristumiut ajokersûtait. Oversat af C.W. Schultz-Lorentzen. Godthaab 1910

Forsvar imod Biskop Dr. theol. G.P. Brammers Angreb paa "Den kristelige Lære". K. 1869 [37 s.]

Grundtvig og Luthers lille Katekisme. K. 1873 [32 s.]

Tidens Alvor. Et Foredrag. Næstved 1876 [23 s.]

Ret og Frihed. Et Foredrag. K. 1877 [30 s.]

Arbejde og Taksigelse. To Foredrag. K. 1878 [48 s.]

Det er godt at haabe. Et Foredrag. K. 1879 [28 s.]

Bibliografiske oversigter

- De kirkelige Frihedskrav. Til Overvejelse for danske Kristne. K. 1881 [135 s.]; 2. Oplag. K. 1881
- Kirkeaaaret. En Aargang Prædikener. K. 1881 [502 s.]; 2. Udgave. K. 1890 [468 s.]
- Salmebog for Kirke og Hjem, et Forslag af C.J. Brandt, J.C. Holck, Fredrik Nielsen, TSR, G. Schepelern, V. Schousboe og R. Volf. K. 1885
- Kirkenøden i Kjøbenhavn. Særskilt Aftryk af Berlingske Tidende. K. 1896 [11 s.]
- E.F. Larsen, TSR og A. Schack: Den Lovhjemlede Prostitutions Fordærvelighed. Tre Foredrag holdte i Bethesda 10. Decbr. 1895. K. 1896 [74 s.]
- Det ny Testament. Oversat med Anmærkninger til Oplysning for kristne Lægfolk. I-II. K. 1887-92; anden gennemsete Udgave. I-II. K. 1894-95; tredie gennemsete Udgave. I-II. K. 1903-04 [550+620 s.]; lommeudgave. 1.-4. oplag K. 1906-14 [uden anmærkninger] [672 s.]
- [om udgaverne af NT se redegørelsen nedenfor s. 311-13]
- Naadens Aar. En Aargang Prædikener over Evangelierne i den ny Textrække. K. 1900 [556 s.]
- Den danske Folkekirke og dens Forfatning. Et Indlæg i Forhandlingen om det forelagte Lovforslag om Menighedsraad. K. 1901 [78 s.]
- Evig Frelse og evig Fortabelse. Et Lejlighedsskrift. 1.-6. Oplag. K. 1901 [118 s.]; 7. Oplag med en Efterskrift. K. 1901
- Kirkelige Lejlighedstaler. Udg. H. Skat Rørdam. K. 1909 [204 s.]

b. Mindre pjecer (taler og prædikener)

- Tale ved Provsteindsættelse. u.å. [ca. 1880] [8 s.]
- Prædiken ved Aabningen af den danske Rigsdag d. 6te Oktbr. 1884 [19 s.]
- Kødets Opstandelse. En Paaskeprædiken. K. 1885 [16 s.]
- To Prædikener paa første og anden Søndag efter Trinitatis 1886. K. 1886 [31 s.]
- Tale ved Enkefrue Christiane Hoskiærs Jordefærd 9de Juli 1886. K. 1886 [8 s.]
- Folkekirke og Frimenighed. Prædiken paa Landemodet i Roskilde d. 6te Juli 1887 (Særtryk af Acta Synodi Johanneæ). K. 1888 [21 s.]
- Carl Vilhelm Lange. Født d. 22. Marts 1836, død d. 4. August 1888. K. [1888] [13 s.]
- Fru Nicoline Kihl (født Warncke). D. 6. September 1888. K. [1888] [9 s.]
- Tale ved Krydserkorvetten "Valkyrien"s Afløbning d. 8de September 1888. K. [1888] [6 s.]
- Tale ved Generallieutenant Johan v. Bülow's Bisættelse i Holmens Kirke, d. 11te Oktober 1890. K. 1890 [12 s.]
- Tale ved Professor Dr. phil. Niels W. Gades Bisættelse i Holmens Kirke d. 29. Decbr. 1890. K. 1891 [12 s.]
- Tale ved Krydseren "Geiser"s Afløbning d. 5te Juli 1892. K. 1892 [7 s.]
- Tale ved Carl Plougs Jordefærd i Vor Frue Kirke 3. November 1894. K. 1894 [12 s.]

- Tale ved Provsteindsættelse. K. 1895 [8 s.]
- Guds Børns Fuldkommenhed. Prædiken paa Landemodet i Roskilde d. 8. Juli 1896. K. 1896 [14 s.]
- Tale ved Provsteindsættelse ved Landemodet i Roskilde d. 8de Juli 1896. K. [1896] [7 s.]
- Tale ved Provsteindsættelse den 7de Juli 1897. U. St. 1897 [8 s.]
- Høsten er stor, Arbejderne ere faa. Prædiken i Holmens Kirke paa det københavnske Kirkefonds Aarsdag. K. 1897 [19 s.]
- Tale ved Provsteindsættelse d. 6. Juli 1898. K. [1898] [11 s.]
- [Hyrdebrev] Til Præsterne i Sjællands Stift. K. 1898 [4 s.]
- Tale ved Ordinationen i Frue Kirke den 15de Marts 1899. U. St. 1899 [6 s.]
- Ved Nathanaelskirkens Indvielse den 19de Marts 1899. K [1899] [12 s.]
- Tale ved Præstevielse d. 31. Maj 1899 (Særtryk af Dansk Kirketidende). K. 1899 [15 s.]
- Tale ved Provsteindsættelsen den 5te Juni 1899. K [1899] [8 s.]
- Ved Kristkirkens Indvielse den 6. Maj 1900. K. [1900] [4 s.]
- Tale ved Provsteindsættelsen den 4. Juli 1900. U. St. 1900 [11 s.]
- Tale ved Fredens Kirkes Indvielse [18/11-1900]. U. St. og Å. [1900] [8 s.]
- Prædiken i Holmens Kirke. Luk. 12, 35-37. U. St. og Å. [ca. 1900] [7 s.]
- Tale ved Andreaskirkens Indvielse den 3. Marts 1901. K. [1901] [6 s.]
- Tale ved Rektorindsættelsen i Roskilde 6. Jan. 1902 (Særtryk af Roskilde Katedralskoles Program). Roskilde 1902 [9 s.]
- Ved Indvielsen af Markus-Kirken paa Frederiksberg den 9. Nov. 1902 (Særtryk af Dansk Kirketidende). K. 1902 [12 s.]
- Tale ved Indvielsen af Kirken i Gadevang den 17de Januar 1904. K. 1904 [14 s.]
- Tale ved Kong Christian IX.s Bisættelse i Roskilde Domkirke den 18. Februar 1906. K. 1906 [18 s.]
- Sendebrev fra Sjællands Biskop til den Grønlandske Menighed. K. 1906 [3 s.]; også med grønlandsk titel og tekst
- Ved Filipskirkens Indvielse den 27. Oktober 1907. K. [1907] [1 bl.]
- Den sande Kristne Tro og vor Tro. Prædiken paa 4. Søndag efter Hellig tre Kongers Dag. K. 1908 [14 s.]
- Tale ved Indvielsen af Eliaskirken, den 17. Maj 1908. K. [1908]
- Tale ved Solbjergkirkens Indvielse den 8. Juni 1908. K. [1908] [4 s.]
- Tale ved Aabningen af den danske Rigsdag den 9de Juni 1909. K. 1909 [12 s.]
- Tale ved Provsteindsættelsen d. 7. Juli 1909. Efter Biskoppens efterl. Manuskript. K. 1909 [8 s.]

Bibliografiske oversigter

c. Taler og prædikener i bøger

- Søndag efter Nytaar og Niende Søndag efter Trefoldighed (trykt i C.J. Brandt og Fr. Nielsen: Prædikener af danske Præster. K. 1875 s. 43-48, 313-18)
- Tale ved Svend Hersleb Grundtvigs Kiste i Frederiksberg Kirke 19. Juli 1883 (trykt i Svend Hersleb Grundtvig. Et Mindeskraft, samlet og udgivet af Frederik Barfod. K. 1883, s. 73-76)
- Prædiken (Luk. Ev. 24, 13-35). Trykt i Taler ved Bispeindvielsen i Frue Kirke Anden Paaskedag, 15. April 1895. K. 1895 s. 18-28
- I de trykte beretninger om de kirkelige møder 1886ff ("Bethesdamøderne") og i Sjællands Stifts landemodeberetninger (Acta Synodi Johanneæ) findes gengivet en række prædikener og taler af TSR

d. Artikler (opstillet alfabetisk efter tidsskriftets navn)

Budstikken. Et Folkeskrift til Oplysning og Opbyggelse. Udgivet af F.E. Boisen
1877

s. 544-72 Om Nødløgn

Dansk Folketidende. Red. af Sofus Høgsbro

1873

Nr. 52 s. 202 Breve fra Højskole-Elever [imødegæelse af indlæg fra Anton Nielsen]

Dansk Kirketidende

1861

sp. 257-64 Om den for theologiske Kandidater anordnede Prøve-Prædiken

1863

sp. 87-117 Salmeren, oversatte af Chr. Hermansen, Prof. i Theol. Anmeldelse

sp. 837-44 Mit Forhold til den danske Missionsskole

1865

sp. 169-82, 185-97 Anmeldelse af E. Holm: Gejstlighedens Optræden ligeoverfor Staten fra Slutningen af Constantin den Stores regering indtil det vestromerske Riges Fald

1867

sp. 412-16 Anmeldelse af Modus confidendi. De passione Domini. Et tabt dansk Skrift fra c. 1500. Udg. paany af C. Bruun

306

Dansk Kirketidende fortsat

1868

sp. 178-86 Jesus Kristus, undfangen ved den Helligaand

1873

sp. 169-76, 192-98, 217-28 Den kristne Menigheds Tro og de nyeste Forslag til Forbedring af sammes danske Ordlyd

1874

sp. 529-58 Anmeldelse af Domprovst L. Gude: Den hellige Nadver. Bd. I

sp. 675-83 Folkehøjskolen og Præstehøjskolen. En Tale paa Højskolemødet i Sorø, d. 29de September [1874]

1875

sp. 505-36 Om Nøglemagten [foredrag på Roskilde præstekonvent]

sp. 553-66 Om "Guds Ord som Naademiddel". I Anledning af den dogmatiske Opgave ved den sidste teologiske Examen

sp. 745-59 Om Guds Ord i den kristelige Forkyndelse

1876

sp. 73-79 I Anledning af Pastor Christianis Stykke om "Guds Ord til os"

sp. 201-09 Svar til Pastor Christiani [jfr. E. Christiani i DKT 1876 sp. 173-75]

sp. 761-79 Kirkebønnen for Konge og Øvrighed

sp. 841-53 Den blodsottige Kvinde. En Betragtning

1878

sp. 401-05, 465-68 Salmer af Afrem Syrer

sp. 761-65 Om Ordspr. 18, 22

sp. 801-10 Daabspagten og Verdensbygningen

1879

sp. 126-34 Himlen og Jorden

sp. 225-33 Om Fortolkningen af 2. Ped. 3, 5-7

sp. 457-61 Svar til N. Lindberg

sp. 625-50 Om Troesbekjendelsen som Dommer over det ukristelige. Tale paa Venemødet d. 9de Septbr.

sp. 753-84 Svar til Præsterne Birkedal og Leth

1880

sp. 57-77 Svar til Pastor Birkedal [i debatten om Trosbekendelsen som dommer]

Bibliografiske oversigter

Dansk Kirketidende fortsat

sp. 585-97 Den kirkelige Anskuelses Stilling i den danske Menighed. Tale paa Vennemødet i Kjøbenhavn, 8. Septbr.

sp. 660-61 Svar til Kand. Harald Holm

sp. 681-82 Afslutning [i debatten med H. Holm om TSR's tale på vennemødet]

1889

sp. 563-65 Om Ordet "Helvede" i Luk. 16, 23 [svar til pastor Constantin-Hansen]

1890

sp. 531 Forhandlingen paa det kirkelige Møde i København i Oktober [svar på fire præsters henvendelse til styrelsen for Bethesdamøderne]

1892

sp. 316-17 Forhandlingen paa Betesdamøderne [svar til pastor Ludvig Christensen]

1895

sp. 262-67 B.J. Fog og TSR: To Hyrdebreve [biskop Fogs afskedshilsen og TSR's tiltrædelseshilsen]

1899

sp. 385-92 Tale ved Provsteindsættelse (Efter "Landemodeakten" af 1898)

sp. 481-89 Tale ved en Præstevielse den 31. Maj 1899

1902

sp. 801-06 Ved Indvielsen af Markus Kirken paa Frederiksberg, d. 9. November 1902

1903

sp. 737-42 Tale ved Sognepræst J.H. Monrads Bisættelse og Jordefærd

1906

sp. 777-85 Tale, holdt i det kirkelige Udvalg

Dansk Missionsblad

1875

Tillæg til nr. 7, s. LXXIII-LXXXIII Prædiken over Joh. Evang. 3, 1-8 ved Det almindelige Missionsmøde i Fredericia d. 20-21 Juli 1875

Evangelisk Ugeskrift. 2. Række

IX 1863

s. 192-99, 265-80 Forhandlinger om Præsteeden

XI 1864

s. 19-24 Mit forhold til den danske Missionskole

Fra Bethesda

1893

s. 409-24 Pastor Vilh. Becks Lære om Daaben og Betingelserne for dens Gyldighed

Højskolebladet

1882

sp. 1021-26 Hvem ophæver Ægteskaber. En Oplysning

1887

sp. 1748-56 Den hellige Skrift og Pastor V. Brücker

sp. 1999-2001 Svar til Pastor Dalsgaard

Kirkebladet til Menighedens Opbyggelse. Udg. af Thomas Rørdam

1877

s. 209-24 Toldere og Syndere

1878

s. 401-11 Prædiken ved Mødet i Højby. Luk. 6, 36-42

Kirkehistoriske Samlinger (Ny Kirkehistoriske Samlinger)

I 1857-59

s. 265-318 Tre Prædikener af Mag. Nicolaus de Dacia [efter håndskrift i biblioteket på Merkou Kollegium i Oxford]

II 1859-62

s. 795-812 Nogle Breve fra Nic. Edinger Balle

Nordisk månedsskrift for folkelig og kristelig oplysning

1872 I

s. 1-33 Dåbspagt og dåbsløfte

Nordslesvigske Søndagsblad. Kirkelig Del. Udg. af Chr. F. Monrad og A.C.C. Holdt

1. årg. 1880-81

s. 177-82 Prædiken 2. søndag efter Paaske

Bibliografiske oversigter

2. årg. 1882

s. 273-80 Prædiken 12. Søndag efter Trinitatis

3. årg. 1883

s. 297-304 Prædiken 18. søndag efter Trinitatis. Matth. Evang. 22, 34-46. Kærlighed er Livets Fylde

Sædemanden. Kristeligt Ugeblad

1880

s. 129-39 Hver den som er af Sandhed hører min Røst [Prædiken 3. Søndag i Fasten]

1881

s. 17-24 Første Søndag efter Hellig tre Kongers Dag

1882

s. 657-66 Nittende Søndag efter Trinitatis

1886

s. 433-42 Tredje Søndag efter Trinitatis [Text: Matth. 16, 1-26]

Theologisk Tidsskrift. Udg. C.E. Scharling og C.T. Engelstoft

1856

s. 147-98 Melitos Tale til Keiser Antonin samt nogle hidtil ukjendte Brudstykker af samme Forfatter

Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke. Udg. H.V. Sthyr

XI 1896

s. 519-36 Raader Pavlus i 1. Kor. 7, 21 de kristne Trælle til at give Afkald paa at blive fri?

XII 1897

s. 162-63 [Svar til J.L. Ussing - jfr. s. 158-61]

Vort Samfund. Udg. af "Kirkeligt Samfund af 1898"

7. årg. 1905

s. 26-27 Almindelig borgerlig Ægteforening. Af Biskop Rørdam i det kirkelige Udvalg

Vort Samfund. Udg. af "Kirkeligt Samfund af 1898" fortsat

8. årg. 1906

s. 173-77 Om Ligbrænding. Af Biskop Rørdams Tale i det kirkelige Udvalg

9. årg. 1907

s. 230-33 Om Ægteskabet. Af en Tale af Biskop Rørdam i d.k.U.

Vægteren

1897

s. 337-52 Om Nødløgn [genoptrykt fra Budstikken 1877]

2. Hæfter og udgaver af Thomas Skat Rørdams Ny Testamente.

Hæfterne er dateret ved hjælp af Dansk Bogfortegnelse [forkortet DB], som udkom ca. hver anden måned.

Det ny Testamente, oversat med Anmærkninger til Oplysning for kristne Lægfolk.

Gads Forlag:

1. Hæfte	200 sider	2,80 kr.	DB apr.-juni 1886
2. Hæfte	192 sider	2,80 kr.	DB nov.-dec. 1886
3. Hæfte	194 sider	2,80 kr.	DB nov.-dec. 1887. Bd. I
4. Hæfte	160 sider	2,80 kr.	DB maj-juli 1889
5. Hæfte	192 sider	2,80 kr.	DB maj-aug. 1890
6. Hæfte	212 sider	2,80 kr.	DB okt.-nov. 1892. Komplet
Komplet I-II		16,25 kr.	

Anden gennemsete Udgave. Gads Forlag:

1. Hæfte	80 sider	0,40 kr.	DB sep.-okt. 1894
2.-3. Hæfte	160 sider	0,80 kr.	DB okt.-nov. 1894
4.-5. Hæfte	160 sider	0,80 kr.	DB nov.-dec. 1894
6. Hæfte	80 sider	0,40 kr.	DB dec. 1894
7.-8. Hæfte	160 sider	0,80 kr.	DB jan.-feb. 1895
9. Hæfte	80 sider	0,40 kr.	DB feb.-apr. 1895
10. Hæfte	80 sider	0,40 kr.	DB maj-jun. 1895
11. Hæfte	80 sider	0,40 kr.	DB jun.-aug. 1895
12. Hæfte	80 sider	0,40 kr.	DB aug.-sep. 1895
13.+14.-15. Hæfte	80+140 s.	1,20 kr.	DB sep.-okt. 1895. Komplet
Komplet Bd. I-II		6,00 kr	(indbundet: 9,40 kr).

Anden udgaven udkom udover i ordinær udgave også "i stort Format paa Skrivepapir". Pris pr. hæfte 1 kr. Den komplette udgave i stort format kostede 9,80 kr. hæftet og 15 kr. indbundet.

Tredie gennemsete Udgave. Gads Forlag:

Bind I-II   550 + 620 sider   6,00 kr (Indb. 9,50 kr.)   udkom 1903-04

Det ny Testament, i Dr. T. Skat Rørdams Oversættelse med C. Blochs Billeder af Jesu Liv. Friser og Randtegninger af K. Larsen. Billederne fra det hellige Land af H. Dall. Kvantudgave. Nordisk Forlag:

1. Levering	22 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB apr.-maj 1895
2.-3. Levering	40 s. + 2 Billeder	1,50 kr.	DB jun.-aug. 1895
4. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB sep.-okt. 1895
5. Levering	20 s. + 1 billede	0,75 kr.	DB okt.-nov. 1895
6. Levering	20 s. + 2 Billeder	0,75 kr.	DB jan.-feb. 1896
7.-8. Levering	40 s. + 2 Billeder	1,50 kr.	DB feb.-apr. 1896
9. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB maj-jul. 1896
10. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB jul.-sep. 1896
11. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB okt.-nov. 1896
12. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB dec. 1896
13. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB feb.-apr. 1897
14. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB apr.-maj 1897
15. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB aug.-sep. 1897
16. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB nov.-dec. 1897
17. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB nov.-dec. 1897
18.-19. Levering	40 s. + 2 Billeder	1,50 kr.	DB dec. 1897
20.-21. Levering	40 s. + 1 Billede	1,50 kr.	DB jan.-mar. 1898
22. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB mar.-maj 1898
23. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB maj-juni 1898
24. Levering	20 s. + 1 Billede	0,75 kr.	DB aug.-sep. 1898
25. Levering	20 s. + 2 Billeder	0,75 kr.	DB dec. 1898
Komplet		25,00 kr. (indb.)	DB dec. 1898

Kvantudgaven med Carl Blochs Billeder udkom samtidig også i en "Fotogravureudgave". Pris pr. hæfte 1,25 kr. Komplet i 31 leveringer kostede fotogravureudgaven indbundet 50,00 kr.

Lommeudgave uden Anmærkninger. Gads Forlag.

1. Oplag	672 sider	Indb. 1 Kr., 2 Kr., 3 Kr.	DB sep.-okt. 1896
2. Oplag	672 sider	Indb. 1 Kr., 2 Kr., 3 Kr.	DB dec. 1898

3. Oplag 672 sider Indb. 1 Kr., 2 Kr., 3 Kr. (Paa Indiapapir: 5 Kr., 8 Kr.). 1905
 4. Oplag 672 sider 1,00 kr. 1914

3. Otto Møllers trykte bøger

[En oversigt over Otto Møllers artikler og litteratur om ham findes i Jørgen I. Jensen og Christian de Fine Licht: Otto Møller. Slægt og oplevelser. K. 1983 s. 250-67]

1. Smaabidrag til at oplyse den kirkelige Anskuelses Berettigelse. K. 1866 [116 s.]
2. Det faldne Menneskes Gjenfødelse og Fornylse ved Daab og Nadver. Et Forsøg. K. 1870; 2. udgave 1872 [207 s.]
3. Skolegjerning. Tre Foredrag ved given Lejlighed. K. 1872 [48 s.]
4. Den hellige Nadver. Belyst fra forskjelligt Synspunkt i syv Skjærstorsdagsprædikener. K. 1872 [73 s.]
5. Politik og Christendom. En lille Lejlighedsbetragtning. K. 1873 [31 s.]
6. Gudstjeneste i Skolen. Fire Foredrag for Lærere. K. 1873 [87 s.]
7. Til Alvor i Skole og Folkeliv. Fire Foredrag fra et Lærermøde paa Testrup Højskole. K. 1876 [71 s.]
8. Det gjenoprejste Menneskes Tjeneste i Ordets Forkyndelse og Bekjendelse. Et Forsøg. K. 1877 [283 s.]
9. Den danske Højskole i Sorø betragtet som en dansk Velfærdssag. K. 1878 [157 s.]
10. Den evangeliske Historie. I-II. K. 1879 [196+189 s.]; 2. omarbejdede udgave 1892
11. Jomfru Maria. Syv Taler fra Bebudelsesdagen. K. 1879 [109 s.]
12. Konfirmation. K. 1880 [32 s.]
13. Til Forstaaelse og Bedømmelse af Nutidens Fritænkeri. K. 1881 [182 s.]
14. Om Flertalsregimente. Nogle, kun for Christne forstaaelige, Overvejelser. K. 1883 [57 s.]; fotografisk genoptryk. Rødding 1979
15. Over "Herrens Bord". Syv Skjærtorsdagsprædikener. K. 1883 [119 s.]
16. Gjenløsningen eller Jesu Christi Liv, Død og Opstandelse til Verdens Frelse, forsøgt fremstillet i Sammenhæng. K. 1884 [490 s.]
17. Om Forstaaelsen af nogle Bibelord. En Undersøgelse. K. 1886 [88 s.]
18. Lyst Syn og Bibelstorm. To Lejlighedsbetragtninger. K. 1887 [96 s.]
19. Om vor Frelse fra det Onde. Noget fornyede Overvejelser. K. 1888 [148 s.]
20. Forsøg til en kort Forklaring til St. Johannes Aabenbaring. K. 1889 [348 s.]
21. Den kristelige Vished eller "Troens fulde Forvisning". K. 1892 [101 s.]
22. Noget om Determinisme og Frihed. K. 1893 [59 s.]
23. Nogle Støttepunkter under Bedømmelsen af det gamle Testamente. Et Foredrag. K. 1893 [76 s.]
24. Guds sanddrue, forstaaelige og evige Ord. Nogle Overvejelser. K. 1896 [166 s.]

Bibliografiske oversigter

25. Vor Frelsers Dødsdag. En Undersøgelse. K. 1899 [59 s.]
26. Fra Gylling Kirke. En Aargang Prædikener. K. 1899 [465 s.]
27. En Opdrager til Kristus, for dem, "som ikke have Loven". En Betragtning af de 10 Buds Forhold til Hedningernes Sandhedslov og Forsøg til Fremstilling af "Danske Lov". K. 1900 [128 s.]
28. Tro og Gerning i Strid og Fred. Nogle Overvejelser. K. 1900 [140 s.]
29. Om Død og evigt Liv. Nogle Aftentanker. K. 1903 [210 s.]
30. Vejen til Livstræet. K. 1904 [48 s.]
31. Den faste Grundvold. Et lille Lejlighedsskrift. K. 1905 [28 s.]
32. Om Sakramentordenes Betydning og Form. K. 1906 [104 s.]
33. Imod Christendomsforfalskning. En Indsigelse. K. 1907 [76 s.]
34. En Ledetraad gennem Johannes Evangelium. Et efterladt Arbejde. Udg. af Erik Møller. K. 1916 [140 s.]
35. Bibeltimer i Gylling Kirke om Apostlenes Gerninger. Samarbejdet og udgivet af A.J. Rud. K. 1926 [221 s.]
35. Fra Gylling Kirke. En Aargang Prædikener af Otto Møller udgivet i Hundredaaret for hans Fødsel af G.F.J. Lassen
36. Slægt og oplevelser. Udg. af Jørgen I. Jensen og Christian de Fine Licht. K. 1983

4. Otto Møllers trykte breve

- P.G. Lindhardt: Brevveksling Otto Møller - *Valdemar Ammundsen* (Teologi og Tradition. Festskrift til Leif Grane). Århus 1988 s. 278-87
- Erik Nørr: Mellem Otto og Jakob. 61 års brevveksling mellem Gyllingpræsten Otto Møller og præsten og naturvidenskabsmanden *Jakob Severin Deichmann Branth*. I-II. K. 1986
- P.G. Lindhardt: Et brev fra Otto Møller [til sognepræst *G.N. Bugge*] (KHSaml. 1985 s. 201)
- P.G. Lindhardt: Otto Møllers brevveksling med *Jakob Knudsen* (Fønix 1984 s. 145-67)
- Johs. Vinther: Udtog af en Brevveksling mellem Otto Møller og *Niels Lindberg* (Julebogen udgivet af Kirkeligt Samfund af 1898, 15. årg. 1935 s. 98-115).
- Bjørn Kornerup: Brevveksling mellem Otto Møller og *H.F. Rørdam* (KHSaml. 6 Rk. IV, 1942- 44, s. 228-69)
- Otto Møller og *Skat Rørdam*. En Brevveksling. Udgivet og forsynet med Noter af H. Skat Rørdam. I-II. K. 1915-16

SLÆGTSOVERSIGTER

1. Thomas Skat Rørdams hustru og børn

Hustru:

Ovine Marie Frederikke [Marie] Hauch (1834-1915), datter af forfatter Carsten Hauch (1790-1872) og Frederikke Bruun Juul (1811-96), ~ 19/5-1858 med TSR

Børn:

1. Astrid Rørdam. Født 5/11-1859 Frederiksberg
Død 19/5-1934 Ordrup
~ 15/10-1886 geolog Kristian Rørdam (1860-1939)
2. Herdis Rørdam. Født 5/2-1861 Frederiksberg
Død 1950
~ 29/5-1887 valgmenighedspræst Johan Peter William Clausen (1860-1951)
3. Gerda Rørdam. Født 26/11-1862 Kbh.
Død 29/12-1940
~ 18/9-1885 Christian Frederik Adolf Welding (1858-1939)
4. Ragnhild Rørdam. Født 17/2-1866 Frederiksberg
Død 27/6-1872 Sønderup
5. Erling Rørdam. Født 22/4-1869 Frederiksberg
Død 9/6-1930 Gentofte
~ 22/10-1894 i Bromme med Emmy Alvinde Petersen (1865-1948)
6. Hemming Skat Rørdam. Født 30/3-1872 Sønderup
Død 4/10-1925 Haderslev
~ 10/4-1897 Ingerid Faber (1873-1928)
7. Torkild Skat Rørdam. Født 29/2-1876 Rønnebæk
Død 14/7-1939 Ringe
~ 12/11-1907 Charlotte Lange, Sollien, Norge (1880-1940)

2. Thomas Skat Rørdams forældre og søskende

Forældre:

Hans Chr. Rørdam (1803-69), dr. theol., senest sp. Hammer-Lundby,
~ 1829 Conradine Engelbreth (1807-85), datter af sp., dr.theol. Wolf Frederik Engelbreth, Lyderslev

Slægtsoversigter

Søskende:

1. Holger Frederik Rørdam (1830-1913), dr.phil. & theol., sp. Kongens Lyngby
~ Helga S.M. Kalkar (1832-1923), datter af dr.theol. C.A.H. Kalkar
[2. Thomas Skat Rørdam (1832-1909)]
3. Georg Rørdam (født 1835), tvilling til Frederik, landbruger Åker, Sverige, senere inspektør Landbohøjskolen, ~ med Ida Christiane Dorothea Thune (født 1847)
4. Wolf Frederik Engelbreth [Frederik] Rørdam (født 1835), tvilling til Georg, opholdt sig i 1870 i New Zealand, forsvandt ifølge Hauch Fausbølls Slægtshaandbogen i Amerika
5. Kirstine Marie [Marie] Rørdam (1833-56), ~ ingeniørkaptajn Nicolai Abraham Brummer (1822-1903)
6. Emma Severine Elisa Rørdam (1842-1912), ~ 1867 med fætteringeniør Wolf Frederik Engelbreth Casse (1838-1917)
7. Bartholine Emilie Rørdam (1844-66)

3. Otto Møllers hustru og børn

Hustru:

Johanne Frederikke Holm (1844-1932), datter af sp. Claus Holm, Udby (1796-1860)
og Elisabeth Regensdorff (1805-76), ~ 14/10-1868 OM

Børn:

1. Ingeborg Møller. Født 18/2-1870, død 11/1-1871
2. Hans Larsen Møller. Født 26/9-1871, død 3/12-1871
3. Asger Møller. Født 29/10-1872, død 9/1-1882
4. Marie Elisabeth Møller. Født 26/10-1876, død 13/1-1882
5. Erik Møller. Født 7/1-1879, død 19/2-1962, ~ 1912 oversætter Aslaug Mikkelsen (1876-1964)

4. Otto Møllers forældre og søskende

Forældre:

Hans Larsen Møller (1797-1870), senest sp. i Gylling ~ 1828 Sidse Marie Lang (1808-77)

Søskende:

1. Anna Dorthea Marie Møller [Anna] (1829-1906), boede i Gylling
2. [Lars Otto Møller (1831-1915)]
3. Niels Theodor Møller [Theodor] (1832-89), præstegårdsforpagter i Gylling, ~ Petrea Frederikke Lollesgaard (1837-1911)

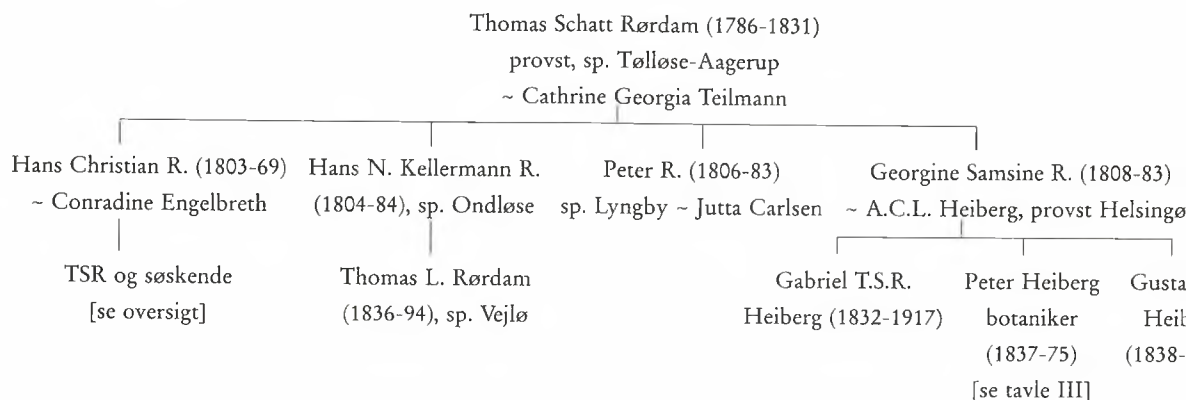
4. Hanne Karine Møller [Hanne] (1834-1906), opholdt sig i 50 år i huset hos sp. R.Th. Fenger, døde i Den Soldenfeldske Stiftelse i Kbh.
5. Marie Kirstine Møller [Maria] (1836-1915), bestyrerinde Enkedronningens Pige-hjem i Kbh.
6. Peter Møller (1838-42)
7. Anna Margrethe Møller [Grethe] (1839-90), døde i Gylling
8. Peter Møller (født 1843), levede 1902 som forpagter på Petersholm ved Vejle, ~ Hedevig Dorothea Ravn (født 1856)
9. Caroline Amalie Møller [Caroline] (1841-92), holdt pigeskole i Gylling præste-gård
10. Dorthea Frederikke Møller [Thea] (1845-1920), privatlærerinde i Gylling
11. Nicolai Øllegaard Møller (1847-49)
12. Nicoline Øllegaard Møller (1849-1930), holdt pigeskole i Gylling præstegård, død på Frederiksberg
13. Nicolai Frederik Christopher Møller [Frederik] (1853-85), forpagtede 1882 fæl-lesmejeriet i Skelby, døde i Odder, ~ Elisabeth Marie Frederikke Møller

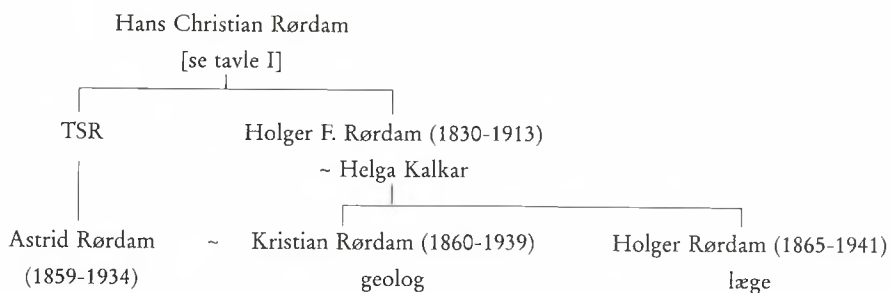
SLÆGTSTAVLER

Medtager kun de vigtigste personer, der er nævnt i brevene.

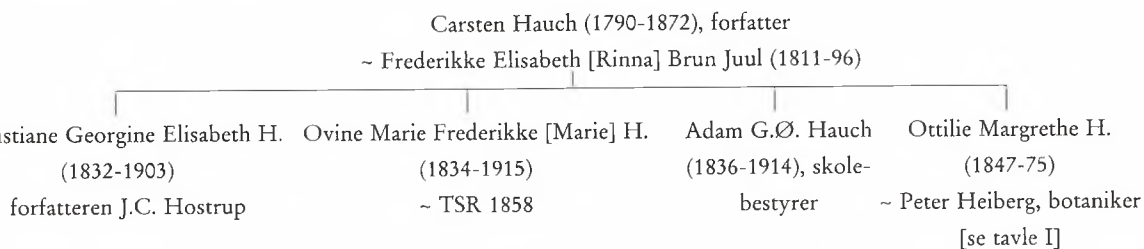
Slægtstavle I (TSR's familie)

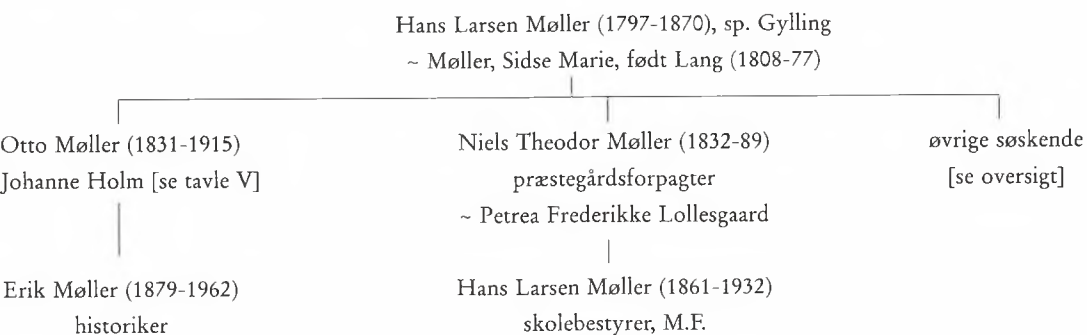
Slægtstavle II (TSR's brors familie)

Slægtstavle III (familien Hauch)

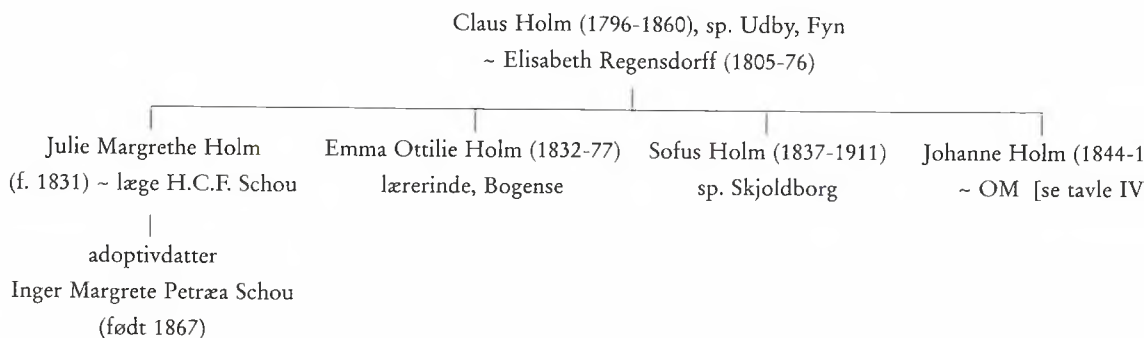

Slægtstavle IV (Otto Møllers familie)

Slægtstavler

Slægtstavle V (familien Holm)

Litteratur til slægtsoversigter og -tavler:

Otto Møller: Slægt og oplevelser. Udg. Jørgen I. Jensen og Christian de Fine Licht. K. 1983

Paul Nedergaard: 100 danske præsteslægter. K. 1954

Præsteslægten Rørdam (Sofus Elvius: Danmarks Præstehistorie i Aarene 1869-1884. K. 1885-87 s. 626-27)

Th. Hauch Fausbøll: Slægtshaandbogen. K. 1900 s. 938-49 (slægten Rørdam)

Dansk Biografisk Leksikon

Nedergaards Præstehistorie

Diverse stater, kirkebøger og folketællinger

Personregister til bind I-IV

PERSONREGISTER

Registret, der omfatter alle fire bind, henviser til bind og sidetal. Henvisningerne omfatter alle personer nævnt i brevtteksterne, men ikke i indledning, noter, bibliografiske oversigter m.v. Der er gjort et stort arbejde for at identificere personerne, og der er i langt de fleste tilfælde anført de vigtigste biografiske data. I de få tilfælde, hvor der er lidt tvivl om identifikationen, er der tilføjet et spørgsmålstegn til sidehenvisningen. For præster, der skiftede stilling en række gange, er anført de embeder, de pågældende havde på de tidspunkter, hvor de omtales i brevene, og deres slutstilling. De to brevskriveres hustruer er ikke medtaget i registret. Om familiemedlemmer se i øvrigt slægtsoversigterne i bind IV. Forkortelser se side 254-56.

A

- Absalon (ca. 1128-1201), ærkebiskop III 347
- Afrem Syrer (Efraim) (død 373), syrisk kirkefader II 252, 274
- Ahnfeldt, O.A. (1854-1910), prof. i kirkehistorie Lund, senere biskop i Linköping IV 195
- Alberti, P.A. (1851-1932), justitsminister 1901-08 IV 122, 237
- Albertsen, Hans (1525-69), prof., Sjællands biskop 1560-69 I 80
- Aleksander III (1845-94), russisk zar 1881-94, gift med Christian IX's datter Dagmar III 312f, 320
- Alexandersen, maler Horsens II 33
- Alexandra (1844-1925), eng. dronning, datter af Christian IX, gift 1863 med den senere Edward VII IV 150, 154
- Allen, C.F. (1811-71), historiker, prof. Københavns Universitet 1851-71 I 102, 127, 167, 275; II 12, 140
- Ambrosius (død 397), kirkefader, biskop Milano I 37
- Ammundsen, Valdemar (1875-1936), c.teol. 1899 med egregie, prof. i kirkehistorie efter afholdt konkurrence 1901-23, biskop Haderslev 1923-36 IV 95, 195, 204, 206, 220, 223, 225, 228f, 233
- Andersen, A.C. (1837-73), boghandler Horsens 1862-73 II 33f, 36
- Andersen, Anders (1846-1919), Jelling 1873-77, sp. Uldum-Langskov 1877-87, senere sp. Skt. Olai k., Helsingør 1902-07 og provst Lynge-Kronborg herreder, præst Vartov 1907-19, svigersøn til sp. Jens Paludan-Müller II 83, 256f, 260f; III 26; IV 194f
- Andersen, F.V. (1820-1910), sp. Ringsted-Benløse, provst Ringsted-Alsted herreder 1871-94 II 124, 309, 336, 354, 391; III 9
- Andersen, Vilh. (1864-1953), litteraturhistoriker, prof. IV 219
- Andresen [formentlig F.J. Andresen, senere navneforandring til Ørnborg (1842-1936), hjpr. Dover-Veng 1871-73, senere sp. Haslund-Ølst] II 83

Personregister

- Anker-Møller, Søren (1850-1929), frimenighedspræst Klim 1883-1925 IV 182
Anselm af Canterbury (1033-1109), eng. teolog og filosof, ærkebiskop III 20, 40, 42
Ansgar (801-65), missionær, ærkebiskop Hamburg-Bremen I 212
Appel, Cornelius (1821-1901), højskoleforstander Rødding, frimenighedspræst Rødding 1874, blev ordineret i Askov højskoles gymnastiksal I 248; II 123, 126, 129f, 133, 138, 140
Arboe Rasmussen, N.P. (1866-1944), sp. Skibsted-Lyngby 1897, Vålse 1916/17-20, hovedperson i den såkaldte Arboe-Rasmussen sag IV 154, 208, 212f
Aristoteles (384-322 f.Kr), græsk filosof I 143
Arnesen, Paul (1776-1851), filolog, udgiver af græsk-dansk ordbog IV 33
Arvesen, O. (1830-1917), no. skolemand, journalist og politiker, oprettede og bestyrede den grundtvigske højskole i Sagatun I 88, 104; II 285, 381f, 389
Asperheim, O. Bugge se Bugge-Asperheim
Athanasios (295-373), kirkefader, biskop i Alexandria I 211, 215
Auberlen, C.A. (1824-64), tysk teolog, prof. i Basel 1851-64 II 354; III 193
Augusti, J.C.W. (1772-1841), tysk teolog, prof. i Breslau og Bonn I 37
Augustin (354-430), kirkefader, biskop i Hippo I 15, 192; IV 64

B

- Baggesen, R.J. (1802-73), sp. Harte-Bramdrup 1855-63, sp. Oure-Vejstrup 1863-73 I 63
Balle, N.E. (1744-1816), Sjællands biskop, udgiver af lærebog i Religion I 17, 116; IV 3, 7
Balling, Chr. (1843-1916), lærer i Lindeballe ved Vejle, udgav 1883-1905 tidsskriftet *Vægteren* med Otto Møller som fast medarbejder II 84, 224; III 296f, 327
Balslev, C.F. (1805-95), biskop Ribe 1867-1905, udgiver af en religionslærebog og en bibelhistorie, som begge udkom i utallige oplag I 65, 68f; III 131, 192, 194, 198
Balslev, L.N. (1845-1923), stiftsprovst Odense 1895-1903, biskop Odense 1903-21 IV 89, 165
Balslev, R., rkp. Kattrup-Ørridslev-Tolstrup 1862-72, sp. Gangsted-Søvind 1872-86 (præstegården ligger i Elbæk), senest sp. Vigerslev, Fyn II 15, 60
Bang, A. Chr. (1840-1913), norsk teolog, prof. i Kristiania 1885-93, senere kirkeminister og biskop II 192f, 214
Bang, F.L. (1816-75), sp. Horsens 1863-72, sp. Tersløse-Skellebjerg 1872-75 II 34, 37
Bang, Herman (1857-1912), forfatter II 307
Bang, J.P. (1865-1930), lic. theol. 1894, midlertidig docent i NT 1904, teol. prof. 1910-24, red. *Dansk Kirketid.* 1903-16 IV 2f, 152, 154, 163, 189, 192, 223-25, 241
Bardenfleth, V. (1850-1933), kultusminister 1894-97, indenrigsminister 1897-99, derefter amtmand Vejle IV 1, 4, 6f, 27
Barfod, Fr. (1811-96), historisk forfatter, politiker II 224, 274; III 30, 346

- Barfod, Immanuel (1820-96), sp. Sørup, Flensborg provsti 1854-64, senest sp. Vaabensted-Engestofte 1874-96 og provst 1884-94 I 50f
- Barnekow, Christian (1837-1913), komponist III 193
- Bastholm, Christian (1760-1819), teolog og hofpræst I 35; III 44
- Baxter, M., udgav bog om undere i Daniel og i Åbenbaringen III 207
- Baxter, Richard (1615-91), eng. teolog I 48; III 130
- Bay, Gudrun (født 1892), adoptivdatter af sp. Simon Ploug-Rasmussen, Saxild, gift 1911 med kapellan Jørgen Bay
- Bay, Jørgen (1880-1915), huslærer Mejlgård ved Grenå, kapellan hos Otto Møller 1908-11, senest sp. Torstrup-Horne, gift 1911 med Gudrun Bay, adoptivdatter af sp. S. Ploug-Rasmussen, Saxild IV 224-27, 231-34, 237f, 242-44
- Bech, Henrik (1822-87), sp. Lem-Østrup 1865-80, sp. Tranebjerg på Samsø 1880-87 II 208
- Beck, Vilhelm (1829-1901), leder af Indre Mission (fra 1881 formand), sp. Ørslev-Solbjerg 1874-1901 I 118, 231f, 239; II 343; III 21, 179, 216; 245, 268, 278, 312, 351; IV 14, 34, 37, 96f, 99, 128
- Begtrup, Holger (1859-1937), højskoleforstander III 161; IV 67, 197, 200f, 240, 244
- Bengel, J.A. (1687-1752), württembergske teolog III 90, 194; IV 9
- Benzon, V.G.F.R. (1862-1910), sp. Tirstrup-Fuglslev 1896-1904 IV 179
- Berg, Chr. (1829-91), venstrepolitiker II 64, 81, 89, 97, 128f, 131, 136, 290, 313, 385; III 21, 27, 29, 46, 125f, 161
- Berggreen, C.R. (1870-1944), kaldskapellan Skanderborg 1900-05, senest sp. Horslunde-Nordlunde 1918-37 IV 136
- Berkow, Lars Peder [navneforandring fra Pedersen] (1873-1951), hjpr. Ørslev 1899, medhjælper hos OM maj-juni 1901, ord. kateket Vor Frelses k. 1901-11, senest sp. Hunseby 1926-39 IV 100, 111-16, 118, 120, 129, 135, 146, 164f, 182f, 186f, 189, 203, 205, 213, 246
- Bersier, Eugène (1831-89), fransk-reformert præst og forfatter III 45
- Bertelsen, C.C. (1868-1935), sp. Gerlev-Dråby 1901-07, søgte afsked p.g.a. nervøsitet, derefter højskolelærer og senest sp. Starup-Grarup 1920-28 IV 222
- Bertelsen, O.K. (1844-1902), hjpr. Kirke Helsingør-Drøsselbjerg 1870-75, dansk sømandspræst London 1875-78, senest sp. Skt. Olai k. Helsingør 1883-1902 og provst Lynge-Kronborg herreder II 32; III 48
- Berthelsen, H.J.V. (1833-99), lærer Århus, senest sp. Gangsted-Søvind 1887-99 I 50
- Bickell, sognepræst Wiesbaden III 335f
- Bille, C.St.A. (1828-98), redaktør og politiker II 89, 104
- Bille-Brahe, Axel (1858-1935), baron, amtmand Bornholm 1903-13 IV 160
- Birkedal, Uffe (1852-1931), præst, højskoleforstander, fra 1900 præst for unitarerne, søn af V. Birkedal III 339, 343; IV 136f
- Birkedal, Vilhelm (1809-92), sp. Ryslinge 1849-65, afskediget af regeringen, valgme-

Personregister

- nighedspræst Ryslinge 1868-85 I 88f, 112, 115f, 125-27, 130f, 134, 140, 144, 150, 155, 167, 189, 256, 275; II 46, 55, 77, 80, 85, 123, 127-31, 145, 152, 156, 165, 168f, 171, 246, 285, 287f, 291f, 304, 336, 355, 368, 375; III 3, 15-17, 23, 84, 104, 189, 286, 288f, 292, 321; IV 136f, 156, 201
- Bismarck, Otto v. (1815-98), tysk politiker, rigskansler I 108f, 278
- Bjerre, J.J. (1847-1901), sp. Vester og Øster Hassing, provst Kjær herred, højrepolitiker, kultusminister 1900-01 IV 89, 114, 125
- Bjerre, N.F. (1831-1910), overauditor Nyborg, senere herredsfoged Vinding herred II 78
- Bjerre, Valdemar (1865-1930), adjunkt Horsens 1891, senere rektor Vestre Borgerdyd IV 35
- Bjørnbak, Lars (1824-78), politiker, oprettede Viby højere landboskole, redaktør Aarhus Amtstidende, gav navn til den bjørnbakske gruppe inden for Venstre II 25, 92f, 104, 265
- Bjørnbak, Viggo (1853-92), højskoleforstander, redaktør og politiker, søn af Lars Bjørnbak, medlem af Folketinget for Odderkredsen 1884-92 II 392; III 25
- Bjørnson, Bjørnstjerne (1832-1910), norsk forfatter II 46, 64f, 90, 148, 151, 214, 218, 229, 268, 274, 389; III 133, 216, 317
- Blaumüller, T.E.J. (1851-1911), rkp. Helligånds k. 1886-1908, sp. her 1908-11 IV 202
- Bloch, Carl (1834-90), maler III 361; IV 23, 48
- Bloch, J. Victor (1812-92), grundtvigiansk præst og politiker, sp. Kerteminde 1855-68, Vig-Asminderup 1868-81, medlem af Landstinget 1855-59 I 74; III 109, 111, 321
- Blom, J.G. (1842-1907), norsk præst, red. af Luthersk Kirketidende 1877-1910 I 261
- Bluhme, C.A. (1794-1866), konservativ politiker, konsejlspræsident 1864-65 I 107
- Blædel, Ludvig (1809-79), sp. Nustrup 1851-71, provst Tørninglen 1855-71, sp. Keldby 1871-79 I 66
- Blædel, N.G. (1816-79), rkp. Garnison 1853-59, sp. Garnison 1859-79, medlem af Det danske Missionsselskabs bestyrelse I 46f, 66, 80; II 2, 7, 50, 52f, 77f, 80, 95, 98f, 102, 120, 167, 203; III 26
- Boesen, E.F. (1812-81), rkp. og sp. Horsens 1849-63, stiftsprovst Århus I 51, 63, 72, 143, 214, 217
- Boesen, P.J. (1816-91), sp. Tirstrup-Fuglslev og provst Ø. Lisbjerg m.fl. herreder, sp. Odder 1865-85 III 69
- Boisen, B.F.O. (1793-1876), sp. Gentofte 1852-72, provst Sokkelund-Smørum herreder 1840-72, søn af biskop P.O. Boisen II 52
- Boisen, F.E. (Budstikke-Boisen) (1802-82), sp. Vilstrup ved Haderslev 1850-59, sp. Stege 1859-81, medlem af Folketinget 1849-51, Landstinget 1866, udgav bladet Budstikken 1852-79 I 60, 68, 77, 140, 145; II 50, 84f, 113, 120-22, 125?, 128?, 131, 152, 168f, 204, 212?, 268, 273; III 109?
- Boisen, L.N. (1803-75), sp. Vesterborg 1831-75, søn af biskop P.O. Boisen II 83, 113

- Bojesen, Ernst (1849-1925), forlægger III 361; IV 22, 46
- Bojsen, Frede (1841-1926), højskoleforstander Rødkilde på Møn fra 1866, venstrepolitiker, medlem af Folketinget 1869-1901, søn af F.E. Boisen II 81, 91, 99; III 195
- Bojsen, P. (1838-1922), oprettede og bestyrede bondehøjskole i Gedved fra 1854 og seminarium fra 1862, venstrepolitiker, søn af F.E. Boisen I 123, 129; II 60, 63, 88, 103, 198?, 292f
- Borch, C.F. (1836-1912), sp. Randlev-Bjerager 1878-1907 II 248, 269, 273; III 170, 245, 253, 265, 276, 306, 310; IV 25, 233
- Borchsenius, Otto (1844-1925), redaktør, forfatter II 260
- Borgbjerg, F.J. (1866-1936), socialdemokratisk politiker IV 131
- Borgen, K.S. (1841-1921), hjpr. Gangsted-Søvind 1871-72, senest sp. Lejrskov-Jordrup 1899-1910 II 32
- Bornemann, J.A. (1813-90), prof. i teologi 1854-70 I 4, 8, 42f, 72, 81, 129, 228
- Boye, C.J. (1823-79), praktiserende læge i Jelling fra 1855, læge ved Jelling Seminarium 1870, dr.med. h.c. 1879 I 214, 217
- Brammer, G.P. (1801-84), biskop LF 1843-45, biskop Århus 1845-81 I 9, 14, 63, 71f, 78, 147, 166, 228, 234f, 239, 244, 247, 256f; II 2, 6f, 34, 36, 42, 60, 95, 110, 135, 170, 190, 218, 226, 257, 309, 328; III 37f, 131
- Brammer, Susanne Marie, født Jensen (1782-1867), biskop G.P. Brammers mor III 37
- Brandes, Edvard (1847-1931), kritiker, forfatter og politiker, medlem af Folketinget fra 1880, redaktør af Politiken fra 1884 II 313, 372; III 133
- Brandes, Georg (1842-1927), kritiker og forfatter II 178, 214f, 221, 224, 290, 293, 349, 356, 360; III 103, 106, 122, 133, 210; IV 42, 160, 162, 218f
- Brandt, C.J. (1817-89), sp. Rønnebæk-Olstrup 1860-72, præst Vartov (efterfulgte Grundtvig) 1872-89, red. Dansk Kirketid. 1845-89 (med mindre afbrydelse i 1860'erne) I 157, 197, 222, 232; II 39, 63f, 73, 78, 82, 85f, 88, 90, 95f, 105, 113, 120-22, 126, 129-31, 143, 147, 151, 172, 180, 216, 220f, 246, 266, 268, 293, 320, 369f, 373f, 376f; III 41, 62, 87, 109, 118, 133, 151, 216, 218, 238, 246, 252
- Brandt, Dorothea Louise Elisabeth, født Henningsen (1823-81), gift med C.J. Brandt II 63
- Brandt, J.S. (1812-98), sp. Ollerup 1838-98 I 50f, 54
- Brandt, Louise Esther (1847-1917), datter af C.J. Brandt, gift m. pastor J.H. Monrad 1875 II 90
- Branth, Jakob Severin Deichmann (1831-1917), c.teol. 1857, studiekammerat med OM og TSR, realskolebestyrer Tønder 1862-64, kateket Skælskør 1866-71, sp. Elling-Tolne 1871-80, sp. Ovsted-Tåning 1880-1905, naturvidenskabsmand med speciale i botanik (lichener), førte livslang korrespondance med OM I 21, 59; II 132f, 269, 273, 305; III 16, 20, 171, 174, 311; IV 117, 179f, 208
- Brasen, J.A. (1802-69), sp. Skælskør 1840-69, provst 1836-69 I 79
- Bredsdorff, Thomas (1868-1922), højskolelærer Frederiksborg 1895-1907, derefter forstander Roskilde højskole IV 244

Personregister

- Bredstrup, Stig (1863-1939), seminarieforsstander Jonstrup 1895-1929 IV 37
- Breitung, A. (1850-1933), jesuit, lærer ved St. Andreas-Kollegiet i Ordrup IV 79, 88
- Bringham, J. I 37
- Brochmand, Jesper (1585-1652), biskop Sjællands Stift 1638-52 I 15, 21, 34, 80, 140, 153; II 99, 110, 186; IV 98, 101
- Brochmann, J.H.H. (1850-1926), norsk præst, fra 1894 rkp. domkirken i Kristiansand, gav med bogen Lov og nåde (1894) anledning til en lærestrid IV 45
- Brockdorff, Anna Maria, født Raupach (1859-1908), gift med C.F. Brockdorff IV 26, 28
- Brockdorff, C.F. (1842-1908), hjpr. Ørting-Falling 1876-79, sp. Alrø (faderens efterfølger) 1879-92, sp. Havrebjerg-Gudum 1892-97, optaget i den katolske kirke dec. 1895, afskediget 1897, tilkendt pension af Højesteret i 1899 II 50, 133; IV 26-28, 62, 79
- Brockdorff, F.N. (1807-79), sp. Alrø 1852-79 II 50, 133
- Brorson, H.A. (1694-1764), biskop Ribe 1741-64, salmedigter II 348; IV 108
- Brostrøm, A.R. (1869-1924), hjpr. Ikast 1894-98, senest sp. Brorstrup-Ravnkilde IV 48
- Brummer, Marie Christine, se Rørdam, Marie Christine
- Brummer, N.A. (1822-1903), ingeniørkaptajn, driftsbestyrer, gift med TSR's søster Marie (død 1856), derefter med forfatterinden Therese Casse II, 269
- Brummer, V.E. (1855-1933), huslærer hos sp. C.F. Borch i Randlev, hjpr. Veringe 1881-86, senest sp. Veringe 1894-1912 II 269, 273, 287
- Brun, J.B. le, fransk udgiver af Laktants II 91
- Bruun, C. (1805-82), sp. Garnisons k. 1853-59, Sværdborg 1859-82, provst Hammer-Tybjerg herreder 1860-75 II 90
- Bruun, Chr. (1831-1906), leder af Det kgl. Bibliotek 1863-1901 II 85
- Bruun, Christopher (1839-1920), norsk højskoleleder (Vonheim) og præst II 256; III 33, 38, 301, 304; IV 61f, 152, 154
- Bruun, Fr. (1849-1923), sp. Levring-Hørup 1878-1913 III 34
- Bruun, H.G. (1809-92), sp. Saxild-Nølev 1858-83 I 215; II 394; III 8
- Bryennios, Philotheos (1833-1914), græsk teolog og metropolit III 14
- Bryndum, E.M. (1873-1949), c.teol. 1903, lærer, hjpr. Radsted 1908, senest sp. Ullits-Foulum 1922-34 IV 224
- Brücker, Inger Marie, født Marstrand (1850-1938), gift m. V. Brücker 1880 III 310; IV 148, 151
- Brücker, V. (1852-1929), hjpr. Starup-Nebel 1880-85, frimenighedspræst Aagaard 1887, anerkendt som valgmenighedspræst 1896, fra 1899 tillige højskoleforsstander II 325, 366, 370, 374; III 53, 91, 132f, 135, 143, 153, 180, 192, 194, 198f, 216, 218, 225, 238, 260f, 294f, 310, 347, 353; IV 14f, 39, 66, 68, 78, 82-84, 93f, 148, 151, 241
- Brøchner, H. (1820-75), docent i filosofi 1857, prof. 1870 I 245; II 178f; IV 160

- Budstikke-Boisen se Boisen, F.E.
- Budtz, P.J. (1808-77), sp. Finderup (Løve herred) 1869-77 I 244; II 39
- Bugenhagen, Johannes (1485-1558), tysk reformator I 152
- Bugge, F.W.K. (1838-96), prof. i NT Kristiania 1869-94, biskop Kristiania 1894-96 II 309; III 339; IV 45
- Bugge-Asperheim, O. (1846-91), norsk præst og debattør III 296
- Buhl, Frants (1850-1932), prof. i GT 1880-90 (i Kbh.), 1890-98 (i Leipzig), prof. i semitisk-østerlandsk filologi (i Kbh.) 1898-1922 II 217, 247, 358; III 43, 48, 80, 106f, 158, 160f, 180, 220, 254, 256f, 277, 279, 299, 346, 348f, 353f; IV 1f, 38, 49, 65, 67, 69, 95, 138, 140, 170, 202
- Bungener, Felix (1814-74), schweizisk reformert teolog II 214
- Burger, C.H.A. von (1805-84), præst og dekan i München III 285f
- Buris (ca. 1130-ca. 67), prins IV 64
- Burman-Becker, G. (1831-94), fuldmægtig i Kultusministeriets 1. kontor, kontorchef 1891-94 III 320
- Busch, H.A.E.O. (1854-1937), indremissionsk præst, sp. Horne-Asdal 1882-88, senest sp. Vallensbæk 1914-25 III 108f
- Busck, Gunni (1798-1869), grundtvigiansk præst, sp. Brøndbyvester-Øster I 186, 217; II 58; III 300
- Busk, Jens (1845-1908), gårdejer Aas i Søvind sogn, medlem af Folketinget for Venstre 1876-1906, medlem af Skanderborg amtsråd II 290, 313, 385; III 22; IV 26-28
- Byskov, Jens (1867-1955), lærer Gedved seminarium 1889, senere forstander smst. og undervisningsminister IV 73
- Bøgeskov, Ludvig (1853-1914), højskoleforstander Østermarie, derefter gårdejer i Seridslev i Vendsyssel, medlem af Det kirkelige Udvalg 1904-07 IV 181, 221
- Børresen, Caroline Wilhelmine Ernestine, født Hempel (1832-1914), gift med missionær H.P. Børresen II 225, 229f
- Børresen, H.P. (1825-1901), missionær blandt santalerne 1867-1901 II 210, 225, 228-30, 232, 343f, 346; III 280
- Böhme, Jacob (1575-1624), tysk religiøs mystiker III 10
- Baader, Franz (1765-1841), tysk filosof II 246
- Baagø, Christoffer (1836-1915), c.teol., højskolelærer Testrup 1866-1913 I 130, 146, 176, 234, 247; II 75, 82f, 128, 179, 198, 249, 330, 382f, 389, 392; III 7, 170, 196; IV 35

C

- Cajanello, hertuginde af, se Edgren, Anne Charlotte
- Calvin, Johan (1509-64), schweizisk reformator II 214f, 305
- Carlsen, H.R. (1810-87), stamhusbesidder Gl. Køgegård, politiker, indenrigsminister maj-juli 1864 I 96, 167, 173

Personregister

- Caroline Amalie (1796-1881), dronning, gift med Christian VIII III 30, 300, 337
- Carstensen, N.F. (1834-1909), født i Kbh., præst ved forskellige frimenigheder i Kristiania og København III 18
- Caspari, C.P. (1814-92), født i Dessau, teol. prof. Kristiania I 3f, 7, 37, 41, 53, 209-13, 216, 224; III 55
- Casse, A.L. (1803-86), justitsminister 1860-65, gift med en søster til TSR's mor I 148, 167, 173
- Casse, Wolf Frederik Engelbreth (Frits) (1839-1917), civilingeniør, bestyrer af jern- og savværk i Sverige 1872, senere ingeniør ved projekteringen af den østsjællandske jernbane på Stevns, søn af justitsminister A.L. Casse, gift 1867 med sin kusine, TSR's søster Emma Rørdam I 149; II 221f
- Chambers, Thomas K., læge I 167
- Christensen se også Kristensen
- Christensen, Christen (1824-87), gårdmand Gylling sogn, indrettede et forsamlingshus i forbindelse med sin gård I 118f, 134, 256, 286; II 1
- Christensen, J.C. (1856-1930), lærer i Stadil, venstrepolitiker, kultusminister 1901-05, konsejlspræsident og forsvarsminister 1905-08 IV 15, 99, 114, 122, 125-27, 131, 135, 143, 145f, 155f, 161f, 168f, 193, 208, 216f, 220, 231, 237, 240f, 243, 245
- Christensen, N.P. (1833-1901), kkp. Dronninglund 1870-75, senest sp. Smidstrup 1887-1901 I 281
- Christian II (1481-1559), konge 1513-23 I 275; II 12, 140
- Christian V (1646-99), konge 1670-99 II 26
- Christian VI (1699-1746), konge 1730-46 IV 225, 228
- Christian IX [Kongen] (1818-1906), konge 1863-1906 I 85, 87, 90-93, 102, 108, 110-12, 135, 163, 167; II 1, 277, 295, 368, 385, 389; III 21, 45, 88, 176, 178, 312, 345; IV 6f, 31, 34, 58, 158, 195, 200
- Christiani, Emil (1817-1901), grundtvigiansk præst, sp. Bjerregrav 1846-71, sp. Nysted 1871-86 I 47, 58, 136; II 180, 185f, 301; III 188, 343
- Christiani, Fritz (1848-1931), sp. Nibe-Vokslev 1880-1920, søn af Emil Christiani II 301
- Clausen, Charlotte Laurentze Margrethe, født Frimodt (1833-1902), gift med biskop Johannes Clausen I 225
- Clausen, E.C.Z. (død 1901), varemægler Kbh., Herdis Rørdams svigerfar III 14
- Clausen, H.N. (1793-1878) I 3, 5f, 8f, 26, 29, 42-44, 66, 72-74, 88f, 128, 138f, 173, 255; II 57, 74, 115, 119, 135, 157, 203, 215, 220, 222, 224, 233; III 10, 34, 198, 234f; IV 32f, 49, 95, 228
- Clausen, H.N. (1858-1901), sp. Søllerød 1897-1901, søn af biskop Johannes Clausen IV 129
- Clausen, Herdis se Rørdam, Herdis
- Clausen, J.P.W. (1860-1951), hjpr. Vartov 1886-89, rkp. Budolfi k., Aalborg 1889-98,

- præst Sdr. Nærrå valgmenighed 1897-1905, Odense valgmenighed 1905-08, rkp. Helligåndskirken 1908-11, præst Københavns valgmenighed 1911-31, gift 1887 med TSR's næstældste datter Herdis Rørdam III 14, 109, 155, 161, 267, 269, 322; IV 58, 137, 189
- Clausen, Johannes (1830-1905), sp. Horsens 1872-84, biskop Århus 1884-1905, søn af prof. H.N. Clausen II 39, 148, 151, 167, 170f, 185, 331; III 18, 22, 34, 55 160, 170, 197f, 218, 234, 239; IV 19, 24, 45, 55, 95, 117f, 120, 129, 179, 190-92
- Clausen, Johannes (1832-1908), hjpr. Stenmagle-Stenlille 1858-63, feltpræst 1864, rejsepræst IM 1864-66, sp. Ryslinge 1866-77, sp. N.Lyndelse-Højby 1877-85, sp. Slagelse Skt. Peder 1885-95, sp. Vonsild 1895-1908 I 58, 118, 127, 131, 140, 155; II 5, 16, 156 371; III 167, 209; IV 138
- Clemens Alexandrinus (død ca. 215), græsk kirkefader I 37
- Clemens Romanus, biskop i Rom (pave Clemens I) (omk. år 100) III 14
- Conradsen se Konradsen
- Constantin-Hansen, S. se Konstantin-Hansen, S.
- Cromwell, Oliver (1599-1658), eng. statsmand IV 97
- Cumberland, hertugen af, se Ernst August
- Cyprian (død 258), kirkefader, biskop Karthago II 195
- Cyril (Kyrillos) af Alexandria, patriark 412-44, I 258

D

- Dagmar (Maria Feodorovna) (1847-1928), datter af Christian IX, gift med kejser Alexander III III 320
- Dahl, Hans (1830-1921), præst, ordbogsudgiver og sprogrenser III 51f, 62, 66
- Dahl, N.A. (1840-1904), rådmand i Bergen, religiøs forfatter III 18
- Dahlerup, H.B. (1790-1872), baron, søofficer I 64
- Dalsgaard, J.N.L. (1825-1904), sp. Ringgive-Give 1872-79, Ødum-Hadbjerg 1879-1900, udgav afhandlinger om teologi, naturvidenskab og kunst II 286; III 43
- Dam, M.A. (1835-96), grundtvigiansk præst, sp. Rønnebæk-Olstrup. (TSR's efterfølger) II 45, 213, 302
- Damaschke, A.W.F. (1865-1935), tysk socialpolitiker, prof. i nationaløkonomi IV 166
- Damgaard, A.K. (1808-1906), stiftsprovst Odense 1858-95 III 245
- Damkier, Oskar (1853-1924), kontorchef Kultusministeriet 1895, senere departementschef IV 81
- Daniel, H.A. (1812-71), tysk hymnolog I 147, 211
- Darwin, Charles (1809-82), eng. naturforsker II 132, 140, 275
- Daugaard, Christen Sørensen, se Sørensen, Christen
- Daugaard, J.B. (1797-1867), adjunkt Sorø Akademi 1822-27, biskop Ribe 1850-67 I 26; IV 39, 45

Personregister

- Davidsen, C.T. (1842-1916), sp. Øster Velling-Helstrup-Grensten 1882-1909 (afskediget ved højesteretsdom) III 317
- Deichmann, Knud Schott (1832-1906), c.teol. 1857, studiekammerat med OM og TSR, hjpr. Kristrup 1860-66, provst Hjlemslev-Gern herreder 1878-84, senest sp. Hvidbjerg-Lyngs 1884-1906 I 21; IV 208f, 241
- Delitzsch, Franz (1813-90), teologisk prof. i Rostock, Erlangen og Leipzig III 48, 256
- Dinesen, Lars (1838-1915), venstrepolitiker, fra beg. af 1870'erne højre II 129, 295
- Dinesen, Rasmus (død 1907), friskolelærer Flakkebjerg, gårdejer Høve II 384
- Dorner, I.A. (1809-84), tysk teolog I 151; II 390
- Drachmann, A.G. (1810-92), læge, ortopæd II 111
- Drachmann, Holger (1846-1908), forfatter II 178, 196, 198, 293
- Draper, J.W. (1811-82), prof. i fysiologi New York II 94
- Driebein, V.A.V. (1820-78), seminarieforstander Ranum 1864-68, Jonstrup 1868-78 I 104, 112, 228
- Drummond, Henry (1851-97), skotsk naturforsker, prof. ved frikirkens præsteskole i Glasgow III 255
- Döllinger, I. von (1799-1890), tysk katolsk teolog og kirkehistoriker III 286

E

- Ebrard, J.H.A. (1818-88), tysk reformert teolog II 354; III 193
- Eckersberg, C.W. (1783-1853), dansk maler IV 104
- Eckhart, Mester (ca. 1260-1328), tysk skolastisk teolog og mystiker III 10
- Edgren, Anne Charlotte, født Leffler (1849-92), svensk forfatterinde, gift 1872-89 med Gustaf Elias Edgren, gift 2. gang med hertugen af Cajanello III 350
- Edvard VII (1841-1910), eng. konge 1901-10, gift med Christian IX's datter Alexandra IV 225, 227
- Efraim, Syrer se Afrem
- Egede, Hans (1686-1758), missionær i Grønland I 49; II 229; III 94
- Elmqvist, Thorvald (1847-1919), præst, udgiver af Kirkebladet 1883-1902 (indtil 1894 sammen med Th. Rørdam) III 106; IV 66, 189
- Elsass, Harald Christian (1861-1910), handelskommis, jøde, døbt 1886 i Helligåndskirken III 88
- Elvius, Sofus (1849-1921), personalhistoriker III 320
- Engberg, Harald (1850-1932), sp. senest Hundslund 1900-23, OM's nabo II 169, 172, 200; IV 131
- Engelstoft, C.T. (1805-89), biskop Odense 1851-89 I 112, 144f, 235; III 2, 198
- English, T.R. (1819-89), dansk ingeniør, opførte en række gas- og vandværker IV 116f
- Epifanius (død 403), græsk kirkelærer, biskop Cypern III 228
- Erasmus fra Rotterdam (død 1536), humanist I 15

- Erichsen, C.C. (1831-1913), c.teol. 1858, hjpr. Rønninge-Rolfsted 1859-60, senest sp. Volstrup-Hørby 1877-1910 I 34
- Erik Ejegod (ca. 1056-1103), dansk konge 1095-1103 IV 11
- Erlandsen, J.J. (1823-1908), lærereksamen 1842, c.teol. 1855, vicepastor Sandby 1869-72, senest sp. Vestenskov 1883-92 I 280f
- Ernst August, hertug af Cumberland (1845-1923), gift 1878 med prinsesse Thyra af Danmark II 391
- Erslev, Kr. (1852-1930), dansk historiker IV 65, 197, 218
- Esmann, V.A. (1831-1901), senest sp. Hellested 1890-98, provst, skrev flere salmer III 217
- Estrup, J.B.S (1825-1913), højrepolitiker, konsejlspræsident 1875-94 II 222; III 34, 45f, 64f, 86, 88, 127, 156, 161, 196
- Evaldsen, Christen (1819-93), 1. rkp. Vor Frue k. 1865-76, sp. Frederiksberg kirke 1876-93 II 16
- Evsebius af Cæsarea (ca. 270-340), biskop, kirkehistoriker IV 92

F

- Faber, Christian (1837-1905), grosserer Odense, svigerfar til Hemming Skat Rørdam III 361
- Faber, J.C. (1822-87), rkp. og hospitalspræst Horsens 1862-73, sp. Føllenslev-Sørslev 1873-87 II 37
- Fabricius, A.C. (1822-1902), sp. Bjørnsholm og seminarieforstander Ranum 1859-64, sp. Drejø 1864-74, Holme-Tranbjerg 1874-88, historisk og kirkehistorisk forfatter I 280
- Fahnø, Augusta Dorothea, født Brown (1800-77), gift med sp. H.C. Fahnø I 249
- Fahnø, H.C. (1798-1880), sp. Sønderup-Nordrup 1848-69, TSR's forgænger, OM's fars skolekammerat I 240f, 243, 249f
- Fais, Antonio (1841-1925), prof. i Matematik i Bologna II 281
- Falckenstein, Eduard Vogel von, se Vogel von Falckenstein
- Falkenskjold, E.S. (1812-98), sp. Them 1865-67, afskediget efter alterbogsstrid, blev senere hjpr. i Stege og Hillerød og hospitalsforstander i Hillerød I 157, 172
- Falkenstjerne, F.F. (1854-96), huslærer hos C. Hostrup 1874-76, højskolelærer, c.teol. 1880, udgav Tidens Strøm sammen med Morten Pontoppidan 1885-95, MF 1887-95, sp. Hornslet 1895-96 II 303, 312f, 326, 331, 336, 385; III 41, 117; IV 31, 35
- Fedderson, Nanna Felicia Augusta, født Bilsted (1820-89), højskoleforstander Jens Nørregaards svigermor, gift 2. gang med guvernør F. Fedderson III 9, 13, 64, 103
- Feilberg, K. (1828-1909), norsk skolemand og religionsfilosof, rektor Kristianssand III 357
- Fenelon, F. (1651-1715), fransk prælat og forfatter II 246

Personregister

- Fenger, C. (1843-1909), hjpr. Saxild-Nølev 1876-81, senest sp. Rynkeby-Revninge 1898-1904, søn af J.F. Fenger II 213
- Fenger, C.E. (1814-84), overlæge, prof., politiker, finansminister 1859, 1860-63 og 1870-72 I 66, 168; III 41
- Fenger, Johs. Ferdinand (1805-61), sp. Høje Taastrup 1854-61 I 68, 213
- Fenger, Louise Jacobine Adamine, født Henningsen (1828-74), gift med sp. R.Th. Fenger I 68; II 111
- Fenger, P.A. (1799-1878), sp. Slotsbjergby-Sludstrup 1827-55, sp. Vor Frelser k. 1855-78, udg. af Luthers Katekismus I 66, 156, 161, 168, 186, 255; II 62, 95, 98f, 105, 110, 113, 125, 134, 185, 220f, 274, 253, 333; III 54, 300
- Fenger, R.Th. (1816-89), sp. Aale-Tørring 1853-63, sp. Hyllested-Venslev-Holsteinborg 1863-72, sp. Hvedstrup-Fløng 1872-89, red. Dansk Kirketid. 1845-53, bror til finansminister C.E. Fenger I 21, 51, 53, 55, 66-68, 75f; II 39, 47, 108, 111, 189; IV 207
- Ferslew, C. (1836-1910), udgiver af de Ferslewske dagblade IV 57
- Fibiger, Johannes (1821-97), sp. senest Ønslev-Eskilstrup 1881-95, forfatter IV 71
- Fich, A.G. (1827-1901), kateket Vor Frue, forstander Missionskolen og præst ved Diakonissestiftelsen 1863-69, senest sp. Karlebo 1879-92, arbejdede ivrigt for ydre og indre mission, red. af Dansk Missionsblad 1857-68 I 80; II 2, 185, 203, 309; III 91, 115; IV 117
- Fich, O.T. (1870-1957), kaldskap. Lading 1900-01, derefter fri virksomhed i Amerika, senest sp. Skovby-Ore 1923-38, søn af sp. A.G. Fich IV 117, 119
- Fichte, J.G. (1762-1814), tysk filosof IV 71
- Filip II (1527-98), konge af Spanien 1556-98 IV 175
- Fischer, J.C.H. (1814-85), kultusminister 1875-80 II 222, 225, 246, 255, 260, 293, 295, 302
- Fix, J.H. (1805-73), lærer Sludstrup, udg. af Samleren for Skolen og Læreren 1865-68 I 229
- Fog, B.J. (1819-96), dr. phil. 1856, rkp. Holmens k. 1857, biskop Århus 1881-84 og Martensens afløser som Sjællands biskop 1884-95 I 47, 270; II 135, 331, 391; III 1, 3, 13, 17, 41, 69, 121, 158, 165, 172, 198, 204f, 210, 212f, 215, 218, 237, 241f, 244f, 247, 250, 281, 356; IV 1, 3-6, 13, 30f, 34, 62, 108
- Fog, C.J.H. (1823-1901), sp. Bogense 1873-1901, provst 1883-93, broder til biskop B.J. Fog III 244, 250
- Fog, Carl (1809-87), sp. Skjold 1840-85 I 51, 53, 55, 59, 63, 77; II 37, 75
- Fogtmann, K.L. (1847-1907), lærer Sandby i Kundby sogn 1868-1905, medlem af Folketinget 1879-1907 III 129
- Fogtmann, Nikolai (1788-1851), lektor Sorø Akademi, senere biskop Ribe og Aalborg I 269

- Fonnesbech, C.A. (1817-80), godsejer, finansminister 1865-70, indenrigsminister 1870-74, konsejlspræsident 1874-75 II 118
- Forchhammer, Abigael Marie Bing, født Ebbesen (1840-88), født i Norge, gift med rektor Johannes Forchhammer, Herlufsholm III 207
- Frank, F.H.R. (1827-94), tysk luthersk teolog, prof. i Erlangen III 198
- Frederik 1. Barbarossa (1122-90), tysk-romersk kejser 1155-90 IV 175
- Frederik I (1471-1533), konge 1523-33 I 275
- Frederik V (1723-66), konge 1746-66 IV 65
- Frederik VII (1808-63), konge 1848-63 I 102, 105, 109; II 390; III 151
- Frederik VIII (1843-1912), kronprins 1863, konge 1906-12 II 295; IV 208
- Frederiksen, Rasmus (1844-1920), lærereksamen Blaagaard 1865, lærer Viborg, overlærer Hjørring I 154
- Fridericia, J.A. (1849-1912), historiker, prof. 1899-1912 IV 65
- Friis, C.E. Krag-Juel-Vind (1817-96), lensgreve, konsejlspræsident 1865-70 I 163, 171, 195
- Friis, Niels Jannik (1823-60), hjpr. Beder-Malling 1855-60 I 21
- Friis-Hansen, Julius (1856-1905), sp. Olsker-Allinge 1889-96, sekretær Københavns Kirkefond 1896 og red. Københavns Kirkesag III 352, 354
- Frimodt, J.C.R. (1828-79), sp. Skt. Johannes k. 1861-79, formand for Kbh.'s Indre Mission II 299
- Fritz, Andreas (1826-1906), maler og fotograf Århus I 119, 121
- Fritzsche, K.A.F. (1801-45), tysk teol. prof. i Rostock senere Giessen II 350
- Frommel, Max (1830-90), tysk luthersk præst, generalsuperintendent i Celle III 183
- Fryd, Axel (1872-1947), sp. Randlev-Bjerager 1908-37 IV 233
- Füller, J.L., udgav bog om GT I 261
- Færden, M.J. (1836-1912), norsk præst og forfatter IV 170

G

- Gad, Christen Pram (1830-91), præst Klægsbøl 1860-64, senest sp. Sengeløse 1884-91 I 63
- Gad, G.E.C. (1830-1906), boghandler, forlægger II 92
- Gad, M.S. (1838-1900), øjenlæge Horsens I 236
- Gad, P.C.S. (1859-1934), hjpr. og 2. rkp. Horsens 1889-95, rkp. Trinitatis k. 1895-1907, sp. Kundby 1907-29 IV 25
- Gade, Niels W. (1817-90), komponist, organist Holmens kirke 1858-90 III 288, 292, 295
- Gandil, C.F. (1855-1929), c.teol. (non) 1885, sp. Raabjerg 1885, senest sp. Øster Hærsinge 1903-07 III 43
- Gb. se Schmidt, Rudolf

Personregister

- George, Henry (1839-97), amer. socialøkonom, georgismens fader III 209, 264f; IV 166
- Gerhard, Joh. (1582-1637), tysk luthersk teolog IV 98
- Gerlach, G.D. (1797-1865), dansk officer, havde overkommandoen i 1864 efter C. de Mezas afgang I 91
- Gerlach, Otto von (1801-49), tysk præst, udgiver af stort "Bibelwerk" III 51
- Gesenius, H.F.W. (1786-1842), tysk orientalist, udgav en række hebraiske leksika og grammatikker III 16, 20
- Gjellerup, Karl (1857-1919), forfatter, plejesøn til præsten Johannes Fibiger IV 71
- Gjerløff, L.T. (1824-78), manuduktør, sp. Ulfborg-Raasted 1863-77, Randlev-Bjerager 1877-78 I 5; II 213f, 233f
- Glarbo, O.N. (1848-1916), hjpr. Torrild 1872-75, sp. Viborg Søndre Sogn 1881-1900, Skt. Mikkel, Slagelse 1900-16 II 83; III 115
- Glud, Bjerre herred IV 26
- Godet, F. (1812-1900), schweizisk reformert teolog II 140, 193, 225, 279, 282; III 341, 344; IV 9
- Goethe, J.W. von (1749-1832), tysk forfatter II 246, 359
- Goos, C. (1835-1917), juridisk professor, højrepolitiker, kultusminister 1881-94, justitsminister 1900-01 II 311; III 298
- Grabow, J.M.M. (1839-97), sp. Gosmer-Halling 1887-97 IV 55
- Green, W.H. (1825-1900), amer. prof. ved præsteskolen i Groveville, leder af oversættelseskomiteen for GT IV 184
- Gregor af Naziantz (329-89), græsk kirkefader I 258
- Gregor af Nyssa (ca. 330-ca. 395), græsk kirkefader I 258
- Gregor I den Store (ca. 540-604), pave 590-604 I 17; III 203
- Greve, J.S. (1840-81), assistent i landøkonomi ved Veterinær- og Landbohøjskolen I 223
- Grove, C.F. (1828-95), forstander Grundtvigs højskole Marienlyst I 121, 164; II 118, 172
- Grundtvig, Asta, født Krag-Juel-Vind-Frijs (1826-90), N.F.S. Grundtvigs 3. kone, gift 1858 I 160f; II 63, 85, 89; III 249
- Grundtvig, Fredrik L. (1854-1903), statsvidenskabelig kand. 1881, dansk præst i USA, vendte hjem 1900 og blev rejsepræst for Kirkeligt Samfund af 1898, yngste søn af N.F.S. Grundtvig II 64, 148, 151; IV 64, 111, 158
- Grundtvig, Johan (1822-1907), arkivar, historiker, søn af N.F.S. Grundtvig I 162; II 145
- Grundtvig, N.F.S. (1783-1903), præst og forfatter I 15, 32, 53, 59, 61-63, 74, 78, 81, 89f, 93, 99, 104f, 110, 113, 116, 119-22, 131f, 134f, 138, 140, 145, 147, 151, 153, 155-62, 164-66, 168-72, 177f, 182, 184-86, 188, 190-92, 197-99, 202, 205, 209, 224, 226, 228f, 232, 237, 240, 242f, 255, 259, 275f, 284;

- II 12, 16f, 23f, 26-28, 40, 57f, 60f, 63-65, 73f, 78f, 81, 85-87, 91, 93f, 98, 107, 113, 118, 120, 124, 127f, 132, 134-36, 138f, 142-45, 148, 151f, 171f, 175, 178, 180, 183, 195-200, 205f, 209, 214, 216, 220f, 224, 233, 245-47, 249f, 252, 256, 258, 264, 269, 274f, 277, 285f, 288f, 292, 299f, 304, 307, 310, 313, 317, 321, 328f, 331, 336, 342f, 351f, 358f, 362, 365, 372-74, 377f, 381, 386f, 390;
- III 7, 37f, 41, 44, 54f, 58f, 62, 66, 68, 83, 86, 88, 90, 92f, 103, 109, 126f, 131, 133, 135, 141, 146-148, 153, 158, 165, 188f, 194, 198, 209, 213f, 228, 234f; 244, 278, 299f, 337, 339, 350, 356, 359;
- IV 13, 34f, 38f, 42, 44, 49, 56, 59, 64, 66, 70, 76, 79, 91, 104, 106, 108, 136, 147, 152, 154, 158, 173, 184f, 189, 192, 195, 200-02, 204, 206, 208, 215, 217, 220, 223, 235, 240f, 244, 246
- Grundtvig, Svend Hersleb (1824-83), folkemindeforsker, filolog, søn af N.F.S.
Grundtvig I 161; II 143, 145, 293; II 384
- Grüder, Hermann (1828-83), født i Schwerin, katolsk præst i Kbh., senere apostolisk præfækt for Danmark II 154f
- Graae, Th. (1849-1920), c.jur 1874, journalist og skribent III 167
- Gude, L. (1820-95), sp. Hunseby 1848-66, domprovst Roskilde 1866-95 II 90, 106f, 110, 112f, 121, 124, 135, 168, 176, 185, 188, 192, 203, 232, 309, 328, 391; III 9, 115-17, 180f, 205, 208f, 213, 217; IV 16, 31, 34, 60
- Gudme, Iver de Hemmer (1827-1911), sp. Ormslev-Kolt 1875-1905, provst Hads-Ning herreder 1887-1905 II 153f; III 231
- Guldberg, F.C.J. Høegh se Høegh-Guldberg, F.C.J.
- Guldberg, Ove Høegh se Høegh-Guldberg, Ove
- Gunnerus, J.E. (1818-76), norsk grundtvigsk præst, suspenderet 1869 efter dåbsstrid I 275; II 86
- Gutbirijs (1617-62), tysk orientalist I 25
- Gyllembourg, Thomasine (1773-1856), forfatter, mor til Johan Ludvig Heiberg II 359
- Güldenchrone, Sophie (1837-59), datter af toldinspektør, baron G., forlovet med OM I 9, 13, 20, 22f, 25
- Gøtzsche, Carl Viggo (1833-1901), kateket Fredericia 1861-68, senere sp. Sct. Michaelis Fredericia 1875-95, biskop Ribe 1895-1901, udg. af Kirkeligt Maanedssblad 1867-68 I 148; III 198, 220; IV 9, 44, 96, 107, 114, 119-22

H

- Hage, Christopher (1848-1930), politiker, finansminister 1901-05, ved Hørups død 1902 tillige trafikminister IV 114
- Hagen, J.F. (1817-59), prof. i kirkehistorie 1852-59 I 4
- Hahn, Bertha (1848-1916), forstanderinde Zahles privatlærerindeskole 1873-1911 IV 61

Personregister

- Hall, C.C. (1812-88), nationalliberal politiker, konsejlspræsident 1860-63, kultusminister 1870-74 I 66, 173, 227, 232, 290; II 1f, 50, 63
- Hall, P.E. (1805-82), sp. Karlebo 1854-63, provst Lyng-Kronborg herreder 1857-63, sp. Frederiksberg 1863-76, broder til C.C. Hall I 66
- Hammerich, Fr. (1809-77), prof. i kirkehistorie 1859-77 I 6, 140, 219, 255; II 128, 131, 183, 186, 188, 211, 216, 340, 390
- Hannover, Emil (1864-1923), kunsthistoriker, 1894 bibliotekar ved Kunstindustrimuseet, fra 1906 dets leder IV 104
- Hansen, Aleth (1817-89), sp. og provst Gottorp provsti til 1864, kultusminister marts 1868-sept. 1869, sp. Ledøje-Smørum 1870-81 I 188, 224, 228, 256f
- Hansen, Christen (1835-1903), lærereksamen Jelling 1856, lærer Vester Vamdrup IV 39
- Hansen, E.B. (født 1843), norsk distriktslæge III 207
- Hansen, Frits (1841-1911), c.teol, norsk højskolelærer og politiker II 256
- Hansen, G. Matthison se Matthison-Hansen, G.
- Hansen, H.A. (1840-1906), sp. Blegind-Hørning 1884-1906 IV 179
- Hansen, H.N. (1835-1910), c.jur., borgmester Kbh. 1873-97, derefter medlem af Landstinget, aktiv for oprettelsen af nye kirker i København III 272
- Hansen, H.P. (1871-1961), hjpr. Præstø-Skibbinge 1904-11, senest sp. Taagerup-Torslunde 1925-41, skrev en bog om grundtvigianismen IV 184, 187f
- Hansen, H.P. Kofoed se Kofoed-Hansen
- Hansen, J.A. (1806-77), medlem af Folketinget, bondeven og venstrepolitiker I 227; II 79, 81, 89, 129, 382
- Hansen, Julius Friis se Friis-Hansen, Julius
- Hansen, N., folketingsmand Fyn II 168 [der fandtes ingen folketingsmand på Fyn med navnet N. Hansen, men nok en landstingsmand Niels Hansen (1817-1906)]
- Hansen, Niels Friis (1827-72), kkp. Astrup-Tulstrup-Hvilsted 1860-63, ordineret samtidig med OM, sp. Tunø 1863-72 IV 241
- Hansen, Niels, friskolelærer Lyng II 83f
- Hansen, Octavius (1838-1903), c.jur., højesteretssagfører, venstrepolitiker III 127
- Hansen, P.O. Ryberg se Ryberg-Hansen, P.O.
- Hansen, seminarist, huslærer Gyllingnæs (1881) II 325
- Hansen, Theodor (1838-1914), studierejser til Palæstina og Rom, lic.theol. 1868, rkp. Vor Frue kirke Århus og sp. Aaby 1869-77, sp. Østrup-Hjadstrup 1877-1909 II 85; III 165f
- Hansen, Vilh. (1847-1935), c.teol. 1872 (egregie), rkp. Nykøbing Mors 1879-97, sp. 1897-1925, tillige provst Mors 1908-25 III 114, 116; IV 193f
- Hansen, Vilhelm (1853-1923), valgmenighedspræst Balle 1885-1923 III 258, 260f
- Harnack, Adolf (1851-1930), tysk teolog III 340, 343; IV 102f, 204, 220
- Hartmann, J.P.E. (1805-1900), komponist III 53

- Hase, Karl August von (1800-90), tysk kirkehistoriker, prof. i Jena 1830-83 I 88
- Hauch, Adam G.Ø. (1836-1914), bestyrer af Hauchs latin- og realskole 1872-90, derefter overlærer og rektor Roskilde Katedralskole, søn af Carsten Hauch og bror til TSR's kone II 271
- Hauch, Carsten (1790-1872), forfatter, prof. i æstetik, svigerfar til TSR II 358
- Hauch, Frederikke (Rinna) Elisabeth, født Brun Juul (1811-96), TSR's svigermor, gift med forfatteren Carsten Hauch II 176, 178, 194
- Hauch, Otilie Margrethe (1847-75), datter af forfatteren Carsten Hauch, TSR's kones yngste søster, gift med botanikeren Peter Heiberg II 176
- Hauge, H.N. (1771-1824), norsk lægprædikant II 214
- Heegaard, Sophus (1835-84), filosof, docent 1870, prof. 1875 I 166; II 179, 305, 308f
- Hegel, Friedrich (1770-1831), tysk filosof II 359
- Hegermann-Lindencrone, C.D. (1807-93), generalløjtnant I 96
- Heiberg, Gabriel T.S.R. (1832-1917), OM's og TSR's studiekammerat, c.teol. 1857, lærer, adjunkt Sorø, sp. Sjelle og Vemmelev, provst Slagelse herred 1885-86, andenpræst Roskilde domkirke 1886-1912, TSR's fætter, bror til Gustav og Peter H. I 4, 21, 221, 281; II 25, 54, 56, 82, 93, 212; IV 16, 19, 30f, 33f, 190, 192f
- Heiberg, Gustav P.J. (1838-1931), kkp. Lyngby 1868-75, senest sp. Kirke Helsingør Drøsselbjerg 1884-1915, broder til Gabriel og Peter H. I 223, IV 193
- Heiberg, H.G. (1864-1941), søn af Gabriel Heiberg, gift 1895, senest sp. Havrebjerg-Gudum IV 19
- Heiberg, J.A. (1848-1936), sp. Vor Frue k., Odense 1888-1900, sp. Kristkirken 1900-09, provst Vestre provsti 1901-09, sp. Skt. Mariæ k., Helsingør, fætter til TSR IV 86
- Heiberg, Johan Ludvig (1791-1860), forfatter, gift med Johanne Luise Heiberg II 359
- Heiberg, Johanne Louise (1812-90), skuespiller, forfatter II 359, 391; III 10, 301, 350
- Heiberg, Otilie Margrethe se Hauch, Otilie Margrethe
- Heiberg, P.A. (1758-1841), forfatter, far til Johan Ludvig Heiberg II 359
- Heiberg, Peter (pseudonym Viktor Norfelt) (1837-75), botaniker, dr. phil., skrev flere kritiske indlæg imod Folkekirken, gift med en søster til TSR's kone, bror til Gabriel og Gustav H. II 176, 178
- Heise, A. (1837-1915), historiker, ansat i latinskolen, senest rektor Viborg 1892-1908, oversætter af Platons dialoger II 47
- Helena (død 327), kejserinde, Konstantin d. Stores moder II 364
- Heltzen, E.S.E. (1818-98), konservativ politiker, kultus- og justitsminister juli 1864-marts 1865, stiftamtmand Odense 1869-98 I 112
- Helveg, Fr. (1816-1901), præst Haderslev 1856-64, sp. Købelev 1867-1901, stiftsprovst LF 1886-99, forfatter I 89, 111, 155, 157, 159, 270; II 113, 272, 291; III 198f
- Helveg, L. (1818-83), konkurrerede om prof. i kirkehistorie 1852, dr. phil. 1855, rkp. Skt. Knuds k. Odense 1857-83, kirkehistorisk forfatter, medudg. af Nordisk må-

Personregister

- nedskrift for folkelig og kristelig oplysning I 38, 140, 145, 155, 280; II 12, 54f, 57, 66, 79, 86, 120, 125f, 128f, 131, 151, 167f, 287, 289; III 29; IV 5, 201
- Hengstenberg, E.W. (1802-69), tysk luthersk teolog, prof. i Berlin III 193, 306
- Henriksen, B.C. (1837-94), hjpr. Aarslev 1870-72 (afsked p.g.a. sygdom), kst. sp. Vejby-Sejlstrup 1878-87, sp. Astrup-Tulstrup 1887-94, blev kaldt den forstyrrede præst i Vendsyssel II 109, 306; IV 181
- Hergenröther, Joseph (1824-90), tysk prof. i kirkehistorie og kirkeret senere kardinal III 90
- Hermansen, Chr. (1806-82), prof. i teologi (GT) 1848-82 I 6, 8, 15, 29, 42f, 65, 70, 73, 139f, 228, 270; II 115, 203, 216f, 222f, 232, 247, 253, 262f, 270; III 310
- Hertel, Ludvig (1844-1909), hjpr. Seest 1875-77, senest sp. Brenderup 1888-1909, aktiv forkæmper for Santalmissionen II 225
- Heskjær, Herman (1862-1931), kkp. Lyngby 1890-1905, tillige rejsepræst for Magdalenesagen, senest sp. Vor Frelzers k., Horsens 1914-31 IV 48
- Heuch, J.C. (1838-1904), biskop Kristianssand, ivrig debattør i den kirkelige debat, red. af Luthersk Kirketidende (Luthersk Ugeskrift) II 221, 224, 378; IV 152
- Hey, Sophie Christine, født Seidelin (1846-1923), gift med Alfred Hey III 276
- Hey, V. Alfred (1847-1927), sp. Alminde-Viuf 1877-1927, provst 1900-27 II 354; III 29, 143, 164, 181, 244, 276; IV 194f
- Heymann, Philip W. (1837-93), grosserer, industridrivende III 145
- Hieronimus (ca. 347-420), kirkefader, oversatte Bibelen til latin (Vulgata) II 236
- Hilarius (ca. 300-ca. 366), biskop Poitiers, skrev et skrift om treenigheden I 258, 268
- Hindhede, M. (1862-1945), sygehuslæge Skanderborg, ivrig debattør i dagspressen IV 136
- Hjort, J.M.L. (1824-99), sp. og provst Tønder 1860-64, sp. Keldby-Elmelunde 1865-99, provst 1880-98, udg. af Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark 1853-59 I 1, 29, 59
- Hjort, Peder (1793-1871), kritiker, pædagog, lektor i tysk Sorø Akademi 1822-49 I 269
- Hoff, V.J. (1832-1907), valgmenighedspræst Ubberup 1872-94, præst Vartov 1894-1907 II 305, 356; III 104, 246, 321; IV 10, 18, 49, 79, 166, 187, 195, 212, 215
- Hoffmann, J.C.K. von (1810-77), tysk luthersk teolog, prof. i Erlangen III 198
- Holberg, Ludvig (1684-1754), forfatter I 153; II 165, 193; IV 84
- Holck, C.G. (1834-68), professor i retsvidenskab III 145
- Holck, J.C. (1824-99), rkp. og sp. Vor Frelzers k. 1863-98, medlem af salmebogskomiteen II 388; III 41
- Holm, C.C. (1847-1909), departementschef Kultusministeriet 1892-1909 III 320
- Holm, Edvard (1833-1915), prof. i historie 1867-99 IV 65, 138
- Holm, Emma Ottilie (1832-77), lærerinde, søster til OM's kone, døde i Bogense II 105?, 209, 212

- Holm, Harald (1848-1903), c.teol. 1875, grundtvigianer, venstrepolitiker, medred. af Dansk Folketidende 1878-83 II 127, 342; III 33, 41, 272; IV 35, 131
- Holm, Julie Margrethe, se Schou, Julie Margrethe
- Holm, P.A. (1844-1901), lærer, red. af Skoletidende 1872-92 II 380
- Holm, Sofus (1837-1911), huslærer, officer i hæren, hjpr. Østrup-Hjadstrup 1870-76, sp. Skjoldborg-Kallerup 1876-78, suspenderet på grund af politiske udtalelser 1877, frikendt af Højesteret 1878 på grundlag af erklæring om sindssyge, administrativt afskediget 1878, derefter møller og gårdejer i Vendsyssel, broder til OM's kone Johanne Holm I 236, 244f, 250, 253, 256; II 83, 95, 212f, 218f, 306
- Holmberg, Cecilia Bååth (1857-1920), svensk forfatterinde, gift med højskoleforstander G.H.T. Holmberg III 206
- Holmberg, G.H.T. (1853-1935), fil. kand., højskoleforstander Tärna 1876-1912 III 206
- Holst, H.P. (1839-93), kateket Ærøskøbing 1868-76, senest sp. Førlev 1881-93, skrev bøger om præsteuddannelsen og religionsundervisningen II 155; III 166
- Holstein, Ulrik Adolf von (1803-64), amtmand Gottorp-Hütten amter 1856-64 I 108
- Holstein-Holsteinborg, Ludvig (1815-92), lensgreve, konsejlspræsident 1870-74 II 81
- Holstein-Ledreborg, Ludvig (1839-1912), lensgreve, venstrepolitiker, konsejlspræsident 1909-10, konverterede til katolicismen II 308; III 45
- Holten, Nik. (1829-71), hjpr. Skuldelev-Selsø 1855-68, sp. Torning 1868-71, skrev mange indlæg i den kirkelige debat I 111
- Hommel, Fritz (1854-1936), tysk orientalist, prof. i München IV 138, 140
- Horn, E.B.F. (1829-99), norsk teolog og filosof, dr. filos., præst II 199, 202
- Hornemann, Emil (1810-90), dr.med. 1839, læge, landets førende forkæmper for bedre hygiejne II 139f
- Hostrup, C. (1818-92), forfatter, sp. Hillerød-Nørre Herlev 1862-81 II 24, 76, 80, 131, 136, 143, 246, 265, 273, 303, 308, 321f, 327; III 52, 59, 65, 71, 109, 111, 117, 125f, 264, 336f, 357
- Hostrup, Christiane Georgine Elisabeth, født Hauch (1832-1903), gift med C. Hostrup 1855, søster til TSR's kone III 357
- Hostrup, Helge (1862-1940), lærer Sorø højskole 1890, forstander Ry højskole 1892, kkp. 1927-40 Nykøbing-Rørvig, søn af J.C. Hostrup III 357
- Houten, van, kakaofabrikant IV 57
- Hutter, Leonhard (1563-1616), ortodoks luthersk teolog, prof. Wittenberg I 5
- Hytten, S.O.V. (1846-1926), praktiserende læge Karrebæk 1872-76, Næstved 1876-92 III 192
- Høegh-Guldberg, F.C.J. (1813-1902), sp. Vær-Nebel 1848-1902, provst Vor-Nim herreder 1848-90 I 46f, 53, 63, 67, 158; II 15, 60
- Høegh-Guldberg, Julie, højskoleforstander Jens Nørregaards hustrus søskendebarn III 241

Personregister

- Høegh-Guldberg, Ove (1731-1808), geheimestatsminister, historisk og teologisk forfatter III 44, 164, 194
- Høffding, Harald (1843-1931), filosof, docent 1880, prof. 1883 (Rasmus Nielsens efterfølger) II 12; III 103, 161; IV 71, 246
- Høgsbro, Sofus (1822-1902), højskoleforstander Rødding 1850-62, venstrepolitiker I 138, 288; II 81, 84, 92, 97, 100, 113, 125, 129, 146
- Høgsbro, Svend (1855-1910), jurist, venstrepolitiker, minister for offentlige arbejder 1905-08, justitsminister 1908-09 IV 131
- Højmark, Kristian (1832-1921), lærer, folketingsmand venstre II 93
- Hørring, H. (1842-1909), højrepolitiker, konsejlspræsident 1897-1900 IV 47
- Hørup, Viggo (1841-1902), venstrepolitiker, redaktør Politiken, trafikminister 1901-02 II 313; III 22, 33, 64; IV 117, 122
- Høyer-Møller, Erik (1818-1904), sp. Kølstrup 1866-92, provst 1881-92, udgiver af Jens Møllers præstehåndbog II 371
- Höffling, J.W.F. (1802-53), tysk teolog, prof. i Erlangen I 105

I

- Ibsen, Henrik (1828-1906), norsk forfatter III 133, 170; IV 86
- Ignatios af Antiokia, biskop i beg. af 2. årh., regnes til de apostolske fædre III 125
- Ingemann, B.S. (1789-1862), forfatter II 340, 358, 365; III 300
- Ingemann-Petersen, C., grosserer Kbh. III 151, 156, 213
- Ingerslev, F.P. (1834-1914), sp. Raarup 1885-95, Hørby 1895-1905 III 197
- Ingerslev, H.C. (1798-1888), sp. Boeslunde 1851-73 II 39
- Ingerslev, H.P. (1831-96), højrepolitiker, indenrigsminister II 92
- Ingerslev, P.A. (1833-92), sp. Barrit-Vrigsted 1883-92 III 197
- Ingier, Frederik (1805-82), norsk præst, grundtvigianer, medudgiver af Nordisk månedskrift for folkelig og kristelig oplysning I 99
- Ingier, Ludvig (1846-89), c.teol. et jur., senere overretssagfører, medudgiver af Nordisk månedskrift for folkelig og kristelig oplysning I 280; II 5, 12
- Innocens III (1161-1216), pave 1198-1216 I 17
- Ipsen, O.C. (1831-97), indremissionsk præst, sp. Nørre Snede 1877-85, Assens 1885-97 III 10f, 58, 166, 194
- Irenæus (død 202), biskop i Lyon I 15, 215, 256f; III 63, 285; IV 64, 220
- Iversen, C.G. (1817-81), boghandler i Kbh. og Kolding, overdrog i 1857 sin forretning i Kbh. til Th. Michaelsen II 123

J

- Jacobsen, J.C. (1862-1948), prof. i GT 1891-1929 III 301-03; IV 50, 65, 140, 170, 202
- Jacobsen, Villiam (1832-96), c.teol. 1858, forstander for Det forenede Velgørenhedsselskabs Drengeskole i Kbh., kasserer for Santhalmissionen II 109, 342
- Jansen, Kristoffer (1849-1932), sp. Dragstrup-Skallerup 1884-98, Tødsø-Erslev 1898-1922 IV 14
- Jensen, Anton M. (1871-1941), sp. Harboøre 1899-1901, afskediget p.g.a. udtalelser imod "det evige Helvede" IV 96, 103, 105-07, 121, 235
- Jensen, Carl Reinholdt (1827-88), venstrepolitiker, folketingskandidat Skanderborgkredsen 1864 og 1866 (valgt 1866), senere stationsforstander Vejle I 103
- Jensen, Christian (1873-1949), Universitetets guldmedalje 1894, skrev bog om Søren Kierkegaard, præst i Argentina 1899, senest sp. Søby 1919-41, provst Ærø 1925-41, tog 1922 navneforandring til Ovnbøl IV 70
- Jensen, Gustav (1845-1922), norsk stiftsprovst og teologisk forfatter IV 152, 242, 244
- Jensen, H.A. (født 1840), lærer Kamstrup 1871, fradømt embedet af Højesteret 1886 af politiske grunde, senere redaktør i Roskilde III 129
- Jensen, Henning (1838-1929), sp. Stenmagle-Stenlille 1879-85, afskediget af politiske grunde, venstrepolitiker, MF 1886-92, derefter forfatter og journalist ved Politiken, Socialdemokraten og dagbladet København III 7, 17, 49, 53, 65, 129 286, 302, 306, 345, 347; IV 26, 28, 35, 57, 79, 107, 179
- Jensen, Herman (1842-1909), missionær i Indien III 229, 280
- Jensen, J. (1796-1875), prof. h.c., forstander Jonstrup Seminarium 1838-68 I 218
- Jensen, N.J. (1821-97), lærereksamen Jonstrup 1843, c.teol. 1852, sp. Mejrup og førstelærer Holstebro 1864-73, sp. Ebeltoft-Draaby 1873-95, oprettede en højskole 1874, medlem af Folketinget 1864-66 I 281; II 62
- Jensen, Niels (Post) (1813-75), fæstegårdmand Stenstrup, Rønnebæk sogn, grundtvigiansk lægprædikant II 73
- Jensen, Ole (1846-1921), sp. Skjolde 1885-94, deltog i konkurrencen om professoratet i GT 1891, dr.phil. 1902 i Rostock, senest sp. Hylleholt 1902-13 III 279f, 301, 303, 351
- Jensen, P.C. (1841-99), ordineret sammen med TSR 1869, missionær i Grønland 1869-80, sp. Nors-Tved 1880-99 I 242
- Jessen, Chr. von (1817-84), indenrigsminister 1859-60, medlem af Rigsdagen, byfoged og borgmester Horsens 1859-84 II 225
- Johansen, Niels (1815-99), lægprædikant, gartner, senere graver på Assistens kirkegård II 315
- Johnsen, Dorteia Elise, født Lange (1867-1946), gift med sp. M. Johnsen IV 187
- Johnsen, Magnus (1867-1936), kkp. Sæby-Hallenslev-Buerup (med bolig i Buerup) 1897-1905, sp. Gosmer 1905-32 IV 152, 187, 189, 191, 233
- Jonquières Jean de (1815-90), kontorchef Kultusministeriets 1. kontor III 205

Personregister

- Juel, Cathrine Sophie (1833-1901), norskfødt forkæmper for frimission i Nordjylland III 268
- Julius I, pave 337-52 III 343
- Jungersen, Fr. (1836-1912), c.teol., lærer Skovgård højskole, sp. Blære-Ejdrup 1877-81, præst Københavns valgmenighed 1890-1911 II 110, 165, 169, 171-73, 190f, 196, 198, 213, 229, 253; III 84, 87, 102-06, 116f, 246, 251f, 254, 257, 261, 263f, 272; IV 49, 185, 192, 195, 210, 215, 235, 244
- Justinus Martyr, oldkristen apologet (ca.100-ca.165) II 384, 391
- Juul-Nyholm, K.H.P. (1867-1923), hjpr. Ryslinge valgmenighed 1898-1902, senest sp. Hesselager 1920-23 II 130; IV 140
- Jülicher, Adolf (1857-1938), ekseget og patristiker Marburg IV 179
- Jæger, Hans (1854-1910), norsk forfatter, fritænker, blev afskediget som stortingsstenograf efter at have skrevet bogen "Fra Christiania-bohømen" (1885) III 133
- Jøhnke, F.H. (1837-1908), søofficer, marineminister 1901-05 IV 122, 160
- Jørgensen, A.D. (1840-97), historiker, rigsarkivar IV 65
- Jørgensen, Jens (1806-76), gårdejer Aale, medlem grundlovgivende rigsforsamling, rigsdags- og rigsrådsmedlem, lægprædikant I 51, 53, 75f
- Jørgensen, K.M. (1845-78), lærereksamen Jelling 1865, lærersøn fra Beder, friskolelærer I 54

K

K se også C

- Kalkar, C. (1802-86), kirke- og missionshistoriker, dr.theol. 1836, sp. Gladsaxe-Herlev 1843-68, formand for Det danske Missionselskab 1860-73, udg. Theol. Tidsskrift 1871-80 I 26, 46, 49, 53f, 57, 69, 80, 214, 217; II 2, 5-7, 12, 80, 85, 104, 124, 164, 185, 187f, 199, 202f, 225, 241, 245, 252, 263, 267, 309, 384, 386; III 21, 43f, 80f, 166
- Kampmann, C.P.G. (1816-97), sp. Ebeltoft-Dråby 1855-63, sp. Hjørring 1863-93, provst fra 1864 I 78; III 26
- Karl XV (1826-72), svensk-norsk konge 1859-72 I 87
- Kattenbusch, F.W.F. (1851-1935), tysk protestantisk teolog, prof. i systematisk teologi Giessen, senere Göttingen og Halle IV 179
- Kauffmann, Heinrich (1819-1905), oberst, pensioneret i forbindelse med hærloven af 1867 I 171; II 50
- Kauffmann, Jensine Louise Mathilde, født Fønss (1829-1904), gift med oberst H. Kauffmann II 50, 53
- Kauffmann, Wilhelm (1821-92), officer, krigsminister 1879-81 II 311
- Kausgaard [Kousgaard], N.B. (1838-1913), forlags- og antikvarboghandler i Kbh. II 287

- Keller, Helen (1880-1968), blind-døvstum amerikaner, studerede på universitet, forfatter og foredragsholder IV 184f
- Kent, Georg (1842-92), norsk teolog og filosof, rkp. Kristiania III 127
- Kerff, Frederik (1849-1920), katolsk præst Horsens 1878-1920 IV 26, 28
- Ketelsen, C., medlem af Vartov menighed II 171
- Keyser, J.R. (1803-64), norsk historiker, prof. i historie fra 1837, udg. af norsk kirkehistorie I 105
- Kierkegaard, P.C. (1805-88), sp. Pedersborg-Kindertoft 1842-56, biskop Aalborg 1856-75, kultusminister september 1867-marts 1868, broder til Søren K. I 1f, 38, 71, 89, 140, 171-73, 178, 217, 220, 222, 233, 239, 281, 284, 291; II 28, 34, 57, 87, 110, 132f, 167f, 170f, 176, 185, 203, 206, 292; III 93, 333, 338; IV 64, 76
- Kierkegaard, Poul (1842-1915), litterat, søn af biskop P.C. Kierkegaard II 171, 206
- Kierkegaard, Sophie Henriette, født Glahn (1809-81), gift med biskop P.C. Kierkegaard II 171
- Kierkegaard, Søren (1813-55), filosof, broder til P.C. Kierkegaard I 156, 260, 267, 272; II 24, 156, 175, 177, 206, 214f, 295, 337, 356, 387, 390; III 158, 178, 244, 329, 337; IV 70f, 76
- Kierkegaard, William (1863-1942), sp. Nebsager-Bjerre 1904-29, orlov 1906-07, provst Bjerre-Hatting herreder 1916-26 IV 222
- Kingo, Thomas (1634-1703), biskop, salmedigter IV 108
- Kirkeby, Anton (1834-83), grundtvigiansk præst, hjpr. Bjørnsholm 1859, Odder 1862, Gangsted-Søvind 1866, virkede som vækkelsesprædikant sammen med OM, sp. Lem 1870-77, sp. Fausing-Auning 1877-83 I 73, 75, 157; II 36f, 45, 60, 83, 116f, 153, 165, 185, 213, 293, 391f; III 7, 50, 71
- Kirkeby, M.A. (1795-1880), sp. Gangsted-Søvind 1849-72, far til Anton Kirkeby II 117
- Kirkeby, Rakel Holga Bertha Kirstine, født Schäffer (født 1847), gift med sp. Anton Kirkeby II 392; III 323f
- Kirketerp, C.E. (1821-1902), sp. Uldum-Langskov 1861-77, Greve-Kildebrønde 1877-98 I 76
- Kjeldsen, Niels (1840-64), dragon IV 138, 218
- Kjær, Søren (1827-93), gårdejer, venstrepolitiker, stod i en periode Bjørnbakkerne nær II 104
- Klaveness, Thorvald (1844-1915), norsk præst, udgav lærebøger i religion, udg. af "For Kirke og Kultur" og "Norsk Kirkeblad" IV 56, 62, 191
- Klein, C.S. (1824-1900), jurist, nationalliberal politiker, justitsminister 1872-75 III 21, 33, 127
- Kliefoth, T.F.D. (1810-95), tysk luthersk teolog, superintendent i Schwerin, præsident i Overkirkerådet for den Mecklenburgiske kirke, udgav bl.a. liturgiske afhandlinger i otte bind I 222f

Personregister

- Knudsen, H.J.E. (1792-1877), sp. Gislev 1844-77, provst Lunde-Skam-Skovby herre-
der 1836-77 II 170
- Knudsen, J.L. (1819-86), sp. Lejrskov-Jordrup 1872-86, far til Jakob Knudsen II 276;
III 261; IV 50
- Knudsen, Jakob (1858-1917), forfatter, valgmenighedspræst Mellerup 1890-97 IV 50f,
53f, 78f, 82, 84, 94, 148, 185, 187, 214, 217
- Knudsen, Nanna Marie Frederikke Adelaide, født Boisen (1824-1900), gift med sp.
J.L. Knudsen, mor til Jakob Knudsen III 261
- Knæckenborg, G.S. (1823-91), sp. Kollerup-Vindelev 1860-80, sp. Slangerup-Uvelse
1880-91, landstingsmedlem 1866, stemte imod den reviderede grundlov I 138
- Koch, C.F. (1827-95), sp. Vildbjerg-Timring-Nøvling 1865-73, senest stiftsprovst Ribe
1885-95 II 72; III 166
- Koch, Carl (1860-1925), valgmenighedspræst Ubberup 1895-1925 IV 70, 189, 194,
206, 212
- Koch, Emil (1851-1924), rkp. Skt. Knuds k. Odense og præst Gråbrødre hospital
1883-1923, beskæftigede sig med kirken og det sociale spørgsmål IV 39, 90, 97, 166
- Koch, Gabriel (1858-1922), biskop Ribe 1901-22 IV 121f, 135
- Koch, L. (1837-1917), sp. senest i Glostrup 1892-1908, provst Smørum-Sokkelund
herreder 1883-1908, kirkehistoriker II 386; IV 66, 69f
- Koch, V.C.H. (1828-1924), sp. Gerlev-Draaby 1883-1901 IV 230f
- Kofoed-Hansen, H.P. (1813-93), sp. og provst Haderslev indtil 1864, sp. Toreby 1867-
83, stiftsprovst 1879-83, forfatter, konverterede til katolicismen 1887 I 138; III 63;
IV 28
- Kok, Johannes [indtil 1864:Koch] (1821-87), sp. Burkal 1851-64 (afsat af tyskerne), sp.
Citadels kirke 1872-87, sprogforsker, tit. prof. 1882 II 63, 99, 120, 123, 204, 309,
331; III 37
- Kold, Christen (1816-70), højskoleforstander, friskolemand I 116-18, 144, 225f, 233;
II 138, 145, 189, 195, 247, 257, 298, 306, 355, 377
- Kolthoff, E.V. (1806-90), dr.theol. 1852, rkp. Helligåndskirken 1845-56, sp. samme-
steds 1856-80 I 2; II 299
- Konradsen, K.D. (1823-1903), sp. Nautrup-Vile-Sæby 1863-73, sp. Hvirring-Horn-
borg 1873-1903, deltog i ordinationen af C. Appel II 45, 168
- Konstantin d. Store (274-337), romersk kejser 306-37 I 199; II 183, 364; III 283
- Konstantin-Hansen, S. [født Constantin-Hansen] (1850-1938), udstillede som ung på
Charlottenborg, vicepastor Jernved 1885-95, sp. Velling 1895-1900, sp. Torsted
1900-09, Særslev 1909-19 III 109; IV 39, 246
- Kopernikus, Nicolaus (1473-1543), astronom II 272
- Kovalevsky, Sonja (Sophie Vasiljevne Kovalevskaja) (1850-91), født i Rusland, dr.phil.
i matematik Göttingen 1874, senere prof. i matematik i Stockholm III 350

- Krabbe, Christopher (1833-1913), venstrepolitiker, forsvarsminister i den radikale regering 1909-10 II 106
- Krag, P. (1839-1912), vækkelsesprædikant, sp. Skt. Jacobs k., Kbh. 1878-1903, sp. Søborg 1903-10 IV 49
- Kragballe, C.M (1825-97), lærer Kbh.'s asylskole, p.g.a. udtalelser i 1856 om vantro præsters forvaltning af sakramenterne nægtede biskop Martensen at ordinere ham, før han i 1872 blev huskapellan på svensk gods, sp. As-Klakring 1888-95 I 17, 184, 234, 239; II 75, 87, 191, 354; III 109
- Krarup, F.C. (1852-1931), lic.theol. 1885, senest sp. Sorø 1893-1933, censor teol. embedseksamen 1902-28 IV 205f, 221, 229, 236f
- Krarup, N.B. (1821-93), sp. Maarslet 1871-91 III 131
- Kristensen, Martin (1842-1931), lærer Gedved seminarium fra 1864, medforstander 1896-1912 IV 73
- Krohn, P. (1769-1864), toldkasserer, ejer Gyllingnæs 1853-64 I 96
- Kroman, K. (1846-1925), filosof, professor 1884 II 260
- Kurtz, J.H. (1809-90), tysk luthersk teolog, kirkehistoriker I 65, 219
- Kübel, R.B. (1838-94), tysk protestantisk teolog, professor i Tübingen 1879 III 238
- Kühnel, A.M.A. (1821-77), seminarieforstander Lyngby 1870-74, sp. Sengeløse 1876-77, prof. h.c. I 280
- Kühnel, Arnold (1850-1908), officer, generaløjtnant og chef for 1. generalkommando 1905-08 IV 236
- Kähler, Martin (1835-1912), tysk protestantisk teolog, prof. i Halle IV 191
- Kønechen, Jesper Baltzarsen (1629-1715), religiøs sværmer I 127
- Køster, Hans Chr. Ø (1836-71), hjpr. hos Grundtvig i Vartov 1862-71 I 122, 162, 178; II 79
- Køster, Holger (1848-1923), c.teol. 1873, hjpr. Østbirk 1875-80, senest sp. Gangsted-Søvind 1900-23
- Königsfeldt, J.O.V. (1853-1903), praktiserende læge i Gylling 1886 IV 153

L

- la Cour, Janus (1837-1909), landskabsmaler, fra 1884 bosat på Mariendal syd for Århus III 53
- la Cour, Poul (1846-1908), fysiker, lærer Askov højskole 1878-1908, tit. prof. 1894 II 279; IV 151
- Lactantius (ca. 240-ca. 320), oldkristen apologet II 91
- Lange, Charlotte se Rørdam, Charlotte
- Lange, Johan (1844-83), sp. i Sollien, Norge, svigerfar til Torkild Skat Rørdam IV 156
- Lange, M.T. (1824-75), sp. Flensborg provsti 1862-64, sp. Nyborg 1866-75, fortaler for friskolen II 77, 79; IV 201

Personregister

- Langhoff, C.C.E. (1818-91), forstander Lyngby Seminarium 1856-70, sp. Bøstrup 1870-91 I 215, 218; II 257
- Larsen, A.C. (Theodorus) (1840-1914), c.teol. 1862, assistent og bibliotekar ved Kgl. Bibliotek 1870-1914, forfatter I 132, 166; II 171, 312f; III 180, 254, 273; IV 179
- Larsen, E. Florian (1838-1916), fuldmægtig, senere kontorchef i Indenrigsministeriet, 1884 assessor i Overretten, assessor i Højesteret 1894-1910, MF 1887-90 for Højre, fra 1865 tillige regnskabsfører ved Sjællands stifts gejstlige enkekasse, biskop Martensens svigersøn II 391; IV 30, 32, 82
- Larsen, H. Martensen se Martensen-Larsen, H.
- Larsen, Jens (1804-74), smed Kirke Værløse, indremissionær I 50
- Larsen, kapellan 1901 IV 120
- Larsen, Karl (1860-1931), forfatter, deltog i debatten om dragon Niels Kjeldsen IV 218
- Larsen, L.P. (1809-79), sp. Nykøbing M. 1854-76, far til A.C. Larsen I 132
- Larsen, Morten (1851-1936), valgmenighedspræst Holstebro 1887-1927 (fra 1914 fri-menighedspræst, fordi menigheden brød med Folkekirken), medlem af Kirkeligt Samfunds bestyrelse 1898-1928 IV 49f, 166, 182, 201, 212, 215
- Larsen, N.F. (1814-81), handskefabrikant, aktivt medlem af Vartov menighed I 161; II 171
- Larsen, P.M. (1862-1917), sp. Vor Frelses kirke 1899-1903, Frederikskirken 1903-17 IV 114, 116, 118, 213, 246
- Larsen Peter (Dons), også kaldet Skræppenborg (1802-73), bonde, lægprædikant I 63, 76f
- Larsen, Sofus (1855-1938), bibliotekar ved Universitetsbiblioteket (1909-25 overbibliotekar), filolog IV 64
- Lassen, Hartvig (1824-97), norsk litteraturhistoriker, bl.a. medarbejder ved det norske "Aftenbladet" II 256
- Lassen, Jul. (1847-1923), dr.jur. 1879, prof. i retsvidenskab 1881-1918 III 166
- Laub, Otto (1805-82), biskop Viborg 1854-78 II 185, 188; III 69, 147f, 191
- Laub, Thomas (1852-1927), kirkemusiker, organist Helligåndskirken 1884-91, Holmens kirke 1891 III 189, 193, 288, 291
- Laurberg, L. (1830-70), c.teol. 1854, hjpr. Bredsten-Skibet 1857-64, sp. Taarup-Kvols-Borris (bor i Dalsgaard) 1864-70 I 63, 77, 118, 158, 273
- Laursen, L.J. (1870-1945), valgmenighedspræst Vejstrup 1902-09, sp. Krstrup 1909-37, medlem af Kirkeligt Udvalg 1904-07, redaktør af Vort Samfund IV 181, 212, 223, 225, 227, 241
- Laursen, N. Joh. (1855-1930), redaktør af Aarhus Folkeblad 1882-1903, rkp. Århus domkirke 1903-24, venstrepolitiker, medlem af Århus byråd og MF 1910-26 II 350f; IV 35
- Lehmann, Edvard (1862-1930), religionshistoriker III 117; IV 102

- Lembke III 9 [formentlig C.L.Edvard Lembcke (1815-97), konrektor Haderslev lærde skole 1850-64, lærer Haderslev Læreres skole 1864-88, forfatter]
- Leo den Store, pave 440-61 I 256
- Leo XIII (1810-1903), pave 1878-1903 III 90
- Leonora Christina (1621-98), datter af Christian IV, forfatter III 94
- Lessing, G.E. (1729-81), tysk forfatter I 89; II 12, 192
- Leth, Andreas (1822-1905), sp. Middelfart 1870-1905 II 65, 128, 152, 166, 192, 283, 285, 315f, 319, 336, 373, 387; III 15-17, 19, 23
- Leth, Niels Peter, præstegårdsforpagter Gylling, født ca. 1845 i Falling sogn III 123, 131, 139, 149
- Levinsen, A.S. (1854-1913), andenlærer Ranum Seminarium, accessit for en afhandling om Origenes, senest sp. Herredskirke-Lille Løjtofte 1890-1913 II 217
- Levinsen, J. (1853-84), præst Classenske Boliger 1880-84, støttede Indre Mission III 11
- Liebner, K.T.A. (1806-71), tysk teolog, prof. Kiel, senere Leipzig II 390
- Lilienskjold, F.S. (1854-1917), jurist, assistent i Kultusministeriet 1882-92, derefter protokolsekretær i Højesteret III 320
- Lind, P.E. (1814-1903), lic.theol. 1839, sp. Sæby-Hallenslev 1855-75, biskop Aalborg 1875-88, censor ved teol. embedseksamen 1871-75 II 170, 176, 188; II 368f
- Lindberg, Clara Cathrine, født Monrad (1838-1922), datter af provst L.V. Monrad, gift 1868 med Niels Lindberg I 176f; II 168f, 204, 275; III 76
- Lindberg, J.C. (1797-1857), bibeloversætter, præst, far til Niels Lindberg I 15, 70, 275; II 220; IV 16
- Lindberg, J.E. (1846-82), skolebestyrer Stege, hjpr. Gudme-Brudager og Viby, Fyn, sp. Hodde-Tistrup 1878-82, bror til Niels Lindberg II 83, 131
- Lindberg, Johan Peter (død 1877), søn af Niels Lindberg II 209
- Lindberg, Lars Vilhelm (død 1876), søn af Niels Lindberg II 204
- Lindberg, Lise (Elise) (1832-1913), privatlærerinde i Sønderjylland fra 1872, søster til Niels Lindberg I 176f
- Lindberg, Niels (Magisteren) (1829-86), c.teol. 1858, lærer ved Dronningens asylskole og Blaagaards seminarium, privatlærer hos Grundtvig, rkp. Kattrup-Ørrikslev-Tolstrup og lærer Gedved seminarium 1872-76, valgmenighedspræst Kerteminde 1876-86, red. Dansk Kirketidende 1860-72 I 20, 29f, 37, 41, 52f, 55f, 59, 64, 79, 88f, 99, 106, 112, 121, 128, 133, 136, 153f, 159, 161, 176f, 181, 185f, 190, 195, 197, 200, 211, 221, 230, 247, 259; II 3, 5, 8f, 13, 23, 26-28, 30, 32, 38, 41, 50, 60, 63, 75, 82f, 88, 90, 103f, 109, 113, 122, 131f, 151, 168f, 192, 196, 204, 209, 212, 233, 266, 268, 272, 275f, 286, 309f, 326, 330, 336, 356; III 76f, 130, 178
- Lindbæk, Jannik (1862-1909), højskoleforstander Ubberup 1899-1909 IV 214
- Lindhardt, V.C. (1850-1922), stiftsprovst Århus 1903-22 IV 195
- Lisco, F.G. (1791-1866), tysk protestantisk teolog, udgiver af religionslærebog I 65,

Personregister

- Listov, A.C.L. (1817-89), sp. Dalby-Tureby 1872-89, teologisk forfatter III 222
- Lohmann, J.J. (1842-94), sp. Tostrup-Roum 1877-81, Skive-Resen 1881-94 II 305
- Lollesgaard, Michael (født ca. 1832), forpagter på Petersholm ved Vejle, svoger til OM's bror Theodor Møller I 95
- Lollesgaard, Louise Elisabeth (født 1836), datter af kaptajn i ingeniørkorpset v.d. Recke, gift med OM's bror Theodor M.'s svoger Michael Lollesgaard I 95f
- Lorentzen, C.N. (1835-1905), hjpr. Gislev-Ellested 1863-77, sp. Ryslinge 1877-85, Nørre Lyndelse-Højby 1885-1905 II 170
- Lotze, R.H. (1817-81), tysk filosof, prof. i filosofi Göttingen 1844-80, Berlin 1880-81 III 117, 120, 127
- Louise (1817-98), dronning 1863-98, gift 1842 med den senere konge Christian IX I 108, 163; II 388; III 312
- Louise (1851-1926), kronprinsesse, gift 1869 med kronprins Frederik, den senere Frederik VIII II 277; III 175
- Lund, Christen Th. (1869-1958), c.teol. 1895 med egregie, senest sp. Magleby 1910-40, provst 1918-40 IV 95
- Lund, J.L.M. (1844-1912), religionshistorisk forfatter, zoolog III 175f
- Lund, Jens (1844-1922), højskoleforstander Vejstrup 1870-1912 II 372
- Lund, Rasmus (1827-89), valgmenighedspræst Mors 1871-83 (ministeriet ophævede hans anerkendelse 20/1-1883), derefter præst for Morsø frie menighed 1883-89 II 216, 319, 366, 368
- Lunddahl, Harald (1848-99), rkp. Kolding 1881-94, sp. sammesteds 1894-99 III 91; IV 17
- Luther, Martin (1483-1546), tysk reformator I 12, 15-17, 20, 27, 68-70, 74, 80, 120, 135, 147, 180, 184f, 187f, 193, 200f, 212f, 229f, 255f, 259f; II 4, 51, 98f, 124, 132, 155, 214, 227, 236, 244, 283, 364, 376, 383; III 40, 62, 90, 92f, 179, 203, 298f, 334f, 344, 356; IV 70, 91, 102, 108, 152, 206, 220, 223, 228
- Lyng, G.V. (1827-84), norsk filosof, prof. 1869 i Kristiania I 280
- Lynge, H.H.J. (1822-97), antikvarboghandler II 91, 287
- Lütken, Frederik (1698-1784), søofficer, økonomisk og religiøs forfatter III 277
- Lüttichau, C.T.F. (1744-1805), rigsgreve, godsejer Åkær, Dybvad m.m., kammerherre, titlen fradømt ham p.g.a. medvirken i proprietærfejden I 3
- Lüttichau, Mathias (1795-1870), officer, krigsminister 1854-56, medansvarlig for tilbagetrækningen fra Danevirke IV 138
- Lützhøff, H.H.H. (1857-1943), sp. Skt. Pauls k., Kbh. 1891-1904, stiftsprovst Odense 1904-31 IV 19
- Løventhal, Eduard (1841-1917), elev på Det danske Missionsselskabs skole 1867-70, missionær i Indien 1872-1914 II 3, 6-9, 84, 210, 225; III 278

M

- Macaulay, Thomas Babington (1800-59), eng. historiker og politiker IV 35f
- Madsen, C. (1862-1932), sp. Harbøre-Engbjerg 1891-99, sp. Gern-Skannerup 1899-1913, Voer 1913-28 IV 44
- Madsen, Jens Kristian (1839-83), lærereksamen Jelling 1861, c.teol. 1868, kateket Vor Frelser's k. 1869, sp. Jelling-Hover og seminarieførstander Jelling 1873-83 I 242; II 62f, 71, 87; III 7
- Madsen, M.T. se Matzen, M.T.
- Madsen, Peder (1843-1911), prof. i dogmatik 1875-1909, Sjællands biskop 1909-11 II 115, 149, 276f; III 23, 26, 38, 41, 43, 59, 62f, 69, 80, 87, 114, 151f, 160, 166, 193f, 205, 217, 240, 285, 326f, 355f; IV 2, 4, 9f, 18, 49, 62, 191, 194f
- Madvig, J.N. (1804-86), prof. i latinsk (senere klassisk) filologi 1829-79, politiker, minister I 6, 28, 101, 105; II 103, 177, 181; III 144f, 148, 167f
- Magisteren se Niels Lindberg
- Malling, J. Vilh. (1846-1912), lærer, kapellan hos C. Hostrup i Hillerød-Nørre Herlev 1878-86, valgmenighedspræst Odder 1886-1912 III 59f, 65, 71, 94, 104, 106, 170, 286, 310
- Marcellus (død ca. 374), biskop i Ancyra III 343
- Marckmann, J.V. (1804-61), sp. Hoptrup 1850-61 I 102
- Martensen, H.L. (1808-84), ekstraordinær prof. i teologi 1840, ordinær 1850-54, Sjællands biskop 1854-84, hofprædikant 1845, kgl. konfessionarius 1867 I 1f, 5, 69, 88f, 99, 105, 112, 125, 127, 132, 139, 144f, 149f, 153, 156f, 162, 166, 171f, 174, 210, 214, 221f, 224, 228f, 233-37, 239, 242-44, 255, 258, 267, 275; II 24, 57, 63, 80, 86, 90, 98, 107, 110, 113, 123f, 129, 134, 154f, 167f, 178, 185f, 191, 215, 220, 224, 232, 245f, 253, 261, 277, 292, 299, 320, 333, 336, 358f, 362, 368f, 378f, 383, 389-91, 393f; III 1, 3, 9f, 14, 23, 30, 42, 69, 94, 96, 147f, 153, 165, 179, 181, 198, 205, 212, 215 240, 301, 337, 356; IV 1, 4, 9, 13, 23, 30f, 49, 55, 58, 70, 82, 96, 108, 205, 241
- Martensen, Julius (1839-1910), litteraturhistoriker, assistent ved Det kgl. Bibl. 1874-1906, søn af biskop Martensen III 9
- Martensen-Larsen, H. (1867-1929), sp. Vejlbj ved Århus 1895-1904, sp. Skt. Pauls k., Kbh. 1904-15, domprovst Roskilde 1915-29, dattersøn af biskop Martensen IV 19, 31, 35, 38f, 78, 233
- Mathiesen, C.E. (1839-1923), hjpr. Saxild-Nølev 1869-76, senest sp. Reerslev-Vindinge 1892-1915 II 32, 131, 179; IV 21, 24, 164
- Matthison-Hansen, Gottfred (1832-1909), læste jura ved Universitetet, organist Frederiks tyske kirke 1859, senere ved Skt. Johannes og Trinitatis kirke I 136; III 295
- Matzen, Henning (1840-1910), juridisk prof. 1870-1910, højrepolitiker III 145
- Matzen, M.T. (1823-1904), navneforandring til Madsen 1858, hjpr. Jelling-Hover 1858-64, senest sp. Ringe 1874-93 I 9, 21
- Mau, J.C.E.T. (1808-85), sp. Skellerup-Ellinge 1850-63, Farum 1863-80 I 46

Personregister

- Maximus af Turin (død efter 465), biskop i Torino I 256f
- Mehren, A.F. van (1822-1907), orientalist, prof. i semitisk-østerlandsk filologi 1854-98
I 1, 6; II 217
- Melbye, M.M. (1817-79), grundtvigsk præst, sp. Asperup-Roerslev 1845-79, udgiver af kirkehistorie I 69, 145; II 113
- Merle d'Aubigné, J.-H. (1794-1872), schweizisk teolog og kirkehistoriker II 85
- Mermillod, Gaspard (1824-92), biskop Genève, kardinal 1890 III 90
- Meyer, H.A.W. (1800-73), superintendent Hannover, ekseget, udgav en række kommentarer til NT I 111
- Michaelsen, Th. (1830-1907), boghandler, overtog i 1857 C.G. Iversens boghandel II 123
- Mill, John Stuart (1806-73), eng. filosof og nationaløkonom III 178
- Moe, C.J. (1848-1927), indremissionsk præst, sp. Harbøre-Engbjerg 1877-85, Skanderup 1885-1922, holdt i 1893 den meget omstridte ligtale over de omkomne Harbørefiskere IV 15, 39
- Moe, Ivar, bogbinder Kbh. III 206
- Mohr, J.J. (1838-1920), rkp. Skt. Matthæus k., Kbh. 1880-89, sp. Stenstrup-Lunde 1889-1912 III 213
- Molbech, C. (1783-1857), historiker, filolog III 209, 213f, 300
- Moltesen, L.J. (1865-1950), c.teol. 1888, historiker, red. Dansk Kirketid. 1890-95, senere medlem af Folketinget og udenrigsminister III 340; IV 19, 226
- Moltke, C.C.H. (1833-1918), godsejer Lystrup, landstingsmedlem 1875-86, 1887-1917, broder til F.G.J. Moltke II 176
- Moltke F.G.J. (1825-75), lensgreve Bregentved, landstingsmedlem 1866-75 II 176
- Monrad, D.G. (1811-87), nationalliberal politiker, konsejlspræsident 1863-64, biskop Lolland-Falster 1849-54 og 1871-87 I 87f, 90f, 107, 109, 256, 272; II 110, 120, 152, 154, 184, 192, 237f, 261, 265, 289, 291f; III 17, 41f, 55, 59, 155, 157, 159f, 167, 189; IV 16
- Monrad, J.H. (1848-1904), sp. Køge-Ølsemagle 1883-90, præst Vartov 1890-94, sp. Frederikskirken 1894-1903, red. Dansk Kirketid. 1890-1903 III 52, 159, 246, 252, 254, 257, 259, 261, 263f, 299, 306, 340, 359; IV 10, 18, 31, 34, 38, 42, 44f, 49, 55, 114, 125, 127, 134, 138, 140, 143-45, 169, 189, 198
- Monrad, L.V. (1798-1877), sp. Marvede-Hyllinge 1831-63, provst 1832-36, far til Clara Lindberg og sp. J.H. Monrad II 168
- Monrad, Louise Esther, født Brandt (1847-1917), datter af Vartovs præst C.J. Brandt, gift med J.H. Monrad 1875 II 90
- More, Thomas (1480-1535), eng. humanist og kansler II 387
- Morus se Thomas More
- Mosheim, J.L. von (1694 el. 1695-1755), tysk teolog, prof. Göttingen 1747-55 I 292
- Muhammed (ca. 570-632), religionsstifter IV 61

- Munch, P. (1870-1948), dr.phil., historiker, politiker, udenrigsminister, red. Det ny Aarhundrede IV 197
- Munch, P.A. (1810-63), no. historiker og sprogmand, prof. i Kristiania I 105
- Munck, F.V. (1833-1913), sp. Herlufsholm 1875-1906 II 153
- Muus, katolik II 221
- Mygind, Frederikke Arnoldine Marie, født Fischer (1806-1900), gift 1832 med provst H.T. Mygind IV 56
- Mygind, H.T. (1805-91), sp. Randlev-Bjerager 1850-58, Ørting-Falling 1858-86, provst Hads-Ning herreder 1857-86 I 227; II 190; IV 56
- Mygind, L.T. (1841-1924), indremissionsk præst, provst Vor-Nim herreder 1891-96, sp. Karrebæk 1896-1913, søn af provst H.T. Mygind IV 56
- Mynster, Chr. P.G. (1804-77), sp. Valløby-Tårnby 1833-52, sp. Karise-Alslev 1852-76 III 69
- Mynster, F.L. (1811-85), godsforvalter og oversætter I 74f
- Mynster, J.P. (1775-1854), Sjællands biskop 1834-54 I 38, 68, 232; II 58, 175, 177f, 193, 215, 224, 232f, 242, 246, 264, 274, 320, 336f, 359, 386, 390; III 10, 69, 75, 94, 131, 147f, 209, 215, 240, 251, 301, 352; IV 4, 7, 20, 55, 58, 70, 93, 108, 171, 185
- Mynster, Maria Frederica Franzisca (Fanny), født Münter (1796-1871), gift med biskop J.P. Mynster 1815 II 177
- Müller, J. Sophus (1857-1934), præst Classens Boliger 1885-98, sp. Sct. Thomas, Frederiksberg IV 10
- Müller, Ludv. Chr. (1806-51), præst og seminarieførstander Snedsted senere Ranum I 272
- Müller, Paludan se Paludan-Müller
- Münter, Balthasar (1794-1867), sp. og provst Holmens k. 1849-67 III 275
- Münter, Frederik (1807-73), sp. Ørslev-Solbjerg 1867-73 I 244
- Münter, Friederich (1761-1830), Sjællands biskop 1808-34 I 245, 250; II 224
- Møller, A.E.A. (1860-1940), sp. Sønderup-Nordrup 1898-1921, Ferslev-Vellerup 1921-30 IV 73
- Møller, Anker se Anker-Møller, Søren
- Møller, Anna Dorthea Marie [Anna] (1829-1906), OM's ældste søster, boede i Gylling II 189, 212, 265; IV 207, 210
- Møller, Anna Margrethe [Grethe] (1839-90), OM's søster, døde i Gylling III 287, 292
- Møller, Asger (1872-82), OM's søn II 59, 72, 82, 84, 90f, 101, 105, 109, 141, 149, 156, 170, 174, 179, 339-41, 345
- Møller, C.F.E. (1809-77), sp. Karrebæk 1867-77 II 39
- Møller, Caroline Amalie (1841-92), OM's søster, holdt sammen med sin yngste søster pigeskole i Gylling III 249, 300, 304-06
- Møller, Chr. (1834-1907), smed Neksø, formand for Luthers Missionsforening til Evangeliets Fremme på Bornholm IV 72

Personregister

- Møller, Christen (1845-1925), biskop Aalborg 1905-15 IV 197, 235
- Møller, Christian (1845-70), magister i filosofi 1869 IV 160
- Møller, Dorthea Frederikke [Thea] (1845-1920), OM's næst yngste søster, privatlærerinde i Gylling II 108, 111; IV 239
- Møller, Elisabeth Marie Frederikke (1876-82), OM's datter II 204f, 339-41
- Møller, Elisabeth Marie Frederikke, datter af skibskaptajn F.N. Møller, Sønderborg, gift med OM's yngste broder Frederik Møller, udvandrede til USA efter mandens død i 1885, havde forbindelse med OM indtil 1891 II 355f
- Møller, Erik (1879-1962), OM's søn, student Horsens 1899, teologiske studier, c.mag. i historie, dansk og engelsk 1908, gymnasielærer og journalist, historisk forfatter II 266, 270, 279, 310, 339-41, 357; III 192, 197, 205, 226, 249, 251, 307, 359-61; IV 19, 25, 29, 43, 73f, 78, 88f, 105, 110f, 129, 133, 135, 152, 158, 167, 169, 172f, 176, 180f, 185f, 190, 199, 203-05, 207, 224-27, 238f, 243, 246
- Møller, Eskil Nieuwenhuis (født 1890), søn af OM's brorsøn Hans L. Møller III 284
- Møller, Fr.B. (1832-1914), hjpr. Herfølge-Sædder 1864-74, sp. Sejling-Sinding 1874-83, sp. Rønninge-Rolfsted 1883-1912 II 118, 318
- Møller, H.L. (1797-1870), sp. Taarup-Kvols-Borris 1827-41, sp. Gylling 1841-70, far til OM I 14, 16, 35f, 41, 52, 67, 70, 75, 85, 93, 100, 127, 143, 146, 148, 195, 211, 219f, 227, 235, 240, 243, 249, 256f, 261, 273f, 282-85; II 1-3, 14, 23, 141f, 144, 156, 212, 224, 243f; III 11, 15, 261, 305, 344; IV 51, 93, 134, 188, 207
- Møller, Hanne (1834-1906), OM's næstældste søster, opholdt sig i 50 år i huset hos sp. R.Th. Fenger, døde i Den Soldenfeldske Stiftelse i Kbh. I 68, 119; IV 40, 47, 108, 189, 205, 207
- Møller, Hans L. (1861-1928), søn af OM's broder Theodor Møller, student 1879, c.mag. i historie 1886, dr.phil. 1889, huslærer hos H.F. Rørdam 1880-81, lærer Borgerdydskolen på Christianshavn, forstander for de Brockske Handelsskoler, højrepolitiker, medlem af Folketinget II 244, 305, 308, 327, 329, 332, 337, 342, 357, 360, 370, 375, 393f; III 22, 29, 35, 38, 78, 80, 107, 122, 127f, 130, 141, 191, 196, 199, 218, 220f, 223, 280, 284, 288, 313, 324
- Møller, Hans Larsen (født 1871, død 1871), OM's søn II 22f, 25
- Møller, Hedevig Dorothea, født Ravn (født 1856), gift med OM's broder Peter Møller II 356
- Møller, Ingeborg (født 1870, død 1871), OM's datter I 269, 276; II 3f, 11, 22f
- Møller, Knud Nieuwenhuis (født 1889), søn af OM's brorsøn Hans L. Møller III 223
- Møller, Maria (Marie) (1836-1915), OM's søster, var i en årrække bestyrerinde på Enkedronningens pighjem I 117, 143; II 105, 108, 114, 149f, 165, 167, 240, 248, 254, 302, 314f, 329, 339, 344; III 22, 253; IV 93, 189
- Møller, Mariane Louise Elisabeth, født Nieuwenhuis (1867-1944), gift 1888 med OM's brorsøn Hans L. Møller III 141f, 313, 324
- Møller, Nicolai Frederik Christoffer [Frederik] (1853-85), OM's yngste broder, for-

- pagtede 1882 fællesmejeriet i Skelby mellem Ringsted og Næstved II 231, 351, 355f
- Møller, Nicoline (1849-1930), OM's yngste søster, uddannede sig hos Natalie Zahle 1867-68, holdt sammen med en søster pigeskole i Gylling efter moderens død I 167, 188; II 75, 78, 81, 108, 111; III 305; IV 239
- Møller, Niels Theodor [Theodor] (1832-89), OM's ældste broder, forpagter Gylling præstegård indtil 1878, boede derefter i et hus købt af OM, gift med Petrea Frederikke Lollesgaard I 284, 290; II 81, 108, 111, 231, 244, 344, 348, 355; III 210f, 216, 220f, 223f, 249
- Møller, O.N. (1862-1931), sp. Alrø 1892-1904, Karleby-Horreby 1904-25 IV 26, 133f, 201
- Møller, Peter (født 1843), OM's broder, studerede på Landbohøjskolen 1865, levede 1902 som forpagter for sin svigermor Mathilde Ravn på Hornumkærgård (Hornum sogn), gift med Hedevig Dorothea Møller, født Ravn I 118; II 356; III 324
- Møller, Petrea Frederikke, født Lollesgaard (1837-1911), gift med OM's ældste broder Theodor Møller II 81f, 108, 355; III 249
- Møller, Sidse Marie, født Lang (1808-77), gift med H.L. Møller 1828, mor til OM II 1, 111, 141, 165, 170, 174, 189, 209, 212, 226, 230-32; III 55, 221, 305; IV 189, 210
- Mørk Hansen, M. (1815-95), sp. Felsted 1850-64 (afskediget af tyskerne), sp. Vonsild-Dalby 1866 I 64
- Möhler, J.A. (1796-1838), tysk katolsk teolog IV 26

N

- Napoleon I (1769-1821), fransk kejser I 97
- Napoleon III (1808-73), fransk kejser 1852-70 I 108, 273; III 317
- Nathanson, M.L. (1780-1868), købmand, nationaløkonomisk forfatter, redaktør III 185
- Neergaard, Augusta, født Friis (1816-86), gift med jægermester P.J. Neergaard, Aakjær II 179f
- Neergaard, Niels (1854-1936), venstrepolitiker, konsejlspræsident og forsvarsminister 1908-09, statsminister 1920-24 IV 240
- Neergaard, Peter Johannes (1815-87), jægermester Aakjær II 179f
- Nellemann, J. (1831-1906), jurist, højrepolitiker, justitsminister 1875-1896 II 311f; IV 15
- Nielsen, Anders (1862-1914), husmand, venstrepolitiker, landbrugsminister 1908-09, 1910-13 IV 240
- Nielsen, Anton (1827-97), højskoleforstander, forfatter II 100, 102
- Nielsen, Cathrine Marie Magdalene, født Groth (1856-1928), gift 1874 med den senere prof. og biskop Fr. Nielsen III 80

Personregister

- Nielsen, Ditlef [døbt Ditlev] (1874-1949), orientalist, dr.phil. IV 95, 138, 140f
- Nielsen, Fredrik (1846-1907), prof. i kirkehistorie 1877-1900, dr.theol. 1879, biskop Aalborg 1900-05, Århus 1905-07, medred. Dansk Kirketid. 1873-82, kirkelig medarb. ved Dagbladet 1872-82 II 102, 211, 218, 239, 276, 306f, 312, 378, 380, 394; III 34, 38, 41-43, 80, 90f, 95, 128, 160, 173, 176, 221, 223, 235, 331f, 340, 356; IV 35, 49, 56, 74-76, 90, 94f, 135, 155, 159, 182, 214, 216
- Nielsen, K.E. (1879-1956), c.teol. 1903, lærer Hesselager Kostskole 1905, hjpr. Ordrup marts 1908, senest sp. Skovshoved 1915-49 IV 224
- Nielsen, Michael C.B. (1847-1930), præst og provst, politiker, først venstre senere radikale venstre, kultusminister 1909-10 IV 191, 193
- Nielsen, Rasmus (1809-84), filosof, prof. 1841-82, udg. af tidsskriftet For Ide og Virkelighed 1869-73 I 134, 153, 166, 171, 188, 237, 240, 275, 280; II 24, 46, 53, 58, 94, 169, 171f, 184, 193; III 29f, 106, 153f; IV 218
- Nielsen, Th. (født 1845), redaktør, idømt fængsel i forbindelse med Holstebrosagen i 1885 III 125
- Nielsen, Thomas (1838-95), venstrepolitiker, medlem af Rigsdagen 1869-95 II 136, 215, 290
- Nietzsche, F.W. (1844-1900), tysk filosof IV 42, 45
- Nieuwenhuis, Louise, født Bagger (1847-1910), svigermor til OM's brorsøn Hans L. Møller III 141
- Nieuwenhuis, Peder (1842-1924), sekondløjtnant, senere generalmajor, svigerfar til OM's brorsøn Hans L. Møller III 141
- Noes, P. (født 1845), gårdejer, idømt fængsel i forbindelse med Holstebrosagen i 1885 III 125
- Norfelt, Viktor se Heiberg, Peder
- Norup, K.O. (1874-1925), sp. Øse-Næsbjerg 1906-12, senest sp. Næsby-Tyvelse 1925 IV 233
- Nutzhorn, H. (1833-1925), højskolelærer Askov II 249
- Nyegaard, Laur. (1849-1916), højskolelærer, præst, svigersøn af Vilhelm Birkedal III 151?; IV 228
- Nygård, Fr. (1845-97), højskolemand, historisk forfatter, valgmenighedspræst Sønder Nærrå III 247, 321
- Nyholm, C.V. (1829-1912), jurist, politiker, nationalliberal, senere Mellempartiet og højre I 111; III 127
- Nørregaard, Anna Christine Marie Caroline Helene, født Fabritius de Tengnagel (1841-80), gift 1864 med højskoleforstander Jens Nørregaard I 189; II 45, 75, 82, 92, 192, 226, 293, 298
- Nørregaard, Elisabeth Alexandra Ida Augusta Regine, født Fabritius de Tengnagel (1843-1912), gift 1881 med højskoleforstander Jens Nørregaard, søster til hans første hustru II 392; III 195; IV 173, 190

- Nørregaard, Ingeborg Fabritius (1878-1955), konfirmeret 1893, senere gift med Georg Thaning III 351
- Nørregaard, J.L.N. (1833-1916), bror til højskoleforstander Jens Nørregaard, sp. Grenå 1896-1914, provst 1900-14 IV 195
- Nørregaard, Jens (1838-1913), c.teol. 1861, højskoleforstander Testrup 1866-1908, dr.phil. 1886 I 130, 146, 155, 176, 201, 247, 284, 289; II 25, 30, 45, 62, 75, 80, 82, 92f, 128f, 134, 136, 142, 154, 164, 179, 191f, 194, 198f, 220, 225f, 230, 245f, 249, 251, 255, 265, 269, 276, 293, 298, 306f, 330, 350, 360, 365f, 369, 377, 382, 389, 392f; III 7, 9, 13, 50, 64, 103, 106, 122, 125, 128, 131, 166, 170, 195, 224, 239-41, 286, 289, 316f, 351, 355; IV 35, 55f, 62, 86, 100, 118, 166, 173, 181, 190, 203, 208, 210, 233, 235f
- Nørregaards svigermor se Feddersen, Nanna Felicia Augusta

O

- Obel, V. (1865-1923), deltog i konkurrencen om professoratet i GT 1891, kateket Skt. Jakobs k. Kbh. 1891, senest stiftsprovst Viborg 1921-23 III 279, 289, 291
- Obelitz, C.A. (1817-75), kaptajn, senest kommandant på Søværnets kaserne, gift med Caroline Anette Feveile, som i en periode var privatlærerinde for OM's søstre I 167
- Oehenschläger, Adam (1779-1850), forfatter II 246, 264
- Oftedal, Lars (1838-1900), norsk præst og politiker III 301f, 304
- Oksen, E.L. (1849-1924), sp. Hylleholt 1879-1902, Herfølge 1902-22, provst 1894-1922 II 388
- Olesen, Søren (1842-1902), friskolelærer Mors, højskolelærer, missionær og landstingspolitiker III 247f, 250
- Olsen, Jens (1816-1901), gårdejer Sjolte, grundtvigianer II 90
- Orelli, D. Conrad von IV 67
- Origenes (ca. 182-ca. 251), græsk kirkefader, leder af kateketskolen i Alexandria I 43, 215, 258, 263; II 183, 325; III 228
- Ortmann, Marie, husjomfru Gyllingnæs II 325
- Ottosen, Johan (1859-1904), historiker, lærer Efterslægtsselskabets Skole, venstrepolitiker IV 125
- Ottosen, P. (1838-1907), sp. Gosmer-Halling 1898-1904 IV 62
- Outzen, Niels (1822-1902), lærer Hammer 1851-69, Vejøl 1869-96 I 21
- Ovesen, Aug. (død 1885), forpagter på Højstrup, sognerådsformand i Lyderslev II 90
- Ovid (43 f.Kr.-17 e.Kr.), romersk forfatter IV 43

Personregister

P

- Palladius, Peder (1503-60), biskop, reformator I 80, 212; II 383
- Paludan-Müller, B. (1845-1932), sp. Hillerød-Nørre Herlev 1882-1920 IV 194
- Paludan-Müller, C. (1805-82), prof. i historie II 140
- Paludan-Müller, Jens (1813-99), provst Hundborg-Hillerslev herreder 1856-74, sp. Marvede-Hyllinge 1864-74, Snesere 1874-88, dr.theol. h.c. 1879, formand Roskilde konvent 1877-87 I 224, 227, 230, 232, 239, 243, 274; II 28, 176, 178, 188, 238, 256, 261; III 110, 270
- Pascal, Blaise (1623-62), fransk matematiker, fysiker og filosof IV 103
- Paulli, J.H. (1809-65), stiftsprovst Vor Frue k., Kbh. 1857-65 I 26, 47
- Paulli, J.P.M. (1844-1915), 2. rkp. Vor Frue k. Kbh. 1876-92, stiftsprovst Vor Frue k., Kbh. 1892-1915, kgl. konfessionarius 1884-1915, medlem af direktionen for Pastoralseminariet 1887, søn af stiftsprovst J.H. Paulli III 158, 161, 175, 178, 213, 275; IV 4, 13, 55, 57f, 60, 70, 81
- Pauper frater se Voldum, J.S.
- Pedersen, Chr. P. (1875-1964), dansk præst i Amerika 1902-07, senest sp. Løgstør-Løgsted 1923-32 IV 224f, 227
- Pedersen, Christiern (ca. 1480-1554), forfatter og forlægger I 216; II 369
- Pedersen, Lars Peder se Berkow
- Pedersen, Rasmus (født 1839), kusk og karl i Gylling præstegård indtil 1884, derefter på sindssygehospital III 15
- Pedrin, A.D. II 356, 386f
- Petersen, Clemens (1834-1918), forfatter, emigrerede til USA 1869 I 170f, 240, 244
- Petersen, Fredrik (1839-1903), norsk teolog, prof. i Kristiania III 69, 286
- Petersen, Joh.H. (1840-95), 1. rkp Holmens k. 1882-95 III 103, 106, 110, 115, 196, 215, 291
- Petersen, K.E. (1857-1909), rkp. Sct. Stefans k., Kbh. 1887-1900 III 213
- Petersen, L.W. Schat (1851-1903), prof. i NT 1887-1903 III 174; IV 9, 74-76, 102, 147, 180
- Petersen, N.M. (1791-1862), filolog, historiker I 64
- Petersen, P.N. (1846-1916), sp. Alslev-Hostrup 1877-86, senest sp. Trinitatis k. 1901-16 III 7; IV 189, 210
- Petersen, Richard (1838-1905), sp. senest i Grevinge 1886-1904, litteraturhistorisk forfatter IV 25
- Philippi, F.A. (1809-82), tysk luthersk teolog I 267
- Pio, Louis (1841-94), socialistisk organisator II 103f
- Pius IX (1792-1878), pave 1846-78 II 155
- Plade, P. se Palladius, Peder
- Plenge, Axel (1859-1940), realskolebestyrer Viborg, sp. Magleby, Møn 1912-25, bibelkritiker, udg. af tidsskriftet Israel og vore Dage I 148; III 264, 270, 289, 299, 351

- Ploug, Carl (1813-94), nationalliberal politiker, senere højre, red. Fædrelandet 1841-81 I 143, 176, 201; II 1f, 24f, 81, 152, 250, 255, 293, 336; III 8, 167
- Ploug-Rasmussen, Petra Hansine Dorothea, født Langkilde (1851-1938), gift 1874 med sp. Simon Ploug-Rasmussen, Saxild III 310, 323
- Ploug-Rasmussen, Simon (1847-1909), sp. Saxild-Nølev 1884-1909 III 94, 254, 310, 323f; IV 242
- Polybios, græsk historieskriver (3. årh.) II 79
- Pontoppidan, Dines (1814-79), sp. Skt. Mortens k., Randers 1863-79, far til Morten Pontoppidan I 155; II 136; III 199
- Pontoppidan, Morten (1851-1931), højskoleforstander Freerslev, Jørlunde, Kbh. 1878-93, sp. Hagested 1894, Greve-Kildebrønde 1898, Stenløse-Veksø 1902-21, udg. Tidens Strøm 1884-92, Frit Vidnesbyrd 1893-1904, 1913-15 II 308, 312, 318, 327, 331; III 83f, 86f, 188f, 199, 339f, 343, 347, 357, 359, 361f; IV 15, 62, 107, 136
- Poulsen, A.S. (1854-1921), præst Christiansborg slotskirke 1883, lic.theol. 1886, domprovst Roskilde 1896-1901, biskop Viborg 1901-21, censor ved teologisk embedsksammen 1895-1903, domprovst L. Gudes svigersøn III 25f, 174, 205, 306f; IV 19, 30f, 33f, 55, 60, 70, 114, 116, 135, 214
- Poulsen, L.B. (1840-1919), frimenighedspræst Bovlund 1879-1919 II 318
- Poulsen, Petrea Vilhelmine, født Ebbesen, gift 1877 med Vilhelm Poulsen III 207
- Poulsen, Vilhelm (født 1845), norsk præst i Selfjord i Telemarken, højskoleforstander i Hardanger, forfatter II 82; III 207f
- Povlsen, Karl (1851-1918), valgmenighedspræst Ryslinge 1885-1918 IV 139f, 212
- Pram-Gad se Gad, Christen Pram
- Prior, D.C. (1834-1925), 1. rkp. Vor Frue k. Kbh. 1876-1917 III 213

Q

Q se C.A. Warburg

R

- Rafael, Santi (1483-1520), italiensk maler og arkitekt IV 232
- Rahbek, Kamma (1775-1829), forfatter II 175, 177
- Rahbek, Knud Lyne (1760-1830), forfatter II 175
- Rambusch, E.V.A. (1821-96), sp. Sønder Omme 1858-71, senest sp. Vindinge 1887-92 II 2
- Rask, Gertrud (1673-1735), gift med missionær Hans Egede, støttede ham i arbejdet i Grønland II 79
- Rask, Rasmus (1787-1832), filolog II 91; III 214

Personregister

- Rasmussen, Arboe se Arboe Rasmussen
- Rasmussen, Gudrun se Bay, Gudrun
- Rasmussen, Laura, født Høyrup (1873-1920), gift med læge Svend Aage Rasmussen
IV 153
- Rasmussen Lindegaard, N. IV 67, 69
- Rasmussen, Niels (1820-85), Lisbjerg Torp, medlem Landstinget 1863-82 II 168
- Rasmussen, P.C.A. (1831-1912), c.phil., translatør, far til læge Sv.Aa. Rasmussen IV
154
- Rasmussen, S.C.L. (1857-1928), sp. Højbjerg-Elsborg 1889-94, afskediget, da han gik
over til irvingianerkirken, senere kommunelærer og præst ved de katolsk-apostol-
ske menigheder i København IV 28
- Rasmussen, S.P. se Ploug-Rasmussen, S.
- Rasmussen, Sara, født Meyer (født 1845), mor til læge Sv.Aa. Rasmussen IV 154
- Rasmussen, Svend Aage (1870-1934), praktiserende læge i Boulstrup ved Odde 1900,
i Gylling 1902-03, senere godslæge Tranekær, katolik IV 153f
- Ravn, N.F. (1826-1910), søofficer, højrepolitiker, marineminister 1873-75, 1879-1900,
tillige krigsminister 1881-84, udenrigsminister 1897-1900 III 291, 320
- Recke, Louise v. d., se Lollesgaard, Louise
- Reedtz, Otto Arenfeldt (1802-87), kammerherre, godsejer Bisgård II 37
- Reedtz Thott, Tage (1839-1923), lensbaron, højrepolitiker, udenrigsminister 1892-97,
konsejlspræsident 1894-97 IV 4, 15
- Reicz, C.M. (1829-1902), prof. i patologi 1868-1900 II 248
- Reinhard, F.V. (1753-1812), tysk teolog og prædikant, supranaturalist I 292
- Reinhardt, C.E.F. (1829-96), jurist, historiker III 220
- Renan, J.E. (1829-92), fransk religionshistoriker II 187, 256; III 254; IV 179
- Riber, P. (1817-85), sp. Aale-Tørring 1863-73, Raarup 1873-85, provst 1869-73 og
1873-85 I 76, 82f
- Ricard, Olfert (1872-1929), sekretær Københavns KFUM 1896-1908, senest sp. Trini-
tatis k. 1917-29 IV 233
- Riedel, luthersk præst Dresden II 283
- Rimestad, C.V. (1816-79), politiker, redaktør Dagstelegraphen og Nationaltidende I 133
- Ritschl, Albrecht (1822-89), tysk evangelisk teolog, prof. Bonn senere Göttingen III
40, 198; IV 199, 204
- Ritschl, Otto (1860-1944), tysk evangelisk teolog, søn af Albrecht Ritschl, prof. Kiel
senere Bonn IV 42
- Robertson, James, skrev bog om Israels religion IV 67
- Robinson, Joseph Armitage (1858-1933), Dean of Westminster 1902-11, derefter Dean
of Wells IV 181
- Rode, Gotfred (1830-78), magister 1864, forstander Skovgård højskole, Ordrup II
110, 136, 172, 190f

- Rode, Rota Margrethe (1846-1918), datter af Orla Lehmann, gift 1866 med højskoleforstander G. Rode, separeret 1877 II 190f
- Rode, Vilh. (1832-86), prokurator III 143
- Rohmann, J.L. (1797-1860), sp. Rønninge-Rolfsted 1838-60, provst 1855-60 I 34
- Rosenberg, C.F.V.M. (1829-85), jurist, litteraturhistoriker, fuldmægtig i Kultusministeriet 1863-66, afskediget 1866 I 155; II 93
- Rosenberg, P.A. (1858-1935), magister i religionsfilosofi 1884, forfatter, sceneinstruktør IV 70
- Rosendal, K.M. (1877-1931), født i Agerskov, c.teol. 1908, hjpr. Aabenraa frimenighed 1910, senest sp. Hellested 1923-31 IV 226
- Rosenkrands, Holger (1574-1642), rigsråd, teolog IV 101
- Rosenstand, O.L.E. (1889-1929), grundtvigiansk præst, senest sp. Vester Vedsted 1889-1929 IV 106, 108
- Rosenørn, E. Emil (1810-94), godsejer Voergård og Østergård, politiker, kultusminister sept. 1869-maj 1870 I 257
- Rosenørn, P.C.S. (1851-1911), herredsfoged, medlem Kirkeligt Udvalg IV 182
- Rosenørn-Lehn, Otto (1821-92), lensbaron Guldborgland, landstingsmedlem, udenrigsminister 1870-92 III 312
- Rosenørn-Teilmann, C.P.T. (1817-79), jurist, godsejer Nørholm ved Varde, politiker, kultusminister 1865-67, justitsminister 1867-68 I 148-50, 162
- Rossi, Giambattista de (1822-94), italiensk arkæolog og epigrafiker I 220; III 90
- Rothe, H.P. (1813-1905), søofficer, 1864 chef for "Rolf Krake" I 108
- Rothe, P.C. (1811-1902), stiftsprovst Vor Frue k., Kbh. 1865-91, dr.theol. h.c. 1879 I 78f, 156, 161f; II 388, 391; III 41, 119, 121, 174, 176, 178, 204, 213
- Rothe, R. (1799-1867), tysk teol. prof. I 143
- Rothe, Wilh. (1800-78), dr.theol. 1839, sp. Vemmelev-Hemmershøj 1843-76 II 238f, 244
- Rousseau, J.-J. (1712-78), fransk forfatter og filosof II 145
- Row, C.A., domherre ved St. Pauls kirke i London III 107
- Rud, A.J. (1868-1945), c.teol. 1894, opholdt sig i Gylling hos OM sept. 1894-juli 1895, sp. Kauslunde 1896-1902, senest biskop Odense 1923-38 IV 3, 86f, 89f, 97, 129
- Rudelbach, A.G. (1792-1862), sp. Skt. Mikkel, Slagelse 1848-62 I 74, 82; III 235
- Ryberg-Hansen, P.O. (1860-1911), teologisk manuudtør, religionshistoriker IV 179f
- Rydberg, A.V. (1828-95), svensk forfatter III 254
- Røgind, J. (1814-76), sp. Vejrum 1857-73, Kirke Hyllinge-Lyngby 1873-76 I 105
- Rønne, K.K.F. (1842-1907), hjpr. Lyngby-Albøge 1871-73, hjpr. Magleby 1873-76, senest frimenighedspræst Stevns 1887-1907 II 83
- Rønne, P.B.F. (1827-1907), sp. Klim-Torup-Vust 1867-73, sp. Sønderup-Nordrup 1873-98, afløste TSR II 99, 257
- Rønning, Fr. (1851-1929), litteraturhistoriker, undervisningsinspektør for realskolerne II 387; III 216

Personregister

- Rørdam, Astrid (1859-1934), TSR's ældste datter, gift 1886 med geolog Kristian Rørdam I 28; II 107, 112, 271, 314; III 136, 140f, 172; IV 100f, 163
- Rørdam, Charlotte, født Lange (1880-1940), født i Norge, datterdatter af Vilhelm Birkedal, gift 1907 med Torkild Skat Rørdam IV 156, 196f, 203, 222
- Rørdam, Conradine, født Engelbreth (1807-85), TSR's mor, datter af provst W.F. Engelbreth, Lyderslev, gift 1829 med sp. H.C. Rørdam I 164, 171, 287; II 76, 84; III 55-57, 221
- Rørdam, Emilie (1844-66), TSR's søster I 149
- Rørdam, Emma (1842-1912), TSR's søster, gift 1867 med fætterten, civilingeniør Frits Casse I 149; II 221f
- Rørdam, Erling (1869-1930), TSR's ældste søn, student 1886 Hauchs skole, cand.mag 1893 i dansk, lærer kbhnske skoler, lærer Statens Lærerhøjskole 1897-1930, udgav en række skolebøger II 242, 271, 379; III 83, 121f, 125, 127f, 180, 229, 247
- Rørdam, Georg (født 1835), landbruger Åker, Sverige, senere inspektør Landbohøjskolen, bror til TSR III 212, 214
- Rørdam, Gerda (1862-1940), TSR's datter, gift 1885 med sp. C.F.A. Welding, medlem af Borgerrepræsentationen 1923, forfatterinde III 55f; IV 92, 161, 219, 228
- Rørdam, H.C. (1803-69), TSR's far, dr.theol. 1839, sp. Laastrup-Skals 1829-40, sp. Skt. Michaelis Fredericia-Erritsø 1840-50, sp. Hammer-Lundby 1850-69, medlem af kirkekommissionerne af 1854 og 1868 I 46, 66f, 83, 108, 148, 154, 161, 210, 220, 222, 242, 261, 263f; II 156, 194, 211, 300; IV 134, 207
- Rørdam, Hans Nik. Kellermann (1804-84), TSR's farbroder, sp. Ondløse-Søndersted III 337
- Rørdam, Hemming Skat (1872-1925), TSR's søn, student Hauchs skole 1889, c.teol. 1896, rkp. Kattrup-Ørridslev-Tolstrup og seminarielærer Gedved 1899-1903, forstander Jelling seminarium 1903-20, Haderslev statsseminarium 1920-25 II 39, 45, 149f; III 190, 239, 321, 361f; IV 5, 25, 29, 36, 73-75, 77, 117, 121, 123f, 137, 139, 147, 150, 167, 204, 223, 250
- Rørdam, Herdis (1861-1950), TSR's næstældste datter, gift 1887 med den senere valgmenighedspræst J.P.W. Clausen III 14, 109, 155, 267, 269; IV 48, 137, 139f
- Rørdam, Holger (1865-1941), søn af Holger F. Rørdam, læge, medlem af Folketinget III 89, 191
- Rørdam, Holger F. (1830-1913), TSR's bror, kirkehistoriker, udgav Kirkehistoriske Samlinger i 56 år, sp. Satrup, Slesvig 1860-64, dr.phil 1867, sp. Kornerup-Svogerslev 1869-76, Brændekilde-Bellinge 1876-83, Lyngby 1883-1913 I 4, 6, 21, 51, 64, 93, 99, 106, 112, 127, 152; II 63, 95, 276, 289, 305, 384, 388; III 49, 89, 102, 136, 191, 212, 220, 300f; IV 48, 73, 136
- Rørdam, Ingrid, født Faber (1873-1928), gift 1897 med Hemming Skat Rørdam III, 361; IV 124, 167
- Rørdam, Kristian (1860-1939), søn af Holger F. Rørdam, gift 1886 med TSR's datter

- Astrid Rørdam, cand.mag. i kemi 1884, mineralog og geolog, direktør for den Ankerske marmorforretning 1896-1900, derefter leder af ØK's forsøgsminedrift i Siam, prof. Landbohøjskolen 1904-30 II 310, 314; III 136; IV 100f
- Rørdam, Marie Christine (1833-56), TSR's søster, gift med ingeniørkaptajn N.A. Brummer II 269
- Rørdam, P. (1806-83), TSR's farbroder, sp. Mern 1841-56, sp. Lyngby 1856-83 I 106, 112, 156, 158, 161, 163, 186; II 105, 128, 388, 393; III 8, 214, 300, 337
- Rørdam, Ragnhild (1866-72), TSR's datter I 133; II 45, 47, 51-53, 56, 101
- Rørdam, Thomas L. (1836-94), søn af TSR's farbror H.N.K. Rørdam, hjpr. Rerslev 1868-73, sp. Norup 1873-79, Vejøl 1879-92, Gamtofte 1892-94, red. af Kirkebladet 1877-94 I 244, 281; II 9, 39, 90, 106, 109, 120, 122, 126, 184, 210, 221, 223f, 233, 268, 278, 283, 285, 288, 291, 304, 348; III 17, 133, 151, 237, 313, 319, 321
- Rørdam, Thomas Schatt (1776-1831), sp. Tølløse-Aagerup, provst, TSR's bedstefar II 211f
- Rørdam, Thomas Skat (født 1902), søn af Erling Rørdam, sønnesøn af TSR IV 229
- Rørdam, Torkild Skat (1876-1939), TSR's yngste søn, uord. medhjælper hos Karl Poulsen, Ryslinge, c.teol. 1901, lærer Ryslinge højskole 1902, udenlandsrejse til Tyskland, Italien og England 1903-05, rkp. Tårnby 1907-12, hjpr. Ryslinge valgmenighed 1913, valgmenighedspræst Ryslinge 1918-25, præst Ryslinge frimenighed 1925-39 II 186; III 325, 361; IV 17, 25, 73, 86, 92, 114, 119, 139f, 149, 156, 166, 181, 193f, 196f, 203f, 207, 211, 219, 222
- Raasløff, W. (1815-83), officer, diplomat, krigsminister 1866-70 I 171

S

- Sabroe, Peter (1867-1913), redaktør, socialdemokratisk politiker IV 131
- Samuel, biskop Oxford I 48
- Sanday, William (1843-1920), engelsk teolog, prof. Oxford IV 193
- Sanne, V.A.H. (1840-96), musiker, kantor, fra 1880 Statens sanginspektør IV 13
- Sartorius, E.W.C. (1797-1859), tysk luthersk teolog, prof., superintendent I 267
- Saxo, historieskriver I 104, 122; II 79; III 347
- Scavenius, Jacob (1838-1915), godsejer, højrepolitiker, kultusminister 1880-91 II 311, 383f; III 1, 5, 12f, 34, 41, 104, 127, 150f, 156, 161, 183, 192, 196, 198, 210, 213, 237, 239, 242, 251, 259, 263, 298
- Schack, Albert (1849-1925), sp. Bredstrup 1877, Gudum-Fabjerg 1887, Helligåndskirken 1895 og Vonsild-Dalby 1908-22 III 115, 359; IV 16
- Schandorph, Sophus (1836-1901), forfatter II 290, 293
- Scharling, C.E. (1803-77), far til Henrik og P. Scharling, professor i NT I 1, 4, 8, 42-44, 132, 270; II 186f, 203, 218; IV 32, 228
- Scharling, Henrik (1836-1920), søn af prof. C.E. Scharling, docent 1867 (konkurrerede

Personregister

- bl.a. sammen med TSR om posten), prof. i etik og religionsfilosofi 1870-1916, red. Ugeblad for den danske Folkekirke 1865-68, red. Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv 1869-70, forfatter I 4, 134, 136, 138, 140, 145f, 149, 151-53, 237, 240, 269f, 280; II 104, 186f, 203f, 270, 276; III 26, 43, 160, 168-70, 273, 299, 356f; IV 6, 9f, 38, 49, 62, 70, 95, 158, 195
- Scharling, P. (1832-1922), bror til Henrik Scharling, sp. Randers 1879-1907 III 217, 220; IV 19, 34
- Scharling, R.E. (1822-1901), c.teol. 1844, manuduktør, sp. Borup 1860 (ordineret sammen med OM), sp. Vallø 1866-93 I 36; IV 241
- Schepelern, G.S.F. (1839-1900), rkp. Trinitatis sogn 1869-78, sp. Trinitatis k. 1878-95, provst Holmens k. 1895-1900, leder af de kateketiske øvelser på Pastoralseminariet 1891 II 220; III 41, 215; IV 25, 55, 57f, 60, 81
- Schiller, J.C.F. (1759-1805), tysk forfatter II 246
- Schiøler, T.L. (1861-1939), rkp. Skt. Pauls k., Kbh. 1893-98, senest biskop Århus 1916-31 IV 16
- Schjerning, C.H.E. (1824-93), kateket Helligåndskirken 1859-69, senest sp. Kirke Stillinge 1886-93 I 138
- Schjørring, Caroline Mathilde, født Andersen (1862-1937), gift med sp. Jens Schjørring 1890 IV 187
- Schjørring, Jens (1825-1900), sp. Ørsløv-Bjerre 1878-1900 IV 100, 112
- Schjørring, P. (1831-1913), byfoged og borgmester Skælskør 1869-77, borgmester Kolding 1877-1909, venstrepolitiker II 63, 89, 93, 100, 129, 147
- Schjøtt, Fr. (1839-98), sp. Ringkøbing-Rindom 1875-83, senest sp. Nakskov-Brander-slev 1893-98 II 187, 211
- Schleiermacher, Friedrich (1768-1834), tysk teolog og filosof II 157f, 359; IV 204, 229
- Schmid, C.F. (1794-1852), tysk teolog, prof. Tübingen I 81
- Schmidt, J.C. (1803-93), sp. Tyrsted-Uth 1841-85 II 15
- Schmidt, L.H. (1820-1904), 2. rkp. Holmens k. 1867-76, rkp. Helligåndskirken 1876-86, sp. smst. 1886-94 (TSR's afløser) II 295; III 213
- Schmidt, Rudolf (1836-99), forfatter, medudgiver af tidsskriftet For Ide og Virkelighed, skrev under pseudonymet "Gb" I 166, 169-71, 188, 280; II 24, 46, 387; III 30
- Schmidt, Valdemar (1836-1925), c.teol. 1859, orientalist, docent i østerlandsk filologi 1883-1922, censor teologisk embedseksamen 1886-1916, tit. prof. 1869 II 247; III 279
- Schmiegelov, E.C. (1856-1949), dr.med., tit. prof., praktiserende læge med speciale i øre-, næse- og halssygdomme, docent på universitetsklinikken på Frederiks hospital IV 135
- Schneller, Ludvig, evangelisk præst Jerusalem IV 9
- Schopenhauer, Arthur (1788-1860), tysk filosof III 209

- Schou, H.C.F. (1827-91), praktiserende læge Middelfart 1856-72, kommunelæge Kbh.'s 7. distrikt 1872, gift med en søster til OM's kone II 387f
- Schou, Inger Margrete Peträa (født 1867), konfirmeret af TSR 1884, adoptivdatter af kommunelæge H.C.F. Schou II 388, 394; III 14, 22
- Schou, Julie Margrethe, født Holm (født 1831), søster til OM's kone, gift med læge H.C.F. Schou II 387f; III 14, 22
- Schousboe, J.C.V. (1836-72), c.teol. 1860, kateket Assens 1870-72, døde af tuberkulose I 34
- Schousboe, Vilh. Carl (1841-1900), sp. Garnisons k. 1879-88, biskop Aalborg 1888-1900 III 41, 198, 205, 236, 239; IV 74, 90
- Schow, N.I. (1754-1830), professor i græsk filologi og arkæologi I 156
- Schrader, J.L.A. (1852-1933), sygehuslæge Odder 1882-94, senere overlæge i Aalborg III 67
- Schrøckh, J.M. (1733-1803), tysk kirkehistoriker, prof. i Wittenberg II 91
- Schrøder, Johs. (1838-1920), højskoleforstander Ulse/Brøderup 1867-73, senere bogholder og vinhandler, anmelder og referent i Højskolebladet, bror til Ludvig Schrøder II 90, 330, 383
- Schrøder, Ludvig (1836-1908), c.teol. 1860, højskoleforstander Rødding 1862-64, Askov 1865-1906, udg. Nordisk månedsskrift for folkelig og kirkelig oplysning 1871-83 I 280; II 5, 12, 119f, 125, 129, 131f, 134, 151, 180, 191f, 198, 200, 245, 249, 255f, 260, 269, 273, 307, 312, 319, 330, 385, 387; III 29, 35, 45, 106, 111, 143, 161, 170, 264; IV 34, 185, 202f, 211
- Schultz, Hermann (1836-1903), tysk teolog, prof. i Basel, Strassburg, Heidelberg og Göttingen III 348
- Schurmann, J.C. (1812-91), forstander Skårup Seminarium 1851-91 I 215, 218
- Schönberg, Karl (1832-1908), boghandler og forlægger, udgav de fleste af OM's bøger I 121, 200, 237, 259, 272, 279; II 91, 287f, 328f, 391; III 10, 222, 235, 240, 273
- Schaarup, Laurette (1829-1913), datter af købmand i Viborg, plejemoder på Jægerspris II 117
- Seeberg, Reinhold (1859-1935), tysk protestantisk teolog, prof. i Erlangen, senere Berlin IV 233
- Sehested, Hannibal (1842-1924), højrepolitiker, konsejlspræsident og udenrigsminister 1900-01 IV 125
- Seidelin, [Alfred Heys svigerinde i København, Hey var gift med Sophie Christine Seidelin, dt. af kommandør Peter Anton S.] III 181
- Seidelin, F.E. (1822-1908), sp. Vor Frue k., Århus 1870-1904 II 114f
- Seneca (ca. 4 f.Kr.-65 e.Kr.), romersk filosof og forfatter III 202
- Seyffarth, G. (1796-1885), tysk arkæolog og ægyptolog, senere prof. i kirkehistorie og arkæologi St. Louis, USA II 13
- Sibbern, F.C. (1785-1872), prof. i filosofi 1813-70 I 26

Personregister

- Siegmufeldt, P.C.G. la Cour (1865-1933), sp. Sdr. Omme-Hoven 1894-1900, senest sp. Lyderslev-Frøslev 1914-33 IV 90
- Skibsted, H.V. (1831-1913), jurist, fuldmægtig i Kultusministeriet, senere assessor i Landsoverretten for Nørrejylland, udgav i en årrække Love og Expeditioner vedr. Kirke- og Undervisningsvæsenet II 216
- Skrefsrud, L.O. (1840-1910), norsk missionær i Santalistan II 228f, 325, 343, 345-47, 378, 380
- Skræppenborg, Peter se Larsen, Peter
- Smith, George (1840-76), eng. assyriolog II 207
- Sodemann, K.F.H. (1832-1904), sp. Klemensker 1875-1904, provst Bornholm 1882-1904 IV 160
- Sommerfeldt, C.F. (1847-1907), kateket Helligåndskirken 1874-84, sp. Rorup-Glim 1884-96 II 295, 324; III 18
- Sortorius v. der heiligen Liebe I 257
- Sparrevohn, J.A. (1838-1914), læge til 1867 på Århus sindssygehospital, Grundtvigs læge 1867, praktiserende læge I 161, 168
- Sperling, Otto (1602-81), læge, botaniker III 45
- Spleis, C.O.S. (1828-1910), sp. Tårup-Kvols-Borris 1870-73, Torning-Lyngård 1873-80, senest sp. Egebjerg 1888-1902 II 118
- Stadil se Christensen, J.C.
- Steen, Adolph (1816-86), prof. i matematik 1861-86, formand for undervisningsinspektionen for de lærde skoler 1875-86 II 183f, 186, 292
- Steen, H.C.F. (1819-71), ejede boghandel i København, 1846-61 sammen med faderen Chr. Steen, fra 1861 enejer I 220
- Steenstrup, J.V. (1871-1939), dansk præst i USA, medhjælper hos OM i Gylling 1900-01, senest sp. Taars 1911-38 IV 97, 100, 104f
- Steenstrup, Japetus (1813-97), prof. i zoologi 1845-85 IV 218
- Steffens, Henrich (1773-1845), naturforsker, filosof I 220; IV 39
- Stein, Harald (1840-1900), præst ved Diakonissestiftelsen 1872-80, sp. St. Matthæus 1880-89, formand for Københavns Indre Mission 1880-86, biskop Odense 1889-1900 II 207, 209, 394; III 213, 217, 220, 229, 239; IV 1, 4f, 7f, 10, 13
- Stensballe, N.P. (1846-1935), højskoleforstander Uldum 1877-86, derefter seminarie-lærer og driftsbestyrer ved Horsens-Tørring jernbane, venstrepolitiker II 331
- Sthyr, H.V. (1838-1905), lic.theol. 1870, lærer ved Missionskolen 1869-70, censor teol. embedseksamen 1871-77, sp. Alslev-Hostrup 1873-77, prof. i NT 1877-87, biskop LF 1887-97, medlem af Landstinget 1886-94, kultusminister 1897-1900, biskop Odense 1900-03, red. Theologisk Tidsskrift 1884-96 I 138, 140, 270; II 104, 119, 188, 192, 218, 276, 384, 386, 391; III 41, 43, 110, 115f, 130f, 158, 160, 164, 166, 174, 199, 205, 217, 245, 255; IV 10, 30, 49f, 55, 58, 74, 81, 89f, 95, 135, 161, 163

- Sthyr, Sophie Louise Elisabeth, født Lillienkjold (1855-88), gift 1874 med H.V. Sthyr II 105
- Storm, Andreas (1869-1930), dansk sømandspræst Newcastle og London 1894-1902, sp. Citadels k. 1902-30 IV 150, 154, 238
- Storm, Edith Mabel, født Annandale (1873-1921), født i England, gift 1897 med sp. Andreas Storm IV 150
- Strauss, D.F. (1808-74), tysk teolog, historiker og filosof I 243-45; II 104, 140, 160
- Strindberg, August (1849-1912), svensk forfatter III 87
- Strøm, G.F.P. (1819-98), sp. Marslev-Birkende 1848-97, landstingsmand 1859-66 II 371
- Suchard, Philippe (1799-1884), schweizisk chokoladefabrikant IV 57
- Sveistrup, Hans (1815-93), sp. Rødding 1861-67 (afsat af tyskerne, men fortsatte med at holde prædikener), sp. Vejen-Læborg 1870-93, medvirkede ved C. Appels ordination i Askov I 248; II 143
- Svendsen, H.J.M. (1816-72), sp. Jelling-Hover og seminarieforstander Jelling 1856-72 I 9, 21, 53, 63, 76, 83, 99, 114f, 189, 217, 233, 275; II 8, 17, 54, 56, 59, 61f, 67, 87; IV 73
- Sverdrup, Jakob (1845-99), norsk præst og politiker, kultusminister, kirkeminister 1885-89, 1895-98 II 85; III 22
- Sverdrup, Johan (1816-92), norsk politiker, statsminister 1884-89 III 22
- Swane, Jørgen (1821-1903), stiftsprovst Viborg 1871-78, biskop Viborg 1878-1901 III 239, 245; IV 8, 27, 114
- Swane, P.D. (1852-1929), søn af biskop Jørgen Swane, jurist, ansat i Indenrigsministeriet, senere Landbrugsministeriet, amanuensis hos Sjællands biskop 1887-99, borgmester i Århus 1899-1926 IV 27
- Swendsen, G.C.L. (1858-89), rkp. Skt. Jakobs k., Kbh. 1885-89 III 213
- Søltoft, Ole Johan (død 1878), proprietær Tyrrestrup 1827-78, gift med Henriette Christiane Emilie Fischer (død 1883), svoger til provst F.C.J. Høegh-Guldberg I 157
- Sørensen, Christen [Kristen] Daugaard, husmand Fåborg ved Varde, brevvekslede i en årrække med biskop Otto Laub III 191
- Sørensen, Christian (1843-1916), rkp. Garnisons k. 1879-88, sp. her 1888-1916 III 21; IV 115, 117
- Sørensen, Enevold (1850-1920), venstrepolitiker, indenrigsminister 1901-05, kultusminister 1905-09 IV 193
- Sørensen, H. Sophus (1856-1936), hjpr. Jelling-Hover 1881-84, sp. og seminarieforstander Jelling 1884-99, Kultusministeriets konsulent i skolesager 1899-1903, biskop Lolland-Falster 1903-07, Århus 1907-16, sp. Nørup 1916-25, tit. prof. III 7; IV 161, 193-95, 197, 217, 227, 231, 233
- Sørensen, Hans (1831-1903), stiftsprovst Århus 1877-1903 II 248, 309, 328; III 1, 3; IV 44
- Sørensen, S.M. (1843-78), c.teol.1872, højskoleforstander Rødkilde 1872-73, lærer

Personregister

- Skovgård højskole, Ordrup 1873-77, kateket og førstelærer Køge 1877-78 II 50, 53, 110, 190f
- Sørensen, S.M. (1863-1923), sp. Skaarup 1894-1923 IV 237
- Sørensen, Søren, fra Randlev, friskolelærer Nordrup, havde også været friskolelærer i Brøderup, blev afskediget II 70, 189, 247, 251, 257
- Sørensen, William (1848-1916), zoolog, forfatter IV 217f

T

- Tang, J.T.A. (1828-1904), oprettede og bestyrede Blaagaards seminarium 1859-1904, venstrepolitiker I 65, 69, 79, 111, 120, 154, 157; II 67
- Tavsen, Hans (1494-1561), luthersk reformator, biskop i Ribe I 80; II 383
- Tegnér, E. (1782-1846), sv. forfatter, prof. i Lund, biskop i Växjö I 156
- Teilmann, Jørgen (1835-1919), hjpr. Ormslev-Kolt 1866-76, valgmenighedspræst Bering 1876-1919 I 131; II 95, 153f, 214, 278, 392, 318; III 22, 71
- Teilmann, Samsøe (1837-1923), gårdejer Nødskov i Ormslev sogn, bror til Jørgen Teilmann II 95, 154
- Teilmann, Karoline Regine Frederikke, født Schjørring (1834-75), gift med gårdejer Samsøe Teilmann II 95
- Teisen, Niels (1851-1916), teolog, religionsfilosofisk forfatter, adjunkt og overlærer Odense katedralskole IV 158, 185
- Terkildsen, J.K.V. (1876-1943), c.teol. 1899, elev på Testrup højskole, hjpr. hos OM i Gylling 1901-08, sp. Dallerup-Laasby 1908-18, senest sp. Tranebjerg 1925-43 og provst Samsø 1941-43 IV 118, 120f, 123, 135, 137, 164, 188, 204, 208, 213, 222f, 225, 231
- Termansen, N.J. (1824-92), gårdejer, medlem af Folketinget 1858-78 og Landstinget 1878-86 I 161; II 2, 106, 129, 214
- Tertullian (ca. 160-ca. 220), født i Karthago, latinsk kirkefader I 15, 257f; II 195, 276, 288; IV 64, 158
- Thalbitzer, V.A. (1859-1939), c.teol. 1885 (non cont.), sp. Omø 1888-99, sp. Vester Tørslev-Svenstrup 1899-1908 IV 20
- Thaning, Anna Dorothea, født Winde (1836-1923), mor til Georg Thaning IV 59
- Thaning, Georg (1870-1933), huslærer Testrup højskole 1896-98, opholdt sig i Gylling præstegård hos OM feb.-juni 1898, hjpr. Brorstrup-Ravnkilde juni 1898-1902, senest sp. Hobro 1909-33, gift med højskoleforstander Jens Nørregaards datter Ingeborg IV 56f, 59, 62, 65
- Thaning, J.G. (1816-93), far til Georg Thaning, sp. Lunde 1875-90 IV 59
- Theodor af Mopsvestia (ca. 350-428), tilhørte den antiokenske skole, presbyter i Antiokia, senere biskop i Mopsvestia I 258, 268
- Theodoreth (død 457), født i Antiokia, biskop i Kyrros I 258

- Theodorus se A.C. Larsen
- Thiersch, H.W.J. (1817-85), tysk protestantisk (senere irvingiansk) teolog III 83
- Thomasius, Gottfried (1802-75), tysk luthersk teolog, prof. i dogmatik i Erlangen I 257-59, 267-69
- Thomsen, Anna født Thyryde (1819-92), gift 1844 med sp. J.N.T. Thomsen, Ørting-Falling I 213f
- Thomsen, J.N.T. (1815-85), sp. Ørting-Falling 1860-84, OM's nabo I 50, 214; II 1f, 185, 394; III 101
- Thomsen, Jakob, søn af sp. J.N.T. Thomsen i Ørting III 101f, 107, 110
- Thomsen, K. (1853-1900), sp. Taarup-Kvols 1883-86, senest sp. Kousted-Raasted 1895-1900 II 374
- Thygesen, J.B.D. (1843-1908), sp. Odder 1886-1908 IV 233
- Thyra (1853-1933), prinsesse, datter af Christian IX, gift 1878 med hertug Ernst August af Cumberland II 391
- Thyssen, A.D. (1849-1933), bestyrer Lyngby private Realskole 1871-1900, derefter overlærer Nordby kommunale Realskole III 208
- Tidemand, Peder (død senest 1571), sp. Herstedvester, overs. Luthers Huspostille I 74f, 80
- Tietgen, C.F. (1829-1901), finansmand III 280, 359
- Tischendorff, L.F.K. (1815-74), teol. prof. Leipzig II 144, 211, 221, 350; III 269
- Tolstrup, J.C.V. (1819-86), 2. præst Roskilde Domkirke 1866-86 II 168
- Topelius, Zacharias (1818-98), finsk forfatter og historiker II 340
- Torm, F. (1870-1953), c.teol. 1894, lic.theol. 1903, prof. i NT 1903-40 IV 95, 103, 180, 195, 204, 206
- Trandberg, P.C. (1832-96), c.teol. 1856, vækkelsesprædikant, 1863 præst for frimenighed på Bornholm, 1872-77 valgmenighedspræst, hans ideer var grundlag for lægmandsbevægelsen "Bornholmerne" (Luthersk Missionsforening) I 150
- Trier, Ernst (1837-93), døbt 1839, c.teol. 1863, højskoleforstander Vallekilde 1866-93 II 279; III 185
- Trier, Herman (1845-1925), c.phil. 1863, pædagog og politiker II 312
- Troels-Lund, Troels (1840-1921), c.teol. 1866, historiker II 180
- Tryde, H.K. (1808-84), sp. Lyngge-Vester Broby 1854-82 II 83f
- Tuxen, C.E.H. (1825-86), huslærer Knuthenborg, Aastrup og Tranekær, sp. Vinkel-Rind 1866-77, senest sp. Højelse-Lellinge 1886, provst Ramsø-Tune herreder 1882-86 I 138
- Tørsleff, J.V. (1843-1931), sp. Ugilt-Taars 1882-92, senest sp. Øster Egesborg 1899-1914 III 278
- Taaning, P. (1857-1943), seminarielærer Kbh., ordineret kateket Holmens kirke 1887-90, sp. Kongens Tisted-Binderup-Durup 1890-99, Brøndum-Vester Nebel 1899, seminarieforstander Ranum 1899-1924 III 281

Personregister

U

- Uhlhorn, J.G.W. (1826-1901), tysk luthersk teolog, abbed i Loccum II 185; III 168, 174
- Ullmann, Viggo (1848-1910), norsk højskolemand og politiker, oprettede højskole 1873, som blev flyttet flere gange, bl.a. til Selfjord i Telemarken III 132f, 135, 153, 208
- Ussing, Henry B. (1855-1943), lic.theol. 1883, sp. Vejlbj ved Århus 1882-91, sp. Jesuskirken, Valby 1891-1915 og provst Vestre provsti 1909-15, stiftsprovst Vor Frue k., Kbh. 1915-33 III 151, 274-76, 311; IV 193f, 233
- Ussing, J.L. (1820-1905), prof. i klassisk filologi og arkæologi 1849-95 I 105; III 41, 307; IV 30, 33

V

V se også W

- Vahl, Jens (1828-98), missionshistoriker, sp. Øster Snede 1869-77 og provst Nørvang-Tørrild herreder 1869-77, senest sp. Nr. Alslev 1884-98, næstformand i Evangelisk Alliances danske afdeling II 56, 67f, 140; III 21
- Valdemar (1858-1939), prins, søn af Christian IX II 391
- Valdemar Atterdag (ca. 1320-75), konge 1340-75 III 219
- Valla, Laurentius (1407-57), italiensk humanist II 152, 154, 192
- Vedel, Johs. (1841-1923), smed Høve II 384
- Viborg, K.F. (1813-85), c.teol. og mag.art., sp. Rynkeby-Revninge 1845-62, sp. Skt. Mikkel, Slagelse 1862-83 I 99, 112, 244, 255; II 39, 87
- Vogel von Falckenstein, Eduard (1797-1885), tysk generalløjtnant, var under krigen 1864 først stabschef, senere guvernør i Nørrejylland I 94f, 100
- Voldum, Ane Marie, født Madsen (1854-1934), gift med sp. J.S. Voldum IV 202, 246
- Voldum, J.S. (1853-1940), sp. Hundslund 1889-1900, Hjembæk-Svinninge 1889-1900, skrev i 1904 et skrift imod OM under pseudonymet "Pauper frater" IV 25, 173, 189, 192, 195, 199, 202, 227, 244, 246
- Volf, P.R. (1838-1926), lic.theol., sp. Skt. Stefans k., Kbh. 1874-99, sp. og stiftsprovst St. Heddinge 1899-1922 II 217, 247; III 41
- Vøhtz, J.C. (1848-1930), praktiserende læge i Århus IV 115

W

- Wad, M. (1816-97), sp. Korsør 1860-95 I 255; II 39
- Wade, G.W., eng., udgav bog om GT IV 141
- Wagner, L.C.M. (1838-1909), pers.kap. Seest 1866-69, sp. Almind-Viuf 1869-77, senest sp. Sakskøbing 1894-1907 I 131

- Waldenström, P. (1838-1917), svensk frikirkemand (Svenska Missionsförbundet) og politiker III 206f, 210, 325
- Walkendorf, Erik (død 1522), ærkebiskop Trondheim 1510-22 I 212
- Walther, Wilh. Theodor (1819-92), arkitekt, bygningsinspektør 1862-92, etatsråd III 327
- Warburg, C.A. (1813-95), strømpefabrikant, politisk forfatter under pseudonymet "Q", bror til provst L.A. Warburg I 127, 132f, 148; II 207
- Warburg, L.A. (1821-86), 1. rkp. Holmens kirke 1867-81, sp. og provst Holmens k. 1881-86 II 202, 207; III 103
- Wegener, C.F.J. (1851-1930), sp. Skamstrup-Frydendal 1898-1907, provst Merløse-Tuse herreder 1899-1907, biskop Lolland-Falster 1907-23 IV 193
- Welding, C.F.A. (1858-1939), kateket Helligåndskirken 1884-86, sp. Søllested 1886-92, sp. Vejlbj ved Århus 1892-95, 2. rkp. Holmens k. 1895-1904, sp. Vor Frelser's k. 1904-11, sp. Helligåndskirken 1911-33, gift 1885 med TSR's datter Gerda Rørdam III 18, 56, 141, 307, 347; IV 25, 161, 206, 219, 228
- Welding, Gerda se Rørdam, Gerda
- Wellhausen, J. (1844-1918), prof. i teologi senere i semitiske sprog, banebryder inden for gammeltestamentlig bibelkritisk forskning III 48, 254-56, 279, 289; IV 2, 180
- Werner, T.M. (1831-1902), isenkræmmer Kbh. III 360f
- Westberg, Jens (1817-80), brygger, aktivt medlem af Vartovmenigheden II 171
- Westenholz, Mary (1857-1947), medstifter af Det fri Kirkesamfund (Unitarerne) 1900, sad i ledelsen for samfundet 1900-25 IV 237
- Westergaard, Harald (1853-1936), statistiker, nationaløkonom, prof. i statsvidenskab 1886-1924 III 47f, 52
- Westergaard, N.L. (1815-78), prof. i indisk-orientalsk filologi, far til Harald Westergaard 1845-78 I 6; II 201; III 47f
- Westling, Karl Arvid (1864-1929), adjunkt, senere rektor Göteborg folkeskoleseminarium IV 195
- Wexelsen, Fr. (1818-96), norsk præst II 285
- White, Edw. III 112
- Wieseler, Karl (1813-83), tysk evangelisk teolog II 112
- Wikner, Carl Pontus (1837-88), svensk filosof III 265, 270
- Wilhelm II (1859-1941), tysk kejser 1888-1918 IV 158, 200
- Wilster, E. (1808-81), officer, kommanderende general 1864 I 91
- Winer, J.G.B. (1789-1858), teol. prof. Leipzig II 174, 177
- Winter, C.A. (1816-98), sp. Slotsbjergby-Sludstrup 1855-89 I 244, 255; II 39
- Winther, Chr. (1796-1876), forfatter II 246
- Winther, Geert (1813-1906), c.teol. 1840, dr.phil., venstrepolitiker, medlem af Folketinget (Odderkredsen) 1849-84 I 96, 103, 138; II 1f, 93, 215, 265; III 21
- Winther, Julius N. (1837-99), lærer Lyngby landboskole II 6

Personregister

- Winther, V.J. (1846-1912), sp. Kastrup ved Vordingborg 1886-1906 III 244
Wittive, H. Jacobsen, tobaksbinder Flensborg I 111
Wordsworth, John (1843-1911), biskop Salisbury 1885-1911 IV 181
Worm, Pauline (1825-83), lærerinde, forfatter og kvindesagsforkæmper I 231f
Worsaae, J.J.A. (1821-85), arkæolog, kultusminister 1874-75 II 135, 140, 143
Wrangel, F.H.E. (1784-1877), preussisk generalfeltmarskal, havde overkommandoen
over de tysk-østrigske tropper i 1864 I 87
Wuttke, K.F.A. (1819-70), teol. prof. i Berlin senere Halle I 81
Waage, Olafur (1834-1909), lic.theol., lærer Efterslægtsselskabets Skole, deltog i konkurrencen om docentposten i etik 1866, sp. Næsby-Tyvelse 1871-82, Herlufsmagle 1882-1906, provst Hammer-Tybjerg herreder 1875-1906 I 4, 21, 138, 140, 270; II 302; III 68

X

- Ximenes, Franzisco de Cisneros (ca. 1436-1517), spansk ærkebiskop, kardinal I 212

Z

- Zahle, Natalie (1827-1913), pædagog, skoleleder N. Zahles Skole II 41, 44
Zahn, Th. (1838-1933), tysk teol. prof. II 272, 287; IV 144, 147
Zeuner, Jakob (1840-1911), bogtrykker og boghandler Århus III 83
Zeuthen, F.L.B. (1805-74), dr.phil., sp. Sorø 1849-60, Skt. Michaelis, Fredericia 1860-74 I 106, 220, 270; II 96
Zeuthen, Frederik (1837-1915), sp. Everdrup 1872-85, senest sp. Skt. Michaelis, Fredericia 1895-1915, provst Elbo-Holman-Jerlev herreder 1900-06 II 96, 267, 271f; IV 121f
Zinn, J.C. (1865-1915), sp. Viby J. 1905-12, Nørre Sundby-Hvorup 1912-15 IV 202
Zollmann, Theodor II 94
Zwingli, Huldreich (1484-1531), schweizisk reformator I 210, 230, 283

Ø

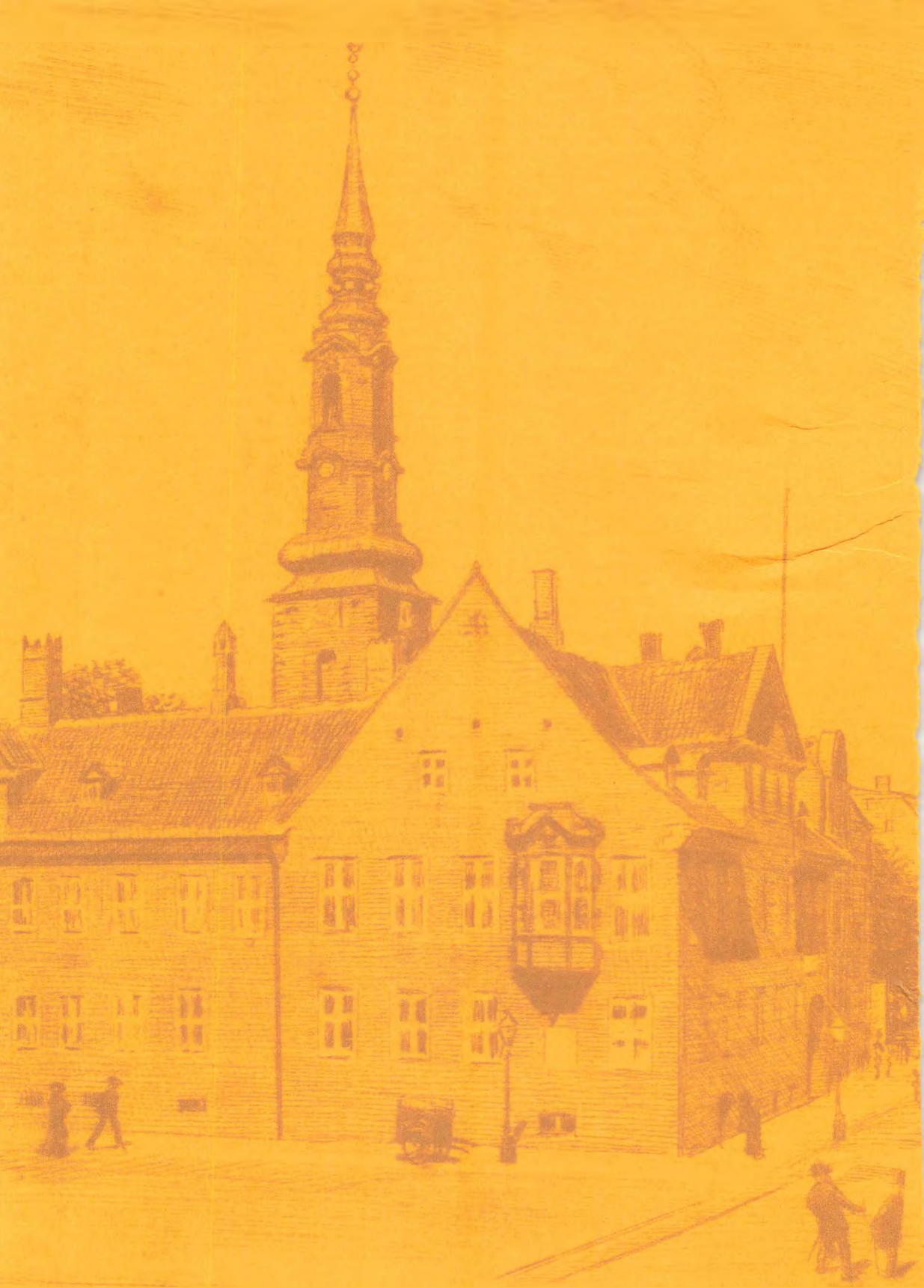
- Øllgaard, N.E. (1775-1863), biskop Viborg 1830-54 I 156
Ørsted, A.S. (1778-1860), jurist, premierminister 1853-54 I 2; II 264, 390
Ørsted, H.C. (1777-1851), fysiker, I 64; II 264
Østergaard, K. (1855-1931), højskolelærer i USA, forstander Støvring højskole 1885-92, derefter præst ved danske menigheder i USA III 295f

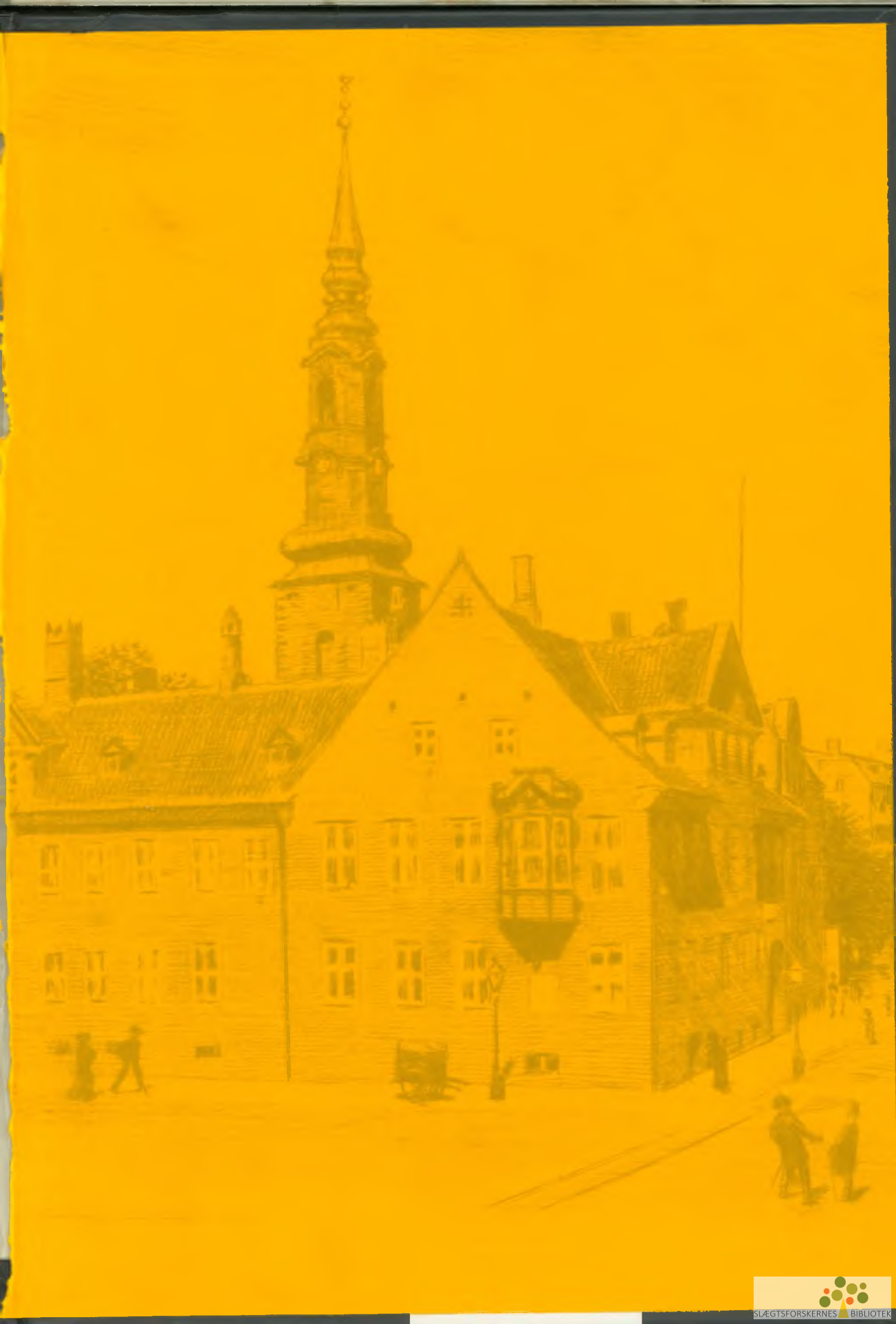

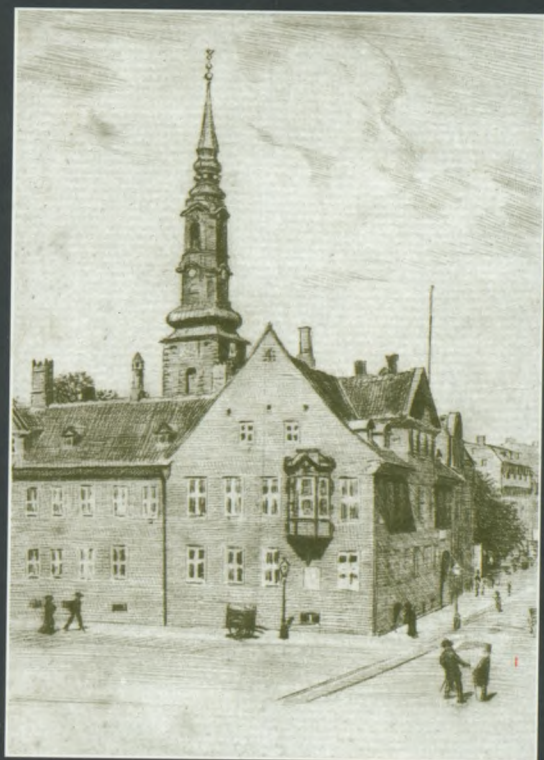

ISBN 87-7838-431-1

9 788778 384317

